

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПАСІЧНИК ВІКТОРІЯ МИХАЙЛІВНА

УДК 796.01:796.11-053.4(043.5)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ
ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ**

24.00.02 – фізична культура, фізичне виховання різних груп населення

Подається на здобуття наукового ступеня доктора наук з фізичного виховання та спорту

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

В. М. Пасічник

Науковий консультант:
Пітин Мар'ян Петрович,
доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор

Львів – 2023

АНОТАЦІЯ

Пасічник В.М. Теоретико-методичні основи ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з фізичного виховання та спорту зі спеціальності 24.00.02 – фізична культура, фізичне виховання різних груп населення. – Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, Львів, 2023.

Змістом численних програмно-нормативних документів наголошується на пріоритетності завдань розвитку дошкільної освіти з акцентами на збереження і зміцнення фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я дитини.

Стратегічним освітнім напрямом з фізичного виховання дітей дошкільного віку є використання різноманітних форм і засобів для гармонійного розвитку дитини, де важливе місце надано ігровій діяльності. Актуальності зазначеному науковому напрямку щодо збереження фізичного та психічного здоров'я дитини надає зовнішнє середовище із властивими йому вираженими соціально-економічними впливами на розвиток дитини.

Сучасні тенденції інтенсифікації життя, розвитку технологій, підвищення вагомості освітнього компоненту з постійним збільшенням обсягу і темпів навчального навантаження, загального підвищення обсягу статичних навантажень на організм дитини є критичними та спричиняють зниження показників здоров'я дітей дошкільного віку.

Тому тема дисертації зумовлена необхідністю вирішення важливої науково-прикладної проблеми відсутності концепції ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

Мета дослідження – обґрунтувати теоретико-методичні основи ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання для забезпечення формування складових гармонійного розвитку особистості.

Завдання дослідження:

1. Систематизувати та узагальнити наукові знання щодо використання засобів, методів, форм і технологій ігрової діяльності в процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку.

2. Установити особливості фізичного, психоемоційного, соціального розвитку та фізичної підготовленості дітей дошкільного віку.

3. Визначити чинники диференціації та укласти класифікацію засобів ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

4. Обґрунтувати й розробити концепцію ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання для розкриття її теоретико-методичних основ.

5. Здійснити експериментальну перевірку та визначити ефективність програм занять, побудованих з урахуванням реалізаційних положень концепції ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

Об'єкт дослідження: фізичне виховання дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження: ігрова діяльність у фізичному вихованні дітей дошкільного віку.

У першому розділі «Теоретичне підґрунтя ігрової діяльності в процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку» встановлено сутність ігрової діяльності у формуванні гармонійної особистості дитини дошкільного віку, з'ясовано сучасний стан організації ігрової діяльності та виокремлено проблеми класифікації засобів ігрової діяльності в процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку. На основі системного аналізу встановлено, що представлені сучасні підходи щодо організації ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку яскраво свідчать про значний інтерес дослідників до означеної проблеми. Утім, системний підхід до застосування засобів, форм і методів ігрової діяльності у практиці фізичного виховання дітей дошкільного віку не застосовували.

У другому розділі «Методи та організація дослідження» представлено методологію дослідження, розкрито та викладено основні напрями застосування

теоретичних й емпіричних методів дослідження, подано відомості про контингент обстежених та етапи дослідження. Під час виконання дисертаційного дослідження використано методи теоретичного аналізу та узагальнення даних наукових і методичних джерел й електронних ресурсів, загальнонаукові методи, соціологічні методи, педагогічне спостереження, педагогічне тестування, педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний), антропометричні методи, медико-біологічні методи, методики психодіагностики, методи математичної статистики.

Дослідження проведено упродовж 2015–2023 рр. та охоплювало чотири етапи. Для вивчення рівня захворюваності та фізичного розвитку дітей дошкільного віку було залучено дані 1672 дітей дошкільного віку. Вивчення показників функціонального стану, фізичної підготовленості, психомоторики, психічного та соціально-емоційного розвитку, поведінкових та індивідуально-типологічних особливостей проведено із залученням 1188 дітей дошкільного віку, а також 54 дітей із відхиленнями психофізичного розвитку різних нозологічних груп. У межах дослідження опитано 78 педагогів-вихователів ЗДО для визначення індивідуально-типологічних особливостей (поведінкових характеристик) дітей дошкільного віку. У формувальному педагогічному експерименті було залучено 176 дітей 3–6 років, що були розподілені на три контрольні та три експериментальні групи.

У третьому розділі «Вікові особливості фізичного, психоемоційного, соціального розвитку та фізичної підготовленості дітей дошкільного віку як критеріїв ефективності процесу фізичного виховання» подано розгорнуту характеристику контингенту дітей дошкільного віку. Окрім того, ґрунтовно досліджено структуру захворюваності, особливості діяльності кардіореспіраторної системи та поведінкові й індивідуально-типологічні характеристики дітей дошкільного віку. Окремим блоком подано дані про особливості фізичного стану, показники психомоторики, психічного й соціально-емоційного розвитку дітей дошкільного віку з відхиленнями у психофізичному розвитку. На підставі результатів за цим розділом отримане підтвердження та розуміння усього спектра чинників, що можуть впливати та висувають вимоги до оновлення чи інновації

структури змісту освітнього процесу з фізичного виховання, зокрема ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

У четвертому розділі «Класифікація засобів ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання» завдяки вивченню наукових і методичних даних обґрунтовано кількарівневу класифікацію, до якої введено вичерпний перелік засобів ігрової діяльності для дітей дошкільного віку, що виокремили фахівці в багатьох працях. Ключовими класифікаційними чинниками розмежування змісту та спрямованості засобів ігрової діяльності у межах фізичного виховання дітей дошкільного віку визначено індивідуальні особливості, специфіку структури та змісту, умови проведення, основи характеру організації, форми організації, цільову спрямованість засобів ігрової діяльності.

У п'ятому розділі «Концепція ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання» запропоновано власне розв'язання наукової проблеми із характеристикою передумов проєктування концепції ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання. У цьому розділі надано обґрунтування методологічному, реалізаційному та суб'єктному блокам, а також визначено логічні взаємозв'язки елементів концепції ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання. Структура концепції містить три блоки, що становлять взаємопов'язані підсистеми (методологічну, суб'єктну та реалізаційну). У межах методологічного блоку визначено закономірності, функції та принципи ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку, а їм підпорядковано мету й завдання та методи й засоби. Суб'єктний блок представлений зацікавленими учасниками та містить «мотиваторів» (адміністрація, батьки), «каталізаторів» (медичний персонал, психолог) та «реалізаторів» (інструктор фізичної культури, вихователь). Реалізаційний блок представлено окремими програмами занять, що відображають мету, завдання, методи, засоби, умови та контроль.

У шостому розділі «Верифікація теоретичних та методичних положень концепції ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання» представлено дані експериментальної перевірки реалізаційних

положень із визначенням ефективності окремих програм занять щодо фізкультурно-оздоровчих занять із використанням народних ігор у процесі фізичного виховання дітей 3–4 років; із використанням засобів інноваційних ігор у процесі фізичного виховання дітей 4–5 років та із використанням засобів корфболу у процесі фізичного виховання дітей 5–6 років.

У цьому розділі «Аналіз та узагальнення результатів дослідження» узагальнено отримані у ході дослідження дані, проведено порівняння із даними фахівців, які займалися відповідною проблематикою, визначено переваги та дискусійні положення авторського наукового підходу до вирішення актуальної наукової проблеми ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

На підставі результатів дослідження отримано *наукову новизну*:

- уперше обґрунтовано й розроблено концепцію ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання. Визначено змістове наповнення методологічного блоку, що ієрархічно представлений закономірностями, функціями, принципами, метою, завданнями, методами й засобами на основі ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку; суб'єктного блоку, що пов'язаний із виконуваними функціями окремими групами осіб («мотиватори», «каталізатори», «реалізатори»), та реалізаційного блоку, що представлений окремими програмами занять і несе основне навантаження, пов'язане з реалізацією мети й завдань концепції в межах фізичного виховання дітей дошкільного віку;

- уперше на методологічному рівні розкрито специфіку ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку, що визначається сукупністю функцій: компетентності, взаємозалежності, результативності, щільності та принципів: оздоровчої та гармонійної спрямованості розвитку дитини, урахування досвіду, індивідуальності й колективності, соціальної відповідності, демократизації освітньо-виховного процесу, відображення й перетворення, емоційної комфортності, ефективності та результативності;

- уперше укладено класифікацію засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку, що враховує загальну сукупність науково й методично обґрунтованих підходів до застосування ігрових засобів та методів у освітньо-виховному процесі закладів дошкільної освіти;
- уперше визначено комплекс чинників диференціації структури та змісту засобів ігрової діяльності для реалізації у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Необхідними для урахування є індивідуальні характеристики контингенту; спрямованість змісту на вирішення оздоровчих, виховних, освітніх, розвивальних та корегувальних завдань освітньо-виховного процесу ЗДО; специфіка засобів; умови проведення; характер та форми організації;
- удосконалено відомості щодо поділу контингенту дітей дошкільного віку на підгрупи за показниками рівня захворюваності, фізичного розвитку, діяльності кардіореспіраторної системи, фізичної підготовленості, психомоторики, психоемоційного розвитку, особливостей поведінкових реакцій та індивідуально-типологічних особливостей;
- удосконалено наукові дані, пов'язані з порівняльною характеристикою комплексу показників морфофункціонального стану, психомоторики, аналізом психічного та соціально-емоційного розвитку дітей дошкільного віку з відхиленнями у психофізичному розвитку;
- набули подальшого розвитку дані щодо функціонування системи організації фізкультурно-оздоровчої роботи в закладах дошкільної освіти та теоретичного підґрунтя ігрової діяльності в процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку;
- набули подальшого розвитку відомості щодо сприятливого впливу засобів ігрової діяльності на гармонійний розвиток дітей дошкільного віку, сприяння їх адаптації до зовнішніх умов середовища.

Практичне значення полягає у використанні теоретичних і методичних положень ігрової діяльності в системі роботи закладів дошкільної освіти, які сприятимуть підвищенню ефективності системи фізичного виховання дітей дошкільного віку; у процесі підготовки здобувачів першого (бакалаврського) та

другого (магістерського) рівнів вищої освіти галузі знань 01 «Освіта / Педагогіка» зі спеціальностей 017 «Фізична культура і спорт» та 014 «Середня освіта (фізична культура)» у профільних закладах вищої освіти. Результати роботи впроваджено в освітній процес Запорізького національного університету, Херсонського державного університету, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, Волинського національного університету імені Лесі Українки, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Хмельницького національного університету та в освітній процес закладів дошкільної освіти №51 і №165 м. Львова, що підтверджено відповідними актами та довідками.

Ключові слова: діти дошкільного віку, гармонійний розвиток, ігрова діяльність, фізичне виховання, концепція, класифікація, засоби, ефективність, програми занять.

ABSTRACT

Pasichnyk V.M. Theoretical and methodological foundations of preschool children play activity in the process of physical education. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Doctor of Science in Physical Education and Sports on specialty 24.00.02 – Physical Culture, Physical Education of Different Population Groups. – Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture, Lviv, 2023.

The content of numerous program and regulatory documents emphasizes the priority of the preschool education advance, accentuating maintenance and promotion of child's physical, mental, social and spiritual health.

Application of various forms and means of harmonious development of children, play activity acquiring great significance among them, has become a strategic educational area for physical development of the preschool children. Outside ambient with its specifically pronounced socio-economic impact on child's development attaches special

importance and topicality to the above mentioned scientific area devoted to child's physical and mental health.

The intensity of modern human living, onrush of up-to-date technologies, increasing role of the educational component accompanied with its constant advance of volume and pace of the educational load, general increase in the amount of static loads on the child's body are evidently crucial, causing a decline of health indicators in preschool children.

Therefore, the thesis subject has been determined by the necessity of scientific and applied solution retrieve to meet the lack of an important concept of preschool children play activity in the process of physical education.

The purpose of the study is to substantiate the theoretical and methodological bases of preschool children play activity in the process of physical education in order to ensure the moulding of harmonious personality development constituents.

Objectives of the study:

1. To systematize and generalize scientific knowledge concerning the implementation of the play activity's means, methods, forms and technologies in the process of preschool children physical education.

2. To identify the peculiarities of physical, psycho-emotional, social development, as well as physical fitness level of preschool children.

3. To determine the differentiation factors and develop a classification of the play activity means for preschool children in the process of physical education.

4. To substantiate and develop the concept of the preschool children's play activity in the process of physical education in order to reveal its theoretical and methodological foundations.

5. To carry out an experimental validation and to determine the effectiveness of training programs corresponding to the regulations of the concept of preschool children play activity in the process of physical education.

The object of the research is physical education of preschool children.

The subject of the research is game activity in physical education of preschool children.

The first chapter "Theoretical basis of play activity in the process of physical education of preschool children" describes the significance of play activity for proper upbringing of a harmoniously developed preschool child's personality, reveals the current condition of the play activity arrangement and highlights the problems of classification of the play activity means in the process of physical education of preschool children. On the basis of a systems analysis, it was established that current approaches to play activity in physical education of preschool children clearly testify to the significant interest of researchers in the problem under discussion. However, systems approach to the application of play activity means, forms, and methods in practice during physical training of preschool children has not been employed.

The second chapter of the study "Methods and organization of the research" presents the methodology of the research, reveals and outlines the main areas of theoretical and empirical research methods application, provides information about the contingent of those under examination, and outlines the research phases. The undertaken studies presupposed the use of methods of theoretical analysis and data generalization of scientific, methodological and electronic resources, general scientific methods, sociological methods, pedagogical observation, pedagogical testing, educational experiment (declarative and formative), anthropometric methods, medico-biological methods, psychodiagnostic methods, and methods of mathematical statistics.

The study was conducted during 2015–2023 and covered four stages. To study the level of morbidity and physical development of preschool children, the data of 1672 preschool children were collected. To investigate the functional state indicators, the level of physical fitness, psychomotor skills, mental, social and emotional development, behavioral and individual typological features, 1188 children of preschool age, as well as 54 children with psychophysical development abnormalities of various nosological groups have been involved. Within the framework of the study, a survey of 78 pedagogues from various preschool educational institutions was conducted to determine the individual typological characteristics (behavioral characteristics) of preschool children. To conduct the formative educational experiment, 176 children aged 3–6, who were divided into three control and three experimental groups have been involved.

The third chapter entitled "Age-specific features of physical, psycho-emotional, social development and physical fitness of preschool children as a criteria for the effectiveness of physical education process" presents a detailed description of the preschool children contingent. In addition, the morbidity structure peculiarities, cardiorespiratory system functioning, behavioral and individually typological characteristics of preschool children have been thoroughly considered. A separate block presents the specific features of physical condition, indicators of psychomotor skills, mental and socio-emotional development of preschool children with mental and physical disorders. Based on the acquired results, it has become possible to comprehend and confirm the entire range of factors that influence and stipulate the requirements for updating or innovating the whole content of the educational process in physical education, play activity of preschool children including.

The fourth chapter "Classification of play activity means for preschool children in the process of physical education" presents scientifically substantiated multi-level classification based on a voluminous scientific and methodological data, including a comprehensive inventory of play activity means for preschool children, approved in the studies of numerous experts. The key classification factors were defined as follows: main characteristic of the contingent, the structure and content specificity, the conditions and ways of holding the play activity, the form of its organization, the purpose of play activity.

The fifth chapter "The concept of play activity of preschool children in the process of physical education" presents the author's solution of the scientific problem adducing the characteristics of the prerequisites for designing the concept of play activity for the preschool children in the process of physical education. This chapter also presents methodological, realisable and subjective blocks, defines the logical interrelationships between the concept elements of preschool children play activity in the process of physical education. The structure of the concept contains three blocks that exemplify three interconnected subsystems (methodological, realisable and subjective). Methodological block defines purposes, tasks, methods and means of play activity, ascertaining its specific regularities, functions and principles subordinate to it. The subjective block is represented by the interested participants and contains "motivators" (management

authorities, parents), "catalysts" (medical staff, psychologist) and "implementers" (physical education instructor, tutor). The realisable block includes special training programs reflecting the purpose, tasks, methods, means, conditions and ways of control.

The sixth chapter "Verification of theoretical and methodological provisions of the preschool children play activity concept in the process of physical education" presents the data of experimental verification of the realisable provisions and determines the effectiveness of individual programs for physical education classes involving folk games in the process of physical education for 3 to 4 year old children; the means of innovative games in the process of physical education of children aged 4 to 5 years and using the means of korfbal in the process of physical education of children aged 5 to 6 years.

In the seventh chapter "Analysis and generalization of research results", the data obtained during the research are summarized, a comparison is made with the data of those experts who investigate the relevant issues, the advantages and debatable provisions of the author's scientific approach to solving the actual scientific problem of preschool children play activity in the process of physical education is presented.

On the basis of the research results, the following *scientific novelty* has been obtained:

- for the first time, the concept of the preschool children play activities in the process of physical education was elaborated and substantiated. The content, definition and purpose of the following blocks are defined: methodological block, which is hierarchically represented by patterns, functions, principles, goals, tasks, methods and means related to play activity in the physical education of preschool children; subjective block associated with the functions performed by separate groups of persons ("motivators", "catalysts", "implementers"), as well as realizable block, which is represented by the programs for conducting individual trainings and bears the main burden related to the implementation of the goal and tasks of the concept within the physical education of preschool children;

- for the first time, the specifics of play activity in the physical education of preschool children is revealed at the methodological level. The preschool children play activity is determined by a set of functions: competence, interdependence, effectiveness,

density, as well as by certain principles, like health and harmonious orientation of the child's development, taking into account experience, individuality and collectivity, social conformity, democratization of educational process, reflection and transformation, emotional comfort, efficiency and performance;

- for the first time, a classification of means of play activity in the physical education of preschool children has been elaborated, which takes into account the general set of scientifically and methodically justified approaches to play activity means and methods introduction into the educational process of preschool education institutions;

- for the first time, a set of factors differentiating the structure and content of play activity means has been determined, thus enhancing their implementation in the physical education of preschool children. It is necessary to take into account the individual characteristics of the contingent; to focus on solving the health-improving, educational, developmental and remedial tasks of special education; specifics of means; conditions of conducting the classes; nature and forms of organization;

- information pertaining to the division of the contingent of preschool children into subgroups based on the level of morbidity indicators has been improved, physical development, activity of the cardiorespiratory system, general physical fitness, psychomotor skills, psychoemotional development, features of behavioral response and individual-typological features have been ameliorated;

- scientific data related to the comparative characteristics of the complex of indicators of the morphofunctional state, psychomotor skills, analysis of mental and socio-emotional development of preschool children with psychophysical abnormalities have been verified and modified;

- the data pertaining to functioning of the system of physical culture and recreation activities in preschool educational institutions have been verified and improved and the theoretical basis of play activity in the process of physical education of preschool children have gained further development;

- the information on the beneficial effect of play activity means on the harmonious development of preschool children gained further development, promoting their adaptation to environmental effects.

The practical significance lies application of theoretical and methodological provisions of play activity in the system of preschool education institutions, which might contribute to the increase the effectiveness of the system of physical education of preschool children; the advantage of the study results could be taken in the process of training applicants of the first (bachelor's) and second (master's) levels of higher education in the field of knowledge 01 "Education / Pedagogy" in the specialty 017 "Physical culture and sport" and 014 "Secondary education (physical culture)" in the profile specialized institutions of higher education. The results of the work have been implemented in the educational process of Zaporizhia National University, Kherson State University, Prykarpattia National University named after Vasyl Stefanyk, Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Bobersky, Volyn National University named after Lesya Ukrainka, Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko, Khmelnytskyi National University and the preschool education institutions No. 51 and No. 165 in Lviv, which is confirmed by the relevant acts and certificates.

Keywords: children of preschool age, harmonious development, play activity, physical education, concept, classification, means, efficiency, training programs.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, що розкривають основні результати

(фахові, категорія А та Б)

Основні публікації:

Категорія А

1. Pasichnyk V, Pityn M, Melnyk V, Semeryak Z, Karatnyk I. Characteristics of the psychomotor system in preschool children with mental disabilities. *Journal of Physical Education and Sport* 2018;47:349–55. DOI:10.7752/jpes.2018.s147. Фахове видання іншої держави (Румунії), внесене до міжнародної наукометричної бази Scopus. *Особистий внесок здобувача полягає в постановці проблеми, обробці отриманих даних, безпосередньому проведенні дослідження, у формулюванні загальних висновків, оформленні публікації.*

2. Pasichnyk V, Khimenes K, Pityn M, Bas O, Hlukhov I, Hnatchuk Y, Drobot K. Physical condition of preschool children with disabilities in psychological and physical development. *Journal of Physical Education and Sport*. 2021;21(1);33:352–9. DOI:10.7752/jpes.2021.01033. Фахове видання іншої держави (Румунії), внесене до міжнародної наукометричної бази Scopus. *Здобувачеві належить розроблення стратегії дослідження, аналіз і узагальнення його результатів, оформлення публікації.*

3. Pasichnyk V, Pityn M, Melnyk V, Karatnyk I, Hakman A, Galan Y. Prerequisites for the physical development of preschool children for the realization of the tasks of physical education. *Physical Activity Review*. 2018;6:117–26. DOI: 10.16926/par.2018.06.16. Фахове видання іншої держави (Польщі), внесене до міжнародних наукометричних баз Scopus та Web of Science. *Здобувачеві належить участь у формулюванні мети і завдань дослідження, науковому обґрунтуванні отриманих результатів і висновків, оформленні публікації.*

4. Pityn M, Pasichnyk V, Galan Y, Melnyk V, Semeryak Z. Morbidity Patterns of Preschool-age Children. *Iranian Journal of Public Health*. 2018;8;29:1433–4. Фахове видання іншої держави (Ірану), внесене до міжнародної наукометричної бази

Scopus. *Особистий внесок здобувача полягає у виявленні проблеми, здійсненні досліджень, формулюванні висновків та оформленні публікації.*

Категорія Б

5. Пасічник В, Ковцун В. Принципи побудови занять у фізичному вихованні дітей дошкільного віку в контексті формування гармонійно розвинутої особистості. Спортивний вісник Придніпров'я. 2015;2-3:82–6. *Здобувачеві належить участь у пошуку джерел інформації, формуванні структури дослідження, опрацюванні отриманих даних та написанні висновків.*

6. Пасічник В, Мельник В, Кудріна Н. Деякі аспекти використання інтегрованих занять в практиці фізичного виховання дітей дошкільного віку. В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2016, с. 141–5. *Здобувачеві належить участь у пошуку джерел інформації, в аналізі та інтерпретації отриманих даних та написанні висновків.*

7. Пасічник ВМ, Пітин МП, Згоба ВЛ. Сучасні ігрові технології з елементами видів спорту у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2016;10(80)16, с. 88–93. *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні мети та завдань дослідження, аналізі та інтерпретації отриманих даних, формулюванні висновків, оформленні статті.*

8. Пасічник В, Пітин М. Проблема класифікації ігор у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2016;2, с. 319–26. *Здобувачеві належить участь у пошуку джерел інформації, їхньому опрацюванні та написанні висновків.*

9. Пасічник В. Напрями удосконалення змісту фізичного виховання дітей дошкільного віку за допомогою ігрових засобів. Спортивна наука України [Інтернет]. 2016;4(74):17–25. Доступно:

<https://sportscience.ldufk.edu.ua/index.php/snu/article/view/442>

10. Пасічник ВМ, Пітин МП, Волошин ОО. Структура захворюваності дітей дошкільного віку (на прикладі м. Львова та Львівської області). В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2017;5К(86)17, с. 245–9. *Особистий внесок здобувача полягає в обґрунтуванні проблеми, нагромадженні та структуризації наукового матеріалу, формулюванні висновків, оформленні публікації.*

11. Пасічник В, Пітин М. Класифікація народних ігор у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Спортивний вісник Придніпров'я. 2017;1:222–6. *Здобувачеві належить участь у пошуку джерел інформації, в аналізі та інтерпретації отриманих даних та написанні висновків.*

12. Пасічник В. Удосконалення системи контролю фізичної підготовленості дітей дошкільного віку (теоретичний аналіз). В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2017;3, с. 599–606.

13. Пасічник ВМ, Пітин МП. Вікові особливості фізичної підготовленості дітей дошкільного віку. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура. 2017;25–26:225–34. *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні напрямів дослідження, проведенні педагогічного експерименту та узагальненні отриманих результатів.*

14. Пасічник В. Показники фізичного розвитку дітей дошкільного віку м. Львова та Львівської області. Спортивний вісник Придніпров'я. 2017;3:131–7.

15. Пасічник ВМ, Пасічник ВР. Оцінка рівня фізичної підготовленості дітей дошкільного віку. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ, 2017;10 (92)17, с. 82–8. *Особистий внесок здобувача полягає в постановці проблеми, обробці отриманих даних, безпосередньому проведенні дослідження, формулюванні загальних висновків, оформленні публікації.*

16. Пасічник В. Специфічні принципи фізичного виховання дітей дошкільного віку в умовах інклюзивної освіти. В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2017;4, с. 203–8.

17. Пасічник В. Функціональний стан серцево-судинної системи дітей дошкільного віку з відхиленнями у психофізичному розвитку. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2017;12(94)17, с. 72–5.

18. Пасічник В, Пітин М. Показники діяльності кардіореспіраторної системи дітей дошкільного віку. Фізична активність, здоров'я і спорт. 2017;2(28):22–34. *Здобувачеві належить визначення основних етапів проведення дослідження, аналіз та узагальнення отриманих результатів, оформлення публікації.*

19. Пасічник В. Особливості фізичного стану дітей дошкільного віку з відхиленнями у психофізичному розвитку. Фізична активність, здоров'я і спорт. 2017;2(29):24–32.

20. Пасічник ВМ, Згоба ВЛ, Пасічник ВР. Аналіз психічного та соціально-емоційного розвитку дітей дошкільного віку з особливими потребами. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2018;3(94)18, с. 77–81. *Здобувачеві належить розроблення стратегії дослідження, аналіз і узагальнення його результатів, оформлення публікації.*

21. Пасічник В, Пітин М, Бубела О. Вікові особливості поведінкових характеристик дітей дошкільного віку. В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2018;5(24), с. 91–7. *Здобувачеві належить участь у визначенні проблематики дослідження, опрацюванні отриманих даних та написанні висновків, оформленні публікації.*

22. Пасічник ВМ, Пітин МП, Пасічник ВР. Характеристика емоційного розвитку дітей дошкільного віку. Український журнал медицини, біології та спорту. 2018;3;7(16):297–302. DOI: 10.26693/jmbs03.07.297. *Здобувачеві належить розроблення плану дослідження, систематизація його результатів, формулювання висновків та оформлення публікації.*

23. Пасічник ВМ, Пітин МП, Романчук ІВ. Індивідуально-типологічні особливості дітей дошкільного віку. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2019;1(107)19, с. 69–73. *Здобувачеві належить розроблення стратегії дослідження, аналіз і узагальнення його результатів, формулювання висновків, оформлення публікації.*

24. Пасічник ВМ, Згоба ВЛ. Оцінка психічного розвитку дітей дошкільного віку. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2019;2(108)19, с. 135–40. *Особистий внесок здобувача полягає у виявленні проблеми, здійсненні досліджень та формулюванні висновків, оформленні публікації.*

25. Пасічник В, Пітин М, Тодорова В, Пасічна Т. Особливості психофізичного стану дітей дошкільного віку з особливими потребами. Спортивний вісник Придніпров'я. 2019;4:177–86. *Здобувачеві належить участь у формулюванні мети і завдань дослідження, науковому обґрунтуванні отриманих результатів і висновків, оформленні публікації.*

26. Пасічник ВМ, Романчук ІВ, Згоба ВЛ. Результати оцінки психофізичного стану дітей дошкільного віку. Український журнал медицини, біології та спорту. 2020;5;2(24):243–50. DOI: 10.26693/jmbs05.02.243. *Здобувачеві належить розроблення стратегії дослідження, проведення, аналіз і узагальнення його результатів, формулювання висновків та оформлення публікації.*

27. Пасічник В. Сутність ігрової діяльності у формуванні особистості дітей дошкільного віку. Спортивні ігри. 2020;3(17):43–57.

28. Пасічник ВМ, Талапа П. Вплив фізкультурно-оздоровчих занять з елементами корфболу на фізичну підготовленість дітей старшого дошкільного віку. Спортивні ігри. 2020;4(18):60–71. DOI: 10.15391/si.2020-4.06. *Здобувачеві належить розроблення плану дослідження, систематизація його результатів, формулювання висновків та оформлення публікації.*

29. Пасічник В, Пітин М, Глухов І, Дробот К. Загальні функції концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2021;7(138)21, с. 94–100. *Здобувачеві належить участь у пошуку джерел інформації, в аналізі та інтерпретації отриманих результатів, написанні висновків, оформленні публікації.*

30. Пасічник ВМ, Пітин МП, Згоба ВЛ, Пасічник ВР, Колобич ОВ, Хоркавий БВ. Спеціальні функції концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2021;10(141)21, с. 97–105. *Особистий внесок здобувача полягає у виявленні проблеми, здійсненні досліджень та формулюванні висновків..*

31. Пасічник ВМ, Еделев ОС, Городинська ІВ. Індивідуальні особливості дітей дошкільного віку як чинник диференціації ігрової діяльності у фізичному вихованні. В: Вісник Запорізького національного університету. Серія: Фізичне виховання і спорт. Зб. наук. пр. Запоріжжя; 2021;2, с. 45–56. *Особистий внесок здобувача полягає в обґрунтуванні проблеми, нагромадженні та структуризації наукового матеріалу, формулюванні висновків та оформленні публікації.*

32. Пасічник ВМ, Гарбар ДО. Динаміка показників фізичної підготовленості дітей 5–6 років під впливом фізкультурно-оздоровчих занять з елементами міні-баскетболу. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2021;11К(142)21, с. 95–9. *Особистий*

внесок здобувача полягає у визначенні напрямів дослідження, проведенні педагогічного експерименту, аналізі та інтерпретації отриманих даних та формулюванні висновків.

33. Пасічник В, Пітин М, Окопний В, Теліховський І. Концепція ігрової діяльності у межах фізичного виховання дітей дошкільного віку. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2022;9(154)2022, с. 78–85. *Особистий внесок здобувача полягає в постановці проблеми, визначенні наукових пріоритетів, обґрунтуванні елементів концепції та їх взаємозв'язків, формулюванні висновків, оформленні публікації.*

34. Пасічник В, Мельник В, Березовський М. Вплив програми фізкультурно-оздоровчих занять із використанням народних ігор на психоемоційний стан дітей 3–4 років. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Київ; 2022;10(155)2022, с. 120–3. *Здобувачеві належить розроблення плану дослідження, систематизація та обробка його результатів, формулювання висновків, оформлення публікації.*

35. Пасічник ВМ. Пасічник ВР. Перспективи удосконалення фізичного виховання дітей дошкільного віку засобами спортивних ігор. Спортивні ігри. 2022;4(26):28–39. *Здобувачеві належить участь у формулюванні мети і завдань дослідження, науковому обґрунтуванні отриманих результатів і висновків, оформленні публікації.*

Праці апробаційного характеру

36. Пасічник В, Петрина Р, Ковцун В. Аналіз інноваційних технологій комплексного розвитку особистості дошкільника в практиці фізичного виховання. В: Приступа Є, редактор. Молода спортивна наука України. Зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини. Львів; 2015;19;2, с. 206–11. *Особистий внесок здобувача полягає в обґрунтуванні проблеми, нагромадженні та структуризації наукового матеріалу, формулюванні висновків та оформленні публікації.*

37. Пасічник ВМ, Пітин МП. Інтерактивні ігри у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. В: Зорій ЯБ, Киселиця ОМ, редактори. Актуальні питання фізичної культури, спорту та ерготерапії. Матеріали III Міжнар. наук.-спорт. конгр. студ. та мол. вчених. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т; 2022, с. 89–91. *Здобувач особисто проаналізував наукову й методичну літературу, обробив результати дослідження та сформулював висновки.*

38. Пасічник В, Мельник В. Порівняльна характеристика розвитку психомоторної функції дітей дошкільного віку з вадами психофізичного розвитку та їх однолітків з нормативним розвитком. В: Зорій ЯБ, редактор. Оздоровчо-рекреаційна рухова активність у сучасному суспільстві. Матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т; 2020, с. 170–2. *Особистий внесок здобувача полягає в обґрунтуванні проблеми, нагромадженні та структуризації наукового матеріалу, формулюванні висновків, оформленні публікації.*

39. Пасічник В, Яцковський В. Аналіз показників гемодинаміки дітей 5–6 років із вадами психофізичного розвитку. В: Приступа Є, редактор. Молода спортивна наука України. Зб. наук. пр. Львів; 2018;22;2, с. 48–9. *Здобувачеві належить участь у формулюванні мети і завдань дослідження, науковому обґрунтуванні отриманих результатів і висновків, оформленні публікації.*

40. Пасічник ВМ, Пасічник ВР. Проблеми реалізації інклюзивного фізичного виховання дітей дошкільного віку. В: Фізична культура, спорт та здоров'я. Матеріали XVII Міжнар. наук.-практ. конф. Харків: ХДАФК; 2017, с. 80–3. *Здобувачеві належить участь у пошуку джерел інформації, їхньому опрацюванні, написанні висновків та оформленні публікації.*

41. Пазичук О, Пасічник В. Роль спортивних громадських організацій у системі фізичного виховання різних груп населення. В: Фізична культура і спорт: досвід та перспективи. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Чернівці; 2017, с. 78–80. *Здобувачеві належить участь у пошуку джерел інформації, їхній систематизації та написанні висновків.*

42. Пасічник В, Пітин М. Проблема оцінювання фізичної підготовленості дітей дошкільного віку. В: Фізична культура і спорт: досвід та перспективи. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Чернівці;2017, с. 82–4. *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні мети та завдань дослідження, систематизації наукових даних, їх структуризації, формулюванні висновків, оформленні публікації.*

43. Пасічник В, Пасічник В. Можливості використання елементів спортивних ігор з м'ячем для розвитку фізичних якостей дітей старшого дошкільного віку. В: Теоретико-методичні засади спортивних та рекреаційних ігор. Зб. наук. ст. Львів; 2016, с. 101–5. *Особистий внесок здобувача полягає у виявленні проблеми, здійсненні досліджень, формулюванні висновків та оформленні публікації.*

44. Пасічник ВМ, Пасічник ВР. Теоретичні аспекти використання вправ та ігор з елементами баскетболу у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. В: Мітова ОО, редактор. Баскетбол: історія, сучасність, перспективи. Матеріали I Всеукр. з міжнар. участю наук.-практ. інтернет-конф. Дніпро: ДДІФКіС; 2016, с. 238–41. *Особистий внесок здобувача полягає в участі у пошуку джерел інформації, їхньому опрацюванні, в аналізі та інтерпретації отриманих даних та написанні висновків.*

Праці, які додатково відображають результати дисертації

45. Пасічник В. Особливості функціонального стану кардіореспіраторної системи дітей дошкільного віку з відхиленнями у психофізичному розвитку. В: Молодь та олімпійський рух. Зб. тез доп. XI Міжнар. конф. мол. вчених. Київ; 2018, с. 412–3.

46. Пасічник В. Вплив програми фізкультурно-оздоровчих занять із використанням народних ігор на показники психомоторних якостей дітей 3–4 років. В: Фізична культура, спорт і здоров'я: стан, проблеми та перспективи. Зб. тез XXII Міжнар. наук.-практ. конф., 6–7 грудня 2022 року. Харків: ХДАФК; 2022, с. 71–3.

47. Пасічник ВМ, Пітин МП, Глухов ІГ, Дробот КВ, Глухова ГГ, автори. Методика тестування фізичної підготовленості дітей дошкільного віку. Авторське

свідоцтво № 100097 Україна. 2020 Жовт. 1. *Здобувачеві належить наукова ідея та розроблення методики.*

48. Пасічник ВМ, Пасічник ВР, Пітин МП, Каратник ІВ, Мельник ВО, автори. Концепція ігрової діяльності у межах фізичного виховання дітей дошкільного віку. Авторське свідоцтво № 115943 Україна. 2023 Січ. 19. *Здобувачеві належить наукова ідея та обґрунтування елементів концепції та їх взаємозв'язків.*

49. Пасічник В. Теорія і методика викладання баскетболу: навч. посіб. Львів: ЛДУФК; 2015. 78 с.

50. Пасічник В, Мельник В. Рекреаційні ігри: навч. посіб. Львів: ЛДУФК; 2018. 106 с. *Здобувачеві належить наукова ідея та інтерпретація результатів.*

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	28
ВСТУП	30
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	40
1.1. Сутність ігрової діяльності у формуванні гармонійної особистості дитини дошкільного віку	40
1.2. Сучасний стан організації ігрової діяльності в процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку	57
1.3. Проблема класифікації засобів ігрової діяльності в процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку	76
Висновки до розділу 1	91
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	94
2.1. Методи дослідження	94
2.1.1. Теоретичний аналіз і узагальнення даних науково-методичної літератури, загальнонаукові методи дослідження	94
2.1.2. Педагогічні методи дослідження	97
2.1.3. Соціологічні методи дослідження	106
2.1.4. Антропометричні методи дослідження	107
2.1.5. Медико-біологічні методи дослідження	108
2.1.6. Психодіагностичні методи дослідження	112
2.1.7. Метод виковіювання із медичних карт	123
2.1.8. Методи математичної статистики	124
2.2. Організація дослідження	124
РОЗДІЛ 3. ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОГО, ПСИХОЕМОЦІЙНОГО, СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНOSTІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК КРИТЕРІЇВ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ	128

3.1. Структура захворюваності дітей дошкільного віку (на прикладі м. Львова та Львівської області)	128
3.2. Показники фізичного розвитку дітей дошкільного віку м. Львова та Львівської області	133
3.3. Показники діяльності кардіореспіраторної системи дітей дошкільного віку	143
3.4. Характеристика фізичної підготовленості дітей дошкільного віку	153
3.5. Характеристика емоційного розвитку дітей дошкільного віку	164
3.6. Оцінка психічного розвитку дітей дошкільного віку	172
3.7. Особливості поведінкових характеристик дітей дошкільного віку ...	177
3.8. Індивідуально-типологічні особливості дітей дошкільного віку	182
3.9. Особливості фізичного стану дітей дошкільного віку з відхиленнями у психофізичному розвитку	186
3.10. Показники психомоторики дітей дошкільного віку з відхиленнями у психофізичному розвитку	195
3.11. Аналіз психічного та соціально-емоційного розвитку дітей дошкільного віку з відхиленнями у психофізичному розвитку	203
Висновки до розділу 3	207
РОЗДІЛ 4. КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАСОБІВ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ	212
Висновки до розділу 4	306
РОЗДІЛ 5. КОНЦЕПЦІЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ	308
5.1. Передумови проєктування концепції ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання	308
5.2. Характеристика методологічного блоку концепції ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання	321
5.3. Характеристика реалізаційного блоку концепції ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання	381

5.4. Характеристика суб'єктного блоку концепції ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання	385
5.5. Характеристика взаємозв'язків елементів концепції ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання	393
Висновки до розділу 5	398
РОЗДІЛ 6. ВЕРИФІКАЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ТА МЕТОДИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ КОНЦЕПЦІЇ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ	400
6.1. Ефективність програми фізкультурно-оздоровчих занять із використанням народних ігор в процесі фізичного виховання дітей 3-4 років...	400
6.2. Ефективність програми фізкультурно-оздоровчих занять із використанням засобів інноваційних ігор в процесі фізичного виховання дітей 4-5 років	415
6.3. Ефективність програми фізкультурно-оздоровчих занять із використанням засобів корфболу в процесі фізичного виховання дітей 5-6 років	442
Висновки до розділу 6	458
РОЗДІЛ 7. АНАЛІЗ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ	461
ВИСНОВКИ	491
ПОСИЛАННЯ	498
ДОДАТКИ	558

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТ – артеріальний тиск

БВ – біологічний вік

ГРІ – гострі респіраторні інфекції

ДАТ – діастолічний артеріальний тиск

ЕГ – експериментальна група

ЖЄЛ – життєва ємність легень

ЖІ – життєвий індекс

ЗДО – заклад дошкільної освіти

ЗПР – затримка психічного розвитку

ІБ – індекс Броуді

ІЕ – індекс Ерісмана

ІК – індекс Кетле

ІП – індекс Пін'є

ІР – індекс Робінсона

ІС – індекс сутулості

ІФЗ – індекс функціональних змін

КВ – коефіцієнт витривалості

КГ – контрольна група

МТ – маса тіла

НПС – негативний психічний стан

НПС вс – негативний психічний стан високого ступеня

НПС нс – негативний психічний стан низького ступеня

НПС сс – негативний психічний стан середнього ступеня

ОГК – окружність грудної клітки

ОРА – опорно-руховий апарат

ПД – плечова дуга

ПОРА – порушення опорно-рухового апарату

ППС – позитивний психічний стан

ПРМ – порушення розвитку мовлення

ПТ – пульсовий тиск

Р – довжина тіла

РА – рухова активність

РАС – розлади аутичного спектру

САТ – систолічний артеріальний тиск

СД – синдром Дауна

СОК – систолічний об'єм крові

ССС – серцево-судинна система

ХОК – хвилинний об'єм крові

ЦНС – центральна нервова система

ЧД – частота дихання

ЧСС – частота серцевих скорочень

ВСТУП

Актуальність теми. Реформування соціально-політичного й організаційно-економічного життя суспільства безпосередньо та ґрунтовно впливає на національну систему освіти. У цьому сенсі надзвичайно важливим є сприяння раціональності та неперервності якісних освітніх впливів стосовно навчання й виховання дітей.

Загалом пріоритети розвитку освіти в Україні визначено на рівні Указу Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [333] та «Базового компонента дошкільної освіти» [29]. Здоровий спосіб життя, підвищення рухового режиму, удосконалення фізкультурно-оздоровчої роботи, обґрунтування методології фізичного виховання дітей спрямовані на віддалене формування ціннісно орієнтованої особистості.

Дошкільний вік – один із найвідповідальніших періодів у житті кожної людини, оскільки саме в ці роки формується особистість людини, закладаються основи її гармонійного розумового й фізичного розвитку, фундамент здоров'я. Проблема збереження та зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку перебуває в центрі уваги, що відображено в низці державних документів: у Законах України «Про освіту» [168], «Про дошкільну освіту» [167], «Про охорону дитинства» [169], у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI ст.») [134] тощо.

У численних нормативно-правових документах підтверджено пріоритетність завдань розвитку дошкільної освіти з акцентами на збереження та зміцнення фізичного, психічного, соціального й духовного здоров'я дитини. Прикладом цього є зміст Закону України «Про дошкільну освіту» [168] та «Базового компоненту дошкільної освіти» [29]. Зокрема, в останньому відображено концептуальні підходи й пріоритетні цінності, пов'язані з турботою про фізичне та психічне здоров'я дитини.

Актуальності обраної проблематики збереження фізичного та психічного здоров'я дитини надає зовнішнє середовище, яке характеризується вираженими

соціально-економічними впливами на розвиток дитини. Наявні критичні тенденції інтенсифікації життя, розвитку технологій сприяли прагненню дорослих підвищити увагу до освітньо-виховного компонента, постійного збільшення обсягу й темпу навчального навантаження, загального підвищення статичних навантажень на організм, що свідчить про стійку тенденцію зниження показників фізичного стану дітей дошкільного віку [9, 14, 363, 530, 620 та ін.].

Загально визнано, що рухова активність є основною ознакою розвитку й життя, стрижнем усієї життєдіяльності й поведінки дошкільника [36, 102, 245, 362, 596 та ін.]. Тож великого значення набуває процес фізичного виховання, що здійснюється в освітньому просторі закладу дошкільної освіти і відіграє роль конгломерату всіх видів виховання. Саме фізичне виховання є особливим видом діяльності, що сприяє вихованню фізичних, моральних, інтелектуальних, психічних якостей і пов'язане з формуванням гармонійної особистості та її здоров'я [85, 150, 242, 318, 624].

Провідні українські вчені [8, 115, 311, 361, 509 та ін.] у своїх працях акцентують на потребі кардинальної перебудови процесу фізичного виховання в навчальних закладах, упровадженні інноваційних технологій, підходів щодо організації фізкультурно-оздоровчої роботи в системі навчання дітей.

Важливим напрямом фізичного виховання дітей дошкільного віку є використання різноманітних форм і засобів для їх гармонійного розвитку, серед яких важливе місце відведено ігровій діяльності. Серед специфічних дитячих форм діяльності гра стоїть на першому місці. Виокремлені в програмі «Я у світі» [214] сім ліній розвитку дошкільника пов'язані з ігровою діяльністю, яку, завдяки важливому внеску в емоційний, соціальний, фізичний, інтелектуальний і вольовий розвиток дитини, заслужено називають провідною діяльністю, що спонукає до її поширеного використання [428].

Сучасні уявлення про формування соціального, психомоторного та інших компонентів розвитку дитини [42, 54, 57, 616] пов'язані із виокремленням і доведенням суперечності між потребою в русі й можливістю її реалізації в руховій діяльності, реалізованій за допомогою гри. Потенційні можливості ігрової

діяльності як педагогічного засобу зумовлені низкою чинників, а саме: ігрова діяльність є активною формою пізнання світу, способом залучення дитини в соціальні відносини, ефективним розвивальним середовищем, первинною спробою втілити в життя те, чого навчилася дитина.

Саме в грі відбувається розвиток психологічних механізмів рухової діяльності, зокрема і здібностей. Перевага підходу ігрового моделювання занять з фізичного виховання перед традиційною полягає в тому, що розвиток рухової функції дитини відбувається у специфічній, властивій дошкільнятам ігровій діяльності, що активізує їх пізнавальну й рухову активність.

Ігрову діяльність у педагогічних розробках вивчають досить широко, її трактують як своєрідний засіб, метод і форму розвитку дитини дошкільного віку [250, 426, 427, 428, 438].

Водночас ігрову діяльність у фізичному вихованні дітей дошкільного віку здебільшого досліджено вузько спрямовано, без достатнього рівня теоретико-методичного обговорення та узагальнення цієї науково-прикладної проблематики галузі фізичної культури і спорту. У спеціальній науковій літературі акумульовано знання сучасних дослідників про різні напрями розроблення ігрових видів діяльності зі різноспрямованою метою фізичного виховання, а саме: морального розвитку [575]; корекційно-оздоровчого використання [132, 161, 181, 422]; розвитку психомоторних здібностей [267]; розвитку пізнавальних здібностей [366]; розвитку мислення та мовлення [435]. Переважну більшість розроблених програм зорієнтовано на застосування спортивних ігор [54, 218, 288, 421, 502]; рухливих ігор [280]; ігор у воді [327]; українських народних ігор [95, 198, 293, 490]; танцювальних ігор [9, 546]; ігрового дитячого фітнесу [494]; ігрових інформаційних технологій [433].

Тож постає важлива науково-прикладна проблема відсутності концепції ігрової діяльності дітей дошкільного віку у процесі фізичного виховання. Вона зумовлює потребу об'єднати в цілісну систему досвід наукового знання та розв'язання низки суперечностей, зокрема між формуванням здібностей дітей дошкільного віку і потребою розроблення механізмів впливу на них за допомогою

ігрової діяльності; значним розвивальним потенціалом ігрової діяльності і потребою широкого використання у фізичному вихованні дітей дошкільного віку; широким спектром можливостей ігрової діяльності в контексті формування фізичного, соціального, психічного й емоційного розвитку дітей дошкільного віку і недостатньою розробленістю науково обґрунтованих методичних підходів до їх реалізації; потребою насичення змісту ігрової діяльності різними видами активностей дошкільників і недостатнім науково-методичним забезпеченням цього процесу.

Зв'язок роботи з науковими темами та планами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до наукової теми НДР кафедри теорії і методики фізичної культури Львівського державного університету фізичної культури на 2017–2020 рр. «Теоретико-методичні аспекти оптимізації рухової активності різних груп населення» (протокол № 4 від 17.11.2016) та теми НДР кафедри теорії і методики фізичної культури Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського на 2021–2024 рр. «Теоретико-методичні основи формування освітніх компетентностей, рухової активності та фізичної підготовленості різних груп населення в умовах нових соціальних викликів» (протокол № 11 від 27.01.2021).

Роль автора як співвиконавця полягає в розробленні концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку.

Мета дослідження – обґрунтувати теоретико-методичні основи ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання для забезпечення формування складових гармонійного розвитку особистості.

Завдання дослідження:

1. Систематизувати та узагальнити наукові знання щодо використання засобів, методів, форм і технологій ігрової діяльності в процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку.
2. Установити особливості фізичного, психоемоційного, соціального розвитку та фізичної підготовленості дітей дошкільного віку.

3. Визначити чинники диференціації та укласти класифікацію засобів ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

4. Обґрунтувати й розробити концепцію ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання для розкриття її теоретико-методичних основ.

5. Здійснити експериментальну перевірку та визначити ефективність програм занять, побудованих з урахуванням реалізаційних положень концепції ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

Об'єкт дослідження: фізичне виховання дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження: ігрова діяльність у фізичному вихованні дітей дошкільного віку.

Методологія дослідження ґрунтувалася на загальній методології наукового дослідження (Г.О. Бірта, В.І. Зацерковний, А.Є. Конверський, С.Е. Важинський, М.Т. Білуха та ін.); фундаментальних положеннях теорії та методики фізичного виховання (Т.Ю. Круцевич, Б.М. Шиян, Н.В. Москаленко, Н.Є. Пангелова, В.Г. Ареф'єв, В.П. Іващенко, О.П. Безкопильний, О.М. Худолій та ін.); загальних закономірностях впливу рухової активності на здоров'я дитини, її біологічних, педагогічних і соціальних детермінантах (М.М. Амосов, Н.Ф. Денисенко, О.П. Аксьонова, О. Бар-Ор, Т. Роуланд, Н.В. Kohl); наукових положеннях про вікові особливості розвитку дітей дошкільного віку (А.М. Богуш, Е.С. Вільчковський, О.Л. Кононко, Т.І. Поніманська, Р.В. Павелків, О.П. Цигипало, Т.В. Дуткевич); єдності розумового, морального і фізичного компонентів особистості дитини (Н.Є. Пангелова, Е.С. Вільчковський, О.Д. Дубогай, А.В. Цьось, А.І. Чаговець); системі фізичного виховання дітей дошкільного віку (Е.С. Вільчковський, О.І. Курок, Т.Ю. Круцевич, Н.Є. Пангелова, Н.Ф. Денисенко, М.І. Комісарик); наукових положеннях у сфері ігрової діяльності (Ж. Піаже, Н.П. Пихтіна, Н.В. Кудикіна, О.Л. Богініч, Т.О. Піроженко, К.В. Карасьова, Е.С. Вільчковський).

Методи дослідження. Вибір методів зумовлений потребою системного вивчення різних аспектів предмета дослідження, отримання достовірних даних,

коректної математичної обробки матеріалів. Відповідно до завдань наукового пошуку застосовано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження, об'єднаних у такі групи:

➤ теоретичні методи дослідження: аналіз та узагальнення даних наукової та методичної літератури, інформаційних ресурсів інтернету, порівняння, індукція і дедукція, абстрагування, систематизація наукової інформації з питань організації процесу фізичного виховання дітей дошкільного віку та досвіду використання ігрової діяльності в освітньому процесі закладів дошкільної освіти (ЗДО);

➤ емпіричні методи дослідження: аналізування документальних матеріалів (узагальнення нормативно-правової бази, програмно-методичної документації); педагогічне спостереження за здійсненням педагогічного процесу фізичного виховання дітей дошкільного віку; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) для визначення рівня фізичного та психоемоційного стану дітей дошкільного віку й перевірки ефективності реалізаційних положень концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку; педагогічне тестування для визначення фізичної підготовленості дітей; соціологічні методи (опитування) для визначення поведінкових характеристик дітей дошкільного віку; медико-біологічні методи дослідження та психодіагностичні методики для встановлення індивідуальних особливостей дітей дошкільного віку, для з'ясування соціометричного статусу й типологічних характеристик дітей дошкільного віку;

➤ статистичні методи дослідження: методи математичної статистики (описову статистику; вибіркового метод; критерій згоди Шапіро – Уїлка; параметричний критерій Стьюдента) застосовано для аналізу сукупностей емпіричних даних на різних етапах дослідження; систематизацію матеріалу й первинну математичну обробку виконано з використанням програмних пакетів MS Excel (Microsoft, США), Statistica 8.0 (StatSoft, США).

Наукова новизна:

- *уперше* обґрунтовано й розроблено концепцію ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання. Визначено змістове наповнення методологічного блоку, що ієрархічно представлений закономірностями, функціями, принципами, метою, завданнями, методами й засобами на основі ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку; суб'єктного блоку, що пов'язаний із виконуваними функціями окремими групами осіб («мотиватори», «каталізатори», «реалізатори»), та реалізаційного блоку, що представлений окремими програмами занять і несе основне навантаження, пов'язане з реалізацією мети й завдань концепції в межах фізичного виховання дітей дошкільного віку;

- *уперше* на методологічному рівні розкрито специфіку ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку, що визначається сукупністю функцій: компетентності, взаємозалежності, результативності, щільності та принципів: оздоровчої та гармонійної спрямованості розвитку дитини, урахування досвіду, індивідуальності й колективності, соціальної відповідності, демократизації освітньо-виховного процесу, відображення й перетворення, емоційної комфортності, ефективності та результативності;

- *уперше* укладено класифікацію засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку, що враховує загальну сукупність науково й методично обґрунтованих підходів до застосування ігрових засобів та методів у освітньо-виховному процесі закладів дошкільної освіти;

- *уперше* визначено комплекс чинників диференціації структури та змісту засобів ігрової діяльності для реалізації у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Необхідними для урахування є індивідуальні характеристики контингенту; спрямованість змісту на вирішення оздоровчих, виховних, освітніх, розвивальних та корегувальних завдань освітньо-виховного процесу ЗДО; специфіка засобів; умови проведення; характер та форми організації;

- *удосконалено* відомості щодо поділу контингенту дітей дошкільного віку на підгрупи за показниками рівня захворюваності, фізичного розвитку, діяльності

кардіореспіраторної системи, фізичної підготовленості, психомоторики, психоемоційного розвитку, особливостей поведінкових реакцій та індивідуально-типологічних особливостей;

- *удосконалено* наукові дані, пов'язані з порівняльною характеристикою комплексу показників морфофункціонального стану, психомоторики, аналізом психічного та соціально-емоційного розвитку дітей дошкільного віку з відхиленнями у психофізичному розвитку;

- *набули подальшого розвитку* дані щодо функціонування системи організації фізкультурно-оздоровчої роботи в закладах дошкільної освіти та теоретичного підґрунтя ігрової діяльності в процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку;

- *набули подальшого розвитку* відомості щодо сприятливого впливу засобів ігрової діяльності на гармонійний розвиток дітей дошкільного віку, сприяння їх адаптації до зовнішніх умов середовища.

Практичне значення полягає у використанні теоретичних і методичних положень ігрової діяльності в системі роботи закладів дошкільної освіти, які сприятимуть підвищенню ефективності системи фізичного виховання дітей дошкільного віку; у процесі підготовки здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти галузі знань 01 «Освіта / Педагогіка» зі спеціальностей 017 «Фізична культура і спорт» та 014 «Середня освіта (фізична культура)» у профільних закладах вищої освіти. Результати дослідження впроваджено в освітній процес Запорізького національного університету, Херсонського державного університету, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, Волинського національного університету імені Лесі Українки, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Хмельницького національного університету та в освітній процес закладів дошкільної освіти № 51 і № 165 м. Львова, що підтверджено відповідними актами й довідками.

Особистий внесок здобувача полягає у формулюванні проблеми, нагромадженні теоретичного матеріалу, розробленні концепції ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання, інтерпретації загальних і специфічних теоретико-методичних положень використання ігрової діяльності для розв'язання усього спектра завдань фізичного виховання дітей дошкільного віку, формулюванні гіпотези та проведенні емпіричних досліджень, аналізі й узагальненні отриманих результатів, формулюванні висновків та оформленні тексту дисертації.

У наукових працях, опублікованих у співавторстві, авторів належать обґрунтування науково-прикладної проблеми, методологічного апарату дослідження, проведення аналізу, узагальнення й інтерпретація отриманих результатів та формулювання висновків. Внесок співавторів окреслений участю в організації досліджень окремих наукових напрямів, допомогою в обробці матеріалів дослідження, їхньому частковому обговоренні та участю в дискусіях і круглих столах, оформленні публікацій.

Кандидатську дисертацію на тему «Удосконалення фізичних і розумових здібностей у фізичному вихованні дітей старшого дошкільного віку з використанням інтегрально-розвивальних м'ячів» захищено 2014 року. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторської не використано.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні положення та практичні результати проведеного дослідження оприлюднено на I Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції з міжнародною участю «Баскетбол: історія, сучасність, перспективи» (Дніпро, 2016); Міжнародній науковій конференції «Молода спортивна наука України» (Львів, 2015, 2018); Міжнародній науково-практичній конференції «Основні напрямки розвитку фізичної культури, спорту та фізичної реабілітації» (Дніпро, 2015, 2017); Міжнародній науково-практичній конференції «Фізична культура і спорт: досвід та перспективи» (Чернівці, Україна, 2017); XVII Міжнародній науково-практичній конференції «Фізична культура, спорт та здоров'я: стан, проблеми та перспективи» (Харків, 2017); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю

«Актуальні проблеми розвитку фізичного виховання, спорту і туризму в сучасному суспільстві» (Івано-Франківськ, 2017); IX Міжнародній науково-практичній конференції «Реалізація здорового способу життя – сучасні підходи» (Дрогобич, 2017); XIV Міжнародному науковому конгресі «Олімпійський спорт і спорт для всіх» (Київ, 2018); VI Міжнародній конференції з науки, культури і спорту (Львів, 2018); 4th International Conference of the Universitaria Consortium «Impact of sport science and physical education in contemporary society» (Ясси, Румунія, 2018); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми, досягнення та перспективи розвитку медико-біологічних і спортивних наук» (Миколаїв, 2019); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Оздоровчо-рекреаційна рухова активність у сучасному суспільстві» (Чернівці, Україна, 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, спорту і туризму» (Переяслав, 2021); III Міжнародному науково-спортивному конгресі студентів та молодих вчених «Актуальні питання фізичної культури, спорту та ерготерапії» (Чернівці, 2022); XXII Міжнародної науково-практичної конференції «Фізична культура, спорт і здоров'я: стан, проблеми та перспективи» (Харків, 2022).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 50 праць, серед яких 35 містять основні наукові результати дисертації (4 публікації у закордонних періодичних виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз Scopus та Web of Science, та 31 стаття у фахових наукових виданнях України), 9 засвідчують апробацію матеріалів дисертації, 6 додатково відображають наукові результати дисертаційного дослідження.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, семи розділів, висновків, посилань, додатків. Обсяг основного тексту дисертації становить 458 сторінок. Список посилань містить 651 найменування, з яких 75 – латиницею. Роботу ілюстровано 37 таблицями та 59 рисунками.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДґРУНТЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Сутність ігрової діяльності у формуванні гармонійної особистості дитини дошкільного віку

Фундаментальні зміни, що відбуваються в сучасному освітньому просторі, суспільні запити і потреби утверджують думку про пріоритет дитинства як найвідповідальнішого періоду становлення особистості. Саме в дошкільному віці відбувається становлення особистості дитини, формування її фізичної та духовної культури – основи гармонійного розвитку, як краси людської душі та здорового тіла. Сьогодні одним із основних завдань удосконалення дошкільної освіти є виховання гармонійно розвинутої, довершеної, здорової дитини, здатної цілком реалізувати свої духовні, фізичні, інтелектуальні та моральні можливості [530].

Ця актуальна проблема відображена в низці законодавчих актів та постанов у галузі дошкільної освіти України («Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, «Базовий компонент дошкільної освіти»), у яких зокрема зазначено, що дошкільна освіта виходить на якісно новий етап свого розвитку, а саме: переглянуто ставлення до дитини як головного суб'єкта освіти, метою визначається педагогічна підтримка дитячої індивідуальності, важливого значення надається персоналізації, прагненню дитини до творчої самореалізації завдяки різноманітним засобам і формам взаємодії зі світом у різних видах діяльності. Успішне вирішення означеної проблеми передбачається визнанням пріоритету ігрової діяльності серед інших видів життєдіяльності дошкільників [185, 186, 428, 530].

Дитиноцентрична освіта прагне цілеспрямовано використовувати ігрову діяльність у освітньо-виховному процесі, оскільки вона створює для дітей дошкільного віку атмосферу психологічного комфорту, а завдяки своїм

природним якостям цей феномен наділений великим педагогічним потенціалом, який сприяє розвитку тілесної, психічної, соціальної, духовної особистості [184, 185, 186, 248].

В даний час перед дошкільними фахівцями стоїть завдання подальшого вивчення гри як феномену дитячого буття, як освітньої технології, як інструменту становлення особистості. Цінність гри для дитячого розвитку визнається практично всіма фахівцями. Більшість педагогів, педіатрів, нейрофізіологів різних країн призводять все нові докази того, що грі належить фундаментальна, життєво важлива роль в розвитку дитини. Доведено, що саме ігрова діяльність має вирішальне значення для формування головних новоутворень дошкільного дитинства [90].

Проте незважаючи на усвідомлення значного впливу ігрової діяльності на розвиток дитини, спостерігаються суперечливі тенденції в їх реалізації. Причини відходу гри з дошкільного дитинства досить очевидні. Перш за все, це нерозуміння розвиваючого значення цієї дитячої діяльності. Виникла суперечність між теоретичним значенням гри для розвитку дитини та практичним креном її буття в бік раннього розвитку, занурення в масив додаткових занять з підготовки до навчання в школі. Гра все частіше розглядається дорослими як розвага, як непотрібне дозвілля, якому протистоїть цілеспрямоване навчання і оволодіння корисними навичками. Цьому багато чому сприяє орієнтація дорослих (батьків, педагогів, фахівців) на навчання дошкільнят. Тиск освітніх досягнень і пріоритет навчальних занять витісняє гру. Раннє навчання для більшості батьків представляється більш важливим і корисним дитячим заняттям, ніж гра. При цьому освіту розуміють переважно як засвоєння знань і придбання навчальних навичок (головним чином читання, лічби, письма). Тематика та кількість ігор зменшилися, зміст збіднів, скоротилася тривалість. Організація ігрової діяльності дітей відбувається за аналогією традиційних навчальних занять, часто застарілого та нецікавого дітям змісту в регламентованому ігровому середовищі [246, 428, 530].

На сьогодні, за твердженням науковців, доводиться констатувати той факт, що депривація ігрової діяльності в дитячому віці руйнівна для нормального розвитку і може мати невтішні наслідки, як у психічному, фізичному, так і в інтелектуальному розвитку [428].

У зв'язку із тим, що ігрова діяльність є ключовим поняттям нашого наукового дослідження, виникає необхідність у тлумаченні понять цієї дефініції. До категоріального поля поняття «ігрова діяльність» належать поняття: «діяльність» та «гра». Насамперед зауважимо, що ці поняття не мають однозначного тлумачення в психолого-педагогічних теоріях та змінювалися залежно від рівня розвитку суспільства, науки в цілому. Це, у свою чергу, вимагає проведення міжпредметного теоретичного пошуку, аналізу першоджерел у галузі філософії, соціології, педагогіки, психології. Визначимося насамперед зі змістовним аспектом дефініції «діяльність», як з основною категорією психолого-педагогічної науки. Діяльність – це спосіб існування людини, всебічний процес перетворення нею навколишньої і соціальної реальності у відповідності з її потребами, метою і завданнями [563].

Діяльність є необхідною умовою формування особистості, в той же час залежить від рівня розвитку особистості, яка виступає як суб'єкт цієї діяльності. У загальному вигляді під діяльністю розуміється активність живого організму, спрямована на задоволення потреб і регулююча усвідомленою метою [71].

У сучасному психологічному словнику поняття «діяльність» визначається як динамічна модель взаємодії, кореляції об'єкта з об'єктивною реальністю, у процесі якої і виникає репродукція – втілення в об'єкті психічної моделі, реалізації відношень самого суб'єкта до об'єктивної дійсності [538].

Будь-яка діяльність характеризується певною структурою, тобто специфічним набором дій і послідовністю їх здійснення. Набір окремих дій стає діяльністю тільки в тому випадку, якщо ці дії підпорядковані єдиній меті, яка тільки й надає їм сенс у діячі. Структура являє собою кілька елементів, які виступають один за одним в певному порядку. Цей ланцюжок виглядає так: потреба → мотив → мета → засоби → дії → результат [71].

Людині притаманні різні види діяльності: предметна, ігрова, навчальна, образотворча, комунікативна, трудова тощо. Серед них виділяють три провідні види діяльності – гра, навчання, праця. Ці види діяльності генетично змінюють один одного і співіснують протягом усього життєвого шляху [157].

Діти дошкільного віку весь час залучені в якусь діяльність. Види діяльності дошкільнят різноманітні, і всі вони життєво необхідні. Так в дитинстві протікають три взаємопов'язані процеси: розвиток пізнавальної сфери, освоєння діяльності і формування особистості. Різні види діяльності дають можливість дітям дошкільного віку активно пізнавати навколишній світ, пробувати свої сили, набувати перший досвід.

Під дитячою діяльністю розуміють процес, утворений потребою і конкретними діями. В ідеалі ще важливий результат, звірений з початковим бажанням (вийшло те, до чого прагнув, чи ні). Але діти дошкільного віку далеко не завжди орієнтовані на результат, їм корисні безпосередні дії, до яких вони відчують інтерес. Особлива цінність діяльності полягає в тому, що йде двосторонній процес. Розвиваючись, дошкільник навчається виконувати більш складні дії, а включаючись в діяльність, він занурюється в умови, що стимулюють його розвиток [156].

Специфічно дитячими видами діяльності дитини дошкільного віку виступають – пізнавальна, образотворча (малювання, ліплення, аплікація, конструювання), музична та ігрова діяльність. Серед всіх чи не найважливішого значення в розвитку дитини набуває саме ігрова діяльність, яку, в силу її важливого вкладу в емоційний, соціальний, фізичний, інтелектуальний та вольовий розвиток дитини, заслужено називають провідною діяльністю [428].

Провідна діяльність – це така діяльність, розвиток якої обумовлює найголовніші зміни в психічних процесах і психічних особливостях особистості дитини на даній стадії її розвитку [156, 157].

Ученими виділені основні положення, завдяки яким гру називають провідним видом діяльності дошкільника. По-перше, вона задовольняє основним потребам дітей: прагненню до самостійної діяльності та до спілкування; в

активній участі в житті дорослих; потреби в пізнанні навколишнього світу; задоволенні потреби в активності і русі. По-друге, в іграх присутні інші види діяльності: навчальна і трудова діяльність. По-третє, гра сприяє розвитку психічних процесів дитини: активної уяви, фантазії. Отже, в даний час загально визнано, що гра є одним із провідних засобів розвитку особистості дитини дошкільного віку [156, 353].

Зазначимо, що в різний час розвитку і становлення суспільства проблемою ігрової діяльності, її теоретичними, практичними, методологічними, історичними аспектами займалися вітчизняні та зарубіжні вчені різних напрямів людинознавства. «Гра» як феномен приваблює все більшу кількість дослідників різних галузей науки (філософії, естетики, соціології, психології, педагогіки, історії та ін.). Комплексний підхід до проблеми у значній мірі пояснюється складністю інтерпретації самої проблеми «гри», пов'язуючи її із цілями, завданнями та змістом конкретних напрямів наукового пошуку. Поліфункціональність і багатоаспектність «гри», варіативність використання її потенціалу може змінюватися від простого обміну ідеями до взаємної інтеграції цілих концепцій, методології, процедур, епістемології, термінології, даних організації дослідницької та освітньої діяльності [328, 329].

Для подальшого дослідження феномену ігрової діяльності необхідно розібратися в семантиці цього терміну, визначити головні елементи та складові частини, на які звертають увагу її дослідники під час формування визначення цієї дефініції.

Аналіз філософської, культурологічної, соціологічної та психолого-педагогічної літератури показує, що в сучасній науці немає цілісної теорії гри, існує ряд її концепцій в різних галузях науки. У філософії і культурології гра розглядається як спосіб буття людини, засіб розуміння навколишнього світу, вивчаються аксіологічні підстави гри і етнокультурна цінність ігрового феномена [328]. У педагогічній науці феномен гри розглядається як спосіб організації виховання і навчання, як компонент педагогічної культури, вивчаються форми і способи оптимізації ігрової діяльності сучасного покоління

[67, 138]. У психології, гра розглядається як засіб активізації психічних процесів, засіб діагностики, корекції та адаптації до життя, досліджуються соціальні емоції, що супроводжують ігровий феномен [142].

Наявні наукові дані свідчать про відсутність єдиного підходу до тлумачення феномену «ігрова діяльність». Однак різні визначення не суперечать одне одному, а навпаки доповнюють одне одного.

Термінологічне словосполучення «ігрова діяльність» Н.В. Кудикіна інтерпретує так: це динамічна система взаємодії дитини з навколишнім середовищем, у процесі якої відбувається його пізнання, засвоєння культурно-історичного досвіду і формування дитячої особистості [249]. Специфіка ігрової діяльності полягає в тому, що її продуктивність визначається активним функціонуванням уяви дітей і міжособистісним спілкуванням. Термінологічне словосполучення ігрова діяльність є родовим щодо поняття гра, котра є складним утворенням системного характеру [141, 249].

Гра – це конкретний прояв індивідуальної і колективної ігрової діяльності дитини, яка має конкретно-історичний, багатовидовий, креативний і багатофункціональний характер [249].

У «Енциклопедії освіти» гра розглядається як вид креативної діяльності людини, у процесі якої в уявній формі відтворюються способи дій з предметами, стосунки між людьми, норми соціального життя та культурні надбання людства, які характеризують історично досягнутий рівень розвитку суспільства [231].

Гра – це форма вільного самовияву людини, що передбачає реальну відкритість світові можливого й розгортається або у вигляді змагання, або у вигляді зображення якихось ситуацій, смислів, станів [129].

В Українському педагогічному словнику «ігрова діяльність» пояснюється як різновид активної діяльності дітей, у процесі якої вони оволодівають суспільними функціями, відносинами та рідною мовою як засобом спілкування між людьми. Ігрова діяльність є свого виду дитячим моделюванням соціальних стосунків. При вмілому і правильному керівництві з боку дорослих ігрова діяльність формує емоційну, моральну, інтелектуальну сфери дитини, розвиває

її уяву, сприяє фізичному вдосконаленню, виховує в дитини волю до дії та здатність до гальмування, якостей, необхідних людині в трудовій і суспільній діяльності [114].

Саме у грі як особливому виді суспільної практики відтворюються норми людського життя й діяльності, а також інтелектуальний, емоційний і моральний розвиток особистості.

Згідно з «Великим тлумачним словником сучасної української мови» слово «гра» трактується як дія за значенням грати; заняття дітей, підпорядковане сукупності правил, прийомів або основане на певних умовах заняття, що є розвагою [75].

Гра – вид непродуктивної діяльності, мотив якої полягає не в її результатах, а в самому процесі. В історії людського суспільства гра переплітається з магією, культовою поведінкою. Гра має важливе значення у вихованні, навчанні, розвитку дітей як засіб психологічної підготовки до майбутніх життєвих ситуацій [141].

У психологічному тлумачному словнику поняття «гра» пояснюється як «форма діяльності в умовних ситуаціях, спрямована на відтворення й засвоєння суспільного досвіду, зафіксованого в соціально закріплених способах здійснення предметних дій, у предметах науки та культури» [538].

У філософському розумінні гра – одна з головних форм естетичної діяльності, тобто неутилітарної, що здійснюється заради неї самої і доставляє, як правило, її учасникам і глядачам естетичну насолоду, задоволення, радість. З погляду культурології гра – форма вільного самовиявлення особистості, що припускає реальну відкритість світу можливого й розгортається як імпровізація, змагання, репрезентація певних ситуацій, смислів, стану речей [547].

У соціологічній енциклопедії гра трактується як непримусова, вільна діяльність (на противагу утилітарно-практичній); є формою самовираження суб'єкта, спрямованої на задоволення потреб у розвазі, задоволенні, знятті напруги, а також на розвиток певних навичок і умінь [116].

Т. І. Поніманська підкреслює, що дитяча гра – це діяльність, спрямована на орієнтування в предметній і соціальній дійсності, в якій дитина відображає враження від пізнання довкілля. Мати дитинство – це передусім мати право на розвиток власної ігрової діяльності, яка є важливою складовою дитячої субкультури [438]. Вчена трактує ігрову діяльність як «один із найцікавіших видів людської діяльності, провідну діяльність дошкільника, засіб його всебічного розвитку, важливий метод виховання».

В.О. Сухомлинський у своїх творах наголошував на потребі ефективного застосування гри в процесі навчання і виховання дітей дошкільного віку. Гра, як підкреслював педагог, є важливою і найдоступнішою формою діяльності дошкільників, яка відповідає їх фізичним і психічним можливостям. Гра забезпечує пізнавальну та творчу активність дитини в процесі навчання, сприяє формуванню низки якостей особистості, важливих для подальшого життя в суспільстві. Гра – у край необхідне явище в житті дитини, оскільки вона є виявом природної потреби в діяльності, у якій дитина пізнає і перетворює навколишню дійсність, світ речей, людей, саму себе, одночасно розвиваючи свої здібності. Гра, на його думку, це не лише розвага і забава, що заповнює дозвілля дітей, але й один з найпотужніших засобів педагогічного впливу на них [503].

За дослідженнями М.Г. Стельмаховича, ігрова діяльність є дієвим методом формування важливих рис особистості: дисциплінованості, кмітливості, сміливості, витривалості, винахідливості, спритності, рішучості, наполегливості, організованості, стриманості. Гра вчить зосереджувати зусилля, керувати собою, бути точним, дотримуватися правил поведінки, діяти з урахуванням вимог колективу [495].

Ігрова діяльність – це усвідомлена діяльність, сукупність осмислених дій, об'єднаних єдністю мотивів [256].

Значення гри неможливо вичерпати й оцінити розважально-рекреаційними можливостями. У тому й полягає її феномен, що, будучи розвагою, відпочинком, вона здатна перерости в навчання, у творчість, у терапію, в модель типу

людських відносин і проявів у праці, у вихованні. Гра – це життєва лабораторія дитини, ядро «розумної школи» дитинства [396].

L.Vygotsky називав гру «школою довільної поведінки». Саме в цій, максимально вільній від будь-якого примусу діяльності, дитина раніше всього навчається керувати своєю поведінкою і регулювати її відповідно до загальноприйнятих правил. Виконуючи роль дорослого, діти випереджають власні можливості в сфері оволодіння своєю поведінкою. Специфічне задоволення від гри пов'язане з подоланням безпосередніх спонукань, з підпорядкуванням правилам, укладеним в ролі [97, 584, 585].

Як зазначають А. Zaporozhets, D. Elkonin гра – це форма творчості, природна потреба організму, один з основних шляхів становлення вищих форм специфічних людських потреб, і в жодній іншій діяльності немає такого емоційно наповненого входження в життя дорослих, такого дієвого виділення суспільних функцій і сенсу людської діяльності, як у грі [650].

Зокрема Л.В. Артемова розглядала гру як засіб і форму для вирішення певних завдань виховання дітей дошкільного віку. Вчена у своїх наукових працях надає грі дошкільника великого значення та зазначає, що гра допоможе задовольнити дитячу допитливість, залучити її до активного пізнання навколишнього світу. Головна особливість навчання у грі така, що, граючись, діти не підозрюють, що вони засвоюють певні знання [21].

Сутність феномена гри можна охарактеризувати такими положеннями [539]:

1. Гра – багатогранне поняття. Воно означає заняття, відпочинок, розвагу, забаву, змагання, вправу, тренінг, дозвілля, у процесі яких виховні вимоги дорослих до дітей стають їх вимогами до самих себе, отже, активним засобом виховання й самовиховання. Гра виступає самостійним видом діяльності дітей різного віку, принципом і способом їх життєдіяльності, методом пізнання дитини й методом організації її життя та неігрової діяльності.

2. Гра дітей є найвільніша, природна форма вияву їх діяльності, у якій усвідомлюється, вивчається навколишній світ, відкривається широкий простір

для вияву свого «Я», особистої творчості, активності, самопізнання, самовираження.

3. Гра, володіючи синтетичною властивістю, вбирає в себе сторони інших видів діяльності, виступає в житті дитини багатограним явищем. Гра – перший ступінь діяльності дитини-дошкільника, початкова школа поведінки, нормативна й нормальна діяльність молодших школярів, підлітків і юнацтва.

4. Гра є потреба дитини, що змінює її психіку, інтелект, біологічну фундацію. Вона – специфічний, чисто дитячий світ життя дитини. Гра є практика розвитку.

5. Гра – шлях пошуку дитиною себе в колективах співтоваришів, вихід на соціальний досвід, культуру минулого, теперішнього часу й майбутнього, повторення соціальної практики, доступної розумінню.

6. Гра – свобода саморозкриття, саморозвитку з опорою на підсвідомість, розум і творчість. Продукт її – насолода її процесом, кінцевий результат – розвиток реалізовуваний у ній здібностей.

7. Гра – головна сфера спілкування дітей. У ній розв’язуються проблеми міжособистісних взаємин, сумісності, партнерства, дружби, товариства. У грі пізнається й отримується соціальний досвід стосунків людей. Гра соціальна за своєю природою й безпосередньому насиченню, будучи відображеною моделлю поведінки, вияву й розвитку складних самоорганізуючих систем і практикою творчих рішень, переваг, виборів вільної поведінки дитини, сферою неповторної людської активності.

Доречним у контексті нашого дослідження є визначення поняття гри, яке наводить А.В. Цьось. Він узагальнив визначення та констатував, що гра – це певна діяльність дитини, спрямована на задоволення її інтересів й вирішення виховних завдань [529]. Під ігровою діяльністю розуміється осмислена діяльність, спрямована на досягнення конкретних цілей

Є. Н. Приступа зазначає, що гра – це специфічна рухова діяльність за встановленими правилами, спрямована на досягнення перемоги [452]. Провідне місце в руховій активності дітей належить саме ігровій діяльності.

У працях О. Л. Богініч [54, 56, 57] наголошується, що одним із пріоритетних засобів гармонійного розвитку, формування рухових, вольових, інтелектуальних і моральних якостей дитини є організована ігрова діяльність.

Концепція дошкільного виховання в Україні акцентує увагу на вагомому значенні гри в педагогічному процесі, оскільки в ній дитина може виявити особливу активність і реалізувати себе; гра має бути основною формою організації життєдіяльності дітей [221].

Підкреслюючи виняткове значення ігрової діяльності для всебічного розвитку дітей, А.С. Макаренко зазначав, що гра має важливе значення в житті дитини, яке в дорослого має діяльність, робота тощо. Яка дитина в грі, такою з багатьох поглядів вона буде в роботі, в майбутньому. Тому виховання майбутнього діяча відбувається у грі [286].

Французький соціолог Роже Кайноа у книзі «Les jeux et les hommes» (Ігри та люди) [539] визначив гру як діяльність, що обов'язково має наступні властивості:

- радість: діяльність приваблює своїм легким характером;
- відмежованість: час і місце гри чітко визначені;
- невизначеність: результат діяльності неможливо передбачити;
- непродуктивність: участь у грі не має жодних корисних наслідків;
- правила: така діяльність має правила, відмінні від буденного життя;
- вигаданість: супроводжується усвідомленням іншої реальності.

Проаналізувавши численні визначення та виходячи з розуміння змісту загальної дефініції, у нашому розумінні *ігрова діяльність* – це цілеспрямована діяльність дитини, динамічна система взаємодії з навколишнім середовищем, спрямована на формування базових засад дитячої особистості, її соціалізацію, пізнання світу, розвиток фізичних та пізнавальних здібностей, закріплення та вдосконалення набутих знань, умінь та навичок.

Аналіз теоретичних підходів до сутності ігрової діяльності надає змогу визначити її не лише як провідну діяльність дитини на межі дошкільного

дитинства, самостійний та самоцінний вид діяльності, а й як форму організації виховного процесу.

Розглянемо загальні ознаки, риси та компоненти що притаманні ігровій діяльності. Так Ж. Піаже акцентував увагу на чотирьох основних ознаках: 1) гра приємна, тобто, зазвичай позитивно сприймається її учасниками; 2) гра передбачає наявність в учасників внутрішньої мотивації; 3) гра вимагає високої гнучкості психічних процесів і рольової пластичності; 4) гра є природним наслідком фізичного й інтелектуального розвитку дитини [271].

До найбільш характерних ознак ігрової діяльності Й. Хейзінга відносить: вільний характер існування поза повсякденним життям у свідомо обмеженому просторі й часі та упорядковане існування за визначеними правилами, естетичність, прагнення до досконалості [601].

Основні ознаки гри можна поділити на формальні та екзистенційні [396]. До формальних віднесено такі: 1) наявність правил і принципів гри, визначених заздалегідь; 2) наявність певних умов (місця, часу, атрибутів тощо) гри; 3) тимчасовість або кінцівку здійснення ігрового процесу; 4) умовний характер ігрового процесу; 5) свобода входу і виходу з гри, що передбачає відсутність примусової мотивації для вступу в гру; 6) умовний характер і націленість ігрових дій; 7) наявність суб'єкта гри (гравця), предмета (грається) і засобів (іграшки), передбачається, що предмет і засоби гри можуть бути як матеріальними, так і ідеальними об'єктами, а суб'єктом гри є людина.

Екзистенційні ознаки гри можна виявити з набагато меншим ступенем точності і визначеності, тому що всі вони складаються в єдине переживання і усвідомлення гри, яке завжди буде зберігати в собі характеристику невербальної інформативності (емоційної, інтелектуальної тощо). До них відносяться:

- свідоме подвоєння світу суб'єктом, що припускає визнання гри другим планом буття, існуючим за принципом додатковості, при обов'язковій наявності реального буття, тобто першого плану буття;
- присутність фантазійного компонента в створенні та здійсненні ігрових форм;

- переживання гри як свободи, незважаючи на наявність правил;
- наявність інтересу, як найважливішої мотиваційної підстави гри;
- емоційна насиченість ігрових процесів;
- відчуття самодостатності і самонаціленості ігрових процесів, що припускає пошук сенсу гри в самій грі.

Більшості ігор властиві чотири головні риси [539]:

- вільна розвиваюча діяльність, що використовується лише за бажанням дитини, заради задоволення від самого процесу діяльності, а не тільки від результату (процедурне задоволення);

- творчий, значною мірою імпровізаційний, дуже активний характер цієї діяльності («поле творчості»);

- емоційна піднесеність діяльності, суперництво, змагальність, конкуренція, атракція (чуттєва природа гри, «емоційне напруження»);

- наявність прямих або непрямих правил, що відображають зміст гри, логічну та тимчасову послідовність її розвитку.

Ігрова діяльність складається з трьох компонентів [447]:

1) ігровий стан, який характеризує емоційне ставлення суб'єкта до реальної дійсності в певний проміжок часу. Гра відбудеться тільки в тому випадку, якщо є певний емоційний стан гравців;

2) ігрове спілкування. Гра як соціально-культурне явище реалізується в спілкуванні. Через спілкування вона передається, спілкуванням організовується, в спілкуванні функціонує. Спілкування в ігровій дійсності специфічне, тому як в грі існує певна ігрова мобілізація особистості на рішення завдання взаємодії з усіма учасниками гри відповідно до правил. Тому можна виділити такі мотиви ігрового спілкування, як орієнтація на виконання ігрової мети, самореалізація, отримання задоволення від спілкування;

3) власне ігрова діяльність будується на аналізі трьох важливих елементів діяльності: суб'єкт (індивід, група, колектив); об'єкт (характеризується в залежності від гри, цілі, учасників ігрової взаємодії); активність, яку направляє суб'єкт на об'єкт.

Гра не є статичним утворенням, вона розвивається разом з дитиною протягом усього її дитинства. Залежно від віку, можливостей дитини на перший план виходять різні структурні елементи і етапи ігрової діяльності [307, 340].

Для розуміння змісту гри виділені чотири рівні, які відображають етапи її розвитку. Кожен з рівнів розвитку гри, незважаючи на різноманітність показників (уявна ситуація, ігрові дії, виконання правил), має свій смисловий центр, що відображає головний зміст гри і сенс діяльності дитини. На першому і другому рівнях – це дія з предметом, на третьому і четвертому – передача рольових відносин і взаємодія з партнерами по грі [560].

Ігрова діяльність дітей розвивається в декілька етапів: в ранньому віці проявляється сенсомоторний характер («наздоганялки», гра-вовтузіння тощо); з досягненням молодшого дошкільного віку виникає режисерська гра (використання іграшок як предметів-замінників, символічне виконання певної дії), яка згодом розвивається в образно-рольову гру, в якій дитина уявляє себе в певному образі (людини чи предмету) і відповідно діє; старші дошкільники спроможні організувати сюжетно-рольову гру самостійно. Тобто, у ранньому віці дитина радіє фізичній активності від дій з предметом, а в молодшому віці насолоджується від можливості виконання безлічі рольових дій, то старший дошкільний вік приносить радість інтелектуального багатства та уяви від складнощів об'єднання сюжетів, колективного розгортання та збагачення первинного задуму гри. Задоволення надихає дитину на прояв активності [429].

Логіка дослідження передбачає визначення структури ігрової діяльності. Згідно з дослідженнями Н.В. Кудикіної, структурна модель ігрової діяльності побудована як системно впорядкована сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних компонентів – мотиваційного, цільового, змістового, процесуально-операційного, контрольного-оцінного та результативного. Усі зазначені компоненти гри взаємопов'язані, сутнісні зміни складових ігрової діяльності зумовлюють її перетворення в діяльність продуктивного характеру (наприклад, у трудову, навчальну тощо) [250].

О.Я. Савченко запропонувала структуру ігрової діяльності, що містить такі компоненти: 1) спонукальний – потреби, мотиви, інтереси, прагнення, які визначають бажання дитини брати участь у грі; 2) орієнтувальний – вибір засобів і способів ігрової діяльності; 3) виконавський – дії, операції, які дають можливість реалізувати ігрову мету; 4) контрольно-оцінний – корекція і стимулювання ігрової діяльності [473].

У структуру гри як діяльності органічно входить цілепокладання, планування, реалізація мети, а також аналіз результатів, у яких дитина повністю реалізує себе як суб'єкт діяльності. Мотивація ігрової діяльності забезпечується її добровільністю, можливостями вибору й елементами змагальності, задоволення потреби в самоствердженні, самореалізації [142].

У структуру гри як процесу входять: ролі, узяті на себе граючими; ігрові дії як засіб реалізації цих ролей; ігрове застосування предметів, тобто заміщення реальних речей ігровими, умовними; реальні відносини між граючими; сюжет (зміст) – область дійсності, умовно відтворена в грі [142].

Ігровій діяльності притаманна багатофункціональність. Серед її функцій найбільш значущими є: формування базових засад особистості (формування самосвідомості, розвиток довільної поведінки, статево-рольова ідентифікація, національно-культурне самоусвідомлення, розвиток творчого ставлення до дійсності, набуття досвіду соціальної взаємодії, формування комунікативних умінь, розвиток емпатії тощо); збагачення емоційно-почуттєвої сфери; адаптаційна; мотиваційна; розвивальна; виховна, дидактична; коригувальна; здоров'язбережувальна; компенсаторна [248, 561].

Ігрова діяльність містить більше можливостей для формування особистості дошкільників, ніж будь-яка інша діяльність, оскільки мотиви її мають велику спонукальну силу і дітям зрозуміле співвідношення мотиву і мети гри. Цінність і значимість гри полягає в тому, що вона являє собою інтегральну діяльність. В грі можуть трансформуватися всі форми людської активності – фізичної та інтелектуальної, творчої та репродуктивної [425]. У грі формуються

психологічні структури, відповідні різноплановим завданням: комунікативним, компенсаторним, оздоровчим, адаптаційним, стратегічним.

Ігрова діяльність – елемент цілісного освітнього процесу, засіб виховання, форма організації, виховання, метод і прийом навчання дітей [143].

Ігрова діяльність має генетичний зв'язок із усіма видами діяльності людини і виступає як специфічно дитяча форма пізнання, праці, спілкування, мистецтва, спорту тощо.

Дослідники ігрової діяльності визначають такі соціально-педагогічні умови організації ефективної ігрової діяльності: урахування особливостей освітньо-виховного процесу та вікових особливостей дітей при організації ігрової діяльності; створення атмосфери морального захисту та підтримки дитини в грі; урахування анатомо-фізіологічних можливостей дитини в грі; використання змагального компонента як засобу стимуляції активності гравців; внесення в гру елементів загадковості, несподіваності; сприяння можливості реалізації організаторських, комунікативних та інших здібностей; визначення педагогом свого місця в кожній грі (учасника, помічника, спостерігача) таким чином, щоб не заважати виявленню певних якостей особистістю; застосування ігор, складність яких спонукає учасника «надолужувати» рівень своїх можливостей до найвищого; забезпечення превентивного характеру гри як засобу профілактики соціальних негативів; пріоритетність комплексних форм ігрової діяльності (ігрових свят, ігрових хвилинок, ігрових занять тощо) [560].

Гра використовується як педагогічний метод, або спосіб досягнення свідомо поставленої освітньої мети. Ефективність впливу ігрової діяльності на становлення дитячої особистості прямо залежить від педагогічного керівництва нею. Педагогічне керівництво грою розуміють як такий її методичний супровід, який, базуючись на врахуванні феноменологічних характеристик цього явища людського життя та діючих у педагогічній сфері об'єктивних законів, закономірностей і принципів, дає змогу цілеспрямовано розв'язувати конкретні завдання навчання, виховання та розвитку дітей [248].

Впорядкуємо основні принципи, що застосовуються у керівництві ігровою діяльністю, в такий спосіб:

- принцип урахування індивідуальних особливостей дітей, їхніх вікових відмінностей та закономірностей розвитку;
- принцип цілеспрямованості використання гри як педагогічного методу;
- принцип системної організації педагогічного керівництва грою;
- принцип цілеспрямованої організації матеріального середовища для ігрової діяльності дітей;
- принцип поєднання, розвитку і саморозвитку, виховання і самовиховання, навчання і самонавчання [249].

Розуміння дорослим розвивального потенціалу гри та її головного результату – задоволення – вказує на розвивальні можливості гри в будь-якій ситуації навчання. Якщо предмет та мета навчання пов'язані з грою, її емоційний потенціал об'єднується із пізнавальними та вольовими діями дитини. На позитивному фоні легше формуються знання, вміння, навички.

Ігрова діяльність дітей на думку Н.В. Кудикіної [250] базується на таких методологічних засадах, які ми імплементуємо на фізичне виховання:

- ставлення до гри як до незамінної складової дитячого життя, що природно наділена функціями саморозвитку, самонавчання і самовиховання, а відтак вона має бути органічною складовою освітньо-виховного процесу закладу дошкільної освіти;
- розуміння гри як історично сформованої діяльності, яка має генетичний зв'язок з народною культурою, що зумовлює її значний потенціал як засобу національно-культурного виховання підростаючої особистості;
- освітньо-виховний процес має значні резерви для задоволення потреби дошкільників в ігровій діяльності і водночас реалізації функцій гри як багатоаспектного педагогічного методу;
- науково обґрунтоване педагогічне керівництво ігровою діяльністю в своїй основі має спрямовуватися на досягнення гармонізації педагогічного

впливу на дітей і їх саморозвитку, самовиховання і самонавчання, що дозволить досягти вагоміших результатів у навчанні, вихованні і розвитку дітей;

- будучи педагогічним методом, гра має реалізовувати цілі і завдання дошкільного виховання, враховуючи специфічні особливості дітей даних вікових категорій;

- пріоритетність педагогічних завдань, які досягатимуться використанням ігрової діяльності як методу освітньо-виховної роботи, визначається розумінням гри як культурно і історично сформованої пізнавальної діяльності, що природно спрямована на формування базових, визначальних засад дитячої особистості, її соціалізацію, національно-культурну ідентифікацію, розвиток фізичних і пізнавальних здібностей, закріплення й удосконалення набутих різноманітними шляхами, у тому числі й у процесі навчання, знань, умінь і навичок;

- педагогічно керована ігрова діяльність здатна забезпечити сприятливі умови для реалізації актуальних потреб дітей дошкільного віку;

- основою керівництва ігровою діяльністю має бути визнання дитячої особистості як суб'єкта власного саморозвитку, що реалізується через особистісно орієнтовані педагогічні впливи шляхом встановлення суб'єкт-суб'єктних стосунків між педагогами і дітьми у процесі гри;

- визначальним чинником педагогічного супроводу ігровою діяльністю є її психологічна структура, яка є складним утворенням і своєрідно виявляється в кожній конкретній грі. Притаманна іграм варіативність зумовлює особливості педагогічного керівництва творчими іграми та іграми за готовими правилами.

1.2. Сучасний стан організації ігрової діяльності в процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку

На сучасному етапі проблема здоров'я людини постає як одна з найбільш гострих і потребує серйозного ставлення до її вирішення з залученням різних організаційних структур нашої країни. Особливого значення дане положення набуває в системі виховання дітей дошкільного віку, оскільки останнім часом в Україні виявлено несприятливу тенденцію щодо погіршення стану їх здоров'я

[370]. Вирішення цих проблем у значній мірі пов'язується з фізичним вихованням, яке є важливим засобом формування здорової особистості. На думку провідних вчених [82, 239, 309, 362, 365 та ін.] саме фізичне виховання є особливим видом діяльності, що сприяє вихованню кращих фізичних, моральних, інтелектуальних, психічних якостей і пов'язаний з формуванням гармонійної особистості та її здоров'я. Важливим напрямом фізичного виховання дітей дошкільного віку є використання різноманітних форм та засобів фізичного удосконалення, серед яких важливе місце відводиться ігровій діяльності.

Як відомо дошкільний вік – найбільш відповідальний етап розвитку організму та найважливіший у становленні особистості. У цей період закладаються основи здоров'я, повноцінного фізичного розвитку, фізичної підготовленості, відбувається стабілізація біологічних передумов особистісного розвитку [84, 211, 243, 316, 455]. Саме в цьому віці відбувається закладка загального фундаменту пізнавальних здібностей, в особистісній сфері формуються ієрархічна структура мотивів і потреб, загальна і диференційована самооцінка, елементи вольової регуляції поведінки [156, 353].

Т. Ю. Круцевич, Н. Є. Пангелова [239] відмічають, що характерною рисою фізичного розвитку дітей дошкільного віку є його тісний зв'язок з психічним, особистісним, інтелектуальним та моральним розвитком. Саме гра для дошкільника являє собою першу сходинку у всебічному розвитку особистості [57].

Ян Амос Коменський [438] одним з перших відзначив педагогічне значення гри, визначив основні характеристики ігрової діяльності і створив модель «граючої школи». Він відзначав головну роль ігор, вбачаючи в них потужний засіб виховання характеру і фізичного розвитку дитини.

Авторитетними вченими доведено, що ігрові заняття з дошкільниками створюють сприятливі умови для їх активного, особистісного розвитку, породжуючи нове ставлення до предмета ігрової діяльності, де цільовою установкою є способи реалізації рухових завдань [57, 289, 455, 616].

У цьому контексті особливого інтересу набуває впровадження в процес фізичного виховання дітей дошкільного віку нових прогресивних педагогічних технологій, а саме ігрових.

Насамперед звернемося до термінологічного розгляду основних понять. Пропонуємо тлумачення такої дефініції як «технологія». Поняття «технологія» виникло у світовій педагогіці як протиставлення існуючому поняттю «метод» [317]. Воно походить від грецьких слів «techno» – мистецтво, майстерність, вміння і «logos» – наука, закон. Дослівно «технологія» – наука про майстерність [461].

Під педагогічною технологією розуміється система взаємопов'язаних прийомів, форм і методів організації освітньо-виховного процесу, об'єднана єдиною концептуальною основою, цілями і завданнями освіти, створює задану сукупність умов для навчання, виховання і розвитку вихованців [138, 461].

Н. В. Москаленко визначає поняття «інноваційні технології» як процесуально структуровану сукупність прийомів і методів, спрямованих на вивчення, актуалізацію та оптимізацію інноваційної діяльності у результаті якої створюються нововведення, які визивають якісні зміни [317].

Поняття «ігрова технологія» трактується як досить велика група методів і прийомів організації педагогічного процесу у формі різних педагогічних ігор. Педагогічна гра володіє суттєвою ознакою – чітко поставленою метою навчання і відповідним їй педагогічним результатом, які можуть бути обґрунтовані, виділені в явному вигляді й характеризуються навчальною спрямованістю [90].

У працях Е. С. Вільчковського [81, 84], О. Л. Богініч [57] наголошується, що одним із пріоритетних засобів гармонійного розвитку, формування рухових, вольових, інтелектуальних і моральних якостей дитини є організована ігрова діяльність. В дошкільному віці формуються уява і символічна функція свідомості, які дозволяють їй переносити властивості одних речей на інші, виникає орієнтація у власних почуттях і формуються навички їх культурного вираження, що дозволяє дитині включатися в спілкування і діяльність (ігрову).

Певним підтвердженням актуальності використання засобів, форм, методів та технологій ігрової діяльності дітей у межах фізичного виховання закладів дошкільної освіти ми вбачаємо у наукових дослідженнях різного рівня, проведених фахівцями на попередніх етапах становлення зазначеного наукового напрямку.

Зупинимось на такій інноваційній технології, яку розробила та апробувала Ж. Л. Козіна [204]. Це спеціальна ігрова гімнастика, де застосовуються вірші й казки в сюжетних іграх. Метою методики є гармонійний розвиток дітей у єдиних компактних комплексах ігрових вправ і віршів про природу. Методичними особливостями спеціальної гімнастики є наявність достатньо великої кількості вправ (48); побудова вправ за принципом чергування складних із легкими, чисто імітаційними, що дозволяє чергувати навантаження і відпочинок через досить невеликі проміжки часу і є найбільш прийнятною формою занять з дітьми; розучування і виконання вправ цілісним методом, відразу всім тілом, без розбивання на окремі сегменти, що найбільш природно; виконання вправ не під рахунок, а під віршовані образи.

У контексті нашого дослідження особливий інтерес представляє застосування спеціального устаткування, пристроїв та інвентарю в процесі ігрової діяльності. Однією із таких інновацій є система ігрових технологій з елементами спорту розроблена О. Г. Лахно [613]. Запропоновані технології єднають різні елементи навчання і виховання дітей дошкільного віку. Наприклад розвиток фізичних якостей і формування рухових навичок у поєднанні з вивченням кольорів відбувається із застосуванням технічного пристрою «Розумне кільце». Інноваційна технологія інтеграції рухової активності та розвитку уміння зіставляти форму та розмір полягає у застосуванні ігрової розробки комплект геометричних фігур з підставками «Веселі куточки». Дітям потрібно знайти відповідну підставку для кожної фігури. Ігрова технологія інтеграції розвитку дрібної моторики та розвитку навичок до систематизації, класифікації, фантазії, творчості та комунікативних здібностей полягає у застосуванні розробки «Комплект м'яких іграшок».

Ще одним сучасним підходом є розроблений харківськими науковцями проект дитячого ігрового майданчика «Ойкумена», який відповідає вимогам комплексного системного виховання дитини, поєднує розумовий та фізичний розвиток. Майданчик включає «станції», на яких необхідно виконувати завдання з математики, композиції, логічного мислення, тощо. «Станції» мають розміри, відповідні зросту дитини, і тому для того, щоб виконати завдання, дитина повинна виконати певні рухи, переміщуватись від станції до станції будь-яким встановленим руховим способом [207].

Однією із альтернативних інновацій із використанням специфічного інвентарю є розроблена програма із використанням спеціальних ігор із спортивним дидактичним інвентарем [455, 626]. Основним завданням програми є розвиток фізичних і когнітивних здібностей дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Технічне забезпечення проведення занять передбачає пріоритетне використання спеціальних м'ячів, які представлені в широкій кольоровій гамі (7 кольорів), що відповідає кольорам веселки (червоні, жовті, зелені, сині, блакитні, рожеві, помаранчеві). На обох півкулях м'ячів зображено літери українського алфавіту; цифри від 1 до 10; знаки – крапка, кома, знак питання, знак оклику, мінус, плюс, більше, менше, дорівнює, зірочка, стрілка; геометричні фігури – коло, квадрат, трикутник, прямокутник, овал, ромб, п'ятикутник, багатогранник; веселі зображення. Взаємозв'язок фізичного й розумового виховання виявляється в реалізації міжпредметних зв'язків, коли рухові дії в ігрових вправах, рухливих іграх та естафетах виконують у супроводі запитань, віршів, лічилок, загадок.

За останні роки сформувались погляди вчених на інтеграцію рухової діяльності з іншими видами діяльності дітей дошкільного віку засобами гри у фізичному вихованні. Одним із ґрунтовних в цьому аспекті є дослідження Н. Є. Пангелової [370], якою представлено зміст і засоби програми поєданого розвитку рухових, розумових і моральних якостей особистості дітей 4-6 років у процесі фізичного виховання. Для формування розумових і моральних якостей дошкільнят у процесі фізичного виховання були використані як традиційні

засоби фізичного виховання, так й елементи інноваційних педагогічних технологій. Власне до традиційних засобів належали рухливі ігри, ігрові вправи, народні ігри, сюжетні ігри, ігри-естафети, ігрові комплекси у приміщенні, на ділянці дитячого садку з використанням природних і соціальних об'єктів. Крім того автор класифікує рухливі ігри з точки зору їх виховного потенціалу (сприяння розвитку творчості, формування взаємовідносин у групі, руховий розвиток дитини).

Вирішення проблеми гармонійного розвитку фізичних та психічних здібностей дітей, опанування новими знаннями та вміннями засобами рухливих ігор розглядається у праці І. В. Лущика [280]. Автором розроблено методичні рекомендації щодо використання рухливих ігор (розвивальних, навчальних, лікувальних та розважальних) в освітньо-виховному процесі ЗДО.

В окремому дослідженні доведено ефективність використання сюжетно-рольових ігор, в основі яких лежить система сюжетно-рольової гімнастики, що забезпечує інтеграцію рухової і пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку у фізичному вихованні. Склад системи являє собою синтез фізичної культури, літератури, мистецтва і науки з урахуванням програмних вимог дошкільної освіти, де головним елементом є фізичне виховання. Організація педагогічних засобів в рамках системи сюжетно-рольової ритмічної гімнастики здійснюється на основі методу ігрової драматизації, що полягає в послідовному художньому відображенні сюжетних дій і образів персонажів казок засобами виразного руху. Серед численних педагогічних засобів системи основну групу складають засоби фізичного виховання – ігрова ритмічна гімнастика (з усім різноманіттям фізичних вправ, елементами танцю, хореографії та музики), оздоровчі сили природи і гігієнічні фактори. До засобів виховання відносяться слова і дії педагога, казка, літературна розповідь, гра-драматизація, навчально-ігровий матеріал з урахуванням змісту і вимог дошкільної освітньої програми. До засобів корекції – спеціальні вправи логоритмічної і психокорекційної спрямованості. Базовою структурою організації занять є сюжетно-рольовий комплекс ритмічної гімнастики, що включає в себе чотири компоненти – руховий, сюжетний,

музичний і психологічний та відображають інтеграційну сутність педагогічної системи та забезпечують яскраво виражену інтеграцію рухової і пізнавальної діяльності дошкільнят [391].

У праці В.М. Пристинського, І.В. Макущенко, А.В. Осіпцова [451] розглянуто ефективність використання інтерактивно-дидактичних технологій, які дозволяють ефективно забезпечувати потребу дитячого організму в рухах, сприяючи всебічному і гармонійному фізичному, розумовому і духовному розвитку особистості дитини. Провідним принципом запропонованих педагогічних технологій є активізація рухової сфери дітей завдяки дидактичних можливостей моделювання пізнавальної діяльності у процесі проведення сюжетних рухливо-пізнавальних ігор, валеологічних естафет, свят здоров'я, ерудит-вікторин про здоров'я і здоровий спосіб життя. Метою цих заходів є сприяння розвитку пізнавальних і психофізіологічних функцій, активізація рухливо-пізнавальної діяльності дітей за допомогою гри на фоні такої необхідної для повноцінного розвитку рухової активності. Запропонований комплекс заходів відповідає умовам розвивального навчання і виховання, а тому може бути використаний для інтеграції рухових, пізнавальних і мотиваційних процесів дітей.

У дисертаційному дослідженні Л.І. Назаркевич [327] обґрунтовано та розроблено програму занять з плавання для дітей молодшого дошкільного віку, сутність якої полягає у застосуванні дібраних та спеціально розроблених рухливих ігор у воді упродовж усієї основної частини кожного з 72 занять, на відміну від наявних програм, які передбачають поєднання вправ з розучування елементів техніки плавання (65,0% часу) з рухливими іграми у воді (35,0% часу). Усі рухливі ігри розподілено відповідно до етапів навчання плавання: ознайомлення з водою, звикання до води, подолання опору води, занурення у воду головою, уміння триматися на воді, уміння розплющувати очі у воді, ковзання по воді, виконання гребкових рухів та вивчення стрибків у воді.

У процесі порівняльного педагогічного експерименту достовірно доведено, що заняття дітей молодшого дошкільного віку оздоровчим плаванням

із застосуванням рухливих ігор у воді упродовж всієї їх основної частини сприяли більш вираженому середньогруповому зростанню показників фізичної підготовленості, ніж аналогічні заняття за порівняльною програмою.

З метою покращення фізкультурної освіченості старших дошкільнят А.Ю. Старченко [494] була розроблена інноваційна технологія оптимізації фізкультурної освіти, в основі якої передбачалось застосування засобів дитячого фітнесу на ігровій основі (фідбол-гімнастики, ігрофітнесу та звіроаеробіки) в основних формах занять з фізичного виховання. За допомогою розробленого теоретичного і практичного розділу інноваційної технології оптимізації фізкультурної освіти, а також заходів з фізкультурної освіти батьків передбачалось створити спеціальні умови для засвоєння дитиною інтелектуальних цінностей фізичної культури, формування життєво важливих рухових умінь і навичок, підвищення інтересу до занять фізичною культурою на основі переважного застосування засобів дитячого фітнесу. Інноваційна технологія реалізовувалась в основних організаційних формах: заняттях з фізичного виховання, секційних заняттях, під час проведення фізкультурно-оздоровчих заходів в режимі дня (ранкової гімнастики, фізкультхвилинок), активного відпочинку дітей (фізкультурних свят, «Днів здоров'я»), а також під час виконання завдань, що контролювались батьками.

Ілюстрацію дієвості засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку продемонстровано інноваційним підходом використання рухливих ігор з акцентом на формуванні соціальної активності. Зміст програми становлять сюжетно-рольові ігри, ігри-забави, ігри-пантоміми, народні ігри, ігри змагання. Ці ігри акцентовані на розвиток соціальної активності, основним критерієм диференціації яких є поступовий перехід від колективних ігор і командних змагань до рухливих ігор, де важливий індивідуальний результат. Проведення занять відбувається за допомогою фронтальних, групових та індивідуальних форм роботи з використанням специфічних методів фізичного виховання (ігровий, змагальний) і дидактичних методів, що відображають характер пізнавальної активності дитини, у вигляді простого або творчого

втілення побаченого чи почутого (інформаційно-рецептивний метод, репродуктивний метод, метод проблемного навчання, метод творчих завдань) [391].

Ефективність програми інтегрованого розвитку фізичних здібностей і мислення засобами ігрової діяльності туристичного спрямування в процесі фізичного виховання обґрунтовано В.В. Поліщуком [435]. Педагогічними умовами реалізації програми є комплексне використання рухливих, сюжетно-рольових ігор та ігрових вправ, диференційованих за основою переважного розвитку фізичних здібностей і мислення. В процесі реалізації програми дошкільники послідовно виконували спеціально підібрані для цієї мети рухливі і сюжетно-рольові ігри, а також ігрові вправи для розвитку мислення, в яких поєднувалося переважний розвиток фізичних якостей з одним або декількома видами мислення.

Застосування гри як методу розвитку творчої активності дошкільників у фізичному вихованні сприяє метод творчих завдань, основою якого є рухова уява. Рухова уява забезпечує насагу (і натхнення) дитячих рухів, що робить їх по-справжньому керованими. Для цього існують спеціальні ігрові вправи та ігри на подолання стереотипу руху з різноманітним інвентарем, на вигадування нових способів застосування інвентарю, на назви рухам, що виконуються. Виконання творчих рухових завдань сприяє комплексному розвитку дитини [374].

У сучасній теорії й практиці дошкільного фізичного виховання значну увагу приділяють оптимальному поєднанню різних форм, методів та засобів навчання й виховання, що дозволяє найефективніше розв'язувати завдання чинних програм. І в цьому руслі одним з важливих засобів фізичного виховання дітей дошкільного віку є народні рухливі ігри, в яких комплексно виховують фізичні й емоційно-вольові якості дошкільників, а також вдосконалюють сформовані рухові вміння та навички.

Українські народні рухливі ігри, один із перших, у роботі «Забави і ігри рухові» (1904) досліджував І.М. Боберський. Дошкільний вік є найсприятливішим для вивчення дітьми традицій українського народу,

національних видів спорту, народних рухливих ігор і забав. Перераховані прийоми належать до універсального засобу всебічного виховання дітей. У них яскраво відображено побут, працю, національні традиції народу, уявлення про найкращі якості людини. Вони створюють емоційну основу для розвитку патріотичних почуттів, морального вдосконалення та формування здорового способу життя [293].

У дослідженнях І.С. Кліш [198, 199] наголошується на доцільності використання народних ігор з арсеналу етнопедагогіки у розвитку дітей в процесі фізичного виховання. Авторка робить акцент на застосуванні елементарних словесно-рухових ігор, пальчикових ігор, ігор-забав для різних частин тіла, які виконуються у супроводі пісень, віршів та потішок. Широке застосування цих ігор сприяє прискореному розвитку дрібної моторики та укріпленню м'язів ніг і тулуба.

У науковому здобутку А.Я. Вольчинського [95] систематизовано українські народні рухливі ігри і обґрунтовано методика їх використання у фізичному вихованні дітей 5–6 років. Науковцем розроблено класифікацію українських народних ігор для дітей старшого дошкільного віку, а саме за віком дітей, за місцем їх проведення, за видами основних рухів (ходьба, біг, стрибки, метання тощо), які виконують дошкільники в процесі гри, впливом на розвиток рухових якостей, за порою року. До запропонованої класифікації увійшло 120 народних рухливих ігор. Ефективність впливу українських народних ігор на фізичний розвиток та фізичну підготовленість дітей підтверджено достовірним зростанням в процесі педагогічного експерименту.

Є.Г. Яхно [575] вважає, що рухливі народні ігри є невід'ємною частиною морального виховання дошкільників. Дослідник пропонує технологію виховання моральних якостей (однією із яких є патріотизм) в процесі занять фізичними вправами. Засобами патріотичного виховання є саме оточення (природне та соціальне), сюжетно-рольові ігри, спортивні ігрові вправи, забави та естафети, які підпорядковані народно-патріотичній тематиці, а також народна музика. Радість руху поєднується з духовним збагаченням дітей. У них формується

стійке зацікавлення до занять фізичною культурою, шанобливе ставлення до культури рідної країни, створюється емоційно-позитивна основа для розвитку патріотичних почуттів, виховання розуму, характеру, волі, моральних почуттів.

Розглядаючи різноманітні ігрові інновації щодо удосконалення системи фізичного виховання дітей дошкільного віку, слід зосередити увагу на впровадженні в освітньо-виховний процес інформаційних технологій. Одним з таких векторів модернізації є дослідження А. Є. Подоляки [433]. Авторкою розроблено принципи диференціації рухливих ігор у фізичному вихованні дошкільників, визначено систему критеріїв для класифікації рухливих ігор, розроблено комп'ютерну програму «Рухливі ігри» для підбору ігор в процесі планувань занять з фізичного виховання. Основною формою диференційованого навчання були рухові завдання, які розроблялися для кожної підгрупи дітей, розподілених за фізичною підготовленістю на низьку, середню і високу.

Низка досліджень присвячена оптимізації фізичного виховання дітей, які мають відхилення у стані здоров'я засобами ігрової діяльності. Перевага ігрового методу перед суворо регламентованими вправами для хворих та ослаблених дітей в тому, що гра завжди пов'язана з ініціативою, фантазією, творчістю, протікає емоційно та стимулює рухову активність [391].

У дослідженні Л. В. Калуської, З. В. Калуського, М. М. Гуменюка [181] доведена ефективність застосування рухливих ігор на повітрі для профілактики інфекційних захворювань, нервових розладів та захворювань кардіореспіраторної системи дошкільників.

Н. Б. Петренко [422] теоретично обґрунтувала авторську навчальну програму танцювально-коригувальної спрямованості для дітей 4–6 років з вадами мовлення. Зміст програми включав ігрові вправи з предметами, спортивні танці, фітбол-танцювальну гімнастику, казкотерапію, логоритміку, дихальні вправи. Структура програми включала 4 етапи: адаптаційно-організаційний, коригувально-ускладнювальний, коригувально-стабілізувальний, заключно-підсумковий. На всіх етапах використовували танцювальні вправи та ігри, спрямовані на корекцію мовленнєвих функцій: формування швидкості і точності

реакції на звукові або вербальні сигнали; опанування різних якостей уваги, всіх видів пам'яті, словесної регуляції дій на підставі узгодження слів і рухів; розвиток вміння реалізовувати запрограмовані дії за умовним сигналом. Залежно від засвоєння необхідних елементів створювали умови для їх ускладнення, включали музичний супровід і ритм, додавали узгодженість слів і рухів, що сприяло корекції порушень мовлення.

Окремі аспекти використання засобів ігрової діяльності у процесі фізичного виховання дошкільників з порушеннями у психофізичному розвитку окреслено в низці сучасних досліджень.

Зокрема О.А. Шлапаченко обґрунтовує реабілітаційну корегувальну програму з використанням рухливих ігор, які сприяють підвищенню рухової активності, розвитку дрібної та великої моторики, пізнавальних процесів дітей старшого дошкільного віку. Програма ґрунтується на принципах корекційної педагогіки: комплексність корекційних заходів, диференційований підхід до вікових та індивідуальних особливостей дитини, оптимальний розподіл психофізичного навантаження, опора на збережені функції для підвищення результативності досягнень за пропонованою програмою [555, 557].

Інший підхід спрямований на розвиток психофізичних якостей дітей старшого дошкільного віку з ДЦП на основі застосування спортивних ігор, що надає комплексний вплив на розвиток фізичних якостей, особливо координаційних, комунікативну та емоційну сфери дітей, які обумовлюють ефективність їх подальшої соціальної інтеграції [391].

Науковець М. М. Єфименко [162] пропонує сучасні підходи до корекційно спрямованого фізичного виховання дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату. Автор обґрунтовує наскрізний ігровий метод рухової реабілітації, який є основоположним у корекційному фізичному вихованні дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Запропоновано такі методичні прийоми як сюжетність, казкотерапія (у вигляді коригуючої фізкультурної казки), «одушевлення» предметів, генерування відповідних асоціацій (завдяки моделюванню окремих сюжетних ситуацій), дозована драматизація,

конструювання для дошкільників архетипних образів (що дозволяє звільняти приховану енергію підсвідомого і підсилювати енергетичний ресурс для реабілітації та оздоровлення). У корекції рухових порушень засобами фізичного виховання використовується такий прийом, як вибір для дитини персонального казкового (героїчного) образу, навколо якого і будуватимуться всі подальші корекційні заходи на занятті і навіть після нього. Необхідні архетипні образи бажано комбінувати в єдиному казковому сюжеті протягом однієї фізкультурної казки – саме таким чином можна викликати у підопічних найбільш резонансні асоціативні вібрації. Адже в цьому випадку один архетипний образ стимулюватиме за собою і посилюватиме інший архетипний образ.

Дисертаційне дослідження С.В. Гвоздецької [110] присвячене обґрунтуванню корекційної програми занять з фізичного виховання з контингентом дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. Заняття з фізичного виховання за розробленою авторкою методикою проходили на високому емоційному рівні, під час них забезпечувалася зміна видів діяльності дитини, раціонально сполучались вербальні, наочні та практичні методи, індивідуальні, групові та фронтальні форми роботи, які проходили у формі цікавої для дітей діяльності – гри. Корекційна робота була розподілена на окремі напрямки (основний, загальнорозвивальний і коригуючий), кожен з яких мав свої завдання та засоби їх реалізації. Методично обґрунтовано, стосовно кожної частини заняття з фізичного виховання (підготовчої, основної і заключної) використання вправ в основних рухах, загальнорозвивальних вправ, коригуючих вправ різного спрямування, спеціальних ігор та естафет, які були розподілені на спеціальні блоки: ігри на розвиток психомоторних якостей, психічних функцій, ігри з речитативом, з предметами (легкими м'ячами та м'ячами зменшеного розміру для початкового навчання, «розумними м'ячами»), ігри на розвиток просторово-часових параметрів руху та функцій аналізаторних систем.

Однією з найбільш актуальних форм організації фізичного виховання дітей є спортивно-орієнтована модель. Зрозуміло, що спортивно-орієнтовані форми

фізичного виховання дітей повинні ґрунтуватися на засобах популярних видів спорту, а саме ігрових. Тому одним із основних засобів гармонійного розвитку дитини, формування позитивного відношення до навколишнього світу, оптимального емоційного стану є використання засобів спортивних ігор, як одного із корисних та захоплюючих видів рухової діяльності.

На думку О. Л. Богінч [54] використання в дошкільному віці ігор з елементами спорту, як засобу і форми організації фізичного виховання, забезпечує всебічний розвиток дитини, створює умови для гуманізації педагогічного процесу, перетворює дитину з об'єкта соціально-педагогічного впливу в суб'єкт активної творчої діяльності на основі розвитку внутрішніх мотивів до самовдосконалення.

У варіативній частині Базового компонента дошкільної освіти виокремлено спортивно-ігрову компетентність у рамках освітнього напрямку «Особистість дитини. Спортивні ігри». У документі визначено показники сформованості знань, навичок та емоційно-ціннісного ставлення дітей до спортивних ігор [29].

Ігри з елементами спорту, за відповідної організації їх проведення, сприятливо впливають на фізичний розвиток і працездатність дитини. Такі ігри постають у двох іпостасях: це і засіб фізичного виховання, і його ефективний емоційно насичений метод. На відміну від інших методів фізичного виховання, ігри з елементами спорту мають певні особливості: наявність елементів змагання, сюжетність і образність, різноманітність і свобода вибору засобу досягнення мети, відносна самостійність дій. Вчені відзначають, що вправи з м'ячами, воланами, ракетками, битками, ключками сприяють розвитку в дітей окоміру, координації, ритмічності, узгодженості рухів, а також створюються умови для розвитку дрібної моторики, збільшення рухливості суглобів пальців та кистей рук. Заняття з використанням елементів спортивних ігор сприяють розвитку у дітей таких фізичних якостей, як спритність, швидкість та сила [57, 85].

На сучасному етапі можна виділити різні підходи до впровадження в процес фізичного виховання дітей дошкільного віку програм та технологій із використанням спортивних ігор, про що свідчать результати досліджень.

О. Л. Богініч пропонує комплексну програму «Рухливі ігри та ігрові вправи», що складається з 6 розділів із вказівками приблизних термінів їх реалізації. Серед них виділені такі: «рухливі ігри та ігрові вправи з елементами спортивної гри «Бадмінтон» за рівнями складності ігрових завдань», «рухливі ігри та ігрові вправи з елементами спортивної гри «Баскетбол» за рівнями складності ігрових завдань», «рухливі ігри та ігрові вправи з елементами спортивної гри «Городки» за рівнями складності ігрових завдань», «рухливі ігри та ігрові вправи з елементами спортивної гри «Настільний теніс» за рівнями складності ігрових завдань», «рухливі ігри та ігрові вправи з елементами спортивної гри «Футбол» за рівнями складності ігрових завдань», «рухливі ігри та ігрові вправи з елементами спортивної гри «Хокей» за рівнями складності ігрових завдань» [57].

Г.В. Петренко [421] обґрунтовано організаційно-методичні засади здоров'яформувального фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку, а саме ігрова спрямованість, використання нових видів рухової активності та вправ з елементами спорту, індивідуалізація та диференціація фізичних навантажень з огляду на індивідуальні особливості дітей, застосування нестандартного обладнання та інвентарю. Комплексні заняття, що поєднують ігрову діяльність, спортивні елементи і музичний супровід для дітей старшого дошкільного віку передбачали ходьбу з елементами коригувальної гімнастики, виконання загальнорозвивальних вправ на степ-платформі, комплекси фізичних вправ зі степ-аеробіки, з фітболами під музичний супровід. Організація занять за методом колового тренування містила такі станції: «Легка атлетика», «Флорбол», «Міні-баскетбол», «Гімнастика». Апробація розроблених комплексних здоров'яформувальних занять для дітей у практиці фізичного виховання закладів дошкільної освіти показала її ефективність, що підтверджено

підвищенням показників фізичного розвитку та рівня фізичної підготовленості дітей експериментальних груп.

Л.М. Максименко [288] розроблено програму фізкультурно-оздоровчих занять для дітей 5-6 років з пріоритетним використанням гри флорбол. Структурними елементами запропонованої програми є: мета, завдання, принципи, організаційно-методичні умови реалізації програми, а також – критерії її ефективності. Організаційно-методичні умови реалізації програми фізкультурно-оздоровчих занять з елементами флорболу для дітей 5-6 років містили в собі розробку змісту занять, форми і методи навчання, компетентність фахівців у сфері фізичної культури, а також організацію сприятливого середовища для розвитку фізичних здібностей дітей; урахування закономірностей фізичних і психічних особливостей дітей старшого дошкільного віку. Основними формами реалізації програми фізкультурно-оздоровчих занять із засобами флорболу були заняття з фізичного виховання (ігрові), фізкультурно-оздоровчі заходи в режимі дня (ранкова гімнастика, фізкультхвилинки), активний відпочинок дітей (фізкультурні свята), заняття фізичною культурою з батьками в домашніх умовах. Авторкою розроблено загальну структуру річного циклу фізкультурно-оздоровчих занять із використанням засобів флорболу для дітей 5-6 років з одним макроциклом, що містить три етапи – підготовчий, основний та підтримувальний, кожен з яких має свої завдання та зміст. Здійснений розподіл програмного матеріалу у річному циклі фізкультурно-оздоровчих занять із використанням засобів флорболу.

Підтверджено ефективність використання в системі фізичного виховання дітей дошкільного віку спортивно-ігрового комплексу гри городки. Відбір, зміст, структура, засоби спортивно-ігрового комплексу гри городки ґрунтуються на закономірностях природного розвитку дитини і адаптовані до програмного матеріалу і специфіці фізичного виховання. Визначено систему спеціальних ігрових вправ, спрямованих на формування умінь орієнтуватися при здійсненні локомоторних дій у зовнішньому просторі, виконувати точні прицільні дії в просторовому полі з предметами, через систему завдань на розвиток дрібної

моторики рук і вміння підтримувати, довільно регулювати тонус мускулатури. Дозування фізичних навантажень, підвищення рівня складності фізичних вправ також здійснюється з урахуванням вікових та індивідуальних можливостей дітей. Педагогічний вплив спортивно-ігрового комплексу гри збагачує руховий розвиток дітей, що проявляється в повноцінному формуванні структури природних рухів (збагаченні перцептивно-рухових координацій та умінь) і розвитку аналізаторної функції їх рухового апарату [411].

О. Є. Конох [218, 219] пропонує авторську програму «Спортивні ігри – дошкільникам», спрямовану на підвищення фізичного стану дітей 5-6 років. Основу змісту програми складають сучасні найбільш популярні спортивні ігри, що мають досить високу мотиваційну цінність і мають певну актуальність та привабливість для дітей старшого дошкільного віку. Їх спрощеним варіантом є міні-баскетбол, міні-гандбол і міні-футзал, що найбільш оптимальні саме для дітей старшого дошкільного віку. Виходячи з цього, програму складено з двох частин, перша частина – підготовча, яка за структурою подібна до другої, а за змістом складається з використання фізичних вправ і рухливих ігор з елементами спортивних ігор. Вправи спрямовані на розвиток «відчуття м'яча» та навчання ударам, кидкам різними способами; навчання дітей умінням травмобезпечних падінь в нестандартних умовах (профілактика травматизму); формування нових рухових умінь і навичок основних елементів спортивних ігор, які будуть вивчатись в наступній частині та готують опорно-руховий апарат дитини до опанування основами спортивних ігор. Друга частина – навчальна, яка складається з трьох циклів: перший, розрахований на навчання грі міні-футзал, другий, розрахований на опанування гри міні-баскетбол, третій, розрахований на опанування гри міні-гандбол. Фізкультурні заняття з використанням спортивних ігор класифікуються на навчальні, для ознайомлення з новим матеріалом; змішаного типу, спрямовані на закріплення; варіативні, з використанням складніших варіантів вже освоєних рухових дій; тренувальні, що включають велику кількість змагальних вправ і ігор з м'ячем, спрямованих на розвиток функціональних і рухових якостей. Основним засобом, формою і методом є гра.

Особливістю занять є те, що виконання вправ здійснюється в спеціально створених для дітей умовах, які забезпечують інтеграцію рухової та пізнавальної діяльності. Це досягається за рахунок використання спортивного інвентарю й устаткування з дидактичною символікою.

Інноваційним напрямком є розроблена ігрова технологія «Мінібаскет» – це адаптований до можливостей дітей дошкільного віку варіант гри з м'ячем, створений на основі баскетболу. Це радіальний баскетбол – гра з м'ячем з використанням тристороннього баскетбольного щита у вигляді рівностороннього трикутника і трьох кошків, зафіксованих на одній телескопічній стійці, яка розташовується на майданчику круглої форми діаметром 8 метрів. Кожна з двох команд, що змагаються, складається з трьох гравців. Суть гри полягає в тому, щоб потрапити м'ячем в один з трьох кошків, зафіксованих на трьох щитах висотою 180–230 см (в залежності від віку, 4-6 років) [206].

У дослідженні Р.О. Сухомлинова [502] показано, що оздоровчо-рекреаційні заняття, побудовані на використанні засобів футболу, значною мірою сприяють підвищенню рівня фізичної підготовленості, фізичному і психічному розвитку, викликають підвищений інтерес для занять руховою діяльністю у дошкільнят.

У діючих програмах навчання та виховання дітей дошкільного віку [214, 236, 340, 459, 462] передбачено використання спортивних ігор та спортивних вправ (катання на ковзанах, ковзання по крижаних доріжках, ходьба на лижах, хокей, городки, бадмінтон, настільний теніс, катання на велосипеді та самокаті) в комплексі з іншими фізкультурно-оздоровчими заходами, які орієнтовані на формування у дітей самостійності, самоконтролю, уміння діяти в групі однолітків, піклуватися про своє здоров'я.

Модернізація системи фізичного виховання пов'язується з введенням в освітнє середовище інноваційних напрямків, одним з яких є концепція конверсії обраних елементів спортивного тренування в інтересах удосконалення змісту і форм організації фізичного виховання в ЗДО.

З метою оптимізації фізичної підготовки дітей дошкільного віку Л. В. Волковим [91] запропоновано програму спортивно-ігрової підготовки, яка передбачає застосування в освітньо-виховному процесі різноманітних методів і засобів виконання фізичних вправ ігровим і спортивно-ігровим методом. Автором представлено зміст засобів тренувального впливу і технологічна модель вибіркової величини фізичного навантаження. Основними засобами підготовки є основна і ритмічна гімнастика, танцювальні вправи, рухливі ігри, спортивні види фізичних вправ. У зміст тренувальних занять вводяться традиційні та інноваційні (колове тренування, базові елементи спортивних вправ) засоби і методи фізичного виховання. Вчений відзначає, що основними завданнями, які вирішуються в процесі таких занять є формування гармонійно розвинутої, активної, творчої особистості; зміцнення здоров'я; покращення адаптаційних можливостей організму; розвиток фізичних якостей у поєднанні з навчанням руховим умінням і навичкам.

Ще одним підходом є впровадження інноваційних форм і методів виховання, які базуються на гуманістично орієнтованих ігрових формах змагання із застосуванням духовно-етичних цінностей. Для ефективного використання спартіанських ігор у роботі з дошкільниками програма передбачає їх адаптацію до особливостей фізичного і психічного стану дітей. Організація і проведення спартіанських ігор повинні відбуватись на сюжетній основі, обов'язкове поєднання змагальних ігор з незмагальними, у яких немає переможців і переможених. Головний акцент у системі заохочування дітей – це перевищення власних результатів, а не результатів інших учасників. У програмі йдеться про широке використання народних ігор, розваг, художніх конкурсів, які пов'язані з національними і народними культурними традиціями та звичаями [411].

1.3. Проблема класифікації засобів ігрової діяльності в процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку

У різний час розвитку і становлення суспільства проблемою ігрової діяльності та її напрямів на теоретичному, практичному, методологічному, історичному рівнях займалися вітчизняні та зарубіжні вчені [144, 280].

Поряд із тим, вивчення наукової та методичної літератури вказує на існування значної кількості, подекуди, протилежних за змістом підходів до класифікації ігрових засобів (ігрової діяльності) у вихованні та навчанні дітей [28, 260, 325, 329, 346 та ін.]. Це твердження стосується і фізичного виховання, що дає змогу говорити про необхідність наукового обговорення наявності проблеми класифікації ігрових засобів (ігрової діяльності) у фізичному вихованні дітей дошкільного віку.

Складність класифікації ігор полягає в тому, що вони, як і будь-яке культурне явище, несуть в собі відбиток динаміки історичного процесу будь-якої формації, ідеології різних соціальних груп [447]. Звернемося до розподілу ігор за різними напрямками. Так, за видами діяльності ігри можна поділити на фізичні (рухові), інтелектуальні (розумові), трудові, соціальні та психологічні.

За характером педагогічного процесу можна виділити наступні групи ігор: а) навчальні, тренувальні, контролюючі та узагальнюючі; б) пізнавальні, виховні, розвиваючі, соціалізуючі; в) репродуктивні, продуктивні, творчі; г) комунікативні, діагностичні, профорієнтаційні, психотехнічні [67, 103, 138].

За метою і формою розрізняють навчальні, розважальні, рухливі, ігри-забави, ігри-небувальщини, ігри-заняття, музично-дидактичні, хороводні, народні, етнографічні, ігри з правилами. За змістом – сюжетно-рольові, ігри-драматизації, ігри за літературними сюжетами, режисерські, мовленнєві, театралізовані, спортивні, дидактичні [67, 138, 256, 279, 564].

Специфіку гри в значній мірі визначає ігрове середовище. Таким чином розрізняють ігри з предметами і без предметів, настільні, кімнатні, вуличні, на місцевості, комп'ютерні, а також з різними засобами пересування. За використанням дидактичного матеріалу: ігри на наочній основі, ігри з

предметами, іграшками, картинками, музичними інструментами, лото, доміно, настільно-друковані, словесні і вербальні ігри [438].

За способом організації: колективні, групові, індивідуальні, парні, ініціативні, самостійні, стимульовані, творчі. За часом (зимові, весняні, короткочасні, довготривалі тощо) [539, 564].

По формі виділяють такі групи ігор: ігри-святкування, ігрові свята; ігровий фольклор; театральні ігрові дії; ігрові тренінги та вправи; ігрові анкети, запитальники, тести; естрадні ігрові імпровізації; змагання, протиборства, суперництва; конкурси, естафети, старту; ігрові звичаї; розіграші, сюрпризи; карнавали, маскаради; ігрові аукціони, тощо [539].

Загалом усвідомити структуру й функції гри власне й допомагають класифікації, яких існує чимало. Наприклад, класифікація ігор за мотиваційними критеріями акцентує увагу на об'єктах впливу гри та поділяє їх на такі групи: сенсорні, які сприяють розвитку гостроти сприймання, мислення, пізнання навколишнього світу, що є основою для набуття знань і вмінь; рухливі, які сприяють тілесному розвитку особистості дитини, формують фізичні здібності (спритність, швидкість, гнучкість, силу, координацію рухів); соціальні, які сприяють соціалізації особистості в процесі спілкування, виконанню необхідних правил, виробленню моральних рис; розважальні, які використовуються для відпочинку, емоційного задоволення, естетичної насолоди [280].

Класифікація за змістовно-процесуальними критеріями базується на змісті і способах здійснення ігор і містить такі їхні види: рухливі; малорухливі; музичні; сюжетно-рольові; забави, атракціони; конкурси [280].

Обидві класифікації ігор співвідносяться між собою, і назви груп, до яких одночасно належать ігри, допомагають у розумінні мотиваційного, змістовного та процесуального аспектів гри.

Класифікація, в основі якої лежить тип людської діяльності представлена такими групами: 1) фізичні і психологічні ігри та тренінги (рухові, експромтні ігри, забави); 2) інтелектуально-творчі (предметні забави, сюжетно-

інтелектуальні, дидактичні); 3) соціальні (творчі, сюжетно-рольові, ділові ігри); 4) комплексні ігри (дозвіллеві, колективно-творчі) [447, 564].

В основу структурування ігор введено і генетичну класифікацію, що включає три основні класи ігор: природні, соціальні, духовні [387].

Враховуючи можливості гри, пропонується їх класифікувати за проявом людиною в грі тих чи інших здібностей і поділяти їх на пізнавальні, трудові та спортивні [387].

Основоположниками класифікацій ігор вважають К. Groos та А. Gomm.

К. Groos розробив свою «теорію вправ», яка покладена в основу першої класифікації ігор за біологічним принципом [280]. Усі ігри вчений поділяє на дві групи: ігри звичайних функцій (експериментальні); б) ігри спеціальних функцій (спеціальні ігри). До першої групи належать сенсорні, моторні, афективні, вправи волі, інтелектуальні. Фізіологічною основою цих ігор-вправ є вроджені інстинкти, що забезпечують функціонування організму як цілісного утворення і визначають зміст цих ігор. Щодо другої групи, то тут учений описує досить велику групу ігор, під час яких розвиваються необхідні для використання в різних сферах життя (суспільного, сімейного) часткові здібності, їх поділяють за інстинктами, які в дітей проявляються і вдосконалюються [599].

Дослідниця ігор А. Gomm поділяє всі ігри на дві групи: ігри драматичні та ігри, що побудовані на «спритності та вдачі» [595].

Відомий німецький психолог В. Штерн класифікував ігри на індивідуальні (за задумом дитини) та соціальні (спільні з іншими). При цьому він спирався на вихідне положення своєї теорії конвергенції про необхідність розвивати внутрішні сили дитини, її здібності й одночасно враховувати вплив середовища, в якому вона перебуває. На його погляд, зовнішній фактор (соціальне оточення) дає лише матеріал для гри, вибір якої дитина здійснює інстинктивно [279, 457].

М. Лазарус пропонує іншу класифікацію ігор: 1) ігри, пов'язані з фізичною діяльністю; 2) потягу до різних видів видовищ; 3) ігри інтелектуальні; 4) ігри азартні [125].

Подальші спроби визначити сутність гри та дати їй класифікацію намагався К. Бюллер, він вбачав в грі діяльність, породжувану прагненням одержати насолоду (теорія функціонального задоволення). Він, у більшій мірі, диференціює підхід К. Гросса. Зокрема у першому виді ігор К. Бюлер включає, наприклад, рухливі ігри, в яких вправляється власне тіло дитини, а також «афективні ігри» типу «хованок». Ігри другого роду – «громадські ігри» – ігри в боротьбу, ігри-наслідування, де відбувається вправа «зачатків» товарищескості [279].

З огляду на різноманіття дитячих ігор виявляється складним визначити вихідні підстави для їх класифікації. У кожній теорії гри пропонуються ті критерії, які відповідають даній концепції. Так, Ф. Фребель першим з педагогів висунув тезу про гру, як особливому засобу виховання, поклавши в основу своєї класифікації принцип диференційованого впливу ігор. Всі ігри, на його думку, слід ділити на розумові, сенсорні та рухливі. На підставі цього ним було розроблено унікальний дидактичний матеріал «Дари Фребеля» [279, 482].

Натомість П. Ф. Лесгафт запропонував класифікацію, керуючись своєю основною ідеєю про єдність фізичного і психічного розвитку дитини. Його класифікація ґрунтується на самостійності і творчості дітей. Вчений поділив дитячі ігри на дві групи: імітаційні (наслідувальні) і рухливі (ігри з правилами). Вчений вважав, що дошкільний вік – це період імітації нових вражень і їх осмислення шляхом розумової праці. Ще одним критерієм розподілу всіх ігор була їх цільова спрямованість, з точки зору кінцевого результату. В одну групу він відносив ігри, в яких гравець переслідує тільки свої цілі, без урахування інтересу оточуючих людей. В іншу групу – колективні ігри, в яких кожен член команди своїми інтересами прагне підтримати інтереси всієї команди [260].

Розглядаючи ігри з точки зору їх практичної користі, Ф. Кейра виділяв шість груп: 1) рухливі ігри, що задовольняють гостру потребу дитини у фізичній діяльності, мета яких – розвиток і зміцнення м'язів; 2) ігри, що сприяють розвитку ручної спритності і спостережливості, а також розвитку окоміру; 3) ігри, що розвивають розум, що сприяють вихованню почуттів і задовольняють

цікавість дитини, формуванню спостережливості та правильності суджень; 4) емоційні ігри, в яких відбувається розвиток чутливості, альтруїстичних почуттів і почуття громадськості; 5) артистичні ігри – це різноманітні живописні, архітектурні, наслідувальні, пластичні, драматичні ігри, які сприяють пробудженню естетичних почуттів дітей; 6) ігри, спрямовані на розвиток волі [387].

C. Garvey [594] виокремлює такі види ігор: ігри з рухами та взаємодією, що найбільш яскраво відображають надлишок енергії та емоційний настрій дітей; ігри з предметами, що починаються з маніпуляції, далі – практика і тренування до повного вдосконалення; мовленнєві ігри; ігри із соціальним матеріалом; ігри з правилами; ритуальні ігри, засновані на рухах, ігрових предметах.

Прийнято виділяти два основних типи ігор – ігри з фіксованими, відкритими правилами і ігри з прихованими правилами. Перший тип – це більшість дидактичних і рухливих ігор, розвиваючі ігри (інтелектуальні, музичні, ігри-забави, атракціони); другий – ігри, в яких на основі життєвих і художніх вражень вільно і самостійно відтворюються соціальні відносини або матеріальні об'єкти [539].

Існує поділ дитячих ігор на такі види [90]:

1. Психологічні та фізичні ігри та тренінги: рухові (спортивні, рухливі, моторні), екстатичні, експромтні ігри та розваги, ігри та забави, лікувальні ігри (ігротерапія).

2. Інтелектуально-творчі ігри: предметні забави, сюжетно-інтелектуальні ігри, дидактичні ігри (навчальні, пізнавальні), будівельні, трудові, технічні, конструкторські; електронні, комп'ютерні ігри; ігрові методи навчання.

3. Соціальні ігри: творчі, сюжетно-рольові (наслідувальні, режисерські, ігри-демонстрації); ділові ігри (організаційно-діяльні, організаційно-комунікативні, організаційно-розумові, рольові, імітаційні).

4. Комплексні ігри (колективно-творча дозвіллева діяльність).

Окремо класифікують ігри за «змістовними ознаками» (військові, спортивні, художні, економічні); «за складом і кількістю учасників» (дитячі,

дорослі, одиночні, парні, групові); «за тим, які здібності вони тренують» (фізичні, інтелектуальні, творчі тощо) [90].

За ініціативою виникнення гри (дитини чи дорослого) ігри розподіляють на три групи: ігри, що виникають за ініціативою дітей, тобто самостійні (гра-експеримент, сюжетні, сюжетно-рольові, театралізовані ігри); ігри, що виникають за ініціативою дорослих (навчальні, ігри-забави, ігри-розваги, інтелектуальні, святково-карнавальні); ігри, витоки яких ідуть від історично складених традицій етносу (народні), що можуть виникнути за ініціативою як дорослих, так і дітей (традиційні або народні, що належать до навчальних ігор на дозвіллі).

У психолого-педагогічній літературі існує чимало різних підходів до класифікації дитячих ігор. Зокрема в одному підході ігри поділяються на уявні, будівельні, наслідувальні, рухливі, інтелектуальні та ігри-драматизації. У іншому – простежуються етапи розвитку гри: ігри від малочисельних до багаточисельних, від нестійких угруповань до стійких, від безсюжетних до сюжетних, від відображення подій особистого життя до відображення подій суспільного життя [457].

Своєрідну класифікацію гри пропонує Ж. Піаже, який виходить з того, що гра щоразу з'являється в процесі розвитку дитини на кожній наступній стадії, ніколи не зникаючи повністю, в наступних формах: а) гра-вправа (в перші місяці життя дитини); б) символічна гра (2–4 роки); в) гра з правилами (7–12 років) [279].

Відомий дослідник психології гри D. Elkonin подає класифікацію за віковим розвитком дитини. Спочатку в житті дитини з'являється предметна гра, коли вона відтворює предметні дії дорослих. Потім на перший план виходить гра сюжетно-рольова, спрямована на відтворення відносин між дорослими людьми. Наприкінці дошкільного дитинства з'являється ігри з правилами, які своєю чергою поділяються на наслідувально-процесуальні, ігри-драматизації, сюжетні ігри з нескладними правилами, ігри з правилами без сюжету, спортивні ігри [279, 650].

Умовно всі дитячі ігри можна ділити на дві великі групи: ігри з готовими правилами і «вільні» без встановлених правил (ігри «в когось» або «в щось»). Умовність такого поділу відразу ж оговорюється самим автором, тому що у всіх іграх присутній вільний, творчий початок, і у всіх іграх є дуже елементарні умови-правила [447, 539].

К. І. Приходченко зазначає, що ігри можна згрупувати таким чином: за метою і формою – навчальні, розвивальні, рухливі, ігри-забави, ігри-небувальщини, ігри-заняття музично-дидактичні, хороводні, народні, етнографічні, ігри з правилами; за змістом – сюжетно-рольові, ігри-драматизації, ігри за літературними сюжетами, режисерські, мовленнєві, театралізовані, спортивні, дидактичні; за використанням дидактичного матеріалу – ігри на наочній основі, словесні та вербальні ігри, за способом організації – колективні, групові, індивідуальні, парні, ініціативні, самостійні, стимульовані, творчі [457].

Сучасна дошкільна педагогіка найчастіше послуговується такою класифікацією ігор [438]: творчі ігри, до яких належать режисерські, сюжетно-рольові (сімейні, побутові, суспільні), будівельно-конструктивні, ігри на теми літературних творів (драматизації, інсценування); ігри за правилами, до яких належать рухливі ігри (великої, середньої, малої рухливості; сюжетні; ігри з предметами; за спрямованістю рухових дій; ігри-естафети) та дидактичні ігри (словесні, з іграшками, настільно-друковані); окрему групу становлять народні ігри (забави, рухливі, дидактичні, обрядові).

В основі класифікації рухливих ігор пропонуються різноманітні критерії: складність гри, вік дітей, ступінь підготовленості та рухливості, види рухів, психофізичні якості, зміст гри. Класифікація ігор здійснюється за різними параметрами [38, 46, 207, 233, 280, 545 та ін.]: за видами рухів, що переважно входять до гри (ігри з елементами загальнорозвиваючих вправ, ігри з бігом, ігри зі стрибками, ігри з метаннями, ігри з кидками і ловлею м'яча, ігри з пересуванням на лижах тощо; за організацією дітей – індивідуальні і командні; за віком – для молодшого, середнього та старшого дошкільного віку; за фізичними якостями, які переважно проявляються в грі; ігри, підготовчі до

окремих видів спорту, використовуються з метою закріплення і вдосконалення окремих елементів техніки і тактики, виховання фізичних якостей, необхідних для того чи іншого виду спорту; за інтенсивністю фізичного навантаження (ігри великої, середньої та малої інтенсивності); в залежності від взаємин гравців: а) ігри, в яких гравці не вступають безпосередньо в контакт з «суперником»; б) ігри з обмеженим контактом з «суперником»; в) ігри з безпосередньою боротьбою «суперників»; за формою організації занять (урочна форма, ранкова гімнастика, свята, тощо); за характером моторної щільності (ігри великої, середньої рухливості і малорухливі ігри); за місцем проведення (на свіжому повітрі, у залі, у воді тощо); з ведучим і без ведучого; з предметами і без предметів: а) ігри з предметами (прапорці, стрічки, м'ячі, обручі, скакалки, шнури); б) ігри з великими гімнастичним устаткуванням (гімнастична стінка, гімнастична лава, куби, гімнастична драбина, дошки, довгі рейки).

W. Bedford і J. Robinson [580] в якості критерію класифікації рухливих ігор виділили особливості ігрового простору. У науковій праці «Ігри світу» автори розділили всі відомі їм ігри на наступні групи: настільні ігри; ігри, в які можна грати скрізь; переслідування і гонки; ігри на відкритому просторі; ігри на корті; фестивальні ігри; вуличні ігри та ігри на шкільному подвір'ї.

У збірнику юнацьких ігор, виданому Белізом, колишнім керівником шкільної справи в Парижі, ігри розподілені на шість груп: 1) рухливі ігри без іграшок; 2) рухливі ігри з іграшками; 3) спокійні ігри (доміно, шашки); 4) вправи гімнастичні, плавання тощо; 5) розумовий відпочинок, ігри за допомогою малювання і китайські тіні; 6) ігри в карти і фокуси [28].

СафFRE у своїй статті, розміщеній в педагогічному словнику Бюіссона, розподіляє ігри в залежності від ступеня уваги і розсіяності, з якими вони пов'язані. Ці ігри розподілені на сім груп: 1) рухливі ігри без допоміжних засобів; 2) рухливі ігри із допоміжними засобами; 3) спокійні ігри із допоміжними засобами; 4) гімнастичні ігри із допоміжними засобами і без них; 5) розумовий відпочинок; 6) інтелектуальні ігри; 7) суспільні ігри [28].

З.М. Діхтяренко [139] пропонує класифікацію рухливих ігор за такими ознаками: 1) інтенсивність (низька, середня, велика); 2) вікова категорія; 3) стать (хлопчики та дівчатка); 4) переважаючий прояв вольової якості (одна або декілька вольових якостей: цілеспрямованість, ініціативність, дисциплінованість, самостійність, рішучість, наполегливість, витримка, організованість, сміливість, мужність тощо, які формуються у грі); 5) малі фольклорні форми (загадки, заклички, жеребкування, лічилки, мирилки, примовки, скоромовки тощо); 6) час і місце проведення.

Окрім цього окремі дослідники пропонують авторський підхід до структуризації ігор. Зокрема І. Т. Скріпченко пропонує різноманітні рухливі ігри з елементами туризму. Автор поділяє пропонований матеріал на ігри з мотузкою, ігри з альпенштоком, туристські атракціони, ігри, які навчають орієнтуванню на місцевості [486].

Спортивні ігри можна класифікувати у відповідності чотирьох критеріїв – кількість учасників гри (командні – індивідуальні); наявність або відсутність контакту між сторонами; за ігровим предметом (м'яч, ключка тощо); спосіб приведення ігрового предмета в рух (безпосередні дії з інвентарем).

Своєю чергою існуючі спортивні ігри з м'ячем можуть бути розподілені на дві великі групи: ігри з маленьким м'ячем – (хокей на льоду і на траві, крикет, бейсбол, гольф тощо) і великим м'ячем, які поділяються на три підгрупи: ручні ігри (волейбол, баскетбол, гандбол), ігри ногами (футбол), змішані (регбі).

Як зазначає Г. В. Мусіков [325] єдиної класифікації ігор, в якій знайшлося б певне місце спортивній грі, в принципі не створити і слід, відштовхуючись від специфіки змістовної сторони гри, вибудовувати типології ігрової діяльності в залежності від інших ознак.

Ф. Lebed [614] представив класифікацію ігор, в основі якої покладено спеціальні вміння гравців до маніпулювання предметами: ігри, в яких предметом маніпулюють безпосередньо за допомогою різних частин тіла гравців (умовно – футбол, волейбол); ігри, в яких маніпуляція предметом виконується опосередковано за допомогою інструменту (умовно – хокей, гольф); ігри

змішаного типу, де маніпуляції предметом гравці виконують як безпосередньо, так і опосередковано (умовно – бейсбол). На думку автора, те, що відбувається з ігровим предметом визначає сюжет будь-якої гри, розкриваючи її природу, виділяється чотири групи ігор: з прямою протидією, де учасники «за предмет борються»; предметом потрапляють у ціль; предметом бавляться або жонглюють, змагаючись при цьому в спритності та вмінні; предмет, представляючи собою центральний елемент гри, супроводжує переміщення гравців, які змагаються в швидкості та витривалості».

За цілями і завданнями спортивні ігри поділяються на дворові, аматорські та професійні. За формою проведення спортивні ігри можна поділити на товариські і офіційні. За способом організації можна виділити серед спортивних ігор матчі, турніри, чемпіонати, олімпіади, універсіади. За місцем і умовами проведення виділяють ігри на відкритому просторі (пляжні, водні, майданчикові, стадіони) і ігри в закритих приміщеннях. За тривалістю проведення спортивні ігри бувають літніми, зимовими, всесезонними. Залежно від кількості учасників спортивні ігри поділяються на індивідуальні (поодинокі); на парні; на групові (останні ще називають командними, колективними). За віком учасників спортивні ігри бувають дитячими, юнацькими, молодіжними. За гендерною ознакою виділяють чоловічі, жіночі та змішані ігри [325].

Б.Т. Долинський частково притримуючись низки зазначених вище підходів пропонує таку класифікацію: рухливі ігри з правилами; спортивні ігри; ігри-змагання (естафети); спортивні розваги; ігри-атракціони. У кожному з означених видів ігор можна виокремити ще декілька підгруп. Так, рухливі ігри поділяються на такі підвиди: ігри з текстом; ігри з бігом, ходьбою, вправах на рівновагу; ігри із стрибками; ігри з лазінням; ігри з метанням і ловлею; ігри на шикування і перешикування. Спортивні ігри поділяють на такі підвиди: ігри з предметами (малий теніс, ігри з м'ячем, обручами, палками); кеглі, серсо, кільцекиди; білобоке, городки, бабки; бадмінтон (волан); ігри-змагання (малий теніс (пінг-понг), «збий кеглю», кільцекид (хто більше накидає кілець), більярд, футбол

тощо). Спортивні розваги: санчата; лижі; ковзани; купання; велосипед; самокат; спортивні свята тощо [144].

Звернемося до такого різновиду ігрової діяльності як естафети, які також класифікують за різноманітними ознаками, що дозволяє систематизувати їх та полегшити добір ігрових завдань. В педагогічній практиці використовується такий розподіл: а) за кількістю завдань, що включені до естафети (прості і складні); б) за вимогами до рухових завдань (суворо-регламентовані і довільні); в) за характером переміщень (лінійні, колові, зустрічні); г) за способом дій учасників (індивідуальні і групові); ґ) з урахуванням виду вправ (гімнастичні, легкоатлетичні (з бігом, стрибками), ігрові (баскетбольні, футбольні), лижні, водні тощо) [486].

Одним із підходів до угруповання засобів ігрової діяльності є урахування стану здоров'я, рівня активності процесу захворювання, вік дітей, їх фізична підготовленість, психічний розвиток, індивідуальні особливості дитини, показники функціональних проб серцево-судинної системи. Для полегшення вибору ігор, дозування і, найбільш оптимальної індивідуалізації їх підбору рекомендується розподіляти всі ігри на чотири групи з урахуванням психофізичного навантаження в них: 1 група – з незначним навантаженням, 2 – ігри з помірним навантаженням, 3 – ігри з тонізуючим навантаженням, 4 – ігри з тренувальним навантаженням [109, 451].

Дошкільний вік є найсприятливішим для вивчення дітьми традицій українського народу, національних видів спорту народних рухливих ігор і забав. У них яскраво відображено побут, працю, національні традиції народу, уявлення про найкращі якості людини. Вони створюють емоційну основу для розвитку патріотичних почуттів, морального вдосконалення та формування здорового способу життя [95].

Українська народна рухлива гра – найпопулярніший вид рухової діяльності дітей, що історично виникла, удосконалювалася багатовіковим досвідом та передавалася від покоління до покоління з метою адекватного фізіологічного, психологічного, естетичного, морального і соціального впливу на природний

розвиток дитини, її пристосування до умов навколишнього середовища, зміцнення здоров'я [453].

В. О. Сухомлинський [503] наголошував на потужній навчальній та виховній цінності народної гри. Гру дітей він розглядав як основний вид фізичної і розумової діяльності. Зокрема, вчений вказував на те, що на народна гра містить величезний виховний потенціал, і є оптимальним педагогічним засобом, який дозволяє комплексно впливати на всебічний розвиток дитини.

Народна рухлива гра розглядається не тільки як засіб фізичного виховання дітей дошкільного віку, а також як засіб прилучення сучасних дітей до національної культури [95], адже з точки зору історії – в іграх віддзеркалюються традиції народу, особливості його культури і побуту, теоретичні судження та кліматичні умови проживання.

Разом із тим впровадження українських народних ігор в практику національно-патріотичного та фізичного виховання ускладнюється в зв'язку з відсутністю наукового розгляду та з'ясування уніфікованості підходів до класифікації народних ігор у фізичному вихованні дітей дошкільного віку.

На сьогодні відомі різні спроби класифікації народних ігор. Спадок народного ігрового фольклору надзвичайно багатий і різноманітний. Зокрема, відомо понад 600 українських народних ігор, розваг і забав, які записані в Україні в різні часи [346]. Українські народні ігри, забави та розваги настільки різноманітні, що важко в одній класифікації показати всі особливості кожної з них. Тому і не дивно, що різні дослідники класифікують і систематизують їх за різними ознаками.

Спробу класифікувати і систематизувати засоби української народної фізичної культури зроблено професором С.І. Килимником. Учений зібрав і описав етнографічні матеріали, з яких «засоби фізкультурного розвитку тіла людини» дослідник об'єднав у поняття «ігри». Учений виділив з них чотири великі групи «грищ»: весняні, літні, осінні й зимові, а кожну групу – на підгрупи: хлопчачі, дівочі й дитячі [194]. С. Русовою було розподілено ігри на хатні та свіжому повітрі (пори року) [470]. Г.В. Воробей класифікує народні ігри за

віковим поділом (молодші школярі, підлітки, старші школярі) [96]. А.В. Цьось поділяє народні ігри на рухливі та забави зі співом, приказками, примовками; ігри з предметами; рухливі ігри та забави, спрямовані на розвиток фізичних якостей [528].

Дослідниця Н.В. Кудикіна проаналізувавши створені народом ігри класифікувала їх відповідно культуротворчої функції на хороводні, театралізовані, рухливі, інтелектуальні, традиційні народні ігри малих форм (лічилки, скоромовки, заклички, примовки, небилиці, мирилки, дражнилки, жеребкування, забавлянки тощо) [247].

На думку О.М. Онопрієнко [346] все багатство українського ігрового фольклору доцільно розподілити на три розділи за ознаками наявності, або відсутності змагальної діяльності і сюжету. Рухові забави в своїй сукупності відображають історичні, соціальні, сімейно-побутові стосунки, а також мотиви, пов'язані з народними віруваннями та традиціями. За ознаками сюжетного характеру вони поділяються на три підгрупи: 1) драматичні забави – представляють закінчені ігрові дійства з традиційними діалогами та ігровими ролями, визначеним перебігом подій у забаві; 2) хореогенні забави, переважаючий зміст яких складають танці і танцювальні дії з пісенним супроводом – хороводи «Кострубонька», «Кривий танець», «Вербова дощечка»; 3) імітаційні забави відображають характерні рухи та поведінку птахів і тварин («Ворона», «Перепілонька»), природні явища («Метелиця», «Дощ», «Шум»).

Грунтовну класифікацію українських народних ігор розроблено Є.Н. Приступою і виділено сюжетні та ігри з правилами. Сюжетні ігри кількаразово класифіковано: 1) за сюжетністю (драматичні, хореогенні, імітаційні та імпровізовані); 2) за сезонними ознаками; 3) за переважаючими руховими діями; 4) за статево-віковими ознаками. Ігри з правилами теж класифіковано за такими ознаками: 1) за наявністю предметів (з предметами і без предметів); 2) за сезонними ознаками; 3) за складом учасників (командні та індивідуальні); 4) за наявністю словесного, пісенного і музичного супроводу; 5) за статево-віковими ознаками; 6) за розвитком фізичних якостей. Окрім того,

ігри з предметами поділено на ігри з метанням предметів у ціль; ігри з ловінням і відбиванням куль і м'ячів; ігри з маніпуляцією предметами. Ігри без предметів класифіковано за переважаючими руховими діями: біг, стрибки, ловіння, елементи протиборства [452].

В. І. Левків [268], проаналізувавши зміст народних фізичних вправ виокремлює справи ігрового характеру. Складність вправ ігрового характеру залежить від кількості подразників, які одночасно діють на дитину і вимагають зосередження на них уваги. Саме тому справи ігрового характеру можна класифікувати за складністю їх змісту на забави, змагання, протиборства та естафети. Найпростішими є забави, в яких необхідно правильно виконувати рухові дії (танок, голочка-ниточка, тощо). Забави, в яких рухові дії необхідно поєднувати зі словами чи музикою є дещо складнішими (ковалі, шевчики, хороводи). Складнішими за забави є змагання (ігри з необхідністю вибору способу досягнення перемоги). За ними ідуть єдиноборства: ігри з необхідністю узгоджувати свої дії з одним партнером та ігри з необхідністю узгоджувати свої дії з діями багатьох партнерів. До найскладніших видів вправ ігрового характеру відносять естафети, оскільки вони передбачають узгодження своїх дій з діями партнерів і суперників (команди).

В.Т. Скуратівський визначив наступні групи народних ігор: рухливі з обмеженим мовленнєвим текстом, у яких текст подається як лічилка, примовка, перегукування; рухливі хороводні ігри, які супроводжуються пісенним текстом; обрядові та звичаєві ігри, які передають характерні події з життя українського народу: початок жнив, косовицю, великодні та купальські ігри, калиту, веснянки; ігри з відображенням трудових процесів та побуту народу [487].

З.М. Діхтяренко [139] пропонує поділяти українські народні ігри на такі групи: 1) літнього циклу; 2) осіннього циклу; 3) зимового циклу; 4) весняного циклу; 5) розвиток фізичних якостей; 6) виховання вольових якостей; 7) статеві-вікові ознаки; 8) обрядово-ритуальні ігри; 9) родинно-побутові ігри; 10) рухливі ігри; 11) історичні ігри; 12) календарні ігри та розваги; 13) малі фольклорні форми.

С.Б. Мудрик розробив класифікацію національних ігор за характером рухової діяльності. В них враховується інтерес дітей, анатомо-фізіологічні можливості організму, психологічне сприймання. Таким чином ігри було розподілено на ігри з елементами загальнорозвиваючих вправ, ігри з ходьбою, ігри з бігом, ігри із стрибками, ігри з метанням, ігри з елементами прикладних вправ (лазіння, перелізання, переповзання), ігри з рівновагою, ігри з елементами акробатики, ігри з елементами боротьби, ігри з елементами танцю, ігри на воді, ігри на лижах [320].

З метою ефективного використання українських народних ігор з дітьми старшого дошкільного віку А.Я. Вольчинським було запропоновано класифікувати ігри за такими критеріями: вік дітей, місце проведення, характер руху, пора року. За характером руху розподіл був таким: ігри з бігом, ігри зі стрибками, ігри з киданням і ловінням предметів. До пропонованої класифікації увійшло 120 ігор [95].

Дослідники А.М. Богуш і Н.І. Луцан народні ігри поділяють на сюжетні ігри з елементами драматизації та рухливі. Сюжетні ігри мають казкові сюжети, супроводжуються яскравим, образним, виразним мовленням. У другій групі, власне рухливих ігор виокремлено декілька підгруп. Першу підгрупу складають ігри з поетичним або імпровізованим текстом. Друга підгрупа – це ігри з закритими очима (ігри-піжмурки). Наступна підгрупа – ігри з атрибутами і предметами. Остання підгрупа – це спортивні ігри: а) з елементами спортивних ігор; б) напівспортивні [59, 279].

О.Ю. Яницька [572] класифікує народні ігри за такими групами: дидактичні, рухливі з обмеженим мовленнєвим текстом, рухливі хороводні ігри, ігри мовленнєвої спрямованості, обрядові та звичаєві ігри; ігри історичної спрямованості; ігри з відображенням трудових процесів та побуту народу.

Крім того, відомі й інші підходи до класифікації народних ігор, зокрема за такими ознаками, як тип і склад основних рухів, характер анатомічного впливу на розвиток фізичних якостей, ігровий сюжет, відповідність практичній діяльності та національним видам спорту; за принципом відображення навичок,

необхідних у народних промислах; за ознакою використання ігрових знарядь (м'ячів, скакалок, кісток, палиць, ремінців, каменів) [6, 150].

Відповідно до різних класифікацій народних ігор всі вони поділяються на обрядові, тренінгові та ігри на дозвіллі. Обрядові ігри мають загальне ядро – культуру світовідчуття народу, серед них виділяються ритуальні, сімейні та сезонні [186, 438].

Тренінгові традиційні ігри поділяють на інтелектуальні, сенсомоторні та адаптивні, безсумнівно, мають у своїй основі інтуїтивні уявлення народу про те, що повинна знати і вміти дитина, як вона повинна себе вести, що складає суть народної педагогіки будь-якого етносу. Тренінгові гри, безумовно, пов'язані з обрядовими, особливо чітко цей взаємозв'язок виділяється в адаптивних (освоєння дитиною етнічних соціальних цінностей – хоробрість, винахідливість, ініціатива) і сенсомоторних іграх.

Для сенсомоторних ігор дуже важливі злагожденість, координація сприйняття навколишнього усіма органами чуттів, а також швидкість і адекватність реакції в ході вирішення певного кола практичних завдань. Дозвіллеві ігри носять найбільш гуманний і безтурботний характер і поділяються на ігри-розваги, що носять масовий характер, ігри-забави, ігри-релаксації, багато з яких, за своїм змістом призначаються, як правило, для дітей раннього віку. Ігровим засобом в таких іграх може бути як іграшка, так і спеціальне ігрове слово, яке, як правило, лунає від дорослого [131, 198, 293, 514, 528 та ін.].

Аналіз цілого ряду народних ігор свідчить про те, що інтегральною властивістю цих ігор є відображення любові і дбайливого ставлення до дітей, турботи про їх психічний і фізичний стан. Одночасно ці ігри формують у дітей почуття захищеності і причетності до свого народу, сім'ї, Батьківщини.

Висновки до розділу 1

1. Інноваційна діяльність у освітньому процесі закладів дошкільної освіти спрямована на вдосконалення системи фізичного виховання для збереження здоров'я підростаючого покоління. В ході пошуку і реалізації інноваційних

підходів для організації фізкультурних занять з дітьми дошкільного віку було виявлено привабливість і значимість ігрової діяльності в контексті формування гармонійної особистості.

Виявлено, що значне використання засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку дає змогу задовольнити їхні інтереси й потреби в руховій активності, навчити володіти своїм тілом, стабілізувати почуття й емоції, розвинути не тільки фізичні, але і психічні, інтелектуальні та морально-вольові якості

Системний аналіз представлених сучасних підходів щодо організації ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку яскраво свідчить про значний інтерес дослідників до означеної проблеми. Втім, системний підхід до застосування засобів, форм та методів ігрової діяльності у практиці фізичного виховання дошкільників не достатньо розкрито.

2. Проведений аналіз наукової та методичної літератури дає підстави стверджувати, що в основу класифікації засобів ігрової діяльності фахівцями покладено різні критерії. Серед них здебільшого застосовано індивідуальні, групові, фізичні, розумові, вікові, статеві аспекти, а також місце, час, використання інвентарю, специфіку проведення тощо. Наявність значної кількості підходів до класифікації ігрових засобів, які здебільшого неузгоджені між собою, а в окремих випадках мають певні суперечності, дають підстави стверджувати про утворення окремого науково-практичного завдання.

У фізичному вихованні дітей різного віку наявна узгодженість у трактуванні основних теоретичних і методичних аспектів ігрової діяльності. Це має важливе значення для нормалізації діяльності всієї системи, забезпечення розв'язання основних завдань навчання та виховання в межах окресленої діяльності тощо. Ця проблема суттєво загострюється, якщо центральне місце в суб'єктно-об'єктних відносинах у фізичному вихованні займають діти дошкільного віку, які мають низку суттєвих відмінностей фізіологічного, функціонального, психоемоційного та інших рівнів

3. Узагальнення сучасних наукових і методичних знань та практичного досвіду з організації ігрової діяльності в процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку дало змогу виявити низку нерозв'язаних наукових аспектів, пов'язаних із наявними недоліками механізмів педагогічних впливів через ігрову діяльність, об'єктивізації ступеня їх проявів; урівноваження щільності змістом й видами ігрової діяльності у режимі дня дошкільників; багатовекторності представлення видів й груп засобів ігрової діяльності; неузгодженості теоретичних, методичних та емпіричних підходів до реалізації ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку.

Результати за розділом подано в наукових працях: [356, 380, 385, 387, 388, 391, 396, 397, 407, 411].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИ І ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Методи дослідження

У ході дослідження застосовано актуальні групи методів наукового пізнання в поєднанні з відповідною методологічною базою та сучасними підходами до організації наукового дослідження. Обрані підходи та інструментарій забезпечили достовірність результатів та формулювання коректних висновків дослідження.

Для вирішення поставлених в роботі завдань використовувалися взаємозумовлені та взаємодоповнюючі методи дослідження:

- теоретичний аналіз й узагальнення даних науково-методичної літератури, загальнонаукові методи дослідження;
- педагогічні методи дослідження (педагогічне спостереження, педагогічний експеримент, педагогічне тестування);
- соціологічні методи дослідження;
- антропометричні методи дослідження;
- медико-біологічні методи дослідження;
- психодіагностичні методи дослідження;
- метод вкопіювання із медичних карт;
- методи математичної статистики.

2.1.1. Теоретичний аналіз і узагальнення даних науково-методичної літератури, загально-наукові методи дослідження. Теоретичною основою дослідження був діалектичний метод пізнання, що ґрунтується на зв'язку між теорією та практикою, детермінованості явищ, взаємодії об'єктивного та суб'єктивного. Дисертаційне дослідження враховує міждисциплінарні наукові положення, що дозволяє виявити нові відношення між поняттями вихідних дисциплін та розв'язати складні завдання. Феномен «ігрова діяльність» вивчено

в науковому просторі фізичного виховання і спорту, філософії, соціології, педагогіки, психології та культурології для чого проведено огляд, аналіз та узагальнення наукових джерел.

Аналіз наукової та методичної літератури проводився з метою теоретичного обґрунтування проблемного поля дослідження та узагальнення наукових підходів щодо ігрової діяльності дітей дошкільного віку в межах фізичного виховання.

Вивчення сучасної вітчизняної та іноземної науково-методичної літератури, нормативно-правових документів й інформаційних ресурсів інтернет з досліджуваної проблеми сприяло обґрунтуванню актуальності теми дослідження, формуванню завдань та вибору відповідних методів дослідження.

Проведений теоретичний аналіз дозволив систематизувати наукові дослідження та методичні положення у таких напрямках: сутність ігрової діяльності у формуванні гармонійної особистості дітей дошкільного віку; сучасні підходи використання засобів, методів, форм та технологій ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку; проблема класифікації засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку.

Отримані в результаті теоретичного аналізу дані дали змогу оцінити ступінь розгляду досліджуваної проблеми та сприяли обговоренню й інтерпретації результатів дослідження.

В рамках теоретичного аналізу було опрацьовано 651 джерело. В результаті постала актуальна науково-прикладна проблема створення концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку .

У роботі використовувалися передусім загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, що забезпечували розв'язання поставлених завдань відповідно до вибраного напрямку дослідження.

Загальнофілософський метод. Важливу роль у всій системі методів виконує загальнофілософський [126, 128] метод, який є адекватним відображенням матеріальної дійсності, оснований не на часткових законах, які відображають розвиток тієї чи іншої області дійсності, а на законах загальних, які

відображають розвиток всіх областей природи, суспільного життя та мислення. Роль такого методу здійснює наука діалектика. До основних вимог загального методу слід віднести: об'єктивність дослідження; всебічність розгляду; конкретно-історичний підхід; поділ цілого і пізнання його протилежних сторін; єдність кількісного і якісного аналізу; сполучення критичного підходу і спадкоємності пізнання; пізнання від явища до сутності і від менш глибокої до більш глибокої сутності. Діалектичний метод разом з тим є інтегруючою основою загальнонаукових і часткових методів, орієнтує їх на цілісне освоєння об'єктивної реальності.

Компаративний аналіз використовували як метод дослідження, що дозволяє виокремити у явищі чи процесі окремі частини, вивчати ці складники, аналізувати їх схожі та відмінні риси в межах цілісної структури на різних рівнях (глобальному, регіональному та локальному) [448]. Результати компаративного аналізу використовували для виокремлення чітких характеристик предмета дослідження (ігрова діяльність), їх систематизації та класифікації.

Системно-структурний аналіз використано для дослідження ігрової діяльності як складної системи, що складається з сукупності елементів, що пов'язані між собою.

Історичний метод дозволив зрозуміти досліджуваний предмет у розвитку, проаналізувати внутрішні та зовнішні зв'язки, протиріччя та закономірності з врахуванням хронологічної послідовності (вивчення сучасного стану; аналіз причин появи та розвитку, опис виникнення, становлення та розвитку; прогнозування майбутнього розвитку та можливих змін).

При дослідженні окреслених положень використовувалися передусім методи наукового пізнання – індукція, дедукція, аналіз, синтез, абстрагування, класифікація [69, 118, 536, 537].

На теоретичному рівні використані такі загальнонаукові методи: аналіз (аналітичний, структурноцільовий, ретроспективний, проблемно-орієнтований) для отримання теоретичного й емпіричного матеріалу; синтез й узагальнення інформації викладеного у науковій літературі, документальних і методичних

джерелах (для з'ясування теоретичних аспектів проблеми, їхнього стану й розробленості; для встановлення способів, рівнів здійснення, дослідницьких підходів щодо формування положень дослідження); порівняння, абстрагування, індукції й систематизації (для опрацювання теоретичних даних, формулювання основних положень дослідження та їхньої систематизації в контексті розглянутої проблематики).

2.1.2. Педагогічні методи дослідження. У межах проведеного у дисертації наукового пошуку було реалізовано спектр педагогічних методів дослідження, який складала педагогічне тестування, педагогічне спостереження та експеримент.

Педагогічне тестування. Сучасні дослідження у теорії і практиці фізичного виховання здійснюються на основі наукових фактів, у яких велику роль відіграє тестування різних сторін фізичного стану, оцінка рівня розвитку психофізичних якостей [83, 240, 481].

Педагогічне тестування проводили для визначення рівня фізичної підготовленості дітей дошкільного віку на основі результатів у рухових тестах.

У відповідності із загальноприйнятими вимогами дослідження фізичної підготовленості дітей проводилось два рази на рік на контрольних заняттях. Перше обстеження – на початку навчального року (вересень), друге – у кінці навчального року (травень).

Рухові тести є одним із найбільш об'єктивних показників розвитку рухових якостей. У зв'язку із цим нами було обрано тести, що відрізняються доступністю, інформативністю, надійністю, універсальністю, які не потребують матеріальних затрат та проводяться у ігровій формі. Процедура тестування має бути стандартизована, що поставить дітей у рівні умови. Виконання тестових вправ повинно бути суворо-регламентованим, а результати в них повинні вимірюватись з достатньою точністю.

Узагальнення даних науково-методичної літератури, урахування вищезазначених критеріїв та метод зіставлення дали змогу відібрати засоби

контролю фізичної підготовленості дітей дошкільного віку. До системи тестування фізичної підготовленості було включено такі рухові якості, які відносяться до розряду психофізичних [398]. Частина рухових тестів були взяті з методики ігрового тестування рухових якостей М.М. Єфименка [44], частина – з науково-методичної літератури з теорії та методики фізичного виховання [44, 63, 151, 468] у виконанні в авторській інтерпретації [409]. Для зручності, ми представили рухові тести по групам, відповідно кожній психофізичній якості. В кожному руховому тесті виконується три спроби та пропонується реєструвати кращий результат.

Запропоновані рухові тести ми пропонуємо виконувати в певній послідовності за методикою М.М. Єфименка по «краніо-каудальному» принципу (від голови – до ступней, тобто тести – руки, тести – тулуб, тести – ноги, центральні тести (статична рівновага, координація рук–тулуба–ніг). Актуальна послідовність тестування: 1) гнучкість, 2) сила, 3) спритність, 4) швидкість, 5) витривалість.

Згідно викладеного вище послідовність виконання тестів така: 1) кистьова динамометрія «Силач»; 2) вибухова сила рук і плечового поясу «Здоров'ячок»; 3) пальцева координація (дрібна моторика) «Кравець»; 4) точність рухів «Мисливець»; 5) часова рухова реакція «Злови рибку»; 6) швидкість одиночного руху «Швидка рука»; 6) рухливість хребта «Кошенятко»; 7) силова витривалість тулуба і ніг «Місток»; 8) вибухова сила ніг «Білка і горіх»; 9) швидкісна сила «Іван-покиван»; 10) частота рухів «Сороконіжка»; 11) координація рухів «Упіймай комарика»; 12) статична рівновага «Папуга».

Тест на визначення сили «Силач» – проводиться в положенні стоячи або сидячи (для дітей-інвалідів). Пряму руку з динамометром необхідно відвести в сторону в горизонтальному положенні, інша рука вільно звисає або перебуває на поясі. Динамометр утримується шкалою до долоні, що стискає пластину, направлену до основи великого пальця. Тест виконується по черзі правою і лівою рукою. На динамометрі фіксується сила стиснення в кг. Обігрується ситуація з «чарівним акваріумом, в якому знаходиться чарівна водичка. Якщо сильно

стиснути – водичка витече, її можна забрати собі, і вона виконає будь-яке бажання».

Тест на визначення вибухової сили рук і плечового поясу «Здоров'ячок» – виконується сидячи на ростовому стільці (кут між стегном і гомілкою становить 90°). Замахом двома руками через голову потрібно метнути набивний м'яч вагою 1 кг на максимальну відстань. Ноги при цьому стоять на ширині плечей, сідниці від стільця відривати не дозволяється. Для ігрового оформлення тесту можна створити обстановку «боротьби, коли відважний здоров'ячок відображає атаку шкідливих вірусів, роль яких відмінно виконують кеглі з намальованими на них мікробами». Важливо стежити за тим, щоб дитина робила максимально можливий замах руками назад, а також випускала м'яч по оптимальній траєкторії (біля $40-45^\circ$) – для цього на відповідній висоті можна натягнути гумку-орієнтир.

Тест на визначення вибухової сил ніг «Білка і горішок» стрибок у висоту з місця. Обігрується ситуація «з веселою білочкою, яка хоче вистрибнути на дерево і зірвати горішок». Проводиться біля стінки, де можна ставити мітки крейдою. Спочатку, дитина стає впритул до стінки, і, піднявши руку максимально, ставить мітку крейдою (позиція А). Це є умовний мінімальний рівень. Після цього дитина вистрибує максимально угору і ставить другу мітку крейдою – вона і буде означати максимальний рівень (позиція Б). Різниця між двома мітками і становитиме абсолютну висоту вистрибування. Для створення ігрової атмосфери, у верхній частині закріплюється умовний горішок .

Тест на визначення швидкісної сили «Іван-покиван». Дитина якомога більше разів повинна виконати присідання на двох ногах за 10 с. Час фіксується секундоміром з точністю до 0,1 с. З дітьми обігрується образ швидкого і сильного «Івана-покивана», який має більше всіх присісти і встати.

Спритність – комплексна якість, до складу якої входять такі компоненти як координація рухів, точність та здатність зберігати рівновагу. Але досить часто для оцінки розвитку спритності дітей дошкільного віку дані компоненти тестуються в прояві однієї з них. Хоча, як відомо, оцінка показників цієї групи має носити комплексний характер. Саме у дошкільному віці слід

використовувати складно-координаційні рухи, які більшість дітей може освоїти тільки при грамотній побудові процесу фізичного виховання [398].

Тест «Кравець» на визначення пальцевої координації (дрібна моторика). Перед дитиною ставлять невелику картонну коробку на такий відстані, щоб вона, сидячи, могла вільно дістати до неї напівзігнутою у лікті рукою. На відстані 5 см від коробки розкладають у ряд 20 гудзиків діаметром 2 см. За сигналом, дитина повинна вкласти (стежити, щоб не кидала) як найшвидше всі гудзики по одному в коробку. Завдання виконується почергово лівою і правою рукою. Фіксується час виконання завдання. Обігрується ситуація з «маленьким кравцем, який повинен швидко зібрати гудзики, щоб пошити костюм для улюбленої іграшки».

Тест на визначення координації рухів «Упіймай комарика». Дитина виконує плескання в долоні над головою і під зігнутою ногою з вихідного положення основна стійка (почергово – один раз над головою, один раз під ногою) за 10 секунд. При виконанні вправи дитина може піднімати зручну для себе ногу. Фіксується кількість плескань в долоні за визначений час. Ігровий сюжет даного тесту – «зловити якомога більше комариків, які ховаються над головою і під ногою».

Тест на точність «Мисливець». Дитині необхідно попасти тенісним м'ячем в горизонтальну ціль (в якості цілі використовується пластиковий кошик діаметром 60 см). На підлозі накреслено лінію кидка. Залежно від віку, відстань від лінії кидка до кошика повинна бути стандартизована: 3–4 роки – 1,5 м, 4–5 років – 2,5 м, 5–6 років – 3,5 м. Вправа виконується зручною рукою. Діти виконують вправу послідовно одна за одною – 5 спроб. З 5 спроб фіксується результат попадання в горизонтальну ціль. Обігрується ситуація із «спритним мисливцем, який полює на недобрі й неправдиві слова, які заховались у кошику».

Тест на визначення статичної рівноваги «Папуга». Запропонувати дитині зберегти задану позу (встояти на пальцях ніг) з розплющеними очима в обмеженому просторі типу намальованої лінії на підлозі, руки вздовж тулуба, ноги тісно притиснуті, п'ятки й носки зімкнуті. Фіксується час утримання

заданої пози. Обігрується ситуація – «маленький папуга сидить на жердині і не повинен впасти».

Швидкісні здібності, узагалі, можуть проявлятися у вигляді або часової рухової реакції, або швидкості одиночного руху, або частоти рухів, що повторюються. Ці форми прояву швидкості відносно незалежні одна від одної. Дитина може мати швидку реакцію, але бути повільною в русі, і навпаки. Тому для одержання найбільш повного уявлення про рівень розвитку швидкості у дошкільному віці, треба тестувати ці три складових.

Тест на визначення часової рухової реакції «Злови рибку». Дитині пропонується піймати лінійку або паличку довжиною 40 см, рівномірно розміщеною в чотири кольори (червоний, голубий, жовтий, зелений по 10 см). Тест виконується в положенні стоячи (для дітей з ускладненим прямостоянням можна виконувати в положенні сидячи). Нульова відмітка лінійки повинна бути виставлена на рівні пальців дитини і відповідає червоному кольору, а кінець лінійки – зелений відповідно 40 відмітці. Після цього, педагог відпускає лінійку, і вона починає падати, дитина повинна максимально швидко піймати пальцями лінійку і не дати їй впасти на підлогу «у водичку». Чим краща у дитини зорово-моторна реакція – тим меншу відстань лінійка зможе пролетіти до моменту захоплення, відповідно, і результат у сантиметрах–кольорах буде відносно невеликий, і навпаки. Тобто червоний – високий рівень (4 бали), голубий – вище середнього (3 бали), жовтий – середній рівень (2 бали), зелений – нижче середнього (1 бал), якщо дитина не зловила лінійку і вона впала на підлогу, то отримує 0 балів, що відповідає низькому рівню. Ігрове оформлення даного тесту можна представити у вигляді ситуації з «ловом кольорової рибки, яка хоче проскочити крізь руки у водичку».

Тест на визначення частоти рухів «Сороконіжка». Теплінг тест – частота рухів ніг за 10 секунд. Між двома стільцями протягується резинка на таку висоту, якій відповідає верхній край винесеного горизонтально стегна. Обігрується ситуація «з швидкою сороконіжкою, яка намагається найшвидше добратися до

хатинки». Головна умова при цьому – торкатися стегнами резинки. Підрахунок рухів здійснюється по одній нозі, а потім отримане число помножується на 2.

Тест на визначення швидкості одиночного руху «Швидка рука». Дитина виконує метання пластмасового м'ячика (для настільного тенісу) на дальність зручною для неї рукою. М'ячик фактично не має ваги, а відповідно, на результат в метанні вплине не стільки сила, скільки швидкість руки, її здатність максимально швидко розігнати м'ячик при замаху. Чим більше швидкість розгону, тим більше швидкість вильоту м'ячика і тим далі він полетить. Тест краще проводити в приміщенні, на підлозі накреслено лінію для метання. Для створення ігрової атмосфери, дітям пропонується провести змагання, щоб визначити «найшвидшу руку, яка запустить у космос магічний м'ячик».

Тест на визначення силової статичної витривалості м'язів тулуба «Місток». Дитина лягає на спину, руки розведені в сторони, долонями донизу і піднімає прямі ноги до кута в 40° . Орієнтиром може слугувати натягнута резинка. Фіксується час утримання прямих ніг в діапазоні $30\text{--}40^\circ$, тільки но ступні дитини, опускаються, перетинаючи резинку, секундомір зупиняється. Обігрується ситуація «з розвідним містком, під яким повинен поплисти корабель».

Тест на визначення гнучкості (рухливості) тулуба «Кошенятко». На підлозі позначають розмітку: центральну лінію плечової осі і перпендикулярну до неї лінію, на яку наносять сантиметрові поділки по обидва боки від центральної лінії. Сидячи на підлозі, ступнями ніг (п'ятами) слід торкатися центральної лінії, ноги випрямлені в колінах. Ступні вертикальні, відстань між ними становить 20-30 см. Виконується три пружні нахили, результат фіксується на перпендикулярній лінії по кінчиках пальців, з утриманням зігнутого положення протягом 3-х секунд. Обігрується ситуація з «маленьким кошенятком, який хоче дотягнутися до рибки, що знаходиться попереду».

Для визначення рівня фізичної підготовленості дітей дошкільного віку ми розподілили обстежуваних за п'ятьма рівнями [480]. Оцінка рівня кожного

показника фізичної підготовленості передбачає п'ять рівнів розвитку. Шкали крайніх границь оцінки обмежені $\pm 2,5 S$ (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Границі і норми п'ятибальної сігмальної шкали оцінок тестових результатів

Рівень	Границі сігмальних відхилень
Низький	Від $X-1,5S$ до $-2,5S$
Нижче середнього	Від $X-0,5S$ до $-1,5S$
Середній	Від $X-0,5S$ до $X+0,5S$
Вище середнього	Від $X+0,5S$ до $X+1,5S$
Високий	Від $X+1,5S$ до $X+2,5S$

Для кількісно-якісної оцінки *психомоторного розвитку* дітей дошкільного віку були застосовані тести відповідно віковим можливостям даного контингенту [343, 467, 544].

За цими тестами ми судили одночасно про компоненти і рівні організації рухів, завдання давалися дітям у вигляді словесної інструкції та показу. Пропонувалося дитині 1-2 спроби, потім реєструвався результат. При оцінюванні результатів тестування застосовувалася 4-бальна шкала. Відповідно до цієї шкали 4 бали – дитина розуміє словесну інструкцію, виконує завдання самостійно і правильно, повністю дотримуючись інструкції, не допускає при цьому помилки; 3 бали – дитина розуміє словесну інструкцію, виконує завдання самостійно і правильно, дотримуючись інструкції, допускаючи інколи незначні помилки; 2 бали – словесну інструкцію дитина розуміє тільки після багаторазових повторень, завдання виконується із помилками з додатковою допомогою дорослого; 1 бал – словесну інструкцію дитина розуміє з великими труднощами, завдання виконується з великою кількістю значних помилок, допомога дорослого використовується зрідка або взагалі не використовується; 0 балів – із завданням дитина не впоралася.

Зміст комплексного обстеження включав 8 тестів:

1. Тест на статичну координацію рухів: стояти з відкритими очима протягом 10 с (по-змінно на одній і іншій нозі), ліва нога зігнута під прямим кутом в

колінному суглобі, ліве стегно паралельно правому, злегка відведено, руки – вздовж тулуба.

2. Тест на динамічну координацію рухів, що вимагає узгодженої діяльності великої кількості м'язових груп. Відображає спритність, рухову маневреність, стан динамічної координації в цілому: стрибок з місця через мотузку, натягнуту на висоті 15–20 см від підлоги.

3. Тест на дослідження швидкості рухів: за інструкцією швидко сісти на підлогу і встати без допомоги рук.

4. Тест на координованість мікрорухів руки та пальців: досліджуваному дають квадратний аркуш тонкого паперу (5x5 см), пропонують якомога швидше пальцями руки скрутити його в кульку. Допомогати іншою рукою під час роботи не дозволяється.

5. Тест на ритмічність рухів: чергування ударів: доросла – 2, дитина – 1, знову доросла – 2, дитина – 1 (протягом 10 с).

6. Тест на рухову пам'ять: виконання експериментатором послідовних рухів з відставанням на один рух (руки вперед, вгору, в сторони, вниз).

7. Тест на виразність рухів (на виявлення синкінезій): постукування олівцем по столу (взявши олівець в праву (ліву) руку, кілька разів постукати їм по столу). Стежати за тим, щоб не було зайвих рухів.

8. Тест на одночасність виконання рухів: руки прямі, витягнуті перед грудьми. Випробуваний одночасно стискає в кулак праву руку і розтискає ліву, потім навпаки.

Рівні сформованості психомоторного розвитку дітей дошкільного віку визначаються за наступними показниками:

«0» – критичний – відмова від виконання завдань.

«1» – низький – правильне, самостійне виконання дитиною від 0 до 25% завдань, інші завдання виконані за допомогою експериментатора.

«2» – середній – правильне, самостійне виконання дитиною від 26 до 50% практичних завдань, інші завдання виконані за допомогою експериментатора.

«3» – вище середнього – правильне, самостійне виконання дитиною від 51 до 75% практичних завдань, інші завдання виконані за допомогою експериментатора.

«4» – високий – правильне, самостійне виконання дитиною від 76 до 100% практичних завдань, інші завдання виконані за допомогою експериментатора.

Педагогічне спостереження. Планомірне, цілеспрямоване, систематичне педагогічне спостереження, у процесі якого ми отримали конкретний фактичний матеріал. Цей метод застосовано для визначення методичних та організаційних особливостей здійснення процесу фізичного виховання і умов проведення фізкультурно-оздоровчих занять із контингентом дітей дошкільного віку в ЗДО.

Педагогічне спостереження являє собою планомірний аналіз та оцінку методів організації та проведення освітньо-виховного процесу дітей дошкільного віку без утручань у його хід, а також візуальну оцінку емоційного стану дітей, рівня їх втоми та працездатності, реакцією дітей та зацікавленістю.

Проведене педагогічне спостереження, згідно з загальноприйнятими методологічними підходами, було за програмою – основним, за формою – включеним, за поінформованістю – відкритим, за обсягом – тематичним, за часом – безперервним.

Одним з основних методів дослідження був *педагогічний експеримент* [240, 549], структура якого передбачала виконання констатувальних і формувальних етапів.

Констатувальний експеримент було проведено з метою оцінки ефективності здійснення процесу фізичного виховання в закладах дошкільної освіти на сучасному етапі розвитку освіти. Дослідження побудовано відповідно до послідовності проведення педагогічного пошуку, перший етап якого виконувався задля отримання інформації щодо рівня захворюваності та фізичного розвитку, оцінки показників функціонального стану кардіореспіраторної системи, фізичної підготовленості, психомоторики, визначалися психічний та соціально-емоційний розвиток, поведінкові

характеристики та індивідуально-типологічні особливості дітей дошкільного віку.

У процесі констатувального педагогічного експерименту були використані інструментальні методики, комплекси контрольних вправ, функціональні проби, психологічні методи дослідження, опитування.

Метою формувального експерименту було впровадження та перевірка ефективності реалізаційних положень концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку за допомогою низки авторських програм.

Процедура проведення формувального експерименту передбачала аналіз шести груп досліджуваних: три контрольні (КГ) і три експериментальні (ЕГ).

Тривалість педагогічного експерименту – 9 місяців для вікової групи дітей 5–6 років (із вересня 2017 по травень 2018-ого), 9 місяців для вікової групи дітей 4–5 років (із вересня 2018 по травень 2019-ого), 6 місяців для вікової групи дітей 3–4 років (із вересня 2019 по лютий 2020-ого).

Групи формувались шляхом випадкової вибірки і були однорідними за досліджуваними показниками ($p > 0,05$). У контрольних групах процес фізичного виховання був побудований на основі загальноприйнятих методичних рекомендацій та змісту програми «Я у Світі», в експериментальних групах зміст процесу фізичного виховання був доповнений розробленим програмним матеріалом.

2.1.3. Соціологічні методи дослідження (опитування). Метод соціологічного опитування як метод збору первинної інформації займав одне з важливих місць в дослідженні.

Найбільш розповсюдженим соціологічним методом в теорії і методиці фізичного виховання є опитування. Воно дозволяє отримати інформацію щодо певного явища, дати оцінку діям, визначити проблемне поле.

У процесі дослідження проведено опитування вихователів ЗДО (78 респондентів) для визначення індивідуально-типологічних особливостей (поведінкових характеристик) дитини [213].

Анкета містила 8 запитань, за змістом питання закриті, оскільки містять варіанти вибіркових відповідей (пропонуються три варіанти відповідей на вибір). Анкета була анонімною (її зміст подано в Додатку В).

На основі спостережень педагог відзначає поведінку, найбільш характерну для кожної дитини. На кожне запитання нараховується від 1 до 3 балів. Число балів від 8 до 13 вказує на сильний урівноважений тип, від 13 до 18 – на сильний неурівноважений тип, від 18 до 24 – на слабкий [213].

2.1.4. Антропометричні методи дослідження. Антропометрія – сукупність методологічних приймів в антропологічних дослідженнях для вимірювання або опису тіла людини задля характеристики його змін [633].

Застосовували метод антропометрії (соматометрії) для визначення морфологічних особливостей тіла дітей дошкільного віку – довжини, маси тіла, окружності грудної клітки (ОГК). Методика антропометричних досліджень уніфікована та передбачала вимірювання тіла стандартними вимірювальними інструментами [83, 240, 633].

Для установлення довжини тіла застосовували ростомір, маси – медичну вагу. Довжину тіла визначали з точністю до 1 мм, ваги – із точністю до 50 г. Для вимірювання окружності грудної клітки та окружності голови застосовували сантиметрову стрічку.

Оцінка визначення фізичного розвитку кожної дитини відбувається шляхом зіставлення її індивідуальних показників (антропометричних даних) із середніми віковими нормами (стандартами) [83, 633].

Пропорційність фізичного розвитку тіла можна встановити за допомогою антропометричних коефіцієнтів. Для визначення гармонійності тілобудови ми використали розрахункові індекси: індекс Пін'є, індекс Ерісмана, індекс Кетле.

Індекс міцності тілобудови або індекс Пін'є (П) розраховували за формулою [240]:

$$\text{П, ум.од.} = \text{зріст, см} - (\text{маса тіла, кг} + \text{ОГК на видиху, см}) \quad (2.1)$$

Чим менший індекс Пін'є, тим пропорційніша будова тіла дитини.

Визначали індекс пропорційності Ерісмана (ІЕ), що вказує на пропорційність розвитку грудної клітки.

Індекс Ерісмана розраховували за формулою [240]:

$$ІЕ, см = ОГК, см - \frac{1}{2} \text{ зросту, см} \quad (2.2)$$

Головним показником індексу Ерісмана у дитини (особливо до 6-8 років) є позитивна цифра. Якщо отриманий результат менше норми, а тим більше негативний, то це є ознакою значного зменшення об'єму грудей чи збільшення довжини тіла. У разі надмірного збільшення показника говорить про патологічно широку грудну клітину та малу довжину тіла.

Визначали індекс маси тіла або індекс Кетле (ІК). Він дозволяє оцінити ступінь відповідності маси тіла та зросту, й тим самим, непрямо оцінити, чи є маса недостатньою, нормальною, надмірною (ожирінням). Розраховували за формулою [240]:

$$ІК, кг/м^2 = \text{маса тіла, кг} / \text{зріст, м}^2 \quad (2.3)$$

Визначення біологічного віку в сукупності з показниками фізичного розвитку дозволяє більш точно оцінити рівень здоров'я і функціональних можливостей основних систем організму. Біологічний вік – поняття збірне, що відображає індивідуальний фактично досягнутий рівень морфофункціональної зрілості окремих тканин, органів, систем і цілісного розвитку організму [240].

Для оцінки біологічного віку дітей дошкільного віку ми використовували спосіб оцінки пропорцій тіла і співвідношення зросту дитини статеві-віковим нормам [437, 516].

Біологічний вік (БВ) визначали за формулою:

$$БВ = \frac{\text{Окружність голови, см}}{\text{Довжина тіла, см}} \times 100 \quad (2.4)$$

2.1.5. Медико-біологічні методи дослідження. У процесі проведення дослідження для характеристики стану серцево-судинної системи застосовано медико-біологічні методи, що передбачало аналіз таких показників: артеріальний тиск (АТ, за методикою М. С. Короткова (мм.рт.ст.), частота

серцевих скорочень у стані спокою (ЧСС, уд·хв⁻¹), що здійснювалися за загальноприйнятими методиками [291, 481].

Функціональний стан серцево-судинної системи дитини є не тільки домінантним показником здоров'я. Він відіграє важливу роль в адаптації організму до фізичних навантажень і є одним з основних показників функціональних можливостей організму.

Пульсовий тиск (ПТ) визначався за формулою [291]:

$$\text{ПТ} = \text{САТ} - \text{ДАТ} \quad (2.5)$$

Для оцінки загальної витривалості визначали коефіцієнт загальної витривалості (КВ) дитини, який розраховується за частотою пульсу та пульсового тиску за формулою [83]:

$$\text{КВ} = \text{ЧСС} \times 100 / \text{ПТ} \quad (2.6)$$

Величина систолічного об'єму крові (СОК, мл/хв), як фізіологічний показник, який найбільш повно характеризує рівень кровопостачання організму в цілому та рівень його тренуваності, визначався за формулою [291]:

$$\text{СОК} = 97,7 + 0,5 \times \text{ПТ} - 0,6 \times \text{ДАТ} - 0,6 \times \text{В}, \quad (2.7)$$

де В – вік дитини, роки.

Величина хвилинного об'єму крові (ХОК, мл/хв), як показник ідентичний за значенням попередньому та як діагностичний параметр захворювання серця, визначався за формулою [291]:

$$\text{ХОК} = \text{СОК} \times \text{ЧСС} \quad (2.8)$$

Індекс функціональних змін (ІФЗ) розроблений для оцінювання рівня функціональних можливостей і для визначення адаптаційного потенціалу серцево-судинної системи. ІФЗ визначають в умовних одиницях. Щоб розрахувати ІФЗ, необхідно мати дані про частоту серцевих скорочень (ЧСС), про розміри артеріального тиску (САТ, ДАТ), а також про зріст (Р), вагу тіла досліджуваного (ВТ) та його вік (В).

Розрахунки проводять у такий спосіб [192, 193]:

$$\text{ІФЗ} = 0,011\text{ЧСС} + 0,014\text{САТ} + 0,008\text{ДАТ} + 0,014\text{В} + 0,009\text{ВТ} - 0,009\text{Р} - 0,27 \quad (2.9)$$

Розрахунок значень ІФЗ серед обстеженої вибірки оцінювали за модифікованою методикою (Л. В. Квашніної, 2007) адаптованої для дитячого віку: задовільна адаптація до 1,89; напруження адаптації від 1,90 до 2,14; незадовільна адаптація – від 2,15 до 2,41; зрив адаптації – вище 2,41 [192, 193].

Індекс Робінсона (ІР) показник, за значенням якого судять про функціональні можливості організму, що відображає стан функціонування серцево-судинної системи у спокої, розраховувався за такою формулою [291]:

$$IP = ЧСС \times САТ / 100 \quad (2.10)$$

Величини ІР розподілялися за рівнями резервів (чим нижче значення індексу в спокої, тим вище максимальні аеробні можливості організму): низький – більше 96 ум. од., нижче середнього – 86–95 ум. од., середній – 76–85 ум. од., вище середнього – 71–75 ум. од., високий – менше 70 ум. од. [386].

Функціональний стан дихальної системи визначався методом спірометрії – визначення життєвої ємності легень (ЖЄЛ) за загально прийнятою методикою [240] за допомогою водяного спірометра (Spirobank USB).

Фактичні отримані результати порівнювали з віковими нормативними таблицями [83]. Перевищення ЖЄЛ стосовно середніх показників розцінювався як високий функціональний стан легенів, зниження ЖЄЛ свідчило про низький функціональний стан.

Життєвий індекс (ЖІ, мл/кг) є показником відповідності стану функціонування дихальної системи індивідуальним особливостям досліджуваного. Він передбачає об'єктивізацію показника ЖЄЛ й визначається за формулою [291]:

$$ЖІ = ЖЄЛ \text{ (мл)} / \text{ маса тіла (кг)} \quad (2.11)$$

Окрім того, для характеристики діяльності дихальної системи дітей проведено вимірювання частоти дихання (ЧД).

Частота дихання підраховувалась за хвилину (для полегшення підрахунку дихальних циклів клали на груди або живіт долоню дослідника). У стані спокою в нормі ЧД у 2-4 роки становить 25–30 циклів за хвилину, в 5–6 років – 23–26 [83].

Для оцінки фізичного стану дітей дошкільного віку ми використовували методику Н.О. Тупчії [516].

Це прискорений спосіб, який включає застосування серії тестів (табл.2.2).

Визначення числових значень наступних показників:

- біологічний вік (БВ, ум. од.);
- масо-зростовий індекс (індекс Кетле) (МРІ, г/см);
- тривалість гострих респіраторних захворювань (ТГРЗ, днів на рік);
- частота серцевих скорочень (ЧСС, уд·хв⁻¹) на правій руці;
- плечова дуга (ПД, см);
- частота дихання (ЧД, цикл/хв);
- індекс сутулості (ІС, %), який визначають за формулою:

$$ІС = \frac{\text{Ширина плечей (см)}}{\text{плечова дуга (см)}} \times 100 \quad (2.12)$$

Ширина плечей (ШП) вимірюється сантиметровою стрічкою спереду між плечовими точками (місце пальпації акроміальних відростків над плечовим суглобом). Плечова дуга (ПД) вимірюється зі спини по лінії, що проходить по верхньому краю лопаток і дорівнює відстані між плечовими точками.

Таблиця 2.2

Оцінка результатів тестування дітей дошкільного віку

Показники	Рівні				
	низький	нижче за середній	середній	вище за середній	високий
БВ, ум.од.	>51	49–51	44–48	43	<43
МРІ, г/см	<150	150–162	163–191	192–196	>196
ТГРЗ, днів/на рік	>24	19–24	7–18	5–6	<5
ЧСС, уд·хв ⁻¹	>101	98–101	88–97	76–87	<76
ПД, см	<33	33	34–36	37–38	>38
ЧД, цикл/хв	>26	24–26	20–23	18–19	<18
ІС, %	<76	76–79	80–84	85–91	>91

Відповідно до таблиці, визначають рівень кожного показника і нараховують бали: низький рівень – 1 бал; нижче середнього – 2 бали; середній – 3 бали; вище середнього – 4 бали; високий – 5 балів.

Для отримання кінцевих результатів кожного тесту отримані бали помножують на відповідні коефіцієнти: біологічний вік – 3; масо-зростовий

індекс –1,7; ТГРЗ, днів на рік – 1,2; ЧСС на правій руці – 1,0; плечова дуга – 0,9; частота дихання – 0,8; індекс сутулості – 0,5.

Для обрахунку загальної оцінки у балах кожного тесту використовують формулу:

$$O = B \times K, \quad (2.13)$$

де Б – оцінка результатів тесту залежно від рівня фізичного стану, бал; К – коефіцієнт.

Оцінка рівня фізичного стану здійснюється за сумою балів: низький – <7, нижче за середній – 7–14, середній – 15–21, вище за середній – 22–28, високий – >28.

2.1.6. Психодіагностичні методи дослідження. Експрес-діагностика розвитку психічних процесів дітей дошкільного віку [136]. Для діагностики використовуються класичні методики (6 субтестів), що дозволяють виявити рівень інтелектуального розвитку, довільності, особливості особистісної сфери.

Результати за кожним субтестом оцінюються в балах: 2 бали (вища оцінка), 1 бал (середня), 0 балів (нижча). Після проведення діагностики за всіма субтестами підраховується загальна сума балів. При кількісній обробці отримані результати умовно діляться на 3 рівня: високий, середній, низький.

Субтест 1. «Коробка форм» (сприйняття)

Мета: оцінка ступеня сформованості сприйняття форми і просторових відносин, здатності здійснювати аналіз розміщення фігур в просторі.

Процедура проведення. Перед дитиною розкладаються фігури-вкладиші і ставиться ящик з прорізами (дошка Сегена) (Додаток Д.1), фігури виймають.

Інструкція: «У цьому будиночку живуть фігури. У кожної свої дверцята. Знайди дверцята для кожної фігури».

Критерії оцінки: дитина виконує завдання на основі зорового співвідношення – 2 бали; дитина часто приміряє, прикладає фігуру-вкладиш до отвору, який підходить і виконує завдання правильно – 1 бал; дитина не впоралася із завданням – 0 балів.

В протоколі зазначається, чи справилася дитина із завданням і як вона діє – шляхом зорового співвіднесення або методом проб і помилок, фіксуються висловлювання дитини під час виконання завдання, можна також попросити дитину назвати і показати знайомі фігури (наприклад, квадрат, трикутник) і відзначити, чи впоралася вона з цим завданням.

Субтест 2. «Мотрійка 3–складова» (мислення)

Мета: виявлення розуміння дитиною інструкції, сформованості поняття величини; оцінка рівня розвитку наочно-дійового мислення.

Процедура проведення. Дитині показують мотрійку (Додаток Д.2), психолог її розбирає, а потім збирає. Після цього мотрійку ставлять перед дитиною і пропонують їй зробити те ж саме. Крім того, дитину просять показати саму велику мотрійку, саму маленьку, поставити їх по зросту.

Критерії оцінки: дитина розуміє інструкцію, самостійно шляхом проб розбирає і збирає мотрійку – 2 бали; дитина справляється із завданням за допомогою дорослого – 1 бал; дитина не справляється із завданням – 0 балів.

В протоколі фіксується, як дитина впоралася із завданням, в розділі «Примітки» – чи змогла вона поставити мотрійки по зросту.

Субтест 3. «Розрізні картинки 2-3 – складові» (мислення, сприйняття)

Мета: оцінка сформованості наочно-дійового мислення, ступеня оволодіння зоровим синтезом (об'єднанням елементів в цілісний образ).

Процедура проведення. Перед дитиною викладають картинку (Додаток Д.3), розрізану на дві частини. Частини розкладають так, щоб їх треба було не просто скласти разом, а надати їм потрібне просторове положення. Дорослий запитує: «Як ти думаєш, що намальовано на цій картинці? Що вийде, коли ти складеш частини разом?».

Після виконання завдання картинку прибирають і пропонують дитині зібрати іншу картинку, розрізану вже на три частини.

Критерії оцінки: дитина дізналася, що намальовано на картинці, і вірно збрала частини в обох випадках – 2 бали; дитина виконала завдання шляхом

проб – 1 бал; дитина ставить картинки після численних спроб або не справляється із завданням – 0 балів.

В протоколі слід зазначити, чи змогла дитина дізнатися, що зображено і скільки спроб вона зробила, в розділі «Примітки» фіксується, якою рукою працює дитина.

Субтест 4. «Кольорові кубики» (сприйняття)

Мета: оцінка здатності сприймати кольори, співвідносити їх, знаходити однакові, знання назв кольорів, вміння працювати по усній інструкції.

Процедура проведення. У психолога і дитини однакові комплекти кольорових кубиків (синій, жовтий, зелений, червоний).

1) Психолог бере один з кубиків і пропонує дитині показати такий самий. Аналогічно виконуються завдання зі всіма кубиками.

2) Дитині пропонують показати червоний кубик, потім синій, жовтий, зелений.

3) Психолог по черзі бере кубики і питає, якого вони кольору.

Критерії оцінки: дитина правильно показує і називає кольори кубиків – 2 бали; дитина вірно показує кубики, але плутається в назвах кольорів – 1 бал; дитина не справляється із завданням – 0 балів.

В протоколі слід зазначити, як дитина виконує кожне з трьох завдань, назви яких кольорів вона не знає.

Субтест 5. «Парні картинки» (увага, загальна обізнаність)

Мета: оцінка здатності концентрувати увагу на пропонованих об'єктах, спостережливості, зорової пам'яті.

Процедура проведення. Перед дитиною викладають картинки (Додаток Д.4). Аналогічний набір знаходиться у психолога. Дитині по черзі представляють картинки, пропонують знайти таку саму і сказати, що на ній зображено.

Критерії оцінки: дитина правильно сказала, що зображено на картинках, і знайшла пари – 2 бали; дитина правильно назвала 3-5 зображень, але мала труднощі при виконанні завдання – 1 бал; дитина назвала менше трьох зображень на картинках, не змогла підібрати пари – 0 балів.

В протоколі зазначається, які предмети названі неправильно, яким словом замінені правильні назви.

Субтест 6. «Вгадай, що зникло?» (пам'ять)

Мета: оцінка рівня розвитку мимовільної пам'яті, розуміння інструкції, уваги.

Процедура проведення. Перед дитиною розміщують шість іграшок і пропонують назвати їх, потім дитина закриває очі, а психолог прибирає дві іграшки: «Зараз іграшки будуть грати з тобою в хованки. Ти заплющиш очі, а деякі іграшки сховаються. Коли ти відкриєш очі, треба буде сказати, яких іграшок немає».

Критерії оцінки: дитина запам'ятала 2 іграшки – 2 бали; дитина запам'ятала 1 іграшку – 1 бал; дитина не назвала жодної захованої іграшки або не зрозуміла інструкції – 0 балів.

Загальна оцінка результатів: високий рівень – 8–12 балів, середній рівень – 5–7 балів, низький рівень – 0–4 бали.

Методика «Паровозик» [306] дозволяє визначити особливості емоційного стану дитини: нормальний чи знижений настрій, стан тривоги, страху, задовільну або низьку адаптацію до нового або звичного, соціального середовища. Направлена на визначення ступеня позитивного (ППС) та негативного (НПС) психічного стану. Застосовується індивідуально з дітьми від 2,5 років.

Стимульний матеріал: білий паровозик та 8 різнокольорових вагончиків (червоний, жовтий, зелений, синій, фіолетовий, сірий, коричневий, чорний) (Додаток Е).

Вагончики безладно розміщуються на білому фоні. Інструкція: «Розглянь усі вагончики. Давай збудуємо незвичайний потяг. Першим постав вагончик, який тобі здається найкрасивішим. Тепер вибери з найкрасивіших, що залишилися, тощо». Необхідно, щоб дитина утримувала всі вагончики у полі зору. Чим молодша дитина, тим частіше повторюється інструкція, одночасно обводяться рукою вагончики, що залишилися. Фіксуються: позиція кольору вагончиків; висловлювання дитини.

Обробка даних:

1 бал присвоюється, якщо дитина поставила вагончик фіолетового кольору на другу позицію; чорний, сірий, коричневий – на третю; червоний, жовтий, зелений – на шосту.

2 бали присвоюється, якщо дитина поставила вагончик фіолетового кольору на першу позицію; чорний, сірий, коричневий – на другу; червоний, жовтий, зелений – на сьому, синій – на восьму.

3 бали присвоюється, якщо чорний, сірий чи коричневий вагончик поставлено на першу позицію; синій – на сьому; червоний, жовтий, зелений – на восьму позицію.

Якщо в результаті підсумовування отриманих балів виявляється менше трьох, то психічний стан оцінюється як позитивний, при 4-6 балах – як негативний психічний стан низького ступеня (НПС нс); при 7 – 9 балах – як НПС середнього ступеня (НПС сс); більше 9 балів – НПС високого ступеня (НПС вс).

Оцінка результатів: 4 бали – позитивний психічний стан, 3 бали – негативний психічний стан низького ступеня, 2 бали – негативний психічний стан середнього ступеня, 1 бал – негативний психічний стан високого ступеня.

Поряд із отриманим індивідуальним результатом можна визначити і загальний психологічний клімат групи. Для цього визначається сума всіх ППС (а) та НПС (б), різниця між ними ділиться на кількість дітей та множиться на 100%. Оцінка результатів: 70% і вище – високий ступінь сприятливості психологічного клімату; 42–69% – середній ступінь сприятливості психологічного клімату; 26–41,9% – незначний ступінь сприятливості психологічного клімату; 0–25% – початковий ступінь несприятливого психологічного клімату; -1 до -25% – середній ступінь несприятливого психологічного клімату; -26% і нижче – високий ступінь несприятливого психологічного клімату.

Методика непрямой експрес-діагностики рівня психічного розвитку дітей дошкільного віку (П. М'ясоєда) [463]. В основу методики покладено уявлення про психічний розвиток як закономірний (але періодичний, нерівномірний,

багаторівневий, гетерохроний) перехід від одних психічних новоутворень до інших, логіка якого криється у взаєминах дитини зі світом. За підсумками цих уявлень розроблено 12 шкал, які дозволяють визначити рівень психічного розвитку дошкільнят (РПР): 1) відчуття (колірні); 2) сприйняття (зорове); 3) запам'ятовування; 4) мислення; 5) уява; 6) увага; 7) гра; 8) спілкування; 9) мовлення; 10) емоції; 11) самостійність; 12) саморегуляція.

Кожна шкала включає п'ять рівнів: від нижчого, що зустрічається в межах дошкільного віку, до найвищого. Кожному рівню присвоєно відповідну оцінку: першому – 1, другому – 2 тощо. Таким чином, кожен параметр оцінюється за 5-бальною системою оцінок. За допомогою цих шкал дослідник, використовуючи вихователів групи ЗДО як експертів, отримує первинні оцінки РПР по кожному з параметрів. Якщо експерту важко однозначно співвіднести своє уявлення про дитину з тим чи іншим пунктом вимірювальної шкали, йому надається можливість користуватися «граничними» оцінками: 0,5; 1,5; 2,5; 4,5. Загалом система оцінок РПР дошкільника має вигляд: 0,5; 1,0; 1,5; 2,0; 2,5; 3,0; 3,5; 4,0; 4,5; 5,0.

Експерт визначає рівень розвитку кожного з параметрів, відзначивши результат, який відповідає досягненням (умінням) дитини у цій сфері в надану психодіагностичною методикою карту-профіль (Додаток Ж). Особливість даних шкал у тому, що в них вже закладено нормативний показник кожної з вікових груп ЗДО. Так, для молодшої групи оцінки за кожним показником мають становити в нормі не нижче 3 балів. Саме 3 рядок у кожному параметрі відображає вікове досягнення цієї функції за нормального розвитку дошкільнят молодшої групи. Для середньої групи це відповідно 4 рядок у кожному параметрі, тобто нормативним вважається 4 бали, а для старшої групи 5 рядок, тобто 5 балів.

Обробка результатів. 1. Вираховується абсолютна оцінка – АО (результат складання оцінок за всіма параметрами). 2. Вираховується відносна оцінка – ВО за формулою:

$$ВО=АО\times 100/МО, \quad (2.14)$$

де МО – максимальна сумарна оцінка.

Максимальна сумарна оцінка:

молодша група – 36; середня група – 48; старша група – 60.

Отримані відносні оцінки рівня психічного розвитку дошкільників переводили у стандартні за таблицею 2.3.

Таблиця 2.3

Переведення відносних оцінок РПР дошкільнят у стандартні (стени)

Групи	Стени і відносні оцінки								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Молодша	18-31	32-34	35-40	41-54	55-69	70-77	78-94	95-99	100
Середня	43-51	52-56	57-61	62-68	69-77	78-87	88-95	96-99	100
Старша	45-61	62-65	66-71	72-75	76-82	83-89	90-94	95-98	99-100

Інтерпретація отриманих результатів: 9–7 балів – високий рівень розвитку; 6–4 бали – середній рівень психічного розвитку; 3 і менше – низький рівень психічного розвитку.

Соціометрична методика «Два будиночка» [135]. Мета дослідження: визначити коло значущого спілкування дитини, особливості взаємин у групі, виявлення симпатій до однолітків групи.

Дослідження проводиться індивідуально. Дитині пропонується малюнок двох будинків, один з яких красивий, червоний, великий, а інший – маленький, чорний і непоказний.

Дитину просять уявити, що червоний будинок належить їй і туди можна запрошувати своїх друзів і всіх, кого вона бажає. «Подумай, кого з хлопців твоєї групи ти б запросив до себе пожити, а кого поселив б подалі від себе, в інший дім». Кількість дитячих виборів не обмежується. Після закінчення бесіди дитині пропонується подумати, чи не забула вона кого-небудь і чи не хоче поміняти когось місцями. Імена, які називали діти, фіксували на цьому ж аркуші. Потім підраховували загальну кількість «+» і «-» по кожній дитині і записували у протокол, цим самим визначали соціометричний статус по таким типам:

1. Лідери – діти, зовні привабливі, впевнені, авторитетні у групі. Вони отримали в 2 рази більше позитивних виборів від середньої суми позитивних виборів.

2. Діти, які віддають перевагу спілкуванню з обмеженим колом постійних друзів, при цьому з іншими дітьми майже не конфліктують, а в своїй групі можуть бути лідерами. Вони отримали середнє і вище середнього значення позитивного вибору.

3. Активні, рухливі, досить товариські, але нерідко конфліктні діти, легко вступають в гру, але також легко сваряться, часто ображаються і ображають інших. Вони отримали менше середнього значення позитивного вибору.

4. Діти, яких не помічають, малоактивні, грають на самоті і не прагнуть до контактів із однолітками. Швидше часто хворіють або нещодавно прийшли в колектив. Вони не отримали ні позитивних, ні негативних виборів (тобто залишаються непоміченими своїми однолітками).

5. Діти, яких відкидають однолітки, знервовані, надмірно конфліктні, негативно налаштовані до інших. Вони отримали тільки негативні вибори.

Для кожної дитини рахують число позитивних (кількість балів із знаком «+») і негативних виборів (кількість балів із знаком «мінус») з боку інших дітей групи, потім з більшого віднімають менше і ставлять знак більшого числа.

+4 і більше балів – «соціометричні зірки», це зовні привабливі, достатньо упевнені в собі діти, які мають авторитет в групі однолітків, вони лідирують в іграх, з ними охоче дружать інші діти.

від +1 до +3 балів (виборів із знаком «мінус» немає) – ці діти віддають перевагу іграм і спілкуванню з постійним обмеженим колом друзів, при цьому з іншими дітьми вони майже не конфліктують, в своїй маленькій групі можуть бути лідерами.

від –2 до +2 балів (сума складається з «+» і «мінусів») – активні, рухливі, достатньо товариські, але нерідко, конфліктні діти, вони легко вступають в гру, але також легко сваряться і відмовляються грати, часто ображаються і кривдять інших, але легко забувають образи.

0 балів (вибори із знаком «+» і «мінус» відсутні) – цих дітей просто не помічають, як правило, це тихі, малоактивні діти, які грають наодинці і не прагнуть до контактів з однолітками; найчастіше такі результати отримують діти, які часто хворіють і ті, хто недавно прибув в групу.

–1 і менш балів – це діти, яких відкидають однолітки; знервовані, надмірно конфліктні, негативно налаштовані по відношенню до інших дітей.

Методика «Розкажи за малюнком» [357, 576] дозволяє визначити рівень розвитку мовлення дитини (активний словниковий запас). Дітям показували серію малюнків (Додаток II) і давали дві хвилини для того, щоб вони уважно розглянули ці малюнки. Після того, як діти розглянули малюнки їм пропонували розповісти про те, що вони побачили на них. На розповідь за кожним малюнком відводилось 2 хвилини.

Психолог, що проводить дослідження за допомогою даної методики, фіксує результати, де відзначає наявність і частоту використання дитиною різних частин мови, граматичних форм і конструкцій.

Фрагменти мовлення, які фіксуються в процесі дослідження: іменники, дієслова, прикметники у звичайній формі, прикметники у порівняльному ступені, прикметники у переважному ступені, прислівники, займенники, сполучники, прийменники, складні речення і конструкції.

Оцінка результатів:

10 балів – у мовленні дитини зустрічаються всі 10 фрагментів із таблиці;

8–9 балів – у мовленні дитини зустрічаються 8-9 фрагментів із таблиці;

6–7 балів – у мовленні дитини зустрічаються 6-7 фрагментів із таблиці;

4–5 балів – у мовленні дитини зустрічаються 4-5 фрагментів із таблиці;

2–3 бали – у мовленні дитини зустрічаються 2-3 фрагментів із таблиці;

0–1 бал – у мовленні дитини є не більше одного фрагменту із таблиці.

Висновки про рівень розвитку: 10 балів – дуже високий; 8–9 балів – високий; 4–7 балів – середній; 2–3 бали – низький; 0–1 бали – дуже низький.

Методика «Виріжи фігури» [357] призначається для психодіагностики научно-дійового мислення дітей у віці від 4 до 5 років. Завдання полягає в тому,

аби швидко і точно вирізати з паперу намальовані на ній фігури. На малюнку в шести квадратах намальовані різні фігури (Додаток К).

Цей малюнок під час тестування пропонується дитині не в цілому, а по окремих квадратах. Для цього експериментатор заздалегідь розрізає його на шість квадратів. Дитина по черзі отримує всі шість квадратів з малюнками (порядок їх пред'явлення помічений номерами на самих малюнках).

Оцінка результатів. В ході оцінювання отриманих результатів у даній методиці враховуються час і точність виконання дитиною завдання.

10 балів – всі фігури вирізані не більше ніж за 3 хвилини, а контури вирізаних фігур не більше ніж на 1 мм відрізняються від заданих зразків.

8–9 балів – всі фігури вирізані за час від 3 до 4 хвилин, а їх контури відрізняються від оригіналів на 1-2 мм.

6–7 балів – всі фігури вирізані за час від 4 до 5 хвилин, а їх контури відрізняються від оригіналів на 2-3 мм.

4–5 балів – всі фігури вирізані за час від 5 до 6 хвилин, а їх контури відрізняються від оригіналів на 3-4 мм.

2–3 бали – всі фігури вирізані за час від 6 до 7 хвилин, а їх контури відрізняються від оригіналів на 4-5 мм.

0–1 бал – дитина не впоралась із завданням за 7 хвилин, вирізані нею фігури відрізняються від оригіналів більш ніж на 5 мм.

Висновки про рівень розвитку: 10 балів – дуже високий; 8–9 балів – високий; 4–7 балів – середній; 2–3 бали – низький; 0–1 бал – дуже низький.

Методика «Кому чого не вистачає?» [357, 576] призначена досліджувати процеси образно-логічного мислення, розумові операції аналізу і узагальнення.

Перед початком виконання завдання, дитині пояснюють, що їй буде продемонстрований малюнок, на якому зліва намальовані діти, яким чогось не вистачає (Додаток Л). Те, чого їм не вистачає, намальовано окремо внизу на цьому малюнку. Завдання полягає в тому, щоби як найшвидше визначити, якому персонажу не вистачає відповідного предмету.

Оцінка результатів: 10 балів – час виконання завдання виявився меншим за 30 секунд; 8–9 балів – час виконання завдання виявився в межах від 31 до 49 секунд; 6–7 балів – час виконання завдання склав від 50 до 69 секунд; 4–5 балів – час виконання завдання зайняв від 70 до 89 секунд; 2–3 бали – час виконання завдання виявився в межах від 90 до 109 секунд; 0–1 бал – час виконання завдання зайняв більше за 110 секунд.

Висновки про рівень розвитку: 10 балів – дуже високий; 8–9 балів – високий; 4–7 балів – середній; 2–3 бали – низький; 0–1 бал – дуже низький.

Методика на визначення рівня розвитку вербального мислення (К. Йєрасека) [576]. Проводиться у формі бесіди, шляхом формулювання дитиною відповідей на поставлені їй 20 запитань (Додаток М).

При аналізі відповідей, які дає дитина, слід мати на увазі, що за правильні можуть вважатися відповіді, що відповідні наведеним прикладам, але й такі, що відповідають сенсу поставленого перед дитиною запитання.

Перш ніж оцінювати правильність тієї або іншої відповіді, необхідно переконатися в тому, що дитина правильно зрозуміла саме запитання.

Висновки про рівень розвитку: дуже високий – правильні 18–20 відповідей; високий – правильні 15–17 відповідей; середній – правильні 12–14 відповідей; низький – правильні 10–13 відповідей; дуже низький – правильних відповідей менше, ніж 10.

Оцінка результатів: 10 балів – дуже високий; 8–9 балів – високий; 4–7 балів – середній; 2–3 бали – низький; 0–1 бал – дуже низький.

Для оцінки соціально-емоційного розвитку дітей дошкільного віку було застосовано «Карту спостережень за соціально-емоційним розвитком дитини 3-9 років» [187, 296], в основу якої покладено шкалювання, а саме шкали рейтингу. Відбувається фіксація не наявності ознаки, а міри її вираженості, яка оцінюється від 1 до 4 балів. Відбувається спостереження і фіксація таких параметрів як адекватність поведінки, самоконтроль, ігрова діяльність, особливості комунікації з дорослими, особливості комунікації з дітьми, емоційні особливості (Додаток Н).

Оцінка результатів: 4 бали – високий рівень (100–120 балів); 3 бали – середній рівень (78–99 балів); 2 бали – нижче середнього (53–77 балів); 1 бал – низький рівень (30–52 балів).

Методика визначення типу темпераменту дитини дошкільного віку [140].

Діагностика типу темпераменту дитини відбувається методом спостереження за дитиною та опитуванням дорослої людини (вихователь), яка добре знає дитину. Дорослим пропонується відповісти на запитання, спрямовані на виявлення звичного способу поведінки дитини (Додаток П).

Обробка та аналіз результатів: тип темпераменту дитини визначається за кількістю варіантів відповідей, перевага одного з яких (а, б, в чи г) вказує на домінуючу реакцію її особистості: «а» – сангвінічний тип темпераменту; «б» – холеричний тип; «в» – флегматичний тип; «г» – меланхолічний тип.

2.1.7. Метод викопіювання із медичних карт. В основу проведення оцінки ступеня опірності організму дитини несприятливим факторам зовнішнього середовища покладено аналіз даних медичних карток дітей, журналу відвідуваності та медичних довідок за такими показниками, як кількість випадків захворювань дітей, кількість пропущених днів через хворобу, кількість дітей, які часто хворіють протягом року.

Інтерпретацію отриманих даних проводили згідно з методикою [240] із розрахунком кількості днів хвороби на 100 дітей, чисельністю випадків захворювання на 100 дітей, індексу здоров'я та визначення відсотка дітей, які часто хворіють, згідно наведених формул:

$$\text{Кількість випадків захворювань на 100 дітей} = \frac{\text{кількість випадків захворювань дітей на рік}}{\text{середня кількість дітей в групі}} \times 100$$

$$\text{Кількість днів хвороби на 100 дітей} = \frac{\text{кількість днів, які пропущені за хворобою}}{\text{середня кількість дітей в групі}} \times 100$$

$$\text{Індекс здоров'я} = \frac{\text{кількість дітей, які не хворіли протягом року}}{\text{кількість дітей, які обстежені протягом року}} \times 100$$

$$\text{Діти, які часто хворіють} = \frac{\text{кількість дітей, які хворіли протягом року}}{\text{кількість дітей, які обстежені протягом року}} \times 100$$

2.1.8. Методи математичної статистики. Аналіз отриманих у процесі дослідження експериментальних даних виконувався за допомогою відповідних загальноприйнятих методів математичної статистики [224, 480, 549].

Математична обробка цифрових даних дисертаційної роботи проводилася методами варіаційної статистики: методу середніх величин, вибіркового методу обчисленням: середнього арифметичного ($\bar{x}$); середньоквадратичного відхилення (S); помилки середнього арифметичного (m); критерію Стьюдента (t); рівня статистичної значущості (P); різниці між середніми арифметичними (Δ), коефіцієнт варіації (V).

Перед застосуванням параметричних методів перевірки статистичних гіпотез (t-тест для залежних та незалежних даних) розраховували критерій Шапіро – Уїлка для визначення відповідності вибірки закону нормального розподілу.

Приріст результатів у показниках під час експерименту визначали за визначеною формулою – індексом Бруді з використанням даних контролю, отриманих на початку та наприкінці дослідження:

$$IB = \frac{100(V_2 - V_1)}{0,5(V_1 + V_2)} \%, \text{ де} \quad (2.15)$$

V_1 – початковий результат, V_2 – кінцевий результат.

Ймовірна оцінка різних величин здійснювалася за допомогою t-критерію Стьюдента. Статистично значимим результатом вважався результат із ймовірністю – $p \leq 0,05$.

Математична обробка проводилася на персональному комп'ютері IBM Pentium–iv з використанням програмних пакетів MS Excel XP, Statistica 8.0, розроблених фірмами Microsoft, Statsoft (США).

2.2. Організація дослідження

Дослідження спроектовано на чотири етапи, виконували протягом 2015–2023 рр. Послідовність постановки та вирішення завдань детермінувала логіка дослідницького процесу й отримані результати.

Перший етап (січень 2015 р. – січень 2016 р.) – аналіз сучасної спеціальної науково-методичної літератури та провідного світового досвіду з наукових основ ігрової діяльності дітей дошкільного віку; визначення мети, завдань, об'єкта, предмета та складання програми дисертаційного дослідження; підготовка та написання першого розділу дисертаційної роботи; апробація результатів дослідження в профільних виданнях України; доповіді на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях. На цьому етапі проводився аналіз літератури з проблеми дослідження. Всього було опрацьовано 651 джерело.

Другий етап (березень 2016 р. – серпень 2017 р.) – підготовка та написання другого розділу дисертаційної роботи; був здійснений констатувальний експеримент на основі використання різноманітних методів дослідження, що охоплювало вивчення даних рівня захворюваності та фізичного розвитку дітей дошкільного віку. На цьому етапі дослідження взяло участь 1672 дітей, серед яких 550 дітей (278 хлопчиків та 272 дівчаток) 3–4 років; 576 – (291 хлопчиків та 285 дівчаток) 4–5 років та 546 – (275 хлопчиків та 271 дівчаток) 5–6 років.

Зміст констатувального дослідження доповнено інформацією щодо оцінки показників функціонального стану кардіореспіраторної системи, фізичної підготовленості, психомоторики, визначалися психічний та соціально-емоційний розвиток, поведінкові характеристики та індивідуально-типологічні особливості дітей дошкільного віку. На цьому етапі дослідження охоплено 1188 дітей дошкільного віку, серед них 418 дітей (216 хлопчиків, 202 дівчаток) 3–4 років, 350 – (180 хлопчиків, 170 дівчаток) 4–5 років та 420 – (211 хлопчиків, 209 дівчаток) 5–6 років. А також експериментом було охоплено 54 дитини 5–6 років (25 дівчаток, 29 хлопчиків) із відхиленнями психофізичного розвитку різних нозологічних груп, серед них: 9 – із порушеннями опорно-рухового апарату (ПОРА), у яких візуально не відзначалося рухової недостатності (грубого порушення ходьби, бігу, стрибків); 15 – із порушеннями розвитку мовлення (ПРМ); 16 – із затримкою психічного розвитку (ЗПР); 5 – із синдромом Дауна (СД); 9 – із розладами аутичного спектра (РАС).

Дослідження проводилося за наявності добровільної інформованої згоди батьків на участь дітей у випробуванні після детального ознайомлення з усіма особливостями проведення дослідження, які могли б вплинути на їх рішення.

Також у процесі дослідження проведено опитування педагогів-вихователів ЗДО (78 респондентів) для визначення індивідуально-типологічних особливостей (поведінкових характеристик) дітей дошкільного віку.

Дослідження проведено на базі ЗДО №51, ЗДО №165, ЗДО №187, ЗДО №38, ЗДО «Барвінок», ЗДО «Веселка» м. Львова та ЗДО №156 м. Винники Львівської області, ЗДО №1, ЗДО №2, ЗДО №3 м. Жовкви Львівської області, Грядівського ЗДО селища Гряди Жовківського району Львівської області, Куликівського ЗДО селища Куликова Жовківського району Львівської області.

На цьому етапі здійснювалося аналітичне опрацювання отриманих емпіричних даних.

На третьому етапі (вересень 2017 р. – лютий 2020 р.) було визначено передумови, науково обґрунтовано, розроблено та експериментально апробовано під час проведення формувального експерименту концепцію ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку з використанням низки окремих авторських програм. Для проведення педагогічного експерименту шляхом випадкового відбору було сформовано шість груп досліджуваних із залученням 176 дітей 3–6 років – три контрольні (КГ) і три експериментальні (ЕГ), до яких входили 57 дітей віком 3–4 років (29 дівчаток та 28 хлопчиків), 59 дітей віком 4–5 років (30 дівчаток і 29 хлопчиків), 60 дітей віком 5–6 років (25 дівчаток та 35 хлопчиків).

Тривалість педагогічного експерименту – 9 місяців для вікової групи дітей 5–6 років (із вересня 2017 по травень 2018-ого), 9 місяців для вікової групи дітей 4–5 років (із вересня 2018 по травень 2019-ого), 6 місяців для вікової групи дітей 3–4 років (із вересня 2019 по лютий 2020-ого).

Групи формувались шляхом випадкової вибірки і були однорідними за досліджуваними показниками ($p > 0,05$). У контрольних групах процес фізичного

виховання був побудований на основі загальноприйнятих методичних рекомендацій та змісту програми «Я у Світі», в експериментальних групах зміст процесу фізичного виховання був доповнений розробленим програмним матеріалом, зокрема для вікової групи 3–4 років зміст фізкультурно-оздоровчих занять із використанням засобів народних ігор; для вікової групи 4–5 років зміст фізкультурно-оздоровчих занять із використанням інноваційних ігор та для вікової групи 5–6 років зміст фізкультурно-оздоровчих занять із використанням засобів гри корфбол.

На четвертому етапі (березень 2020 р. – січень 2023 р.) узагальнювалися та інтерпретувалися дані дослідження, здійснювалося написання останніх розділів дисертаційної роботи, формулювалися основні висновки за матеріалами проведеного дослідження. Здійснено оформлення та підготовку дисертаційної роботи до офіційного захисту. Широко апробувалися результати експериментальної роботи шляхом оприлюднення їх під час доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

РОЗДІЛ 3

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОГО, ПСИХОЕМОЦІЙНОГО, СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНOSTІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК КРИТЕРІЇВ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

3.1. Структура захворюваності дітей дошкільного віку (на прикладі м. Львова та Львівської області)

У період політичних та економічних змін в Україні виникла низка і медико-екологічних проблем, які становлять загрозу здоров'ю різних груп населення, в першу чергу дітей. Здоров'я нації визначається насамперед станом здоров'я її дітей [581]. Здоров'я дітей є інтегральним показником загального благополуччя суспільства, а також тонким індикатором усіх соціальних та екологічних негараздів [278].

Висока стресогенність соціально-економічних факторів, несприятливі демографічні процеси в нашому суспільстві, а також негативний вплив екологічних факторів проживання на населення в нашій країні, умови і спосіб життя сімей супроводжуються різким погіршенням фізичного, соматичного та психосоціального стану здоров'я дітей. Особливо серйозну тривогу на сьогодні викликає стан здоров'я дітей дошкільного віку у зв'язку зі збільшенням патологічних зрушень [465]. Саме тому період дошкільного дитинства є важливим для формування і збереження здоров'я в подальшому.

Охорона здоров'я дітей, забезпечення умов для їх всебічного розвитку визначені в Україні загальнонаціональним пріоритетом. Одним з найголовніших показників, за допомогою якого можливо оцінити здоров'я є показники захворюваності (вперше виявлені хвороби) та поширеності (усі хвороби) [344]. Вивчення тенденцій захворюваності та поширеності хвороб серед дітей та закономірностей змін цих показників є важливою складовою планування стратегічних напрямків розвитку галузі фізичного виховання.

Результати досліджень свідчать про наявну тенденцію погіршення

показників здоров'я дітей в Україні. У структурі поширеності хвороб серед дітей дошкільного віку провідні рангові місця займають хвороби органів дихання (63,63%), хвороби шкіри та підшкірної клітковини (4,94%), деякі інфекційні та паразитарні хвороби (3,88%), хвороби ока та його придаткового апарату (5,43%), хвороби органів травлення (3,77%), хвороби крові й кровотворних органів (3,37%). Останні місця у структурі поширеності хвороб серед дітей посідають симптоми, ознаки та відхилення від норми, що виявлені при клінічних та лабораторних дослідженнях (1,61%) [540].

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) у 2016 році 250 млн дітей мають затримку розвитку, а тому втрачають можливість повною мірою реалізувати власний потенціал. Це питання набуває особливої уваги, оскільки погіршення здоров'я в ранньому дитинстві має довготривалі та часто незворотні наслідки, серед них – хронічні захворювання в дорослому віці, низька академічна успішність, погане матеріальне становище тощо [354, 465].

У всіх розвинутих країнах іде інтенсивна пропаганда здорового способу життя, який за оцінкою ВООЗ забезпечує 50% здоров'я населення. Одним з найбільш важливих факторів, які сприяють цьому, може бути оптимальна рухова активність. Дослідження свідчать, що добові об'єми рухів дітей (ходьба, біг) в енергетичних одиницях повинні складати 78,7%, а доля сидіння і стояння – лише 21,3%. Низька рухова активність негативно відбивається на розвитку дитини і може загальмувати повніше використання генетичного фонду в розвитку фізіологічних систем (моторної, серцево-судинної, дихальної та ін.) [465].

Захворюваність та поширеність хвороб є одним з основних показників стану здоров'я населення, у тому числі дитячого. Серед окремих вікових груп населення захворюваність дітей за останні роки була найвищою. Так, захворюваність дітей була вищою, ніж населення працездатного віку – у 2,6 рази. Поширеність хвороб серед дітей порівняно з іншими віковими групами була вищою ніж населення працездатного віку на 29,4 %, але нижчою порівняно з особами похилого віку – на 31,5 % [372].

На тлі зменшення чисельності дитячого населення (8003281 дітей 0–17 років у 2011 р. і 718512 у 2015 р.) рівні захворюваності і поширеності хвороб залишаються високими [540].

Слід зауважити, що якщо упродовж 2006–2010 року і захворюваність і поширення хвороб зростали, то починаючи з 2011 року намітилася тенденція до їх зниження (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Динаміка захворюваності та поширення хвороб серед дітей 0–6 років в Україні у 2010–2015 рр. (на 1000 дітей) [540]

За даними [540], загалом в Україні поширеність хвороб у дітей до 6 років мала позитивну динаміку –1875,5 на 1000 відповідного населення у 2011 році і 1589,9 у 2015 році. Аналогічна тенденція характерна і для захворюваності дітей до 6 років – 1631,8 і 1377,24 відповідно (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Показники захворюваності та поширення хвороб серед дітей 0–6 років в Україні у 2010–2015 рр. [540]

Показники	Роки						Приріст
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Захворюваність	1681,3	1631,8	1565,7	1545,44	1410,88	1377,24	-0,16
Поширення	1931,5	1875,7	1803,3	1780,24	1624,47	1589,9	-0,16

Якщо говорити про Львівський регіон, то захворюваність дитячого населення області зросла на 10,7 % (з 1312,6 на тисячу дітей у 2007 році до 1382,6 у 2012 році), а поширеність хвороб – на 4,6% (відповідно з 1820,8 до 1863,2). Ця тенденція відповідала динаміці відповідних показників загалом по Україні

(зростання показників захворюваності дітей на 8,9 %, а поширеності хвороб на 4,6 %). Доцільно зауважити, що загальні рівні захворюваності та поширеності хвороб серед дітей Львівської області є традиційно нижчими від загальноукраїнських. Так, у 2012 році загальноукраїнські показники захворюваності були на рівні 1385,0, а поширеності хвороб – 1922,8 на 1 тис. дітей [344].

Встановлено [372], що біологічні чинники (спадковість, конституція, стать, вік та ін.) впливають на здоров'я дітей в межах 10 %, навколишнє середовище (забруднення повітря, води, рівень радіації, клімат та ін.) – 20 %, медичні чинники (щеплення, медичне обстеження, якість лікування та ін.) – 8–9 %. Найбільший вплив, більше 50 % мають соціальні чинники (режим дня, харчування, побутові умови та ін.).

У процесі дослідження ми визначили число пропущених днів через хворобу протягом року на базі закладів дошкільної освіти м. Львова та Львівської області. Нами з'ясовано, що у 2016 році на загальну кількість дітей 1672 зафіксовано 2843 випадків захворювань. Структуру загальної захворюваності формують такі захворювання: ГРВІ – 71,6 %, бронхіт – 16,3 %, трахеїт – 1,7 %, пневмонія – 0,9 %, отит – 0,5 %, грип – 1,5 %, ангіна – 0,4 %, тонзиліт – 0,5 %, кон'юнктивіт – 0,4 %, вітряна віспа – 1,8 %, стоматит – 0,3 %, інші захворювання – 4,1 % (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Структура поширення захворювань серед дітей 3-6 років

Як відомо, стійкість організму до несприятливих факторів оцінюється кількістю і тривалістю захворювань, які перенесла дитина у попередньому році. Нами було встановлено кількість пропущених днів через хворобу та кількість випадків хвороб впродовж року серед дітей дошкільного віку 3–6 років. Результати дослідження представлено в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Стан захворювання дітей дошкільного віку

Вік дітей	Кількість дітей	Кількість пропущених днів через хворобу за рік	Кількість випадків хвороб за рік
3–4 роки (молодший дошкільний вік)	550	9900	1045
4–5 роки (середній дошкільний вік)	576	8640	979
5–6 років (старший дошкільний вік)	546	7098	819

Найбільшу кількість пропущених днів через хворобу констатовано у дітей молодшого дошкільного віку (3–4 роки), а найменшу – у дітей старшого дошкільного віку (5–6 років) (рис. 3.3).

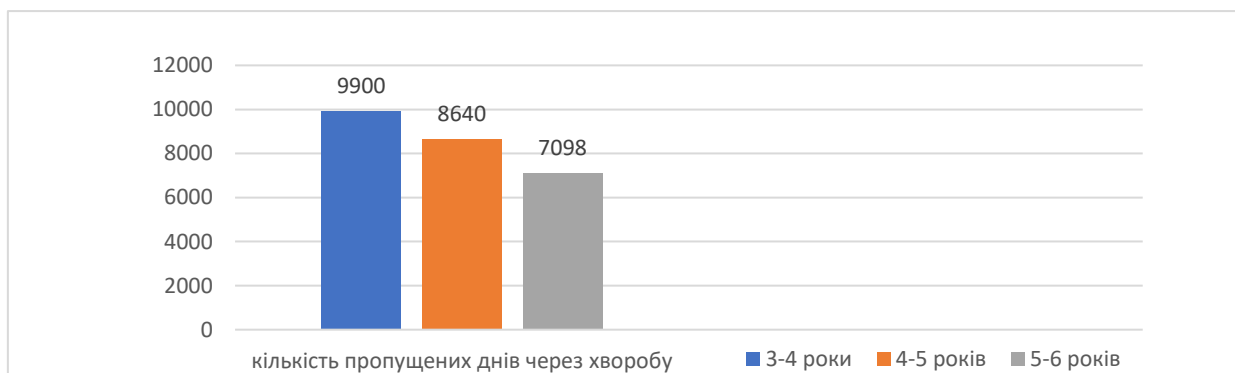

Рис. 3.3. Пропущені дні через хворобу впродовж року серед дітей дошкільного віку

Щодо кількості випадків хвороб впродовж року, то тут спостерігається аналогічна тенденція, найвищий показник зафіксований у дітей молодшого дошкільного віку, а найменший – у дітей старшого дошкільного віку (рис. 3.4). Очевидно це пов'язано з процесом адаптації дітей молодшого дошкільного віку до умов перебування у ЗДО, в житті дитини відбувається безліч змін: змінюється

режим дня, відбувається постійний контакт з однолітками, інший стиль спілкування тощо. Всі ці зміни призводять до зниження дитячого імунітету, що своєю чергою призводить до частих захворювань.

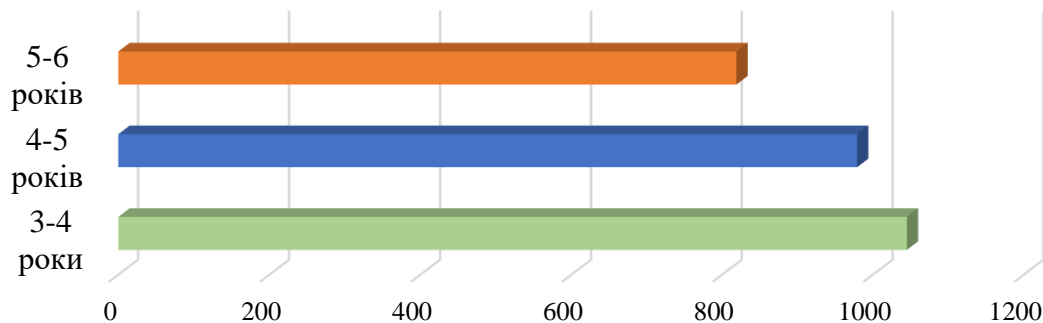

Рис. 3.4. Випадки хвороб впродовж року серед дітей дошкільного віку

Аналізуючи отриману інформацію зазначимо таке: на одну дитину старшого дошкільного віку припадає 1,5 випадку захворювань, кількість пропущених днів однією дитиною цієї вікової категорії по хворобі становить 13, серед дітей середнього дошкільного віку на одну дитину припадає 1,7 випадку захворювань, а пропусків по хворобі – 15 на рік, щодо молодших дошкільнят, то випадків захворювань на одну дитину – 1,9, а пропущених днів – 18.

Крім аналізу кількості пропущених днів та кількості випадків через хворобу, нами виявлено загальну захворюваність досліджуваного контингенту дітей. Так, у дітей молодшого дошкільного віку загальна захворюваність становила 1700 випадків на 1000 дітей відповідного віку, у дітей середнього дошкільного віку 1798 та у старших дошкільників – 1500 відповідно. Отримані показники загальної захворюваності відповідають середнім величинам по Україні.

3.2. Показники фізичного розвитку дітей дошкільного віку

м. Львова та Львівської області

Здоров'я нації визначається перш за все здоров'ям дітей, яке є найбільш важливим ресурсом будь-якого суспільства [520]. Фізичний розвиток дітей є одним з важливих інтегральних показників їхнього здоров'я, адаптації до факторів довкілля, умов проживання, навчання тощо і водночас індикатором

стану середовища життєдіяльності дитини. Фізичний розвиток і його темпи на кожному етапі онтогенезу залежать не лише від індивідуальних (генетичних) особливостей організму, але й зумовлені низкою різноманітних факторів, зокрема еколого-гігієнічними, станом харчування, фізичним і психологічним навантаженням, адаптацією до кліматично-географічних умов [183, 436, 520].

Показники фізичного розвитку (антропометричні дані, темпи та особливості їх змін у процесі росту, гармонійність розвитку, співвідношення календарного та біологічного віку тощо) є найважливішими параметрами здоров'я та адекватними індикаторами соціального благополуччя [183, 232].

Встановлено, що відхилення від вікового розвитку і дисгармонійність фізичного розвитку за морфофункціональними ознаками, як правило, супроводжується змінами в стані здоров'я дітей: чим значніше порушення у фізичному розвитку, тим більша імовірність захворювання. Найменш уразливі діти, які мають гармонійний фізичний розвиток відповідно до віку. У дітей з порушеними темпами вікового розвитку при гармонійному статусі в 1/3 випадків відмічені відхилення у стані здоров'я. У разі збігу затримки або прискорення термінів вікового розвитку із дисгармонійністю морфофункціонального стану у зазначеній кількості дітей спостерігаються хронічні захворювання [520, 521].

Середні антропометричні показники фізичного розвитку дошкільників м. Києва характеризуються достовірним зростанням середніх показників довжини й маси тіла дітей з одночасним зменшенням середніх показників ОГК, що вказує на процеси «грацілізації» статури дошкільників [137]. За даними В. І. Федоренко, Л. М. Кіцула нормальний фізичний розвиток у середньому мають 71 % дітей дошкільного віку м. Львова. Аналогічні дані отримано і при аналізі фізичного розвитку дітей сільської місцевості: 70,7 %–73,0 % дітей мають нормальний фізичний розвиток. Серед всієї кількості дітей м. Львова, що мають відхилення від нормального фізичного розвитку, дефіцит маси тіла становить 38,7 %, надлишок маси тіла – 29,9 %, серед дітей сільської місцевості – 34,6 % і 32,8 % відповідно, що вказує на нераціональне та незбалансоване харчування дітей [521].

Визначення показників фізичного розвитку має велике значення для оцінювання здоров'я дітей [520, 578]. Фізичний розвиток людини є комплексним поняттям, тому й ознаки, за якими його характеризують, є різноманітними. Основними ознаками фізичного розвитку людини (в незалежності від віку чи статі) є довжина й маса тіла, обхвати різних частин тіла [40, 240].

В таблиці 3.3 наведено результати обстеження показників фізичного розвитку дітей 3–6 років.

Одним із найбільш стабільних показників фізичного розвитку слугує довжина тіла, тому що вона меншою мірою, ніж інші соматометричні ознаки, залежить від впливу середовища. Це своєрідний індикатор не тільки процесу росту людини на окремих вікових етапах, а й рівня зрілості дітей. Вивчення отриманих соматометричних показників дітей дошкільного віку показало, що довжина тіла обстежених дівчаток 3–4 років в середньому становить 101,13 см, у хлопчиків цього ж віку – 102 см. Як бачимо, довжина тіла у хлопчиків більша, ніж у дівчаток на 0,87 см. При цьому максимальне значення довжини тіла у дівчаток на 1 см більше ніж у хлопчиків і становить 116 см, а мінімальне – на 1 см менше, і становить 92 см відповідно. У дівчаток і хлопчиків 4–5 років середньостатистичне значення довжини тіла становить 106,86 см та 107,36 см відповідно, як бачимо різниця у зрості становить 0,50 см. При цьому у дівчаток різниця між максимальним (122 см) і мінімальним (93 см) значенням становить 29 см, а у хлопчиків – 28 см. Середній показник довжини тіла хлопчиків старшого дошкільного віку більший на 0,62 см, ніж у дівчаток цього ж віку, 116,01 см проти 115,39 см. При цьому максимальне значення у дівчаток і хлопчиків становить 128 см і 131 см відповідно, а мінімальне – 104 см та 103 см.

Маса тіла людини залежить від впливу різноманітних чинників, і, насамперед, – від способу життя та від впливу навколишнього середовища [324]. Маса тіла в середньому у дівчаток 3–4 років складає 15,96 кг, у хлопчиків – 16,63 кг. Середній показник у хлопчиків більший на 0,67 кг, ніж у дівчаток. Мінімальний показник у дітей майже однаковий – 12,5 та 12,3 кг у дівчаток та

хлопчиків відповідно, а максимальний на 1,3 кг більший у хлопчиків, ніж у дівчаток.

Таблиця 3.3

Показники фізичного розвитку дітей дошкільного віку (n=1672)

Показники		Дівчатка (n=828)			Хлопчики (n=844)		
		3–4 роки, n=272	4–5 років, n=285	5–6 років, n=271	3–4 роки, n=278	4–5 років, n=291	5–6 років, n=275
Довжина тіла, см	$\bar{x}$	101,13	106,86	115,39	102,00	107,36	116,01
	S	4,50	5,01	4,62	4,24	5,35	5,09
	m	0,27	0,29	0,28	0,25	0,31	0,30
	Max	116	122	128	115	123	131
	Min	92	93	104	93	95	103
Маса тіла, кг	$\bar{x}$	15,96	17,51	20,33	16,63	17,87	20,49
	S	1,64	1,69	2,76	1,78	2,17	2,83
	m	0,09	0,10	0,16	0,10	0,12	0,17
	Max	21,7	24	34	23	28	31
	Min	12,5	13,7	14,8	12,3	14	15
Окружність грудної клітки (ОГК), см	$\bar{x}$	53,87	56,11	58,62	54,65	56,37	58,76
	S	2,38	2,45	2,86	2,57	2,50	2,68
	m	0,14	0,14	0,17	0,15	0,14	0,16
	Max	61,5	64	70	62	65	66
	Min	48	49	52	48	49	51
Обвід голови, см	$\bar{x}$	50,02	51,02	51,99	50,57	51,39	52,18
	S	1,69	1,51	1,67	1,48	1,40	1,56
	m	0,10	0,09	0,10	0,08	0,08	0,09
	Max	54,5	55	63	54	55	56
	Min	46	47,5	48	47	48	48,5

У дівчаток та хлопчиків 4–5 років середнє значення маси тіла становить 17,51 кг та 17,87 кг відповідно. Як можемо спостерігати, різниця у масі тіла дітей обох статей абсолютно незначна – 0,36 кг. Натомість спостерігається різниця між максимальним та мінімальним показником у дітей обох статей, 14 кг у хлопчиків та 14,3 кг у дівчаток. Отримані показники маси тіла обстежуваних дітей обох статей 5–6 років суттєво не відрізнялися і становили 20,33 кг у дівчаток та 20,49 кг у хлопчиків, тобто різниця становила лише 0,16 кг. Розкид між максимальним та мінімальним показником становив 14,8 та 16 кг у дівчаток і хлопчиків відповідно.

Аналіз представлених даних окружності грудної клітки виявив, що у дівчаток 3–4 років цей показник становить 53,87 см, а у хлопчиків на 0,78 см

більше і складає 54,65 см. Мінімальне значення у дітей обох статей однакове і становить 48 см, а максимальне з різницею у 0,50 см більше у хлопчиків (62 см), ніж у дівчаток (61,5 см). Результати вимірювання ОГК у дошкільників 4–5 років дозволяють констатувати, що середнє значення у дівчаток становить 56,11 см і 56,37 см у хлопчиків. Спостерігається різниця в 1 см у максимальному значенні, 64 см у дівчаток, проти 65 см у хлопчиків, мінімальне значення у дівчаток і хлопчиків становить 49 см. ОГК у хлопчиків 5–6 років – 58,76 см, тоді як у дівчаток цей показник незначно менший і дорівнює 58,62 см. При цьому мінімальне значення показника в хлопчиків на 1 см менше, ніж у дівчаток, а максимальне – на 4 см.

При вимірюванні обводу голови у дітей молодшого дошкільного віку було виявлено, що у дівчаток середнє значення становить 50,02 см, а у хлопчиків на 0,55 см більше (50,57 см). Різниця між максимальним і мінімальним значенням у дівчаток становить 8,5 см, а у хлопчиків – 7 см. Середньостатистичні значення обводу голови у дітей середнього дошкільного віку становили 51,02 см у дівчаток та 51,39 см відповідно у хлопчиків. При цьому максимальне значення однакове у дітей обох статей, а мінімальне на 0,50 см менше у дівчаток, ніж у хлопчиків. Щодо старших дошкільників, то середній показник обводу голови у хлопчиків становить 52,18 см, а у дівчаток – 51,99 см відповідно. Спостерігається значна різниця між максимальним і мінімальним значенням дівчаток у 15 см, у хлопчиків ця різниця незначна – 7,5 см.

Аналіз вікової динаміки тотальних розмірів тіла дозволяє стверджувати, що приріст довжини тіла у віці від 3–4 до 4–5 років в хлопчиків становить 5,36 см, що становить 5,12 %, у дівчаток – 5,73 см, відповідно 5,51 %. В період від 4–5 до 5–6 років показники абсолютного та відносного приросту достатньо вище, ніж у попередньому віковому періоді, а саме у хлопчиків 8,65 см (7,74 %) та 8,53 см (7,67 %) відповідно у дівчаток.

Приріст маси тіла дітей дошкільного віку характеризується більш вираженою динамікою, ніж довжина тіла. Так, у віці від 3–4 до 4–5 років маса тіла збільшується на 1,24 кг (7,18%) у хлопчиків та 1,55 кг (9,26 %) у дівчаток.

Інтенсивніше зростання маси тіла відбувається у період від 4–5 до 5–6 років на 2,62 кг (13,6 %) та 2,82 кг (14,9 %) відповідно у хлопчиків та дівчаток.

Аналогічна закономірність спостерігається у прирості такого показника як ОГК. У віці від 3–4 до 4–5 років в хлопчиків приріст становив 1,72 см, що у відносному значенні складає 3,09 % та 2,24 см (4,07%) у дівчаток. У віці від 4–5 до 5–6 років показники приросту вищі, а саме 2,39 см (4,15 %) та 2,51 см (4,37 %) у хлопчиків та дівчаток відповідно.

Щодо приросту показника обводу голови, то у період від 3–4 до 4–5 років абсолютний показник хлопчиків становить 0,82 см, відносний відповідно 1,60 %, а у дівчаток – 1 см (1,97 %). В період від 4–5 до 5–6 років показник приросту менший, ніж у попередньому віковому періоді і становить 0,79 см (1,52 %) та 0,96 (1,86 %) відповідно у хлопчиків та дівчаток.

По трьом показникам, а саме довжина тіла, маса тіла та ОГК найбільш виражений приріст був характерний у період від 4–5 до 5–6 років. Слід також зазначити, що за всіма антропометричними показниками у хлопчиків та дівчаток не спостерігалось суттєвих відмінностей, що засвідчує факт відсутності статевого диморфізму.

З метою більш детального аналізу нами був здійснений розподіл дітей за рівнями фізичного розвитку згідно таблиці стандартів [83] (табл. 3.4).

Отримані дані засвідчили, що за показниками довжини тіла більшість хлопчиків та дівчаток 3–4 років (65,1 % та 71,3 %) мають середній рівень; 3,7 % та 6,3 % – високий рівень відповідно; 21,9 % та 15,4 % – вище за середній; 9,3 % та 7 % – нижче за середній, низький рівень не встановлено в жодної дитини. У дітей 4–5 років спостерігаємо наступний розподіл: найбільший відсоток дітей віднесено до середнього рівня – 50,8 % хлопчиків та 53,3 % дівчаток, високий рівень мають 9,3 % та 9,5 % відповідно, вище середнього – 24,7 % та 27 %, рівень нижче середнього 12,7 % та 8,8 % і низький рівень зафіксований лише у 2,5 % та 1,4 %. Тоді як у хлопчиків та дівчаток 5–6 років до високого рівня віднесено 18% та 12,1 % відповідно, вище середнього 21,9 % та 25,1 %, нижче середнього – 5,1%

та 5,2 %, середнього 55% та 57,6 %, низького рівня серед досліджуваного контингенту не встановлено.

Таблиця 3.4

Розподіл дітей 3–6 років за рівнями фізичного розвитку (n=1672), %

Вік	Стать	Рівні фізичного розвитку				
		високий	вищий від середнього	середній	нижчий від середнього	низький
Довжина тіла						
3–4 роки	х	3,7	21,9	65,1	9,3	0
	д	6,3	15,4	71,3	7	0
4–5 років	х	9,3	24,7	50,8	12,7	2,5
	д	9,5	27	53,3	8,8	1,4
5–6 років	х	18	21,9	55	5,1	0
	д	12,1	25,1	57,6	5,2	0
Маса тіла						
3–4 роки	х	7,2	19,1	64,7	7,9	1,1
	д	6,2	6,3	69,9	16,5	1,1
4–5 років	х	8,6	10,3	67	12,7	1,4
	д	4,9	23,1	61,8	9,5	0,7
5–6 років	х	11,4	6,2	62,1	18,5	1,8
	д	11,8	14,4	58,7	13,6	1,5
Окружність грудної клітки						
3–4 роки	х	5,8	19,8	69,7	4,7	0
	д	8,4	19,1	71,4	1,1	0
4–5 років	х	3,4	12	75,7	6,5	2,4
	д	6	59,6	30,5	2,8	1,1
5–6 років	х	11,3	13	73,1	2,2	0,4
	д	16,2	29,5	52	2,3	0

Аналіз показників маси тіла дозволив розподілити дітей таким чином: у віці 3–4 років кількість дітей превалює з середнім рівнем розвитку, а саме 64,7 % хлопчиків та 69,9 % дівчаток, найменший відсоток становлять діти із низьким рівнем – 1,1 % у обох статей, високий рівень встановлено у 7,2 % та 6,2 % хлопчиків та дівчаток, рівень вище середнього – 19,1 % та 6,3 %, нижче середнього – 7,9 % та 16,5 % відповідно. Дані розподілу дітей 4–5 років дозволяють констатувати, що 67 % хлопчиків та 61,8 % дівчаток мають середній рівень, 12,7% та 9,5 % – нижче за середній, 10,3 % та 23,1 % – вище за середній, у 8,6 % та 4,9 % зафіксовано високий рівень і низький характерний для 1,4 % та 0,7% відповідно. Серед обстежуваних дітей 5–6 років на високому рівні знаходяться 11,4 % та 11,8 % хлопчиків та дівчаток, 6,2 % та 14,4 % відповідно

мають рівень вище за середній, нижче за середній рівень відповідає 18,5 % та 13,6 %, низький рівень встановлено у 1,8 % та 1,5 % і найбільша кількість дітей мають середній рівень – 62,1 % та 58,7 % хлопчиків та дівчаток.

Результати вимірювання окружності грудної клітки показали, що у молодшому дошкільному віці найбільшу частку становлять діти із середнім рівнем розвитку – 69,7 % хлопчиків та 71,4 % дівчаток, 19,8 % та 19,1 % мають рівень вище за середній; 4,7 % та 1,1 % – нижче за середній, високий рівень виявлено у 5,8 % та 8,4 %, низького рівня не встановлено у дітей цієї вікової категорії. У групі дітей середнього дошкільного віку встановлено такий розподіл: високий рівень зафіксовано у 3,4 % хлопчиків та 6,0 % дівчаток, вище середнього – 12,0 % та 59,6 % відповідно, нижче середнього – 6,5 % та 2,8 %, середній – 75,7 % та 30,5 %, низький – 2,4 % та 1,1 %. Отримані результати в групі дітей старшого дошкільного віку свідчать про те, що 11,3 % хлопчиків та 16,2 % дівчаток мають високий рівень; 13 % та 29,5 % – вище за середній; 73,1% та 52 % – середній; 2,2 % та 2,3 % – нижче за середній, низький рівень установлено лише у 0,4 % хлопчиків.

Метод індексів допомагає об'єктивно оцінити показники фізичного розвитку за допомогою антропометричних ознак. У ході дослідження ми визначали такі індекси: масо-зростовий індекс Кетле, індекс Ерісмана, індекс Пін'є.

Індекс Кетле є одним з універсальних інтегральних показників фізичного розвитку людини і тому використовується незалежно від віку та статі, дає уявлення про співвідношення в розвитку довжини і маси тіла. Так, серед дітей 3–4 років частіше мали рівень нижче за середній 43,1 % хлопчиків та 40,1 % дівчаток, середній рівень спостерігався у 42,5 % та 36,1 % відповідно, низький – 10,8 % та 23,1 %, високий рівень зафіксовано лише у 2,9 % хлопчиків, натомість рівень вище за середній виявлено однаково по 0,7 % у дітей цього віку (рис. 3.5).

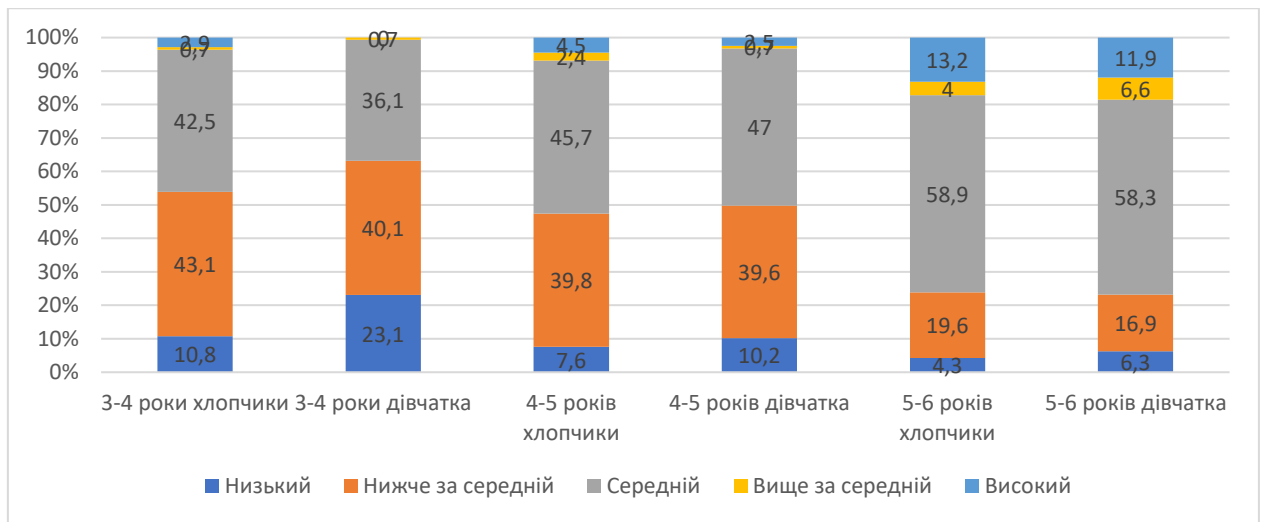

Рис. 3.5. Розподіл дітей 3–6 років на групи за індексом Кетле

Середній рівень індексу Кетле спостерігається у кожній другій дитині 4–5 років – 45,7 % хлопчиків та 47 % дівчаток, вище за середній рівень індексу визначено у 2,4 % та 0,7 % відповідно, нижче за середній – 39,8 % та 39,6 %, низький – 7,6 % та 10,2 % і високий – 4,5 % та 2,5 %. В групі дітей 5–6 років частіше спостерігався середній рівень у 58,9 % хлопчиків та 58,3 % дівчаток, рівень вище від середнього встановлено у 4 % та 6,6 % відповідно, рівень нижче від середнього – 19,6 % та 16,9 %, високий рівень цього показника виявлено у 13,2 % та 11,9 % і низький рівень індексу мали 4,3 % та 6,3 %.

У результаті дослідження було встановлено, що рівень фізичного розвитку обстежуваних дітей 3–6 років за індексом Ерісмана в більшості своїй відповідає нормі (рис. 3.6).

Так, у хлопчиків та дівчаток 3–4 років середній показник становив відповідно 3,65 у. о. та 3,31 у. о., при чому нормальна ширина грудної клітки виявлена у 95 % хлопчиків та 94,6 % дівчаток, відповідно вузькогрудість – у 5 % та 5,4 %. У хлопчиків та дівчаток 4–5 років цей показник становив 2,69 у. о. та 2,68 у. о., водночас виявлено відповідно 4,8 % та 10,5 % з вузькогрудістю. У групі дітей 5–6 років середнє значення даного індексу становило 0,75 у. о. у хлопчиків та 0,92 у. о. у дівчаток, при цьому у 31,3 % та 29,5 % спостерігається вузькогрудість. Очевидно це можна пояснити тим, що цей віковий період характеризується першим витягненням.

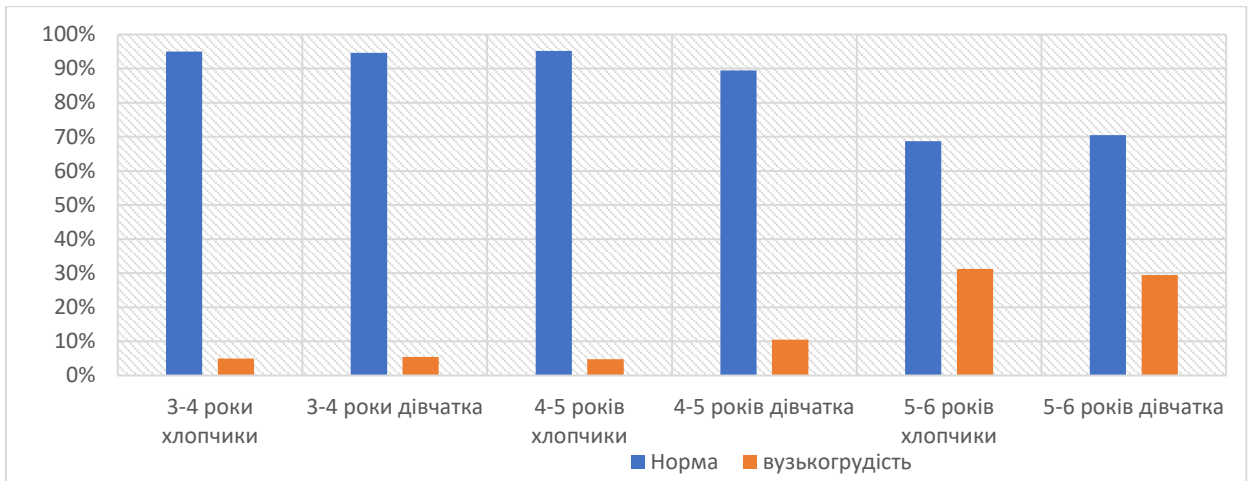

Рис. 3.6. Розподіл дітей 3–6 років на групи за індексом Ерісмана

За індексом Пін'є ми визначали пропорційність довжини та маси тіла і окружності грудної клітки обстеженого контингенту дітей (рис. 3.7).

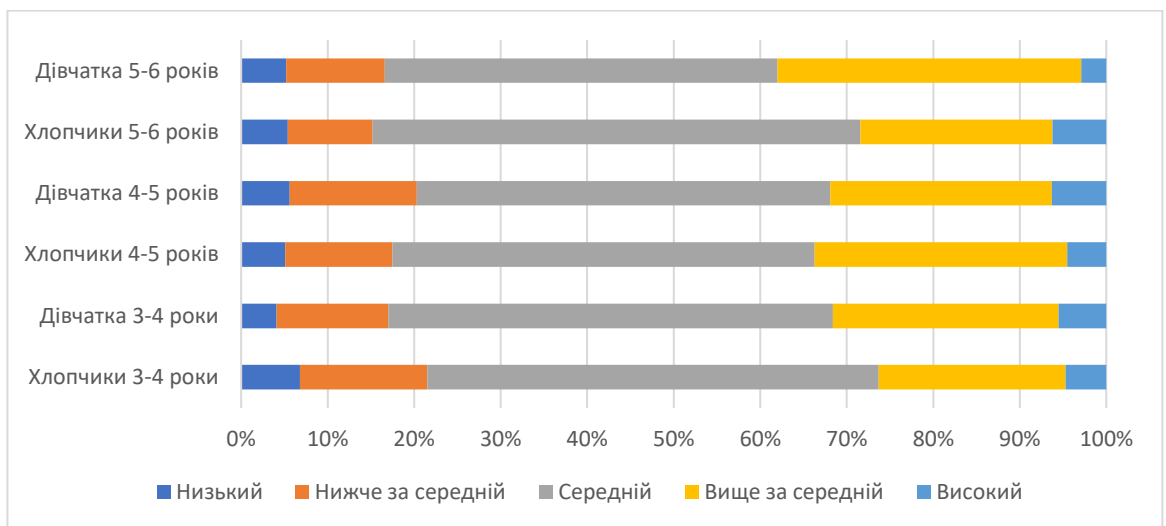

Рис. 3.7. Розподіл дітей 3–6 років на групи за індексом Пін'є

Серед хлопчиків і дівчаток більшість відноситься до середнього рівня індексу Пін'є, а саме 52,2 % та 51,4 % (3–4 роки), 48,8 % та 47,8 % відповідно (4–5 років), 56,4 % та 45,4 % (5–6 років). Рівень вище за середній виявлено у 21,6 % та 26,1 % хлопчиків та дівчаток (3–4 роки), 29,2 % та 25,6 % (4–5 років), 22,2 % та 35,1 % (5–6 років). Рівень нижчий за середній установлено у 14,7 % та 12,9 % хлопчиків та дівчаток (3–4 роки), у 12,4 % та 14,7 % (4–5 років) і 9,8 % та 11,4 % (5–6 років). Високий рівень індексу спостерігається у 4,7 % та 5,5 % хлопчиків та дівчаток (3–4 роки), 4,5 % та 6,3 % (4–5 років), 6,2 % та 2,9 % (5–6 років).

Низькому показнику цього індексу відповідає 6,8 % та 4,1 % хлопчиків та дівчаток (3–4 роки), 5,1 % та 5,6 % (4–5 років) і 5,4 % та 5,2 % (5–6 років).

Т. Ю. Круцевич зазначає, що визначення біологічного віку в сукупності з показниками фізичного розвитку дозволяє більш точно оцінити рівень функціональних можливостей основних систем організму, який зростає [240]. При визначенні біологічного віку досліджуваного контингенту дітей нами було використано співвідношення обводу голови до довжини тіла і проведені відповідні розрахунки. Отримані дані зіставляли із показниками біологічного віку шкали оцінки фізичного стану дітей дошкільного віку [437, 516]. Аналіз даних дозволив констатувати, що у хлопчиків та дівчаток молодшого дошкільного віку середній показник біологічного віку становив 49,64 у. о. та 49,52 у. о. відповідно, що свідчить про середній рівень [437]. В дітей середнього дошкільного віку цей показник становив 47,87 у. о. в хлопчиків та 47,82 у. о. в дівчаток, тобто біологічний вік обстежуваних дітей відповідає середньому рівню. І найбільша частка дітей старшого дошкільного віку також мали середній рівень біологічного дозрівання, а саме 45,04 у. о. – хлопчики, 45,10 у. о. – дівчатка. Тобто можна стверджувати, що біологічний вік досліджуваного контингенту дітей дошкільного віку відповідає паспортному.

3.3. Показники діяльності кардіореспіраторної системи дітей дошкільного віку

Формування, збереження, зміцнення та відновлення здоров'я молодого покоління, забезпечення його життєдіяльності – одне з основних завдань держави [100, 101]. Передусім, воно актуалізується у період дошкільного дитинства, якому характерні незакінченість морфофункціонального розвитку усіх фізіологічних систем, висока реактивність організму на зовнішні дії, менша стійкість до чинників навколишнього середовища, нерівномірність процесів росту і розвитку [590, 591, 597, 598, 646].

За таких обставин значно підвищується роль фізичного виховання у системі дошкільної освіти, потенціал якого не лише у впливі на рухову сферу, а й на

духовну, особистісну та соціальну [362, 364, 366, 647]. Забезпечення оптимального фізичного, психічного розвитку дитини передбачає врахування її фізіологічних характеристик.

Серцево-судинна система розглядається як найбільш інформативний індикатор функціонального стану всього організму. Численними дослідженнями [193, 522] доведено, що функціональні й резервні її можливості є підґрунтям для формування адекватних компенсаторних реакцій організму на впливи оточуючого середовища. За результатами функціонального тестування серцево-судинної системи обстеженого контингенту дітей (табл. 3.5) виявлено, що середні їх значення знаходились в межах середньо-вікової норми [83, 193, 522].

Отримані показники ЧСС в стані спокою у дітей 3–6 років перебували в діапазоні 72–122 уд·хв⁻¹ у хлопчиків та 78–124 уд·хв⁻¹ – у дівчаток, що свідчить про нормальні межі цього показника [647]. Ознак тахікардії не було виявлено в жодній віковій категорії дітей обидвох статей. При порівнянні величин ЧСС дівчаток і хлопчиків 4-ого та 6-ого року життя виявлено статистично значущі відмінності ($p < 0,05$ та $p < 0,01$), проте віковий період 5-ого року життя такою відмінністю в залежності від статі не відзначається ($p > 0,05$). Природним є той факт, що у обстежених дітей ЧСС зменшувалось з віком, при цьому достовірно ($p < 0,05–0,001$).

Аналізуючи показники САТ, встановили нормальні його значення у обстеженої вибірки дітей [83]. Закономірним є підвищення рівня САТ з віком ($p < 0,05–0,001$). Така зміна САТ відображає стан функціонування великих судин при збільшеному хвилинному обсязі крові (ХОК), а одержані дані свідчать про позитивну зміну в стані функціонування серцево-судинної системи дівчаток і хлопчиків у період 3–6 років [100]. Гендерних відмінностей не простежувалось у віковому періоді 4–5 та 5–6 років ($p > 0,05$), натомість у 3–4 роки ця відмінність була достовірною ($p < 0,05–0,001$).

Поступове підвищення у дітей з віком характерне для ДАТ. Так, за проведеним аналізом значення ДАТ достовірно зросло у хлопчиків протягом 3–6 років ($p < 0,001$). В дівчаток спостерігаємо також зростання цього показника,

проте достовірно лише у період від 3–4 до 4–5 років, а у період від 4–5 до 5–6 років характерна позитивна, але тільки тенденція до зміни, адже достовірність розбіжності двох середніх відповідала значенню ($p > 0,05$).

Таблиця 3.5

Функціональні показники серцево-судинної системи
дітей дошкільного віку (n=1188)

Показники		Дівчатка (n=581)			Хлопчики (n=607)		
		3–4 роки, n=202	4–5 років, n=170	5–6 років, n=209	3–4 роки, n=216	4–5 років, n=180	5–6 років, n=211
ЧСС в спокій, уд ⁻¹ хв ⁻¹	$\bar{x}$	101,26	99,03*	94,11***	103,18	97,24***	90,16***
	S	9,76	10,44	10,54	8,63	9,86	8,58
	m	0,68	0,80	0,72	0,58	0,73	0,59
	Max	124	122	120	122	120	113
	Min	78	78	75	80	76	72
САТ, мм рт. ст.	$\bar{x}$	85,78	95,62***	97,60*	88,25	95,28***	98,34***
	S	6,54	7,59	8,28	6,23	8,30	8,01
	m	0,46	0,58	0,57	0,42	0,61	0,55
	Max	107	114	118	108	120	116
	Min	75	80	80	76	78	80
ДАТ, мм рт. ст.	$\bar{x}$	49,99	58,91***	60,02	52,63	59,67***	62,38***
	S	5,92	6,85	6,86	5,97	6,57	7,70
	m	0,41	0,52	0,47	0,40	0,48	0,53
	Max	70	78	75	70	77	79
	Min	43	46	46	44	48	46
ПТ, мм рт. ст.	$\bar{x}$	35,79	36,71**	37,57*	35,62	35,60	35,95
	S	2,97	2,98	4,40	3,20	3,43	3,54
	m	0,20	0,22	0,30	0,21	0,25	0,24
	Max	43	46	55	46	46	48
	Min	26	27	26	26	27	28
КВ, ум. од.	$\bar{x}$	28,50	27,16***	25,18***	29,17	27,57***	25,17***
	S	3,76	3,80	2,56	3,41	3,93	2,15
	m	0,26	0,29	0,17	0,23	0,29	0,14
	Max	40,76	41,85	35,17	40,66	37,77	31,87
	Min	19,50	19,13	18,18	20,51	17,77	19,00

Примітка: * – достовірність відмінностей за віком при $p < 0,05$; ** – при $p < 0,01$; *** – при $p < 0,001$

Одним із показників тренуваності серцево-судинної системи є коефіцієнт витривалості. Отримані числові значення КВ в дівчаток та хлопчиків протягом трьох років відповідали середньому рівню [83]. Характерною особливістю є те, що з віком значення КВ достовірно знижується ($p < 0,001$), що свідчить про поступовий розвиток витривалості у дітей.

Дослідження потенційних і резервних можливостей системи кровообігу дітей дошкільного віку подані в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Коефіцієнти функціонування серцево-судинної системи
дітей дошкільного віку (n=1188)

Показники		Дівчатка (n=581)			Хлопчики (n=607)		
		3–4 роки, n=202	4–5 років, n=170	5–6 років, n=209	3–4 роки, n=216	4–5 років, n=180	5–6 років, n=211
СОК, мл	$\bar{x}$	39,42	37,41	40,36	38,10	36,39	38,14
	S	3,89	4,31	4,60	4,18	3,78	5,18
	m	0,27	0,33	0,31	0,28	0,28	0,35
	Max	47,22	46,20	51,70	47,48	43,50	51,60
	Min	27,52	25,60	25,30	25,88	25,00	25,30
ХОК, мл/хв	$\bar{x}$	3997,85	3719,20	3806,14	3937,11	3539,32	3439,24
	S	592,50	666,89	649,99	579,33	37,29	678,97
	m	41,68	51,44	44,95	39,41	0,20	46,74
	Max	5312,36	5436,00	6088,82	5697,60	5220,00	5263,21
	Min	2442,96	1996,80	2043,62	2536,24	1900,00	1897,52
ІФЗ, ум. од.	$\bar{x}$	1,68	1,83	1,76	1,75	1,80	1,74
	S	0,15	0,16	0,23	0,15	0,19	0,19
	m	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
	Max	2,17	2,14	2,29	2,12	2,32	2,25
	Min	1,33	1,41	1,28	1,40	1,38	1,26
ІР, ум. од.	$\bar{x}$	86,73	94,42	92,29	91,04	92,60	88,66
	S	9,44	9,97	15,83	9,78	12,10	11,20
	m	0,66	0,76	1,09	0,66	0,90	0,77
	Max	116,55	113,3	134,43	116,60	126,56	126,56
	Min	65,36	70,40	61,62	68,80	68,80	61,92

Визначені середні величин СОК і ХОК характеризували достатній рівень кровопостачання організму та витривалості системи кровообігу у дітей обидвох статей протягом 3–6 років. При цьому вираженого статевого диморфізму по даним показникам у дітей не виявлено.

Комплексним показником, що відображає рівень адаптаційних можливостей організму дитини, є адаптаційний, побудований на основі регресивних відношень частоти серцевих скорочень, систолічного та діастолічного артеріального тиску, віку, маси тіла й зросту. Доведено, що всі ці показники відіграють істотну роль у становленні, закріпленні адаптаційної діяльності організму, а рівні їх регресійних відношень можуть характеризувати рівень адаптації в цілому [193].

Розрахунок значень ІФЗ серед обстеженої вибірки оцінювали за модифікованою методикою, адаптованої для дитячого віку: задовільна адаптація до 1,89, напруження адаптації від 1,90 до 2,14, незадовільна адаптація – від 2,15 до 2,41, зрив адаптації – вище 2,41 [193]. Отримані результати дозволили констатувати, що середнє значення ІФЗ протягом 3–6 років у дівчаток становило (1,68–1,83) ум. од., у хлопчиків – (1,74–1,80) ум. од., що вказує на задовільні адаптаційні можливості серцево-судинної системи у представників обидвох статей.

Визначення адаптаційних можливостей організму дівчаток (рис.3.8) показало, що задовільним рівнем адаптаційного потенціалу характеризуються 91,6 % в 3–4 роки, 63,8 % в 4–5 років та 71,3 % в 5–6 років; напруження адаптаційних можливостей відповідно виявили у 7,9 %, 35,9 % та 24,4 % випадках, незадовільний рівень – в 0,5 %, 0,6 % та 4,3 %.

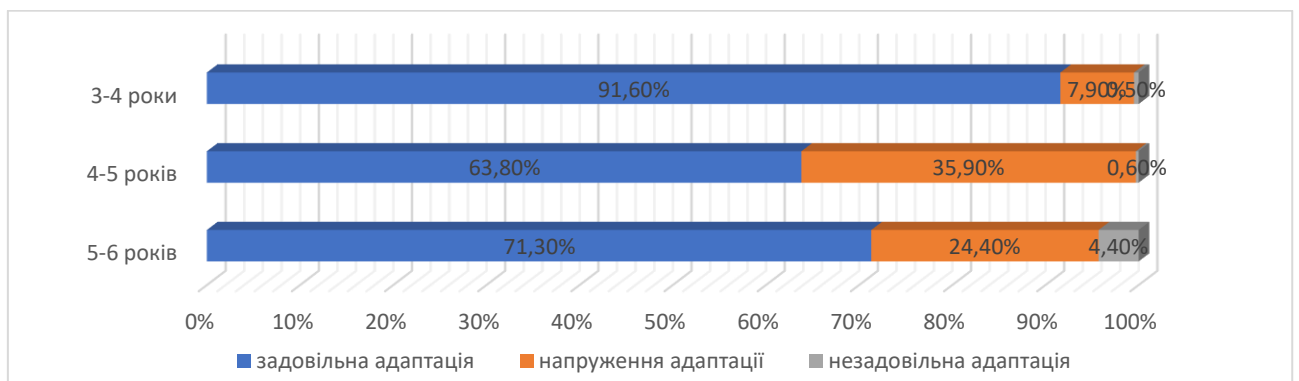

Рис. 3.8. Розподіл дівчаток 3–6 років за рівнями адаптаційного потенціалу

Серед обстежених хлопчиків дошкільного віку 83,3 % 4-ого року життя, 68,9% 5-ого року та 76,3 % 6-ого року життя мали задовільний рівень адаптаційних можливостей, напруження механізмів адаптації виявлено у 16,2 %, 27,2 % та 22,3 % відповідно, незадовільна адаптація характерна для 0,5 %, 3,9 % та 1,4 % (рис. 3.9).

З наведених даних можна припустити, що у дівчаток та хлопчиків молодшого дошкільного віку порівняно вищі адаптаційні можливості серцево-судинної системи ніж у представників середнього та старшого дошкільного віку.

Слід також зазначити, що рівень, який характеризує зрив адаптації не встановлений в жодній дитини обстеженого контингенту.

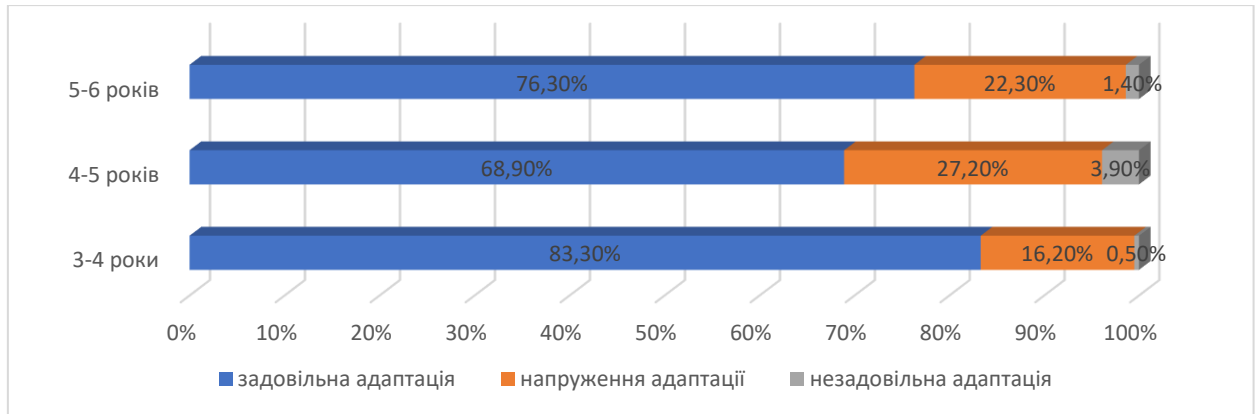

Рис. 3.9. Розподіл хлопчиків 3–6 років за рівнями адаптаційного потенціалу

Для визначення резервно-функціональних можливостей кардіоваскулярної системи використовували індекс Робінсона, який характеризує систолічну роботу серця. Величини ІР розподіляли за рівнями резервів (чим нижче значення індексу в спокої, тим вище максимальні аеробні можливості організму): низький – більше 96 ум. од., нижче середнього – 86–95 ум. од., середній – 76–85 ум. од., вище середнього – 71–75 ум. од., високий – менше 70 ум. од. [386].

Значення ІР у обстежених дівчаток та хлопчиків 3–6 років становило 86,73–92,29 ум. од. та 88,66–91,04 ум. од. відповідно, що засвідчило якість регуляції системи кровообігу на рівні нижчому від середнього.

Розподіл дівчаток 3–6 років за даним показником свідчить, що до низького рівня віднесено 15,8 % 4-ого року життя, 44,1 % 5-ого року життя та 34,9 % 6-ого року життя, до рівня нижчого за середній – 36,6 %, 38,9% та 30,2 % дівчаток відповідно; середній рівень відзначено у 27,2 %, 12,9 % та 21,5 %; рівень вище за середній установлено у 16,9 % дівчаток 4-ого року життя, 2,9 % 5-ого року життя та 7,2 % дівчаток 6-ого року, до високого рівня віднесено – 3,5 %, 1,2 % та 6,2 % відповідно (рис. 3.10).

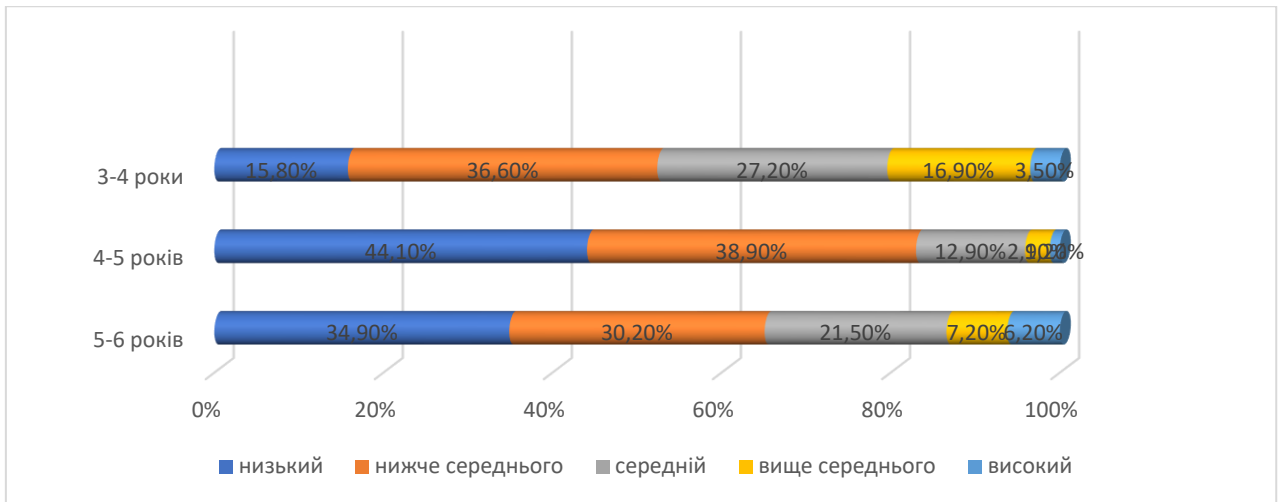

Рис. 3.10. Розподіл дівчаток 3–6 років за рівнями індексу Робінсона

Розподіл хлопчиків 3–6 років за показниками індексу Робінсона представлений на рисунку 3.11.

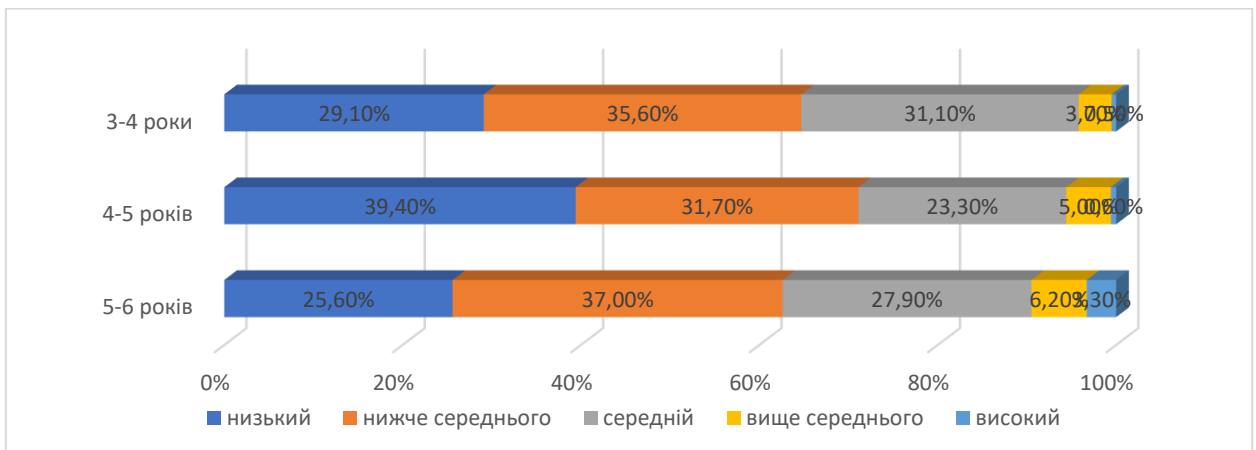

Рис. 3.11. Розподіл хлопчиків 3–6 років за рівнями індексу Робінсона

Як можемо спостерігати 29,1 % хлопчиків 4-ого року життя, 39,4 % 5-ого року та 25,6 % 6-ого року віднесено до низького рівня, 35,6 %, 31,7 % та 37,0 % відповідно віднесено до рівня нижче за середній, 31,1 %, 23,3 % та 27,9 % до середнього рівня, рівень вищий від середнього виявлено у 3,7 %, 5,0 % та 6,2 % протягом 4-ого, 5-ого та 6-ого років, високий рівень притаманний для 0,5 %, 0,6% та 3,3 % відповідно.

Загалом отримані низькі показники ІР у обстежених дітей можуть бути пов'язані з невідповідністю темпів збільшення розмірів серця росту тіла в цілому.

Наступним кроком дослідження був аналіз показників функціонального стану дихальної системи дітей дошкільного віку, що наведено у таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Функціональні показники дихальної системи
дітей дошкільного віку (n=1188)

Показники		Дівчатка (n=581)			Хлопчики (n=607)		
		3–4 роки, n=202	4–5 років, n=170	5–6 років, n=209	3–4 роки, n=216	4–5 років, n=180	5–6 років, n=211
ЖЄЛ, мл	$\bar{x}$	789,80	974,38***	1185,00***	855,51	1021,27***	1231,68***
	S	127,66	179,71	198,13	161,31	161,63	215,17
	m	8,98	13,78	13,70	10,97	12,04	14,81
	Max	1225,00	1450,00	1780,00	1250,00	1400,00	1900,00
	Min	500,00	630,00	800,00	550,00	640,00	880,00
ЖІ, ум. од.	$\bar{x}$	50,52	55,66***	58,48**	51,13	57,14***	60,47***
	S	8,75	9,06	11,00	9,43	8,92	9,97
	m	0,61	0,69	0,76	0,64	0,66	0,68
	Max	96,00	82,20	96,00	83,33	80,58	92,85
	Min	31,60	36,38	31,25	34,09	27,85	36,10
ЧД, циклів за хв	$\bar{x}$	26,87	24,48***	22,63***	26,12	24,02***	21,49***
	S	2,24	1,88	2,41	2,46	1,97	2,43
	m	0,15	0,14	0,16	0,16	0,14	0,16
	Max	32,00	28	28,00	32,00	29,00	27,00
	Min	21,00	19	17,00	21,00	19,00	17,00

Примітка: ** – достовірність відмінностей за віком при $p < 0,01$, *** при $p < 0,001$

Порівняння отриманих фактичних показників ЖЄЛ з оціночними величинами [83] дозволило встановити, що вони відповідали належним для віку і статі та засвідчили середній рівень. Варто відзначити і те, що результати хлопчиків вище ніж у дівчаток у всіх вікових категоріях ($p < 0,05$), що узгоджується з даними літературних джерел [83].

Аналіз показників ЖЄЛ засвідчив про їх зростання з віком ($p < 0,001$) як у дівчаток, так і у хлопчиків. Було встановлено, що у хлопчиків протягом трьох років цей показник зростає з 855,51 мл до 1231,68 мл. У дівчаток динаміка показників подібна, за винятком його величини, що є дещо меншою, ніж у хлопчиків – з 789,80 мл до 1185,00 мл.

У відсотковому співвідношенні серед дівчаток значно переважає середній рівень ЖЄЛ – 63,4 % в молодшому дошкільному віці, 68,9 % – в середньому та

42,2 % – в старшому; високий рівень характерний для 29,7 %, 13,5 % та 19,1 % відповідно, низький рівень встановлений у 6,9 %, 17,6 % та 38,7 % (рис. 3.12).

Щодо розподілу за рівнем ЖЄЛ у хлопчиків, то простежується аналогічна тенденція, де у більшості, а саме 68,6 % в 3–4 роки, 71,7 % в 4–5 років та 46,0 % в 5–6 років констатували середній рівень, високий рівень виявили у 24,5 %, 6,1 % та 23,2 % відповідно, низький – у 6,9 %, 22,2 % та 30,8 % (рис. 3.12).

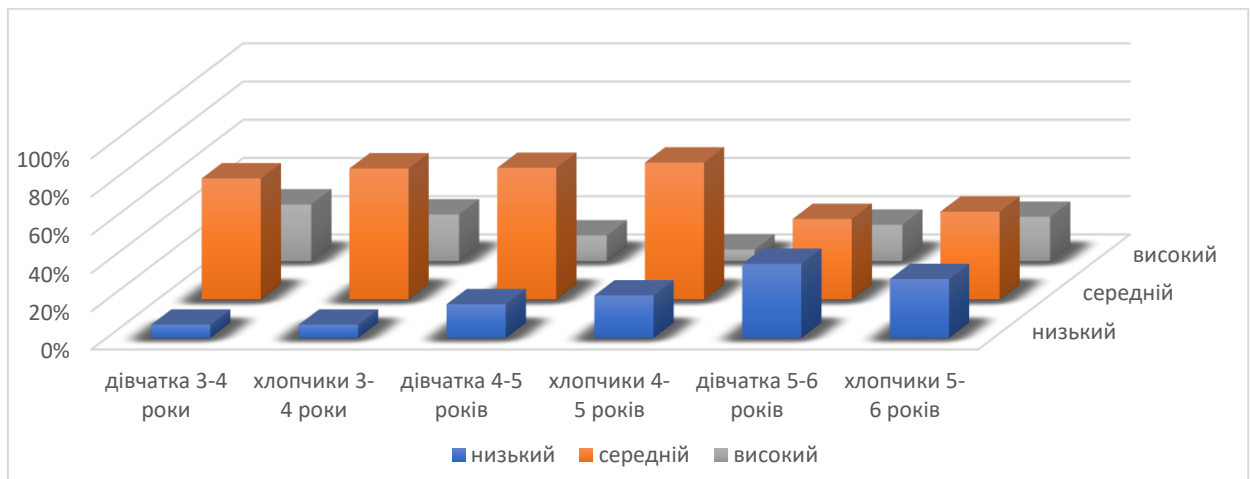

Рис. 3.12. Розподіл дітей 3–6 років за рівнем ЖЄЛ

Поряд із ЖЄЛ важливим показником гармонійного фізичного розвитку є життєвий індекс, який визначається співвідношенням між життєвою ємністю легень та масою тіла і свідчить про функціональні можливості системи зовнішнього дихання на розвиток легень. Обстежені дівчатка та хлопчики 5-ого та 6-ого років життя мають середній рівень життєвого індексу. У обстежених дітей молодшого дошкільного віку середнє значення цього показника вказує на слабкий розвиток функціональних можливостей системи зовнішнього дихання як у дівчаток, так і у хлопчиків та засвічує рівень нижчий від середнього. Це вочевидь можна пов'язати з процесом адаптації дітей молодшого дошкільного віку до умов перебування у ЗДО, що своєю чергою призводять до зниження дитячого імунітету і до частих захворювань дихальної системи.

Діапазон значень результатів обстежених дівчаток за життєвим індексом представлено на рис. 3.13.

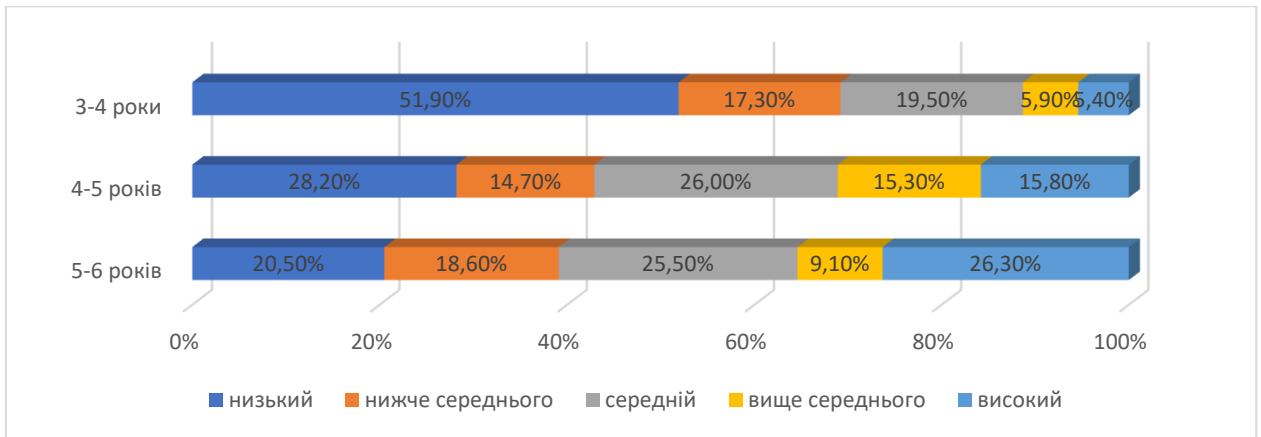

Рис. 3.13. Розподіл дівчаток 3–6 років за рівнем ЖІ

Так, у дівчаток в 3–4, 4–5 та 5–6 років 51,9 %, 28,2 % та 20,5% відповідно мають низький показник індексу. Менша частка дівчаток (17,3 %, 14,7 % та 18,6%) мають рівень нижче середнього функціонування дихальної систем. Середній рівень індексу спостерігається у 19,5 % дівчаток 3–4 років, 26,0 % 4–5 років, 25,5 % 5–6 років. Високий показник ЖІ мають 5,4 % в 3–4 роки, 15,8 % в 4–5 років та 26,3% в 5–6 років, рівень вище середнього встановлено у 5,9 %, 15,3 % та 9,1 % відповідно.

Розподіл хлопчиків за рівнем ЖІ (рис. 3.14) дозволив виявити, що 46,3 % в 3–4 роки, 21,6 % в 4–5 років та 15,1 % в 5–6 років отримали низький рівень, нижче за середній рівень індексу мають 17,1% , 16,1 % та 8,1 % відповідно.

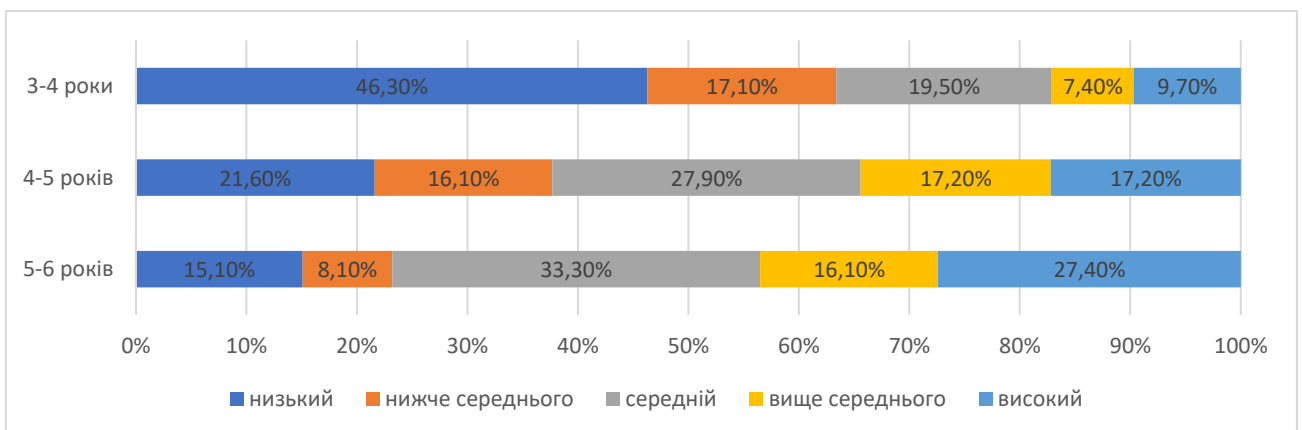

Рис. 3.14. Розподіл хлопчиків 3–6 років за рівнем ЖІ

Середній рівень встановлено у 19,5% в 3–4 роки, 27,9 % в 4–5 років та 33,3 % в 5–6 років, вище за середній рівень спостерігався у 7,4 %, 17,2 % та 16,1 %

відповідно. Високий рівень ЖІ мають 9,7 %, 17,2 % та 27,4 % в 3–4, 4–5 та 5–6 років відповідно.

Аналіз змін показника ЖІ з віком засвідчив, що у хлопчиків протягом трьох років показник збільшився на 9,34 ум. од., у дівчаток – на 7,96 ум. од. Це дає право констатувати про позитивне достовірне зростання ($p < 0,01$ – $0,001$) у дітей обидвох статей. Різниця в показниках ЖІ в гендерному аспекті не встановлено в жодній віковій категорії ($p > 0,05$).

Підрахунок частоти дихання за даними обстеження дозволив з'ясувати, що у дітей 3–6 років середнє цього значення становить 22,63–26,87 циклів у дівчаток та 21,49–26,12 циклів у хлопчиків, що згідно даних [83] відповідає віковим нормам. З наведених даних можна говорити про тенденцію до достовірного зменшення показника ЧД протягом трьох років у дітей обидвох статей ($p < 0,001$). Ознаки статевого диморфізму було виявлено в кожній віковій категорії, зокрема в 3–4 роки ($p < 0,01$), 4–5 років ($p < 0,05$) та 5–6 років ($p < 0,001$). Загалом можна стверджувати, що показники діяльності дихальної системи дітей з віком змінювалися закономірно.

3.4. Характеристика фізичної підготовленості дітей дошкільного віку

Негативний екологічний стан навколишнього середовища, недостатня ефективність системи охорони здоров'я, зниження життєвого рівня більшості родин провокують погіршення стану здоров'я дітей від самого їх народження [621]. На думку фахівців, негативний вплив на стан здоров'я дітей, полягає не стільки в соціально-економічній кризі та низькому рівні медицини, скільки у фізичній деградації суспільства та дефіциті рухової активності [18, 33, 36, 431, 649].

Однією зі складових глобальної мети навчання і виховання дитини дошкільного віку є своєчасний і повноцінний фізичний розвиток. За даними досліджень фізичний розвиток і здоров'я дитини у значній мірі визначаються рівнем розвитку рухових якостей [292, 370, 437].

На сучасному етапі за даними досліджень різних авторів, значна кількість дітей дошкільного віку мають недостатній рівень фізичної підготовленості та рухової активності [32, 292, 370, 437]. Саме тому одним з найважливіших завдань фізичного виховання у ЗДО є питання розвитку рухових якостей, що є важливою характеристикою здоров'я дітей, їх фізичного вдосконалення, оволодіння рухами.

Фізична підготовленість є основним компонентом фізичного виховання, який забезпечує певний рівень фізичного та психічного здоров'я. Вона визначається за результатами деяких видів випробувань – одного з найефективніших методів контролю фізичної підготовленості дітей [240].

У таблиці 3.8 представлено середні показники фізичної підготовленості обстежених дівчаток та хлопчиків 3–6 років.

З наведених даних встановлено, що під час виконання тестових завдань на силову витривалість «Місток» та швидкісну силу «Іван-покиван» між всіма віковими групами обстежених за статевими ознаками достовірних відмінностей не встановлено ($p > 0,05$).

У всіх вікових групах хлопчики мали вірогідно вищі результати в тестовому завданні на силу рук «Силач» ($p < 0,001$) відносно дівчаток. Проте, дівчатка мали достовірно вищі середні показники у вправах на гнучкість «Кошенятко» ($p < 0,05$; $p < 0,01$; $p < 0,01$) та статичну рівновагу «Папуга» ($p < 0,001$; $p < 0,01$; $p < 0,01$) відносно хлопчиків.

Вірогідно кращі результати продемонстрували хлопчики у тестовому завданні на визначення вибухової сили рук та плечового поясу «Здоров'ячок» в 4–5 років ($p < 0,001$), порівняно із дівчатками, натомість у віці 3–4 та 5–6 років ці відмінності носять недостовірний характер ($p > 0,05$).

Розглядаючи отримані дані, що характеризують рівень розвитку швидкості, встановлено достовірно кращі результати хлопчиків у віці 4–5 та 5–6 років, ніж у дівчаток у виконанні вправи на визначення швидкості одиночного руху «Швидка рука» ($p < 0,001$).

Таблиця 3.8

Показники фізичної підготовленості дітей дошкільного віку (n=1188)

Тести	Вік	Дівчатка (n=581)			Хлопчики (n=607)			t x1- x2	p
		$\bar{x}$ 1	S	m	$\bar{x}$ 2	S	m		
«Силач», кг (права рука)	3-4	4,68	1,34	0,09	5,24	1,23	0,08	4,43	<0,001
	4-5	5,79***	1,26	0,09	6,54***	1,25	0,09	5,61	<0,001
	5-6	7,53***	1,65	0,11	8,89***	1,92	0,13	7,74	<0,001
«Силач», кг (ліва рука)	3-4	4,18	1,19	0,08	4,69	1,13	0,07	4,47	<0,001
	4-5	4,97**	1,10	0,08	5,78**	1,19	0,08	6,55	<0,001
	5-6	6,71***	1,71	0,11	8,09***	1,88	0,13	7,79	<0,001
«Здоров'ячок», см	3-4	106,11	29,71	2,09	110,83	33,18	2,52	1,53	>0,05
	4-5	119,79***	25,20	1,93	134,11***	28,03	2,08	5,02	<0,001
	5-6	151,82***	41,12	2,84	159,52***	42,73	2,94	1,88	>0,05
«Кравець», с	3-4	34,43	5,58	0,39	36,03	5,99	0,40	2,85	<0,01
	4-5	30,08***	6,31	0,48	29,09***	6,55	0,48	1,44	>0,05
	5-6	26,33***	5,95	0,41	25,88***	6,38	0,43	0,73	>0,05
«Мисливець», кількість	3-4	2,08	1,00	0,07	2,00	0,93	0,06	0,84	>0,05
	4-5	2,19	1,02	0,07	2,02	1,06	0,07	1,49	>0,05
	5-6	2,92***	1,05	0,07	2,66***	1,10	0,07	2,51	<0,05
«Злови рибку», бали	3-4	2,28	1,26	0,08	1,92	1,39	0,09	2,73	<0,05
	4-5	2,50	1,20	0,09	2,27*	1,35	0,10	1,70	>0,05
	5-6	2,88**	1,32	0,09	3,02***	1,24	0,08	1,14	>0,05
«Швидка рука», м	3-4	2,77	0,79	0,05	2,93	0,90	0,06	1,86	>0,05
	4-5	3,76***	1,06	0,08	4,32***	1,38	0,10	4,23	<0,001
	5-6	5,40***	1,47	0,10	6,03***	1,67	0,11	4,12	<0,001
«Кошенятко», см	3-4	4,39	4,80	0,33	3,34	4,95	0,33	2,20	<0,05
	4-5	5,12	5,32	0,40	4,04	4,93	0,36	1,97	<0,05
	5-6	6,44*	5,11	0,35	5,13*	5,26	0,36	2,59	<0,01
«Місток», с	3-4	11,44	6,24	0,43	10,87	5,96	0,40	0,95	>0,05
	4-5	14,80***	7,23	0,55	14,03***	8,26	0,61	0,93	>0,05
	5-6	17,19**	8,71	0,60	16,02*	8,60	0,59	1,37	>0,05
«Білка і горішок», см	3-4	10,13	2,75	0,19	10,74	3,09	0,21	2,14	<0,05
	4-5	14,27***	2,64	0,20	15,66***	2,94	0,21	4,63	<0,001
	5-6	18,76***	3,54	0,24	19,38***	3,47	0,23	1,82	>0,05
«Іван- покиван», кількість	3-4	8,05	1,35	0,09	8,22	1,38	0,09	1,24	>0,05
	4-5	9,07***	1,34	0,09	9,36***	1,56	0,11	1,90	>0,05
	5-6	10,17***	1,45	0,10	10,31***	1,60	0,11	0,90	>0,05
«Сороконіжка» кількість	3-4	21,11	4,75	0,33	22,80	5,45	0,37	3,37	<0,001
	4-5	24,64***	5,39	0,41	26,22***	5,77	0,43	2,63	<0,01
	5-6	28,91***	5,34	0,41	29,86***	4,75	0,32	1,92	>0,05
«Упіймай комарика», кількість	3-4	11,56	2,64	0,18	10,90	2,72	0,18	2,53	<0,05
	4-5	15,10***	3,05	0,23	14,98***	3,10	0,23	0,35	>0,05
	5-6	18,45***	3,28	0,22	18,86***	3,58	0,24	1,20	>0,05
«Папуга», с	3-4	8,74	4,22	0,29	7,20	3,74	0,25	3,94	<0,001
	4-5	9,51	5,05	0,38	8,01	4,35	0,32	2,96	<0,01
	5-6	11,49**	6,80	0,47	9,73***	5,66	0,38	2,87	<0,01

Примітка: * – різниця достовірна p<0,05%; ** – p<0,01; *** – p<0,001

Аналогічна тенденція у превалюванні результатів хлопчиків над показниками дівчаток спостерігається у виконанні тестового завдання на визначення частоти рухів «Сороконіжка», проте вже у віці 3–4 ($p < 0,01$) та 4–5 років ($p < 0,001$). За показниками рівня розвитку швидкості рухової реакції у тесті «Злови рибку» спостерігається протилежна тенденція – результати дівчаток кращі за результати хлопчиків ($p < 0,05$). За рештою показників, що характеризують розвиток швидкості за гендерною ознакою не встановлено достовірних відмінностей ($p > 0,05$).

Аналізуючи отримані результати у розвитку спритності в статевому аспекті, виявлено, що показники дівчаток домінують над показниками хлопчиків у виконанні вправи на точність рухів «Мисливець» в віці 5–6 років та у вправі на координацію рухів «Упіймай комарика» в віці 3–4 роки і мають достовірний характер ($p < 0,05$). В інших вікових періодах показники дівчаток також кращі за показники хлопчиків у розвитку спритності, проте носять недостовірний характер ($p > 0,05$).

Під час порівняння показників у розвитку вибухової сили ніг в тесті «Білка і горішок» досліджуваних вікових груп виявлено, що результати хлопчиків достовірно вищі результатів дівчаток у віці 3–4 роки ($p < 0,05$) та 4–5 років ($p < 0,001$). У віці 5–6 років вірогідної різниці не спостерігається ($p > 0,05$).

Порівняльний аналіз результатів тестування фізичної підготовленості виявив загальну тенденцію до зростання результатів з віком за всіма параметрами як у дівчаток (рис. 3.15), так і у хлопчиків (рис. 3.16).

Аналіз результатів складання тесту «Силач» дав змогу констатувати, що показники сили правої руки відрізнялися з віком у дівчаток від 3–4 до 4–5 років – 21,20% ($p < 0,001$); у хлопчиків – 22,07% ($p < 0,001$); лівої руки у період від 3–4 до 4–5 років – 17,26% у дівчаток ($p < 0,01$) та 20,82% ($p < 0,01$) у хлопчиків. З періодами пришвидшеного зростання від 4–5 до 5–6 років у дівчаток – 26,12% ($p < 0,001$), у хлопчиків – 30,46% ($p < 0,001$) (права рука), 29,79% ($p < 0,001$) та 33,30% ($p < 0,001$) відповідно (ліва рука). Рівень розвитку сили м'язів кистей

переважної більшості дітей відповідає середньому, згідно таблиці стандартів [83].

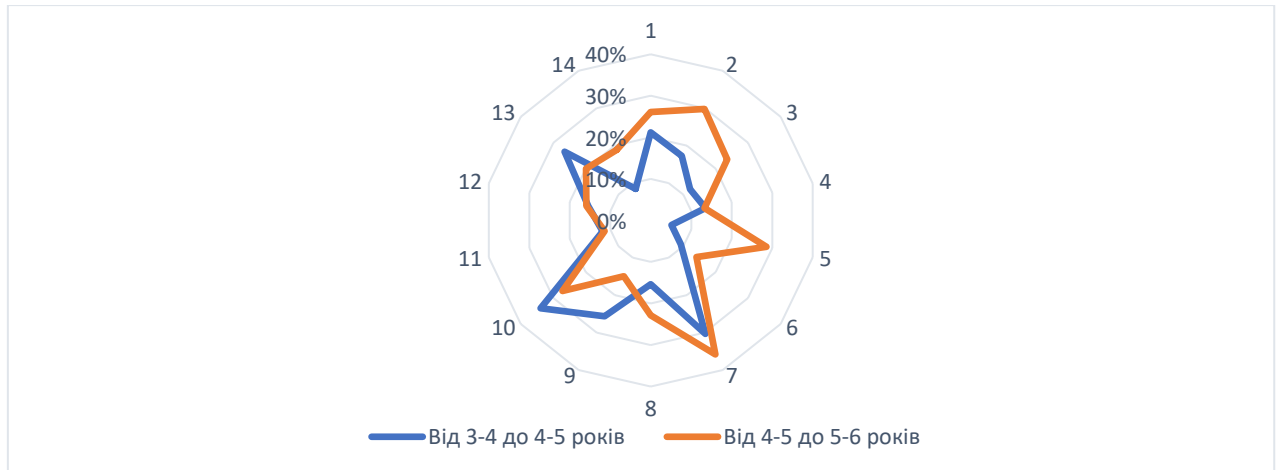

Рис. 3.15. Відмінності показників фізичної підготовленості дівчаток 3–6 років, (%):

1 – «Силач», кг (права рука); 2 – «Силач», кг (ліва рука); 3 – «Здоров'ячок», см; 4 – «Кравець», с; 5 – «Мисливець», кількість; 6 – «Злови рибку», бали; 7 – «Швидка рука», м; 8 – «Кошенятко», см; 9 – «Місток», с; 10 – «Білка і горішок», см; 11 – «Іван-покиван», кількість; 12 – «Сороконіжка», кількість; 13 – «Упіймай комарика», кількість; 14 – «Папуга», с

Аналіз динаміки у розвитку вибухової сили рук та плечового поясу дозволяє констатувати, що показники у період від 3 до 6 років мають достовірно високі темпи зростання в обидвох статевих групах. Так, у дівчаток темп приросту досліджуваного показника становить 12,11% ($p < 0,001$) від 3–4 до 4–5 років та 23,58% ($p < 0,001$) від 4–5 до 5–6 років, а в хлопчиків – 19,00% ($p < 0,001$) та 17,30% ($p < 0,001$) відповідно, що може свідчити про різні темпи морфологічних і біохімічних змін, які відбуваються в процесі росту опорно-рухового апарату дітей. Отримані нами результати свідчать про середній рівень компетентності у розвитку вибухової сили рук та плечового поясу в усіх вікових підгрупах дітей, за виключенням хлопчиків 6-ого року, яким притаманний низький рівень [83].

Дані щодо розвитку вибухової сили ніг засвідчили, що в усіх вікових періодах вона суттєво зростає. Результати стрибка вгору з місця у період від 3–4 до 4–5 років мають високі темпи зростання у дітей обидвох статей, власне 33,93% ($p < 0,001$) у дівчаток та 37,27% ($p < 0,001$) у хлопчиків. Щодо періоду з 4–5 до 5–6

років то тут темпи уповільнюються, але є достатньо високими 27,19% ($p < 0,001$) та 21,23 % ($p < 0,001$) відповідно. Середні показники у стрибках в висоту з місця в дітей досліджуваних груп відповідають віковим нормам [468].

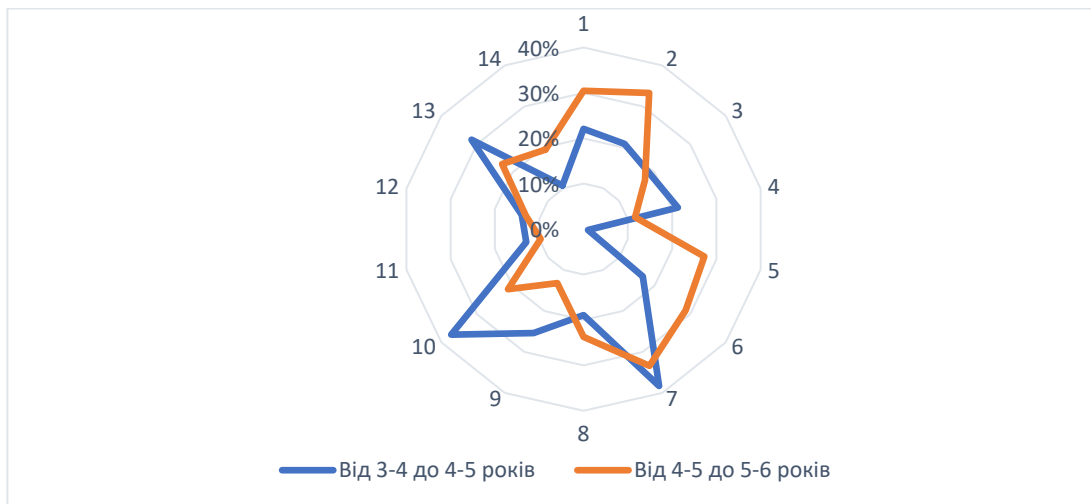

Рис. 3.16. Відмінності показників фізичної підготовленості хлопчиків 3–6 років, (%):

1 – «Силач», кг (права рука); 2 – «Силач», кг (ліва рука); 3 – «Здоров'ячок», см; 4 – «Кравець», с; 5 – «Мисливець», кількість; 6 – «Злови рибку», бали; 7 – «Швидка рука», м; 8 – «Кошенятко», см; 9 – «Місток», с; 10 – «Білка і горішок», см; 11 – «Іван-покиван», кількість; 12 – «Сороконіжка», кількість; 13 – «Упіймай комарика», кількість; 14 – «Папуга», с

Результати складання тесту на визначення розвитку дрібної моторики рук показали, що у дівчаток зростання досліджуваного показника становило 13,48% ($p < 0,001$) у віці від 3–4 до 4–5 років та 13,29% ($p < 0,001$) від 4–5 до 5–6 років. Натомість у хлопчиків результати даного тесту у віці від 3–4 до 4–5 років поліпшувалися на 21,31% ($p < 0,001$), а далі, від 4–5 до 5–6 років темп сповільнюється і становить 11,67% ($p < 0,001$). За результатами тесту «Кравець» можна зробити висновок про те, що даний показник відповідає нормам для даного вікового контингенту [343].

Для визначення рівня розвитку спритності було застосовано три тестові вправи. За результатами виконання вправи на точність спостерігаємо недостовірне зростання показника на 5,15% ($p > 0,05$) у дівчаток та на 0,99% ($p > 0,05$) у хлопчиків в період від 3–4 до 4–5 років. Натомість період від 4–5 до 5–6 років характеризується достовірно високим зростанням на 28,57% ($p < 0,001$)

у дівчаток і на 27,29% ($p < 0,001$) у хлопчиків. Середні показники в виконанні вправи на точність у дітей досліджуваних груп згідно оціночних таблиць [83] відповідають рівню нижче середнього.

Вірогідні зрушення у фізичній підготовленості відзначено у дітей обидвох статей за показниками виконання тесту на координацію рухів, тут у період від 3–4 до 4–5 років у дівчаток він становив 26,55% ($p < 0,001$), а від 4–5 до 5–6 років – 19,97% ($p < 0,001$). Такою ж зміною відзначився показник у хлопчиків, але величини приросту були дещо вищими ніж у дівчаток, як у віці від 3–4 до 4–5 років – 31,53% ($p < 0,001$), так і від 4–5 до 5–6 років – 22,93% ($p < 0,001$). За отриманими результатами рівень розвитку координації рухів в досліджуваних дітей відповідає здебільшого середньому [146].

При аналізі зміни показників у виконанні тесту на рівновагу простежуємо тенденцію до зростання з кожним віковим періодом. Так, період від 3–4 до 4–5 років характеризується зростанням показника, проте недостовірним в дітей обидвох статей на 8,43% ($p > 0,05$) у дівчаток та 10,64% ($p > 0,05$) у хлопчиків. Однак, вже у період від 4–5 до 5–6 років темпи пришвидшеного розвитку даної якості на 18,85% ($p < 0,01$) у дівчаток та 19,39% ($p < 0,001$) у хлопчиків. Згідно літературних джерел [480], їх рівень відповідає віковим нормам розвитку.

Конкретизуючи динаміку розвитку швидкості, яка визначалась за результатами трьох тестів, слід зазначити, що загалом за всіма показниками спостерігалось зростання протягом 3–6 років. Зокрема у тесті на визначення швидкості одиночного руху темп приросту показника у період від 3–4 до 4–5 років становив 30,32% ($p < 0,001$) у дівчаток та 38,34% ($p < 0,001$) у хлопчиків, аналогічна картина характерна для періоду від 4–5 до 5–6 років, де приріст становив 35,80% ($p < 0,001$) та 33,42% ($p < 0,001$) відповідно, що свідчить про інтенсивний розвиток даного прояву швидкості у дошкільному віці. Отримані показники відповідають середнім для всіх досліджуваних груп дітей згідно оціночних таблиць [83].

Менш пришвидшеними темпами зростання характеризується показник частоти рухів, а саме у дівчаток в період від 3–4 до 4–5 років він складає 15,43%

($p < 0,001$), а у хлопчиків – 13,95% ($p < 0,001$), від 4–5 до 5–6 років – 15,94% ($p < 0,001$) та 12,98% ($p < 0,001$) відповідно. Фіксуючи швидкість рухів в одній ланці рухового апарату дитини, можна з достатньою мірою вірогідності прогнозувати здатність виконувати рухи з максимальною швидкістю й у інших його ланках. У проведеному нами дослідженні відмічається збільшення частоти рухів кисті протягом трьох років, що підтверджує результати досліджень [85].

Аналіз у зростанні показника швидкості рухової реакції засвідчив, що у віці від 3–4 до 4–5 років показник дівчаток недостовірно поліпшився на 9,20% ($p > 0,05$), проте у хлопчиків можемо спостерігати кращу тенденцію до зростання на 16,70% ($p < 0,05$). Період від 4–5 до 5–6 років характеризується достовірним поліпшенням на 14,12% ($p < 0,01$) у дівчаток та на 28,73% ($p < 0,001$) у хлопчиків.

Результати дослідження прояву швидкості підтверджують дані вчених про те, що дошкільний вік є сенситивним для розвитку цієї якості [370, 647]. Відповідність короточасних навантажень функціональним можливостям організму дітей обумовлена високою збуджуваністю іннерваційних механізмів, що регулюють діяльність опорно-рухового апарату. Висока динаміка нервових процесів, яка властива дошкільникам, обумовлює швидку зміну скорочення і розслаблення м'язів, максимальний темп рухів.

У динаміці змін результатів за показниками тесту на рухливість хребта у дітей обидвох статей спостерігали два періоди підвищення. Звертає увагу той факт, що показник у період з 3–4 до 4–5 років зростає недостовірно і становить 15,35% ($p > 0,05$) – дівчатка, 18,97% ($p > 0,05$) – хлопчики, а в період з 4–5 до 5–6 років достовірно – 22,83% ($p < 0,05$) та 23,77% ($p < 0,05$) відповідно. Цей факт пояснюється тим, що процеси росту організму та тканинної диференціації його органів та систем протікають в онтогенезі нерівномірно [85]. За результатами дослідження рівень розвитку гнучкості у обстежених дітей відповідає середньому згідно таблиці стандартів [83].

У дівчаток і хлопчиків у виконанні тесту, що характеризує розвиток силової витривалості м'язів тулуба і ніг спостерігали суттєве зростання показників з 3–4 до 4–5 років на 25,60% ($p < 0,001$) та 25,38% ($p < 0,001$). Після чого

з 4–5 до 5–6 років темпи уповільнювалися і становили 14,94% ($p < 0,01$) та 13,24% ($p < 0,05$) відповідно, це аргументовано тим, що дошкільний вік не є періодом інтенсивного збільшення витривалості. Результати, які були нами отримані відповідають віковим нормам розвитку дітей дошкільного віку [480].

Результати у виконанні тесту на швидкісну силу засвідчили середній приріст даного показника протягом всіх періодів у дітей 3-6 років. Так у віці від 3–4 до 4–5 років показник зростає на 11,91% ($p < 0,001$) у дівчаток та на 12,96% ($p < 0,001$) у хлопчиків, аналогічна тенденція характерна для вікового періоду від 4–5 до 5–6 років – 11,43% ($p < 0,001$) та 9,65% ($p < 0,001$) відповідно. Результати тестування швидкісної сили відповідають достатньому рівню компетентності [146].

Отримані результати дали підстави визначити тенденції у рівні розвитку фізичної підготовленості дітей дошкільного віку впродовж 3-6 років (табл. 3.9).

Для усіх контрольних вправ засвідчено ознаки нормальності розподілу результатів, що полягає у менших частках дітей з низьким та високим рівнем фізичної підготовленості (за більшістю вправ), дещо вищих часток дітей з нижчим та з вище за середній рівень фізичної підготовленості та більшими частками середнього рівня фізичної підготовленості дітей дошкільного віку.

Характеризуючи ознаку контингенту дітей дошкільного віку, що пов'язана із значно більшими частками дітей із середнім рівнем фізичної підготовленості наголосимо на тому, що вони становлять здебільшого від 31,7 до 48,5% серед дівчаток та від 30,7 до 48,9% серед хлопчиків із загальної кількості дітей за окремими підгрупами. Проте є ряд винятків, це зокрема результати у вправі «Мисливець» (діти 3–6 років), «Злови рибку» (діти 4–6 років) та «Кошенятко» (діти 5–6 років), що дають змогу виокремити від 50,1 до 65,0% дівчаток із середнім рівнем підготовленості. Це вказує на задовільні прояви у розвитку точності рухів, швидкості рухової реакції та гнучкості.

Серед хлопчиків також понад половина показала середній рівень результатів у вправах «Мисливець» (діти 4-6 років) та «Злови рибку» (діти 4-5

років). Частка хлопчиків із середнім рівнем підготовленості становила від 51,8 до 64,9%.

Таким чином можна стверджувати про загалом позитивні ознаки наявного змісту фізичного виховання серед дітей дошкільного віку, що засвідчені наявним середнім рівнем фізичної підготовленості у більшій частині дівчаток та хлопчиків.

Іншими позитивними тенденціями наявного рівня фізичної підготовленості є те, що за такими вправами «Здоров'ячок» (дівчатка 5-6 років), «Мисливець» (дівчатка та хлопчики 5-6 років), «Швидка рука» (дівчатка та хлопчики 3-4 років), «Місток» (дівчатка та хлопчики 3-6 років), «Упіймай комарика» (дівчата та хлопці 3-4 років), «Іван-покиван» (дівчатка 5-6 років та хлопчики 3-4 років) та «Папуга» (дівчатка та хлопчики 3-6 років) відсутні або наявні мінімальні частки дітей з низьким рівнем фізичної підготовленості (0- 0,5%). Це доводить якісний рівень підготовленості за такими проявами фізичних якостей як вибухова сила рук, точність рухів, швидкість одиночного руху, силова витривалість, координація рухів, швидкісна сила та статична рівновага.

Серед виявлених тенденцій у фізичній підготовленості дітей дошкільного віку також варто наголосити на достатньо високих частках дітей з високим рівнем підготовленості. За більшістю вправ, як серед дівчаток, так і серед хлопчиків високий рівень демонструє понад 5,0% дітей окремих підгруп.

Окремі винятки становлять де частки є меншими: «Кравець» (дівчатка та хлопчики 5-6 років) – 0,9% та 0%; «Мисливець» дівчатка 4-5 років – 1,2% та хлопчики 3-5 років – 0,9–1,1%; «Здоров'ячок» – дівчатка 3-5 років – 2,9–3,5%; «Кошенятко» – дівчатка та хлопчики 3-6 років – 3,3–4,6%; «Іван-покиван» – хлопчики 4-5 років – 2,8%.

При цьому у вправах «Злови рибку» (дівчатка та хлопчики 5-6 років) вони сягають 12,0% та 13,7% загальної кількості дітей у підгрупі; «Швидка рука» (дівчатка та хлопчики 4-5) вони становили по 10,0% відповідно.

Таблиця 3.9

Розподіл дітей 3–6 років за рівнями фізичної підготовленості (n=1188), %

Тести	Вік	Дівчатка (n=581)					Хлопчики (n=607)				
		рівні					рівні				
		н	н/с	с	в/с	в	н	н/с	с	в/с	в
«Силяч», кг (права рука)	3-4	4,5	26,7	40,6	21,8	6,4	1,8	30,1	39,4	21,3	7,4
	4-5	6,5	21,2	42,9	21,8	7,6	6,6	18,3	49,4	18,9	6,8
	5-6	1,9	32,1	39,2	19,1	7,7	4,3	28,4	37,5	21,3	8,5
«Силяч», кг (ліва рука)	3-4	6,4	25,6	41,3	19,3	7,4	3,7	26,4	45,4	17,6	6,9
	4-5	4,1	23,5	46,5	18,8	7,1	3,3	25,0	42,2	23,3	6,2
	5-6	2,4	29,2	41,1	18,6	8,7	3,3	29,0	40,3	17,5	9,9
«Здоров'ячок», см	3-4	3,4	32,2	44,1	16,8	3,5	0,9	28,7	45,8	16,7	7,9
	4-5	4,7	21,2	46,5	24,7	2,9	2,8	21,7	47,2	22,2	6,1
	5-6	0,5	28,7	48,3	13,9	8,6	2,4	30,3	39,8	16,1	5,7
«Кравець», с	3-4	8,4	17,8	48,5	20,3	5,0	6,5	20,4	45,8	21,8	5,5
	4-5	8,8	20,0	40,0	25,9	5,3	7,2	26,1	41,7	20,0	5,0
	5-6	7,2	20,6	34,5	36,8	0,9	7,6	20,4	35,5	36,5	0,0
«Мисливець», кількість	3-4	3,5	22,2	65,0	6,9	2,4	2,3	26,8	64,9	5,1	0,9
	4-5	2,4	22,3	63,5	10,6	1,2	6,6	25,0	59,0	8,3	1,1
	5-6	0,0	8,1	62,7	22,0	7,2	0,5	14,7	62,5	16,1	6,2
«Злови рибку», бали	3-4	5,5	20,8	57,4	9,9	6,4	16,3	21,7	46,3	12,5	3,2
	4-5	2,9	18,2	57,6	15,3	6,0	9,4	19,4	51,8	12,8	6,6
	5-6	2,9	17,2	44,5	23,4	12,0	0,5	12,3	49,8	23,7	13,7
«Швидка рука», м	3-4	0,0	32,2	43,1	19,8	4,9	0,5	29,2	48,1	16,2	6,0
	4-5	1,8	32,3	38,8	17,1	10,0	3,9	32,2	37,8	16,1	10,0
	5-6	5,7	27,3	35,9	24,9	6,2	3,8	31,7	30,3	26,1	8,1
«Кошенятко», см	3-4	15,8	4,9	47,0	27,7	4,6	23,1	9,3	32,0	31,0	4,6
	4-5	18,2	5,9	40,0	32,3	3,6	16,6	3,9	38,4	37,8	3,3
	5-6	13,9	6,2	54,1	22,5	3,3	17,5	7,6	44,2	26,1	4,6
«Місток», с	3-4	0,0	37,1	31,7	21,3	9,9	0,0	35,2	44,4	12,0	8,4
	4-5	0,0	32,3	44,1	15,3	8,3	0,0	40,0	37,8	12,8	9,4
	5-6	0,0	34,9	41,6	15,8	7,7	0,0	32,2	43,2	15,6	9,0
«Білка і горішок», см	3-4	4,5	29,7	36,1	22,3	7,4	6,0	31,0	33,8	21,3	7,9
	4-5	9,3	17,1	41,8	25,3	6,5	4,4	18,9	48,9	22,8	5,0
	5-6	4,3	24,4	41,6	20,6	9,1	2,8	25,6	44,6	19,9	7,6
«Іван-покиван», кількість	3-4	0,9	29,6	50,1	11,9	7,5	0,5	31,0	51,4	11,6	5,5
	4-5	1,2	8,2	55,3	30,6	4,7	3,3	27,2	48,4	18,3	2,8
	5-6	0,0	10,5	54,1	29,6	5,8	2,4	28,4	45,0	16,1	8,1
«Сороконіжка», кількість	3-4	2,5	33,7	32,2	25,2	6,4	1,8	27,3	36,2	27,8	6,9
	4-5	3,5	23,5	37,6	28,8	6,6	6,6	25,0	30,7	33,3	4,4
	5-6	2,4	22,0	42,1	25,8	7,7	8,1	18,5	45,4	22,3	5,7
«Упіймай комарика», кількість	3-4	0,5	24,6	41,8	25,2	7,9	0,5	19,4	51,4	22,7	6,0
	4-5	8,8	19,4	40,0	24,7	7,1	3,9	25,0	47,7	20,5	8,3
	5-6	3,8	23,9	47,5	16,7	8,1	3,3	24,2	42,2	23,2	7,1
«Папуга», с	3-4	0,0	33,7	39,6	19,8	6,9	0,0	31,0	43,0	19,4	6,6
	4-5	0,0	37,1	42,3	15,3	5,3	0,0	32,2	43,4	19,4	5,0
	5-6	0,0	35,8	40,3	15,8	8,1	0,0	33,6	44,2	15,6	6,6

Примітки: н – низький, н/с – нижче за середній, с – середній, в/с – вище за середній, в – високий

Підсумовуючи зазначене спостерігаємо на необхідності пошуку адекватних методичних підходів до змісту фізичного виховання за умов наявності розбіжностей за рівнем фізичної підготовленості у підгрупах дівчаток та хлопчиків дошкільного віку та на окремих вікових відтинках в межах 3–6 років. Це загострюється внаслідок урахування проведення занять з фізичного виховання спільних для дівчаток та хлопчиків, дітей різного рівня фізичної підготовленості та з різною структурою підготовленості за проявами окремих фізичних якостей.

3.5. Характеристика емоційного розвитку дітей дошкільного віку

Дошкільний вік – первинний етап соціалізації дитини. Це період долучення до загальнолюдських цінностей, час встановлення перших взаємин з людьми, період бурхливого розвитку емоційної сфери, яка має величезний вплив на особистісний розвиток дитини, на оволодіння нею різноманітними видами діяльності [215, 217, 306, 255, 275].

Емоційний розвиток є вагомим частиним загального психічного розвитку дошкільника. Емоції зберігають своє значення і в наступні періоди життя, проте на ранніх етапах онтогенезу вони є провідними, оскільки на них значною мірою ґрунтується цілісна поведінка дошкільника. Емоції проходять спільний для вищих психічних функцій шлях розвитку: від зовнішніх соціально детермінованих форм до внутрішніх психічних процесів [217, 277].

Серед семи ліній розвитку дошкільника, виділених у Базовій програмі (фізичний, соціально-моральний, емоційно-ціннісний, пізнавальний, мовленнєвий, художньо-естетичний, креативний) важливо звернути особливу увагу на реалізацію емоційно-ціннісного розвитку дошкільника. Саме емоції відіграють визначальну роль у долученні дитини дошкільного віку до загальнолюдських цінностей, у становленні перших взаємин із людьми в розумовому та загальному її розвитку [217].

Крім того, в складних умовах сьогодення, які швидко змінюються, щороку збільшується кількість дітей з емоційними проблемами, агресивних, тривожних,

невпевнених у собі. Отже, тільки цілеспрямована комплексна психолого-педагогічна робота в освітньо-виховному процесі дасть змогу реалізувати завдання змістовної лінії емоційно-ціннісного розвитку дошкільника [306].

У цьому ключі особливого значення набуває роль фізичного виховання у системі дошкільної освіти, яке природним чином поєднує в собі не тільки біологічне, а й соціальне. Дослідники відзначають наявність взаємозв'язку між інтелектуальним, моральним, емоційним, соціальним розвитком і руховою діяльністю, станом здоров'я дитини [239, 371], що обумовлює доцільність застосування такої системи навчання і виховання, яка передбачає інтегрований освітній, виховний, оздоровчий ефект. В контексті вищевикладеного вивчення особливостей емоційного розвитку є важливим для оптимізації засобів і методів фізкультурно-оздоровчих заходів, визначення змісту засобів ігрової діяльності, що спрямовані на всебічний гармонійний розвиток дітей дошкільного віку.

Одним із важливих показників у структурі емоційних особливостей є настрої. Отримані результати дослідження показали (рис. 3.17), що більшості дошкільників притаманний в основному рівний настрої, зокрема для 63,86 % і 63,42 % дівчаток і хлопчиків в 3–4 роки, 63,54 % і 72,23 % в 4–5 років, 55,04 % і 54,52 % в 5–6 років відповідно. Бадьорий та врівноважений настрої властиво для 20,79 % дівчаток і 13,90 % хлопчиків на 4-му році, 29,41 % і 17,22 % на 5-му та 40,19 % і 34,12 % на 6-му відповідно. Відносно невелика кількість дітей, для яких характерний дратівливий, порушений настрої становить 13,36 % дівчаток і 15,74 % хлопчиків 4-го року життя, 4,11 % і 7,22 % – 5-го року та 3,82 % і 8,05 % – 6-го року відповідно. Лише для 1,99 %, 2,94 %, 0,95 % дівчаток (відповідно 4-го, 5-го, 6-го років) та 6,94 %, 3,33 %, 3,31 % хлопчиків (відповідно 4-го, 5-го, 6-го років) притаманний пригнічений, млявий, нестійкий настрої.

Узагальнення результатів груп дітей 3-6 років щодо виразності емоцій показало (рис. 3.18), що загалом для лівової частки, а саме 91,44 % дітей 4-го року життя, 95,72 % – 5-го року та 94,29 % – 6-го року виражені добре всі відтінки емоцій. Серед дівчаток 4-го, 5-го та 6-го року життя цей показник досягнув рівня

93,06 %, 95,89 % та 95,21 % відповідно, тоді як серед хлопчиків він виявився аналогічним, склавши 89,82 %, 95,55 % та 93,36 % відповідно.

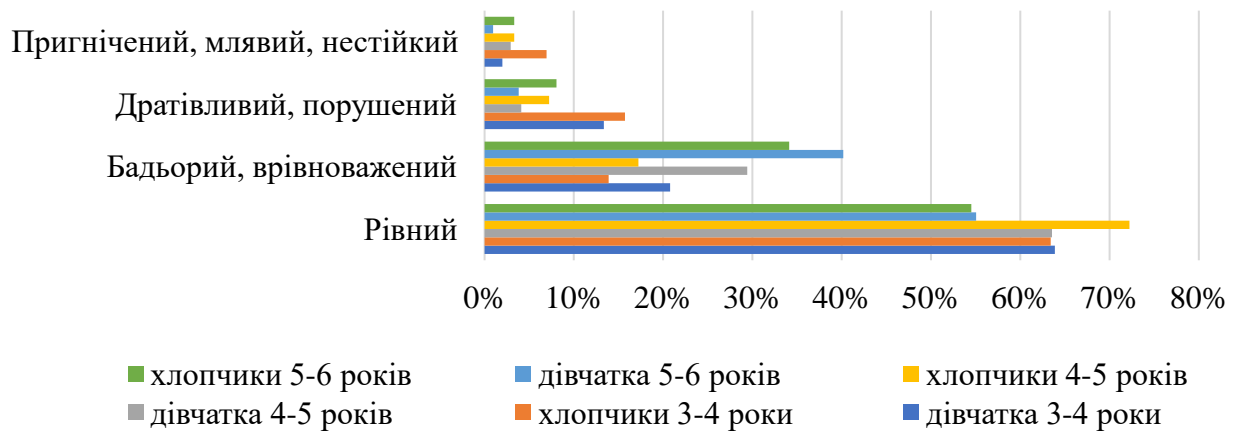

Рис. 3.17. Розподіл дітей 3–6 років за проявом настрою

Загальна кількість дітей дошкільного віку, у яких зокрема не виражені емоції склала незначну частку. Так, показник у групі дітей 4-го року становив 8,56 %, 5-го року – 4,28 %, 6-го року – 5,71 %. Показники дівчаток та хлопчиків відрізнялися несуттєво, становлячи відповідно 6,94 % та 10,18 % протягом 4-го року, 4,11 % та 4,45 % протягом 5-го, 4,79 % та 6,64 % протягом 6-го року життя.

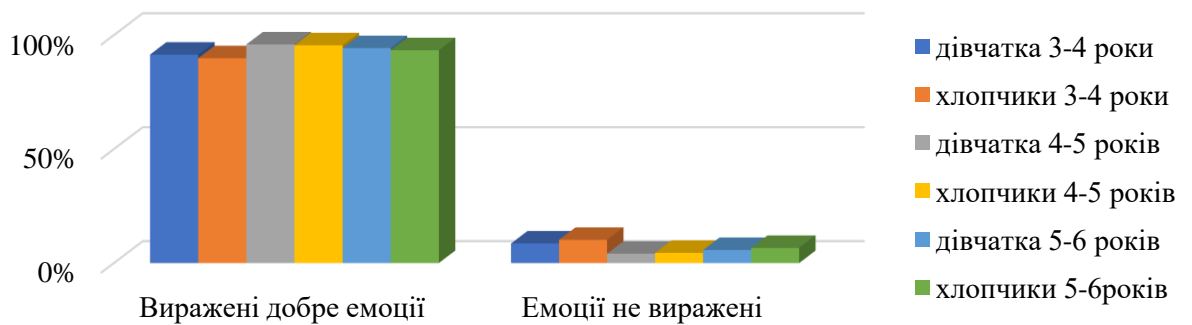

Рис. 3.18. Розподіл дітей 3–6 років за виразністю емоцій

Детальний аналіз відповідей респондентів щодо прояву тривожності у дітей (рис. 3.19), виявив, що кількість дівчаток, яким характерна низька тривожність, активність та допитливість становила 50,01 % в 3–4 роки, 44,70 % в 4–5 років та 54,56 % в 5–6 років, у хлопчиків 43,09 %, 38,90 % та 43,60 % відповідно. Для значної частини дошкільників характерна середня мобілізуюча

тривожність, так серед дівчаток 3–4 років вона склала 43,06 %, 4–5 років – 48,25 %, 5–6 років – 38,75 %, у хлопчиків 48,14 %, 53,88 %, 46,93 % відповідно.

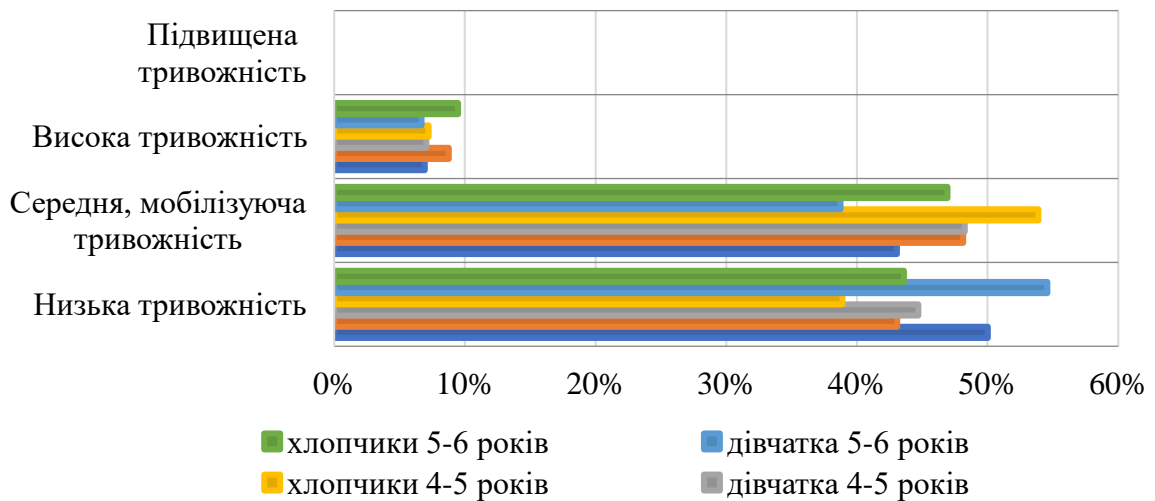

Рис. 3.19. Розподіл дітей 3–6 років за проявом тривожності

Незначна частка дітей, яким притаманна висока тривожність, занепокоєння становила 6,93 % дівчаток та 8,77 % хлопчиків в 3–4 роки, 7,05 % та 7,22 % в 4–5 років, 6,69 % та 9,47 % в 5–6 років відповідно. Жодної дитини, якій характерна підвищена або вкрай низька тривожність не було встановлено.

Зіставлення відповідей на запитання щодо прояву такої емоції, як страх у дітей (рис. 3.20) виявило, що майже кожна друга дитина 3–6 років не ляклива, так, кількість дівчаток і хлопчиків становить 46,55 % і 44,00 % в 3–4 роки, 54,11 % і 43,88 % в 4–5 років та 50,71 % і 57,35 % в 5–6 років відповідно. Подібну кількість встановлено серед дітей, які можуть злякатися, але швидко заспокоюються, зокрема 48,51 % дівчаток і 46,75 % хлопчиків впродовж 4-го року, 42,37 % і 52,79 % впродовж 5-го року та 44,51 % і 36,49 % впродовж 6-го року життя відповідно. Частка дівчаток і хлопчиків, які досить часто бояться чогось одного становила 3,46 % і 6,94 % на 4-му році життя, 3,52 % і 2,22 % – на 5-му та 4,78 % і 6,16 % – на 6-му відповідно. Встановлено мінімальну кількість дітей, які мають багато страхів, так відповідні абсолютні показники серед дівчаток склали 1,48%, 0,00 %, 0,00 % (відповідно 4-го, 5-го, 6-го років), серед хлопчиків – 2,31 %, 1,11 %, 0,00 % (відповідно 4-го, 5-го, 6-го років).

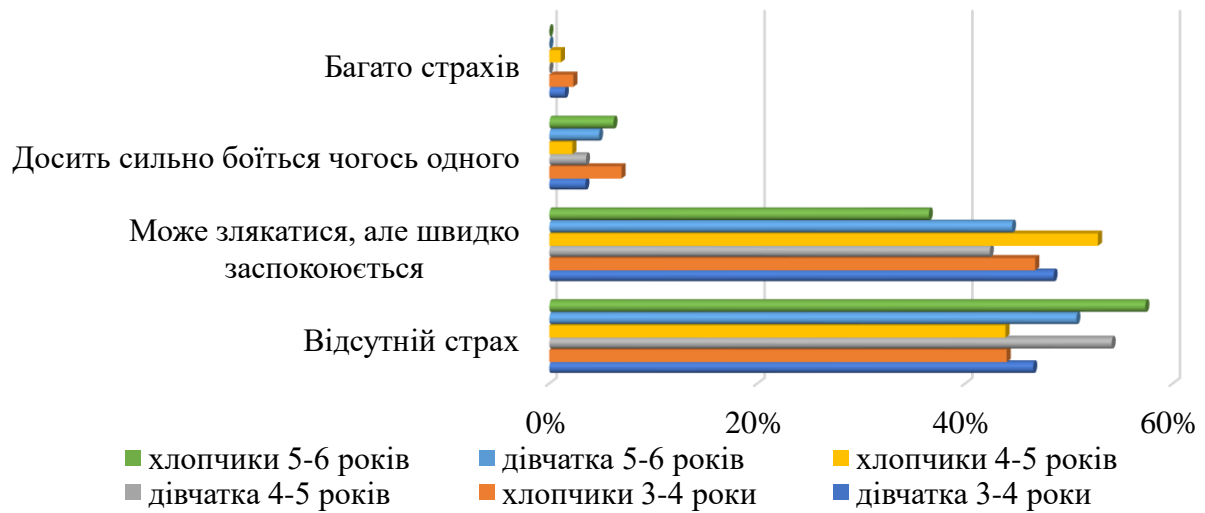

Рис. 3.20. Розподіл дітей 3–6 років за проявом страхів

Узагальнення даних дає змогу констатувати, що здебільшого по обстеженій вибірці є кількість дітей, у яких зрідка проявляється плаксивість (рис. 3.21).

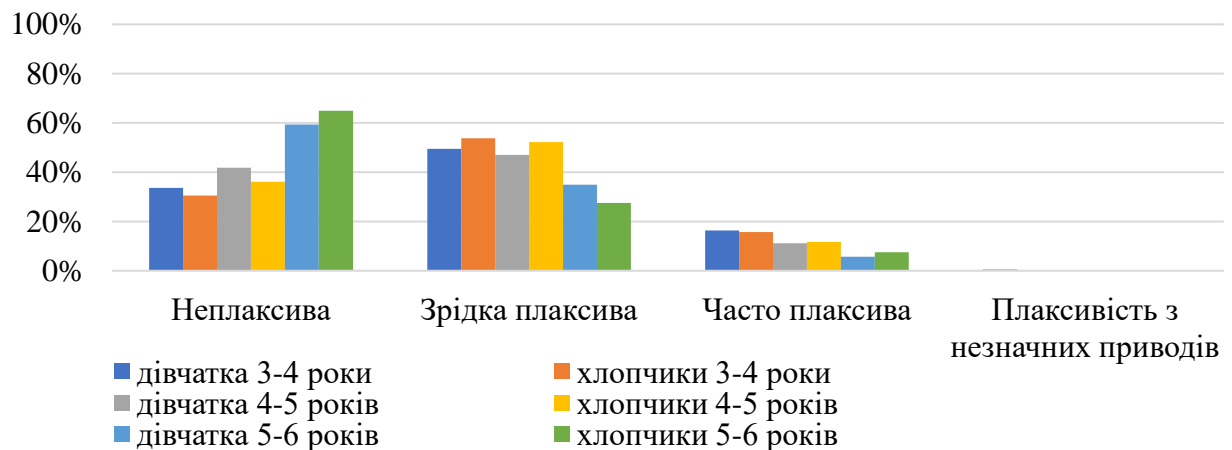

Рис. 3.21. Розподіл дітей 3–6 років за проявом плаксивості

Прослідковується тенденція відмінності у результатах з урахуванням фактору гендерної ознаки, так серед хлопчиків цей показник є дещо вищим і становить 53,71 % в 3–4 роки, 52,23 % в 4–5 років та 27,48 % в 5–6 років, а серед дівчаток – 49,52 %, 47,07 % та 34,92 % відповідно. Третина дітей 4-го року (33,66 % та 30,55 % дівчаток та хлопчиків відповідно) взагалі не плаксиві, кількість таких дітей 5-го року життя складає 41,76 % та 36,11 % дівчаток та хлопчиків, 6-го року – 59,35 % та 64,98 % відповідно. Часто плаксивими є 16,33 % та 15,74 %

дівчаток та хлопчиків в 3–4 роки, майже кожна десята дитина в 4–5 років (11,17 % та 11,66 % дівчаток та хлопчиків відповідно) і найменша частка часто плаксивих дітей встановлена в 5–6 років – 5,73 % дівчаток та 7,54 % хлопчиків. Визначено, що лише для 0,49 % дівчаток 4-ого року характерна плаксивість з незначних приводів.

Результати дослідження показали, що такий прояв емоційних особливостей як доброзичливість найбільшою мірою характерний для переважної більшості дітей 3–6 років (рис. 3.22), на це вказало 53,48 % дівчаток і 46,79 % хлопчиків 4-го року, 61,76 % і 60,01 % дівчаток і хлопчиків 5-го року та 66,02 % і 57,36 % відповідно 6-го року.

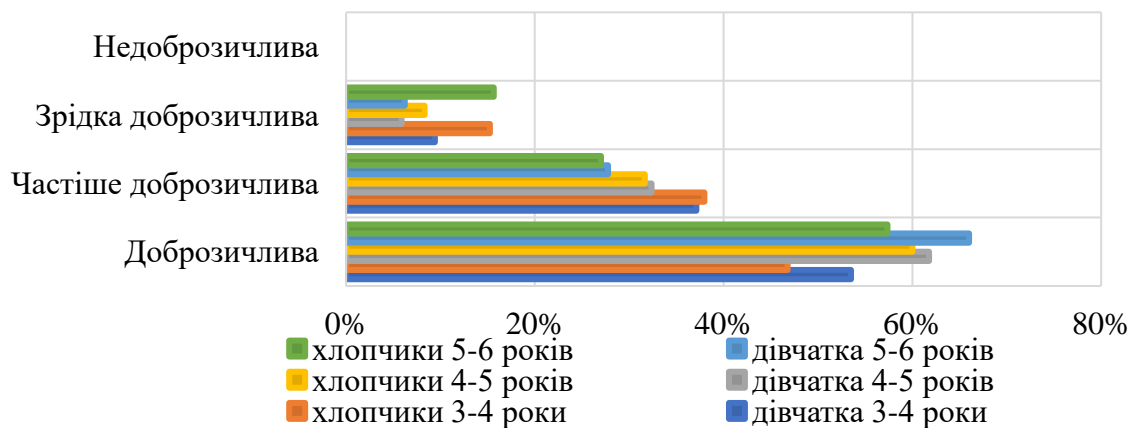

Рис. 3.22. Розподіл дітей 3–6 років за проявом доброзичливості

Відсоткове співвідношення дітей, у яких достатньо часто проявляється доброзичливість становить у дівчаток – 37,12 %, 32,36 %, 27,76 % (відповідно протягом 4-ого, 5-ого, 6-ого років); у хлопчиків – 37,96 %, 31,66 %, 27,01 % відповідно. Зрідка прояв доброзичливості виявився однаково низьким як серед дівчаток, так і серед хлопчиків протягом 4-го, 5-го, 6-го років склавши відповідно 9,40 % та 5,88 %, 6,22 % та 15,25 %, 8,33 % та 15,63 %. Зазначимо, що жодної дитини по вибірці, в якій відсутній прояв доброзичливості не виявлено.

Такі ж закономірності виявлено після аналізу відповідей респондентів щодо прояву життєрадісності у дітей дошкільного віку (рис. 3.23).

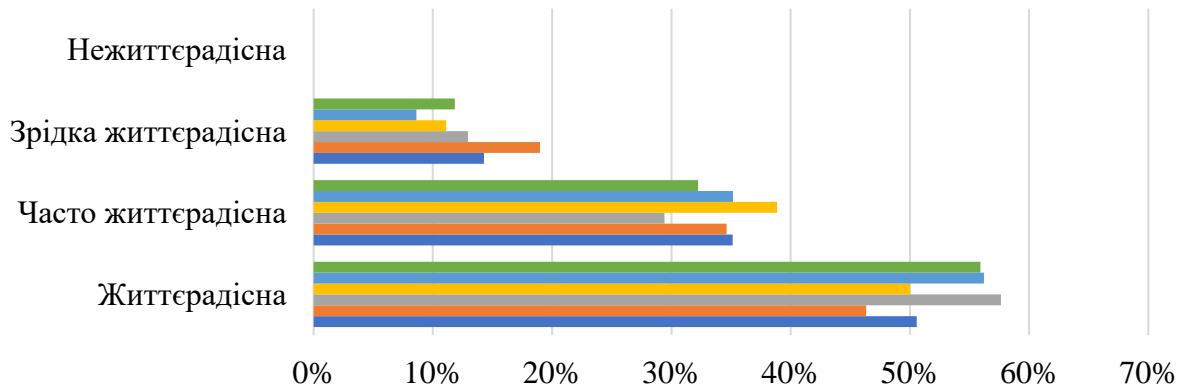

Рис. 3.23. Розподіл дітей 3–6 років за проявом життєрадісності

Близько половини дітей завжди оптимістичні та життєрадісні, відносна кількість дівчаток становить 50,58 %, 57,64 %, 56,22 % (відповідно протягом 4-ого, 5-ого, 6-ого років); у хлопчиків – 46,34 %, 50,01 %, 55,92 % відповідно. Часто оптимістичні та життєрадісні майже третина дітей, так 35,14 % і 34,64 % дівчаток і хлопчиків 4-го року, 29,42 % і 38,88 % дівчаток і хлопчиків 5-го року, 35,17 % і 32,24 % – 6-го року відповідно. Частка дівчаток і хлопчиків, які зрідка життєрадісні становила 14,28 % і 18,97 % протягом 4-го року, 12,94 % і 11,11 % протягом 5-го року, 8,61 % і 11,84 % протягом 6-го року життя відповідно. Не встановлено жодної дитини по вибірці з відсутністю життєрадісності та оптимістичності у всіх вікових підгрупах.

Для комплексної характеристики емоційного розвитку дітей 3–6 років був здійснений розподіл за рівнями: низький – 1–7 балів, нижче середнього – 8–14 балів, середній – 15–21 балів, високий – 22–28 балів.

Отримані результати дозволили констатувати, що середній показник сформованості емоційного розвитку протягом 3–6 років у дівчаток становив 24,30 бала в 3–4 роки, 24,28 бала – в 4–5 років, 24,79 бала – в 5–6 років; у хлопчиків 22,71 бала в 3–4 роки, 23,06 бала в 4–5 років, 24,01 бала в 5–6 років. Отримані значення указують на високий рівень емоційного розвитку у представників обидвох статей протягом 3–6 років.

Діапазон значень результатів обстежених дівчаток за рівнем емоційного розвитку представлено на рис. 3.24.

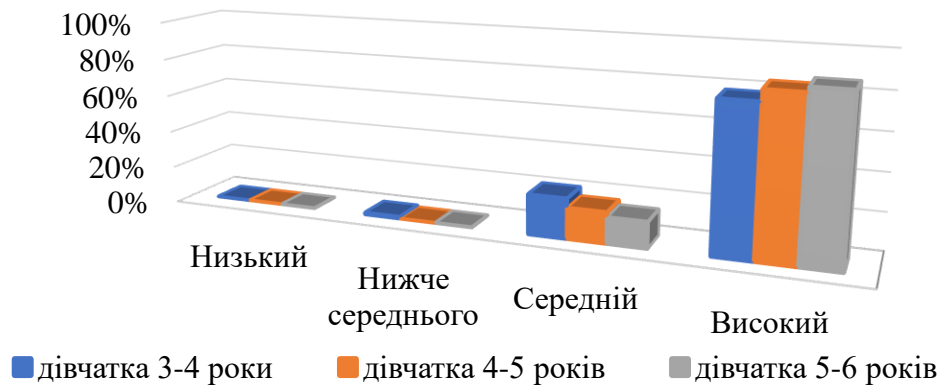

Рис. 3.24. Розподіл дівчаток 3–6 років за рівнем емоційного розвитку

Розподіл дівчаток 3–6 років за даним показником свідчить, що до низького рівня не віднесено жодної дитини, до рівня нижче за середній лише 0,99 % дівчаток 4-ого року; середній рівень відзначено у 21,28 % протягом 4-го року, 16,47 % – 5-го року та 13,87 % – 6-го року; високий рівень установлено у 77,75 %, 83,53 % та 86,13 % відповідно.

Діапазон значень результатів обстежених хлопчиків за рівнем емоційного розвитку представлено на рис. 3.25.

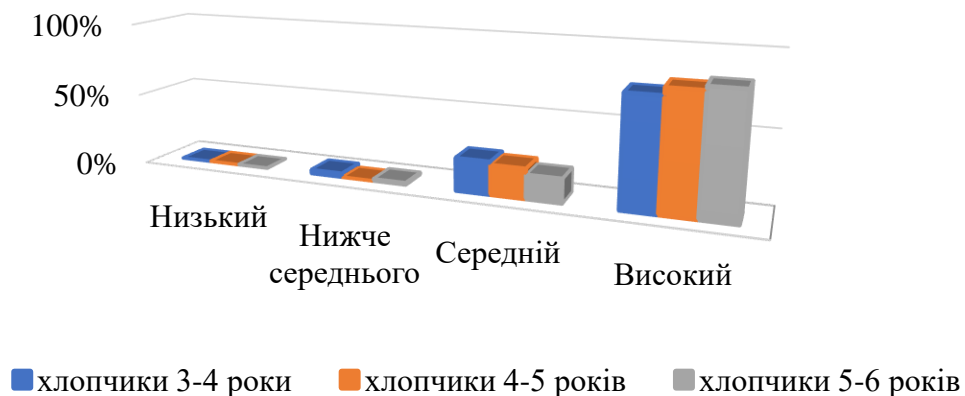

Рис. 3.25. Розподіл хлопчиків 3–6 років за рівнем емоційного розвитку

Стосовно розподілу хлопчиків, то тут простежується аналогічна тенденція, де у більшості, а саме у 74,55 % протягом 4-го року, 79,45 % протягом 5-го та 82,00 % протягом 6-го констатовано високий рівень, середній рівень виявлено у 22,68 %, 20,55 % та 16,58 % відповідно, нижче за середній – у 2,77 %, 0,00 % та 1,42 %, низького рівня у хлопчиків не встановлено.

3.6. Оцінка психічного розвитку дітей дошкільного віку

Психічний розвиток, як відомо, процес всебічний. Малеча вивчає світ через зв'язок з ним. Водночас у процесі пізнання будуються внутрішні передумови до подальшого розширення цих зв'язків, поступово змінюється і сама діяльність, вона стає свідомо спрямованою на оволодіння знаннями про предмети і явища об'єктивного світу. Завдяки діяльності дитини відбувається її саморух, саморозвиток. Психічний розвиток – це розгорнуті в часі кількісні та якісні зміни, що ведуть до формування особистості. Індивідуальний розвиток особистості є не тільки кількісним збільшенням наявних у неї знань, умінь та навичок, а й передбачає якісні зміни її психічної діяльності, виникнення нових форм і засобів відображення об'єктивної дійсності, поступовий перехід від нижчих до вищих ступенів розвитку свідомості й самосвідомості. Психічний розвиток дитини – це розвиток її пізнавальної, емоційної, вольової сфери становлення суб'єктивного світу особистості її самосвідомості [156, 216, 257, 338, 353]. Як відомо психічний розвиток дитини нерозривно поєднаний із фізичним. За таких обставин значно підвищується роль фізичного виховання у системі дошкільної освіти, потенціал якого не лише у впливі на рухову сферу, а й на психічну [370].

Огляд отриманих даних дав змогу провести розподіл дітей дошкільного віку за рівнями психічного розвитку і представити кількісне співвідношення чисельності дітей на кожному рівні у кожній групі обстежених (табл. 3.10).

Проведене дослідження показало, що більшість дівчаток і хлопчиків дошкільного віку за розвитком відчуття знаходиться на достатньому рівні 36,84–41,19 % і 35,55–40,24 % відповідно. Низький рівень мають 25,84–35,16 % дівчаток і 29,38–37,79 % хлопчиків 3–6 років, високий рівень – 27,05–37,32 % і 23,88–35,07 % відповідно.

Аналіз результатів рівня розвитку сприйняття продемонстрував, що на високому рівні знаходились від 21,05 % до 29,20 % дітей 3–6 років, при цьому у усіх групах хлопчиків розподіл майже однаковий у відсотковому відношенні (26,11–27,92 %).

Таблиця 3.10

Розподіл дітей 3–6 років за показниками психічного розвитку (n=1188), %

Показники психічного розвитку	Вік	Дівчатка			Хлопчики		
		рівні			рівні		
		н	д	в	н	д	в
Відчуття	3-4	35,16	37,62	27,22	31,99	40,24	27,77
	4-5	31,76	41,19	27,05	37,79	38,33	23,88
	5-6	25,84	36,84	37,32	29,38	35,55	35,07
Сприйняття	3-4	30,21	40,59	29,20	35,64	37,59	26,77
	4-5	36,66	38,64	24,70	36,11	37,78	26,11
	5-6	31,11	47,84	21,05	28,22	43,86	27,92
Пам'ять	3-4	33,72	34,65	31,63	33,33	43,53	23,14
	4-5	37,07	38,23	24,70	36,68	37,77	25,55
	5-6	35,89	33,01	31,10	32,19	44,59	23,22
Мислення	3-4	34,65	40,09	25,26	33,79	41,68	24,53
	4-5	31,77	42,94	25,29	32,78	40,00	27,22
	5-6	38,77	37,79	23,44	33,96	38,12	27,92
Уява	3-4	33,00	36,13	30,87	32,40	39,35	28,25
	4-5	25,88	48,82	25,30	31,66	37,23	31,11
	5-6	25,37	42,58	32,05	27,60	46,23	26,17
Увага	3-4	34,65	40,06	20,29	31,40	38,98	29,62
	4-5	33,52	40,00	26,48	32,79	38,88	28,33
	5-6	33,98	41,62	24,40	37,46	38,38	24,16
Гра	3-4	28,21	43,58	28,21	32,87	41,67	25,46
	4-5	35,29	37,64	27,07	30,56	42,22	27,22
	5-6	43,55	35,40	21,05	33,91	38,61	27,48
Спілкування	3-4	35,64	38,64	25,74	31,99	37,92	30,09
	4-5	32,94	37,05	30,01	35,01	36,11	28,88
	5-6	36,37	26,31	37,32	30,80	36,18	33,02
Мовлення	3-4	30,69	53,97	15,34	31,48	41,67	26,85
	4-5	32,96	43,52	23,52	31,11	43,34	25,55
	5-6	31,59	45,45	22,96	34,56	36,49	28,95
Емоції	3-4	38,11	47,04	14,85	36,11	41,21	22,68
	4-5	30,01	48,23	21,76	27,79	44,44	27,77
	5-6	31,59	39,23	29,18	32,39	40,75	26,86
Самостійність	3-4	36,63	36,64	26,73	35,19	37,96	26,85
	4-5	33,54	42,94	23,52	28,33	45,01	26,66
	5-6	35,42	35,88	28,70	37,80	32,22	29,98
Саморегуляція	3-4	28,21	45,06	26,73	29,16	45,08	25,92
	4-5	32,95	39,23	27,82	33,42	39,45	27,13
	5-6	38,29	34,92	26,79	35,12	37,54	27,34

Примітки: н – низький, д – достатній, в – високий.

Достатній рівень був встановлений у 38,64–47,84 % дівчаток і 37,59–43,86 % хлопчиків, низький рівень виявлений у 30,21–36,66 % і 28,22–36,11 % відповідно.

Розподіл дітей 3–6 років за таким показником психічного розвитку, як пам'ять засвідчив, що на достатньому рівні опинились від 33,01 % до 44,59 % дошкільників. Низький рівень виявлено майже у третини (32,19–37,07 %) всіх дітей кожної групи обстежених. Решта дітей дошкільного віку (23,14–31,63 %) продемонстрували високий рівень.

Результати дослідження рівня розвитку мислення дівчаток і хлопчиків 3–6 років показали, що серед всіх дітей в середньому 40,00 % обстежених відносяться до достатнього рівня. Низький рівень мають 31,77–38,77 % дітей, а високий рівень спостерігається майже у чверті дівчаток і хлопчиків (23,44–27,92 %) у всіх вікових підгрупах.

Аналіз даних рівня розвитку уваги засвідчив, що в середньому по кожній групі обстежених більшість знаходиться на достатньому рівні, а саме від 36,13 % до 48,82 % дівчаток та від 37,23 % до 46,23 % у хлопчиків. Низький рівень відзначено у 25,37–33,00 % дівчаток і 27,60–32,40 % хлопчиків, високий у 25,30–32,05 % і 26,17–31,11 % відповідно.

Розподіл дітей за результатами рівня розвитку уваги продемонстрував, що практично однакова кількість дівчаток у всіх вікових підгрупах (40,06–41,62%) знаходиться на достатньому рівні, аналогічну ситуацію ми спостерігали і у хлопчиків, де 38,38–38,98 % віднесено до достатнього рівня розвитку. Майже третина (31,40–37,46 %) всіх обстежених дітей 3–6 років віднесено до низького рівня. Решта дошкільнят продемонстрували високий рівень, де найбільш чисельною (29,62 %) серед загальної кількості дітей стала група хлопчиків 3–4 років, а найменшою (20,29 %) – дівчаток цієї ж вікової групи.

Кількість дітей 3–6 років, у яких спостерігається достатній рівень розвитку ігрових дій був в межах від 35,40 % до 43,58 % у дівчаток і від 38,61 % до 42,22 % у хлопчиків. До низького рівня віднесено 28,21–43,55 % всіх обстежених дітей. Майже чверть (21,05–28,21 %) обстеженого контингенту дошкільників віднесено до високого рівня даного показника психічного розвитку.

Отримані дані засвідчили, що такий показник психічного розвитку як спілкування перебував у 26,31–38,64 % дівчаток і 36,11–37,92 % хлопчиків на достатньому рівні. Низький рівень розвитку спілкування за чисельністю дошкільників мав такі значення: від 30,80 % у хлопчиків 5–6 років і до 36,37 % – дівчаток цього ж віку. Високий рівень констатували від 25,74 % до 37,32 % і від 28,88 % до 33,02 % відповідно дівчаток і хлопчиків 3–6 років.

Аналіз рівня розвитку показника мовлення у дітей дошкільного віку приводить до висновку, що більшість обстежених відносяться до достатнього рівня і цей показник перебуває в діапазоні від 43,52 % до 53,97 % у дівчаток, натомість у хлопчиків ця чисельність є трохи меншою – від 36,49 % до 43,34 %. Майже у кожній третій дитини усіх вікових підгруп незалежно від статі виявлено низький рівень (30,69–32,96 % дівчаток і 31,11–34,56 % хлопчиків). У іншій частині дітей установлено високий рівень, де найбільш чисельною групою (28,95 %) серед загальної кількості дітей стала група хлопчиків 5–6 років, а найменшою (15,34 %) – дівчаток 3–4 років.

Переважає більшість дітей 3–6 років із загального числа обстежених, незалежно від віку і статі, відповідає достатньому рівню розвитку емоцій від 39,23 % до 48,23 %. Низький рівень виявлено у 30,01–38,11 % дівчаток і 27,79–36,11 % хлопчиків 3–6 років, високий рівень – 14,85–29,18 % і 22,68–27,77 % відповідно.

Дослідження результатів рівня розвитку самостійності у дітей дошкільного віку виявило таке: достатній рівень встановлено від 32,22 % до 45,01 % дітей по всій вибірці, високий рівень – від 23,52 % дівчаток 4–5 років до 29,98 % хлопчиків 5–6 років, низький рівень характерний для 33,54–36,63 % дівчаток 3–6 років і для 28,33–37,80 % відповідно хлопчиків.

Аналіз отриманих даних рівня розвитку саморегуляції показав, що серед загального числа дітей, які приймали участь у констатувальному експерименті, майже однакова кількість дошкільників незалежно від статі (34,92–45,06 % дівчаток і 37,54–45,08 % хлопчиків) відповідає достатньому рівню. Низький рівень було виявлено від 28,21 % до 38,29 % дівчаток і від 29,16 % до 35,12 %

хлопчиків, майже кожній четвертій дитині в усіх вікових підгрупах (25,92–27,82 %) властиво високий рівень розвитку саморегуляції.

Узагальнення результатів дослідження щодо особливостей за показниками психічного розвитку дозволило встановити, що для дітей 3–6 років властиві різні рівні психічного розвитку з тенденцією до переважання дітей з достатнім рівнем (рис. 3.26).

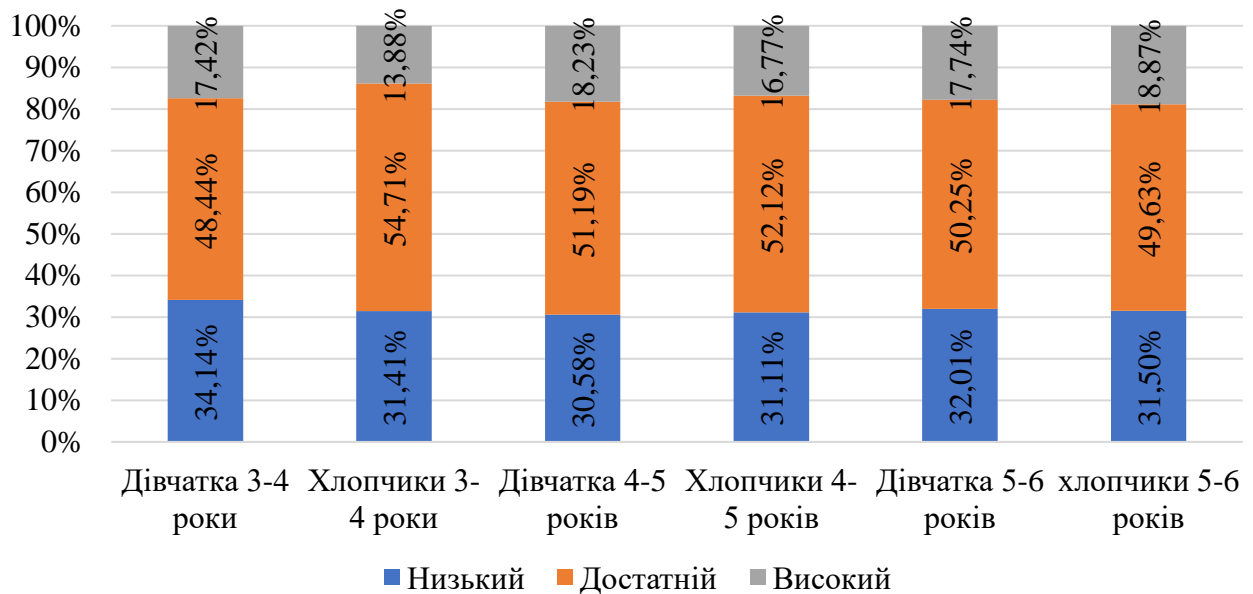

Рис. 3.26. Розподіл дітей 3-6 років за рівнем психічного розвитку

Зауважимо, що співвідношення кількості дітей дошкільного віку із різними рівнями психічного розвитку була практично однаковою в усіх вікових підгрупах дівчаток і хлопчиків.

Кількість дітей з достатнім рівнем психічного розвитку була 48,44 % у дівчаток і 54,71 % у хлопчиків 3–4 років. Серед дівчаток і хлопчиків 4–5 та 5–6 років кількість дітей з достатнім рівнем психічного розвитку становила (51,19 % і 52,12 %) та (50,25 % і 49,63 %) відповідно.

Кількість дітей із високим рівнем психічного розвитку була найменшою та практично однаковою в усіх вікових підгрупах – 13,88–18,87 %, тоді як із низьким вдвічі більше – 30,58–34,14 %.

3.7. Особливості поведінкових характеристик дітей дошкільного віку

Поведінка особистості обумовлюється не лише вродженими властивостями нервової системи, але й впливами на її організм під час виховання і навчання, а також цілеспрямованим і систематичним тренуванням нервових процесів. Враховуючи це, педагог може спрямовувати діяльність дітей, сприяти тренуванню у них потрібних властивостей нервової системи. Тому навіть збудливий тип, якому притаманні сильні збуджувальні процеси, завдяки тренуванню може розвинути здатність до сильного гальмування [353]. Індивідуальні особливості дитини за типом нервової системи необхідно враховувати для того, щоб не допускати зривів нервової діяльності при оволодінні дітьми фізичними навичками. Особливої уваги потребують діти «крайніх» типів, «збудливі» і «слабкі», які частіше хворіють невротами [156]. Тому при плануванні фізкультурно-оздоровчих занять потрібно враховувати особливості кожної дитини.

Результати опитування дозволили з'ясувати думку педагогів щодо працездатності дітей 3–6 років (рис. 3.27). Отримані результати показали, що для 27,72 % дівчаток та 26,38 % хлопчиків 4-го року життя характерна висока працездатність, для 66,83 % та 63,44 % – відповідно середня і для 5,45 % дівчаток та 10,18 % хлопчиків властива швидка втомлюваність.

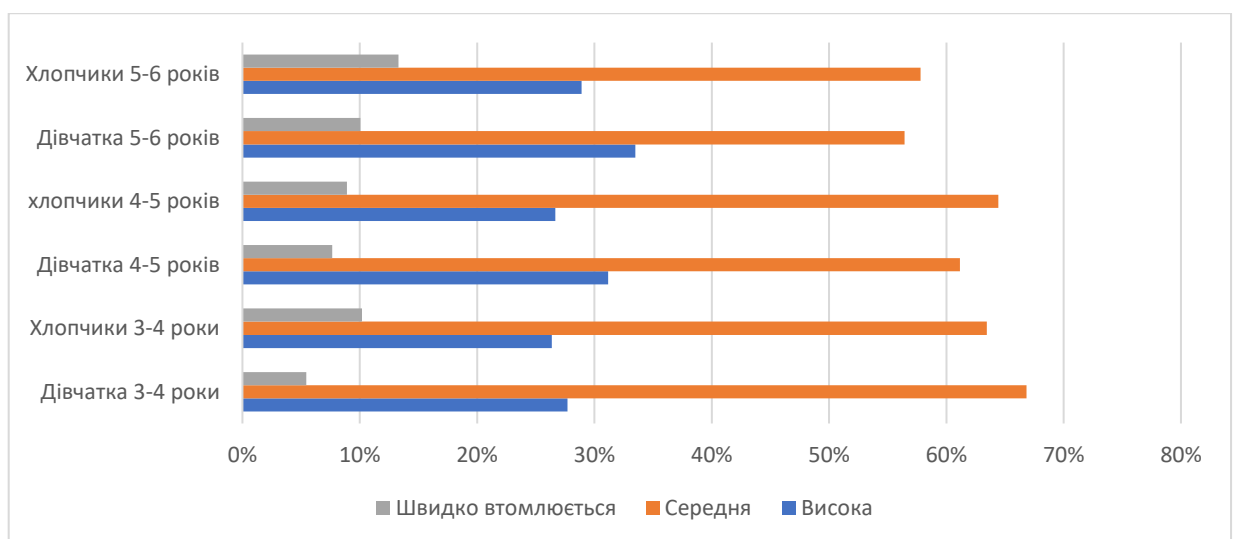

Рис. 3.27. Працездатність дітей 3–6 років, %

Подібна тенденція щодо характеристики працездатності прослідковується у дітей протягом 5-го та 6-го років життя. Наприклад, для більшості дітей характерна середня працездатність (61,17 % дівчат та 64,4 % хлопчиків 5-ого року) та (56,45 % та 57,81 % відповідно 6-ого року). У 31,17 % дівчаток та 26,66 % хлопчиків 5-ого року та 33,49 % та 28,90 % відповідно 6-ого року життя встановлено середню працездатність. Серед дітей установлено найменше осіб, яким притаманна низька працездатність (7,66 % дівчатка та 8,90 % хлопчики 5-ого року) і (10,06 % та 13,29 % відповідно 6-ого року).

Зіставлення відповідей на запитання щодо настрою, який найбільш притаманний дитині, виявило, що для 65,35 % дівчаток і 62,51 % хлопчиків 4-го року, 67,05 % і 60,00 % дівчаток і хлопчиків 5-го року та 70,81 % і 60,66 % відповідно 6-го року характерний переважно рівний настрій. Вибуховий настрій притаманний 23,76 % і 19,90 % дівчаток і хлопчиків 4-го року, 19,41 % і 27,22 % дівчаток і хлопчиків 5-го року, 18,66 % і 24,17 % – 6-го року відповідно. Частка дівчаток і хлопчиків із незадоволеним і плаксивим настроєм становила 10,89 % і 17,59 % протягом 4го року, 13,54 % і 12,78 % протягом 5-ого року, 10,53 % і 15,17 % протягом 6-ого року життя відповідно.

На запитання «Яке відношення у дитини до оточуючих?» респонденти зазначили, що переважна більшість дітей 3–6 років в основному мають дружні стосунки з оточуючими – 84,17 % дівчаток та 78,25 % хлопчиків 4-го року, 79,41 % та 82,77 % – 5-го року, 83,73 % і 81,04 % – 6-го року відповідно. Лише 4,45 % і 7,40 % дівчаток і хлопчиків 4-го року, 10,00 % і 5,00 % 5-го року, 5,26 % і 7,10 % відповідно 6-го року конфліктують з однолітками. Загальна кількість дітей дошкільного віку, які малоактивні у відношенні до оточуючих склала 11,38 % дівчаток та 14,35 % хлопчиків 4-го року, 10,59 % та 12,23 % 5-го року відповідно. Показник дівчаток 6-го року склав 11,01 %, показник хлопчиків – 11,86 %.

Визначено, що оптимальна рухова активність є важливою та необхідною для формування і зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку їхнього фізичного та розумового розвитку, покращення настрою й самопочуття. Рухова активність

позитивно впливає на формування психофізичного статусу дитини, оскільки стимулює перцептивні, інтелектуальні процеси, ритмічні рухи [170, 579]. Результати дослідження показують, що рухова активність є достатньо помірною у 43,56 % дівчаток і 45,11 % хлопчиків протягом 4-го року, у 52,94 % і 41,66 % – протягом 5-го року та 51,67 % і 44,07 % – відповідно протягом 6-го року життя (рис. 3.28).

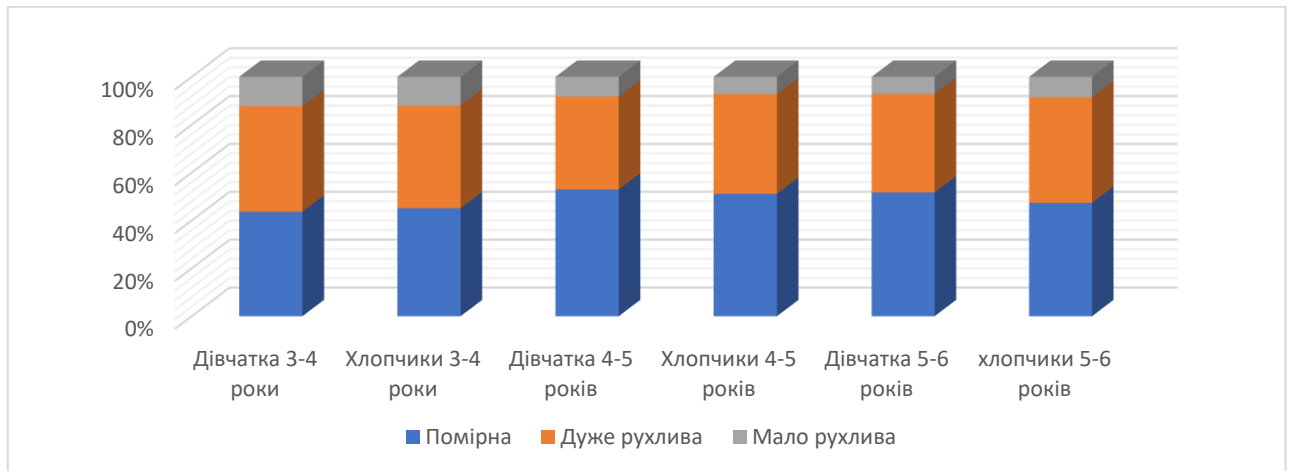

Рис. 3.28. Рухова активність дітей 3–6 років, %

Водночас відсоток дітей, які дуже рухливі є достатньо високим (44,07 % і 42,89 % дівчаток і хлопчиків 4-го року, 38,82 % і 51,11 % відповідно 5го року та 41,14 % і 47,39 % відповідно 6-ого року). Для найменшої кількості дітей дошкільного віку незалежно від віку та статі характерна малорухливість. Так, лише 12,37 % і 12,00 % дівчаток і хлопчиків 4-го року малорухливі. Серед інших вікових груп таких осіб є менше. Наприклад, респонденти вказують, що лише для 8,24 % дівчаток та 7,23 % хлопчиків 5-го року та 7,19 % і 8,54 % 6-го року – притаманна низька рухливість (рис. 3.28).

Нами було з'ясовано думку педагогів щодо активності дітей. Експертам запропонували відповісти на запитання «Яка активність дитини на заняттях, у іграх, на прогулянках?». Більшість дітей, на думку опитаних, є активними, а саме 61,89 % дівчаток і 58,80 % хлопчиків протягом 4-го року та 65,29 % і 66,11 % протягом 5-го року відповідно. Загальна кількість дітей 6-го року життя становила 64,59 % дівчаток і 68,24 % хлопчиків (рис. 3.29). Результати

дослідження виявили, що для 19,30 % і 22,22 % дівчаток і хлопчиків 4-го року, 20,58 % і 17,77 % – 5-го року та 23,44 % і 17,07 % – 6-го року відповідно характерна висока активність. Відносна кількість дітей, яким властивий пасивний характер діяльності становить 18,81 % дівчаток і 18,98 % хлопчиків 3–4 років, 14,13 % і 16,12 % – 4–5 років та 11,97 % і 14,69 % – 5–6 років відповідно.

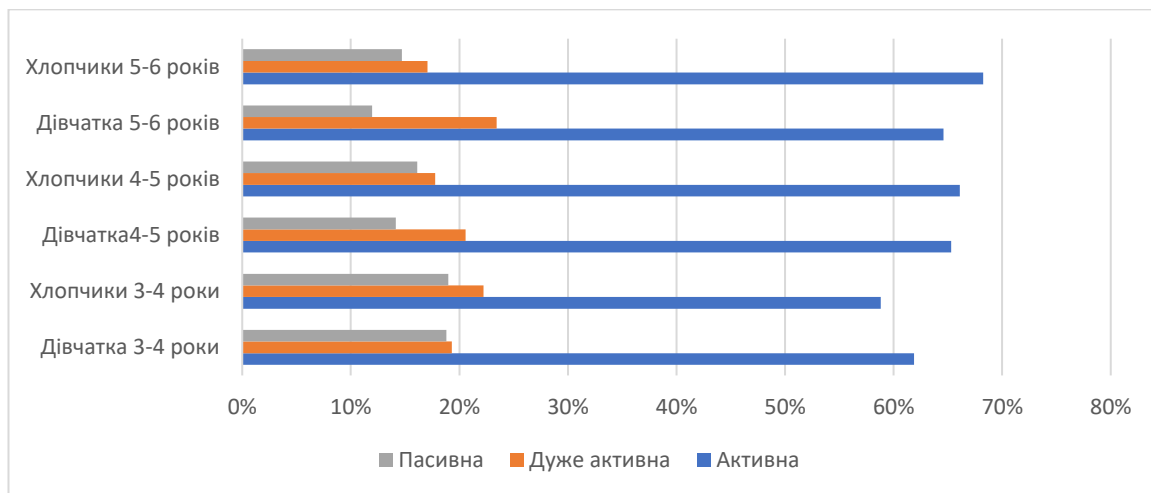

Рис. 3.29. Активність дітей 3–6 років на заняттях, у іграх, на прогулянках, %

У результаті опитування був визначений характер засипання дітей. Так, на думку фахівців, легкий характер засипання властивий 31,20 % і 43,52 % дівчаток і хлопчиків протягом 4-го року, 44,11 % і 46,11 % протягом 5-го року та 47,36 % і 35,54 % протягом 6-го року відповідно. Повільний характер засипання властивий для 39,10 % і 37,50 % дівчаток і хлопчиків на 4-му році, 31,17 % і 36,66 % на 5-му році, 27,27 % і 33,64 % на 6-му році життя відповідно. Разом з тим, нерегулярний характер засипання притаманний дівчаткам на 4-му році – 29,70 %, на 5-му – 24,72 %, на 6-му – 25,37 %. Частка хлопчиків із нерегулярним засипанням становить 18,98 % на 4-му році, 17,23 % – на 5-му та 30,82 % – на 6-му.

Аналіз відповідей щодо тривалості переходу дитини до бадьорості, дозволив констатувати, що значна частина дітей обох статей протягом 3–6 років характеризується швидким переходом, так, кількість дівчаток і хлопчиків становить 77,30 % і 69,91 % в 3–4 роки, 74,70 % і 74,44 % в 4–5 років та 78,46 % і 67,29 % в 5–6 років відповідно. Найменшу кількість становила частка з дуже

швидким переходом до бадьорості, зокрема, 9,40 % дівчаток і 12,50 % хлопчиків впродовж 4-го року, 11,78 % і 10,00 % впродовж 5-го року та 8,13 % і 15,63 % впродовж 6-го року життя відповідно. Частка дівчаток і хлопчиків з тривалим (важким) переходом до бадьорості становила 13,30 % і 17,59 % на 4-му році життя, 13,52 % і 15,56 % – на 5-му та 13,41 % і 17,08 – на 6-му відповідно.

За результатами опитування щодо характеру переключення дитини з одного виду діяльності на інший нами було встановлено, що загалом найбільша частка дітей відзначається швидким переключенням, власне 77,23 % і 73,16 дівчаток і хлопчиків в 3–4 роки, 72,94 % і 80,55 % в 4–5 років, 81,33 % і 74,40 % в 5–6 років відповідно. Дуже швидко переключення властиве для 12,87 % дівчаток і 17,59 % хлопчиків на 4-му році, 15,29 % і 11,68 % на 5-му та 13,87 % і 14,23 % на 6-му відповідно. Відносно невелика кількість дітей, для яких переключення з одного виду діяльності на інший відбувається важко становить 9,90 % дівчаток і 9,25 % хлопчиків 4-го року життя, 11,77 % і 7,77 % – 5-го року та 4,80 % і 11,37% – 6-го року відповідно.

Узагальнення результатів дослідження щодо особливостей поведінки дитини в типових ситуаціях дозволило визначити тип нервової системи. Згідно з отриманими даними, число балів від 8 до 13 вказує на сильний урівноважений тип, від 13 до 18 – на сильний неурівноважений тип, від 18 до 24 – на слабкий.

Аналіз результатів дає можливість констатувати, що серед дітей 3–6 років траплялися усі типи нервової системи з тенденцією до переважання дітей з урівноваженою нервовою системою (рис. 3.30).

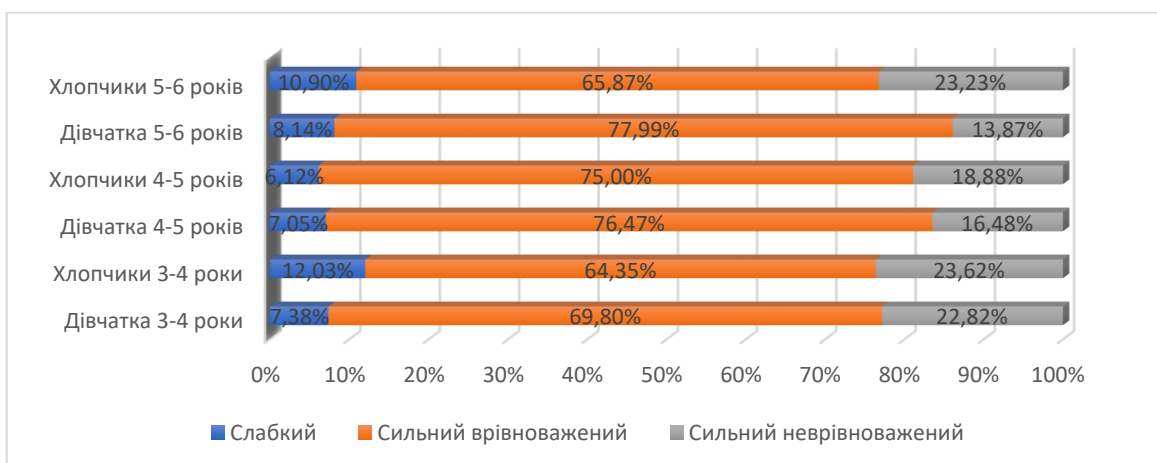

Рис. 3.30. Розподіл дітей 3-6 років за типами нервової системи

Як можемо бачити співвідношення кількості дітей дошкільного віку із різними типами нервової системи була майже однаковою в усіх вікових підгрупах дівчаток і хлопчиків.

Отож кількість дітей з сильним урівноваженим типом нервової системи була 69,80% у дівчаток і 64,35% у хлопчиків 4-го року життя. Серед дівчаток і хлопчиків 5-го та 6-го року життя кількість дітей з урівноваженим типом нервової системи становила відповідно (76,47% і 75,00%) та (77,99% і 65,87%).

Кількість дітей із слабким типом нервової системи була найменшою та практично однаковою в усіх вікових підгрупах – 6,12–12,03%, тоді як із сильним неурівноваженим типом нервової системи 13,87– 23,62%.

3.8. Індивідуально-типологічні особливості дітей дошкільного віку

Тип нервової системи є сукупністю вроджених функціональних особливостей. Він є найбільш сталою характеристикою вищої нервової діяльності і в цілому навряд чи може бути змінений. Проте ця характеристика зазнає змін під впливом умов існування, тобто під впливом оточуючого середовища загалом [152, 353].

Темперамент дитини – один із найважливіших орієнтирів у здійсненні диференційованого підходу в її вихованні, який полягає у варіативному використанні цілісної системи засобів, форм, методів та прийомів виховної роботи з урахуванням комплексу індивідуальних відмінностей дітей [254, 353, 574].

Проведені дослідження дозволили встановити розподіл дітей 3-6 років за типом темпераменту. Результати дослідження вказують на існування різних закономірно пов'язаних властивостей темпераментів (рис. 3.31).

Як можемо бачити, серед дівчаток та хлопчиків 4-го року життя встановлено: холериків – 4,92 % та 1,38 %, сангвініків – 8,50 % та 9,70 %, флегматиків – 4,92 % та 4,24 %, меланхоліків – 1,43 % та 1,85 % відповідно; змішаного темпераменту: «холерик – сангвінік» – 21,78 % дівчаток та 21,75 % хлопчиків, «сангвінік – флегматик» – 27,22 % та 31,01 % відповідно, «сангвінік

– меланхолік» – 2,98 % та 5,09 %, «холерик – флегматик» – 6,93 % та 5,55 %, «флегматик – меланхолік» – 19,80 % та 18,05 %, «холерик – меланхолік» – 1,48 % та 1,38 %.

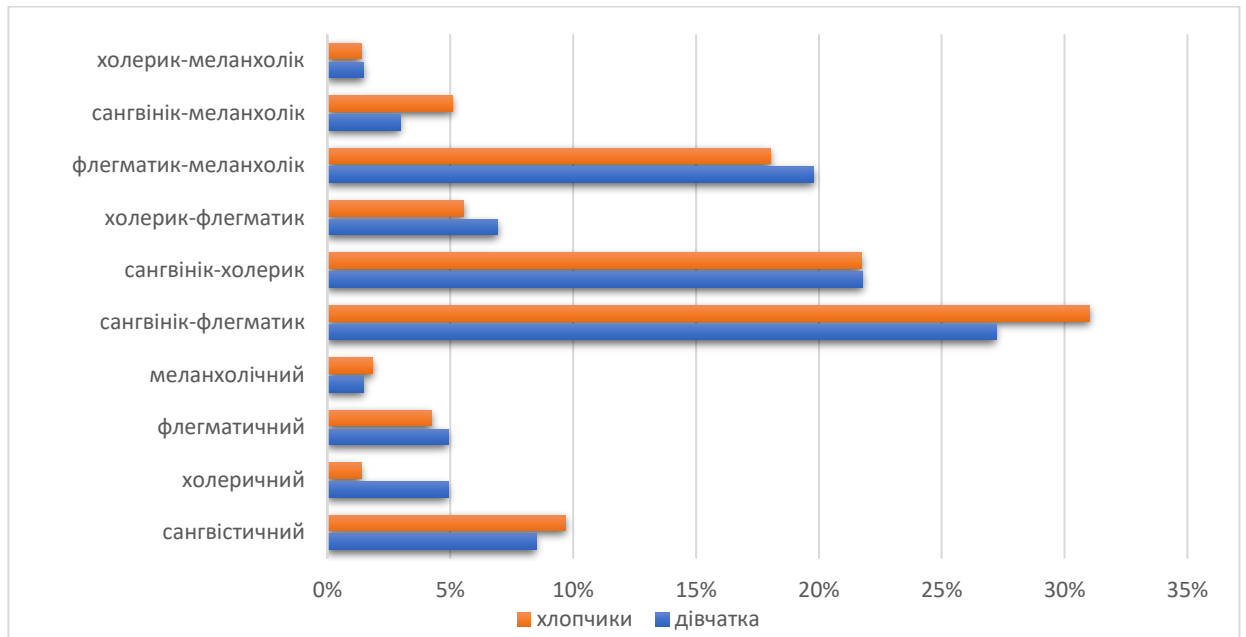

Рис. 3.31. Типи темпераменту дітей 4-го року життя

В результаті аналізу виявлено, що в групі дівчаток 5-го року життя для (1,58 %) притаманний холеричний тип темпераменту, для (4,11 %) – сангвінічний, для (3,35 %) – флегматичний і для (1,76 %) – меланхолічний тип. У більшості дівчаток переважав змішаний тип темпераменту, зокрема «холериків – сангвініків» – 23,45 %, «сангвініків – флегматиків» – 28,05 %, «холериків – флегматиків» – 13,52 %, «флегматиків – меланхоліків» – 15,29 %, «сангвініків – меланхоліків» – 7,05 % та «холериків – меланхоліків» – 1,84 % (рис. 3.32).

У хлопчиків 5-го року співвідношення за типом темпераменту таке: сангвініки – 3,33 %, холерики та флегматики по 1,66 % відповідно, меланхоліки – 2,77 %, змішаного типу темпераменту: «холерик – сангвінік» – 23,33 %, «сангвінік – флегматик» – 33,44 %, «флегматик – меланхолік» – 15,29 %, «холерик – флегматик» – 13,52 %, «сангвінік – меланхолік» – 4,44 % та «холерик – меланхолік» – 1,11 % (рис. 3.32).

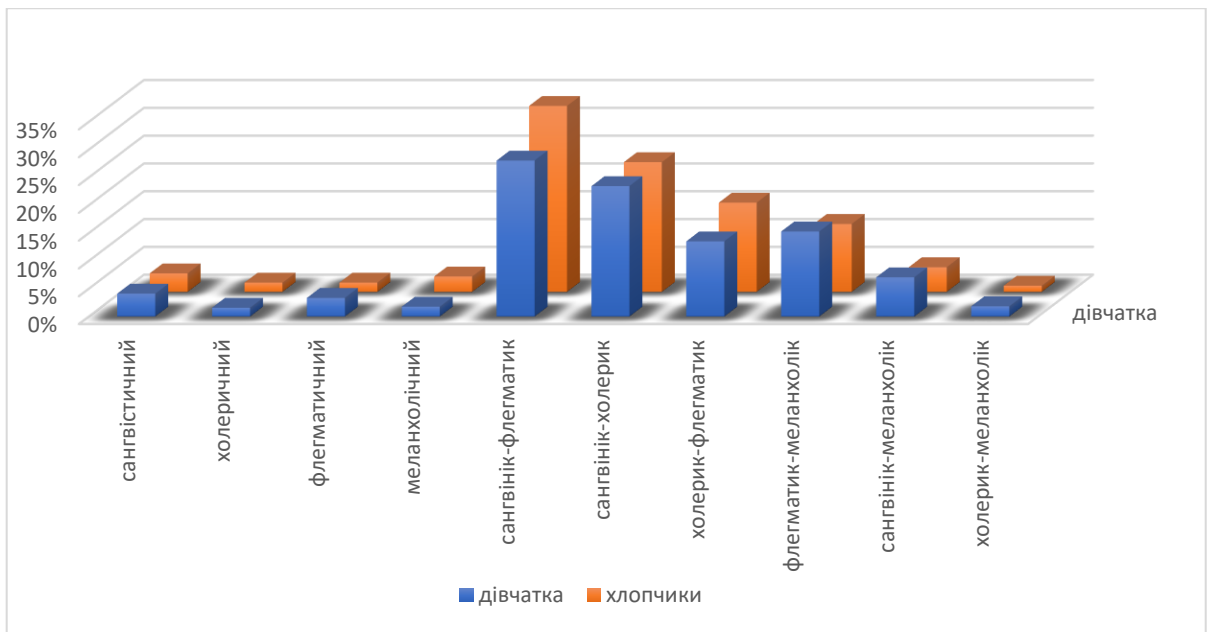

Рис. 3.32. Типи темпераменту дітей 5-го року життя

Вивчення типу темпераменту дітей 6-го року показало, що у групі дівчаток виявлено 1,43 % – холеричного типу, 2,87 % – сангвінічного, 3,82 % – флегматичного та 1,43 % – меланхолічного. Щодо змішаних типів, то тут спостерігаємо таке: «холериків-сангвініків» – 16,74 %, «сангвініків-флегматиків» – 38,54 %, «флегматиків-меланхоліків» – 13,39 %, «холериків-флегматиків» – 18,44 % «сангвініків-меланхоліків» – 2,39 %, «холериків-меланхоліків» – 0,95 % (рис. 3.33).

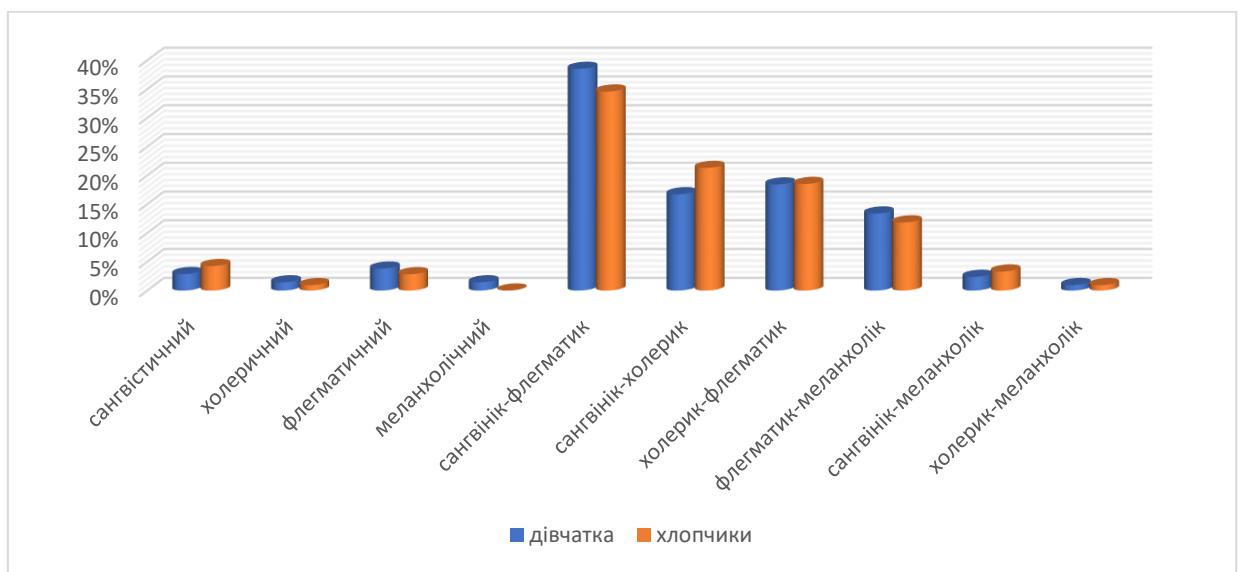

Рис. 3.33. Типи темпераменту дітей 6-го року життя

В досліджуваній групі хлопчиків 6-го року життя встановлено такий розподіл: сангвініків – 4,26 %, холериків – 0,94 %, кількість флегматиків і меланхоліків дорівнювала 2,84 % і 1,42 % відповідно, змішаного типу: «холерик-сангвінік» – 21,32 %, «сангвінік-флегматик» – 34,60 %, «сангвінік-меланхолік» – 3,31 %, «холерик-флегматик» – 18,53 %, «флегматик-меланхолік» 11,84 %, «холерик-меланхолік» – 0,94 % (рис. 3.33).

З наведених даних можемо констатувати, що співвідношення кількості дітей 3–6 років із різними типами темпераменту була майже однаковою в усіх вікових підгрупах дівчаток і хлопчиків.

Результати проведених досліджень показали, що в групі дітей 3–6 років переважали дошкільники із змішаним типом темпераменту, так найбільшому відсотку притаманний тип «сангвінік – флегматик» – 27,22–38,54 %, (що в середньому по всій вибірці становить 32,14 %). Іншу частку розподілили між собою такі типи темпераменту як «сангвінік – холерик» – 16,74–23,45 %, «флегматик – меланхолік» – 11,84–19,80 % і «холерик – флегматик» – 5,55–18,53 % (що в середньому по всій вибірці становить 21,39 %, 15,09 % і 13,16 % відповідно). Кількість дітей із типом «сангвінік – меланхолік» становила 2,39–7,05 % (в середньому по всій вибірці – 4,20 %) і найменшою та практично однаковою в усіх вікових підгрупах була кількість дітей із типом «холерик – меланхолік» – 0,94–1,84 % (в середньому по всій вибірці – 1,28 %).

Щодо чітко окреслених властивостей одного типу темпераменту серед обстеженого контингенту дітей 3–6 років, то найбільшою мірою виявився представлений сангвінічний тип темпераменту – 2,87–9,70 % (що в середньому по всій вибірці становить 5,46 %), далі по рейтингу представлений флегматичний – 1,66–4,92 % і холеричний тип – 0,94–4,92 % і (в середньому по вибірці 3,47 % і 1,98 % відповідно), і найменшою мірою представлений меланхолічний – 1,42–2,77 % (в середньому по вибірці 1,78 %).

3.9. Особливості фізичного стану дітей дошкільного віку з відхиленнями у психофізичному розвитку

Динаміка здоров'я дитячого населення нашої країни набула негативної тенденції. Зростає дитяча інвалідність, росте кількість дітей з хронічною патологією. Натепер близько 50% дітей до 6-ти років мають донозологічні морфофункціональні відхилення. Психофізичний розвиток сучасних дошкільників характеризується тенденцією до збільшення кількості дітей з дисгармонійним психофізичним розвитком [334, 540].

Значною мірою це стосується дітей з відставанням у психофізичному розвитку внаслідок порушень діяльності різних або кількох аналізаторів (зорового, слухового), із органічним ураженням центральної нервової системи (ЦНС), із затримкою психічного розвитку (ЗПР), із порушеннями мовлення, опорно-рухового апарату, поведінки, емоційними відхиленнями, а також із важкими множинними порушеннями [50, 110, 112, 162, 422, 484 та ін.].

На сучасному етапі розвитку суспільства, передова світова спільнота змінює ідеологічні установки щодо осіб з порушеннями психофізичного розвитку. В основу освітніх інновацій покладено концепцію «цілісного підходу», яка відкриває шлях до реалізації прав і можливостей кожній людині і, насамперед, передбачає рівний доступ до здобуття якісної освіти. Відбувається перехід від ізоляції до інклюзії, яка поєднує в собі поняття комплексності, предметності та визнається вченими і практиками як принцип організації процесу навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітніх закладів [208, 209].

Дошкільна освіта є оптимальною для включення дітей, які потребують корекції психофізичного розвитку, у загальноосвітнє середовище, оскільки у цей час простіше й швидше формується прийняття різноманітних особистісних проявів. Зокрема, діти дошкільного віку набагато швидше дорослих перестають виділяти відмінності між людьми, активно оволодівають культурними навичками та здібностями тощо [9]. Крім того, за певних умов розвиток дітей дошкільного віку, які потребують корекції психофізичного розвитку, може

вирівнюватися або наближатися до рівня розвитку здорових однолітків, і в рамках існуючих освітніх систем можна керувати цим процесом [251, 454].

Періоду дошкільного дитинства характерні незакінченість морфофункціонального розвитку усіх фізіологічних систем, висока реактивність організму на зовнішні дії, менша стійкість до чинників навколишнього середовища, нерівномірність процесів росту і розвитку [590, 597, 646].

Загальновідомо, що рівень здоров'я дитячого населення у дошкільний період формує його стан у старших вікових групах. Розвиток дитини у морфологічному, функціональному, нервово-психічному, емоційному, соціальному напрямках потребує своєчасної підтримки, її системності і цілісності. Це необхідно для гармонійного розвитку дитини, який зумовлений не тільки генетично, але й піддається корекції оздоровчими заходами [18, 19].

Фізичний стан виявляється у становленні та зміні біологічних форм та функцій організму дитини в процесі життя та визначається сукупністю морфологічних особливостей фізичного розвитку, відповідністю чи невідповідністю біологічного віку календарному, функціональних показників окремих систем організму, станом здоров'я, що визначається рівнем неспецифічної резистентності імунного захисту, показників формування постави [84, 516].

У таблиці 3.11 наведено показники фізичного стану дівчаток та хлопчиків 5–6 років з відхиленнями у психофізичному розвитку. Фізичний розвиток являє собою безперервний процес і його гармонійність – один з найважливіших показників здоров'я [240]. При його оцінці враховувалися такі показники як довжина, маса тіла, окружність грудної клітини, а так само розрахунок на основі отриманих соматометричних даних, антропометричного індексу.

Аналіз отриманих масо-зростових характеристик дошкільнят із вадами психофізичного розвитку не виявив їх відставання від встановлених нормативних значень для осіб відповідного віку та статі [83]. Щодо отриманих показників обводу голови, то у в усіх обстежених дітей вони знаходилися в межах нормативних величин [516].

Таблиця 3.11

Показники фізичного стану дітей 5–6 років із відхиленнями у психофізичному розвитку (n=56)

Показники	Стать	1	2	3	4	5
		$\bar{x} \pm S$	$\bar{x} \pm S$	$\bar{x} \pm S$	$\bar{x} \pm S$	$\bar{x} \pm S$
Зріст, см	д	116,45±1,25	116,85±3,07	115,00±2,08	113,00±1,00	116,25±2,06
	х	121,00±4,18	114,37±10,79	116,44±6,32	114,50±3,53	116,00±3,93
Маса тіла, кг	д	17,75±1,50	20,35±1,67	18,41±2,78	17,66±1,52	19,60±2,05
	х	20,06±3,38	21,00±4,20	19,70±1,50	17,90±1,55	22,86±6,01
Окружність грудної клітки, см	д	55,87±1,45	57,71±1,99	55,42±3,40	56,66±3,05	56,50±2,12
	х	56,70±2,38	56,87±4,54	55,66±3,67	59,50±2,12	61,40±7,76
Окружність голови, см	д	52,12±2,52	51,64±1,74	49,78±2,27	53,66±1,52	49,25±0,97
	х	50,20±1,48	51,50±1,19	50,33±2,06	53,00±1,41	52,20±3,21
Масо-зростовий індекс, ум. од.	д	152,69±12,97	174,07±11,56	160,01±23,10	156,42±14,85	168,66±17,95
	х	162,30±23,24	182,19±21,76	169,16±8,93	156,19±8,76	196,16±46,10
Біологічний вік, ум.од.	д	44,83±1,97	44,19±1,14	44,30±2,15	47,99±1,54	44,36±0,50
	х	43,59±0,67	45,32±3,72	43,56±1,25	46,32±2,66	44,97±1,73
Кистьова динамометрія (провідна рука), кг	д	5,25±0,49	5,58±0,90	4,57±1,58	5,50±0,35	4,00±0,42
	х	5,42±0,65	6,42±0,70	4,88±0,71	6,10±0,42	4,14±0,75
Тривалість гострих респіраторних захворювань, днів на рік	д	18,75±2,75	18,57±2,57	23,19±4,64	19,33±1,52	24,50±3,41
	х	19,00±2,12	18,62±2,26	21,00±3,53	20,00±2,82	21,20±3,53
ЧСС, уд·хв ⁻¹	д	97,00±2,58	91,85±2,73	99,71±5,31	99,00±1,00	100,00±4,32
	х	92,00±2,82	93,62±4,59	100,88±3,62	99,50±2,12	99,20±4,60
ЧД, циклів за хвилину	д	23,00±0,81	23,85±1,34	24,28±1,49	26,00±1,00	24,25±0,95
	х	23,30±1,14	23,62±1,50	24,17±1,39	25,00±1,41	24,00±1,58
Плечова дуга, см	д	31,87±1,03	33,57±1,61	31,71±2,05	33,33±1,52	31,50±1,73
	х	32,00±1,58	33,62±1,30	32,33±1,32	33,00±1,41	32,80±0,83
Індекс сутулості, %	д	74,75±0,95	81,57±2,43	76,28±2,05	77,66±2,51	77,25±2,21
	х	75,8±2,58	80,12±2,03	77,00±1,73	76,00±1,41	78,00±1,58

Примітка: 1 – діти з порушеннями опорно-рухового апарату; 2 – з порушеннями розвитку мовлення; 3 – із затримкою психічного розвитку; 4 – із синдромом Дауна; 5 – з розладами аутичного спектра.

Важливим показником для оцінки фізичного розвитку є ОГК, її величина тісно корелює з функціональними показниками дихальної та серцево-судинної системи. Так, за нашими даними показник ОГК перебував в діапазоні 55,42–57,71 см у дівчаток та 55,66–61,40 см у хлопчиків, що відповідає віковим параметрам [83]. Таким чином, за низкою показників тілобудови (зріст, маса, ОГК) обстежені діти з особливими потребами мають середній рівень фізичного розвитку згідно таблиці стандартів [83].

Не спостерігалось серйозних відхилень від нормативних значень [516] у дітей із вадами психофізичного розвитку й в показниках масо-зростового індексу, зареєстровані нами величини даного індексу у дівчаток з ПРМ та РАС

відповідали середньому рівню, проте у одноліток з ПОРА, ЗПР та СД вони виявилися дещо нижчими і відповідали рівню нижчому за середній. Серед обстеженого контингенту хлопчиків спостерігалася найбільша частка дітей (ПРМ, ЗПР, РАС) із середнім рівнем за індексом Кетле, лише у хлопчиків із ПОРА та СД констатували нижчий від середнього рівень за індексом Кетле.

Визначення біологічного віку в сукупності з показниками фізичного розвитку дозволяє більш точно оцінити рівень здоров'я і фізичних можливостей основних систем організму дошкільників. Біологічний вік поняття комплексне, що відображає індивідуально фактично досягнутий рівень морфофункціональної зрілості окремих тканин, органів і цілісного розвитку організму [240]. Н.О. Тупчій пропонує оцінювати біологічний вік дітей 5-6 років за показником співвідношення окружності голови до довжини тіла [516].

Аналіз отриманих даних дозволив констатувати, що у дівчаток з відхиленнями психофізичного розвитку середній показник біологічного віку знаходився в межах 44,19–47,99 у.о., у хлопчиків відповідно 43,56–46,32 у.о., що свідчить про середній рівень біологічного дозрівання [516]. Тобто можна стверджувати, що біологічний вік досліджуваного контингенту дітей відповідає паспортному.

Однією з важливих характеристик розвитку кістково-м'язової системи дитини є динамометрія кисті руки. Зокрема, у обстежених дітей показник сили кисті знаходився в межах 4,00–5,50 кг у дівчаток та 4,14–6,10 кг у хлопчиків. За даним показником у всіх досліджуваних дітей з вадами психофізичного розвитку показник сили м'язів кисті провідної руки нижче нормативно встановлених [83], що свідчить про низький рівень та відставання в розвитку кістково-м'язової системи дітей.

Відомо, що стійкість організму до несприятливих факторів оцінюється кількістю і тривалістю гострих захворювань, які перенесла дитина у попередньому році. Отримані дані продемонстрували, що захворюваність обстежених дітей знаходилась в межах 18,57–24,50 днів у дівчаток та 18,62–21,20 днів у хлопчиків. Оцінка щодо кількості днів в році, пропущених у зв'язку з

гострими респіраторними захворюваннями у дівчаток та хлопчиків з вадами психофізичного розвитку становить 2 бала та свідчить про рівень нижчий від середнього [516].

Згідно аналізу отриманих даних з'ясовано, що показник ЧСС в стані спокою у дівчаток перебував в діапазоні 91,85–100,00 уд·хв⁻¹, у хлопчиків – 92,00–100,88 уд·хв⁻¹. Як бачимо з наведеної таблиці 3.11 показники ЧСС у стані спокою знаходяться в межах вікової норми [85] у дітей обидвох статей з ПОРА та ПРМ та відповідають середньому рівню [516]. Однак у дітей з РАС, СД та ЗПР значення ЧСС є трохи вищим за вікову норму як у дівчаток, так і у хлопчиків та відповідає рівню нижчому за середній [516].

Показник ЧД за даними обстеження був в межах норми [85] у дівчаток та хлопчиків з ПОРА і в середньому становив 23,00±0,81 рухів за хвилину та 23,30±1,14 рухів за хвилину відповідно. Незначно вищим був показник ЧД у дітей з ПРМ, а саме 23,85±1,34 рухів за хвилину у дівчаток та 23,62±1,50 рухів за хвилину – у хлопчиків. Ці величини практично не відрізняються від показників однолітків з нормативним розвитком [205]. Найвищі величини ЧД характерні для дівчаток та хлопчиків з СД (26,00±1,00 рухів за хвилину та 25,00±1,41 рухів за хвилину відповідно). Отримані величини ЧД дітей з ЗПР та РАС перевищують середні нормативні значення та перебувають в діапазоні 24,00–24,28 рухів за хвилину.

При порівнянні показників функціональних можливостей системи дихання з оціночною шкалою [516] виявлено, що результати дівчаток та хлопчиків з ПОРА відповідають оцінці 3 бала, а дівчаток та хлопчиків з ПРМ, ЗПР, СД та РАС – 2 бала. Таким чином, у дітей з ПОРА спостерігається середній рівень функціональних можливостей системи дихання, а у дітей з ПРМ, ЗПР, СД та РАС відповідно – нижче за середній рівень.

У ході дослідження з'ясувалось, що для всіх обстежених дівчаток з відхиленнями у психофізичному розвитку притаманне низьке значення плечової дуги (31,50–33,57 см), у хлопчиків можна спостерігати аналогічну ситуацію – (32,00–33,62 см). При цьому необхідно відмітити, що у дітей з ПРМ та СД

встановлено рівень нижчий від середнього величини плечової дуги, у решта дітей з вадами психофізичного розвитку констатовано низький рівень [516].

Визначення індексу сутулості в дітей з особливими потребами дозволило з'ясувати, що для дівчаток та хлопчиків з ПОРА, ЗПР, СД та РАС є характерним високий ступінь сутулості. Величини індексу сутулості відповідають середньому рівню лише у дітей обидвох статей з ПРМ. Межі рівня нижчого від середнього притаманні дітям з ЗПР, СД та РАС. Найбільш низькі значення індексу сутулості зафіксовано у дітей з ПОРА [516]. Загалом це можна пояснити тим, що старший дошкільний вік є критичним періодом розвитку, на який припадає прискорений темп зростання [84].

У дослідженні був здійснений розподіл дітей за рівнями фізичного стану згідно критеріїв оцінювання за методикою Н.О. Тупчій. Отримані показники представлені в таблиці 3.12.

Таблиця 3.12

Рівні фізичного стану та його показників у дітей 5–6 років із відхиленнями у психофізичному розвитку (n=56)

Показники	Дівчатка					Хлопчики				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Масо-зростовий індекс	НС	С	НС	НС	С	НС	С	С	НС	С
Біологічний вік	С	С	С	С	С	С	С	С	С	С
Кількість днів в році, пропущених у зв'язку з гострими респіраторними захворюваннями	НС	НС	НС	НС	НС	НС	НС	НС	НС	НС
Частота серцевих скорочень	С	С	НС	НС	НС	С	С	НС	НС	НС
Частота дихання	С	НС	НС	НС	НС	С	НС	НС	НС	НС
Плечова дуга	Н	НС	Н	НС	Н	Н	НС	Н	НС	Н
Індекс сутулості	Н	С	НС	НС	НС	Н	С	НС	НС	НС

Примітки: 1 – діти з порушеннями опорно-рухового апарату; 2 – з порушеннями розвитку мовлення; 3 – із затримкою психічного розвитку; 4 – із синдромом Дауна; 5 – з розладами аутичного спектра; С – середній рівень, НС – нижчий середнього рівень, Н – низький рівень.

Дослідження показників гемодинаміки дітей з особливими потребами є найбільш інформативними для оцінки функціонального стану організму та нормування фізичних навантажень.

Універсальними індикаторами адаптаційних процесів в організмі, за якими можна прогнозувати його функціональний стан і подальший розвиток основних функціональних систем, є показники гемодинаміки [334].

Доведено [194], що функціональні й резервні можливості серцево-судинної системи є підґрунтям для формування адекватних компенсаторних реакцій організму на впливи оточуючого середовища.

Результати функціонального тестування серцево-судинної системи обстеженого контингенту дітей наведено в таблиці 3.13.

Таблиця 3.13

Показники серцево-судинної системи дітей 5–6 років із відхиленнями у психофізичному розвитку, (n=54)

Показники		Дівчатка (n=25)					Хлопчики (n=29)				
		Вади психофізичного розвитку									
		ПОРА	ПРМ	ЗПР	СД	РАС	ПОРА	ПРМ	ЗПР	СД	РАС
ЧСС уд·хв ⁻¹	$\bar{x}$	97,00	91,85	99,70	99,00	100,00	92,00	93,62	100,88	99,50	99,20
	S	2,58	2,73	5,31	1,00	4,32	2,82	4,59	3,62	2,12	4,60
САТ, мм рт. ст.	$\bar{x}$	97,00	95,42	101,85	102,66	103,50	94,40	90,50	98,55	103,00	99,60
	S	6,83	6,29	3,93	7,57	5,74	3,84	3,25	5,50	1,41	2,96
ДАТ, мм рт. ст.	$\bar{x}$	60,25	61,00	68,71	68,00	66,25	61,80	57,12	66,11	67,00	65,80
	S	3,86	8,66	4,34	2,00	2,62	5,06	3,94	4,93	4,24	5,26
ПТ, мм рт. ст.	$\bar{x}$	36,75	34,42	33,14	34,66	37,25	32,60	33,37	32,44	36,00	33,80
	S	6,07	7,95	4,41	6,11	3,59	3,64	2,97	3,77	2,82	3,70
ІР, ум. од.	$\bar{x}$	94,09	85,45	101,56	101,64	103,50	86,78	84,65	99,52	102,48	98,82
	S	5,64	7,32	6,28	7,42	7,37	2,40	3,47	7,97	0,77	5,49
АП, ум. од.	$\bar{x}$	1,83	1,77	2,01	2,02	2,02	1,73	1,72	1,96	2,01	1,98
	S	0,10	0,14	0,09	1,10	0,11	0,08	0,09	0,13	0,01	0,10
КВ, ум. од.	$\bar{x}$	27,07	28,20	30,69	29,21	27,02	28,52	28,19	31,42	27,63	29,65
	S	5,52	7,77	5,48	5,56	2,77	3,52	2,11	3,33	1,58	3,75

Примітки: ПОРА – порушення опорно-рухового апарату, ПРМ – порушення розвитку мовлення, ЗПР – затримка психічного розвитку, СД – синдром Дауна, РАС – розлади аутичного спектра.

За даними аналізу обстеженої вибірки встановлено, що середні значення САТ (90,50–103,50 мм рт. ст.) і ДАТ (57,12–68,71 рт. ст.) перебували в межах вікової норми [16], значення пульсового тиску (ПТ) у дітей коливались в межах 32,4–37,25 мм рт. ст.

Для кількісної оцінки енергопотенціалу організму дитини застосовувався показник резерву – індекс Робінсона, який характеризує систолічну роботу

серця. Отримані середні значення індексу Робінсона свідчать, що результати дівчаток та хлопчиків з СД, РАС та ЗПР відповідають низькому рівню. У дітей з ПОРА встановлено нижче середнього рівень стану регуляції серцево-судинної системи, лише у дітей з ПРМ констатовано середній рівень індексу.

З метою більш детального аналізу нами був здійснений розподіл дітей з вадами психофізичного розвитку за індексом Робінсона (рис. 3.34).

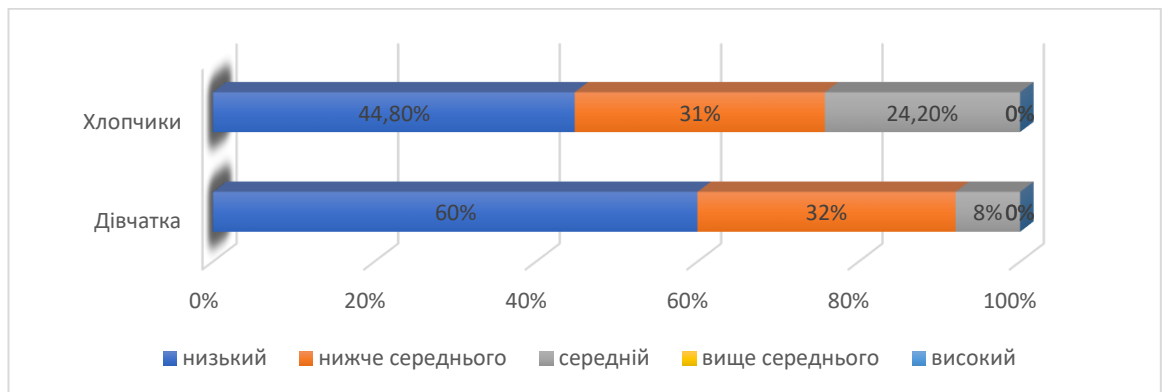

Рис. 3.34. Розподіл дітей із відхиленнями у психофізичному розвитку за індексом Робінсона

Отримані дані вказують на те, що у стані спокою задовільну якість регуляції системи кровообігу констатовано лише у 8,0 % дівчаток з особливими потребами, у решти 92,0 % обстежених – незадовільну. У хлопчиків з вадами психофізичного розвитку спостерігали наступне: у 24,2 % встановлено задовільну якість регуляції системи кровообігу, а у 75,8 % – незадовільну відповідно. Необхідно відмітити, що дітей з високим та вище середнього рівнями регуляції серцево-судинної системи не виявлено.

Відомо, що здатність протистояти несприятливим чинникам середовища значною мірою визначається резервними можливостями організму [193], що зумовило дослідження адаптаційного потенціалу системи кровообігу дітей з різними вадами психофізичного розвитку.

Отримані результати дозволили виявити зниження адаптаційних можливостей системи кровообігу у дітей обидвох статей із ЗПР, РАС та СД (1,96–2,02 ум. од.), що обумовлено в першу чергу зниженням функціональних резервів їх фізіологічних систем. Проте дівчатка та хлопчики з ПОРА та ПРМ

мають задовільний рівень адаптації (1,72–1,83 ум. од.). Як можемо спостерігати з наведених даних за гендерною ознакою не вирізняються результати оцінки рівня адаптаційних можливостей дітей з різними нозологіями.

Аналіз величин адаптаційного потенціалу дозволив виявити, що серед всіх обстежених дітей з вадами психофізичного розвитку 36,0 % дівчаток та 55,2 % хлопчиків мали задовільний рівень адаптаційних можливостей, 56,0% дівчаток та 41,3 % хлопчиків – напружений й 8,0% та 3,5 % відповідно – незадовільний рівень (рис. 3.35). Заслуговує на увагу той факт, що серед обстеженого дитячого контингенту в жодній дитини не встановлено зрив адаптації.

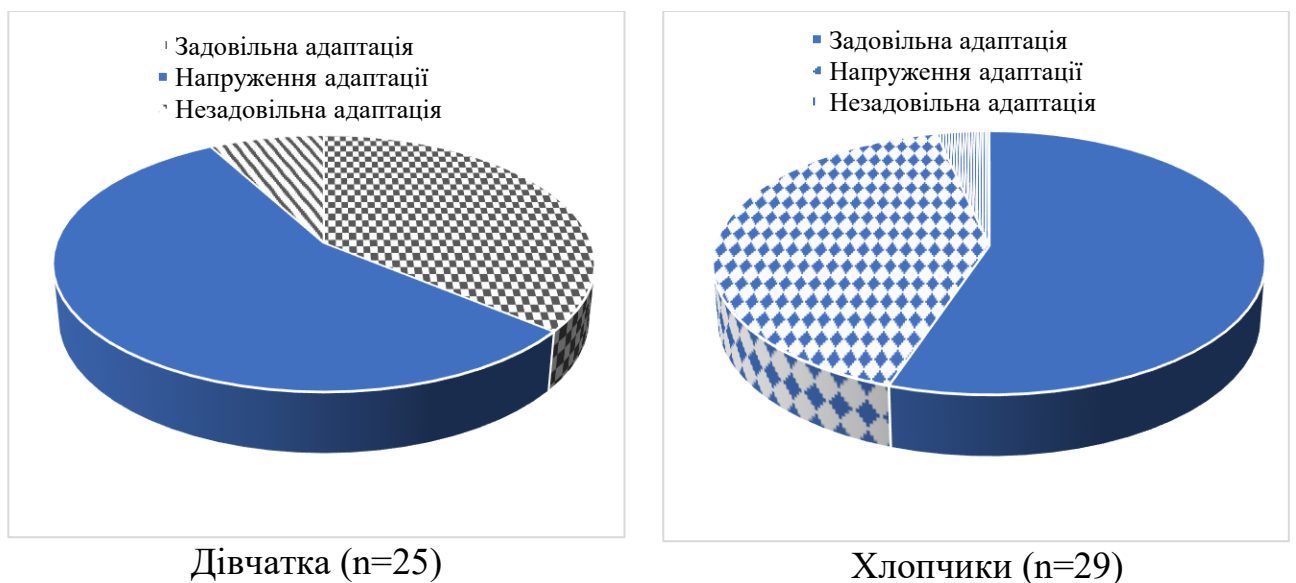

Рис. 3.35. Розподіл дітей з відхиленнями у психофізичному розвитку за значенням адаптаційного потенціалу

Важливим показником оцінки стану серцево-судинної системи є коефіцієнт витривалості (КВ), який у нормі у дітей старшого дошкільного віку має дорівнювати 23–25 умовним одиницям [83]. Збільшення значення цього показника відносно норми вказує на послаблення діяльності серцево-судинної системи, зменшення – на посилення. Загалом середнє значення коефіцієнту витривалості обстежених дітей з особливими потребами обидвох статей не залежно від вади вказує на послаблення діяльності серцево-судинної системи.

Розподіл дівчаток та хлопчиків з відхиленнями у психофізичному розвитку за значенням коефіцієнту витривалості представлено на рисунках 3.36–3.37.

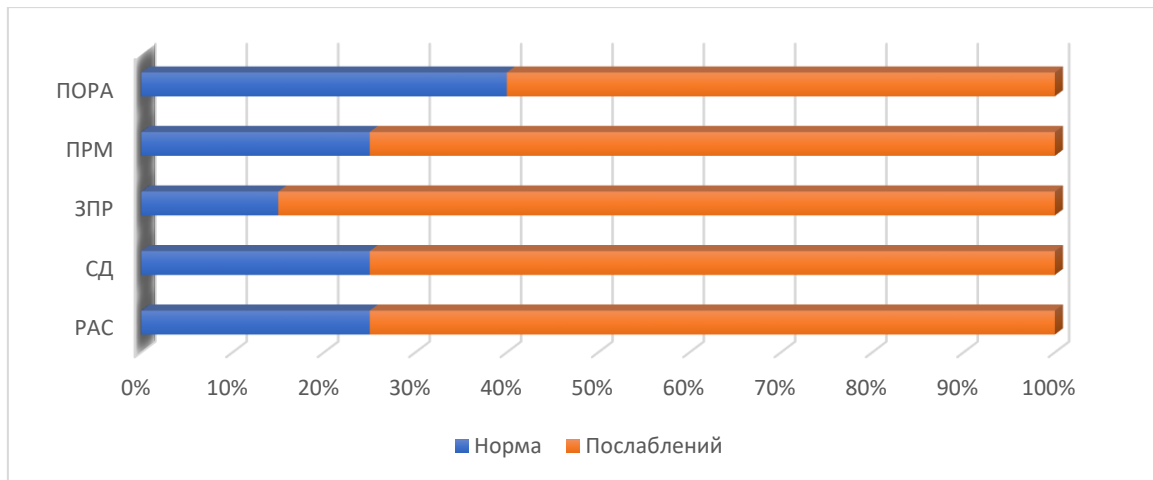

Рис. 3.36. Розподіл дівчаток з відхиленнями у психофізичному розвитку за значенням коефіцієнту витривалості, %

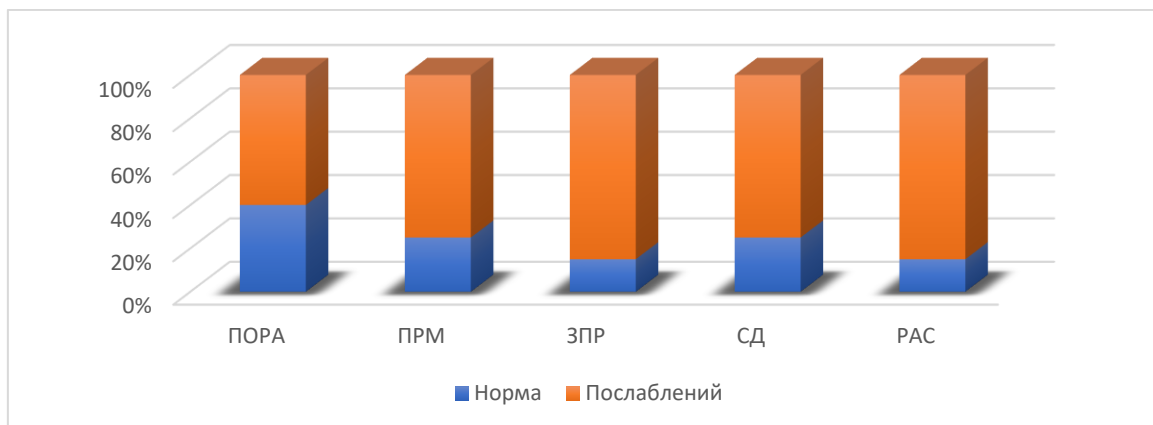

Рис. 3.37. Розподіл хлопчиків з відхиленнями у психофізичному розвитку за значенням коефіцієнту витривалості, %

3.10. Показники психомоторики дітей дошкільного віку з відхиленнями у психофізичному розвитку

Одним з найважливіших завдань фізичного виховання у ЗДО є питання розвитку рухової сфери, що є важливою характеристикою здоров'я дітей, їх фізичного вдосконалення [579, 646].

Важливість вивчення і корекції рухових порушень дітей з відхиленням у психофізичному розвитку визначається насамперед винятковою роллю рухового аналізатора у розвитку функцій мозку, вищої нервової діяльності і психічних

функцій. У зв'язку із зазначеним актуалізуються дослідження, спрямовані на вивчення показників психомоторики, що є значущим при розробці педагогічних дій, спрямованих на корекцію психофізичного розвитку дітей дошкільного віку.

Психомоторна діяльність дитини постає інтегральним результатом взаємодії центральної нервової (психічної) та моторної (м'язової) систем. Оскільки на перших етапах онтогенезу характерною ознакою розвитку є його синкретичність, коли психіка та моторика перебувають у нерозривній єдності, відповідно оцінка розвитку дитини має визначатися саме за показником психомоторного розвитку, а не окремих процесів та функцій, як це відбувається вже в більш старшому віці, коли вони поступово відособлюються один від одного та отримують відносну самостійність [467, 620].

Аналіз результатів констатувального педагогічного експерименту дав змогу оцінити стан і рівень зрілості центральних механізмів організації психомоторики дітей (таблиця 3.14).

Із представлених даних можна констатувати, що відставання в розвитку психомоторики є типовим для всіх дітей із вадами психофізичного розвитку. Аналіз отриманих результатів дозволяє стверджувати, що якість виконання завдань в групі дітей з відхиленнями у психофізичному розвитку була нижчою, ніж у дітей з нормативним розвитком. В середньому успішність виконання всіх завдань в групі дітей з вадами психофізичного розвитку склала 1,95 бала у дівчаток та 1,96 бала у хлопчиків, що становить 48,8% та 49,0% відповідно.

Успішність виконання завдань в групі дітей з нормативним розвитком була вищою та в середньому становила у дівчаток 3,11 бала, у хлопчиків – 3,17 бала, що становить 78,0 % та 79,3 % відповідно. Зокрема між середніми результатами дівчаток з психофізичними відхиленнями та їхніми однолітками із нормативним розвитком відзначається різниця в загальному розвитку психомоторики 29,2 %, між хлопчиками ця різниця становила 30,3 %.

Представлені у таблиці 3.14 результати вказують, що група дітей з нормативним розвитком була за всіма показниками психомоторики достатньо однорідною (середнє коливання коефіцієнта варіації $V=13,62-28,66$ %).

Таблиця 3.14

Показники психомоторного розвитку дітей 5–6 років

Тести	Діти, які потребують корекції психофізичного розвитку, n=54															Діти з нормативним розвитком, n=64								
	Дівчатка, n=25									Хлопчики, n=29						Дівчатка, n=30			Хлопчики, n=34					
	Вади психофізичного розвитку					Статистичні характеристики				Вади психофізичного розвитку					Статистичні характеристики				Статистичні характеристики					
	ПОРА	ПРМ	ЗПР	СД	РАС	$\bar{x}$	S	V, %	ПОРА	ПРМ	ЗПР	СД	РАС	$\bar{x}$	S	V, %	$\bar{x}$	S	V, %	$\bar{x}$	S	V, %		
1	2,60	2,00	1,80	2,30	1,50	2,04	0,67	33,12	2,00	2,00	1,70	2,55	1,20	1,89	0,72	38,19	3,10	0,60	19,59	2,91	0,62	21,33		
2	1,80	2,10	2,00	3,00	2,00	2,20	0,70	32,14	3,00	2,65	2,20	3,00	1,00	2,37	0,86	36,24	3,43	0,62	18,23	3,55	0,56	15,76		
3	2,10	1,30	1,00	2,20	1,00	1,52	0,87	57,35	2,01	2,25	1,34	2,00	0,50	1,62	0,82	51,59	2,80	0,76	27,18	3,02	0,67	22,23		
4	2,15	1,60	1,30	2,15	1,40	1,72	0,73	42,85	2,80	1,40	1,66	1,79	0,75	1,68	0,76	45,02	2,96	0,85	28,66	3,05	0,64	21,20		
5	2,75	1,55	1,65	2,10	1,35	1,88	0,88	47,87	2,01	2,07	1,67	2,00	1,00	1,75	0,63	36,13	3,03	0,71	23,68	2,97	0,67	22,67		
6	2,65	1,95	1,35	2,05	1,00	1,80	0,76	42,43	3,00	1,72	1,88	2,50	1,20	2,06	0,65	31,45	3,20	0,66	20,76	3,11	0,64	20,53		
7	3,85	2,85	2,15	2,15	2,00	2,60	0,77	30,56	3,40	3,03	2,22	2,00	1,40	2,41	0,77	32,31	3,50	0,50	14,52	3,61	0,49	13,63		
8	2,55	1,90	1,50	2,25	1,00	1,84	0,89	48,81	3,00	1,62	1,33	2,50	1,20	1,93	0,84	43,61	2,96	0,61	20,72	3,14	0,70	22,30		

Примітки: 1. Статична координація, бали. 2. Динамічна координація, бали. 3. Швидкість рухів, бали. 4. Координованість мікрорухів руки та пальців, бали. 5. Ритмічність рухів, бали. 6. Рухова пам'ять, бали. 7. Виразність рухів, бали. 8. Одночасність рухів, бали.

ПОРА – порушення опорно-рухового апарату, ПРМ – порушення розвитку мовлення, ЗПР – затримка психічного розвитку, СД – синдром Дауна, РАС – розлади аутичного спектра.

Значне розсіювання показників психомоторики спостерігається у дітей з відхиленнями психофізичного розвитку (велике коливання коефіцієнта варіації $V > 30\%$). Суттєва неоднорідність досліджуваного контингенту дітей пояснюється різною структурою вади.

Найбільш виражене відставання у розвитку психомоторики встановлено у дітей, в структуру яких входили різні варіанти затримки інтелектуального розвитку (ЗПР, РАС). Для таких дітей виконання рухового завдання представляє значні труднощі незалежно від типу психомоторних функцій (загальна моторика, дрібна моторика, тощо), при чому незважаючи на відсутність патології власне рухових функцій.

Очевидно це пов'язано з особливостями дозрівання мозкових структур у дітей з ЗПР та РАС, що вказує на більш низький рівень управління довільними рухами. Подібні результати свідчать про вплив затримки в розвитку такого інтегрального показника як просторове уявлення, починаючи з самого базового рівня – схеми тіла [206, 484].

Кращі результати продемонстрували діти з ПОРА, СД та ПРМ. При виконанні пропонованих завдань діти відчували певні труднощі, відзначалися незручності, неточності, сповільненість, певна дискоординація, проте вони були доступні. Загалом, слід зазначити, що вираженість незрілості у дітей (ПОРА, СД, ПРМ) або спотворення у дітей (ЗПР та РАС) емоційно-вольової сфери надає гальмуючий вплив на розвиток психомоторики [484].

Порівняльний аналіз прояву психомоторних якостей у дівчаток з відхиленнями психофізичного розвитку та здоровими однолітками виявив зниження успішності виконання тестових завдань за всіма показниками (рис. 3.38). Нами констатовано відставання дівчаток з порушеннями у психофізичному розвитку від здорових однолітків в розвитку статичної координації – на 26,5 %; динамічної координації – на 30,7 %; швидкості рухів – на 32,0 %; координованості мікрорухів руки та пальців – на 30,3 %; відчутті ритму – на 28,8 %; руховій пам'яті – на 35,0 %; виразності рухів – на 22,5 %; здатності до одночасності виконання рухів – на 28,0%.

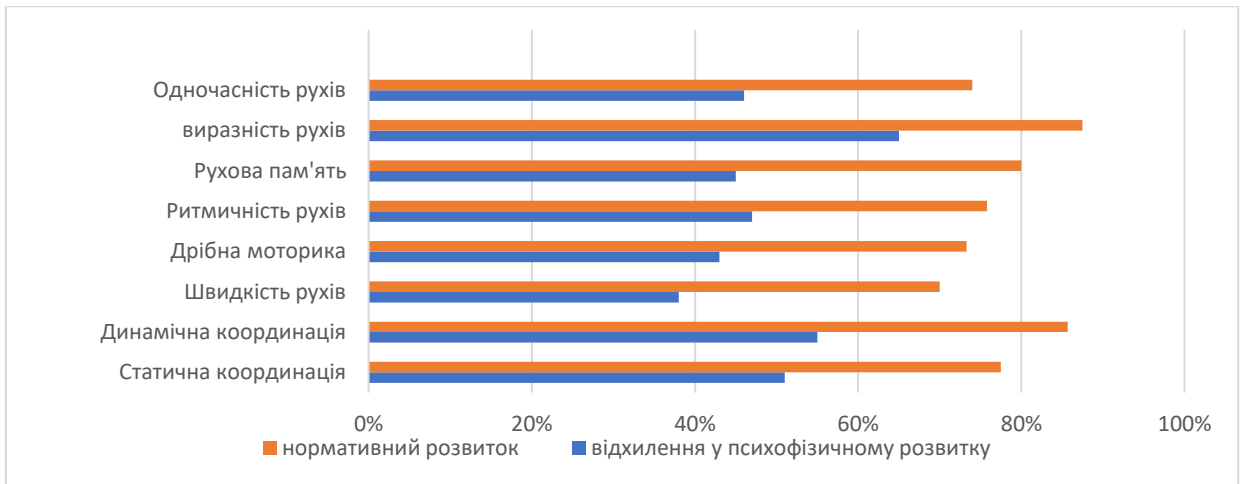

Рис. 3.38. Показники успішності виконання психомоторних тестів у дівчаток із відхиленнями у психофізичному розвитку та із нормативним розвитком

Порівняння середніх показників успішності виконання завдань щодо оцінки стану психомоторики хлопчиків аналогічно як й у дівчаток показало відставання за усіма досліджуваними компонентами (рис. 3.39).

Відставання показників психомоторики хлопчиків із відхиленнями у психофізичному розвитку порівняно з їх однолітками з нормативним розвитком становить 25,5 % у розвитку статичної координації, 29,5 % – у динамічній координації, 35,0 % – у швидкості рухів, 34,3 % – у координованості мікрорухів пальців і кисті, 30,5 % – у ритмічності рухів, 30,0 % – у виразності рухів, 30,2 % – у одночасності рухів.

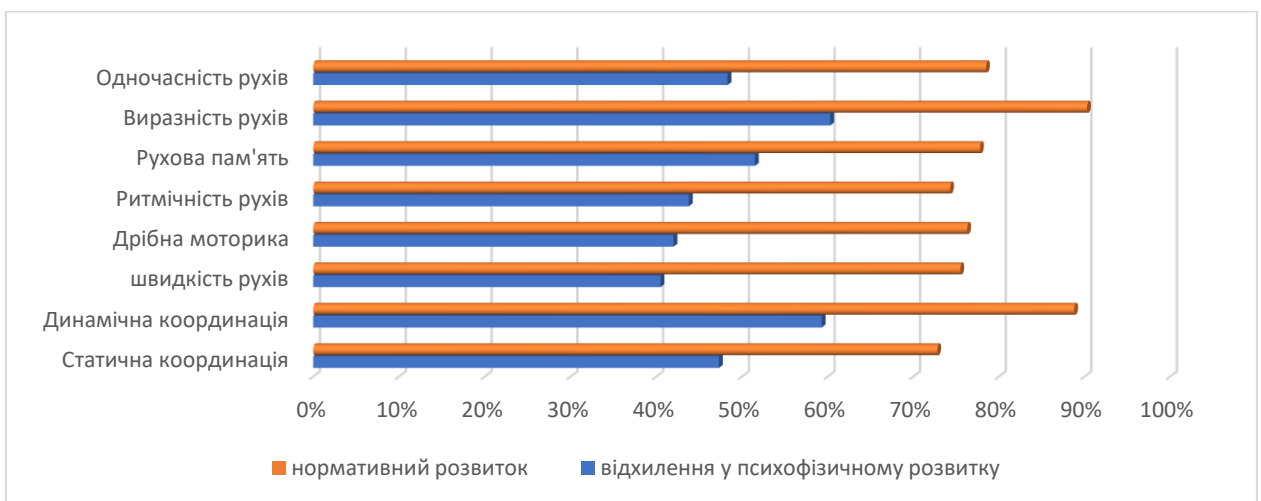

Рис. 3.39. Показники успішності виконання психомоторних тестів хлопчиків із відхиленнями у психофізичному розвитку та із нормативним розвитком

Відставання за компонентами психомоторики у дітей з вадами психофізичного розвитку порівняно із здоровими однолітками виявилось достатньо рівномірним у обидвох статей. Варто зазначити, що за гендерною ознакою не виявлено суттєвої різниці між показниками розвитку психомоторики у дівчаток та хлопчиків.

Проведене спостереження за виконанням психомоторних тестів дітьми з відхиленнями у психофізичному розвитку дозволило нам виявити деякі особливості їх прояву. Так, в процесі виконання тесту на статичну координацію у дітей з особливими потребами виникали певні труднощі, зокрема найчастіше спостерігалось сходження з вихідної позиції під час виконання рухового завдання, балансування, тремор зігнутої в коліні кінцівки, спроби опустити її. Більшість дітей шукали підтримки з боку дорослого. В хлопчиків порушення статичної рівноваги було більш виражено, ніж у дівчаток. Здібність до збереження рівноваги зумовлена сукупною мобілізацією можливостей зорової, слухової, вестибулярної й сомато-сенсорної систем. Виходячи з зазначеного, можливо припустити, що однією з причин зниження здатності до утримання рівноваги є порушення діяльності однієї із функціональних систем.

Виконання завдання на дослідження динамічної координації рухів характеризується недостатньо узгодженою діяльністю різних м'язових груп у дітей з відхиленнями у психофізичному розвитку. У дітей спостерігалось неправильне вихідне положення з недостатньо зігнутими ногами, низько опущена голова, неоднчасне відштовхування обома ногами, жорстке і нестійке приземлення на п'яти, в поодиноких випадках падіння. Ймовірно, більш низький розвиток динамічної координації у дітей з особливими потребами зумовлений порушенням внутрішньом'язової та міжм'язової координації порівняно із здоровими однолітками. Але слід відзначити, що виконання цього тесту було більш успішним ніж на статичну координацію.

Виконання тесту на швидкість рухів викликало значні труднощі у переважної більшості дітей з вадами психофізичного розвитку. Майже всі діти виконували завдання повільно, потребували допомоги. Якщо при виконанні

завдання сісти на підлогу вони ще змогли, то піднятися без допомоги хоча б однієї руки не змогла жодна дитина. Спостерігалися окремі випадки невиконання завдання. Варто також зазначити, що значна частина дітей із нормативним розвитком не змогла правильно виконати це завдання.

Аналіз результатів тестування координованості мікрорухів руки і пальців свідчить про те, що більшість дітей виконували завдання в повільному, напруженому темпі, не в повному обсязі, з низьким рівнем точності. Спостерігалися супутні синкінезії, а саме рухи пальців й кисті іншої руки, в поодиноких випадках відмова виконання.

Результати дослідження відчуття ритму у дітей із вадами психофізичного розвитку показали, що сприйняття та відтворення заданого ритму у більшості відбувались в уповільненому темпі. Можна припустити, що у дітей з відхиленнями у психофізичному розвитку відбувається уповільнення процесів прийому та обробки сенсорної інформації.

В процесі виконання завдання на рухову пам'ять у дітей виникали проблеми в тому, що було важко запам'ятати і виконати перехід від одного руху до іншого. Темп виконання завдання був сповільненим. Невелика частина дітей була здатна виконати це завдання з першої спроби.

При виконанні тесту на виразність рухів особлива увага приділялась нами на виявлення синкінезій (супутнім, мимовільним рухам). Більшість дітей виконало це завдання без проблем. У деяких з'являлися супутні рухи (наморщування крил носа, лоба, піднімання брів, висовування язика, нахили голови, мимовільні рухи губами), спостерігалася відсутність контролю за розслабленням м'язів обличчя.

Достатньо складним для дітей з порушеннями психофізичного розвитку виявилось завдання на одночасність рухів. В цілому, виконання кожного руху окремо труднощів не викликало, натомість коли права і ліва рука виконували почергові рухи відбувався збій, виникала складність у єдиному темпі для обидвох рук. Можливо припустити, що однією з причин зниження здатності до

одночасності рухів є недостатня розвиненість гальмівних процесів в корі головного мозку.

Нами був здійснений розподіл дітей за рівнями успішності в розвитку психомоторики згідно критеріїв оцінювання (табл. 3.15).

Як можемо спостерігати, у групі дітей із порушеннями психофізичного розвитку частка дівчаток і хлопчиків не впорались із завданнями (0 балів) на швидкість рухів, координованість мікрорухів руки та пальців та одночасність рухів. Проте, високий рівень (4 бала) частина дітей показала у розвитку динамічної координації та виразності рухів.

Таблиця 3.15

Розподіл дітей 5–6 років за рівнем успішності виконання психомоторних тестів, %

Тести		Діти з вадами психофізичного розвитку, n=54					Діти з нормативним розвитком, n=64				
		Бали									
		0	1	2	3	4	0	1	2	3	4
Статична координація	д	0,0	20,0	56,0	24,0	0,0	0,0	0,0	12,3	63,3	24,6
	х	0,0	24,2	58,6	17,2	0,0	0,0	0,0	20,0	65,7	14,3
Динамічна координація	д	0,0	12,0	60,0	24,0	4,0	0,0	0,0	6,6	43,4	50,0
	х	0,0	20,7	58,6	55,2	3,5	0,0	0,0	2,9	40,0	57,1
Швидкість рухів	д	12,0	36,0	40,0	12,0	0,0	0,0	0,0	33,3	50,0	16,7
	х	10,3	27,6	55,2	6,9	0,0	0,0	0,0	20,0	57,1	22,9
Координованість мікрорухів руки та пальців	д	4,0	40,0	40,0	16,0	0,0	0,0	0,0	30,0	40,0	30,0
	х	3,5	27,6	58,6	10,3	0,0	0,0	0,0	17,1	60,0	22,9
Ритмічність рухів	д	0,0	36,0	36,0	28,0	0,0	0,0	0,0	20,0	53,3	26,7
	х	0,0	37,9	48,3	13,8	0,0	0,0	0,0	20,0	65,7	14,3
Рухова пам'ять	д	0,0	40,0	40,0	20,0	0,0	0,0	0,0	16,6	50,0	33,4
	х	0,0	34,5	55,2	10,3	0,0	0,0	0,0	14,3	60,0	25,7
Виразність рухів	д	0,0	8,0	32,0	52,0	8,0	0,0	0,0	0,0	66,7	33,3
	х	0,0	10,3	48,3	34,5	6,9	0,0	0,0	0,0	40,0	60,0
Одночасність рухів	д	4,0	40,0	36,0	20,0	0,0	0,0	0,0	20,0	63,3	16,7
	х	4,5	30,0	44,9	20,6	0,0	0,0	0,0	17,1	51,4	31,5

Примітки: д – дівчатка; х – хлопчики.

За даними чисельних досліджень процес фізичного виховання дітей дошкільного віку з відхиленнями у психофізичному розвитку повинен забезпечувати максимальні умови для повноцінного розвитку даної категорії дітей, а так само корекції наявних у них проявів дизонтогенеза [94, 160, 206, 422,

558]. У процесі дослідження нами було підтверджено, що особливості розвитку психомоторики дітей з психофізичними вадами зумовлюються відставанням від нормативного за всіма показниками [160, 558, 630], що своєю чергою призводить до функціонального порушення деяких фізіологічних систем. Розширено дані наукових досліджень про найзначніші відхилення в розвитку швидкості і одночасності рухів та у розвитку дрібної моторики у дітей з вадами психофізичного розвитку [110, 632].

Отримані експериментальні дані свідчать про виражене відставання у розвитку психомоторики у дітей з розладами аутичного спектра та із затримкою психічного розвитку. Виявлені відхилення свідчать про наявність рухових порушень, обумовлених органічними ураженнями центральної нервової системи, порушеннями інтелектуальної, емоційно-вольової сфери, низьким рівнем сприйняття, переробки рухового матеріалу [603].

Проведене дослідження підтверджує наукову інформацію про те, що розвиток психомоторики дітей з особливими потребами повинен відбуватися під впливом природного і цілеспрямованого корекційно-педагогічного процесу [50, 94, 252, 422, 484 та ін.].

3.11. Аналіз психічного та соціально-емоційного розвитку дітей дошкільного віку з відхиленнями у психофізичному розвитку

Важливою частиною інклюзивної освіти, яка сприяє формуванню ряду позитивних рис особистості і її фізичному вдосконаленню, є фізичне виховання, яке природним чином поєднує в собі не тільки біологічне, а й соціальне. Фізичне виховання покликане за допомогою раціонально організованої рухової активності, використовуючи збережені функції, залишкове здоров'я, природні фізичні ресурси, гранично сприяти використанню психофізичних можливостей організму особистості дитини для самореалізації в суспільстві [454].

Наявність взаємозв'язку між інтелектуальним, емоційним, соціальним розвитком, руховою діяльністю та станом здоров'я дитини [366, 370] обумовлює доцільність вивчення показників психічного та соціально-емоційного розвитку,

що є важливим для обґрунтування профілактично-оздоровчих заходів, визначення змісту занять фізичними вправами для корекції психофізичного розвитку дітей з особливими потребами.

Аналіз отриманих даних дозволив з'ясувати, що середній показник психічного розвитку у загальному підсумку за експрес-методикою П. М'ясоєда (табл. 3.16) у дівчаток та хлопчиків з особливими потребами становив $2,52 \pm 0,97$ та $2,41 \pm 1,08$ бала відповідно, що вказує на низький рівень їх розвитку.

Коефіцієнти варіації ($V_{дів.} = 38,62\%$ і $V_{хл.} = 44,99\%$) свідчать про значні індивідуальні коливання в обидвох статевих групах, що є причиною різною структури вади у дітей. Проте, як можемо спостерігати статевий диморфізм не виражений, середній показник дівчаток лише на $4,46\%$ краще від результатів хлопчиків.

Таблиця 3.16

Показники психічного та соціально-емоційного розвитку дітей дошкільного віку з особливими потребами, $n=54$

Вади психофізичного розвитку	Дівчатка, $n=25$		Хлопчики, $n=29$	
	Психічний розвиток, бали $x \pm S$	Соціально-емоційний розвиток, бали $x \pm S$	Психічний розвиток, бали $x \pm S$	Соціально-емоційний розвиток, бали $x \pm S$
ПОРА	$3,50 \pm 0,57$	$3,00 \pm 0,81$	$4,00 \pm 0,70$	$3,20 \pm 0,44$
ПРМ	$2,78 \pm 1,07$	$2,85 \pm 0,69$	$2,75 \pm 0,70$	$2,87 \pm 0,35$
ЗПР	$2,00 \pm 0,57$	$2,00 \pm 0,57$	$1,55 \pm 0,52$	$1,66 \pm 0,50$
СД	$2,66 \pm 1,15$	$2,33 \pm 0,57$	$2,50 \pm 0,70$	$2,00 \pm 0,00$
РАС	$1,86 \pm 0,85$	$2,00 \pm 0,81$	$1,80 \pm 0,83$	$1,60 \pm 0,54$
Загальний бал	$2,52 \pm 0,97$	$2,48 \pm 0,82$	$2,41 \pm 1,08$	$2,27 \pm 0,79$
V, %	38,62	33,16	44,99	35,02

Примітки: ПОРА – порушення опорно-рухового апарату, ПРМ – порушення розвитку мовлення, ЗПР – затримка психічного розвитку, СД – синдром Дауна, РАС – розлади аутичного спектра

Розглядаючи відмінності в статевому аспекті (рис. 3.40) в усіх досліджуваних групах дітей з вадами психофізичного розвитку нами встановлено, що показники психічного розвитку у дівчаток з ПРМ, РАС та СД несуттєво відрізняються (на $1,1\%$; $6,2\%$; $3,3\%$ відповідно) від однолітків

хлопчиків. Водночас отримані результати психічного розвитку дітей з ПОРА та ЗПР засвідчили різницю у 13,3 % та 25,3 % між дівчатками і хлопчиками.

Наведені дані дають змогу констатувати, що найкращі результати у психічному розвитку встановлено у дітей з ПОРА, які відповідають середньому рівню. Проте у дітей обидвох статей з ПРМ, СД, ЗПР та РАС встановлено низький рівень. Можна припустити, що такий результат пов'язаний із структурою їх вади, до якої входять різні варіанти затримки інтелектуального розвитку.

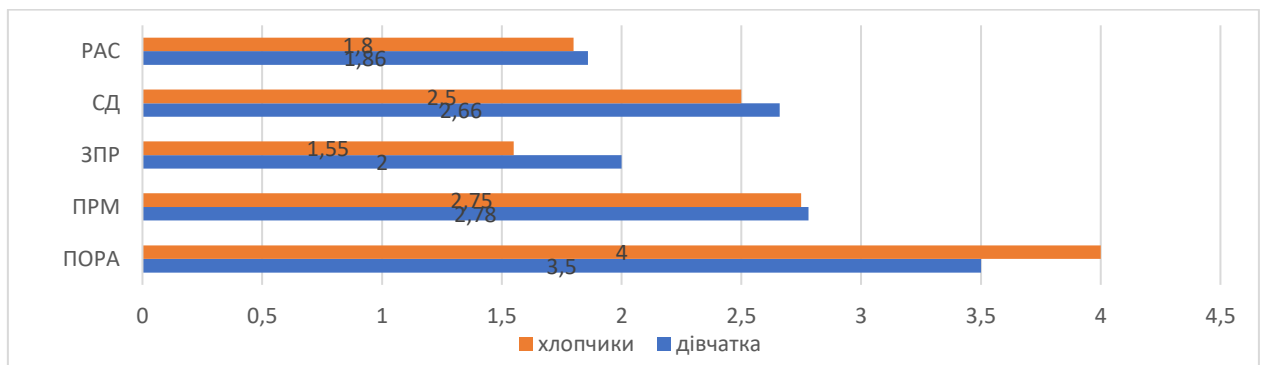

Рис. 3.40. Психічний розвиток дітей дошкільного віку з особливими потребами (бали): 1 – ПОРА; 2 – ПРМ; 3 – ЗПР; 4 – СД; 5 – РАС.

У результаті проведених досліджень ми визначили, що серед дітей з вадами психофізичного розвитку у переважній більшості (84,0 % дівчаток та 86,0 % хлопчиків) спостерігається низький рівень психічного розвитку, і лише у 16,0 % дівчаток та 14,0 % хлопчиків виявлено середній рівень (рис.3.41). На жаль, в жодної дитини не було констатовано високого рівня розвитку.

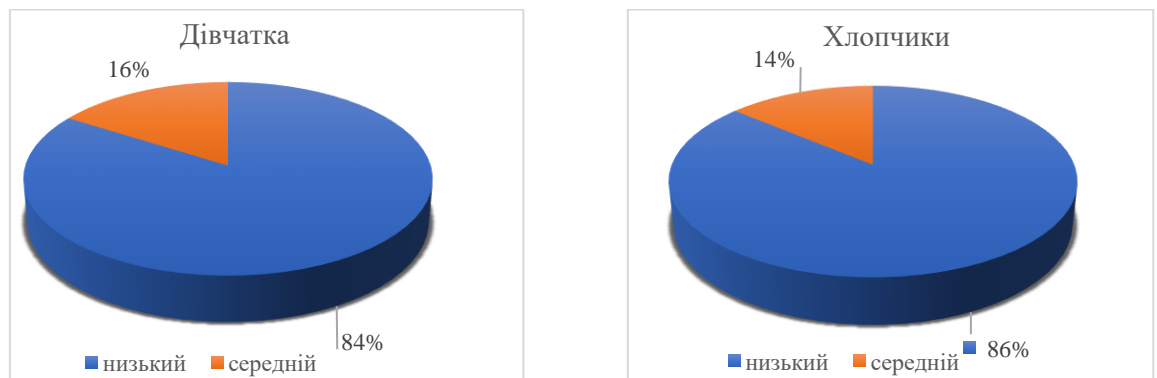

Рис. 3.41. Розподіл дітей дошкільного віку з особливими потребами за рівнем психічного розвитку

Діагностика рівня соціально-емоційного розвитку дітей з особливими потребами дозволила встановити (табл. 3.16), що отримані середні показники (за аналізом карт спостереження – $2,48 \pm 0,8$ у дівчаток та $2,27 \pm 0,79$ у хлопчиків) указують на нижчий від середнього рівень. Міжстатеві особливості не спостерігалися (середній показник дівчаток на 8,84 % кращий від показника хлопчиків), хоча в середині кожної статевої групи простежувалися значні індивідуальні коливання ($V_{\text{хл.}}=35,02\%$ і $V_{\text{дів.}}=33,16\%$).

Зіставлення показників сформованості соціально-емоційного розвитку у групах дітей з різною структурою вади показало, що дівчатка та хлопчики з ПОРА та ПРМ володіють середнім рівнем розвитку (2,85–3,20 бала), тоді як для їх однолітків з ЗПР, СД та РАС притаманний нижчий від середнього рівень розвитку (1,60–2,33 бала). Це вочевидь пов'язано з недорозвиненням емоційно-вольової сфери, яке проявляється у примітивності і нестійкості.

Урахування гендерних особливостей у соціально-емоційному розвитку дітей дало змогу нам з'ясувати, що у дітей з ПОРА та ПРМ суттєвих відмінностей між статями не спостерігалося (0,69 % та 6,45 % відповідно). Для дітей з ЗПР, СД та РАС ці відмінності були виражені у більшій мірі, проте не суттєво (18,5 %; 15,2 % та 22,2 % відповідно) (рис. 3.42).

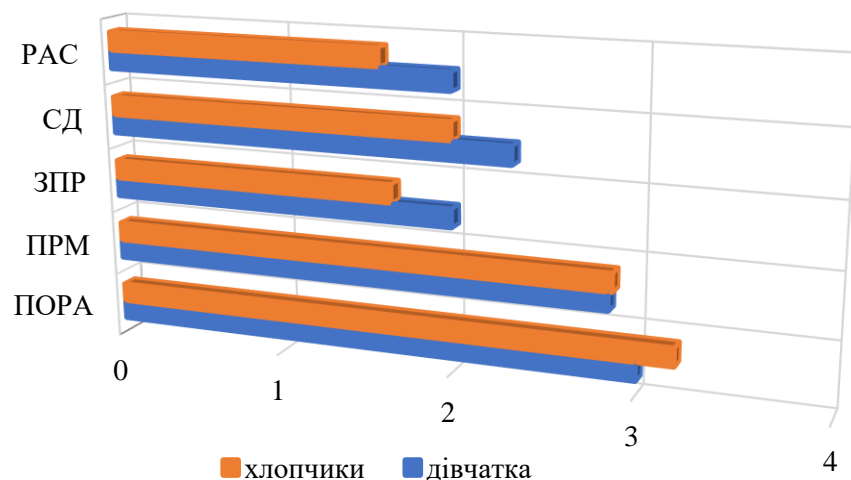

Рис. 3.42. Соціально-емоційний розвиток дітей дошкільного віку з особливими потребами (бали)

На основі узагальнення даних, отриманих за результатами діагностики соціально-емоційного розвитку дітей з відхиленням у психофізичному розвитку, сформовано розподіли (рис. 3.43).

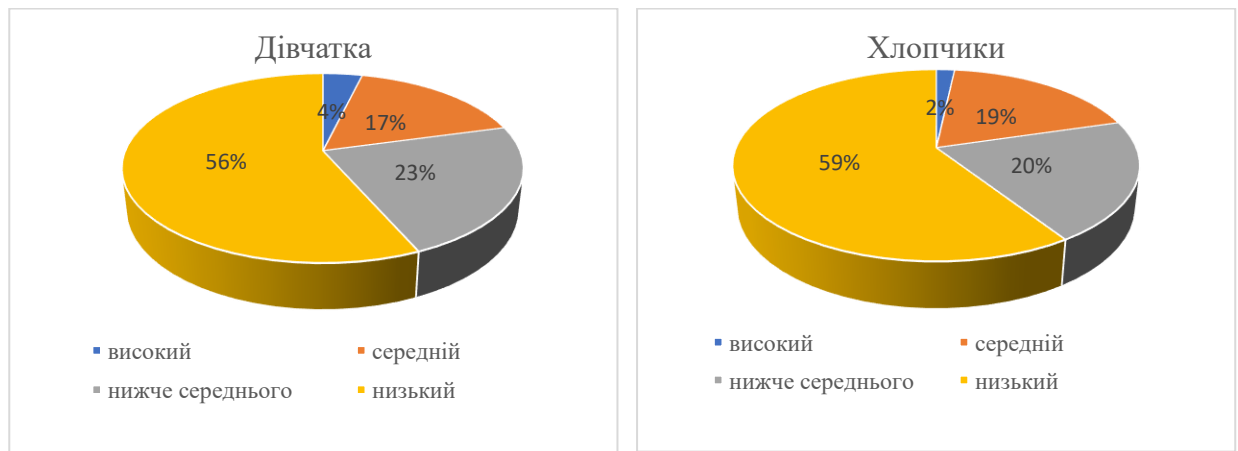

Рис. 3.43. Розподіл дітей дошкільного віку з особливими потребами за рівнем соціально-емоційного розвитку

Як можемо спостерігати соціально-емоційний розвиток у більшості обстежених дівчаток та хлопчиків (56,0 % та 59,0 % відповідно) сформований на низькому рівні, причому 4,0 % дівчаток та 2,0 % хлопчиків відносяться до високого рівня, у обстежених 17,0 % дівчаток та 19,0 % хлопчиків констатовано середній рівень. Щодо решти 23,0 % та 20,0 % дівчаток та хлопчиків, то стан сформованості їх соціально-емоційного розвитку перебував на рівні нижчому за середній.

Висновки до розділу 3

1. Упродовж року на одну дитину старшого дошкільного віку припадає 1,5 випадку захворювань, кількість пропущених днів однією дитиною цієї вікової категорії через хворобу становить 13, серед дітей середнього дошкільного віку на одну дитину припадає 1,7 випадку захворювань, а пропусків через хворобу – 15 на рік. Щодо молодших дошкільнят, то випадків захворювань на одну дитину – 1,9, а пропущених днів – 18. Найчастіше діти всіх вікових категорій хворіють на вірусні респіраторні захворювання (71,6 % у структурі захворювань).

2. Встановлено, що антропометричні показники (довжина тіла, маса тіла, окружність грудної клітки) обстежених дітей відповідають середньому рівневі і віковим нормам. Показник індексу Кетле серед дітей 3–4 років найчастіше мав нижчий за середній рівень (43,1 % хлопчиків та 40,1 % дівчаток), натомість у дітей 4–5 років (45,7 % хлопчиків та 47 % дівчаток) і 5–6 років (58,9 % хлопчиків та 58,3 % дівчаток) превалює середній рівень цього показника. За результатами розрахунку індекса Ерісмана у дітей 3–6 років цей показник відповідає стандартам окружності грудної клітки. Установлено, що за індексом Пін'є більшість дітей мають пропорційну будову тіла. Біологічний вік досліджуваного контингенту дітей дошкільного віку відповідає паспортному.

3. Основні показники діяльності системи кровообігу (ЧСС, АТ) перебувають у межах середньо вікової норми. Водночас ЧСС закономірно зменшувалася, а рівень АТ поступово підвищувався з віком ($p < 0,05$ – $0,001$). Значення показників коефіцієнта витривалості (КВ) досліджуваних дітей вказують на достатню тренуваність серцево-судинної системи. З віком наявне достовірне зниження КВ ($p < 0,001$), що відповідає поступовому розвитку витривалості. Обстежувана вибірка характеризується задовільним рівнем резервно-адаптаційних здатностей серцево-судинної системи. Значення індексу Робінсона в дівчаток та хлопчиків 3–6 років засвідчувало про якість регуляції системи кровообігу на рівні, нижчому від середнього. Показники системи зовнішнього дихання (ЧД, ЖЄЛ) у дітей обидвох статей відповідають середньому рівневі, з позитивною достовірною зміною названих показників упродовж трьох років ($p < 0,001$). Середній рівень життєвого індексу встановлено в дітей 5-го та 6-го років життя, проте в обстежених дітей 4-го року наявний слабкий розвиток функціональних можливостей системи зовнішнього дихання.

4. В дітей 3–6 років спостерігається поступове зростання всіх показників фізичної підготовленості. Установлено, що в період від 4–5 до 5–6 років в дітей обидвох статей достатньо високі достовірні зростання за всіма показниками фізичної підготовленості. У період від 3–4 до 4–5 років виявлено достовірне зростання за більшістю показників фізичної підготовленості, виняток становлять

результати виконання вправ на точність рухів, статичну рівновагу та гнучкість у дітей обидвох статей і швидкість рухової реакції в дівчаток. Не виявлено достовірної різниці результатів між дівчатками та хлопчиками в розвитку силової витривалості та швидкісної сили. В усіх вікових групах хлопчики мали вірогідно вищі результати в розвитку сили рук відносно дівчаток. Проте дівчатка мали достовірно вищі середні показники в розвитку гнучкості та статичної рівноваги відносно хлопчиків. Засвідчено інтенсивний і гетерохронний розвиток рухових якостей дітей у процесі онтогенезу. Загальний стан фізичної підготовленості більшості обстежених дітей свідчить про її задовільний рівень і відповідає віковим нормам.

5. Сформованість емоційного розвитку найчастіше відповідає високому рівню в дітей дошкільного віку (77,75%, 83,53% та 86,13% дівчаток протягом 4-го, 5-го та 6-го року, відповідно; 74,55%, 79,45% та 82,00% хлопчиків упродовж 4-го, 5-го та 6-го року відповідно). Співвідношення кількості дітей 3–6 років із різними рівнями емоційного розвитку було майже однаковим в усіх вікових підгрупах дівчаток і хлопчиків.

6. Фізичне виховання є особливим видом діяльності, що сприяє вихованню не тільки фізичних якостей, але й розвитку психічної сфери, пов'язаних з формуванням гармонійно розвиненої особистості дитини. Результати дослідження вікових особливостей психічного розвитку свідчать, що в усіх статеві-вікових групах досліджуваного контингенту найбільшу кількість було зафіксовано на достатньому рівні (48,44 % у дівчаток і 54,71 % у хлопчиків 3–4 років, 51,19 % і 52,12 % 4–5 років та 50,25 % і 49,63 % 5–6 років).

Серед обстеженого контингенту траплялися усі типи нервової системи з тенденцією до переважання дітей з урівноваженою нервовою системою. Співвідношення кількості дітей 3–6 років із різними типами нервової системи було майже однаковим в усіх вікових підгрупах дівчаток і хлопчиків.

Досліджуваному контингенту дітей 3–6 років притаманно поєднання декількох домінантних особливостей одного темпераменту з іншим. Найбільшому відсотку дітей властиво тип «сангвінік – флегматик» (32,14 %),

іншу вагому частку розподілили між собою такі типи темпераменту, як «сангвінік – холерик», «флегматик – меланхолік» і «холерик – флегматик» (21,39 %, 15,09 % і 13,16 %, відповідно). З чітко окресленими властивостями одного типу темпераменту встановлено незначну кількість дітей (сангвінік – 5,46 %, флегматик – 3,47 %, холерик – 1,98 %, меланхолік – 1,78 %).

7. Результати вивчення показників фізичного стану дітей із відхиленнями у психофізичному розвитку засвідчили, що за основними антропометричними показниками діти досліджуваної категорії не відстають від здорових однолітків. Установлено, що біологічний вік досліджуваного контингенту відповідає паспортному. Значення показників захворюваності досліджуваних дітей обидвох статей, незалежно від вади, вказують на незадовільний рівень. Переважній більшості обстежуваних дівчаток та хлопчиків із (ПОРА, ЗПР, СД, РАС) притаманна сутулість, за винятком дітей із ПРМ.

Показники системи зовнішнього дихання (ЧД) у дітей з ПРМ, ЗПР, СД та РАС відповідають рівню нижчому від середнього, лише у однолітків з ПОРА встановлено середній рівень. Результати вивчення функціонального стану серцево-судинної системи у дітей 5–6 років з відхиленнями у психофізичному розвитку показали, що при відсутності видимих патологічних відхилень серцево-судинної системи, має місце зниження функціональних і резервних можливостей, що можуть стати предикторами патологічних змін в організмі. Установлено погіршення функціонального стану серцево-судинної системи, що характеризується незначним збільшенням ЧСС у спокої. У більшості обстежуваних дітей констатували незадовільну якість регуляції системи кровообігу (92,0 % дівчаток, 75,8 % хлопчиків). Знижені адаптаційні можливості системи кровообігу виявлено у дітей обидвох статей із ЗПР, РАС та СД, натомість у однолітків з ПОРА та ПРМ встановлено задовільний рівень адаптації. Значення показників коефіцієнта витривалості досліджуваних дітей обидвох статей незалежно від вади вказує на послаблення діяльності серцево-судинної системи.

8. На підставі порівняльного аналізу стану психомоторних функцій у дітей із порушеннями у психофізичному розвитку і їх здорових однолітків встановлено відставання в розвитку статичної та динамічної координації, швидкості рухів, дрібної моторики, рухової пам'яті, відчуття ритму, здібності до одночасності виконання рухів, виразності рухів у середньому від 22,5 до 35,0 %. Найбільші труднощі в дітей із порушеннями психофізичного розвитку виникли під час виконання завдань на швидкість і одночасність рухів та координованість мікрорухів руки й пальців. У контексті викладеного можна стверджувати, що рівень сформованості психомоторики дітей із порушеннями психофізичного розвитку потребує диференційованого підходу в процесі фізичного виховання в умовах інклюзивної освіти.

9. Проведений аналіз психічного розвитку дітей із відхиленнями у психофізичному розвитку дає змогу констатувати, що показники дівчаток і хлопчиків із ПОРА вказують на середній рівень, проте значення показників психічного розвитку дітей з ПРМ, СД, ЗПР та РАС, незалежно від статі, вказують на низький рівень. За результатами дослідження соціально-емоційного розвитку у групах дітей із різною структурою вади встановлено, що дівчатка та хлопчики з ПОРА та ПРМ мають середній рівень, тоді як для їхніх однолітків із ЗПР, СД та РАС притаманний нижчий за середній рівень розвитку.

Реалізація практичної частини дисертаційного дослідження насамперед була спрямована на ґрунтовне вивчення характеристик контингенту дітей дошкільного віку, що дало змогу узагальнити значний обсяг інформації про вікові особливості фізичного, психоемоційного, соціального розвитку та фізичної підготовленості дітей дошкільного віку як критеріїв ефективності процесу фізичного виховання. Це зумовлено необхідністю розуміння усього спектра чинників, що можуть впливати та висувають вимоги до оновлення чи інновації структури змісту освітнього процесу з фізичного виховання, зокрема ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

Результати за розділом представлені у працях: [377, 381, 384, 386, 389, 392, 393, 394, 399, 402, 403, 405, 406, 408, 412, 413, 414, 416, 625, 627, 628, 631].

РОЗДІЛ 4

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАСОБІВ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Класифікація, як метод наукового пізнання, є необхідним інструментом практично для всіх наук, які вивчають не тільки природу, а й людську діяльність, зокрема ігрову [638].

Добре відомо, що при створенні будь-якої класифікації ключовим питанням є вибір її логічних чинників. У разі, коли класифікація являє собою структуру, де всі її складові знаходяться в межах всього обсягу родового поняття і, в свою чергу, не перетинаються одна з одною своїми обсягами, то необхідний тільки один чинник систематизації. Однак далеко не всі об'єкти або предмети можна розташувати у вигляді лінійної класифікації з одним єдиним чинником [352].

Вирішення наступного завдання дослідження дало нам підстави виявити та узагальнити інформацію про величезну кількість класифікацій засобів ігрової діяльності. Більшість з них носять частковий характер та запропоновані фахівцями для інтерпретації незначного кола актуальних питань. Це дало змогу узагальнити наявний досвід з цього питання, а також розглянути закономірності, які лежать в основі підходів до класифікації засобів ігрової діяльності. Поданий матеріал свідчить про відсутність уніфікованих поглядів на поділ засобів ігрової діяльності і зумовлює необхідність теоретичного обґрунтування класифікації засобів ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

Підсумовуючи низку науково-методичних підходів, ми запропонували узагальнену схему класифікаційних чинників засобів ігрової діяльності дітей дошкільного віку у фізичному вихованні. Туди ми включили граничну кількість усіх із відомих на сьогодні підходів фахівців та визначили шість власних ключових чинників: індивідуальні особливості, цільово-змістову спрямованість, форми організації, специфіку структури та змісту засобів, умови реалізації та характер організації (рис. 4.1).

Рис. 4.1. Чинники класифікації засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку

Розглянемо ілюстративно блок-схему класифікації засобів ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання (рис. 4.2). Розроблена та укладена класифікація відображає загальну структуру ігрової діяльності дітей дошкільного віку у фізичному вихованні. Класифікація складається з окремих, але взаємопов'язаних між собою чинників, які, своєю чергою, підлягають внутрішньому розподілу на групи. Водночас усі ці групи мають внутрішній поділ зумовлений відповідним змістовим наповненням на підгрупи.

Виокремлені групи, підгрупи та угруповання визначатимуть цілеспрямований добір їх за певними ознаками для вирішення різних педагогічних завдань, які ставляться в процесі роботи з фізичного виховання з дітьми дошкільного віку.

Класифікація засобів ігрової діяльності

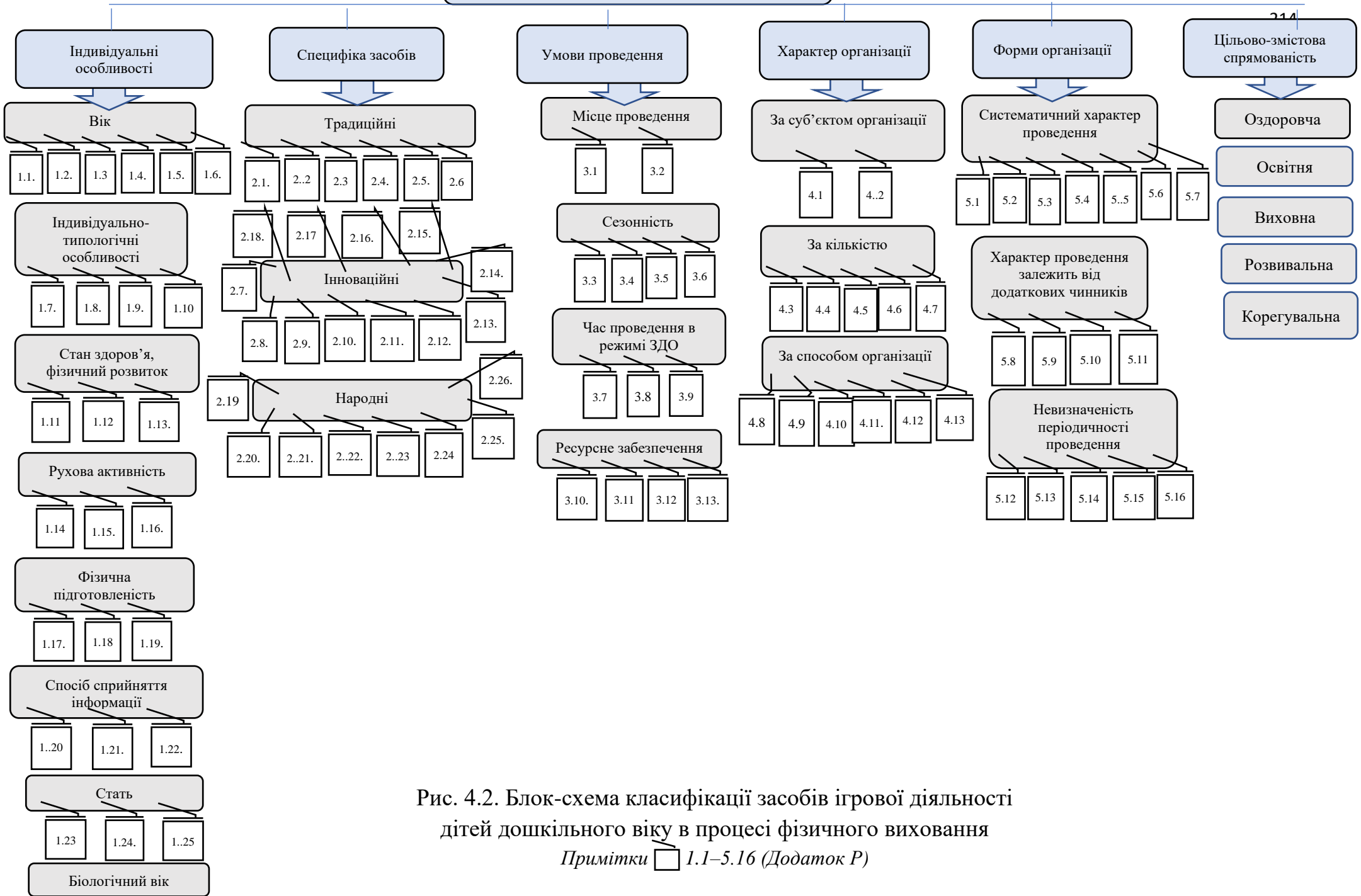

Рис. 4.2. Блок-схема класифікації засобів ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання

Примітки □ 1.1–5.16 (Додаток Р)

Першим чинником класифікації засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні є вікові особливості дітей дошкільного віку (індивідуальні особливості) (рис. 4.3):

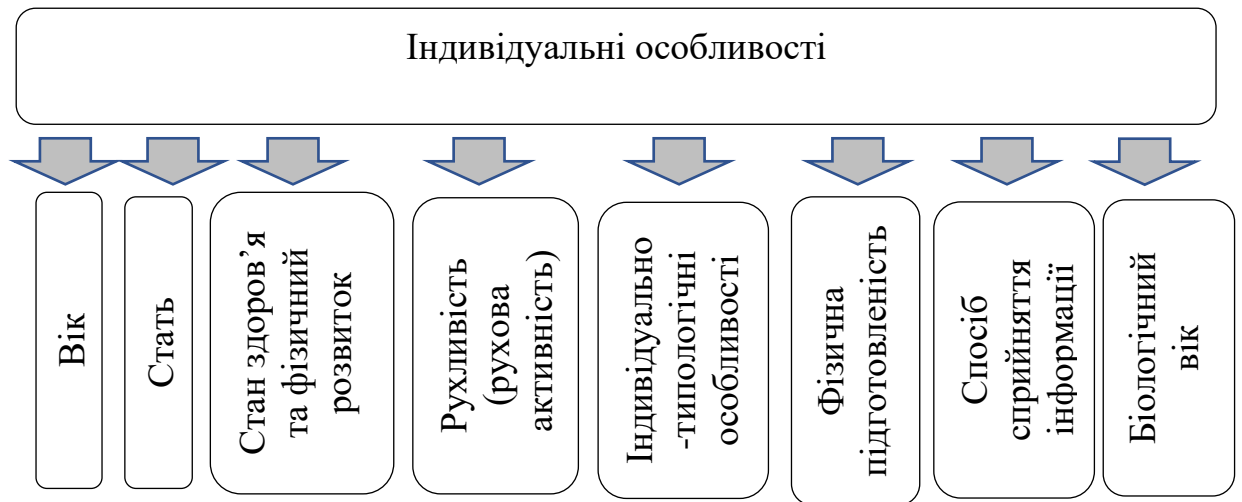

Рис. 4.3. Індивідуальні особливості дітей дошкільного віку

Так за віком учасників ми розподілили їх на 6 груп:

- молодший дошкільний вік (3–4 роки);
- середній дошкільний вік (4–5 років);
- старший дошкільний вік (5–6 років);
- змішана, дошкільний вік (3–6 років);
- молодший-середній дошкільний вік (3–5 років);
- середній-старший дошкільний вік (4–6 років).

Проведення різноманітних ігор з дітьми різних вікових груп має свою специфіку, яка залежить від анатомо-фізіологічних і психологічних особливостей дошкільнят [84].

Для дітей молодшого дошкільного віку підбирають ігри з нескладним змістом, з простим і доступним сюжетом, в яких дійові особи добре відомі дитині з повсякденного життя або, з якими її легко познайомити, використовуючи картинку, іграшку, казку. Правила в цих іграх дуже прості, їх небагато і вони тісно пов'язані з сюжетом, невелика і кількість ролей. Ігри добираються з обов'язковим чергуванням руху і відпочинку, оскільки в цьому віці дитина погано володіє своїми рухами. Необхідно привчати малят гратися разом

невеликими групами, використовуючи різноманітні іграшки, м'ячі, обручі тощо. Водночас можна починати проводити колективні ігри з простим змістом і характером руху, об'єднуючи більшу кількість дітей, які виконують одні й ті ж рухи. Бажано, щоби ігри супроводжувались віршованим текстом, а діти наслідували дії, про які в ньому йдеться. У дітей цього віку ще немає зацікавленості в результаті гри, їх приваблює сам процес руху. Значне місце в цій віковій групі займають ігрові вправи. У них включаються прості рухові завдання: принести прапорець, наздогнати м'яч, знайти предмет тощо. Рухи мають бути відомі і доступні дітям (ходьба, біг, катання м'ячів) [82, 211].

Поступово ігрову діяльність ускладнюють використовуючи різноманітні рухи (підлізання, стрибки, ловлення та підкидання м'яча). Основним завданням в цей період зберігати руховий досвід дошкільнят, удосконалювати набуті ними рухові навички. Поступово вводяться нові ігри, а вивчені раніше проводяться в ускладненому варіанті. Тривалість гри для дітей молодшого дошкільного віку становить в середньому 5–8 хв з повторенням кожної з них 3–5 разів [85, 316].

У дітей середнього дошкільного віку накопичується руховий досвід, рухи стають більш координованими, відповідно ускладнюються умови проведення гри (збільшується відстань для бігу, метання, висота стрибків, відстань лазіння тощо), правила і взаємодії дітей. В цій віковій групі педагог вже розподіляє ролі серед дітей у грі. Якщо гра становить певні труднощі, то її краще проводити з меншою кількістю учасників. Як і в молодшій групі, широкого використовуються сюжетні ігри, при цьому педагог використовує образну розповідь. Крім того, з дітьми проводять хороводи, в яких поєднуються рухові дії, слово, пісня, ритм. Надмірна рухливість дітей цього віку та їхнє невміння раціонально використовувати свої сили, вимагають особливого підходу в дозуванні ігор. Вихователь та інструктор з фізичної культури стежить, щоб рухи чергувались з короткочасним відпочинком. Загальна тривалість гри дошкільнят цієї групи 8–10 хв, кількість повторень – 3–6 разів [84, 280, 281].

У дітей старшої групи руховий досвід більший, що дає можливість використовувати в іграх більш складні рухи. Наприклад, біг зі зміною темпу,

кидання та ловіння м'яча, стрибки. У цьому віці велике значення мають ігри із застосуванням різноманітних предметів: м'ячів, обручів, скакалок, стрічок. Можна проводити ігри, в яких ігрова діяльність передбачає вибір з кількох варіантів одного правильного, протиборства та забави з швидким пісним темпом. З великою зацікавленістю діти грають в ігри, в яких передбачається розподіл на підгрупи. Вони привчають в інтересах своєї команди досягати перемоги, виявляти рішучість, спритність, витримку. Важливий момент у керівництві грою – дозування рухів, особливо в іграх з бігом, лазінням, стрибками. Тривалість безперервного бігу зі швидкістю вище середньої для дошкільнят цієї групи становить 30–40 с за одне повторення гри та загальна тривалість (до 10–15 хв). Кількість повторень залежить від її змісту, але не повинна перевищувати 4–6 разів. Між повтореннями – короткі паузи для відпочинку. Загальна тривалість рухливої гри – 10–12 хв. У цій віковій групі дітей цікавить не тільки зміст гри і роль у ній, а й результати (швидше всіх пробігти, влучити в ціль). Тому, бажано проводити якомога більше ігор з елементами змагання. Проводячи ігри з елементами змагань, дітей привчають бути стриманими, уникати сварок, прагнути до того, щоб ігри сприяли вихованню в них позитивних рис характеру. Важливо навчити дітей самостійно розповідати зміст знайомої їм гри, пояснювати її правила, аналізувати. Вони повинні вміти самі організувати і провести рухливу гру з нескладними правилами [85, 280, 281].

У зв'язку з тим, що склад дітей у змішаній групі різновіковий (3–6 років), це потребує від педагога врахування програмових вимог для кожної вікової підгрупи, творчого підходу до підбору методів та прийомів ігрової діяльності, постійної уваги до психолого-фізіологічних особливостей дошкільнят.

Знаходження в одній групі дітей різного віку має багато плюсів, наприклад дитині простіше перейняти навички діяльності в іншої дитини, ніж у дорослого, тому молодші діти в таких групах швидше розвиваються і засвоюють програму навчання. Старші діти відчувають відповідальність за молодших, розуміють, що є прикладом для наслідування, це сприяє поліпшенню особистісних

характеристик. Спілкування молодших дітей зі старшими створює сприятливі умови для формування «випереджальних» знань і взаємного навчання.

У об'єднаній групі при добре організованому просторово-освітньому середовищі, гра дає більший позитивний ефект, ніж в одновіковій. В значній мірі присутній самостійний і взаємонавчальний компонент. Вихователь організовує і грає з дітьми, дошкільнята, беручи участь в грі, отримують нові знання або закріплюють уже вивчене.

Будь яка гра підбирається з урахуванням тієї умови, щоб в ній брали участь одночасно молодші, середні та старші дошкільники і вона була цікавою для них. У сюжетних іграх головну роль виконує хто небудь із старших дітей. Оскільки рухова підготовка старших дошкільників краще, під час гри їм треба ускладнювати рухове завдання. Наприклад, у грі «У ведмедя у бору» старші діти, втікаючи від «ведмедя», повинні підлізти під натягнутий між двома стояками шнур, а молодші відразу біжать до свого «будиночка». Під час гри «Карусель» молодша підгрупа робить внутрішнє коло, а старша – зовнішнє. Рухи старших дітей повинні бути більш енергійні та швидкі. Слід врахувати знання і руховий досвід старших дітей, дати їм можливість використовувати показ фізичних вправ для молодших, заохочувати прагнення дітей передавати свій руховий досвід, доручати дітям старшої підгрупи пояснити гру, виконувати роль ведучих, створювати ігрову обстановку, а також їх участь в розстановці і прибиранні фізкультурного знаряддя та інвентарю.

При проведенні ігор естафетного характеру з дітьми 3–6 років їх розподіляють на рівні за можливостями команди, щоб в кожній з них були старші і молодші діти.

Складність при організації ігрової діяльності в таких групах у тому, що потрібно враховувати диференціацію навчального та фізичного навантаження для дітей різного віку.

Найбільш вдалим є об'єднання дітей двох суміжних вікових груп. Доцільно, організовуючи ігрову діяльність в процесі фізичного виховання об'єднувати дітей молодшої та середньої або старшої та середньої груп, у яких програмні

вимоги не мають значної різниці. При цьому звертається увага на специфіку програмового змісту з розвитку основних рухів (стрибки, лазіння, метання та ін.). Вона полягає в тому, що ускладнення програмових вимог здійснюється в основному за рахунок якісних та кількісних показників у виконанні фізичних вправ. Тому при проведенні ігор планують для обох вікових підгруп одні й ті самі види основних рухів, однак з різними вимогами щодо їх виконання. Це забезпечує активність дітей, інтерес до запропонованих рухів та оптимальну моторну щільність заняття [84].

Підбір фізичних вправ для ігор роблять з урахуванням можливостей дітей, які переважають за кількісним складом у змішаній групі. Наприклад, якщо в групі дошкільнят 3–5 років більше молодших дітей, фізичні вправи підбираються з урахуванням програми для молодшої групи. Однак для дітей середнього віку вправи ускладнюються і обов'язково підвищуються вимоги до якості їх виконання. З'являється можливість для обміну ігровим досвідом – та сама можливість, яка не може розвиватися в одновікових групах з постійним складом дітей та набором звичних ігрових сюжетів.

За статевою ознакою виділяються:

- ігри для дівчаток;
- ігри для хлопчиків;
- об'єднані ігри (для хлопчиків і дівчаток).

Питання про гендерне виховання в даний час почало набувати актуальності, і все більше педагогів і психологів стали замислюватися про необхідність диференційованого підходу до виховання дівчаток і хлопчиків, починаючи вже з дошкільного віку [161]. Справа в тому, що до кінця раннього віку дитина засвоює свою статеву приналежність, а до 7 років у неї формується гендерна стійкість, тобто усвідомлення того, що приналежність до статі зберігається незалежно від ситуації і бажань дитини [229].

Труднощі в наданні диференційованого підходу за ознакою статі обумовлені тим, що тривалий час в процесі фізичного виховання дошкільнят, як і у всьому дошкільньому вихованні, найчастіше орієнтувалися на «умовну»

дитину, а не на хлопчика або дівчинку. Різниця між хлопчиками і дівчатками виявлялася тільки при відстеженні ефективності фізичної підготовки – стандарти для оволодіння основними типами рухів, які мали градацію по статі.

Гендерні особливості проявляються в таких типах взаємин дітей дошкільного віку: взаємини з дорослими; взаємини з однолітками своєї статі; взаємини з однолітками іншої статі; взаємини з самим/самою собою [1].

Характерними ознаками гендерних особливостей хлопчиків і дівчаток дошкільного віку, що впливають на формування дружніх відносин [41] є те, що у хлопчиків в структурі дружніх відносин домінують емоційний і когнітивний компоненти, у дівчаток – емоційний і поведінковий. Ставлення до однолітків протилежної статі у хлопчиків і дівчаток складаються по-різному: для дівчаток – активно-позитивний і нестійкий, для хлопчиків більш характерні активно-позитивний, пасивно-позитивний і егоїстичний типи. У хлопчиків спостерігається поступове зниження активності і наростання нестійкості у відносинах з дівчатками. У дівчаток в міру дорослішання активність у стосунках з хлопчиками значно підвищується: відносини дівчаток стають більш ініціативними, зацікавленими та стійкими.

У організації ігрової діяльності в процесі фізичного виховання дітей потрібно застосовувати не лише біологічний підхід, що ґрунтується на статевому диморфізмі, який обумовлює диференціювання фізичних навантажень і рівня фізичної підготовленості, а й гендерний підхід, який припускає, що різниця в поведінці, сприйнятті, ціннісних орієнтацій хлопчиків і дівчаток визначається не стільки фізіологічними особливостями, скільки соціалізаційними механізмами, вихованням і культурними традиціями [241].

Залучення дітей до усіх організаційних форм і заходів фізкультурно-оздоровчої роботи, зокрема до ігрової діяльності у ЗДО базується, в першу чергу, на даних вивчення індивідуальних особливостей стану здоров'я і фізичного розвитку кожної дитини, яке проводиться у закладі дошкільної освіти під час медичних оглядів дітей. На основі цих даних з урахуванням висновків лікарів за місцем проживання, лікування, медичного консультування дітей, лікар і медична

сестра дошкільного закладу розподіляють вихованців за медичними групами (групами здоров'я), фіксують висновки і рекомендації щодо участі дітей у фізкультурно-оздоровчих заходах, формах освітньої роботи з фізичного розвитку і виховання в індивідуальних медичних картках та доводять їх до відома батьків вихованців і педагогів. Залежно від встановленої медичної групи та індивідуальних призначень вихователі, інструктори з фізичної культури і плавання забезпечують відповідний ступінь участі кожної дитини в системі фізкультурно-оздоровчої роботи, оптимальний рівень фізичних, психічних, емоційних навантажень для неї. При обстеженні фізичного розвитку враховуються антропометричні показники: довжина та маса тіла, окружність грудної клітки та голови. Отримані дані порівнюються з оціночними таблицями фізичного розвитку дітей (стандартами для даного регіону). На основі комплексного медичного обстеження (органів дихання, серцево-судинної системи та ін.) діти розподіляються за станом здоров'я на три групи [477, 566]:

- перша група – здорові діти, які не мають відхилень за всіма ознаками здоров'я, не хворіють у період спостереження або мають незначні одиничні відхилення, які не впливають на стан здоров'я і не потребують корекції;
- друга група – діти з ризиком виникнення хронічної патології та ті, які часто хворіють (4 і більше разів на рік, також це діти з функціональними відхиленнями, обумовленими ступенем морфофізіологічної зрілості органів та систем;
- третя, четверта, п'ята група – діти з хронічною патологією в стадії компенсації.

З огляду на стан здоров'я та фізичний розвиток дітей дошкільного віку розподіляють на три групи фізичного виховання.

До основної групи зараховують дітей з хорошим станом здоров'я, що відповідає віковим нормам психомоторного розвитку, а також з незначними відхиленнями у стані здоров'я та достатньою фізичною підготовленістю. Ці діти беруть участь у всіх формах фізичної культури відповідно до програми.

До підготовчої групи зараховують дітей з відставанням у фізичному розвитку та достатньою фізичною підготовленістю (діти-реконвалесценти). Такі діти частіше хворіють катарами, з перезбудженою нервовою системою, з функціональною затримкою розвитку нервової системи. Заняття з фізичної культури для таких дітей проводять згідно з програмою, але з обов'язковим дотриманням принципів поступовості та наступності. Вихованці, які віднесені до цієї групи, виконують всі фізичні вправи, за винятком тих, що викликають значні фізичні напруження (лазіння по канату, при стрибках у довжину та висоту з розбігу зменшується кількість повторення).

До третьої групи (спеціальної) відносять дітей, які мають значні відхилення у стані здоров'я тимчасового або постійного характеру. Заняття з фізичної культури з ними проводять за спеціально розробленими програмами. Вихованцям, віднесеним до цієї групи, обмежують вправи на швидкість, силу та витривалість, зменшують час або дистанцію бігу та ін. При проведенні різних форм фізичної культури вони потребують обов'язкового індивідуального підходу [477, 565, 566].

Розподіл дітей на медичні групи кожні півроку переглядається. Якщо у дитини підготовчої медичної групи стан здоров'я покращується, її переводять в основну групу. Або, навпаки, після захворювання дитина з основної групи тимчасово переводиться до підготовчої [565].

Ще один критерій до вибору засобів ігрової діяльності в процесі фізичного виховання – це рівень рухової активності дітей. Рухова активність один з факторів, що впливає на стан здоров'я і працездатність дитини. Невідповідність режиму рухової активності віковим фізіологічним можливостям і потребам дітей призводить або до гіподинамії, або до гіперкінезії, що може спричинити негативні зміни в дитячому організмі.

Діти дошкільного віку мають різні фізичні можливості, і, умовно, незалежно від віку виділяють три групи дітей, які характеризуються великою, середньою і малою рухливістю. Кожній підгрупі дітей притаманна певна схожість рівнів обсягу, тривалості та інтенсивності рухової активності [468].

Спостереження [468] показали, що існує тісний зв'язок між основними показниками рухової активності та поведінкою дитини упродовж дня, характером їхньої рухової діяльності.

Діти з великою рухливістю відрізняються високою реактивністю, неврівноваженістю поведінки, вони частіше за інших потрапляють в конфліктні ситуації. Через надмірну рухливість такі діти не завжди встигають зрозуміти суть гри, в результаті чого у них відзначається невисока ступінь усвідомлення своїх дій. Як правило, вони добре виконують прості вправи, але уникають рухів, що вимагають точності та зосередженості, стриманості поведінки. Такі діти не відзначаються достатньою спритністю та координацією рухів, рухи їх різкі, швидкі, часто не приносять користі. Діти цієї групи відрізняються підвищеною психомоторною збудливістю, гіперактивністю. Їм властиві рухове розгальмування, метушливість, занепокоєння, нестриманість і дратівливість. У них слабо сформовані механізми саморегуляції діяльності й поведінки. Підвищена інтенсивність гри викликає скоріше стомлення, що позначається на загальній поведінці [152].

Діти середньої рухливості відрізняються найбільш рівною, спокійною поведінкою, помірною рухливістю. Як правило, діти цієї групи мають високі та середні показники фізичної підготовленості й добрий рівень розвитку рухових якостей. Вони врівноважені, емоційні, азартні, зазвичай впевнені, цілеспрямовані. Такі діти самостійно вибирають ігри та фізкультурне обладнання і, як правило, є ініціаторами колективних ігор. Для дітей з середнім рівнем рухової активності характерна різноманітна рухова поведінка під час ігрової діяльності. Вони уважні впродовж усього фізкультурного заняття і точно виконують усі запропоновані завдання, аналізуючи кожную свою дію, з великим інтересом ставляться до різноманітної ігрової діяльності [468].

Діти третьої групи мають низький обсяг рухової активності, поєднаний з низькими й середніми показниками тривалості та інтенсивності. Малорухливі діти мляві, пасивні, швидко втомлюються, намагаються нікому не заважати, вибирають діяльність, що вимагає великого простору. У всіх дітей цієї групи

спостерігається відставання показників розвитку основних форм рухів та фізичних якостей. Такі діти не наважуються вступати в контакт з однолітками, тому вони потребують постійної допомоги дорослих. Цей недолік в поведінці дитини найчастіше пояснюється слабким руховим досвідом, обумовленим патологією і сформованою звичкою до малорухливого способу життя [82, 83, 468].

Організуючи ігрову діяльність, педагог повинен брати до уваги ступінь рухливості кожної дитини і регулювати її (вчасно зупинити одну, активізувати іншу, підібрати третій відповідну роль тощо). За допомогою різних педагогічних прийомів можна домогтися поступового залучення малорухливих дітей до активної ігрової діяльності, а також переходу дітей з високою інтенсивністю рухової активності від активної до більш спокійної ігрової діяльності. Для кожної підгрупи підбираються різні ігри та ігрові вправи з основних рухів. Так, дітям з високим рівнем рухової активності варто пропонувати завдання на розвиток уваги, координації рухів, спритності, які вимагають точності виконання дій. Цим дітям необхідні рухи, які сприяють розвитку окоміру, сили і точності кидка. Дітям з низьким рівнем рухової активності – на розвиток швидкості рухів і витривалості, на швидке переключення з одного виду на інший. Дітям із середнім рівнем рухової активності ставлять більш високі вимоги до якості виконання рухів, підбираючи варіативні завдання [468].

Індивідуальна неповторність дитини, своєрідність її психіки і особистості проявляються в рисах темпераменту, характеру, у специфіці інтересів, як пізнавальних процесів [156].

Підбір засобів ігрової діяльності в дошкільному віці залежить від ряду найважливіших факторів, зокрема від індивідуальних особливостей нервової системи дитини. Вибір темпераменту як основи оцінки індивідуальних відмінностей дитини обґрунтований і ефективний. По-перше, особливості типів темпераменту досить просто фіксують за результатами спостереження, вони проявляються в поведінці і діяльності дітей. По-друге, темперамент є фундаментальною характеристикою людини, він стійкий, обумовлений

вродженими особливостями властивостей нервової системи і мало схильний до змін під дією середовища і виховання. По-третє, темперамент дитини проявляє себе у всіх сферах психічної і фізичної активності, так як його психофізіологічними компонентами є активність і емоційність [152, 353].

Оскільки тип темпераменту є вродженою якістю, з ним треба починати працювати якомога раніше, сприятливим періодом для такої роботи є дошкільний вік. Саме тому в процесі ігрової діяльності дітей дошкільного віку необхідно враховувати властивості домінуючих типів темпераментів.

У дошкільнят-холериків треба намагатися розвивати відстаючий гальмівний процес, виробляти вміння гальмувати себе, свої імпульсивні реакції. Від цих вихованців треба наполегливо вимагати спокійних, нерізких рухів, виховувати стриманість при виконанні рухів під час ігрової діяльності, правильну послідовність дій. Енергію і активність, розумну ініціативність холерика слід заохочувати під час жвавих ігор. Важливо виключити перезбудження дитини-холерика, домагатися стриманої поведінки, давати можливість реалізувати потребу в руховій активності. Необхідно розвивати у таких дітей альтруїзм, почуття справедливості, увагу до почуттів інших людей. Корисно давати дітям-холерикам завдання, які в певній мірі перевищують їх сили і здібності, що сприятиме стриманості [353]

Що стосується дітей-меланхоліків, то у відносинах з ними необхідні м'якість, тактовність, чуйність і доброзичливість, оскільки надмірна суворість ще більше загальмовують їх і призводить до зниження працездатності. Необхідно давати їм можливість більше діяти і проявляти активність в іграх. При цьому необхідно дотримуватися поступовості у тренуванні працездатності, пам'ятаючи про те, що стомлення у таких дітей настає швидше. Слід частіше заохочувати таких дітей, підтримувати у них позитивну самооцінку і позитивні емоції, висловлювати впевненість в їх силах, створювати ситуації успіху, розвивати активність і сміливість, вимагати вчинків, пов'язаних з подоланням труднощів. Необхідно допомагати дитині вільно почуватися в колективі однолітків, що сприятиме впевненості в собі і товаристві [156].

У флегматика слід розвивати відсутні йому якості, а саме велику рухливість, активність, не допускати, щоб він проявляв байдужість до ігрової діяльності, млявість, інертність. Слід більше активізувати діяльність дітей-флегматиків, частіше стимулювати таких дітей до рухової активності в грі в певному темпі. В організації ігор з флегматиками необхідно враховувати їх схильність до бездіяльності, постійно активізувати їх рухову активність, звертати особливу увагу на активізацію уваги, пробуджувати їх думку, що сприятиме меншій пасивності [156, 353].

У сангвініка слід розвивати вольові якості, виховувати витримку і зосередженість уваги не допускати поверхневого, недбалого виконання ним рухів у ігровій діяльності, необхідно вимагати від дитини доводити почату справу до кінця. Організуючи увагу дитини-сангвініка, навчаючи її різним способам виконання певної дії, педагог повинен зосереджувати увагу сангвініка в грі спочатку на короткий, а потім на тривалий час. Це робить сангвініка старанним в роботі. Сангвініку необхідно звертати увагу на організацію його діяльності [152, 156].

Об'єднуючи дітей в групи, команди для проведення ігор, педагог враховує індивідуальні особливості дітей, і формує команди дітей рівних за силами, для активізації невпевнених, сором'язливих дітей об'єднують зі сміливими і активними.

Беручи до уваги всі ці фактори в процесі ігрової діяльності необхідно врахувати вікові особливості прояву психологічних властивостей темпераменту дітей дошкільного віку різних вікових груп, допомагаючи дітям у відповідності з їх віковою специфікою впоратися з негативними сторонами кожного темпераменту, сприяти розвитку позитивних сторін темпераменту, виробляти вміння володіти своїм темпераментом.

Своєчасна та поглиблена діагностика фізичної підготовленості дозволяє виявити рівень розвитку рухів і фізичних якостей у дитини, а також ступінь його відповідності віковим нормам. В цілому, ступінь фізичної підготовленості можна визначити як відповідність рухових умінь і навичок дитини нормативним

вимогам, закладеним в реалізованій дошкільним закладом програмі. Залежно від кількісних і якісних даних, характеризуючи рівень фізичної підготовленості дітей тієї чи іншої групи, можлива корекція планів фізкультурно-оздоровчої роботи в частині змісту фізичних вправ, регулювання фізичного навантаження, зміна умов організації навчання дітей рухам і самостійної рухової діяльності дітей [468].

Задля цієї мети використовуються діагностичні тести у вигляді контрольних рухових завдань, які пропонують дітям в ігровій формі [44, 409]. Ці тести відзначаються доступністю виконання, не вимагають підготовки вихователя та складного обладнання для їх проведення.

Дітей, які виконали більшість тестів з результатами в рамках вікових норм, можна віднести до середнього рівня фізичної підготовленості; вище орієнтованих показників (більше 3–4 показників) – до високого рівня фізичної підготовленості. Якщо зі всієї батареї тестів дитина має від п'яти і більше показників нижчих за норму, то в неї низький рівень фізичної підготовленості.

Враховуючи стан здоров'я, рівень фізичної підготовленості та рухової активності дітей дошкільного віку в умовах групового виховання доцільно розподіляти на дві підгрупи. До першої підгрупи входять діти першої групи здоров'я, які мають середній і високий рівні рухової активності й добру фізичну підготовленість. До другої підгрупи належать діти другої та третьої груп здоров'я, з низьким рівнем рухової активності й низьким рівнем фізичної підготовленості [468].

Кожний період має свої особливості розвитку, властиві кожній віковій групі. Крім вікових періодів так званий «паспортний» та біологічний вік. Розвиток організму відбувається безперервно і кордони вікових періодів є чисто умовними. Тому чіткої границі між віковими групами не визначається. Однак, крім календарного, так званого «паспортного» віку треба і дуже важливо знати біологічний (фізіологічний) вік. Він характеризується певним рівнем фізичного розвитку, руховими можливостями, окостенінням скелета, розвитком зубів. Календарний вік може часто не співпадати з біологічним. Якщо фізичний

розвиток дитини добрий, то біологічний вік випереджає паспортний, якщо слабкий, до біологічний вік відстає від паспортного [120,123, 149, 240, 322].

За твердженням фахівців [123, 149, 240, 370] визначення біологічного віку у сукупності з показниками фізичного розвитку дозволяє більш точно оцінювати рівень функціональних можливостей основних систем організму, який зростає, і у деякій мірі – рівень здоров'я дитини. Визначення відповідності біологічного віку паспортному є важливим також у зв'язку з необхідністю оптимального планування педагогічних впливів в процесі фізичного виховання. Тож, можна припустити, що біологічний вік може слугувати опосередкованим чинником у диференційованому підході при виборі засобів ігрової діяльності.

Ефективність різноманітних видів ігрової діяльності значною мірою залежить від правильності їх застосування. Отже, під час ознайомлення дітей із новим видом ігор, педагогу необхідно враховувати тип модальності вихованців його групи, тобто знати як сприймається інформація. Саме знання способів сприймання інформації дітьми дошкільного віку надасть можливість педагогам, батькам з'ясувати основний спосіб пізнання, якому надає перевагу дитина.

Всі діти за способом пізнання поділяються на три групи: «візуали» – ті, для свідомості яких пріоритетне значення має зорова інформація. Дитина – «глядач» – провідний спосіб пізнання через зорові відчуття. «Аудіали» – діти, для свідомості яких суттєве значення має інформація, яка одержана на слух. Дитина – «слухач» – у більшості випадків віддає перевагу слуховим відчуттям, ніж зоровим та органам дотику [119, 130, 132].

«Кінестетики» – діти, у свідомості яких перевага буде за відчуттям тіла, руху тощо. Дитина-«діяч» – пізнання світу йде через предмет, дотик до предметів. Завдяки достатньо розробленій на сьогодні ідеї нейролінгвістичного програмування (НЛПі) деякі методичні прийоми щодо пропонування різноманітної інформації щодо вибору ігор дітям дошкільного віку можна використовувати у практиці роботи [119, 130, 132].

Одним з провідних чинників запропонованої нами класифікації засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку є їх специфіка.

Як відомо, засоби – це те, за допомогою чого здійснюється діяльність, в контексті нашого дослідження, власне ігрова. Розподіл ігрових засобів представлений впорядкованою сукупністю з підрозділом на групи і підгрупи відповідно багаторівневої структури класифікаційних критеріїв-ознак. Кожна з цих груп має свої суттєві ознаки, але головним чином вони розрізняються педагогічними можливостями, специфічним призначенням в системі фізичного виховання, а також властивою їм методикою проведення.

Засоби ігрової діяльності ми розподілили на три основних групи:

- традиційні;
- інноваційні;
- народні.

Для детального упорядкування традиційних засобів ігрової діяльності у поданій класифікації виокремлено такий спектр ознак:

- за ступенем складності змісту гри;
- фізичні якості, що вимагають найбільшого прояву у грі;
- за характером моторної щільності або психофізичних навантажень;
- рухові дії, які домінують у грі;
- за анатомічною ознакою, в залежності від того, яка частина тіла більше бере участь під час гри;
- відповідність видам спорту.

За ступенем складності змісту ігри поділяються від найпростіших, елементарних до складних з правилами (рис. 4.4).

Прості ігри розподіляються на сюжетні, безсюжетні, ігрові вправи, атракціони та ігри-забави [319, 533].

Сюжетні рухливі ігри відображають в умовній формі життєвий або казковий епізод. Ігри цього виду будуються на основі досвіду дітей, їхніх уявлень та знань про оточуюче життя, професії, засоби транспорту, явища природи, спосіб життя і поведінку тварин. Дитину захоплюють ігрові образи.

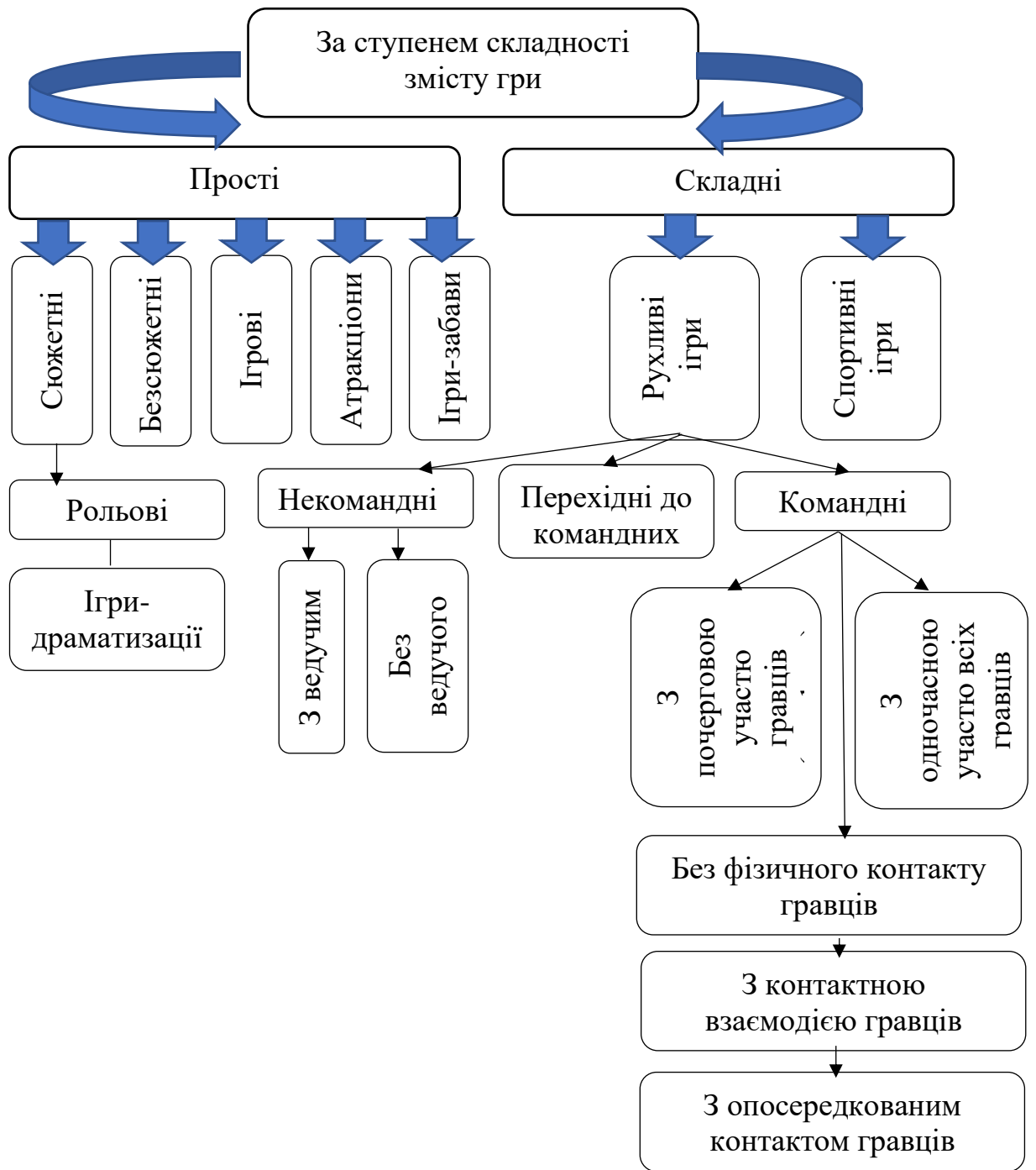

Рис. 4.4. Розподіл ігор за ступенем складності змісту

Сюжетні ігри відрізняються чітко виробленим сценарієм з фіксованими правилами. Вони характерні продуманими діями всіх учасників подій, відхилення від сюжету представляється неможливим. Ігри такого типу популярні у всіх групах дошкільників, особливо для молодших. Сюжет та правила гри обумовлюють характер рухів дітей і вони мають імітаційний характер. Такі ігри переважно колективні, кількість гравців може бути різною (від 5 до 25

учасників), і це дозволяє широко використовувати ігри в різних умовах і з різною метою [84].

Рольова гра у своїй розвиненій, розгорнутій формі будується на моделюванні відносин між людьми. Ці відношення дитина пізнає і освоює через прийняття ролі дорослого. Уявна ситуація, де дитина бере на себе ролі інших людей чи персонажів і реалізує типові для них події, створюється за правилами, що диктуються самою роллю.

Одним із видів рольової гри є ігри-драматизації. Драматизація – це гра творчого характеру, у процесі якої діти відображають зміст літературного твору, людських зв'язків і відносин, передача зразків, способів та норм поведінки у всіх сферах життєдіяльності.

У сучасній характеристиці ігор-драматизацій розкривається їх взаємозв'язок з рольовими іграми [438]. Зокрема, це:

- наявність динамічного сюжету;
- наявність ролей;
- використання різноманітних засобів виразності;
- можливість самовираження;
- можливість використання набутого раніше соціального досвіду.

Своєрідність ігор-драматизацій полягає в тому, що сюжет гри заздалегідь визначений автором літературного твору; склад учасників, послідовність подій, які відбуваються залежить від твору, що драматизується; застосовуються елементи костюмів, спеціальні меблі. Організатором і провідним у гри-драматизації є педагог. Дії дітей або ігрових персонажів супроводжуються промовою, важливим компонентом гри є музика, яка стимулює до виконання емоційно насичених ігрових процесів [438].

У сюжетно-рольових іграх правила відсутні, вони приховані у нормах поведінки конкретних соціальних ролей [533].

Безсюжетні ігри містять цікаві дітям рухові ігрові завдання, що ведуть до досягнення мети. Ці ігри поділяються на ігри типу: перебіжок, квача; ігри з елементами змагання («Хто швидше добіжить до свого прапорця?» тощо); ігри-

естафети («Хто швидше передасть м'яч?»); ігри з предметами (м'ячі, обручі, кеглі тощо).

Безсюжетні ігри характеризуються відсутністю сценарію, однак вимагають від дітей уважності, швидкості і самостійності, орієнтації у просторі, ніж сюжетні. Це пояснюється тим, що ігрові дії в них пов'язані не з розігруванням сюжету, а з виконанням конкретного рухового завдання. Умови виконання такого завдання визначаються правилами. Несюжетні ігри проводяться зі всіма віковими категоріями дошкільників, але з поступовим ускладненням [84].

Атракціони і ігри-забави також вимагають виконання конкретного завдання у вигляді змагання. Відмінність від безсюжетних ігор полягає в тому, що частина дітей бере участь у грі, а інша частина є глядачами. Такі ігри часто проводять на фізкультурних святах та дозвіллях. До ігор-атракціонів належать ігри естафетного характеру з елементами змагань (стрибки на одній нозі; закидання м'яча в рухому ціль; перетягування канату). Їх доречно використовувати на заняттях з фізичної культури та спортивних святах у старшому дошкільному віці [85].

Ігрові вправи являють собою організовані рухові дії, спеціально підібрані з метою фізичного виховання, суть яких полягає у виконанні конкретних завдань. Ігрові вправи можуть бути сюжетного і несюжетного характеру. Багато вправ мають сюжетний характер, тобто в них присутній елемент гри («Ведмедик на поваленому дереві» (повзання по лаві); «Папуга на жердині» (ходьба у рівновазі по гімнастичній лаві) тощо. Ігровим несюжетним вправам характерна конкретність рухових завдань відповідно до вікових особливостей і фізичної підготовленості дітей. Зміст ігор-завдань становлять доступні дітям дії (добігти першим до умовної смуги, влучити м'ячем у ціль тощо). В іграх із чітким завданням, завдяки контрастності змісту, дії дітей набувають цілеспрямованого, осмисленого характеру. Багаторазове повторення рухів у таких іграх під контролем вихователя сприяє удосконаленню рухових умінь та інтенсивнішому розвитку відповідних рухових якостей. Дозування вправ в цих іграх, на відміну від сюжетних ігор, визначають конкретніше, що є однією з їх позитивних сторін.

Ігрові вправи несюжетного характеру – це вправи, в основу яких покладено дії з предметами. Рухові завдання в цих іграх конкретні: влучити кулькою в кеглю, накинути кільце на палицю тощо. Їх часто проводять у змагальній формі між окремими дітьми або підгрупами. Ці ігри можуть проводитись як забави під час прогулянок, на фізкультурному святі, коли діти демонструють свої вміння, спритність, швидкість у виконанні різноманітних рухових завдань [84].

Ігрові вправи мають ряд переваг: вони виконуються кожною дитиною і виконання рухового завдання не пов'язане з діями інших дітей; вихователь домагається засвоєння того чи іншого руху усіма дітьми; в них більш чітко виступають завдання прямого навчання [85, 345].

Зокрема, складні за змістом ігри поділяють на два види: організовані рухливі ігри з обумовленими правилами та ігри зі суворо регламентованими правилами, тобто спортивні [31, 345, 562].

Організовані рухливі ігри з обумовленими правилами – це ігри, що вимагають активної діяльності гравців і які характеризуються точним і своєчасним виконанням завдань, пов'язаних з обов'язковими для всіх учасників правилами. Вони найчастіше вимагають керівництва дорослого. Такі ігри за своїм змістом поділяються на три класи: некомандні, перехідні до командних і командні [562].

У найпростіших некомандних іграх відсутня необхідність домагатися мети спільними зусиллями. Кожен гравець діє незалежно від інших, підкорюючись тільки правилам гри. Вся ігрова діяльність спрямована на особисте вдосконалення в грі, досягнення власної переваги. Головне значення в цьому випадку набувають особиста ініціатива і вміння доцільно використовувати свої сили і можливості. Правил зазвичай небагато, вони прості, немає великої складності в ігровій діяльності.

Усередині некомандних ігор прийнято виділяти дві групи: ігри з ведучими і без ведучих [345, 562].

Ігри з ведучим і без ведучого проводяться для різних вікових груп дітей дошкільного віку, проте варіант гри з ведучим доцільно застосовувати

відповідно з віковими і руховими можливостями дітей, без надмірного ускладнення змісту і правил гри. Виконання обов'язків ведучого має великий виховний вплив на гравців. Тому бажано, щоб в цій ролі побувало більше дітей.

Вибирати ведучого можна різними способами [38] :

- за призначенням керівника. Керівник призначає ведучого, з огляду на його роль в грі. Перевага цього способу – швидкий за часом, ведучий вибирається найбільш відповідальний. Недолік – діти не беруть активної участі у виборі, їх ініціатива не врахована. Цим способом зазвичай користуються тоді, коли діти ще не знайомі один з одним, вперше зібрані для гри, або просто мало часу для гри. При призначенні ведучого педагог повинен коротко обґрунтувати свій вибір, щоб не дати приводу думати про його симпатії до окремих гравців;

- за жеребом. Жереб може бути здійснений шляхом розрахунку – «лічилки», коли діти стають в коло і починають яку-небудь лічилку зі словами. На кого доведеться останнє слово, той і ведучий. Цей спосіб менш швидкий за часом, тому ним користуються в іграх, що проводяться в позаурочний час. У деяких випадках «лічилку» застосовують і на заняттях, щоб заспокоїти дітей після сильного збудження. Визначення ведучого за жеребом не завжди вдале, проте діти часто використовують його в самостійних іграх, тому як воно не викликає суперечок;

- за вибором гравців. Один з найбільш вдалих способів, позитивний в педагогічному значенні, оскільки виявляє колективне бажання дітей, в результаті чого ведучий вибирається найбільш гідний. Однак серед неорганізованих дітей цей спосіб провести важко, тому що ведучий частіше вибирається не за досягненнями, а під натиском більш сильних в групі, більш наполегливих серед дітей;

- за результатами попередніх ігор. В якості заохочення ведучим стає гравець, який опинився в попередній грі найспритнішим, швидким тощо. Про це треба повідомити учасників перед грою, щоб вони прагнули проявляти необхідні якості. Негативною стороною цього способу є те, що в ролі ведучого не зможуть бути слабкіші і менш спритні діти.

Всі зазначені способи вибору ведучих треба змінювати в залежності від педагогічних завдань, які ставить перед собою керівник, від умов занять і характеру гри, від кількості граючих та їх настрою.

У перехідних до командних ігор з'являються елементи узгодження дій всередині окремих груп. Спочатку учасники діють самостійно, але в міру розвитку сюжету гри утворюються групи, в яких при вирішенні окремих завдань доводиться діяти узгоджено. В таких іграх учасник відстоює в першу чергу свій інтерес, але іноді, за особистим бажанням, допомагає іншому учаснику гри. В деяких випадках гравці вступають в співпрацю один з одним для досягнення мети. Змагальний момент виражається в цих іграх більш яскраво. У них оцінюються особистий результат і колективна поведінка.

У командних іграх змагання проходять між ігровими колективами (командами). Дії окремих учасників тут підпорядковані інтересам всього колективу. Поставлена мета досягається головним чином узгодженими діями гравців. Для визначення результату гри необхідно суддівство. Зростання ступеня узгодженості дій вимагає від учасників не тільки витримки, а й володіння навичками більш складних рухів, необхідних в колективній діяльності [305].

Командні ігри своєю чергою поділяються на дві групи: ігри з одночасною участю всіх гравців і з почерговою участю – естафети.

Естафети класифікують за різними ознаками, що дозволяє систематизувати їх і полегшити підбір ігрових завдань.

Естафети поділяються [486]:

- за кількістю включених завдань – на прості і складні. Якщо на всіх одне завдання (біг на певну відстань, ведення м'яча, перенесення кубиків та ін.) – це прості естафети, якщо два і більше – складні. В якості останніх можна використовувати смугу перешкод;

- за вимогами до виконання завдань – на суворо регламентовані і довільні. Перші вимагають виконання завдання заздалегідь обумовленим способом, другі – будь-яким найбільш раціональним або зручним для гравця;

- за характером переміщень – на лінійні, колові, зустрічні. В лінійних естафетах учасники пересуваються прямолінійно або виконують завдання по ланцюжку, вишикувавшись в колону або шеренгу; в колових – гравці переміщаються по колу або вишикувані в коло і, стоячи на місці, передають естафету по ланцюжку в одну сторону; у зустрічних – половина учасників кожної команди (дівчатка чи хлопчики) розташовується на протилежній стороні майданчика, і пересування гравців або передача естафети (наприклад, перекидання м'яча) йде назустріч один одному;

- за способом дій учасників – на індивідуальні та колективні. В індивідуальних естафетах всі учасники по черзі виконують обумовлені дії: на місці, з пересуванням різними способами, з пересуванням і додатковими завданнями. У колективних спільних естафетах учасники пересуваються групами, і успіх забезпечується узгодженістю дій всієї команди.

Для дітей дошкільного організують естафети сюжетного або тематичного характеру. Кожен гравець або група учасників виконує своє завдання. Тут широко застосовують ігри-атракціони, ігри-поєдинки, в процесі яких суперники виявляють перевагу в одноосібній боротьбі. Вони можуть проходити в різних за складністю діях і взаєминах гравців, поєднаних з активним єдиноборством, пов'язаних з безпосереднім контактом, а також без контакту з суперником.

За ознакою взаємовідносин між гравцями командні ігри розділяють на такі:

- а) ігри, в яких гравці не вступають безпосередньо в контакт з «суперником»;
- б) ігри з обмеженим контактом з «суперником»;
- в) ігри з безпосередньою боротьбою «суперників» [176, 345].

В іграх без фізичного контакту суперників за функціональною ознакою гравців наявні: прояв єдиноборства за свою команду; прояв боротьби за свою команду шляхом взаємопідтримки і фізичної взаємодопомоги гравців однієї команди. Рухливі ігри з контактною взаємодією гравців протилежних команд за функціями гравців поділяються: на індивідуальне єдиноборство за свою команду; боротьбу за інтереси своєї команди, але при сукупності всіх єдиноборчих дій, підтримці партнерів по команді і їх фізичної допомоги [562].

Обов'язковою умовою проведення командних ігор є правильне комплектування команд. Команди мають бути рівні за силами. У практиці існує кілька способів поділу гравців на команди, кожний з них має свої позитивні і негативні сторони [176, 201]:

1-й спосіб – за розрахунком на перший-другий (по-три, по-чотири). Перші номери складають одну команду, другі – іншу. Цей спосіб швидкий, але при цьому команди не завжди рівні за силами;

2-й спосіб – поділ гравців керівником, застосовується тоді, коли педагог добре знає своїх вихованців, їх фізичні можливості. При такому способі сили рівні, але гравці в формуванні команд активної участі не беруть;

3-й спосіб – за домовленістю гравців. Діти вибирають капітанів, розподілившись на пари (умовно рівні за силами), домовляються, хто і ким буде, і підходять до капітанів, які і вибирають їх. Цей спосіб діти люблять, але його можна використовувати, якщо гра не обмежена в часі;

4-й спосіб – комплектування команд за вибором їх капітанів. Для цього діти спочатку вибирають капітанів, а вони вже самі по черзі вибирають членів команди. Цей спосіб доволі швидкий і команди бувають рівні, але негативною стороною є те, що слабких гравців капітани беруть неохоче. Це часто є причиною сварок та образ серед гравців.

Вибір капітанів. Капітани – безпосередні помічники керівника. Вони організують і розміщують дітей, розподіляють їх за силовими якостями і відповідають за дисципліну гравців у процесі гри [201].

Виділення помічників. Помічники, яких вибрав керівник, спостерігають за дотриманням правил, враховують результати гри, роздають інвентар. На гру можна призначити одного, двох помічників, залежно від складності її правил і організації, від кількості гравців, від розмірів приміщення. Бажано, щоб протягом року всі діти побували помічниками [176].

Отже, зміст ігрової діяльності ускладнюється в міру переходу від некомандних до командних ігор. Чим елементарніші відносини між гравцями, тим простіше зміст гри. Найбільшою складністю відрізняються командні ігри, де

поряд з відмінним володінням руховими навичками необхідна високо організована тактика дії всього колективу.

Спортивні ігри – це найвищий ступінь розвитку рухливих ігор. Вони відрізняються від рухливих єдиними правилами, що визначають склад учасників, розміри і розмітку майданчика, тривалість гри, обладнання та інвентар, що дозволяє проводити змагання різного масштабу [73, 207, 460].

Спортивні ігри у фізичному вихованні дошкільників підбираються з урахуванням віку, стану здоров'я, індивідуальної схильності і інтересів дитини.

Зазвичай серед них виділяють ігрові дії з індивідуальними і колективними протиборствами, а також ігри, в яких немає прямої (одночасної) взаємодії суперників, їх результати визначаються по індивідуально продемонстрованим показникам. Всі спортивні ігри ми розподілили на дві групи: ті, що рекомендовані програмою та альтернативні (рис. 4.5).

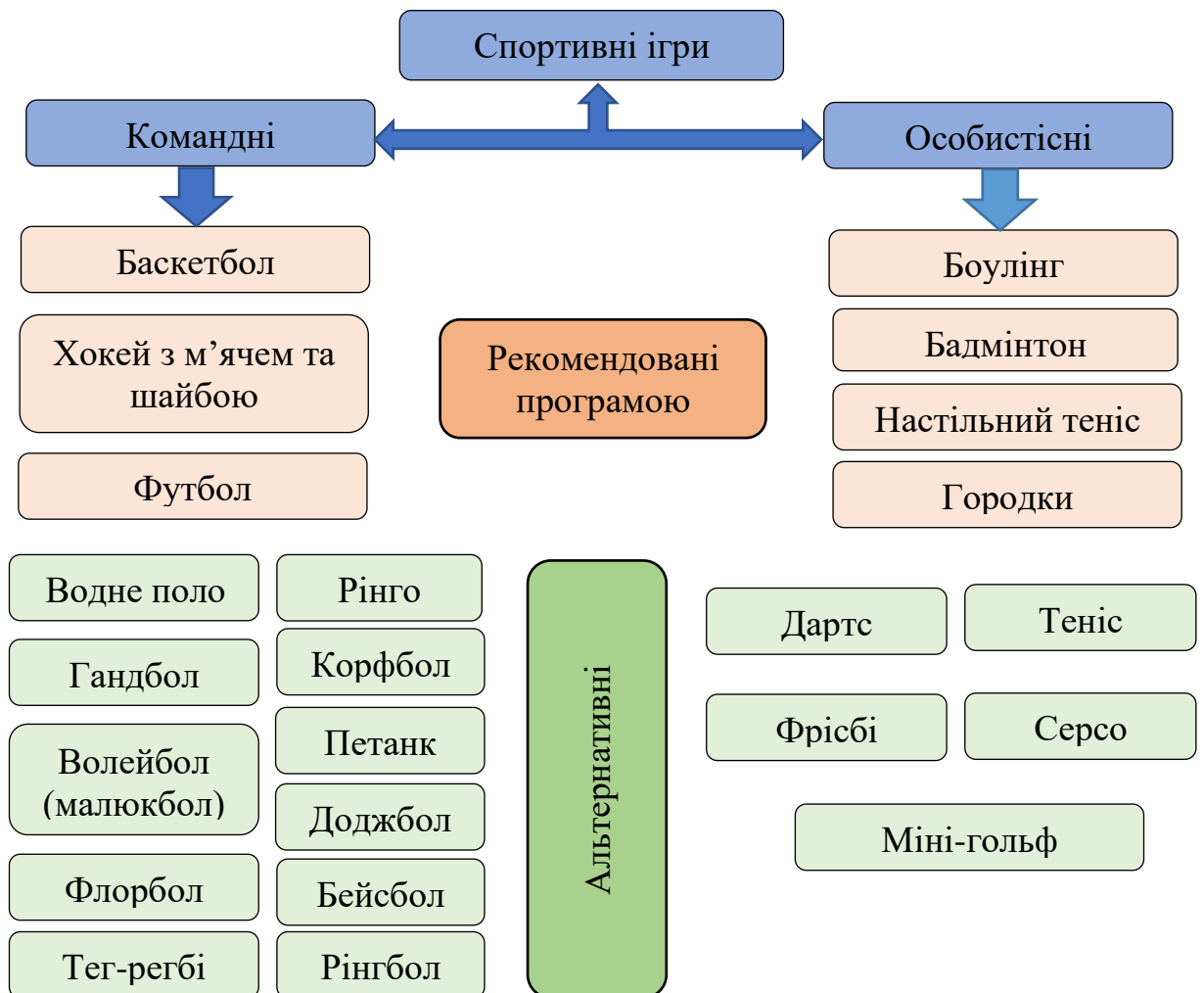

Рис. 4.5. Спортивні ігри у фізичному вихованні дітей дошкільного віку

Щодо оволодіння дітьми дошкільного віку гри у городки, то у програмах передбачено засвоєння кидання бити від плеча й збоку, зберігаючи правильне вихідне положення (півоберта до кону з опорою на праву ногу, що стоїть позаду); знання чотирьох-п'яти фігур; вміння вибивати городки з кону (відстань 6 м) та пів-кону (3 м).

В результаті навчання дітей гри у бадмінтон вони повинні вміти правильно тримати ракетку, бити по волану, перекидаючи його на сторону партнера (без сітки, через сітку чи мотузок); вільно рухатися майданчиком, намагаючись не пропустити волан, грати за спрощеними правилами.

Навчання елементам баскетболу передбачає виконання дитиною ведення м'яча правою та лівою рукою з відскоком від землі (підлоги), рухаючись у різних напрямках; закидання м'яча у кошик обома руками від грудей, знизу, зверху, від плеча; передавання м'яча іншій дитині обома руками від грудей у русі; ловіння м'яча, що летить на різній висоті (на рівні грудей, над головою, збоку, знизу, біля підлоги тощо), з різних сторін; грати за спрощеними правилами.

Оволодіваючи основами гри в настільний теніс, дитина повинна вміти правильно тримати ракетку, виконувати підготовчі вправи з ракеткою та м'ячем (підкидати і відбивати м'яч ракеткою вгору, підкидати м'яч і ударяти ним об підлогу, стінку); перекидати м'яч через сітку після відскоку від столу, грати в настільний теніс за спрощеними правилами.

У футболі дитина повинна вміти виконувати удари по м'ячу з місця та розбігу; вести м'яч правою та лівою ногою; зупиняти м'яч, який котиться, підошвою чи внутрішньою стороною стопи, відбивати його в зворотному напрямі; ударяти м'ячем об стінку кілька разів підряд; передавати м'яч ногою один одному в парах (відстань 3-5 м); влучати м'ячем у предмети (булава), забивати м'яч у ворота, грати за спрощеними правилами.

У хокеї передбачено вміння дитиною прокочувати шайбу (маленький м'яч) ключкою один одному в парах; прокочувати шайбу (м'яч) ключкою у заданому напрямі; забивати її у ворота; грати за спрощеними правилами.

У навчанні гри в боулінг діти повинні вміти кидати кулю знизу для вибивання кеглів з лінії.

На сучасному етапі виникає потреба у пошуку рішень для розв'язання проблеми популяризації спортивних ігор і пошуку видів спорту, які можна використовувати у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Одним із таких заходів є впровадження альтернативних ігрових видів спорту у програми фізичного виховання ЗДО, спортивних гуртків, а також рекреаційних видів спорту для дітей. Впровадження альтернативних спортивних ігор (спрощених їх варіантів, в залежності від віку та умов застосування), які не потребують надто дорогого інвентарю чи обладнання, а також спеціальних приміщень надає змогу використовувати їх в спортивних залах будь-якого розміру, на спортивних майданчиках, на пляжах, галявинах, що вирішує проблему їх доступності та популяризації.

Серед альтернативних спортивних ігор ми пропонуємо використовувати такі командні та особистісні види у практиці фізичного виховання в умовах ЗДО: водне поло, гандбол, волейбол (малюкбол), флорбол, корфбол, рінго, тег-регбі, петанк, бейсбол, рінгбол, теніс, дартс, фрісбі, серсо, міні-гольф, доджбол.

У пошуку шляхів підвищення оздоровчої ефективності фізичного виховання у ЗДО фахівці все частіше звертаються до організації занять у басейні, під час яких у дітей формуються вміння та навички триматися на воді, орієнтуватися у водному середовищі [327]. З різних видів фізичних вправ найбільше ефективним є водні види спорту, зокрема освоєння водного середовища з використанням елементів водного поло. Водне поло – гра з великим об'ємом рухових дій: плавання з м'ячем та без м'яча, пересування під водою, передача м'яча один одному і кидки його по воротам. Ігрова діяльність здійснюється у водному середовищі, вимагаючи хорошого володіння спортивними способами плавання та спеціальними прийомами ігрового плавання. Застосування елементів водного поло у фізичному вихованні націлено на покращення фізичної підготовленості дітей, покращення діяльності серцево-

судинної, дихальної та нервової систем, морально-вольових якостей та інтелектуальних здібностей.

Міні-гандбол – командна гра, яка полягає в тому, щоб заволодіти м'ячем і закинути його у ворота суперника, що захищаються воротарем. Кількість дітей дошкільного віку в одній команді може коливатися від 5 до 9, залежно від розмірів майданчика та підготовленості дітей, причому дівчатка та хлопчики можуть грати разом. В гандбол можна грати на будь-якому майданчику (у залі, на вулиці), з будь-яким покриттям, необхідні лише розмітка та ворота (для дошкільнят вони повинні бути меншими за стандартні розміри 180x270 см). У гандбол грають гумовим м'ячем із одноколірною шкіряною або синтетичною покриттям, використовуються м'ячі невеликих розмірів (до 40 см) і полегшені, масою 250–300 г [219].

У міні-гандболі передбачено уміння дитиною передавати м'яч один одному, стоячи на місці і в русі, бігати з м'ячем, орієнтуючись в ігровій ситуації, відбирати м'яч у суперника, перехоплювати м'яч, що летить; закидати м'яч в порожні ворота суперника. Грати на рахунок за спрощеними правилами.

Волейбол (малюк-бол). «Малюкбол» являє собою підготовку до гри у волейбол. Тому і правила гри у них в деякій мірі схожі. На відміну від волейболу, де м'яч відбивають, у цій грі потрібно ловити його руками. Для дитячого волейболу розмір площадки 10x10 м, волейбольна сітка або шнур натягається на рівні витягнутих рук дитини. М'яч перекидається через сітку відразу або через передачу, він не повинен торкатися сітки під час подачі, але це припустимо в процесі гри. Завдання гравців – не дати м'ячу торкнутися підлоги на своїй половині, а передавати його так, щоб він потрапив у підлогу на половині майданчика суперника. При подачі й передачі м'яч не повинен виходити за межі майданчика, у такому випадку не зараховується очко й подача переходить до іншої команди. Очко зараховується, якщо м'яч, перелетівши сітку, торкнувся землі на половині суперника. Гра йде до 5 або 10 очок, тривалість – 15-20 хвилин (2-3 партії).

Флорбол – це один з наймолодших видів спорту (англ. floorball, від англ. floor – підлога та англ. ball – м'яч) є варіацією хокею. Грається в закритих приміщеннях на твердій рівній підлозі пластиковим м'ячем, удари по якому наносяться спеціальною ключкою. Однією з команд необхідно забити м'яч у ворота суперників, перешкоджаючи останнім опанувати ворота своєї команди. Не вимагає ця спортивна гра і якогось спеціального обладнання: використовуються легкі травмобезпечні ключки із пластику; м'яч також виготовлений із пластику. Допускається змінювати кількість польових гравців (від трьох і більше) залежно від розмірів майданчика [288].

Ще однією цікавою спортивною грою, яка може використовуватися на заняттях з фізичного виховання дітей дошкільного віку є корфбол. В цю гру грають дві команди по 8 осіб у кожній (4 хлопчики і 4 дівчинки). Чотири гравці перебувають на своїй половині майданчика і захищають свій кошик, чотири – на половині команди-суперника. Хлопчик може грати тільки проти хлопчика, а дівчинка – проти дівчинки. Ведення м'яча в корфболі не допускається, а гравець, що опанував м'ячем, може зробити з ним не більше двох кроків [378].

Особливою відмінністю корфболу є те, що обладнання, яке використовується для гри є досить простим і доступним (дві стійки із закріпленими на них кошиками та м'яч (корфбольний, футбольний, волейбольний). Для дітей дошкільного віку використовується телескопічний або розбірний варіант стійок з можливістю їх трансформації на висоту 1,5–2,5 м. При цьому будь який варіант стійок легкий і зручний у використанні (фізкультурна зала, ігрова кімната, спортивний майданчик, ігровий майданчик на ділянці ЗДО).

Рінго – це спортивна гра з одним або двома кільцями (гумове кільце круглої форми вагою 160-165 грамів, діаметром 17 сантиметрів), в якій два гравці або дві команди змагаються на спеціальному майданчику, розділенім сіткою. Мета гри – перекинути одне або два кільця над сіткою, щоб воно або вони торкнулися майданчика суперника, і запобігти такій спробі суперника. Кільце ловиться однією рукою і перекидається через сітку тією ж [642]. Діти дошкільного віку грають в рінго за спрощеними правилами (зменшені розміри майданчика,

зменшена вага кільця, ловіння кільця двома руками, тощо). В процесі взаємодії із кільцем розвивається дрібна моторика рук, що є необхідним саме в дошкільному віці. Важливо, що у рінго рівномірно задіяні обидві руки, що практично немає в інших іграх. Володіння обома руками веде до функціонального розвитку обох півкуль головного мозку, збільшуючи ефективність менше розвинутої сторони [643].

Тег-регбі є одним з різновидів безконтактного регбі. Для дітей дошкільного віку використовується додатковий інвентар – дві стрічки на липучках. В тег-регбі зазвичай грають діти старшого дошкільного віку, щоб виключити ризик травмуватися при невмілих захопленнях. Склад команди з однаковою кількістю учасників, але не більше 7 і не менше 5 гравців, допускається змішаний (хлопчики і дівчатка). Матч проходить в 2 тайми, по 10 хвилин кожний. Влітку можна грати на піску і трав'яних покриттях, як натуральних, так і штучних, взимку – на сніговій поверхні та в спортивних залах.

Петанк – спортивна гра, яка поєднує у собі елементи боулінгу, більярду та керлінгу. Гра проводиться металевими або м'якими кулями. Мета: кинути кулю свого кольору найближче до головної, яка професійною мовою називається «кошонет» і не дати суперникам зробити те саме. Для дітей дошкільного віку одному наборі є три м'які кулі одного кольору та три іншого і головна біла куля. Кулі (м'які) – виготовлені з міцної тканини, наповнені пластиковими гранулами (діаметр кулі 8 см, вага 115 г). Кошонет (м'який) – виготовлений з тканини переважно білого кольору, міцно зшитий (діаметр 3,5 см, вага 15 г). У команді є по два чи три учасники і звичайно, у гравців є суперники, які можуть у будь-яку мить непередбачено змінити хід гри завдяки своїй влучності та мисленню. Відмінною особливістю гри є те, що вона дає можливість кожній дитині з відхиленнями у стані здоров'я, незалежно від рівня фізичної підготовленості, опанувати навички гри [304, 588].

Бейсбол (англ. baseball) – спортивна гра з м'ячем, який б'ють битою. Метою гри є ударом бити відправити м'яч чим далі, і в той же час пробігти командою майданчик по черзі до протилежного боку і назад, намагаючись не дати

суперникам потрапити в себе м'ячем. За кожен таку вдалу пробіжку команді нараховуються очко. У підсумку виграє та команда, яка набрала більшу кількість очок за встановлений час [171].

Заняття бейсболом мало витратні, адже для проведення гри не потрібно особливого обладнання, ні спеціальної форми. Достатньо мати прямокутний майданчик з природним покриттям (земля, пісок, трава), м'ячки та бити. Весь інвентар можна виготовити власноруч, зокрема ганчір'яні м'ячі, зшиті з яскравих матеріалів. Якщо дітям ще важко потрапити по м'ячу битою, то можна використовувати спрощений варіант гри, при якому дитина буде виконувати передачу м'яча рукою.

Рінгбол – це один з різновидів міні-баскетболу, адаптований до можливостей дітей дошкільного віку варіант гри з м'ячем. Гра проводиться на круглому майданчику. У центрі двох окружностей радіусом 4 м й 1,5 м вертикально встановлюється металева стійка висотою 4-5 м. До її верхньої частини, на одній із висоти (3,5; 2,6; 2,15 м) кріпляться два стандартних баскетбольних кошика. Площа великого кола є ігровим майданчиком, площа малого – зоною штрафного кидка. У грі беруть участь дві команди з трьох осіб. У рінгболі ведення м'яча не передбачено правилами, тому крім баскетбольного м'яча може бути використаний волейбольний, футбольний або гумовий м'яч [263].

Елементом тенісу навчають дітей дошкільного віку починаючи з 5-6 років. На початковому етапі навчають тримати ракетку, вихідним положенням, переміщенням, ударам та подачам. Для оволодіння хватом і звикання до м'яча та ракетки використовують підготовчі вправи, наприклад: підкидання та ловля м'яча спочатку рукою, потім різними сторонами ракетки, перекидання м'яча у парах тощо. Навчання ударам по м'ячу починається з імітаційних вправ, в іграх без сітки та з сіткою. Після вивчення прийому м'яча розпочинають навчання подачі. Дуже важливо навчити дитину слідкувати за рухом партнера, намагаючись визначити напрямок, траєкторію польоту м'яча, місце удару м'яча об землю. У міру оволодіння елементами гри завдання поступово

ускладнюються [261, 607]. Виробники тенісного інвентарю випускають спеціально розроблені дитячі сітки, тенісні ракетки та м'ячі.

Однією із захоплюючих спортивних ігор для дітей дошкільного віку є дартс. Існують різні варіанти безпечного дартсу для дітей. Одним із варіантів є дартс на липучках, мішень такої моделі гри виготовляється з фетру або іншого матеріалу, який має м'яку структуру, замість дротиків в комплекті йдуть кульки або ж спеціальні палички з липучками, які легко чіпляються до поверхні дошки, поле з зонами може бути різним, навіть з нестандартним малюнком. У комплект магнітного дартсу входить кругла металева дошка, спеціальні дротики, оснащені невеликими магнітами на кінцях. В електронному дартсі використовуються дротики з пластиковими наконечниками, дошка містить електронний модуль, який вміє рахувати бали, відображає рахунок і кидки гравців. Основне призначення гри в дартс – розвиток окоміру і влучності дитини, тренування витримки, уваги, швидкості реакції і координації рухів [378].

Фрісбі – це спортивна гра з літаючим пластиковим диском. Диск із загнутими краями, діаметром 20–25 сантиметрів, призначений для метання під різними кутами. Гра у фрісбі безпечна і не має вікових обмежень, що дозволяє застосовувати її в практиці фізичного виховання ЗДО. Гарілка, що знаходиться в безпосередньому контакті з пальцями рук, розвиває кисть, сприяє розвитку дрібної моторики рук, яка, у свою чергу, перебуває у тісному взаємозв'язку з рівнем розвитку розумових здібностей. Вправи у метанні фрісбі розвивають окомір, влучність, координацію рухів, зміцнюють м'язи рук та тулуба. Існує багато різновидів ігор із диском, у дошкільному віці дитина може опанувати елементарні вміння та навички, найпростіший варіант – звичайні передачі диска двома або більше гравцями з рук в руки так, щоб вона не торкалася землі [378].

Гру серсо рекомендовано використовувати починаючи зі старшого дошкільного віку. Обладнання для гри нескладне: шпажки довжиною до 50 см діаметром 1-3 см з перекладиною на рівні рукоятки, кільця різного діаметру – мале, середнє, велике. Кільця для гри можна виготовити різного кольору і діаметру (7, 10, 15, 20 і 25 см), підібрати обіддя різної товщини (від 0,5 до 2 см)

і зробити їх у такій кількості, щоб включити в гру більше дітей і провести її цікавіше, захоплююче, динамічніше. Правила основної гри: дитина кидає кільце однією рукою або шпажкою партнеру, той ловить його рукою, на руку або на шпажку, по черзі міняються ролями. Переможець визначається за кількістю спійманих кілець (число встановлюється заздалегідь) [84].

Міні-гольф – своєрідна спортивна азартна гра. Завдання гравця в міні-гольф – спрямувати з майданчика «ті» (стартової зони) м'яч у лунку ударом, або серією ударів ключкою, тобто забити м'ячик в лунку якомога точніше суперника (виконання меншої кількості ударів). Для гри в міні-гольф підходять будь-які поверхні: асфальт, земля, трава, штучні доріжки у приміщеннях. «Патер» – ключка для гри в міні-гольф; «пар» – кількість ударів, які гравець повинен зробити на одній лунці або на всьому полі; «патт» – удар, виконаний ключкою.

Доджбол – це сучасна версія дитячої гри «вибивали», завданням якої є поцілити м'ячем у «ведучого». Двоє гравців, що стоять один навпроти одного на відстані 10 м, цілять м'ячем – «вибивали», а один гравець, той, хто ухиляється від м'яча і стоїть посередині – «ведучий». Якщо «вибивали» влучають м'ячем у ведучого, то міняються з ним місцями і гра продовжується. Якщо ведучий впіймав м'яч, то отримує запасну гру. Якщо по гравцеві-«ведучому» поцілили, то цей запас згоряє і той самий «ведучий» продовжує гру до наступного влучання в нього [420].

Якщо гравців багато, то вони розділяються на дві команди («ведучі та вибивали») і гра триває до вибивання останнього ведучого. Якщо ведучий впіймав м'яч, то він має право ввести у гру одного гравця зі своєї команди, який вибув. Майданчик обмежений паралельними мотузками, відстань між якими 10 м. За мотузками розташовані дві команди. Посередині між мотузками розташовані м'ячі яскравих кольорів. Доджбол може проводитися на масових заходах, коли необхідно залучити грою значну кількість гравців одночасно.

У змісті діючих програм викладено інформацію оптимального обсягу та відповідну віковим можливостям дітей дошкільного віку ігрових вправ спортивного характеру, таких як: ходьба на лижах; катання на санчатах,

ковзанах, роликових ковзанах; їзда на велосипеді, самокаті, спортроллері; катання на гойдалках, каруселях; плавання.

Значний інтерес у дітей дошкільного віку викликають вправи спортивного характеру, вони урізноманітнюють діяльність дітей під час прогулянок, збагачують їхній руховий досвід і є активним відпочинком після статичних занять. Ігрові спортивні вправи сприяють пізнанню дітьми явищ природи, вони набувають поняття про властивості снігу, води, льоду, ковзання, гальмування, влаштування велосипеда тощо [85].

Ігри на лижах, ковзанах та санчатах у дошкільному віці перш за все спрямовані на набуття навичок і вмій пересувань, спусків з пагорбів та підйому на них. Ігри можна поділити на дві групи. В одну групу входять ігри на рівнині, які розвивають швидкість і витривалість, узгодженість рухів рук і ніг при ковзанні. До другої групи – ігри на пагорбах, які розвивають вестибулярний апарат, координацію рухів, рішучість, сміливість [301].

Їзда на велосипеді та самокаті сприяє розвитку швидкості, рівноваги, координації рухів та орієнтуванню в просторі. Починаючи з трьох років, діти охоче катаються самостійно на триколісному велосипеді. Завдяки набутим навичкам дошкільнята 4-5 років без особливих труднощів переходять до їзди на двоколісному велосипеді.

Доцільно протягом року чергувати різні види ігрових вправ спортивного характеру. Наприклад, взимку діти двічі на тиждень катаються на санчатах, в інші дні з ними проводиться ходьба на лижах. Влітку частина дітей катається на велосипеді, інші – катаються на самокаті або роликових ковзанах. Вихователь при цьому приділяє більшу увагу тій підгрупі, де потрібна його допомога щодо організації дітей для виконання окремого виду вправ. При комплексному застосуванні вправ легше враховувати індивідуальні можливості дітей та їхні інтереси. Кожний може обирати ту вправу, яка йому до вподоби [84].

Катання на гойдалках, каруселях сприяє розвитку вестибулярного апарату, зміцненню м'язів, удосконаленню психофізичних якостей та емоційного

задоволення дітей. У ЗДО використовуються гойдалки різних конструкцій: індивідуальні, парні та групові.

Ігри на воді є ефективним засобом фізичного виховання дітей дошкільного віку. Вони є одним з найцінніших видів фізичних вправ. Усі заняття з навчання дітей плавання ґрунтуються на ігровому методі з використанням рухливих і тематичних ігор із застосуванням різноманітного обладнання: надувних іграшок, м'ячів, обручів, плавальних дощечок тощо [327].

Висока емоційність, музичний супровід, велика різноманітність цікавих вправ і елементів сприяє розвитку плавальної підготовленості, розвитку фізичних якостей, творчих і психічних здібностей дітей. На заняттях із плавання з дітьми обов'язково застосовуються ігри й розваги на воді, які дозволяють успішно не лише вирішити спеціально поставлені завдання, але й уникнути відомого в плаванні негативного явища – моногонії. При організації ігор і розваг обов'язково враховують умови їх проведення (глибина, температура води, наявність інвентарю тощо), кількість учасників, їх вік, загальну й спеціальну підготовленість. Необхідно чітко знати умови гри, її правила, передбачуваний результат, продумати зміст [283].

Ігри для навчання плаванню діляться на три групи: Перша група – ігри на увагу, прості, з використанням гумових іграшок (проводяться з новачками на перших заняттях плавання). Це ігри на подолання опору води, із зануренням під воду, пірнанням, стрибками у воду, із ковзанням і плаванням. Другу групу складають ігри сюжетного характеру. Такі ігри є основним навчальним матеріалом на заняттях. Їх починають включати в заняття після того, як діти освоїлися з водою, навчилися пересуватися й упевнено відчувати себе в новому середовищі. До третьої групи відносяться командні ігри, де гравці об'єднуються в рівні за силою команди. Такі ігри вимагають прояву самостійності, досить розвинених вольових зусиль, уміння управляти собою [283].

За ознакою переважного впливу на прояв і розвиток рухових якостей ігри поділяються [38, 319, 345]:

- ігри на формування спритності;

- ігри на формування швидкості;
- ігри на формування швидкісно-силових якостей;
- ігри на формування витривалості;
- ігри на формування сили;
- ігри на формування гнучкості;
- ігри на формування рівноваги;
- ігри на комплексне формування рухових якостей.

Ігри на формування сили. Використовуються рухові дії з подоланням підвищеного (відносно до звичних умов) опору. Наприклад, вис на перекладині, присідання з маленькими гантелями, розтягування еластичних предметів тощо.

Ігри на формування швидкісно-силових якостей. Застосовуються рухові дії, які вимагають прояву зусиль за якомога коротший час. Це різноманітні стрибки, метання відносно легких предметів, подолання помірного зовнішнього опору з максимальною швидкістю тощо.

Ігри на формування швидкості. Короткочасне виконання відносно простих за координацією вправ з субмаксимальною або максимальною швидкістю, імпульсивністю тощо. Ці вправи виконуються при відсутності або незначній величині зовнішнього опору. Наприклад, біг на місці з максимальною частотою кроків тривалістю до 5-10 с, біг з низького старту та інше.

Ігри, що сприяють формуванню витривалості – тривале виконання рухових дій з невеликими перервами. Це перш за все так звані циклічні фізичні вправи (біг, плавання тощо). До цього класу відносяться також ациклічні вправи (присідання, віджимання тощо), які повторно виконуються.

Ігри, що сприяють прояву гнучкості – виконання рухів в різних суглобах з якомога більшою амплітудою. Наприклад, колові рухи прямими руками з поступовим збільшенням амплітуди, повторні нахили вперед не згинаючи ніг в колінних суглобах тощо.

Ігри, що сприяють прояву спритності – виконання різних складно-координаційних вправ, виконання вправ із незвичних вихідних положень,

виконання відносно простих за координацією рухів у відповідності до зміни умов навколишнього середовища і ліміту часу.

Ігри, що сприяють збереженню рівноваги – виконання різноманітних вправ на обмеженій площі опори, на підвищеній (відносно підлоги) опорі, на рухомій опорі тощо. Наприклад, ходьба по гімнастичній лаві, гімнастичній колоді. Ігри, які пов'язані з елементами рівноваги поділяють на статичні, динамічні і змішані.

Статичні ігри – вправи виконуються для збереження рівноваги в різних положеннях на місці, динамічні – пов'язані з підтримкою рівноваги при різних пересуваннях на приладах і підлозі (землі), змішані – в яких важко встояти на місці після виконання визначених рухових дій.

Найчастіше ці якості проявляються в поєднанні. Ігри, що вимагають комплексного прояву різних рухових якостей. Наприклад, гра в міні-баскетбол сприяє розвитку швидкості (швидкісні переміщення по ігровому майданчику), швидко-силових якостей (вистрибування, передачі і кидки м'яча), спритності (зміни напрямку руху, перебудова рухової діяльності у відповідності до зміни ігрової ситуації).

За характером моторної щільності (за динамічними характеристиками) ігри поділяються на [233]:

- ігри великої інтенсивності;
- ігри середньої інтенсивності;
- ігри малої інтенсивності.

До ігор великої інтенсивності відносять ті, зміст яких складають інтенсивні рухи: стрибки, біг у поєднанні з метанням, подолання перешкод. Інтенсивність навантаження коливається в межах $155\text{--}180 \text{ уд}\cdot\text{хв}^{-1}$. Рухливі ігри, в яких протягом всієї гри гравець змінює положення свого тіла по відношенню до навколишніх предметів. Ці ігри характеризуються великою емоційністю. Такі ігри вимагають швидкості, сили, спритності, координації рухів, витривалості і сприяють всебічному впливу на організм, викликаючи значні зміни функцій м'язової, дихальної та серцево-судинної систем. Оскільки в цих іграх фізичне

навантаження велике, вони вимагають більш високих функціональних і фізичних можливостей.

Малорухливі ігри, в яких є в різному співвідношенні як елементи руху, так і статичні. Зазвичай їх проводять з вихідного положення стоячи або сидячи. Фізичні і нервові навантаження в цих іграх помірні, вони містять більше емоційності. Це перехідні ігри між іграми на місці і рухливими іграми. Ігри середньої інтенсивності передбачають активну участь в них всіх дітей. Характер рухової діяльності учасників гри відносно спокійний (метання предметів у ціль, ходьба в поєднанні з іншими рухами: підлізання під дугу, переступання через предмети). Частота серцевих скорочень в іграх середньої інтенсивності складає 130–154 уд·хв⁻¹.

Ігри на місці (статичні ігри), в яких дитина не змінює свого положення по відношенню до оточуючих її предметів, а тільки переміщує окремі частини свого тіла. В залежності до вихідного положення ігри можуть виконуватися стоячи, сидячи і лежачи. У цих іграх рухи обмежені за кількістю і головним дійовим елементом є емоційний фактор. У порівнянні з іншими іграми тут спостерігається найменше фізичне навантаження. Під час ігор низької інтенсивності не всі діти виконують рухи одночасно. Іноді активно рухається лише частина з них, інші перебувають у статичному положенні і спостерігають за діями тих, хто грає. Рухи, які становлять зміст гри, виконуються у повільному темпі з інтенсивністю до 130 уд·хв⁻¹.

Також всі ігри можна розділити на чотири групи для дітей з ослабленим здоров'ям (з порушеннями психофізичного розвитку), які враховують ступінь активності нозологічного процесу (тривалість ремісії захворювання тощо), вік, рівень фізичної підготовленості, психічного розвитку, індивідуальні особливості, показники функціонального стану. У зв'язку із цим вибір ігор, їх дозування та індивідуалізація здійснюється з урахуванням психофізичного навантаження:

- 1 група – з незначним навантаженням;
- 2 група – з помірним навантаженням;

3 група – з тонізуючим навантаженням;

4 група – з тренувальним навантаженням [109].

1 група – ігри з незначним психофізичним навантаженням. Використовуються при хворобі дитини через два-три тижні після зменшення активності захворювання. Початкове положення дитини – сидячи на стільці, дозволяється нетривала ходьба по кімнаті (два рази по 20 с). Гра може повторюватися до чотирьох разів. Тривалість – 5-10 хв. II група – ігри з помірним психофізичним навантаженням. Використовуються через три-чотири тижні після зменшення активності захворювання. Початкове положення дитини в грі сидячи, стоячи, в ходьбі. Ігри спрямовані на розвиток моральних якостей і моторних навичок, швидкість реакції, чіткість виконання рухів, їх координацію, особливо в дрібних і середніх м'язових групах (пальцях, кистях рук). III група – ігри з тонізуючим психофізичним навантаженням. Використовуються через тривалий час після одужання (при відсутності загострення захворювання), для дітей, які перебувають на загальному режимі. Вихідні положення під час ігор стоячи, ходьба, біг – в короткі інтервали часу. Тривалість – 30 хв. Ігри можна повторювати від двох до п'яти разів. Використовуються елементи змагання, спрямовані на розвиток спритності, точності і швидкості реакції, координації складних рухів. IV група – ігри з тренувальним психофізичним навантаженням. Пропонуються дітям в стані стійкої ремісії захворювання, практично здоровим. Ігри передбачають велику амплітуду рухів з включенням бігу, стрибків, елементів змагання. Вони потребують прояву швидкості реакції, а в деяких випадках витривалості. Навантаження на організм дитини в цих іграх підвищується за рахунок притаманної їм емоційності.

Рухливі ігри розрізняють по руховому змісту, інакше кажучи, по домінуючим в кожній грі основним видам рухів [38, 341]:

- з ходьбою;
- бігом;
- стрибками;
- лазінням, повзанням, перелізанням;

- метанням;
- з коченням, киданням та ловінням;
- з елементами стройових вправ;
- з елементами загальнорозвивальних вправ.

Ігри з ходьбою. Ходьба є природнім рухом і займає одне з провідних місць у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Тому необхідно використовувати рухливі ігри із різноманітними предметами (утримання на голові кубиків, мішечків із піском), ігри-вправи з ходьбою по накресленій лінії та ігри із зав'язаними очима. Ігри з ходьбою бажано застосовувати на кожному занятті, вони сприяють виробленню у дітей правильної постави, навички раціональної і красивої ходьби.

Ігри з бігом формують навички бігу з дотриманням правильної постави, збільшують навантаження на м'язовий апарат і особливо на дихальну та серцево-судинну системи. Вони поділяються на дві групи: ігри, які переважно розвивають швидкість та ігри для розвитку витривалості.

Ігри із стрибками характеризуються короткочасними швидко-силовими напруженнями м'язів ніг. Швидко-силові здібності проявляються в режимах м'язового скорочення і забезпечують швидке переміщення тіла і його ланок у просторі. Максимальним вираженням даних здібностей є так звана вибухова сила, під якою розуміється дія максимальних напружень в мінімально короткий проміжок часу. Цінність ігор із стрибками полягає в тому, що педагог може пояснювати техніку стрибка, не припиняючи ходу гри. Використовуються рухливі ігри із подоланням маси власного тіла – стрибки в довжину, висоту, через предмети, які закріплені на місці або рухаються.

Ігри з елементами прикладних вправ для дошкільників включають такі: лазіння – пересування по гімнастичній стінці, лаві (однойменний та різнойменний способи), канату; перелізання (різна висота перешкод); переповзання і пересування по підлозі (землі) в положенні лежачи на грудях тощо. Ігри з лазінням мають в основному силовий характер і містять у собі різні способи пересування на приладах (в природі по деревах, висячих або лежачих

колодах, горах) за допомогою рук і ніг або тільки рук. Такі ігри сприяють переважно розвитку сили м'язів плечового поясу та верхніх кінцівок (згинання рук). Ігри з перелізанням можуть виконуватися як з місця, так і з розбігу.

Ігри з метанням дітям дошкільного віку виконувати досить нелегко, тому як вони потребують певної координації рухового апарату, вміння розраховувати силу і точність кидка від відстані та розміщення цілі (рухома чи нерухома, горизонтальна чи вертикальна).

Ігри з коченням, киданням та ловінням м'ячів сприяють розвитку окоміру, координації, спритності, ритмічності, узгодженості рухів. Формують вміння схопити, утримати, кинути предмет, привчають розраховувати напрямки кидка, узгоджувати зусилля на відстані, просторове орієнтування. В іграх із м'ячем розвиваються такі фізичні якості дитини як: спритність, швидкість, стрибучість, сила. Ігри з м'ячем різної ваги та обсягу розвивають не тільки великі, але й дрібні м'язи обох рук, збільшують рухливість суглобів пальців та кистей. При ловінні та киданні м'яча використовуються різноманітні дії, що забезпечує необхідне фізичне навантаження на всі групи м'язів, особливо важливі м'язи, що утримують хребет при формуванні правильної постави.

Ігри з метанням, коченням, киданням та ловінням поділяють на прості та складні. До простих входять ігри, в яких дії виконується з місця на дальність. До складних відносяться ігри, які виконуються у русі і на дальність. До складних відносяться ігри з реакцією на об'єкт, що рухається, та реакція вибору. Для розвитку та удосконалення в дітей здатності швидко фіксувати очима предмет, що рухається, необхідно використовувати ігри з великими м'ячами та з палицями. За допомогою ігор з метанням у дітей поліпшується просторова точність рухової орієнтації рук і плечового поясу, які позитивно впливають на розвиток координації рухів.

Ігри з елементами стройових вправ спрямовані на організацію дітей на занятті і можуть використовуватися в будь-якій його частині, але здебільшого у підготовчій частині заняття. У результаті використання таких ігор у дітей засвоюються такі поняття, як стрій, шеренга, колона, коло, направляючий,

замикаючий, команда попередня і виконавча тощо. Стройові вправи застосовуються на навчальних заняттях, проведенні спортивно-показових виступів та інших організованих масових заходах. Вони є засобом виховання у дітей дисциплінованості, організованості, формування правильної постави, ходи, навичок колективних дій, розвитку почуття ритму та темпу рухів, здатності порівнювати їх за часом та у просторі.

До ігор з елементами загальнорозвивальних вправ відносяться будь-які технічно нескладні вправи, складені з одиночних чи суміщених рухів головою, тулубом, руками та ногами, що виконуються індивідуально або з використанням дій партнера, гімнастичних предметів. Вони можуть виконуватися за різними напрямками, з різною амплітудою, швидкістю, ступенем м'язової напруги та розслаблення, різко або плавно, з різним узгодженням рухів ланками тіла, короткочасно та тривало.

Ігри з елементами загальнорозвивальних вправ поділяються на дві групи. До першої групи входять ігри, які охоплюють всі великі групи м'язів і проводяться в першій частині заняття, щоб підготувати дитячий організм до максимальних фізичних навантажень і запобігти травматизму. Це колективні ігри, в яких є велика кількість рухів, але кожний рух повторюється багато разів та ігри-вправи, в яких діти імітують явища природи, звірів, птахів, працю людей. До другої групи входять ігри, що тонізують м'язи тулуба, рук і ніг. Це ігри низької інтенсивності. Вони застосовуються тоді, коли певна група м'язів отримала відповідне навантаження.

Ігри поділяються за анатомічною ознакою, в залежності від того, яка частина тіла більше бере участь під час гри:

- для м'язів рук і плечового поясу;
- для м'язів тулуба і шиї;
- для м'язів ніг і тазу;
- з загальним впливом.

Ігри, які готують до окремих видів спорту. Використовуються такі ігри з метою закріплення та вдосконалення окремих елементів техніки, навичок,

виховання фізичних якостей, необхідних для того чи іншого виду спорту. Ці ігри мають освітнє значення, оскільки споріднені за руховою структурою окремим видам спорту. У варіативну частину програмного матеріалу з фізичного виховання ЗДО, можна включати ігри з елементами гімнастики [201], акробатики [341], легкої атлетики [258], єдиноборств [61].

Серед інноваційних засобів ігрової діяльності у поданій класифікації нами виділено такі: пальчикові ігри, сенсорно-рухові ігри, інтерактивні ігри, ігри з природним матеріалом, дидактичні ігри, інтелектуальні ігри, конструктивно-будівельні ігри, ігротанці, ігро-фітнес, ігри з елементами східно-оздоровчих систем, ігрова психогімнастика, ігри з кольоротерапії.

Одним з ефективних засобів успішного розвитку моторики рук є пальчикові ігри. Мета застосування пальчикових ігор – розвиток дрібної моторики, активізація мовлення, мислення, уваги, пам'яті, поліпшення просторової організації, підвищення працездатності дітей під час навчального процесу, а також формування графічних навичок для подальшого навчання письма [45, 53, 93, 517].

Пальчикові ігри умовно ділять на 3 групи: для кистей рук, для пальців статичні і динамічні. Вправи для кистей рук поділяються на наслідувальні, вправи для напруги і розслаблення м'язів рук, що закріплюють становище пальців в певному положенні на нетривалий час [517, 571].

Статичні вправи для пальців вдосконалюють отримані навички, закріплюють, покращують точність. Динамічні вправи поліпшують координацію рухів, розвивають точність, швидкість, рухливість пальців.

Пальчикові ігри – це інсценування яких-небудь римованих історій, казок за допомогою пальців. Багато ігор вимагають участі обох рук, що дає можливість дітям орієнтуватися в поняттях «вправо», «вліво», «вгору», «вниз» тощо. Про пальчикові ігри можна говорити як про універсальний, дидактичний і розвиваючий засіб. Методика і сенс даних ігор полягає в тому, що нервові закінчення рук впливають на мозок дитини і мозкова діяльність активізується [53, 517].

У дошкільному віці ці ігри доцільно проводити з дітьми саме перед заняттями з письма, малювання, аплікації або ліплення. Пальчикові ігри – невеличка розминка, гімнастика перед важкою працею. Доцільно використовувати ці ігри посеред заняття як фізкультхвилинку, щоб руки і пальці відпочили, розслабилися після напруженої роботи. Ігри з сірниками, паличками, мотузками, фантами, камінцями і гудзиками можна проводити у вільний час як у групі, так і на прогулянці. Діти в них грають індивідуально, підгрупами, командами. На прогулянці можна проводити змагання, ігри-естафети з цими предметами.

У науковій літературі виділяють різні види пальчикових ігор, в залежності від їх мети [351, 517, 571]:

- ігри-маніпуляції: даний вид ігор сприяє розвитку уяви у дітей, кожен пальчик в грі виступає як окремий об'єкт;
- пальчикові кінезіологічні вправи: комплекс рухів, що дозволяє активізувати міжпівкульний вплив (гімнастика для мозку);
- сюжетні пальчикові вправи: вид пальчикових ігор, що дозволяє дітям зобразити різні прикмети, елементи неживої природи, види транспорту, тварин, птахів, комах, дерев, квітів тощо;
- пальчикові ігри в поєднанні з самомасажем кистей і пальців рук: ігри з використанням масажних рухів (пощипування, розтирання, натискання розминка);
- пальчикові ігри з музичним супроводом: у даному виді ігор відбувається синтез рухів, мовлення і музики;
- пальчикові ігри з предметами (намистом, бісером, піском, пластиліном, тістом), з розвиваючими предметами (мотрійки, мозаїки, пазли тощо).

При систематичному використанні пальчикових ігор в освітньому процесі дітей дошкільного віку зникає скутість рухів в кистях і пальцях рук, формується гнучкість і рухливість. В процесі проведення пальчикових ігор розвивається пам'ять, увага, сприйняття, мислення. Також даний вид ігор сприяє підвищенню емоційного настрою дітей, формуванню позитивних відносин між дітьми і

дорослими. Під час проведення пальчикових ігор діти повторюють рухи дорослих. В результаті повторення відбувається активізація моторики рук, виробляється вміння управляти своїми рухами, спритність, відбувається концентрація уваги на одному виді діяльності [571].

Сенсорно-рухові ігри. В їх основі ритмічно організований текст (віршований і музично-співочий) і певний цілісний образ якої-небудь дії або події. Зміст ігор побудований на ритмічних образних рухах, в яких представлені різні види темпо-ритмів і контрастних відчуттів: швидко-повільно, високо-низько, голосно-тихо, міцно-ніжно. Необхідним елементом є повтори, які передбачають різну амплітуду і інтенсивність рухів. Гра відбувається в позитивному емоційному і тілесному контакті з близьким дорослим. Ігри орієнтовані на розвиток сприйняття дитиною власної тілесності – в них активно задіяні не тільки наслідувальні відтворення різних видів руху в поєднанні з елементами рівноваги, але також поверхнева і глибока тактильна чутливість [302].

Сенсорно-рухові ігри умовно можна розділити на три види: тактильно-рухові, жестово-рухові і жестово-образні гри. Тактильно-рухові ігри засновані на безпосередньому контакті дорослого і дитини. Дитина сприймає впливи різної інтенсивності, згодом тактильний компонент вводиться в самостійні рухи. Жестово-рухові ігри побудовані на наслідуванні дитини виразним діям дорослого. Це можуть бути відображувальні ігри з повсякденними сюжетами (вмивання, одягання, прогулянка), відображення рухів і дій людей, тварин, явищ природи. Жестово-образні (музично-ритмічні) ігри також засновані на наслідуванні, але вже не стільки діям, скільки образам і характерам, як правило, це ігри з розгорнутим, складним фантазійним сюжетом [302].

На сучасному етапі розвитку освіти враховуються актуальні тенденції, в тому числі, пов'язані з використанням в ЗДО сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) і нового обладнання (інтерактивних дошок, приставок, проекторів, підлог, пісочниць тощо).

З огляду на специфіку фізичного виховання, можна стверджувати, що при формуванні рухових умінь і навичок (особливо в ігровій діяльності), відбувається інтенсивний обмін інформацією і досвідом виконання рухів в різних поєднаннях і в умовах, з динамічною зміною, що само по собі є ознакою інтерактивної взаємодії.

Інтерактивна гра – вид гри, спрямований на застосування інформаційно-комунікаційних засобів, які необхідні для досягнення цілей у вихованні, навчанні та розвитку дітей дошкільного віку. Інтерактивна гра – активна навчальна гра, основним методом проведення якої є інтервенція тобто втручання, а також процес соціальної взаємодії учасників гри з комп'ютером, планшетом, дошкою, підлогою тощо. Барвисте оформлення програм, анімація, активізує увагу дітей, розвиває асоціативне мислення, а вміло підібрані завдання, створюють позитивну психологічну атмосферу співробітництва.

Інтерактивні ігри мають за основну мету заохочення дітей до різного роду фізичної активності, що особливо корисно, коли малюкам так необхідна розрядка і позбавлення від накопиченої під час нерухомого сидіння на навчальних заняттях енергії. Відвернути дітей від своїх електронних гаджетів – планшетів і телефонів – з успіхом можуть інтерактивні ігри з їх різноманітністю [355].

У фізичному вихованні дітей дошкільного можна використовувати спеціально створені цифрові пристрої. Завдяки інтерактивним і мультимедійним засобам можна проектувати різні ситуації з навколишнього середовища, складати наочні загадки на всілякі теми, яскраво і цікаво знайомити дітей з професіями, порами року, життям тварин тощо. Інтерактивні пристрої дозволяють створювати ідеальний простір для навчання, ігор і активних дій, а програмне забезпечення включає значну кількість різнопланових ігор для розвитку тих чи інших навичок і пізнавальних процесів. Контент у формі гри робить виконання завдань невимушеним та захопливим процесом для дітей.

Інтерактивні скеледроми – навчальна ігрова система, яка об'єднує в собі інноваційні технології, фізичну активність і освітні завдання. Це стіна, обладнана виступами для лазіння і змінює свій дизайн в залежності від вибору гри.

Інтерактивні пісочниці – комплекс, в якому за допомогою технологій доповненої реальності звичайний пісок перетворюється в земну поверхню з озерами і горами, вулканами і долинами.

Інтерактивні комплекси, які включають в себе інтерактивну панель, вбудований комп'ютер з встановленим програмним забезпеченням, набір методичних матеріалів, реквізит для проведення різноманітних занять.

Інтерактивні відеопроєкції, які здійснюються на фрагмент однієї з поверхонь (фрагмент підлоги або стіни) можуть ставати фоновим елементом або акцентом в предметно-просторовому середовищі. Зображення проєктується на поверхню, підлогу, система захоплення фіксує рухи дитини, яка знаходиться безпосередньо в області проєкції, потім весь процес взаємодії зображення і дитини контролює програмне зображення. Внаслідок роботи цих компонентів виходить відео-картинка, яка вже в реальному часі реагує на всі жести, рухи і дотики дитини.

Серед інтерактивних відеопроєкцій, що здійснюються на одну з поверхонь в інтер'єрі, поширення набула інтерактивна підлога. Система «Інтерактивна підлога» є інтегрованою системою з проєктора і датчиків, які дозволяють маленьким користувачам взаємодіяти з проєкційними зображеннями. Використовувати інтерактивну підлогу можна як індивідуально, так і в групах, самостійно або як елемент загальної програми [171, 355].

Реабілітація, освіта, розвиток і розвага – основні напрямки, в рамках яких інтерактивні ігри допомагають досягати поставлених цілей: стимулювати фізичну активність; розвивати велику і дрібну моторику; стабілізувати та поліпшувати психоемоційний стан; навчати дітей командній взаємодії; стимулювати психомоторний розвиток; розвивати пам'ять, уважність, комунікативні та інші корисні навички; навчати в ігровій формі; підвищувати працездатність тощо.

Гра з природним матеріалом – це природна і доступна форма діяльності для дітей. Тому, потрібно використовувати самий різноманітний природний матеріал в розвиваючих і навчальних іграх з дошкільниками. Багато фахівців справедливо вважають, що жоден дидактичний матеріал не зрівняється з природою за різноманітністю і силі розвивального впливу на дитину [469, 498].

Корекційно-розвивальні ігри та вправи з використанням різноманітного природного матеріалу дозволяють формувати у дітей позитивну мотивацію до ігрової і трудової діяльності, тренувати дрібні м'язи рук, удосконалювати координацію рухів, розвивати психічні процеси. Природні матеріали відрізняються від інших тим, що вони природного походження, чим і викликають інтерес у дітей. Ігри з природним матеріалом прищеплюють дітям любов до рідної природи, слугують розвитку спостережливості, мислення, мовлення, практичних умінь. Ігри з природним матеріалом умовно можна розділити наступним чином:

- ігри з піском;
- ігри з водою;
- ігри з пластичним матеріалом (глина);
- ігри з плоским матеріалом (листя, суцвіття, береста та ін.);
- ігри з крупою;
- масаж долонь і пальців рук.

Така різноманітність створює умови для формування у дошкільнят інтересу до ігрової та практичної діяльності.

Для організації ігор можна використовувати різноманітний природний матеріал: шишки; жолуді, каштани, горіхи, кору, коріння, палички, листя, гілочки, плоди і насіння, мушлі, пісок, каміння, вода, тирса, глина, сніг, лід тощо. Контакт з природними елементами – водою, піском, тирсою, глиною, снігом, кубиками льоду тощо під час ігор сприяє загартовуванню дитячого організму, дошкільники опановують властивості природних ресурсів. Такі ігри мають безпосередній вплив на стан здоров'я дошкільників у комплексі із загартовувальними чинниками: сонцем, повітрям, водою, землею.

Дидактичні ігри – це ігри з правилами, спеціально створюваними педагогікою з метою навчання й виховання дітей. Освітній зміст таких ігор формується у вигляді дидактичного завдання. Дидактична гра – це, перш за все, справжня гра [438]. Особливістю цієї категорії ігор є наявність зв'язку дидактичного змісту з рухом, при цьому роль рухів яскраво виражена при дидактичному змісті гри.

Переважно пізнавальні навантаження, функції інтелектуального розвитку дитини мають дидактичні ігри. За характером використання матеріалу дидактичні ігри підрозділяються на:

- предметні – дидактичні іграшки та матеріали, інвентар;
- настільні – карткові та логічні ігри;
- підлогові – килимки, плакати, посібники;
- словесні – загадки, завдання, прислів'я.

У дидактичних іграх ставляться завдання, вирішення яких вимагає зосередженості уваги, розумового зусилля, уміння осмислити правила, послідовність дій, подолання труднощів, що сприяє розвитку відчуття і сприйняття, уявлення, мислення. Такі ігри дають можливість навчати різноманітним і раціональним способам вирішення розумових і моторних завдань, в чому й полягає їх розвивальне значення. Вони, як правило, не виникають з ініціативи дітей, а організовуються з метою взаємодії ігрової та навчальної діяльності. Педагог, організовуючи гру, ставить конкретну навчальну мету, скажімо, навчити дітей розпізнавати відтінки кольорів, удосконалювати навички рахування, сприяти розвитку знань про вплив рухової активності на здоров'я тощо. Мета повинна бути обов'язково втілена в певному ігровому завданні, що є важливим для формування пізнавальних інтересів, розвитку мислення [450, 451].

Ігри з предметами. У таких іграх використовують дидактичні іграшки (мозаїку, кубики, циліндри), реальні предмети, різноманітний природний матеріал (листя, плоди, насіння), спортивний інвентар (м'ячі різних кольорів, стрічки, мотузки). Такого роду ігри використовують для закріплення знань про

властивості та якості предметів (розмір, кількість, колір, форму), вони спрямовані на розвиток тактильних відчуттів, вміння маніпулювати з різними предметами та іграшками, розвиток творчого мислення та уяви.

Настільні ігри передбачають дії не з предметами, а з їх зображеннями. Найчастіше вони зорієнтовані на розв'язання таких ігрових завдань: добір картинок за схожістю (деякі види лото, парні картинки), карток-картинок під час чергового ходу (доміно), складання цілого з частин (розрізні картинки, кубики) тощо. Завдяки таким діям діти уточнюють свої уявлення, систематизують знання про навколишній світ, розвивають розумові процеси та операції, просторові орієнтації, кмітливість, увагу, формують організаторські вміння [438]. Одним з варіантів настільних ігор можуть бути «Настільний футбол», «Настільний хокей» тощо.

Серед різновидів ігор слід виділити інтелектуальні, так звані настільні логічні ігри. У межах реалізації завдань освітньої лінії «Гра дитини» Базового компонента дошкільної освіти рекомендовано парціальні програми «Мудрі шахи» [478] та «Цікаві шашки» [479].

Шахи та шашки – це не тільки гра, що доставляє дітям багато радості, задоволення, але і дієвий, ефективний засіб їх розумового та особистісного розвитку. Ці ігри розвивають наочно-образне мислення дошкільника, сприяють зародженню логічного мислення, виховують уважність, вдумливість, цілеспрямованість. Неоціненна роль інтелектуальних ігор в формуванні внутрішнього плану дій – здатності діяти в думках [478, 479]. Навчання цих ігор можна починати з старшого дошкільного віку, а для дітей з ранньої обдарованістю – з 3-4 років. Діти 5-6 років здатні не тільки вирішити завдання в наочному плані, але і зробити перетворення об'єкта. Дитина вчиться послідовно і логічно вибудовувати свої дії, розповідати про це. Розвиток довільності і вольових якостей дозволяє дитині цілеспрямовано долати певні труднощі, специфічні для дошкільника. Гра в шашки і шахи відкриває широкі можливості для розвитку всіх психологічних новоутворень дітей дошкільного віку. Раннє навчання дошкільника в ці ігри дозволяє забезпечити більш комфортне

входження дитини в навчальний процес початкової школи, знизити рівень стресу, сприятливо впливає як на процес навчання, так і на розвиток особистості дитини, підвищення продуктивності її мислення [479, 515].

Основне завдання ознайомити дітей із грою в шашки та шахи, дошколю, шаховими фігурами її основними правилами; формувати вміння орієнтуватися на площині; навчити розмірковувати, запам'ятовувати, порівнювати, узагальнювати, будувати логічні ланцюжки, передбачати результати своєї діяльності.

Підлогові ігри передбачають застосування різноманітних ігрових наочних посібників і тренажерів, інноваційність яких полягає в тому, що вони перетворюють статичну дидактичну гру на рухомий квест. Ігри дозволяють проводити навчання дітей у рухливій формі, поєднуючи інтелектуальний розвиток дитини та її рухову активність. Діти вільно пересуваються ігровим полем, нахиляються, присідають, стрибають, кидають різні предмети. Серед різновидів підлогових розвиваючих ігор є «Твістер», «VAY TOY», «Класики», «Лабіринт», «Більярд», «Керлінг». Ігри розвивають велику і дрібну моторику, координацію рухів, окомір і спритність. Ігри вчать порівнювати, розрізняти, запам'ятовувати, логічно мислити, рахувати, орієнтуватися у просторі та приймати рішення. Вони знайомлять з кольорами, формами та властивостями фігур, величиною, логічними ланцюжками, поняттями «право-ліво», «верх-низ».

Словесні ігри спрямовані на розвиток слухової пам'яті, уваги, комунікативних здібностей, а також на розвиток зв'язного та діалогічного мовлення, вміння та бажання висловлювати свої думки.

Дидактичні ігри за способом організації діяльності поділяються [438]:

- ✓ ігри-подорожі;
- ✓ ігри-доручення;
- ✓ ігри-припущення;
- ✓ ігри-загадки;
- ✓ ігри-бесіди.

Ігри-подорожі мають схожість з казкою, її розвитком, чудесами. Гра-подорож відображає реальні факти або події, але звичайне розкриває через незвичайне, просте – через загадкове, важке – через переборне, необхідне – через цікаве. Все це відбувається у грі, в ігрових діях, стає близьким дитині, тішить її. Її також називають «гра-вертушка», «маршрутна гра», «гра по станціях». Гра-подорож – гра дії, думки, почуттів дитини, форма задоволення її потреб у знанні.

Особливою популярністю користується такий вид ігрової діяльності як квест. Квест у перекладі з англійської означає «пошук пригод». Квест – спортивно-розважальна гра, яка, зазвичай, має командний характер. Її сутність полягає в подоланні дистанції з певною кількістю пунктів, розташування яких потрібно розгадати за допомогою підказок, та послідовному виконанні різних завдань на місцях прибуття у пункти [550].

Ігрові квести з дітьми дошкільного віку будуються на сюжетах знайомих казок або за участю персонажів улюблених мультфільмів. Сюжетна основа гри з елементами квесту повинна включати деяку передісторію, свого роду зав'язку, яка повинна буде погодити в єдину дію окремі рухові завдання .

Квест – багатогранна гра, що сприяє розвитку інтелектуальних здібностей гравців (розв'язання завдань); удосконаленню фізичних кондицій (пошук пунктів та пересування до них обумовленим способом); вихованню дисциплінованості (дотримання внутрішньоконандної субординації), сміливості; прояву фантазії, творчості, спритності, духу здорового суперництва, акторських здібностей, вмінь орієнтуватися на місцевості, ерудиції, логіки, вмінь працювати в команді. Організаторами визначається маршрут пересування учасників гри, втім найчастіше він має довільний характер, та кількість пунктів (баз, об'єктів, етапів), яких мають дістатися гравці для виконання завдання. Їхня оптимальна кількість може коливатися в межах від 5 до 10 одиниць і залежить від масштабів гри, її завдань, запланованої тривалості, кількості команд та учасників у кожній з них. Креативного підходу до розробки програми квесту вимагає шифрування різними способами (фото, ребус, логічна загадка, опис, шифрограма) об'єктів прибуття команд та визначення змісту завдань. Завдання,

що виконуються учасниками гри на базах, можуть мати творчий, спортивний, розважальний та інтелектуальний характер. Програма змагань може містити: біг (їзда на велосипеді чи інші способи пересування), орієнтування на місцевості, фотопостановку, завдання на кмітливість, фізичну підготовку, завдання на спостережливість, пошук людини, предмета тощо [550].

Умови визначення переможця квесту можуть бути різними: за сумою набраних командою балів в межах контрольного часу; за найкоротшим часом подолання маршруту за умови правильно виконаних завдань та інші [550]. Використання даної форми дає можливість організувати груповий підсумковий захід, наприклад, розвагу. Ще цікавіше він проходить, якщо в ньому беруть участь батьки.

Ігри-доручення. Ігрові завдання та ігрові дії в них ґрунтуються на пропозиції що-небудь зробити, наприклад зібрати м'ячі червоного кольору в умовному місці, дістати із кошика предмети круглої форми тощо.

Ігри-припущення. Вони спонукають дітей до осмислення наступної дії, що потребує вміння зіставляти знання з обставинами або запропонованими умовами, встановлювати причинні зв'язки, активної роботи уяви.

Ігри-загадки. Розвивають здатність до аналізу, узагальнення, формують уміння розмірковувати, робити висновки.

Ігри-бесіди. Основою їх є спілкування вихователя з дітьми, дітей між собою, яке постає як ігрове навчання та ігрова діяльність. Цінність таких ігор полягає в активізації емоційно-розумових процесів (єдності слова, дії, думки, уяви дітей), у вихованні вміння слухати і чути питання вихователя, питання і відповіді дітей, уміння зосереджувати увагу на змісті розмови, висловлювати судження.

Конструктивно-будівельні ігри – різновид творчої гри. У них діти відображають свої знання та враження про навколишній предметний світ, самостійно роблять різні речі, зводять будівлі, споруди, але в дуже узагальненому та схематизованому вигляді. За допомогою будівельних ігор у дитини формуються вміння, якості та властивості особистості, що готують її перехід до нового виду діяльності. В будівельно-конструктивних іграх

проявляється різноманітна рухова активність дитини, розвивається координація рухів. Ці ігри розвивають дрібну моторику, окомір, сприяють удосконаленню розумових якостей, виховують самостійність, допитливість, творчу спрямованість особистості, виховують працелюбність та цілеспрямованість [65, 499].

Вид матеріалу визначає вид конструювання:

- конструювання із будівельних матеріалів;
- конструювання з паперу та додаткових матеріалів;
- конструювання із природного матеріалу.

Розрізняють різні види будівельного матеріалу:

- спеціально створений (підлоговий, настільний будівельний матеріал, набори типу «Юний архітектор», «Старовинний замок», «Лего», «Мозаїка» та різноманітні конструкторські набори);
- природний (пісок, сніг, глина, каміння);
- підсобний (ящики, коробки, дошки тощо).

За останні роки з'явилося багато наукових досліджень, присвячених застосуванню ігрових фітнес-технологій у практиці роботи ЗДО [494, 640]. Напрями дитячого фітнесу, які сьогодні стають популярними, з'явилися на основі традиційних і нетрадиційних засобів оздоровчої фізичної культури та постійно поновлюються інноваційними оздоровчими технологіями.

Досить цікавим напрямком ігро-фітнеса для дошкільників є ігри, що поєднуються з нетрадиційними методами зміцнення фізичного здоров'я, зокрема з фітболом. Фітбол-гімнастика – це заняття на великих пружних м'ячах. Ігри на фітболах сприяють насамперед корекції психомоторного, емоційного, загального психічного розвитку дітей дошкільного віку, а також сприяють максимальній активності всіх сенсорних каналів сприйняття (зір, слух, дотик, нюх) і опрацюванню отриманої інформації. Ефективність ігрової фітбол-гімнастики було визначено у процесі багаторічного використання в роботі з дошкільниками [287].

Одним із популярних засобів ігро-фітнесу, в основі якого передбачено ігровий метод навчання, є стретчинг – оздоровча методика, заснована на розтягуванні, спрямована на зміцнення хребта й профілактику плоскостопості. Ігровий стретчинг спрямований на активізацію захисних сил організму, розвиток пластичності, м'язової сили, ритмічності, слухової уваги та пам'яті, на зниження емоційно-психічного напруження. Стретчинг включає динамічні та статичні навантаження в ігровій формі. Комплекси вправ ігрового стретчингу проводяться у вигляді сюжетно-рольової або тематичної гри, що складається з взаємопов'язаних ігрових ситуацій, завдань, вправ, підібраних таким чином, щоб сприяти вирішенню оздоровчих та розвивальних завдань. Широко використовується метод аналогії з тваринним та рослинним світом (образ, поза, рухова імітація), метод театралізації, де педагог-режисер, використовуючи ігрову атрибутику, образ, активізує роботу дитини, її мислення, сприяючи вивільненню прихованих творчих можливостей підсвідомості [494, 640].

Порівняно новим видом фітнесу, який почали застосовувати у фізичному вихованні ЗДО, є степ-аеробіка. Під час проведення фізкультурних занять для дітей дошкільного віку застосовуються комплекси загальнорозвивальних вправ та рухливі ігри з використанням степ-платформи. Ігри на степ-сходинці (лава, дошка) сприяють формуванню постави, кістково-м'язового корсету, розвивають координацію рухів, серцево-судинну та дихальну системи, посилюють обмін речовин в організмі, розвивають інтерес до занять з фізичної культури, естетичний смак, позитивно впливають на психічний стан дитини [494].

Ще одним інноваційним напрямком, який з'явився відносно нещодавно в нашій країні, є аквааеробіка. Застосування на заняттях з дошкільниками ігрових вправ з аквааеробіки сприяє оволодінню новими життєво необхідними навичками: зберігати рівновагу й повертатися в положення рівноваги; вільно рухатися у воді і під водою; утримувати тіло на поверхні води. Розвиток цих навичок сприяє поліпшенню рухових здібностей дітей, що збільшує ефективність занять у воді [476].

Одним з засобів фітнесу, який також можна використовувати на фізкультурних заняттях з дітьми дошкільного віку, є дитячий пілатес – спеціально створена програма, в основі якої покладені базові вправи пілатесу, адаптовані для дітей різного віку. Заняття проводяться у ігровій формі, вправи виконуються в повільному темпі і потребують повної концентрації уваги, контролю за технікою виконання і правильним диханням [494].

Ігровий самомасаж, масаж у парах є однією з основ загартовування та оздоровлення дитячого організму. Виконуючи вправи самомасажу в ігровій формі, діти отримують радість, задоволення та гарний настрій. Такі вправи сприяють формуванню у дитини свідомого ставлення до власного здоров'я. Роблячи самомасаж, дитина впливає на весь організм з впевненістю в тому, що вона справді творить щось прекрасне, що розвиває у неї позитивно-ціннісне ставлення до свого тіла [195].

«Звіроаеробіка» – ігрова аеробіка наслідувального характеру (імітація тварин та птахів), весела та цікава маленьким дітям, розвиває уяву та фантазію.

«Лого-аеробіка» – ігрові вправи з одночасною вимовою звуків та віршів; розвиває координацію рухів та мовлення дитини.

Ігротанці та ігроритміка спрямовані на формування у вихованців танцювальних рухів, що сприяє підвищенню загальної культури дитини. Танці мають велике виховне значення і доставляють естетичну радість дітям. У розділ танців входять: танцювальні кроки, елементи хореографічних вправ і такі танцювальні форми, як історично-побутовий, народний, бальний, сучасний і ритмічний [341, 546].

Ігри з елементами танцю сприяють формуванню правильної постави та легкої ходи. Вони побудовані на танцювальних елементах, це кроки з різних танців, які відрізняються один від одного ступенем координаційної складності, характером та манерою їх виконання. Музика в іграх посилює виразність і граціозність рухів, сприяє розвитку слуху і відчуття ритму у дітей [81, 314, 341, 612].

Ігри в танцях допомагають дітям засвоїти різні танцювальні позиції (положення, що фіксує початок і закінчення танцювального руху), ходьбу під музику або пісню, танцювальний крок на передній частині стопи, крок з підскоком, приставний крок (виконується в танцювальному ритмі), крок з притупом, подвійний ковзний крок, крок галопом вбік і крок польки. Діти привчаються слухати музику та узгоджувати з нею свої рухи в грі [651].

Психогімнастика – це спеціальні ігрові вправи, етюди, ігри, спрямовані на розвиток та корекцію пізнавальної та особистісно-емоційної сфери дитини [130].

Завдання ігрової психогімнастики – збереження психічного здоров'я, запобігання емоційним розладам у дитини через зняття психічного напруження, розвиток кращого розуміння себе та інших, створення можливостей для самовираження особистості.

Більшість психогімнастичних завдань побудовані на імітації певних почуттів та емоційних станів людини. Решта передбачає відтворення дітьми дій і вчинків уявних героїв. Оволодіння виразними рухами, що закріпилися в процесі еволюції за будь-якими відчуттями і станами людини, дає змогу малюкам не тільки більш адекватно спілкуватись, точніше розуміти почуття інших, але і створює умови для формування їхньої власної емоційної сфери: виховання емоцій та вищих почуттів. Це зумовлено тим, що вплив психогімнастики на емоційно-особистісну сферу дитини забезпечується цілою низкою як формувальних, так і корекційних механізмів [553].

Ігри з кольоротерапії можна віднести до одного із інноваційних засобів фізичного виховання. Кольоротерапія позитивно впливає на емоційний настрій, фізичний розвиток дитини. На заняттях з фізичного виховання за допомогою кольору та світла можна вирішити завдання стабілізації фізіологічних функцій дітей. Різноманітність кольорів сприяє розвитку перцептивно-сенсорних дій, за допомогою режиму зміни кольорів через зорову систему можна цілеспрямовано впливати на психічні функції дитини [130, 132].

Під час рухової активності доцільно використовувати такі кольори у спортивному знарядді: стрибки – жовтогарячий, червоний, лазіння – темно-

жовтий; ходьба – світло-жовтий; повзання – блакитний, зелений, салатний [130].

Одним з інноваційних нововведень в практиці фізичного виховання ЗДО є ігри з елементами східно-оздоровчих систем з використанням «хатха-йоги», оздоровчого комплексу «бебі-йога», гімнастичного комплексу «у-шу», «кунг-фу». Такі ігри допомагають дітям оволодіти саморегуляцією дихання, навчитися керувати своїм тілом і волею, емоціями, звільнитися від стресів та перенапруження. Медитаційні вправи численні та різноманітні, в їх основі лежить контроль над власною увагою, тому під час ігор-медитацій діти навчаються певний проміжок часу зосереджувати увагу на якомусь предметі або процесі. Це важливо для самоорганізації та зібраності. Психологічні тренінги, якими є ігри-медитації, забезпечують стан врівноваженості й душевного спокою, налаштовуючи дитину на цікаву для неї роботу. Ігри-медитації можуть бути різні за характером і сюжетом [119, 130, 195].

Ігри з елементами східно-оздоровчих систем допомагають зміцнювати психіку дитини, розвивати емоційно-вольову сферу, допомагають знімати напруження, емоційно-негативні переживання, сприяють руховій активності дітей. Основний акцент робиться на навчання елементів техніки виразних рухів (I фаза заняття) на використання виразних рухів у вихованні емоцій та вищих почуттів (II та III фази заняття), на набуття навичок у саморозслабленні (IV фаза заняття) [130, 195]. Вправи добре впливають на роботу внутрішніх органів, допомагають попереджувати захворювання. Через розвиток психомоторики здійснюється індивідуальний підхід до навчання рухів. Виконуючи комплекс вправ на розвиток міміки, рухів і рухової фантазії, регулюють психоемоційний стан, розвивають здібності дітей до руху. Завдяки розвитку психомоторики, дитина розширює знання про себе, про схему власного тіла, вчиться долати страхи, які гальмують активність рухових дій.

Аналіз науково-методичної літератури переконливо доводить, що на сьогоднішній день існує різноманітні педагогічні підходи до розподілу народних ігор для дітей дошкільного віку [95, 198, 268, 453, 514, 528 та ін.].

Узагальнив всі існуючі підходи та використовуючи авторське бачення ми розподілили народні ігри на такі групи (рис. 4.6). Зазначимо, що характерною особливістю всіх ігор є сюжетний характер.

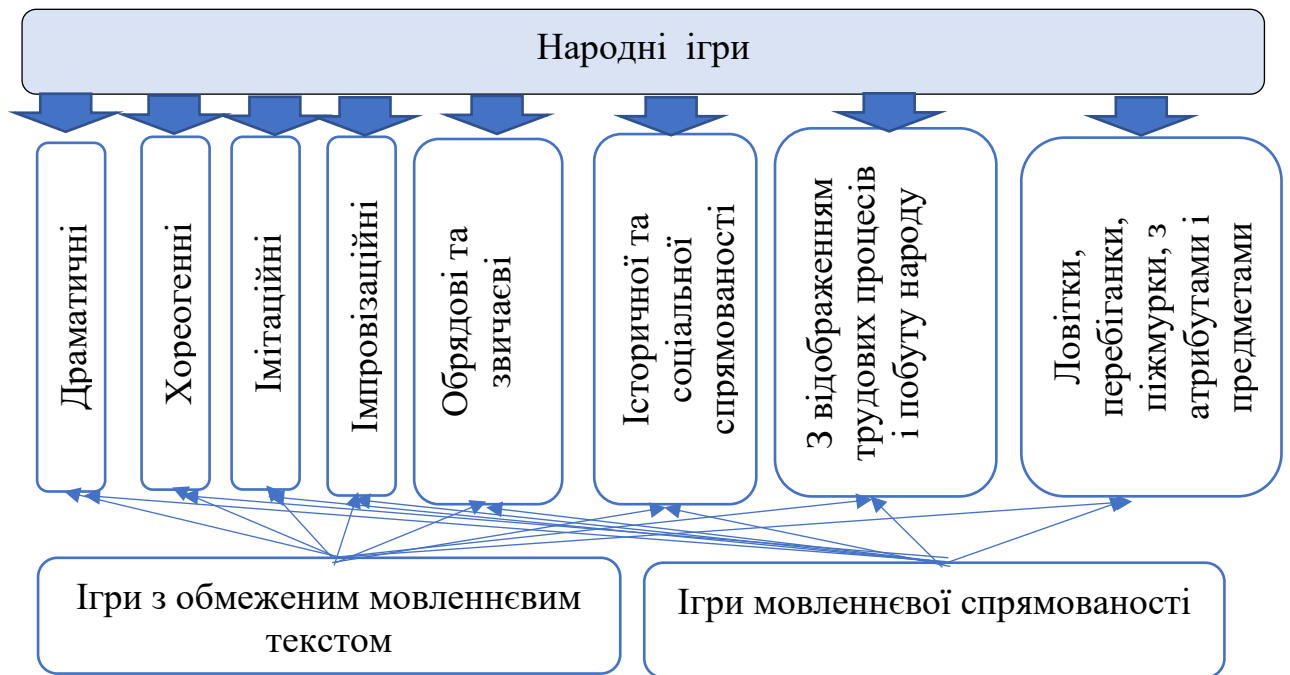

Рис. 4.6. Розподіл народних ігор

Драматичні ігри представляють закінчені ігрові дієства з ігровими ролями, визначеним перебігом подій у забаві, всі вони мають казкові сюжети, супроводжуються яскравим, образним, виразним мовленням («Фарби», «Пекар», «Гуси-лебеді»).

Хореогенні забави, переважаючий зміст яких складають танки і танцювальні дії з пісенним супроводом – хороводи. Нескладні рухи (діти ходять по колу, можливий повільний біг) супроводжуються пісенним текстом («Кострубонька», «Кривий танець», «Вербова дощечка»).

Імітаційні забави відображають характерні рухи та поведінку птахів і тварин («Ворона», «Перепілонька», «Коза», «Квочка»), природні явища («Метелиця», «Дощ», «Шум»).

Обрядові та звичаєві ігри сприяють ознайомленню дітей з обрядами і традиціями українського народу, передають характерні події з його життя: веснянки, калиту, великодні, купальські ігри, косовицю, початок жнив

тощо, супроводжуються обрядовими піснями (колядками, щедрівками, веснянками, гаївками). Обрядові ігри добираються відповідно до сезону і календарних свят (ритуально-обрядові) з використанням дзвіночків, хустиночок, мотузків, поясів, крашанок та писанок, ігровий реквізит – згідно тематики свят.

Більшість ігор історичної та соціальної спрямованості передають характер тієї епохи, в яку вони створювалися («Король», «Воротар», «Відьма», «Дзвін», «Прослужив я в пана рік»). У їх змісті трапляються архаїзми, наприклад: «пан», «король», «цар», «царівна». У побутових народних іграх відображено працю українського народу (землеробство, рибальство, тваринництво, ковальство, мисливство тощо) («Нема пана вдома», «Коваль»).

Окрему групу складають ігри-ловітки, ігри-перебіганки, ігри з атрибутами та предметами, ігри з закритими очима (ігри-піжмурки). Ці ігри починаються з лічилки, супроводжуються діалогами. Їх мета – розвивати вміння зосереджувати увагу, орієнтуватись у просторі, вдосконалювати рухові уміння, стимулювати дітей аналізувати свої рухи, порівнювати їх з рухами однолітків. Вони сприяють розвитку сенсорних процесів, вдосконаленню навичок основних рухів, розвитку рухових якостей. Швидка зміна обставин під час гри привчає дитину користуватися своїми рухами відповідно до тієї чи іншої ситуації.

Кожна група ігор виконує певні функціональні ознаки, має свої специфічні виховні, дидактичні, оздоровчі та розвивальні завдання. Водночас усі групи народних ігор супроводжуються образною народною мовою, всім їм притаманний певний текст (приказки, примовки, спів тощо).

Ігри з обмеженим мовленнєвим текстом потребують використання раніше набутих знань, кмітливості, активної рухової діяльності. Під час проведення таких ігор діти промовляють примовки, лічилки, заклички, перегукування, що сприяє опануванню першим елементам грамотності.

Ігри мовленнєвої спрямованості включають поетичний або імпровізаційний текст. Їх мета – сприяти формуванню активності, виразного мовлення, розвивати рухову активність дітей. Ігри зі словесним текстом розкривають дітям красу, образність і багатство рідної мови. Значення цих ігор полягає в розвитку

активного, виразного, зв'язного мовлення дітей, слухової уваги, швидкої реакції на слово, сміливості та творчих здібностей дітей, водночас вони розвивають дітей фізично та виховують самостійність.

Наступним чинником у класифікації засобів ігрової діяльності дітей дошкільного віку у фізичному вихованні виокремлено умови проведення (рис. 4.7).

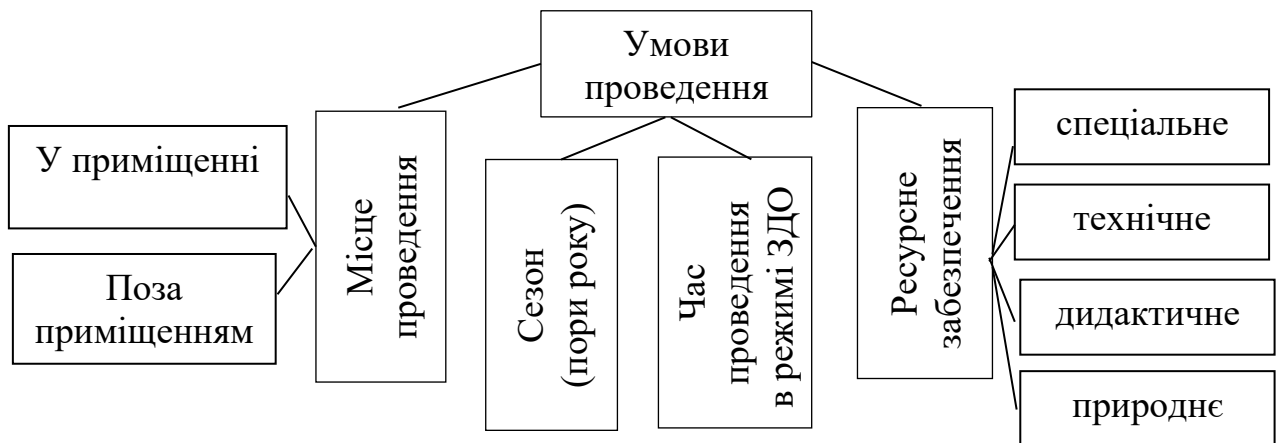

Рис. 4.7. Види умов проведення ігрової діяльності

Вибір засобу ігрової діяльності безпосередньо залежить від *місця проведення*. Так ігри можуть проводитися як у приміщенні так і на свіжому повітрі. Для проведення ігор у приміщенні використовують фізкультурний, тренажерний зали, басейн, актовий зал, фізкультурні осередки в групових кімнатах тощо. Своєю чергою ігри на свіжому повітрі проводяться на спортивних майданчиках, стадіонах, галявинах, у парках, лісі, на воді, на катку, на лижні тощо.

При виборі гри завжди необхідно зважати на розмір приміщення, в якому вона проводиться. Якщо приміщення досить велике, наприклад спортивний або актовий зал, то практично ніяких обмежень для вибору гри немає. Можна проводити будь-які ігри, і групові, і командні. У невеликому приміщенні можливості обмежені, тому потрібно підбирати малорухливі ігри, ігри на увагу та спостережливість або проводити рухливі ігри з малою кількістю гравців. Решта дітей можуть бути глядачами або вболівальниками. В цьому випадку

учасників гри потрібно частіше міняти. Також можна проводити командні і групові ігри, фіксуючи результати [84].

Серед факторів, що оптимізують вплив ігрових засобів на організм дитини, широко використовуються оздоровчі сили природи (сонце, повітря, вода) та гігієнічні фактори. Вони доповнюють ефект впливу фізичних вправ на організм дітей. Заняття в лісі, на березі водойми сприяють активізації біологічних процесів, що викликаються фізичними вправами, підвищують загальну працездатність організму, сповільнюють процес стомлення [85, 342].

Систематичне використання сонячних, повітряних і водних процедур відповідно до можливостей дитячого віку удосконалює механізми терморегуляції, нормалізує психічні процеси і тим самим підвищує працездатність і фізичний стан дітей. Поєднання їх з ігровою діяльністю дозволяє досягти найбільшого ефекту в процесі вдосконалення фізичної природи дитини.

Під час прогулянок та екскурсій за місто використовуються ігри на місцевості, взимку на майданчиках проводяться зимові ігри на санчатах, лижах, ковзанах тощо. При проведенні ігор на свіжому повітрі необхідно враховувати стан погоди. Якщо температура повітря низька, то всі учасники повинні діяти активно, в спекотну погоду краще використовувати малорухливі гри, в яких учасники виконують ігрові завдання по черзі [84, 211, 304].

При урахуванні місцевого (регіонального) компонента та умов сільської або міської місцевості, в яких розташовані ЗДО, із дітьми можна проводити ігри щодо збереження і зміцнення здоров'я та формування навичок безпечного поводження в навколишньому. Наприклад, реалізуючи парціальну програму, в Західному регіоні України доцільно проводити ігри в лісо-паркових зонах, а в південних областях – ігри поруч відкритих водойм в теплий період року. Для сільської місцевості на прогулянці доцільним будуть ігри з ходінням босоніж по траві, а також використання деяких нестандартних методів природного загартування (залежно від умов ЗДО). У містах діти більше перебувають на асфальтованих доріжках, тому для них треба забезпечити достатньо сприятливі

умови для нормального розвитку і зміцнення здоров'я, але обов'язково, щоб вони відповідали санітарно-гігієнічним вимогам.

Із урахуванням сезонності ігри поділяються на [452, 545]: зимові, весняні, літні, осінні, всесезонні.

Пора року і погодні умови, безумовно, впливають на вибір гри і її зміст. Найбільш сприятливими сезонами для проведення ігор є пізня весна, літо та рання осінь. У цей час можуть бути використані ігри з найрізноманітнішими руховими завданнями. Однак влітку в прохолодну погоду проводяться ігри, в яких діти повинні бути активні; в спекотні, задушливі дні бажані ігри більш спокійні, тому як діти швидко перегріваються, швидше втомлюються, і у них зникає бажання брати участь у цих іграх. У літню теплу пору і при жаркій погоді необхідно планувати проведення ігор з невеликою руховою активністю щоб уникнути перегріву організму дитини [74, 84]. І навпаки, в зимових погодніх умовах обрана гра повинна бути насичена активними рухами, переміщеннями.

Відповідно до специфіки занять ігри в осінній та весняний періоди, коли є умови для занять проводяться на свіжому повітрі (майданчик, парк, ліс, сквер, водойма, стадіон тощо). Взимку і влітку своя специфіка ігрових вправ, так взимку – ігри з ключкою і шайбою, катання на санчатах, а влітку – ігри з м'ячем, скакалкою тощо.

Час проведення ігор регламентує вибір її місце в режимі дня. Їх проводять в усіх вікових групах щодня: під час ранкового прийому (1–2 гри малої і середньої рухливості), на прогулянках (мінімум 2–3 гри малої, середньої та високої рухливості), ввечері пропонуються 1–2 гри середньої та малої рухливості. Усього протягом дня проводиться мінімум 5–6 (у теплий сезон 6–7) різноманітних за змістом ігор [566].

На кожен день тижня бажано планувати ігри різного змісту і характеру з метою забезпечення різнобічного розвитку дітей.

Протягом дня проводяться ігри різних видів: сюжетні й безсюжетні, ігри змагального типу, з елементами спортивних ігор (баскетбол, футбол, бадмінтон, настільний теніс, хокей з м'ячем і шайбою) та спортивних вправ (їзда на

велосипеді й самокаті, катання на санчатах, ковзанах, ходьба на лижах), забав (серсо, кільцекид, кеглі) тощо. Навчання елементів більшості спортивних ігор і вправ спортивного характеру здійснюється на заняттях з фізичної культури, а закріплення – на прогулянках [566].

Тож визначаючи гру, слід врахувати її місце в режимі дня і дотримуватися певної послідовності в діяльності дітей. Навесні, влітку та восени до сніданку краще проводити нетривалі ігри середньої або малої рухливості. У цей час діти здебільшого граються невеликими групами, а вихователь здійснює тільки загальне керівництво. На заняттях з фізичної культури плануються ігри великої рухливості. Вони входять в основну частину, проводяться з усією групою і мають навчальний характер, бо діти вдосконалюють, а іноді, особливо в молодших групах, розучують нові рухи. У заключній частині використовуються ігри малої рухливості, щоб зменшити фізичне навантаження і привести організм дітей у відносно спокійний стан. У ранкові години, до сніданку, доцільно дати дітям можливість пограти самостійно. Гра, організована з усією групою дітей, може замінити ранкову гімнастику. На прогулянках, за годину до денного сну та після нього, проводяться ігри будь-якої рухливості. Враховуються пора року і температура повітря. Особливої уваги потребує добір ігор у холодну пору року і в несприятливу погоду. У цей час краще проводити ігри з нескладними рухами (ходьбою, бігом у повільному темпі). Влітку ігри зі швидким бігом і стрибками краще давати на початку денної прогулянки або після полудня, коли знизиться температура повітря. Перед денним сном проводити ігри великої рухливості не рекомендується, бо діти збуджуються і не зможуть швидко заснути. При підборі ігор враховуються попередні заняття. Так, після занять з рідної мови, малювання, ліплення доцільно провести гру з більш активними діями. Однак після занять, які зажадали від дітей зосередженої уваги, не рекомендується розучувати нові ігри. Не виключаються рухливі ігри в дні, коли є музичні та фізкультурні заняття. У такі дні підбирають рухливі ігри з менш активними діями і проводять їх не на початку, а в середині прогулянки [84, 106, 211].

Ресурсне забезпечення ігрової діяльності. Ресурси (від франц. *ressource* – допоміжний засіб) – це умови, що дозволяють за допомогою певних перетворень отримати бажаний результат [488]. Реалізація запланованого змісту ігор залежить від раціонального використання ресурсів, класифікованих нами на спеціальні, технічні, дидактичні та природні.

До спеціальних ресурсів належить як традиційне (фізкультурне, спортивно-ігрове обладнання та інвентар), так і нетрадиційне для ігор в приміщенні і на вулиці.

Класифікація фізкультурного й спортивно-ігрового обладнання:

- стаціонарне обладнання: гімнастична стінка, гімнастичні шести, гімнастичні башти;
- обладнання, яке використовується як приставне до стаціонарного: гімнастичні дошки, драбинки, трапи, скати, гімнастична лава, куби, довгі рейки;
- пересувне обладнання: гімнастичні ящики, муфти, плінт, дуги, куби, конуси;
- підвісне обладнання: гойдалки, трапеції, кільця;
- обладнання для забезпечення страховки: мати, килимки [468].

Для проведення більшості ігор необхідний яскравий, барвистий інвентар, оскільки у дітей зорові рецептори розвинені ще слабо, а увага розсіяна. Інвентар повинен бути легким, зручним за обсягом, відповідати фізичним можливостям дітей [29]. Рекомендований інвентар: м'ячі, булави, обручі, скакалки, естафетні палички, мішечки з піском, прапорці різного кольору, мотузки різної довжини і товщини, стрічки, гімнастичні палиці, городки, кубики, дощечки, кільця тощо.

Вихователі та інструктори ФК мають можливість крім традиційного обладнання використовувати нетрадиційне, виготовлене власноруч. Головне, щоб воно було безпечним, естетичним, доцільним, практичним, відповідало меті гри. За видом застосованої сировини інвентар та обладнання може бути виготовлено з деревних матеріалів, металічних, резинових, пенькового мотузка, канату, сучасних синтетичних матеріалів, відштовхуючих воду тканин, паперу й

картону тощо. Наприклад, «доріжки здоров'я» з квасолі, каштанів, керамзиту; гантелі – півлітрові пластикові пляшки, наповнені крупами; «кульки-брязкальця», виготовлені з двох пластикових пляшок, з'єднаних між собою і заповнених дрібними металевими кришечками тощо.

До технічних ресурсів віднесено тренажери простого і складного пристрою, а також звукові – аудіоапаратура, носії аудіо та відео інформації.

Тренажери найпростішого типу (гімнастичний ролик, диск «Здоров'я», дитячі гантелі, килимок масажний, дитячий еспандер, гумове кільце, м'яч-масажер тощо) зручні в користуванні, не займають багато місця, їх можна переносити з одного приміщення в інше. Це дозволяє застосовувати їх як під час організованих педагогом форм роботи, так і в самостійній діяльності дітей. Тренажери складного пристрою (велотренажер, бігова доріжка, тренажер «Здоров'я», тренажер «Педаль», тренажер «Гребля» тощо), які дозволяють дітям оволодіти цілим комплексом вправ, що сприяють розвитку фізичних якостей [468].

Дидактичні ресурси – це демонстраційний матеріал (плакати, фотографії, картинки, наочні посібники, різноманітні атрибути для ігор), який педагог застосовує для цілеспрямованої і більш плідної взаємодії з дітьми в процесі ігрової діяльності. Різноманітні наочні засоби збагачують уявлення дітей про специфіку тих чи інших ігрових вправ і спортивних ігор, розвивають у них допитливість, розширюють кругозір, активізують розумову діяльність. Наприклад, перед початком сюжетної гри дітей можна познайомити з невідомими їм персонажами за допомогою картинки, іграшки, казки, що допоможе їм швидше освоїти ігрові дії.

Природні ресурси – сукупність об'єктів і систем живої і неживої природи, компоненти природнього середовища, що оточують людину, які використовуються в процесі суспільного виробництва для задоволення матеріальних і культурних потреб людини і суспільства [265].

За умови, якщо ЗДО розташований поблизу від лісу, парку, галявини, при проведенні ігор під час прогулянок доцільно використовувати особливості

навколишньої місцевості (природні об'єкти): пагорби, пеньки, канавки, повалені дерева, стовбури дерев, впадини тощо. Вони можуть слугувати перешкодами, опорою, орієнтирами, при подоланні яких діти набувають багато корисних навичок, привчаються керувати своїми рухами в різній обстановці. Малюки навчаються спритно пробігати між деревами, проходити по вузькій стежині, підійматися на пеньки, сходити з них, перестрибувати невисокі перешкоди. Руховий досвід дітей збагачується, удосконалюються функціональні можливості дитячого організму.

Ретельне продумування на етапі планування ресурсного забезпечення гри, прагнення педагога до варіативного застосування предметного фізкультурно-розвивального середовища, адекватного віку та здібностям вихованців, сформує у них багатий руховий досвід і стійкий інтерес до занять фізичними вправами.

Важливим чинником класифікації засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку виступає характер її організації.

Характер організації ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку відбувається за такими ознаками (рис. 4.8):

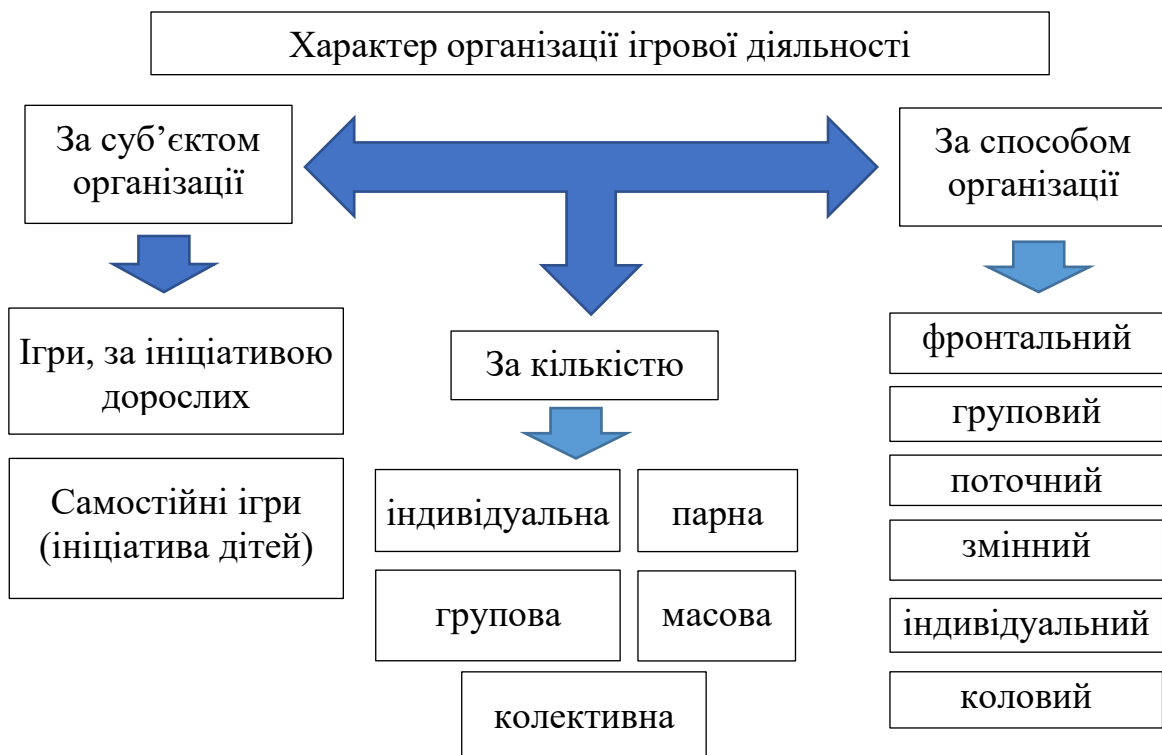

Рис. 4.8. Характер організації ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку

Основою розподілу в організації ігрової діяльності виступає категорія «ініціатива», що виходить від суб'єктів гри. За суб'єктом організації виділяємо:

- самодіяльні (самостійні) ігри, які виникають з ініціативи самих дітей;
- ігри, які організовуються дорослими з метою навчання, виховання, розваги або корекції розвитку дітей.

До першої групи відноситься така ігрова діяльність дитини, в підготовці і проведенні якої дорослий не бере безпосередньої участі. Діти в таких іграх проявляють ініціативу, що говорить про певний рівень їх інтелектуального розвитку. Ігри з ініціативи дитини – це творчі, рольові, довільні ігри, які є найбільш типовою групою ігор для дошкільнят. Творчими їх називають тому, що діти самі визначають мету, зміст і правила гри, відображаючи навколишнє життя. Здебільшого таким іграм притаманний сюжетний характер [179].

Друга група – ігри, які передбачають присутність дорослого. Він створює правила і координує роботу дітей до досягнення ними результату. Використовуються ці ігри з метою навчання, розвитку, виховання. Від гри навчального типу можна плавно перенаправляти діяльність дитини на етап навчання. Ігри з ініціативи дорослого з готовими правилами дають можливість систематично вправляти дітей у виробленні певних навичок, вони дуже важливі для фізичного та розумового розвитку, виховання характеру й волі [179].

Відповідно до кількості учасників (за складом), ігрова діяльність розглядається у такому поділі: індивідуальна, парна, групова, колективна, масова.

Індивідуальні ігри створюються, організовуються і ведуться однією дитиною. У цьому випадку дитина може сама визначати сенс та зміст гри, тимчасові правила для себе, які може змінювати під час гри, заради більш ефективного досягнення цілі, обумовленої власним сенсом ігрових дій. Діти дошкільного віку віддають перевагу так званим вільним іграм. Такі ігри мають переважно сюжетний характер. Вони полягають в тому, що діти самі спонтанно придумують гру, з обов'язковою наявністю мети та її досягненням [345]. Індивідуальні ігри частіше організуються дітьми (гра з м'ячем, зі скакалкою, з

обручем тощо), та можуть застосовуватися педагогом з метою активного відпочинку.

Парна форма – це гра однієї дитини з іншою, як правило в обстановці змагання і суперництва, це одна з найпоширеніших форм діяльності. До парних ігор можна віднести шахи, шашки, доміно тощо.

Групова форма – це гра трьох або більше осіб, які переслідують в обстановці змагання одну і ту ж саму мету. Такі ігри організуються у невеликих групах (3–8 дітей) і частіше під керівництвом педагога або лідерів обраних групою учасників. Ці ігри зручні тим, що коли є час, а учасників для командних ігор не вистачає, можна провести дрібногрупові ігри. Ці ігри можуть бути і на особисту першість (хованки, квач, класики тощо).

Колективна форма – це групова гра, в якій змагання між окремими гравцями замінюють команди суперників. Цей різновид ігор найбільш популярний серед дітей і відрізняється великим різноманіттям. Колективні гри поділяються на командні і некомандні. Колективним іграм притаманні змагальні елементи, а також взаємодопомога під час досягнення мети.

Колективні ігри проводяться найчастіше для великої групи дітей (20–30 дітей) і типові для урочної форми. Такі ігри можуть доповнюватися спеціальними художніми, вокальними і інструментальними оформленнями. Як правило ці ігри проводяться під керівництвом педагога. Змагальний характер колективних ігор сприяє стимулюванню активної діяльності, прояву рішучості, наполегливості для досягнення мети.

Масова форма ігрової діяльності характерна для великої кількості учасників і носить епізодичний характер. В таких іграх можуть одночасно брати участь різновікові групи ЗДО (до 200 учасників).

Такі ігри зазвичай використовують на різноманітних фізкультурно-спортивних святах, розвагах, фестивалях, малих олімпіадах, флешмобах тощо.

Вибір способу організації дітей під час ігрової діяльності залежить від педагогічних завдань, ступеня засвоєння рухів, їх складності, характеру вправ; наявності фізкультурного інвентарю та обладнання; місця проведення; віку і

кількості дітей, їх фізичної підготовленості; організаційно-управлінських умінь педагога [336].

У різних формах фізичного виховання (урочих, позаурочних) дітей дошкільного віку важливо комплексно використовувати різні способи організації дітей під час ігрової діяльності, такі як фронтальний, груповий, поточний, позмінний, індивідуальний, коловий [84, 336].

Фронтальний спосіб передбачає виконання всіма дітьми одночасно однакових рухів і дозволяє за невеликий час повторити їх багато, що сприяє підвищенню фізичних навантажень при виконанні кожного руху і загальної активності вихованців. Цей спосіб є ефективним у закріпленні та удосконаленні вже засвоєних рухів. Його перевага в тому, що діти максимально охоплені руховою діяльністю і забезпечена висока моторна щільність заняття.

Груповий спосіб передбачає розподіл дітей на групи, кожна з яких виконує окремі завдання. Складні ігрові вправи виконуються під керівництвом педагога або інструктора з фізичної культури, а інші (у старших дошкільників) – самостійно. Через деякий час групи міняються місцями, це підвищує інтерес дошкільників до завдань.

Поточний спосіб організації передбачає виконання по черзі одного й того ж руху, найчастіше з шиккуванням у колону. Коли одні діти закінчують виконання певного руху й переходять до іншого, другі починають виконувати цей рух. Спосіб забезпечує безперервність рухових дій, формує в дошкільників гнучкість рухових навичок, вміння швидко переходити до інших рухів, розвиває здібність поєднувати прості рухи. Наприклад, вправи на рівновагу, пролізання в обруч, стрибки у висоту та довжину з розбігу у вигляді ігрового змагання. Залежно від конкретних умов може бути організовано два або три потоки. Наприклад, пролізання в обруч або ходьба по гімнастичній лаві двома-трьома потоками (у двох-трьох колонах).

Змінний спосіб – виконання вправ змінами: дітей поділяють на зміни (2 – 5 дітей), одна зміна здійснює одночасне виконання ігрової вправи, а інша

спостерігає. Застосовується при повторенні, для вдосконалення добре знайомих дітьми вправ, що не потребують страховки чи допомоги педагога.

При індивідуальному способі організації діти виконують рухи почергово й по одному. При цьому вихователю легше оцінювати якість виконання рухів, давати індивідуальні вказівки. Інші діти в цей час спостерігають за діями того, хто виконує вправу, тому також сприймають ці вказівки. Цей спосіб застосовується епізодично. Він виправданий лише на початках формування рухової навички, у молодших групах дошкільників, а також при виконанні вправ, що потребують страховки (лазіння по гімнастичній стінці, перелізання через колоду, ходьба по гімнастичній лаві).

Одним із ефективних способів організації дошкільників в основній частині занять є колове тренування – почергове виконання вправ дітьми в групах (2 – 4 групи за кількістю місць занять). Дітей поділяють на групи (2 – 5 дітей) за рівнем фізичної підготовленості (фізичним розвитком, групою здоров'я тощо), кожна з яких виконує своє завдання, а потім за командою педагога переходить по колу до наступної вправи. Цей спосіб має багато спільного за організацією із груповим. Однак головна його мета – спрямованість на комплексний розвиток рухових якостей у дітей. Тому вправи не повинні бути складними, щоб діти мали змогу повторювати їх багаторазово.

Однією з особливостей колового тренування є поєднання нормування фізичного навантаження з його індивідуалізацією. Враховуючи те, що більшість дітей групи одночасно виконує запропоновані вправи, створюються позитивні умови для виховання моральних та вольових якостей: самостійності, наполегливості, дисциплінованості.

Наступним чинником у класифікації засобів ігрової діяльності в процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку є організаційні форми.

Організація раціонального використання засобів ігрової діяльності у процесі фізичного виховання ЗДО дітей 3–6 років полягає у застосуванні різноманітних організаційних форм, що відповідають віковим особливостям.

Форми організації фізичного виховання – це освітньо-виховний комплекс різноманітної діяльності дитини, основу якої складає рухова активність. Використання різноманітних форм рухової діяльності створює оптимальний руховий режим, необхідний для повноцінного фізичного розвитку та зміцнення здоров'я дитини [550].

Всі форми фізкультурних занять дітей дошкільного віку регламентуються вимогами, викладеними у програмі, пов'язані між собою, доповнюють одне одного і проводяться в обов'язковому порядку з усіма дітьми.

Використання засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку може здійснюватися у таких організаційних формах, які ми розподілили на три блоки (рис. 4.9):

- ✓ заняття з фізичної культури/плавання, музичні заняття;
- ✓ фізкультурно-оздоровча робота в режимі дня: ранкова гімнастика, гімнастика після денного сну, функціональна гімнастика, комплекси на прогулянках, фізкультурні хвилинки, фізкультурні паузи/динамічні перерви);
- ✓ самостійна рухова діяльність дітей;
- ✓ активний відпочинок: походи за межі дошкільного закладу/дитячий туризм, фізкультурне дозвілля, фізкультурні свята й розваги, дні і тижні здоров'я, малі олімпіади, канікули;
- ✓ індивідуальна робота з фізичного виховання/домашні завдання.

Заняття – цілеспрямована та унормована форма організованої навчально-пізнавальної діяльності з фізичної культури і формування основ здорового способу життя. Вони дають змогу систематично, послідовно формувати, закріплювати й удосконалювати рухові вміння і навички, розвивати фізичні якості, давати дітям спеціальні знання та прищеплювати потребу в повсякденних заняттях фізичною культурою, оптимізувати рухову діяльність [336, 566].

Організоване навчання у формі фізкультурних занять проводиться, починаючи з третього року життя. Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 20.04.2015 № 446 «Про затвердження гранично допустимого навчального навантаження на дитину у дошкільних навчальних закладах різних

типів та форми власності» тривалість занять з фізичної культури становить: для дітей четвертого року життя – 15-20 хвилин, для дітей п'ятого року життя – 20-25 хвилин, для дітей шостого (сьомого) року життя – 25-30 хвилин, для дітей сьомого року життя, які не пішли до школи і продовжують здобувати освіту в умовах ЗДО, – до 35 хвилин [566].

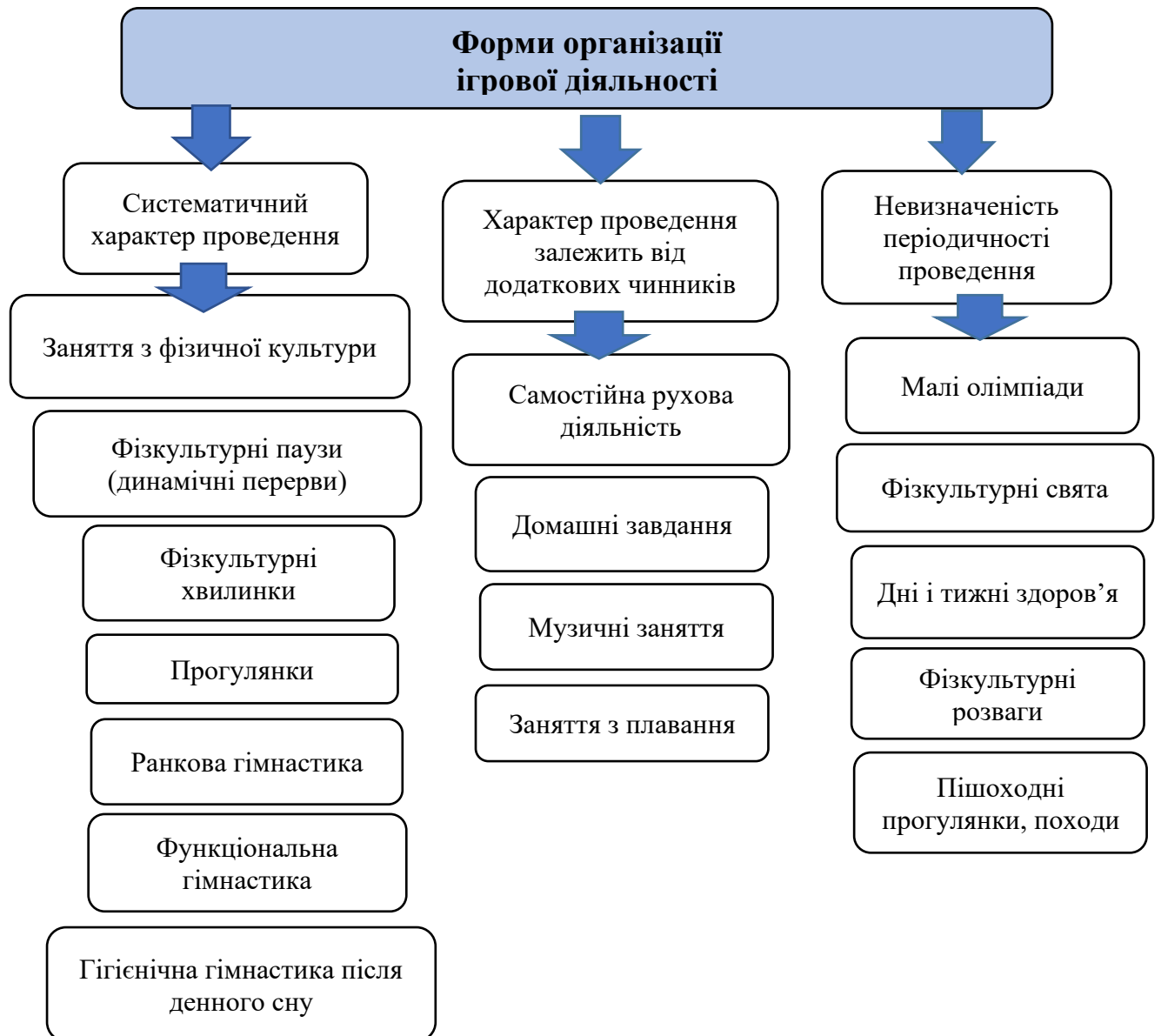

Рис. 4.9. Організаційні форми занять ігровою діяльністю дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання

Узагальнюючи наукову інформацію, ми пропонуємо наступні типи фізкультурних занять в ЗДО із використанням засобів ігрової діяльності [84, 312, 370, 566].

Навчально-тренувальне заняття: формування рухових умінь і навичок, розвиток фізичних якостей. Такий тип занять акцентований на реалізацію певних освітніх завдань, застосуванні певних засобів фізичного розвитку тощо, наприклад: заняття спрямовані на розвиток координаційних якостей, або на оволодіння елементами спортивної гри, або заняття з переважним використанням певного виду фізкультурного обладнання, інвентарю тощо.

Сюжетне заняття: побудоване на одному сюжеті («Зоопарк», «Космонавти» тощо). Вирішуються завдання вдосконалення рухових вмінь і навичок, розвитку фізичних здібностей, виховання інтересу до занять фізичними вправами, сприяння формуванню позитивних моральних якостей. Будуються, як правило, за типовою структурою, але у формі «рухової розповіді», де всі рухові завдання пов'язані спільним сюжетом, будуються на імітаціях тощо на основі різноманітних рухливих ігор, ігор-естафет, ігор-атракціонів.

Ігрове заняття: побудоване на основі різноманітних рухливих ігор, ігор-естафет, ігор-атракціонів, ігрових вправ. Всі освітні завдання розв'язуються лише з допомогою ігор (3–5): спочатку проводяться 1–2 гри малої і середньої рухливості, потім – 1–2 гри великої рухливості, на закінчення – малорухлива гра; ігри добираються так, щоб за руховим змістом вони відповідали змісту всіх структурних частин типового заняття. Удосконалюються рухові вміння і навички, розвиваються фізичні якості, виховується інтерес до занять, фізичним вправам, рухова самостійність тощо.

Тренувальне заняття: основу складають спортивні ігри та вправи спортивного характеру (баскетбол, футбол, хокей, теніс, бадмінтон тощо); розвиток фізичних якостей (колове тренування).

Комплексне (інтегроване) заняття: спрямоване на синтез різних видів діяльності. Вирішуються завдання фізичного, психічного, розумового, морального та емоційного розвитку.

Фізкультурно-пізнавальні заняття: заняття носять комплексний характер, вирішують завдання, наприклад, еколого-фізичного, пізнавально-фізичного, розумового і фізичного розвитку дитини тощо.

Тематичне фізкультурне заняття: присвячене, як правило, одному виду спортивних ігор або вправ: катання на ковзанах, лижах, роликах, елементів гри у футбол тощо. Розучуються нові види спортивних вправ та ігор, закріплюються навички в освоєних раніше рухах.

Контрольне заняття: проводиться на початку і в кінці навчального року, або після вивчення розділу програми та спрямоване на кількісну і якісну оцінку рухової підготовленості дітей в основних рухах, фізичних якостей та психічного розвитку. З цією метою підбираються ігри-тести, в яких здібність яка цікавить педагога проявлялась би максимально. При проведенні кожної гри педагог намагається зафіксувати і кількісно виявити у дітей необхідні якості і властивості особистості (мислення, швидко-силові якості, вміння диференціювати м'язові зусилля, рухливість нервової системи, швидкість тощо). Існують ігри-тести для виявлення показників уваги (обсяг, інтенсивність, переключення), координаційних здібностей, емоційних реакцій.

Нетрадиційні заняття (заняття сучасними і народними танцями, ігровою ритмічною гімнастикою, на фітболах, на тренажерах, з елементами фольклору, у-шу, хатха-йога тощо). Такі заняття підвищують інтерес до систематичних занять фізичними вправами, розвивають рухову самостійність, вдосконалюють уміння і навички.

Відповідно до орієнтовного розподілу (розкладу) занять на тиждень, фізкультурні заняття проводяться двічі на тиждень у час, відведений для організованої навчально-пізнавальної діяльності, у фізкультурній залі або на майданчику (за сприятливої погоди). Заняття на свіжому повітрі проводить вихователь групи або інструктор з фізичної культури з допомогою вихователя. До їх проведення, як і до занять в залі, може залучатися музичний керівник [566].

Окрім цього заняття з фізичної культури у ЗДО, за умов наявності басейну, проводять із використанням засобів плавання, що є унікальним засобом впливу на організм дитини, удосконалення рухів, розвиток фізичної витривалості, самостійності, наполегливості тощо. Заняття з плавання проводяться двічі на тиждень. У ці дні не плануються звичайні фізкультурні заняття та заняття

фізичними вправами під час денних прогулянок. Заняття організуються з окремими підгрупами дітей: 4-й рік – по 8-10, 5-6-й роки життя – по 10-12 дітей.

Тривалість занять для дітей 4-го року – 10-20 хв, для 5-го року – до 20-25 хв, для дітей старшого дошкільного віку – до 30-40 хв. Заняттям в басейні мають обов'язково передувати гігієнічні процедури [283, 566].

Типова структура заняття з плавання (заняття проводиться обов'язково в ігровій формі): підготовча частина – розминка (із ходьбою, пробіжками, комплексом загальнорозвивальних вправ на суші); якщо ж немає місця для «сухого» плавання, розминка проводиться у воді; основна частина – підготовчі вправи (імітаційні вправи на суші та у воді, вправи на освоєння водного середовища та на формування базових навичок (із ходьбою, бігом, підскоками, занурюванням, затримкою дихання, видихами у воду, відкриванням очей у воді, спливанням, лежанням, ковзанням тощо); вправи на опанування певного способу плавання – засвоєння рухів рук, ніг, узгодження рухів тощо), спеціальні вправи (на вдосконалення техніки плавання та усунення помилок), рухливі ігри у воді з використанням уже засвоєних умінь; заключна частина – ігри, естафети, вільне плавання [283].

Окрім того, на музичних заняттях широко застосовуються ігрові фізичні вправи без предметів і з предметами, рухливі ігри під музику, ігрові елементи танців, котрі також сприяють вирішенню завдань фізичного виховання. Музичні заняття – одна з форм фізичного виховання дошкільнят. На музичних заняттях діти багато рухаються: танцюють, грають, виконують вправи, беруть участь у рухливих іграх. У зміст музичних занять включаються прості рухи (ходьба, біг, стрибки, притупування) і більш складні (елементи танцю). В процесі музичних занять у дітей формується почуття ритму, яке позитивно впливає на рухи дітей, робить їх більш координованими, ритмічними.

Слід зазначити, що вибір ігор залежить від структури заняття з фізичної культури, що містить три частини: підготовча, основна та заключна.

Для підготовчої частини заняття характерні ігри, спрямовані на розвиток уваги, швидкості реакції, орієнтування, різних рухових якостей. Тривалість ігор

не повинна бути великою, інакше це може перешкодити засвоєнню матеріалу основної частини заняття. Ігри на увагу треба проводити на самому початку заняття або наприкінці. Основу ігрового матеріалу для підготовчої частини складають ігри середньої і малої інтенсивності, їх тривалість 5-7 хвилин, а навчальний зміст включає в себе загально-розвивальні і стройові вправи [84].

Для основної частини заняття підбираються ігри, які сприяють закріпленню й удосконаленню матеріалу. Навантаження в цих іграх може бути більше, ніж в інших частинах заняття. Як правило, ігри застосовуються в кінці основної частини заняття, збігаючись з вершиною фізіологічної кривої заняття. Максимальна тривалість ігор в основній частині 10-15 хвилин і за ступенем впливу на організм відносяться до ігор середньої та великої інтенсивності [84, 201].

У заключній частині заняття ігри повинні допомогти знизити навантаження, підготувати дітей до подальших занять. Для заключної частини заняття також характерні малоінтенсивні ігри. Метою таких ігор є поступове зниження показників емоційного і фізичного навантаження в кінці заняття, тривалість ігор 3-5 хвилин [84].

Фізкультурні паузи (динамічні перерви) проводяться в перерві між малорухливими видами діяльності та організованими заняттями з метою зняття втомлюваності дітей, емоційної напруги, що сприяє більш швидкому сприйняттю програмного матеріалу, збільшення рухової активності дітей шляхом залучення їх до виконання нескладних ігрових вправ, рухливих ігор. Їх тривалість – до 10 хвилин [566].

Зміст рухової активності складається з трьох-чотирьох ігрових вправ типу «Кільцекид», «Вудка», «Перетягування каната», «Бій півнів», а також довільних рухів дітей з використанням різноманітного фізкультурного інвентарю (скакалки, кеглі, м'ячі, обручі, ракетки). В кінці фізкультурної паузи треба запропонувати дітям різні дихальні вправи.

Фізкультурні хвилини проводяться на організованих навчально-пізнавальних заняттях, пов'язаних із тривалими статичними навантаженнями під

час посиленої інтелектуальної, предметно-практичної, художньої діяльності. Будуються у вигляді короткотривалих комплексів ігрових вправ і дають можливість зменшити втомлюваність дітей, відновити їхню працездатність для подальшої успішної роботи. До комплексів фізкультурних хвилинок входять 3-4 ігрові вправи, кожна з яких повторюється 4-6 разів. Їх тривалість 1,5-2 хвилини [566].

Варіанти проведення фізкультхвилинок можуть бути у формі загальнорозвивальних вправ (3-4 вправи для різних груп м'язів); у формі рухливої гри середньої рухливості, які не потребують великого простору, з нескладними, добре знайомими дітям правилами; у формі дидактичної гри з рухами; у формі танцювальних рухів; у формі виконання імітаційних рухів під текст вірша; у формі будь-якої рухової дії і завдання – відгадування загадок не словами, а рухами; використання різних імітаційних рухів. Перетворити їх на справжню п'ятихвилинну розвагу допомагає будь-який сюжет. Дітям до вподоби вправи-імітації, вправи-пантоміми, вправи під словесний віршований супровід, які може доповнювати тиха, повільного чи середньою темпу музика (відповідно до виду рухів) [335].

Ранкова гімнастика – обов'язкова складова організації життєдіяльності дітей у закладі дошкільної освіти. Вона сприяє поглибленню дихання, посиленню кровообігу, обміну речовин, розвитку різних груп м'язів, формуванню правильної постави, розгальмовуванню нервової системи після нічного сну, створює позитивний емоційний фон для подальшої діяльності у першій половині дня [566].

Вимогою до ранкової гімнастики у теплий період (з квітня по вересень) є проведення її на свіжому повітрі за сприятливих погодних умов, а в холодний період року – у добре провітреному приміщенні.

Комплекси вправ складаються з урахуванням можливостей і стану здоров'я дітей певного віку, а також їхніх індивідуальних особливостей. Тривалість ранкової гімнастики: четвертого року життя – 5-6 хвилин, п'ятого року життя – 6-8 хвилин, шостого (сьомого) року життя – 8-10 хвилин. Вправи повинні бути

прості та доступні для виконання, доцільно включати біг, ходьбу, стрибки, інші вправи для різних груп м'язів [104].

Варіанти проведення ранкової гімнастики різноманітні, такі як традиційна з використанням загальнорозвивальних вправ (в кількості 3-7 в залежності від віку дітей) або інші види фізичних вправ: танцювально-ритмічні, хороводні, рухливі ігри. Ранкова гімнастика ігрового характеру з включенням 2-3 рухливих ігор різного ступеня інтенсивності або 5-7 загальнорозвивальних вправ імітаційного ігрового характеру.

Гімнастика після денного сну (гімнастика пробудження) проводиться з метою поступового зняття залишків гальмування у корі півкуль головного мозку, активізації фізіологічних процесів організму після поступового підйому дітей. Комплекси гімнастики мають проводитися у театральній формі. Комплекс такої гімнастики включає ігри, ігрові вправи (імітаційного або сюжетного характеру) на різні м'язові групи із зміною вихідних положень та вправи для формування стопи і постави. Тривалість від 6 до 9 хвилин залежно від віку дітей [566].

Важливо в роботі з дошкільнятами використовувати *функціональну гімнастику (дихальну, окорухову, пальчикову, психогімнастику)*, спрямовану на поліпшення роботи основних фізіологічних систем і органів організму, що росте, вдосконалення функцій психіки дитини-дошкільника. Дихальну гімнастику слід проводити кілька разів на день по 2-3 хв. Кількість вправ в комплексі 4-5, кожна вправа виконується 2-3 рази, тривалість дихального акту для дітей дошкільного віку до 3-4 рахунків. Початкове положення при виконанні гімнастики – стоячи, сидячи, упор сидячи або лежачи. Для вдосконалення функції зовнішнього дихання доцільне використання ігор та вправ ігрового характеру з вимовою під час виходу різних звуків, віршованих рядків, співом в такт ходьбі (звукомовленська гімнастика) [119, 130, 132, 181].

Окорухова гімнастика включає в себе вправи відновлювального і тренувального характеру, які призначені для відпочинку очей. Спеціальні зорові вправи тренують окорухові м'язи, підвищують зорову витривалість і здатність до точного фокусування на різні відстані. Комплекс ігрової окорухової

гімнастики бажано виконувати не менше двох разів на день, в середньому по 2–5 хвилин. В комплекс гімнастики можна включати 5–6 вправ, повторювати вправи рекомендується від 4 до 10 разів. Важливо стежити, щоб діти виконували вправи для очей легко, без напруги. Як засоби окорухової гімнастики доцільно використовувати спеціальні відновні і тренувальні зорові ігри [558].

Пальчикова гімнастика спрямована на вдосконалення дрібної моторики рук у дітей дошкільного віку. В комплекс гімнастики входять від 6–8 до 10 вправ. Спеціальні завдання для рук виконуються як з предметами, так і без них, всі вправи виконуються в повільному темпі, від 3 до 5 разів спочатку однією, потім іншою рукою, а на завершення – двома руками разом. Кожен ігровий комплекс пальчикової гімнастики має своє сюжетно-образну назву, проводиться протягом 3–5 хв 2–3 рази в день [351, 517, 571].

Психогімнастика спрямована на вдосконалення автоматизованої і виразної моторики, вираз різних емоційних станів і окремих рис характеру персонажів за допомогою образних виразів, потішок, уривків з казок. У комплекси психогімнастики рекомендують включати виразні рухи м'язів обличчя (міміка), м'язів тіла (пантоміма), виразність мови (вокальна міміка), імітаційні, ритмічні і релаксаційні вправи, ігри та етюди [23].

Коригуюча гімнастика призначена для профілактики корекції різних деформацій опорно-рухового апарату (постави, склепіння стопи). У роботі можна використовувати комплекси, які містять 6–8 ігрових вправ, тривалість виконання 10–15 хвилин. Вправи виконуються в середньому або повільному темпі. Між вправами не повинно бути тривалих інтервалів відпочинку. Протягом тижня бажано проводити 2–3 заняття коригуючою гімнастикою [101, 130, 132].

Фізкультурні комплекси плануються і проводяться вихователями на період *прогулянки* в ті дні тижня, коли немає фізкультурних занять за тижневим розкладом занять в межах організованої навчально-пізнавальної діяльності. Їхня основна мета – оптимізація рухового режиму денної прогулянки, активне поєднання рухів з оздоровчим перебуванням дітей на свіжому повітрі, закріплення і вдосконалення набутих рухових умінь і навичок та розвиток

фізичних якостей у змінених, варіативних умовах. При розподілі ігор на день, тиждень, місяць вихователь планує використання різноманітного рухового матеріалу, його повторюваність і варіативність, що забезпечують систему вдосконалення рухових навичок. Рекомендовані різноманітні варіанти їх проведення: у формі спрощених занять-тренувань, сюжетних та ігрових занять, окремих «ланцюжків» вправ з основних рухів з використанням «смуги перешкод», іншого наявного на ігрових і фізкультурних майданчиках обладнання. Протягом перебування дітей на прогулянках пропонуються ігри різних видів: сюжетні й безсюжетні, ігри змагального типу, з елементами спортивних ігор (баскетбол, футбол, бадмінтон, настільний теніс, хокей з м'ячем і шайбою) та спортивних вправ (їзда на велосипеді й самокаті, катання на санчатах, ковзанах, ходьба на лижах), забав (серсо, кільцекид, кеглі), ігри з елементами спортивного орієнтування [201].

Походи за межі дошкільного закладу (дитячий туризм) проводяться з дітьми, починаючи з молодшого дошкільного віку, під керівництвом вихователя й інструктора з фізичної культури. Педагог ретельно готується до їх проведення: продумує маршрут руху і спосіб пересування, визначає та попередньо вивчає місця зупинок і відпочинку, враховуючи при цьому всі природні, ландшафтні умови для проведення вправ з удосконалення рухових навичок (наявність струмочків, рівчаків, доріжок, повалених дерев, парканчиків тощо), оптимальний набір переносного інвентарю та іграшок, способи його транспортування, проводить з дітьми бесіди про правила дорожнього руху, безпечної поведінки на вулицях, у лісі, біля водойми тощо [85, 336, 566].

Тривалість переходу в один бік (від дошкільного закладу до місця кінцевої зупинки) становить для дітей четвертого року життя 15-20 хвилин, п'ятого року життя – 20-25 хвилин, шостого-сьомого років життя – 25-30 хвилин [566].

Під час походів використовують ігрові вправи, рухливі ігри з використанням дрібних фізкультурних знарядь та природних умов, а також передбачаються проведення спостережень в природі та навколишньому

оточенні, елементарні бесіди, короткі розповіді краєзнавчого, екологічного спрямування, дидактичні ігри тощо [566].

Фізкультурні свята проводяться двічі-тричі на рік, починаючи з 4-річного віку. Оптимальна тривалість заходу для дітей цього віку – 40-50 хвилин, для дітей старшого дошкільного віку – 50-60 хвилин. Фізкультурні свята організовуються в першій чи другій половині дня, в музичній чи фізкультурній залі, на майданчику, в басейні тощо [336].

Активна рухова діяльність усіх дітей, забезпечення участі кожної з них, створення піднесеного настрою під час фізкультурного свята – найважливіша мета заходу. Під час підготовки до фізкультурного свята необхідно розробити сценарій, розподілити обов'язки щодо оформлення місця проведення, підготувати музичний супровід, атрибутику, костюми, призи і нагороди тощо. При розробці сценарію особлива увага приділяється сюрпризним моментам, показовим номерам, церемонії урочистого відкриття і закриття свята, підбиттю підсумків, врученню призів і подарунків [533].

Фізкультурні розваги проводяться, починаючи з раннього віку (третього року життя) один-два рази на місяць, переважно у другій половині дня. Тривалість фізкультурних розваг дещо перевищує рекомендовану тривалість фізкультурних занять і становить: для дітей раннього віку – 15-20 хвилин, молодшого дошкільного – 20-25 хвилин, середнього дошкільного – 25-30 хвилин, старшого дошкільного віку – 30-40 хвилин. Місцем їх проведення може бути фізкультурна чи музична зала, групова кімната, фізкультурний чи ігровий майданчик, лісова або паркова галявина, берег водоймища тощо [84, 165, 566].

У фізкультурних розвагах для дітей старшого дошкільного віку можуть переважати естафети, конкурси, атракціони, а також використовуватися ігри та вправи спортивного характеру.

Дні здоров'я організовуються один раз на місяць, починаючи з третього року життя. Цей день насичується різноманітними формами: загартувальні та лікувально-профілактичні процедури, дитячий туризм, фізкультурне свято або розвага, самостійна рухова діяльність, рухливі ігри на прогулянках, фізкультурні

заняття, заняття валеологічного змісту і безпеки життєдіяльності, дидактичні ігри відповідного змістового спрямування тощо. Більшість із зазначених форм роботи бажано проводити на свіжому повітрі [105].

Самостійна рухова діяльність як форма активізації рухового режиму проводиться з дітьми щодня під час ранкового прийому, денної та вечірньої прогулянок, у вільний час, відведений для самостійної діяльності дітей між основними режимними процесами тощо. Вона може розгортатися як у приміщенні, так і на майданчику, у природних умовах за межами закладу дошкільної освіти [84, 243, 165].

Неодмінні умови її організації (прийоми непрямого, опосередкованого керівництва): систематична попередня робота з дітьми з метою формування у них необхідного рухового досвіду, врахування рівня фізичної підготовки, обізнаності про техніку виконання рухів, правил рухливих ігор та способів взаємодії між учасниками, призначення і використання фізкультурного й спортивного інвентарю, обладнання тощо; створення предметного оточення, яке б спонукало дітей до рухової діяльності, конкретизувало її зміст, забезпечувало динамічну зміну самостійних занять вправами та іграми залежно від інтересу, бажань, задумів вихованців [85, 211, 336].

Малі Олімпійські ігри – масовий захід, учасниками якого є діти дошкільного віку, охоплені різними формами дошкільної освіти, в тому числі, що знаходяться в умовах інтегрованого та інклюзивного навчання, їх батьки або особи, що їх замінюють, педагоги [84].

Заходи малих Олімпійських ігор покликані забезпечувати розвиток особистості, мотивації і здібностей дітей в різних видах діяльності за основними напрямками: соціально-комунікативний, пізнавальний, мовленнєвий, художньо-естетичний і фізичний розвиток; здійснювати психолого-педагогічну підтримку сім'ї і підвищення компетентності батьків у питаннях розвитку та освіти, охорони і зміцнення здоров'я дітей; формувати позитивну громадську думку про сучасну дошкільну освіту; використовувати соціокультурні та фізкультурно-спортивні ресурси міста в освіті та розвитку дітей.

Тематичний день може бути присвячений будь-якому виду спорту, історичній події, знаменитим спортсменам; сюжетно-рольова гра «Олімпійські ігри» може бути організована в окремій групі або в ЗДО, учасниками якої можуть бути діти, педагоги, батьки, різноманітні представники спорту.

Завдання з фізичної культури додому. Завдання з фізичної культури для виконання у домашніх умовах визначаються вихователем, інструктором ФК виходячи з вимоги створити оптимальний руховий режим для дитини вдома. До цих завдань входять: обов'язкове виконання ранкової гімнастики, особливо у вихідні та святкові дні; виконання різноманітних фізичних вправ ігрової спрямованості під контролем батьків та разом з ними під час прогулянок [84, 550].

За спектром цільових орієнтацій засоби ігрової діяльності спрямовані на вирішення оздоровчих, освітніх, розвивальних, виховних та корекційних завдань (рис. 4.10).

Оздоровчі завдання спрямовані на охорону життя і зміцнення здоров'я дитини, сприяння гармонійному психосоматичному розвитку, вдосконаленню захисних функцій організму, задоволення природньої потреби у русі, підвищення стійкості до різних захворювань, несприятливих впливів зовнішнього середовища, підвищенню працездатності дитини.

Оздоровчі завдання конкретизуються з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку організму дитини і спрямовані на: формування правильної постави; своєчасне окостеніння опорно-рухового апарату; формування вигинів хребта; розвиток склепінь стопи; зміцнення зв'язкового-суглобового апарату; розвиток гармонійної статури; регулювання зростання і маси кісток; розвиток м'язів обличчя, тулуба, ніг, рук, плечового поясу, кистей, пальців, шиї, очей, внутрішніх органів – серця, кровоносних судин, дихальних м'язів [84, 165, 181, 211, 342 та ін].

Головним змістом ігор є різноманітні рухи і дії гравців. При правильному керівництві вони створюють сприятливий вплив на серцево-судинну, м'язову, дихальну та інші системи організму. Різноманітні рухи під час ігрової діяльності

підвищують функціональну діяльність, втягують в різноманітну динамічну роботу різні великі і дрібні м'язи тіла, збільшують рухливість в суглобах. Особливо цінним в оздоровчому відношенні є проведення ігор на свіжому повітрі, що сприяє активному обміну речовин зі збільшенням припливу кисню, що своєю чергою позитивно відображається на всьому організмі. Під впливом фізичних вправ, що застосовуються в іграх, активізуються всі сторони обміну речовин (вуглеводний, білковий, жировий та мінеральний), м'язова робота стимулює функції залоз внутрішньої секреції [84, 190].

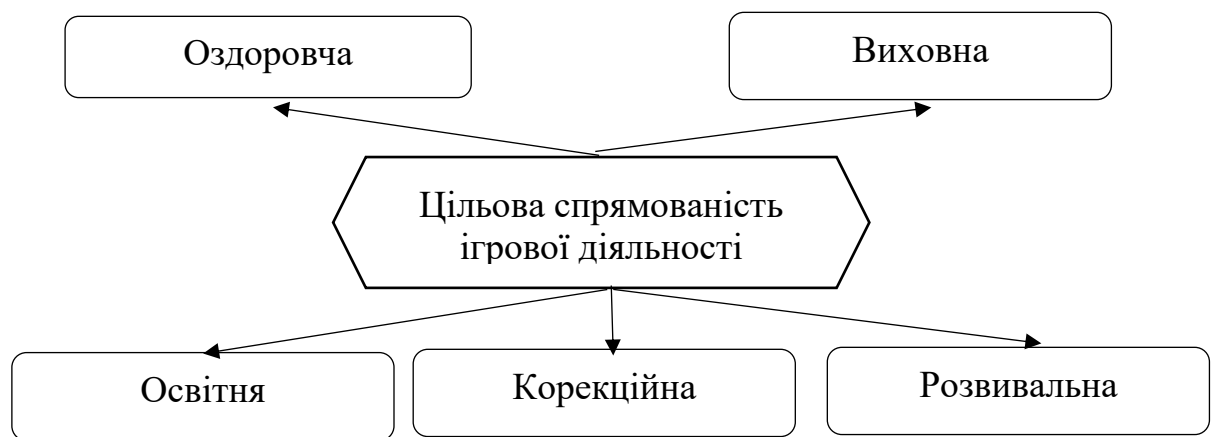

Рис. 4.10. Цільова спрямованість засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку

Освітні завдання спрямовані на формування рухових умінь і навичок, ігрових дій і здобуття доступних уявлень та знань про користь занять фізичною культурою і іграми, знання про основні гігієнічні вимоги та правила [211].

Протягом дошкільного віку у дитини необхідно створити так звану «школу рухів», до якої належать формування та удосконалення життєво важливих умінь та навичок з ходьби, бігу, стрибків, метань предметів, лазіння, ходьби на лижах, плавання, їзди на велосипеді тощо. Слід навчити дітей регулювати свої рухи у просторі, часі та за фізичними зусиллями. Таким чином у них закладаються основи технічно правильного виконання дій, засвоюється культура рухів. Елементарні рухові навички, що здобуваються в іграх, легко перебудовуються при подальшому, більш поглибленому вивченні техніки рухів і полегшують

оволодіння ними. Знання, які отримує дитина про виконання окремих рухів, мають не тільки загальноосвітнє значення, вони безпосередньо сприяють успіху у засвоєнні цих вправ [85, 211].

В процесі ігрової діяльності дитина набуває певну систему знань про фізичні вправи, їх структуру, оздоровчий вплив на організм; усвідомлює свої рухові дії; засвоює фізкультурну і просторову термінологію; отримує необхідні знання про виконанні рухів, спортивних вправ та ігор; дізнається назви предметів, снарядів, посібників, способи і правила користування ними; дитина пізнає своє тіло, у неї формується тілесна рефлексія. В процесі гри дитина закріплює знання про навколишню природу, пізнає властивості води, піску, снігу, особливості зміни пор року. У дитини значно збагачується словниковий запас, розвиваються пам'ять, мислення, уява. Ігрова діяльність сприяє залученню дитини до рухової активності і спорту, сприяє ціннісному ставленню до здоров'я, здорового способу життя і занять фізичною культурою [551, 647].

Освітнє значення ігрової діяльності полягає, насамперед, у чудовій можливості отримання дитиною нових системних знань про ігри, як засіб і метод фізичного виховання, самовдосконалення, про можливості своїх тілесно-рухових проявів у грі, самопізнанні [270].

Розвивальні завдання: спрямовані на оптимальний рівень розвитку фізичних якостей та пізнавальної сфери дітей дошкільного віку.

Розвиток основних фізичних якостей (швидкості, спритності, гнучкості, витривалості, швидкої сили) відбувається в тісному зв'язку з формуванням рухових навичок і, що не менш важливо, ці фізичні якості розвиваються в комплексі [84, 280, 281].

Для розвитку швидкості застосовують ігри, які потребують миттєвих відповідей на звукові, зорові, тактильні сигнали, ігри з раптовими зупинками, затримками і відновленням рухів, з подоланням невеликих відстаней в найкоротший час. Для розвитку спритності використовують ігри, де діти виконують більш складні за координацією рухи. Розвивати силу окремих м'язів рук, ніг і тулуба можна в іграх, що вимагають прояву помірних по навантаженню,

короткочасних швидко-силових напруг. Ігри з багаторазовими повтореннями напружених рухів, з постійної руховою активністю, що викликає значні витрати сил і енергії, сприяють розвитку витривалості. Удосконалення гнучкості відбувається в іграх, пов'язаних з частою зміною напрямку рухів [211, 647].

Вагома роль ігрової діяльності в розвитку пізнавальних процесів (уваги, пам'яті, мислення, сприйняття, уяви та мовлення) дитини. Гра має значний вплив на розвиток пізнавальної сфери, завдяки опори цієї форми діяльності на моторику, оскільки дитина постійно діє, експериментує з предметами; розвиток наочно-образного та логічного мислення – дитина оперує не конкретними предметами, а їх образами та уявленнями, встановлює прості причинно-наслідкові зв'язки між подіями та явищами; можливість створювати нові оригінальні образи і діяти з ними у внутрішньому плані уяви; розвиток дитячої фантазії, переніс одних функцій предмета на інші; розвиток всіх форм мислення, способів і прийомів розумової діяльності; вдосконалення і збагачення всіх сторін мовлення дитини як засобу спілкування і пізнання, формування мовленнєвої культури [353, 370, 438].

Дошкільники навчаються діяти відповідно до правил, опановувати просторовою термінологією, усвідомлено діяти в змінній ігровій ситуації і пізнавати навколишній світ. Діти засвоюють сенс гри, запам'ятовують правила, навчаються діяти відповідно до обраної ролі, творчо застосовують наявні рухові навички, аналізують свої дії і дії товаришів. Нерідко ігри супроводжуються піснями, віршами, лічилками, ігровими зачинами, що сприяє поповненню словникового запасу, збагаченню мови дітей [85, 268, 530].

Значення ігор полягає в широкій можливості комплексного впливу на формування інтелектуального потенціалу дитини, її здатності до аналізу й синтезу ситуаційних ігрових проявів, кмітливості, спостережливості. Гра пред'являє дитині безліч вимог, а відтак, і розвиває здатність до зіставлення, узагальнення сприйнятого ззовні, в кінцевому рахунку, – до прийняття рішень, оцінки результату дії, її коригування, здатності робити висновки про результат діяльності [366].

Для ігрової діяльності характерно прояв творчої ініціативи, що забезпечує ситуаційну адаптацію ігрових дій і їх узгодження з діями інших гравців. Ігрова діяльність за своєю суттю є діяльність пошукова і в силу цього вона сприяє розвитку аналізаторно-синтетичної діяльності вищих відділів головного мозку, формує творчі здібності і креативний потенціал гравців [371].

У процесі ігрової діяльності здійснюється безпосередній та опосередкований зв'язок з розумовим розвитком дитини. Безпосередній полягає в тому, що в процесі ігор виникають рухові пізнавальні ситуації, вирішення яких потребує від дитини певного розумового напруження. Це являє собою певний ланцюг психічних операцій, які передбачають спостереження, узагальнення, прийняття рішення. Специфічність розумової діяльності дитини в процесі виконання рухів полягає в тісному взаємозв'язку між рухами різних частин тіла та розумовими операціями, діти безперервно порівнюють програму руху з його фактичним виконанням. Внаслідок цього закріплюються усвідомлені зв'язки між м'язовими почуттями, руховим завданням та способом їх вирішення. Опосередкований зв'язок полягає в тому, що міцне здоров'я та повноцінний фізичний розвиток обумовлюють загальну високу працездатність організму, швидке пристосування до виконання завдань у розумовій діяльності. Рухова діяльність позитивно впливає на розвиток лобних відділів головного мозку, які відіграють основну роль у здійсненні розумових операцій. Рухи активізують функціонування всіх аналізаторних систем, таким чином, швидше розвиваються органи почуттів. Саме рухи здійснюють безпосередній практичний зв'язок дитини з навколишнім світом, і цей зв'язок покладено в основу розвитку її психічних процесів [84].

Виховні завдання спрямовані на формування соціально-моральних, вольових, естетичних та емоційних засад особистості, позитивних особистісних якостей дітей, подолання негативних проявів характеру дитини засобами ігрової діяльності; потребі у щоденних фізичних вправах; вмінні раціонально використовувати фізичні вправи в самостійній руховій діяльності; вихованні

гігієнічних навичок, звички до самообслуговування, допомоги вихователю в проведенні і організації різноманітних форм ігор [85, 165, 211, 243].

Дошкільна дитинство – найважливіший період в моральному становленні особистості [215]. Моральне виховання відбувається завдяки цілеспрямованим педагогічним впливам, ознайомленню дітей з моральними нормами в процесі ігрової діяльності. Соціально-моральне виховання виражається в розвитку здатності дитини орієнтуватися в доступному соціальному оточенні, усвідомлювати цінність власної особистості та інших людей, проявляти своє ставлення до світу і людей відповідно до культурних традицій, норм і правил, прийнятими в суспільстві. Ігрова діяльність розгортається на тлі спілкування в колективі, під керівництвом педагога. Саме спілкування є наймогутнішим чинником формування моральних якостей дітей. З самого початку занять фізичними вправами вони починають усвідомлювати причетність до колективу і, відповідно до правил і розпоряджень, навчаються керувати своїми діями, співвідносити їх з діями інших. Так, зміцнюється воля, виробляється дисциплінованість, формується звичка до дотримання норм моральної поведінки. Висока емоційна напруга, яке супроводжує ігри, сприяє закріпленню моральних уявлень в почуттях, переживаннях і звичках. Основою успішної організації на початковому етапі є виховання у дітей дисциплінованості, організованості і почуття відповідальності в групових заняттях ігровими вправами, рухливими іграми, де індивідуальна поведінка і дії впливають на результат всієї колективної діяльності. Це виховання має будуватися на інтересі дітей, на їх бажанні досягти найкращого результату в тому чи іншому завданні. Під час різноманітних ігор у дітей удосконалюються рухи, розвиваються такі якості, як ініціатива і самостійність, впевненість і наполегливість. Вони привчаються погоджувати свої дії і дотримуватися певних правил. Діти навчаються діяти в колективі, підкорятися загальним вимогам. Правила гри діти сприймають як закон, і свідоме виконання їх формує волю, розвиває самовладання, витримку, вміння контролювати свої вчинки, свою поведінку. У грі формується чесність, дисциплінованість, справедливість, товариство.

Підкорюючись правилам гри, діти практично вправляються в моральних вчинках, навчаються товаришувати, співпереживати, допомагати один одному [215, 217, 275, 276, 371 та ін.].

Говорячи про вплив гри на вольові якості, слід зазначити, що вона змушує мислити найбільш економічно, приборкувати емоції, миттєво реагувати на дії суперника і партнера. Розвиваючи звичку до вольової дії, ігри створюють ґрунт для довільної поведінки, поза ігровою діяльністю приводячи до розвитку здатності до елементарної самоорганізації, самоконтролю [243].

В ігровій діяльності вдосконалюється естетичне сприйняття світу. Діти пізнають красу рухів, їх різноманітність та образність, у них розвивається почуття ритму, прищеплюється культура почуттів, естетичне ставлення до фізичних вправ. Застосування різноманітних ігрових вправ та рухливих ігор сприяє формуванню вмінь орієнтуватися у просторі, розвиває винахідливість та кмітливість. Якщо рухи виконуються правильно, невимушено і разом з тим виразно, емоційно, то це позначається на естетичних почуттях, сприяє потребі в творчому самовираженні [530].

Вміле, вдумливе керівництво грою з боку педагога сприяє вихованню активної творчої особистості. Використання різноманітних комбінацій рухів в іграх не тільки активізує творчу діяльність дітей, але і сприяє використанню фізичних вправ як засобу вирішення рухових завдань і як основний фактор їх виразності. При провідній ролі педагога діти залучаються до складання варіантів ігор, надзвичайно важливим етапом розвитку дитячої творчості є вміння самостійно організовувати рухливі ігри, знайомі дитині. Найвищим рівнем дитячої творчості є вигадкування нових ігор за матеріалами знайомих художніх творів, епізодів з життя. За своєю природою кожна рухлива гра є носієм творчої діяльності. При вмілому керівництві ігровою діяльністю можна значно підвищити творчий потенціал дитини. Розвиваючи, удосконалюючи творчість дітей в грі, виховується соціально активна, розумна, різнобічно розвинена людина, що відноситься до будь-якої діяльності вдумливо і творчо. Плавність, витонченість рухів під час навчання фізичним вправам, відіграють важливу роль

в творчому вияві дитини в грі. Насолода в ігровій діяльності досягається за рахунок повного розкриття особистості дитини. Моторний контроль може бути вдосконалений до такої міри, що результатом буде досягнення пластичності, краси, граціозності руху, поліпшення координації та вправності фізичної досконалості [84, 211, 371, 530].

Ігрова діяльність володіє великим емоційним потенціалом. У грі дитина відчуває задоволення і переживає глибокі емоції, в її різних ситуаціях дитина має реальні можливості для пізнання свого внутрішнього «Я», для створення власних уявлень про свій вплив на середовище, про місце і роль в колективі [69].

Ігрова діяльність готує дитину до праці: діти виготовляють ігрові атрибути, мають у своєму розпорядженні і прибирають їх в певній послідовності, вдосконалюють свої рухові навички, необхідні для майбутньої трудової діяльності.

Корекційні завдання спрямовані на послаблення, подолання порушень розвитку, запобігання їм та сприяння розвитку дитини загалом з метою щонайбільшого наближення до норми [189]. Ідея застосування гри в якості корекційно-розвивального методу полягає в особливостях психічного розвитку дитини, для якої провідною діяльністю виступає саме гра. Гра для дитини виступає як інтеріоризація соціального досвіду, так і репрезентація внутрішнього світу дитини, її емоційної і потребової сфери. Гра має великий потенціал щодо гармонізації соціальних стосунків дитини, корекції негативних емоцій і встановлення контакту з близьким оточенням, що сприяє подальшій соціалізації дитини [86].

Одним із напрямків корекційної спрямованості гри є перебудова несприятливих рис у характері дитини (наприклад, сором'язливість, нерішучість, плаксивість, жадібність, агресивність, егоцентризм та ін.) у пошуку способів розв'язання різних життєвих ситуацій. Проводяться ці ігри для загального розвитку, для надолуження якихось особистісно-психологічних якостей індивіда або ж, безпосередньо, корегувати неправильно сформовані вади дітей тощо. Корекційні ігри здатні надати допомогу дітям з такою поведінкою,

яка відхиляється від прийнятої норми, допомогти їм упоратися з переживаннями, що перешкоджають їхньому нормальному самопочуттю й спілкуванню з однолітками у групі [22].

Ігрова діяльність розглядається як засіб динамічної корекції розбалансованої емоційно-вольової, комунікативної й опорно-рухової сфер дітей дошкільного віку з вадами розвитку. Доцільність використання гри в організації відновлювального періоду для поліпшення самопочуття дітей з показаннями в зазначених сферах обумовлена, по-перше, тим, що гра для них залишається найбільш освоєним і органічним видом діяльності і спілкування, по-друге, тут представлена єдність психологічної природи гри і спілкування, по-третє, у грі дитина може вільно виражати себе, звільнитися від напруги і повсякденного життя. Нарешті, гра представляє унікальний досвід для соціального і психологічного розвитку дитини, відкриваючи їй можливість для вступу в значимий особистісний зв'язок з дорослим (педагогом, вихователем, батьками). Особливості проведення ігор, підбір методик і засобів залежить від категорії дітей з обмеженими можливостями, тому методи, які застосовуються різняться між собою [78, 86].

Неоціненне значення засобів ігрової діяльності в адаптації дітей, які мають функціональні обмеження, до фізичних і соціальних умов навколишнього середовища. Незалежно від нозології вони спрямовані на мобілізацію духовних сил, формування свідомого ставлення до реальності і власних можливостей у самореалізації; оптимізацію функціонального стану організму, підвищення рівня здоров'я; профілактику захворювань і ускладнень внаслідок підвищення рівня неспецифічних і специфічних факторів захисту; формування позитивних компенсацій та ліквідацію негативних; ефективному розвитку локомоторно-статичних функцій організму; формування життєво необхідних знань, умінь і навичок збереження й підтримання організму в активному функціональному стані, подолання фізичних і психічних перевантажень; формування вмій і навичок аналізу та реалізації фізичної діяльності [348].

Висновки до розділу 4

1. Значне висвітлення питань фізичного виховання дітей дошкільного віку та, зокрема, місця ігрової діяльності вимагає суттєвої уваги до класифікації основних ігрових засобів для оптимізації подальшого їх використання в системі фізичного виховання закладів дошкільної освіти. Ключовими класифікаційними чинниками розмежування змісту та спрямованості засобів ігрової діяльності у межах фізичного виховання дітей дошкільного віку визначено індивідуальні особливості, специфіку структури та змісту, умови проведення, основи характеру організації, форми організації, цільову спрямованість засобів ігрової діяльності.

2. Застосування класифікаційного чинника, пов'язаного з особливостями контингенту, передбачає поділ засобів ігрової діяльності на групи за ознаками віку, статі, стану здоров'я (здорові, з ризиком захворювання, з хронічними захворюваннями різної стадії), ознаками активності рухової діяльності (великого, середнього, низького обсягу рухливості), індивідуально-типологічними особливостями (типам темпераменту), фізичною підготовленістю (високим, середнім, низьким рівнями), відповідністю паспортного та біологічного віку, домінантним способом сприйняття інформації.

3. За специфікою структури та змісту засоби ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку можна розподілити на традиційні, інноваційні та народні. У межах цього класифікаційного чинника виокремлено потребу диференціації за ступенем складності змісту гри; фізичні якості, що вимагають найбільшого прояву у грі; характер моторної щільності або психофізичних навантажень; рухові дії, які домінують у грі; анатомічну ознаку, залежно від того, яка частина тіла більше бере участь під час гри; відповідністю виду спорту. Усі ці ознаки теж передбачають внутрішній поділ, зумовлений відповідним змістовим наповненням.

4. За умовами проведення засоби ігрової діяльності доцільно диференціювати за місцем проведення (у приміщенні та на вулиці), з урахуванням сезонності (пори року), розміщенням у структурі режиму дня ЗДО,

наявністю та якістю ресурсного забезпечення, де варто врахувати такі його різновиди, як спеціальне, технічне, дидактичне та природне.

5. В основу характеру організації ігрової діяльності у фізичному вихованні дошкільнят та врахування цього чинника в класифікації відповідних засобів покладено поділ за суб'єктом організації (за ініціативою дорослих, самостійні ігри / ініціатива дітей); за кількістю учасників (індивідуальні, парні, групові, колективні, масові); за способом організації.

6. Наявність форми організації в класифікації засобів ігрової діяльності визначило їхній поділ за систематичністю проведення. Систематичний характер проведення притаманний заняттям із фізичної культури, фізкультурним паузам, фізкультурним хвилинкам, прогулянкам, ранковій гімнастиці та гімнастиці після денного сну, функціональній гімнастиці. Інший компонент визначає характер проведення відповідно додаткових чинників. Сюди належать самостійна рухова діяльність, домашні завдання, музичні заняття, заняття з плавання. Ще одна група представлена невизначеністю періодичністю проведення, що характерно для «Малих олімпіад», фізкультурних свят, днів і тижнів здоров'я тощо.

7. Цільова спрямованість засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дошкільнят передбачає поділ за оздоровчими, виховними, освітніми, розвивальними та корекційними завданнями в освітньо-виховному процесі закладу дошкільньої освіти. Узагальнюючи зазначене, можемо констатувати, що в межах дослідження було отримано нові дані, пов'язані з обґрунтуванням класифікації засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Самостійне існування запропонованої авторської класифікації можливе, але ефективність обмежуватиметься низкою об'єктивних чинників. Тож якісне перетворення й розв'язання визначеної в дослідженні науково-прикладної проблеми вбачали в інтеграції класифікації засобів ігрової діяльності до освітнього процесу ЗДО. Це зумовлює необхідність обґрунтування концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку.

Результати за розділом висвітлені в наукових працях: [376, 378, 379, 395, 398, 401, 409, 415, 418].

РОЗДІЛ 5

КОНЦЕПЦІЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

5.1. Передумови проєктування концепції ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання

За останні роки суттєво зросла зацікавленість фахівців до наукового обґрунтування фізичного виховання різних груп населення. Проте практика показує, що науково-методичне забезпечення ігрової діяльності в умовах різних закладів освіти має значний обсяг невирішених питань, зокрема для контингенту дошкільнят. Це диктує необхідність в ґрунтовному методологічному, організаційному та практичному обґрунтуванні зазначеного явища у відповідності до попередньо визначених суперечностей.

Зміст суперечностей, що визначають проблемне поле нашого дослідження можуть розглядатися самостійно та у комплексі. Вони обумовлюють актуальність, теоретичну і науково-практичну цінність, що можуть бути досягнутими внаслідок розв'язання певної кількості послідовних завдань.

Необхідність розроблення концепції зумовлена низкою причин, хоча провідною ідеєю виступає місце фізичного виховання в гармонійному розвитку дітей дошкільного віку. Ця теза значною мірою узгоджується з думкою Н.С. Пангелової [370], яка реалізувала окреме дисертаційне дослідження. Водночас ми, погоджуючись зі значним її науковим доробком хочемо звернути увагу на місце ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку, як основного та виключного виду діяльності людини на зазначеному етапі розвитку особистості.

Згідно сучасних уявлень формування актуального наукового напрямку повинно будуватися на ґрунтовних передумовах, як вихідному пункті в творенні будь-якого наукового чи методичного розв'язання наукової чи практичної проблеми.

На основі вивчення даних фахівців та логіки побудови власного дослідження можемо констатувати, що розробку концепції сформовано з урахуванням низки суттєвих передумов. За своєю суттю їх доцільно розглядати в особистісному, біологічному, соціальному та методичному контекстах.

До розробки концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку у якості теоретико-методологічної бази було залучено компоненти антропологічного, аксіологічного, психологічного, суб'єктного, системного, синергетичного, інтегративного та діяльнісного підходів, що, значною мірою, розкриті у роботах Н.Є. Пангелової [370], О.В. Андрєєвої [11], Н. М. Гончарової [115], О. В. Томенко [510].

В основі антропологічного підходу та його застосуванні є вирішення проблем цілісного різностороннього виховання, навчання та розвитку дитини дошкільного віку в освітньому просторі ЗДО, слід зауважити, що він є невід'ємним напрямом сучасної педагогіки, що інтегрує знання про дитину як повноправного учасника виховного процесу. Це твердження залишається актуальним і для компоненту фізичного виховання [244].

Безперечно, що будь які соціальні системи передбачають взаємодію певних суб'єктів (їх груп) з метою створення певного впливу. Зокрема у дошкільній освіті провідним визначено процес виховання. Отже його варто розглядати на засадах людиноцентризму та зі стратегічним спрямуванням на всебічний розвиток дитини, становлення її раціональних рис особистості. Саме антропологічний підхід розглядається найважливішою методологічною основою впливу на дитину та особистість в її онтогенезі загалом.

У доповнення цього варто навести переконливі твердження щодо переваг антропологічного підходу, зокрема в збереженні та примноженні гуманної сутності суспільства, створенні умов для розвитку комфортного соціуму, забезпеченні продуктивного подальшого існування людини. Також погоджуємося із тим, що застосування цього підходу забезпечує впорядковану взаємодію біологічних, соціальних і духовних чинників у структурі формування особистості [16].

Інша важлива складова, яка врахована нами при розробці концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку стосується аксіологічного підходу. Він полягає в особливому значенні дошкілля для дитини в соціокультурній системі. У філософському контексті можна говорити про взаємодетермінацію цінностей культури й дитинства, яка постійно розвивається, прогресуючих за складністю завдань, які вирішує дитина перебуваючи в освітньому просторі ЗДО та поза його межами.

Окрім цього наголосимо, що розробка зазначеної концепції забезпечує дотримання багатьох положень чинної нормативно-правової бази та основних регламентних документів дошкільної освіти. У сукупності таких документів наявні Закони України «Про освіту» [168]; «Про дошкільну освіту» [167]; «Про фізичну культуру і спорт» [170]; «Про охорону дитинства» [169], «Охорона здоров'я дітей. Основи законодавства України про охорону здоров'я» [166]; Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) [29]; «Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту» [330]; лист МОН від 02.09.2016 «Щодо організації фізкультурно-оздоровчої роботи у дошкільних навчальних закладах» (№1/9-456) [566], цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації» [527] та інші.

Важливою науковою та методологічною основою для формування авторської концепції виступали значні напрацювання та фундаментальні роботи фахівців щодо проблематики:

- теорії та методики фізичного виховання різних груп населення [20, 178, 243, 526, 550, 551];
- провідних та ефективних засобів і методів фізичного виховання дошкільнят [84, 132, 211, 243, 371 та ін.];
- фізичного розвитку, фізичної підготовленості, функціональних показників дітей дошкільного віку [83, 366, 370, 468, 509 та ін.];
- застосування системного аналізу в педагогічному процесі та зокрема фізичному вихованні [48, 188, 282, 537, 563];

- психолого-педагогічного супроводу освітнього процесу дітей дошкільного віку [30, 228, 235, 237, 466];
- організації та прогнозування результативності та ефективності освітнього процесу в ЗДО [196, 203, 234, 284, 570];
- теорії контролю [222, 224, 240, 481, 549];
- теорії гри та ігрової діяльності [250, 426].

Становлення української державності, активна інтеграція до європейського та світового співтовариства передбачає зміни в орієнтації та світогляді представників нації, починаючи з першочергового формування особистості дитини з новими настановами.

Саме вони визначають сучасні основні напрями культурної, політичної, економічної та освітньої сфери як простору для реформування дитячого закладу освіти. У зв'язку з цим спостерігаються виражені пріоритети особистісно орієнтованого інтегрального розвитку дитини над вираженими відокремленими та спрямованими виховними чи навчальними впливами. Тобто перевагу варто надавати провідним видам діяльності та зберігати схильність та умотивованість дітей дошкільного віку до основної діяльності в ЗДО.

Глобальні перетворення уже в третьому тисячолітті представлені утворенням універсального міжнародного віртуального простору, потужних інформаційних потоків, безумовною інформатизацією та діджиталізацією тощо [559].

Безповоротні зміни суспільної життєдіяльності та індивідуального позиціонування особистості, разом із тим, не лише не заперечують, а навпаки здатні підсилити різносторонній вплив ігрової діяльності на розвиток особистості дитини, становлення її індивідуальності, розвиток фізичних і пізнавальних здібностей, сприйнятливості, реалізацію обдарованості [57, 186, 247, 428].

Наголошуємо, що ігрова діяльність виступає в якості самостійного виду розвиваючої практики дитини, визначальним способом пізнання та спрямування її життєдіяльності на визначеному етапі розвитку [427, 428].

Незалежно від еволюційного стану суспільства, гра для дітей становить необхідну та обов'язкову складову всебічного розвитку її особистості. Водночас для педагога, вихователя, інструктора фізичної культури використання засобів та методів ігрового спрямування є одним з основних напрямів професійної діяльності та навчання дитини, що сприяє, в окремих випадках перетворенню та створенню певної психологічної обстановки для формування особистості, закладення передумов розвитку фізичних та ментальних задатків дитини [154].

Визначення концептуальних положень є одним із найважливіших етапів дослідження, оскільки відбиває його методологічне підґрунтя і дозволяє усвідомити наукові підходи й логіку побудови дослідно-експериментальної роботи. Застосування системного аналізу, узагальнення даних спеціальної літератури та отриманих нами емпіричних даних дало змогу розробити структуру і зміст концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку.

У контексті розв'язання завдань наукового пошуку розглянемо визначення дефініції «концепція». Концепція (від лат. *conceptio* – розуміння, система) – це «сукупність поглядів, спосіб розуміння, тлумачення будь-яких явищ, процесів, провідна ідея їх системної теоретико-методологічної характеристики» [47].

Фундаментальними передумовами формулювання основних наукових положень авторської концепції стали дані розкриті у роботах Н.Є. Пангелової [370], О. В. Андрєєвої [11], А.І.Альшиної [4], Н. М. Гончарової [115].

Погоджуючись з твердженнями провідних фахівців фізичного виховання, вважаємо, що важливими та необхідними у формуванні інноваційних підходів до вирішення важливої наукової проблеми реалізації ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку, зокрема авторського бачення цього процесу є такі системні положення:

- ✓ актуальність, як зорієнтованість на вирішення найважливіших проблем організації ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Організація освітньої діяльності в ЗДО повинна реалізовувати, на наш погляд, одну з найбільших сукупностей властивостей та функцій по відношенню

до становлення особистості, порівняно із іншими рівнями освіти. Це пов'язано із тим, що у дитячому віці закладаються підвалини фізичного, психоемоційного та, навіть, суспільного досвіду дитини. Разом із тим, відповідальність суб'єктів, залучених до цього процесу, не є достатньо урегульованою. Підсилення значення наукового та методичного обґрунтування ігрової діяльності в системі фізичного виховання дошкільнят також пов'язана з наявними ознаками хаотичності цього процесу при наявності самотності різних ЗДО. Це пояснюється тим, що фізичне виховання є обов'язковою компонентою освітнього процесу ЗДО, проте різні керівники та самі установи мають великий розкид за можливостями реалізовувати той чи інший напрям в фізкультурно-оздоровчій діяльності дітей;

✓ прогностичність, що пов'язана з відображенням у запланованих діях не тільки існуючих, а й майбутніх вимог до організації ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку, тобто здатність відповідати вимогам і умовам, що змінюються і в яких ця діяльність буде реалізовуватися. Сучасний компетентнісний підхід в освітньому просторі України диктує вимоги для суттєвої зміни засад самої діяльності у ЗДО. Незалежно від подальшої траєкторії освіти, у дітей повинні закладатися «soft skills», вміння зберігати достатній рівень здоров'я та фізичного розвитку, активно та корисно проводити дозвілля та спілкування в різних соціальних групах, у тому числі з однолітками. Тому при проведенні різноманітних заходів в умовах ЗДО ми повинні вбачати ймовірнісний характер подальшої діяльності широкого спектру та, водночас, забезпечувати індивідуальне урахування особистісних рис дитини;

✓ раціональність, як вибір таких цілей і способів їх досягнення, які дають змогу отримати максимальний результат. На сьогодні відсутні універсальні інструменти розвитку дитини. На наш погляд, вони й не можуть бути сформованими за умов надзвичайно великої різноманітності індивідуальних характеристик контингенту дітей дошкільного віку, комплексів завдань та цілей для розв'язання в умовах ЗДО, що визначаються регіональним та національним контентом, наявних умов безпосередньо в закладах де проводиться відповідна діяльність із забезпечення завдань фізичного виховання,

зокрема засобами та методами ігрової діяльності. У випадку цієї глобальної вимоги, ми також розглядаємо необхідність певного підвищення методичної підготовленості учасників цього процесу. До них, першочергово, належать інструктори фізичної культури та вихователі (контакт першого кроку). Окрім цього раціональність повинна забезпечуватися й іншими учасниками. В її основі покладаємо доцільний добір обсягу проведення ігрової діяльності з-поміж інших видів, ґрунтовності впливів на емоційну, сенсорну, оздоровчу сфери дитини тощо;

✓ цілісність, як характеристика забезпечення повноти дій, які є необхідними для досягнення мети, а також узгодженість зв'язків між діями. Ми, ґрунтуючись на наукових та методичних роботах фахівців фізичного виховання, наполягаємо на тому, що процес фізичного виховання упродовж набуття освіти повинен бути взаємопов'язаним. Тобто від моменту перебування в дошкільному, упродовж загального середнього та вищого закладу освіти фізичне виховання в частині мети (цілей) та завдань повинне відповідати спільній стратегії. Однак на одному з цих етапів, зокрема в межах перебування в дошкільному закладі освіти це положення набуває надзвичайної актуальності. Загально відомо, що освітній процес на цьому рівні здійснюється за 3 (4) етапами. Перший передбачає перебування дитини в молодшій (3–4 роки) групі, другий – середній (4–5 років) та третій – старшій (5–6 років). Певним доповненням є адаптаційний етап (ясельна група, 2–3 роки). Саме наявність такого умовного розподілу дає підстави визначити цілісність усього освітнього процесу обов'язковою. Відповідно ці положення тотожні для фізичного виховання дошкільнят;

✓ контрольованість, що передбачає можливість оперативно визначити кінцеві і проміжні цілі (очікувані результати), тобто визначити їх таким чином, щоб існував спосіб перевірки реально отриманих результатів на їх відповідність цілям. На сьогодні контроль є обов'язковим елементом усіх без винятку систем. За допомогою проведення контрольних заходів визначається успішність самого процесу, чого б він не стосувався. В соціальних системах контролю приділяється більше уваги, тому як він повинен враховувати значну різноманітність

контингенту, варіативність умов протікання того чи іншого явища, визначену необхідність об'єктивізації даних, адже вони, у подальшому, будуть використані для інтерпретації та корегування процесу в напрямі ефективного розв'язання завдань (цілей, мети) усього процесу. В нашому випадку, актуальність цього положення посилюється ще й необхідністю перманентно змінювати (заміщати) зміст процесу фізичного виховання (ігрова діяльність у фізичному вихованні дошкільнят).

Проведений на перших етапах дисертаційного дослідження пошук інформації з наукової та методичної літератури вказав, що системного вивчення ігрової діяльності у фізичному вихованні дошкільнят не проводилося. Поряд із тим, віднайдено значну кількість окремих досліджень та їх представлення на різних рівнях (від окремої наукової статті та методичних рекомендацій до дисертаційних робіт і навчальних підручників).

Тому, для вирішення важливої наукової проблеми, що містить як теоретичну, так і практичну частину ми запропонували певну сукупність наукових положень методологічного, організаційного характеру та відобразили це в авторській концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку (рис. 5.1). Наголосимо, що сфера застосування визначається умовами, засобами, обсягами, формами виключно фізичного виховання та не передбачає вибіркового впливу на інші компоненти освітньої діяльності в відповідних закладах.

Таким чином, у нашому розумінні концепція ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку представлена системним баченням науково та методично обґрунтованого забезпечення й реалізації основних і допоміжних завдань фізичного виховання й інших змістовно взаємопов'язаних завдань в роботі дошкільних закладів освіти із застосуванням базового виду активності зазначеного контингенту дітей, тобто ігрової діяльності.

Основна (генеральна) мета концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні в закладах дошкільної освіти передбачає консолідацію зусиль для інтегрованого й інклюзивного залучення ігрової діяльності в освітній процес

дітей дошкільного віку на науковому та методологічному рівні, що в подальшому надасть змогу безпосередньо та/чи опосередковано використовувати специфічну групу засобів та методів для розв'язання різних груп завдань на зазначеному рівні розвитку особистості.

Завданнями для концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку нами визначено наступні:

- сприяння розвитку особистості та закладання підвалин багаторічного удосконалення дитини. Перебування дитини в умовах ЗДО безперечно пов'язане з отриманням нею значного соціокультурного досвіду. Зрозуміло, що у теперішній час можливості батьків та рівень задоволення вимог в різних ЗДО суттєво різняться. При цьому частка дітей, що проходять первинне організоване навчання, виховання та соціалізацію залишається домінуючою. Таким чином, якісна реалізація змісту освіти в ЗДО є першим ступенем в освоєнні усїєї сукупності знань, умінь та навичок упродовж усього періоду навчання. Від якості сприйняття дитиною безпосереднього процесу навчання значною мірою буде залежати й мотивація її для здобуття знань, умінь та навичок на інших ієрархічних рівнях освіти (ЗЗСО, ЗПТО, ЗВО) і, певною мірою, успішність цього процесу. Отже ігрова діяльність, на наш погляд, може виступати узагальнюючим чинником для інших напрямів діяльності ЗДО;

- підвищення взаємозв'язку компонентів освітнього простору в закладах дошкільної освіти. У продовження попереднього завдання можна констатувати необхідність підвищення щільності логічного взаємозв'язку між різними компонентами в діяльності ЗДО. Зрозуміло, що серед основних напрямів, за яким проводиться діяльність в ЗДО варто визначити освітній та виховний процеси, а також розвиток основних фізичних, психоемоційних, вольових якостей дітей. При цьому для кожного з зазначених напрямів передбачені свої специфічні засоби та методи реалізації. Вбачаємо, що саме ігрова діяльність (як елемент фізичного виховання) здатна включати в себе вкраплення (практичні завдання, групи засобів та методів тощо) для комплексного розв'язання базових завдань, які стоять перед ЗДО;

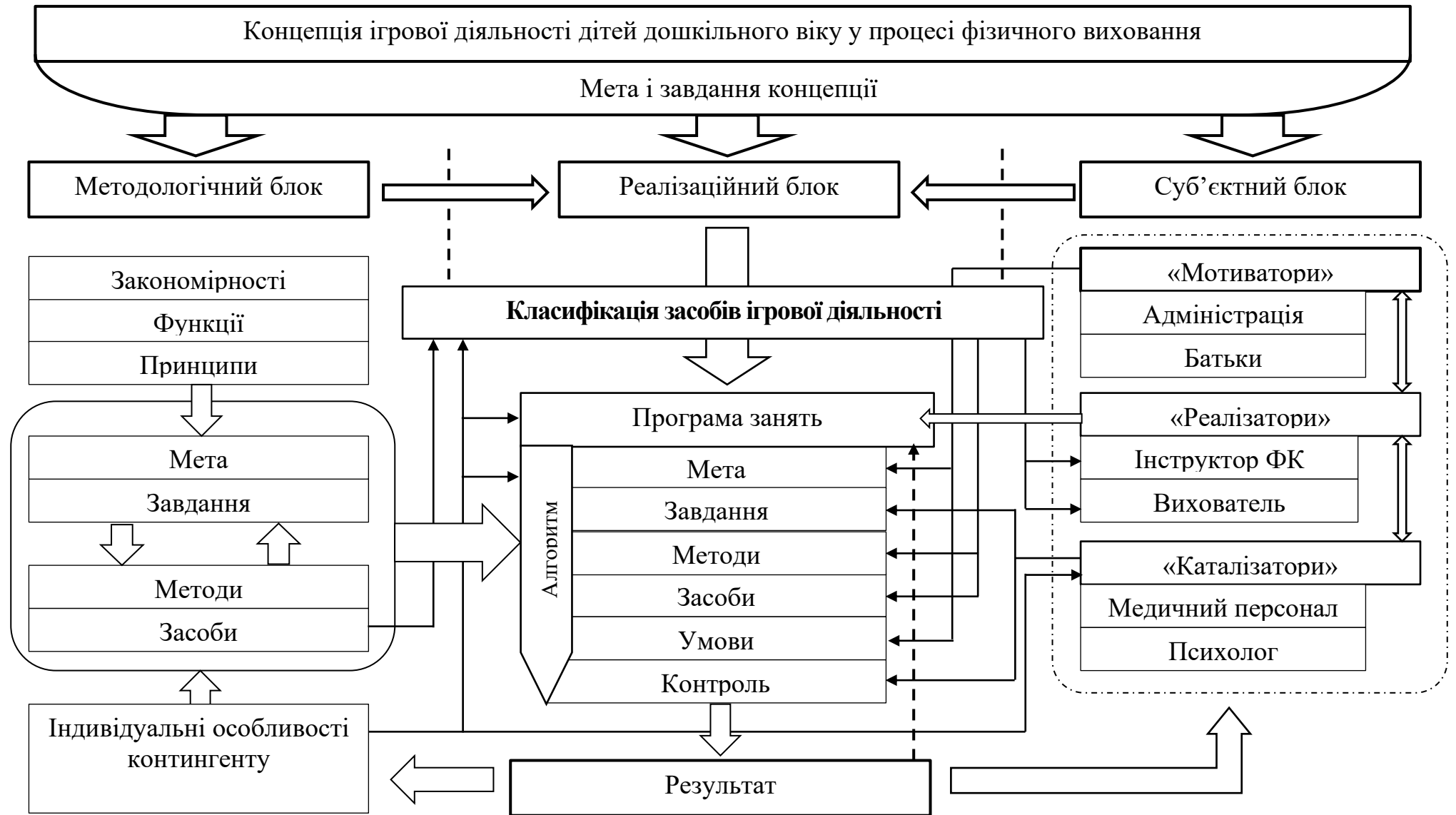

Рис. 5.1. Концепція ігрової діяльності дітей дошкільного віку у процесі фізичного виховання

- систематизація наукового доробку фахівців з питань фізичного виховання та ігрової діяльності в закладах дошкільної освіти. У теорії і практиці фізичного виховання дошкільнят зустрічається велика частка інформації, яка безпосередньо не пов'язана з використанням ігрової діяльності. Проте невід'ємність та цілісність фізичного виховання вказує на те, що більшість досліджень у сфері фізичного виховання дошкільнят повинні бути враховані при подальшому науковому пошуку. Таким чином уведення відповідного завдання для концепції ігрової діяльності дасть підстави налагодити наступність у цій сфері наукових досліджень та доповнити значний науковий доробок фахівців щодо структури та змісту фізичного виховання ЗДО, у тому числі, пов'язаному із ігровими засобами та методами;

- узгодження використання засобів та методів ігрової діяльності в закладах дошкільної освіти. У процесі реалізації попередніх етапів ми встановили, що наукової та методичної інформації щодо використанні ігрових засобів та методів в освітньо-виховному середовищі ЗДО є надзвичайно багато. Це, зокрема, відображено у першому розділі дисертації. Однак за цих умов автори спрямовують свої дослідження на окремі науково-практичні завдання із застосуванням переважно одного засобу, методу, методичного підходу тощо до даної проблематики. Це призвело до надзвичайно великого накопичення наукової та методичної інформації, що, значно мірою не може бути застосовано у фізичному вихованні ЗДО через розрізненість представлення результатів та шляхів упровадження. Саме цей аспект став основою для виділення відповідного завдання у створенні концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні в закладах дошкільної освіти;

- узгодження методологічного компоненту застосування засобів та методів ігрової діяльності на різних рівнях освітнього процесу в ЗДО. Унаслідок наявної та тривалої уваги науковців та фахівців різних сфер до проблем діяльності ЗДО та зокрема фізичного виховання (здоров'я, фізичний розвиток, навчання, виховання, соціалізація тощо) [82, 132, 145, 150, 215, 216] виникла множина підходів до реалізації методичної складової в цій групі закладів освіти.

У процесі аналізування змісту окремих наукових праць ми прийшли до висновку, що інколи ці методичні підходи мають різні вихідні передумови, чинники реалізації, показники ефективності, умови тощо при збереженні генеральної спрямованості та наукових ідей. Ці ж аспекти мають об'єктивні та суб'єктивні відмінності на різних роках перебування дитини в ЗДО. Адже відомо, що достатньо жорсткою вимогою для організації освітньо-виховного процесу в ЗДО є диференціація контингенту дітей за об'єктивними показниками віку, фізичного розвитку, індивідуальних особливостей тощо. Це спонукало до включення до переліку завдань створення концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку завдання щодо приведення до уніфікованого з певною долею варіативності розуміння методологічного компоненту застосування засобів та методів ігрової діяльності на різних рівнях освітнього процесу в ЗДО;

- розмежування та конкретизація внеску різних суб'єктів (стейкхолдерів) у діяльність ЗДО, зокрема в частині фізичного виховання та ігрової діяльності. До діяльності ЗДО з різних напрямів завжди долучається велика кількість фахівців. Усі вони володіють певним внеском щодо реалізації поліструктурного процесу навчання, виховання та розвитку дитини. Для кожного фахівця (спеціаліста) наявна специфічна група функцій, що виконуються, сфера застосування професійно-прикладних навиків тощо. Однак кумулятивний вплив на дитину має не терміновий, а значно віддалений результат, який достатньо складно оцінити власне в умовах ЗДО. Безперечно, що розглянута нами ігрова діяльність, як інтегральна компонента діяльності ЗДО передбачає залучення спеціалістів з визначених напрямів, тому розмежування та конкретизація внеску різних суб'єктів діяльності ЗДО щодо цього явища у фізичному вихованні визначено нами завданням створення концепції;

- створення умов для стандартизації та варіативності змісту освітнього процесу з використанням різноманіття засобів та методів ігрової діяльності. До множини актуальних питань створення концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку можна віднести наявність перманентного протиріччя між стандартизованістю та варіативністю змісту цього виду

діяльності для фізичного виховання ЗДО. Це, з однієї сторони пов'язано із потребою інструкторів ФК та вихователів мати чіткий алгоритм дій для реалізації базових завдань фізичного виховання, а з іншої – потребою уникнення моногонії та звикання дітей до змісту діяльності в межах окремих завдань та окремих частин режиму дня дітей в ЗДО. Тому створення концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку має дати можливість варіативного використання засобів і методів ігрового спрямування у розв'язанні стандартних завдань діяльності закладів освіти цього типу;

- унормування компонентів фізичного виховання ЗДО з урахуванням основного виду діяльності дитини, а саме ігрової. Зважаючи на суттєву різноманітність змісту розвивальних впливів на організм дитини зі сторони фізичного виховання, практично відсутні розбіжності між фахівцями галузі щодо домінуючого виду діяльності дитини в умовах ЗДО. Таким чином, виникає потреба урахування та узгодження при розробці концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні компонентів навантаження (фізичного та психоемоційного, розвивального, мотиваційного тощо) та співвідношення із іншими компонентами (зміст засобів, загальна спрямованість занять, специфіка розв'язання завдань тощо);

- забезпечення циклічності та безперервності в системі фізичного виховання та взаємопов'язаних з ним складових освітнього процесу ЗДО. В системі дошкільної освіти діти повинні отримувати комплекс знань, умінь та навичок, які можуть реалізовуватися на різних рівнях занурення в інформаційний та практичний матеріал. Водночас, зрозумілою є побудова структури та змісту освітньо-виховного процесу ЗДО з поступовим нарощенням обсягів та складності матеріалу. Це дає підстави для тверджень про повернення до певних блоків (інформація, практичні дії тощо) на кожному з етапів (років) перебування в зазначеній системі відповідного закладу освіти. При цьому сам процес передбачає залучення дитини в межах трьох років (цілеспрямована освітньо-виховна діяльність) та виходу в межах 6 років (перехід на вищий рівень

освіти – заклад загальної середньої освіти). Це ми намагалися також відобразити в обґрунтуванні авторської концепції.

Отже, при обґрунтуванні та характеристиці концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку ми звернули увагу на поліструктурність цього наукового явища та необхідності звернення уваги на окремі змістовно-орієнтовані блоки. Це дало підстави для виокремлення трьох відносно незалежних та водночас тісно взаємопов'язаних блоків (методологічний, реалізаційний та суб'єктний). Їхня незалежність визначається тим, що для створення та ефективного функціонування потрібні зовнішні чинники, які, значною мірою, не пов'язані із структурою та змістом системи фізичного виховання ЗДО, для кожного блоку такі чинники є різними.

Однак тісний логічний взаємозв'язок присутній завдяки тому, що в межах концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку вони мають вплив на забезпечення чи розв'язання тих чи інших завдань системи. Адже запропоновану концепцію ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку ми розглядаємо виключно як соціальну систему.

5.2. Характеристика методологічного блоку концепції ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання

На підставі застосування системного аналізу наукової інформації та даних фундаментальних наукових досліджень фахівців ми констатуємо, що головними елементами методологічного блоку концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку, що за своєю суттю виступає цільово-методологічною підсистемою, визначено закономірності, функції, принципи, мету (вирішується за допомогою завдань), методи та засоби.

Також варто говорити про необхідність з'ясування дефініції проблеми наукового пошуку в нашому дослідженні. Загалом проблема, яка одночасно виступає формою та засобом наукового пізнання, передбачає єдність двох змістовних елементів: знання про незнання і можливість передбачення наукового пізнання. Транслюючи це твердження на ігрову діяльність можна

вважати, що ми намагаємося знайти достовірні знання про невідому частину фізичного виховання, а саме його суті з позицій ігрової діяльності дошкільнят у відповідних закладах освіти. Друга частина пояснення дефініції стосовно нашого дослідження виявляється у можливості отримання нового наукового знання щодо наукових та методичних основ ігрової діяльності у фізичному вихованні відповідного контингенту (суспільної групи).

При плануванні наукового дослідження та проведенні обґрунтування актуальності теми та відповідного напрямку ми не могли обійти такий ключовий елемент системного аналізу як гіпотезу. При формуванні одного з можливих варіантів вирішення проблеми, що зумовлена власними науковими пошуками, ми передбачали можливість встановлення її істинності та пошуку достатньої та оптимальної аргументації її доведення. Зокрема в основі подальшого наукового пошуку покладено гіпотезу щодо необхідності розроблення (узагальнення, обґрунтування) сукупності теоретичних та методологічних положень, об'єднаних у відповідну концепцію, для перетворення системи фізичного виховання в ЗДО. Таким чином під концепцією ми, погоджуючись з певним числом фахівців, розуміємо певну форму та шлях наукового пізнання, яка виступає способом розуміння, пояснення, тлумачення генеральної ідеї переходу від самотнього до системного існування ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку.

Для реалізації та надання характеристики методологічного блоку концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку нами застосовано групу методів теоретичного рівня пізнання [49, 77]. До них належали аксіоматичний метод (побудова наукової теорії, за яким деякі її твердження приймаються за вихідні аксіоми, а всі інші положення виводяться з них шляхом міркування за певними логічними правилами), гіпотетико-дедуктивний (висунення гіпотез про причини досліджуваних явищ і у виведенні з цих гіпотез висновків шляхом дедукції), методи переходу від абстрактного до конкретного та єдності логічного (спосіб мислення з відтворенням реального історичного процесу в певній теоретичній формі та системі понять) і історичного (розгляд

об'єктивного процесу розвитку об'єкта, певної еволюції з сукупністю наявних фактів та особливостей).

В основі методологічного блоку концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО покладено наявні об'єктивні закономірності. При тому закономірності визначаються не нашим конкретним науковим дослідженням, а суттю розглянутого наукового явища та фундаментальних його складових. Серед них безперечно варто звернути увагу на фізіологічні механізми розвитку дитячого організму, побудову та специфіку пізнавальної діяльності, формування рухової сфери тощо.

Виходячи від основного розуміння закономірності як категорії наукової діяльності наполягаємо на її розумінні як фундаментального положення будь якої науки, закону, що вказує (відображає) наявні причинно-наслідкові зв'язки між явищами, характеризує перебіг більшості процесів у сутності досліджуваного явища, у нашому випадку суспільного походження.

Відомо, що систему наукових знань утворюють встановлені та доведені факти, їхнє трактування з позицій понятійного, а також якісного та кількісного опису. Зазначене дає підстави для виведення емпіричних закономірностей шляхом їх аналізу.

Однак, при розгляді явища ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО як цілісного наукового уявлення дійсності існує потреба визначення загального (спільного), що стосується всього навколишнього середовища цього явища чи окремих його частин (законів або груп законів дійсності).

Беззаперечним залишається те, що понятійний і якісний опис фактів незалежно від сфери застосування повинен ґрунтуватися власне на наявних закономірностях, що і є передумовою формулювання вихідних, основоположних наукових ідей, теорій або групи теорій.

Завдяки залученню розуміння змісту закономірностей, які безпосередньо чи опосередковано належать до предметної області наукового явища стає можливим адекватне відображення в мисленні та дійсності стану природніх процесів буття людини (особистості), наукове бачення суспільного устрою як

загального об'єктивного образу реальності. Це може бути зіставлено із сукупністю об'єднаних об'єктивних загальних знань, принципів і законів, що функціонують у різних галузях пізнання; розкриттям законів, пов'язаних з пошуком та усвідомленням причинно-наслідкових зв'язків між окремими категоріями та явищами.

Відомо, що категорія «закономірність» має зв'язок з категорією «закон», хоча вони не тотожні. У цьому зв'язку відображені необхідні об'єктивні, загальні зв'язки, що існують в зовнішньому світі [349]. При цьому, опираючись на думку науковців зазначимо, що категорія «закономірність» є поглинаючою та ширшою за категорію «закон».

Сутність закономірності полягає в сукупній дії певної кількості законів, що конкретизуються та наповнюють її певним змістом в окремих аспектах розвитку природи і суспільства. Загалом притримуємося думки, що закономірність здебільшого визначає тенденції розвитку, у нашому випадку – ігрової діяльності в системі фізичного виховання ЗДО. Так, певному рівню розвитку особистості повинен відповідати характер і рівень розвитку освітнього процесу – визначається як закономірність особистісного розвитку.

При розгляді підсистеми закономірностей у методологічному блоці концепції ми не могли обійти сутність діалектики розглянутого наукового явища. Це зокрема стосується того, що для ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО потрібно дотримуватися трьох основних універсальних законів діалектики. Це закон взаємного переходу кількісних змін у якісні, закон єдності і боротьби протилежностей і закон заперечення заперечення [121, 563].

Стосовно закону взаємного переходу кількісних змін в якісні, в межах методичного блоку концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО наголосимо на такому, як от загальновідоме тлумачення, що відображає «особливість об'єктивної дійсності, за якою всі предмети, процеси і явища набувають визначеності через взаємодію, взаємозалежність, суперечливість своїх зовнішніх та внутрішніх властивостей, кількісних та якісних характеристик, котрі існують об'єктивно, незалежно від волі людей» [121].

При цьому в умовах явища (дійсності), що вивчається ми схильні трактувати перехід кількісних змін в якісні через зміну сутності розуміння об'єктивного явища. Так, за наявності значної кількості досліджень, що стосуються різних аспектів фізичного виховання дошкільнят та наявній певній визначеності ігрової діяльності у цьому процесі, ми не отримали об'єктивної інформації про системне значення ігрової діяльності дітей в сукупності різних процесів. Тобто якість набутого фахівцями досвіду не задовольняє вимог якісного його використання на практиці та побудові на цій основі нових напрямів діяльності.

Важливими категоріями, на які варто звернути увагу в межах цього закону є такі: якість, кількість, міра, стрибок, властивість.

У філософії педагогіки якість є тотожною буттю визначеності. Наголошується, що якщо процес втрачає визначеність, то і втрачає якість. Таким чином ми можемо припустити, що відсутність визначеності в представлені та трактуванні ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку тим самим призводить до втрати якості цього процесу. Тобто відбувається суттєве зниження задоволеності усіх учасників щодо результату діяльності, а отже значних витрат ресурсів при мінімізованому результаті.

Незважаючи на це, для окремих категорій учасників цього процесу можна виявити якість як безпосередню визначеність, що сприймається органами чуттів. Це характерне для дітей, які сприймають запропоновані їм засоби та методи ігрової діяльності як належне та не вдаються в сутність самого процесу організації ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО. Серед інших категорій безпосередньо визначеність (якість) сприймають керівники (адміністрація) ЗДО, діяльність яких акцентована на організацію процесу, а не на ґрунтовну оцінку. Поверхневе оцінювання не може повною мірою відображати реалії та вказувати на причинно-наслідкові зв'язки.

З іншої сторони наявна певна визначеність як сукупність суттєвих властивостей явища. Вона як категорія якості повинна сприйматися опосередковано через мислення, абстрагування. Саме таке трактування, на наш

погляд є більш доречним для ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО, адже тут якість розкривається через певні властивості самого явища. При цьому властивість (їх сукупність) визначають одну та більше із сторін явища щодо іншого. Таким чином у розумінні ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО наявний тісний діалектичний взаємозв'язок між властивістю і якістю.

Іншим важливим теоретичним аспектом зазначеного виступає кількість, що відображає такі параметри явища як величина, обсяг, розміри тощо. З певних позицій кількість можна протиставити якості. Однак в розумінні ігрової діяльності ці категорії перебувають в зв'язку та потребують значного узгодження, адже йдеться про соціальну систему фізичного виховання ЗДО та надзвичайно чуттєвий контингент – діти дошкільного віку.

На думку науковців до певного часу кількість, її зміни не чіпають якості явища і тому на це не завжди можна (потрібно) звертати увагу, а перехід кількості в якість міститься в розумінні «більше» і «менше». Однак в умовах фізичного виховання ЗДО, ці два компоненти впливають на сукупне відображення дійсного в сутності основної діяльності дітей дошкільного віку. Отже, жодна з цих категорій (кількість, якість) не може бути знехтуваною, адже об'єктивно якісні зміни відбуваються лише на основі кількісних змін.

За переконанням теоретиків філософії освіти, єдність, взаємозв'язок і взаємообумовленість кількості і якості міститься в понятті міра. Вона визначається як певна межа, в рамках якої явище залишається тим чим воно є, не змінюючи своєї якості як сукупності базових властивостей. Отже, міра застосування ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО є звичайною якістю, що має визначені, належні їй величини та становить певну якісно-кількісну визначеність.

Для розуміння запропонованої нами концепції важливою категорією в трактуванні закону взаємного переходу кількісних змін в якісні є стрибок. Стрибок, незважаючи на таке стале для філософії освіти формулювання, означає момент переходу від певного початкового рівня явища до нового. Таким чином виникнення нової якості завжди пов'язане зі стрибком. Узагальнюючи це, ми, в

межах нашого дослідження, намагаємося здійснити стрибок у розуміння місця ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Це можливо досягнути виключно з дотриманням закону взаємного переходу кількісних змін в якісні з розкриттям внутрішніх механізмів такого переходу та, ймовірно, отриманням нової якості у зазначеній сфері соціальної дійсності.

Дотримання іншого діалектичного закону, що пов'язаний з єдністю і боротьбою протилежностей відображено в такій особливості об'єктивної дійсності, що передбачає наявність для усіх явищ та процесів певних суперечливих моментів, сторін, тенденцій. Вони одночасно перебувають у стані протиборства, а також повинні взаємодіяти між собою.

Завдяки цьому закону нам вдалося долучити до обґрунтування концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку такі категорії філософії освіти як тотожність, відмінність, суперечність, протилежність [126].

Розглянемо їх у контексті власного дослідження. Тотожність трактується як рівність явища (його ознак) самому собі. У випадку запропонованої авторської концепції наполягаємо, що фізичне виховання має тотожність на різних рівнях освіти (дошкільна, шкільна, вища освіта). У цих умовах більшість завдань мають ідентичний (тотожний) зміст та спрямованість. Водночас варто врахувати, що існує реальна тотожність, яка не може існувати без та включає в себе відмінність. Знову ж таки, реальна тотожність вказує на існування певних відмінностей у конкретизованих завданнях фізичного виховання, засобах і методах, умовах і формах тощо, пов'язаних з індивідуальними характеристиками вікового діапазону, індивідуальних особливостей контингенту залучених дітей. Це характерно навіть на одному рівні освіти, наприклад для дошкільнят прийнято виокремлювати вікові групи 3–4, 4–5 та 5–6 років.

Таким чином відмінність визначається нерівністю явища самому собі. Однак, об'єктивним на сьогодні виступає розуміння тотожності як рівності і відмінності як нерівності, які незалежно ні від чого перебувають у взаємодії і взаємозв'язку.

За переконанням науковців у реальній дійсності будь-яке явище завжди представлене єдністю тотожності та відмінності, які взаємодіючи, надають поштовх рухові. У нашому випадку, шукаючи певні відмінності та невідповідності ми прагнемо уніфікувати та привести увесь процес ігрової діяльності у фізичному вихованні до тотожного.

Незважаючи на це, тотожність і відмінність залишаються протилежностями, які взаємодіючи, зумовлюють одна одну. Взаємодія протилежностей власне і міститься в розв'язанні суперечностей ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Таким чином протилежність виступає певною порівняльною характеристикою певного явища чи процесу, а взаємодія протилежностей виступає внутрішнім приводом та імпульсом для руху і розвитку в певному напрямі. Це дає підстави стверджувати, що у нашому випадку застосування закону єдності і боротьби протилежностей стало джерелом і рушійною силою наукового розроблення проблематики ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку.

Ще одним актуальним для нашого дослідження законом діалектики виступає закон заперечення заперечення. Він відображає об'єктивний, закономірний зв'язок, спадкоємність між двома складниками, а саме тим, що заперечується і тим, що заперечує.

Це відбувається на основі діалектичного заперечення старого і утвердження елементів нового. Узагальнено це визначає, що в новому завжди присутнє старе знання, але в певній перетвореній формі. Саме таке трактування ми вбачаємо для ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Адже фізичне виховання ЗДО еволюційно пройшло тривалий шлях обґрунтування, та не може бути заперечене в абсолютній формі. Однак наявні суттєві прогалини у визначені місця ігрової діяльності у цьому процесі, що об'єктивно не заперечує, проте потребує узгодження з огляду на дійсність.

При створенні концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку ми намагалися зберегти єдність протилежностей, через консолідацію зв'язку досвіду і нового. Адже лише урахування першого із

збереженням того, що необхідно для розвитку другого спонукає усю систему до подальшого розвитку та перетворення. Науковцями вказується, що спосіб діалектичного заперечення має давати змогу й далі розвиватися усьому соціальному явищу. Повинна бути забезпечена спадкоємність старого у новому. Основними формами діалектичного заперечення виступають зближення, обмеження, удосконалення, критика, реформа.

Тобто при дотриманні нормального розвитку наукової думки ми отримуємо якісно новий науковий продукт, що пов'язаний з трактуванням (теоретичним та методичним обґрунтуванням) ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Він, на момент отримання результату, пройде шлях удосконалення через висловлення критики на основі даних наукової та методичної літератури, розуміння сутності та спрямування самого явища. Це загалом можна вважати реформою фізичного виховання та інших видів діяльності ЗДО з навчання, виховання та розвитку особистості дитини на основі базового виду діяльності зазначеного вікового контингенту – ігрової.

Алгоритм застосування зазначеного закону в нашому науковому пошуку включав три етапи: руйнацію, подолання старого; збереження елементів старого; утворення нового.

Перші два моменти були досягнуті на основі вивчення наявного досвіду фізичного виховання на різних освітніх рівнях. При цьому основним моментом руйнування наукового та методичного бачення ігрової діяльності виступала низка суперечностей, виокремлених на початкових етапах дослідження, зіставлення умов, в яких отримані попередні дані та сучасних умов ЗДО, логічного поєднання сукупності вимог в діяльності ЗДО тощо.

Разом із тим, утворення елементів нового було пов'язане з необхідністю викристалізування базового виду діяльності дошкільнят в усьому періоді перебування їх у відповідному закладі освіти та потреби прогресивного руху за стратегічними завданнями фізичного виховання та дотичними до них в становленні особистості дитини.

Безперечно, що при застосуванні діалектичного заперечення наукове обговорення може та повинно неодноразово повертатися до вихідників та забезпечувати рух з реалізацією прогресивно-поступальних завдань в діяльності ЗДО. Його можна певною мірою асоціювати зі спіралеподібним характером, де поштовховим елементом виступає суперечність.

Переходячи до трактування власне закономірностей, покладених в основу концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку, звернемо увагу на те, що у домінуючій більшості випадків спостерігаємо однастайність в думках науковців. Так, у фізичному вихованні та тлі детермінованих загальнопедагогічних дидактичних принципів (свідомості та активності, наочності і полісенсорності, доступності і ґрунтовності тощо) реалізуються і спеціальні (будуть розглянуті нижче).

Однак з позицій наукового обґрунтування, проведеного рядом науковців можемо стверджувати про константу в поглядах щодо закономірностей фізичного виховання. Ми приєднуємося до більшості фахівців та зберігаємо тенденції до визначення лише базових закономірностей фізичного виховання для різних груп населення. Вони, однозначно, є актуальними також й для ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку.

Серед них такі [20, 84, 178, 551]:

- всебічний і гармонійний розвиток особистості. Будь які впливи в межах фізичного виховання повинні бути спрямовані на користь розвитку та пов'язані з вихідними даними особистості;

- зв'язок фізичної культури з життям. Різні компоненти фізичної культури та фізичного виховання як її складника мають бути пов'язані з досвідом дитини (особистості) набути на певний момент та передбачати застосування набутих компетенцій у подальшій життєдіяльності;

- оздоровча спрямованість фізичного виховання. Визначається ідейним складником застосування засобів та методів, спрямованих виключно на набуття трагізмом нових якостей та властивостей, пов'язаних із забезпеченням нормального функціонування та роботоздатності організму;

- безперервність і систематичність чергування навантажень і відпочинку. Об'єктивними чинниками життєдіяльності людини є чергування фаз активного та пасивного функціонування, роботи і відпочинку, прогресу та регресу основних показників організму. Тому в основі фізичного виховання та ігрової діяльності повинно бути покладене оптимальне співвідношення навантажень на організм дитини (психофізичний, психоемоційний компоненти тощо);

- поступовість збільшення розвивальних і тренувальних впливів. Незважаючи на сталість завдань, при організації фізичного виховання різних категорій населення повинна передбачатися спрямованість до поступового ускладнення завдань. Це пов'язане з широкими адаптаційними можливостями організму дитини, сприйнятливістю до адекватних педагогічних впливів, широким арсеналом засобів та методів, за рахунок чого для кожної сукупності індивідуальних особливостей дитини можуть бути підібрані ефективні шляхи роботи;

- вікова адекватність змісту та характеру фізичних навантажень. На організм дитини будуть мати вплив лише ті компоненти структури та змісту фізичних навантажень, які підібрані з урахуванням основних характеристик організму в певному віковому діапазоні. Використання неадекватного змісту призводить до змін у фізичній, мотиваційній та вольовій сфері дитини з величинами, що суттєво перевищують недоліки методичного забезпечення процесу фізичного виховання.

Ми наполягаємо на необхідності включення до методологічного блоку концепції ігрової діяльності у фізичному виховання наукового бачення Н.Є. Пангелової [370], яка свої дослідження спрямувала також на контингент дітей дошкільного віку, зокрема комплексного та гармонійного розвитку засобами фізичного виховання. Тому пропонуємо до сукупності закономірностей залучити, розроблені автором: двосторонності процесів розумового і морального виховання в процесі рухової діяльності; тривалості процесів розумового і морального виховання; дієвості процесів розумового і морального виховання; особистісного характеру формування пізнавальної діяльності і засвоєння моральних цінностей в процесі фізичного виховання;

здійснення розумового і морального виховання в процесі життєдіяльності дитини.

Розглянемо проведену нами інтерпретацію для ігрової діяльності закономірностей визначених Н.Є. Пангеловою у фізичному вихованні дітей дошкільного віку [370]:

- двосторонність процесів розумового і морального виховання. Організація ігрової діяльності передбачає активну участь дитини в утвореному освітньому та виховному середовищі, вона є повноцінним учасником та водночас регулятором самої діяльності, що організована саме для неї. В процесі ігрової діяльності дитина активно сприймає зовнішні впливи, а вихователь (інструктор ФК) організовує процес з урахуванням завдань розумового, емоційного, морального виховання орієнтуючись на об'єктивні чинники сприйняття дитини;

- тривалість процесів розумового і морального виховання. Ігрова діяльність як базова для зазначеного вікового контингенту дітей має різносторонній вплив на пізнавальні та фізичні можливості дитини, однак об'єктивні термінові критерії для оцінювання цього процесу відступні та, загалом, не можуть бути реалізовані. Процеси, що протікають в організмі дитини внаслідок впливів ігрового характеру є компонентами розвитку особистості та можуть мати виключно віддалений ефект для зовнішнього об'єктивного оцінювання;

- дієвість процесів формування пізнавальних процесів і моральної свідомості в процесі колективної рухової (ігрової) діяльності. Визначається розвитком та становленням дитини за різними аспектами соціокультурного життя та індивідуального позиціонування себе в зовнішньому та внутрішньому просторі. В процесі гри відбувається моделювання поведінки, наслідування базових рис, прилаштування власного світогляду до умов, усвідомлення необхідності самоудосконалення та пошуку моментів дотику до суспільного буття тощо;

- особистісний характер інтелектуального і морального розвитку. Реалізація ігрової діяльності може бути зорієнтована як на індивідуальну, так і на групову залученість дитини. Таким чином ігрова діяльність у фізичному вихованні

повинна враховувати усю різноманітність освітньо-виховних впливів на індивідуальність кожної дитини, вимоги умовної єдності уявлень і поведінки дитини, підтримання активної діяльності тощо;

- здійснення розумового і морального виховання в процесі життєдіяльності.

Розвиток сенсорики, мислення, мовлення, моральності дитини здійснюються в процесі різних видів діяльності, зокрема ігрової. Тому різні компоненти життєдіяльності дитини, пов'язані з її моральністю і формуванням системи знань елементарного рівня про навколишню дійсність повинні бути відтворені саме в базових видах діяльності дитини, зокрема ігровій.

Наступним компонентом методологічного блоку концепції ігрової діяльності у межах фізичного виховання ЗДО зазначено функції, як певна категорія системного підходу. Функція (від лат. *function* – виконання, здійснення) [488]. Вона представлена самостійними властивостями та має своїм призначенням описовість системи ігрової діяльності у межах фізичного виховання ЗДО, що повинна здійснюватися для досягнення узагальненої мети. У контексті нашого дослідження функція означає роль, яку відіграє ігрова діяльність у житті дитини і суспільства зокрема.

Функції ігрової діяльності у процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку ґрунтуються на визначенні її ролі та психолого-педагогічному впливові на особистість дитини, що реалізовується через безпосередню діяльність суб'єкта освітньо-виховного процесу та його взаємодії з іншими учасниками цього процесу. Основні функції, які властиві концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку були поділені на дві підгрупи: загальні та специфічні.

Такий підхід є загальноприйнятим та використовується науковцями зі сфери фізичної культури і спорту, а також дошкільної педагогіки.

До групи загальних функцій концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку віднесено ті, які значною мірою є відомими та обґрунтованими й реалізуються незалежно від специфіки діяльності у відповідній групі закладів освіти [90, 250, 539]. Їхній зміст залишається відносно

сталим та не передбачає суттєвої диференціації залежно від засобів та методів, які покладені в основі реалізації самого процесу. Водночас наявність групи загальних функцій виступає атрибутом приналежності запропонованих нами наукових поглядів щодо цінності ігрової діяльності в межах фізичного виховання ЗДО та реалізації базових завдань для дошкільнят.

Таким чином до цієї групи функцій залучено розвивальну, розважальну, комунікативну, діагностичну, корекційну та функцію самореалізації.

Беззаперечно, що в основі освітнього процесу ЗДО покладено розвиток дитини. Тому багато фахівців визначають *розвивальну* функцію базовою. Виходячи з цього вона є об'єктивно притаманною й для ігрової діяльності у межах фізичного виховання. Під час гри у дітей ефективніше відбуваються процеси активного розвитку більшості психічних процесів, серед них пам'ять, сприйняття, мислення, увага тощо.

Відомо, що важливим психічним процесом для навчання та розвитку вказано саме пам'ять. Науковцями [156, 216, 338, 353] наголошується, що процес її розвитку краще розпочинати змалку. В основу розвитку потрібно закладати спеціальні вправи та методичні прийоми розвитку властивостей дитини до запам'ятовування в межах різних видів діяльності, зокрема ігрової. Наголошується про наявність кількох рівно важливих видів пам'яті, які мають однакову виражену важливість для подальшого розвитку дошкільнят. Серед них образна, на основі зорової, слухової, моторної та емоційної; словесно-логічна на основі мимовільного та довільного запам'ятовування. Так як сам процес запам'ятовування передбачає певні зусилля зі сторони дитини, рекомендовано залучати механізми зусилля довільного запам'ятовування через різноманітність видів ігрової діяльності. Важливим методологічним аспектом при розвитку запам'ятовування є вікові особливості дитини.

Так само важливого значення при забезпеченні розвивальної функції є розвиток сприйняття дитини. Виділяють такі основні види сприйняття як візуальний, аудіальний і кінестетичний (тактильний) [541]. Зрозуміло, що в об'єктивному освітньому процесі ЗДО не спостерігається розмежованих видів

сприйняття у дітей. Окрім того, навіть самі пріоритети в сприйнятті є недостатньо виражені. Тому в сприянні розвитку сприйняття варто вбачати у застосуванні засобів комплексного залучення каналів сприйняття або їх чергування. Це надзвичайно легко робити за умов надзвичайної різноманітності засобів і методів ігрової діяльності, висвітлених у попередньому розділі дисертації.

Ще одним беззаперечним чинником та провідною умовою розвитку дитини є мислення. Воно належить до предметної діяльності дитини, що передбачає спрямованість до вирішення різномістовних практичних завдань.

Знову ж таки через різноманітність засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні можна розглядати достатньо різне змістовне наповнення занять. Так, залучення певних предметів дасть можливість дитині швидше опанувати раціональні прийоми та способи дії/взаємодії, певною мірою наслідувати поведінку оточення, сприяти оволодінню елементарними руховими навичками, мовленням та загалом підвищувати пізнавальну діяльність. Маючи справу з різними предметами, дитина швидко починає опиратись у своїх діях на певні узагальнені ознаки. Отримання такого досвіду в практичній сфері дає змогу дитині отримати впевненість у власних діях та досягненні певного результату.

Доведено [180, 257, 353], що при активізації мисленнєвої діяльності паралельно відбувається позитивний вплив на мовлення дитини. Це відбувається через коментарі до виконання вправ, пояснення та сприйняття зі сторони інструктора ФК (вихователя). Мовлення набуває ознак ситуативно-ефективної форми спілкування дитини, що, своєю чергою, значно прискорює розвиток мислення. Іншим компонентом цієї функції на підставі тверджень фахівців можна назвати можливість задавати та отримувати відповіді на питання, адже саме це визначає зміст і об'єднання відомого та невідомого для дитини, тобто у пошуку істини й відбувається розвиток.

Ще одним чинником ефективного забезпечення розвивальної функції можна назвати увагу дитини. Вона є важливою умовою продуктивності, виступає

каталізатором пізнавальних процесів та емоційно-вольової сфери дитини [156, 353]. Окрім цього увага завжди включена у ігрову діяльність.

Якісні акценти на розвиткові уваги дитини сприяють забезпеченню пізнавальних, емоційних, вольових процесів та успішної роботи свідомості, що є формою організації психічної діяльності дошкільняти. Її зміст визначається спрямованістю й зосередженістю на об'єктах, які мають для дитини певне виражене значення. Серед важливих умов використання ігрової діяльності нами визначено ті особливості, які притаманні увазі дітей дошкільного віку. Серед них такі: нетривала зосередженість, схильність до значних коливань, піддатливість зовнішнім впливам, залежність від виду занять, неспроможність переключення на власний розсуд з одного об'єкта на інший за відсутності довільної психічної регуляції, залежність від віку дітей, слабкий розподіл та невеликий обсяг уваги, зосередженість і спрямованість на об'єктах у їх конкретизованому відображенні тощо.

Ще одним компонентом розвивальної функції концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку визначено підвищення якості функціонування сенсорних систем. Важливими чинниками психомоторного розвитку дитини є набуття вмінь орієнтування в просторі та часі, оцінювання властивостей рухової діяльності (власної та інших), визначення цільової орієнтації рухової діяльності тощо. Серед реалізаторів сенсорного розвитку дітей дошкільного віку визначають здатність повноцінно сприймати предмети довкола; виділяти базові ознаки предметів (колір, форму, величину), накопичувати уявлення про сукупності предметів за їх ознаками; проявляти самостійність [353, 541].

Також до загальних функцій концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку ми віднесли *розважальну* функцію. Однак, на наш погляд, її не варто зводити до конкретного розуміння щодо отримання задоволення від діяльності. Цей аспект безперечно має бути присутнім, однак цю функцію потрібно розглядати значно ширше в умовах ЗДО, фізичного виховання та, навіть, ігрової діяльності дошкільнят.

Перш за все, серед фахівців не виникає іншої думки окрім тої, що реалізація цієї функції міститься в широких можливостях ігрової діяльності та залученні дитини до неї. Методично вивіреним процес організації ігрової діяльності це певний культурний простір дитини, що поєднує елементи розваги та елементи розвитку. Пізнання через легке сприйняття дійсності, що забезпечується грою, безперечно підвищує можливості формування міцного фундаменту здоров'я, забезпечує позитивну атмосферу стосунків між учасниками гри, створює загальний високий рівень якості життя, мінімізує певні психічні перевантаження.

Окрім того, розважальна функція реалізується у формі позитивного настрою. Це загалом урізноманітнює перебування дитини в умовах ЗДО, зумовлює виникнення певних почуттів, емоційних переживань, впливаючи на поведінку дітей та їх груп. Діти, через можливість імітувати рухи та риси своїх власних авторитетів (героїв) можуть виражати й своє ставлення до них, як комплексу морально-етичних та психоемоційних характеристик. Саме гра (у різних формах її прояву) стає певним регулятором поведінки і спонукою активності для дошкільнят.

Елементом розважальної функції ми визначили певний експресивний аспект. Серед фахівців педагогіки [250, 438] по різному представлено цей аспект, наприклад як окрема функція. Однак ми схильні вважати, що на рівні ЗДО вона не може бути самотійною, а реалізується в комплексі з іншими компонентами розважальної функції. Експресія та її прояви в умовах ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку забезпечують вираження дитини за допомогою мовлення і певного рухового арсеналу; вираження внутрішнього світу дитини через емоційну насиченість і забарвленість діяльності кожного індивіда, залученого до гри.

Ще одним аспектом цієї функції ми визначили *рекреативні* можливості. Вони проявляються в позитивному впливі на функціональні можливості організму дитини, на покращення та збереження фізичних можливостей дитини,

підготовку до подальших етапів освітнього процесу, що відбувається в достатньо невимушених ситуаціях ігрового середовища.

Передбачаємо, що застосування методологічного контенту концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку варто розглядати як елемент насолоди й приємного самопочуття, піднесення від змісту занять та отримання певного результату діяльності.

На думку окремих авторів [184, 186, 427], отримання задоволення від реалізації змісту занять може опиратися виключно на самоцінність особистості, важливості гри як вияву ступеня свободи, особистого (індивідуального) естетичного простору, радості та натхнення внутрішнього світу дитини.

Таким чином розважальна функція, що включена нами до концепції ігрової діяльності у межах фізичного виховання дітей дошкільного віку дає змогу суттєво забарвлювати зміст самого процесу та супроводжує реалізацію усіх інших функцій ігрової діяльності. Вона пов'язана із створенням та забезпеченням певного комфорту й сприятливої атмосфери, внутрішнього суб'єктивного відчуття насолоди та, враховуючи контингент дошкільнят – радості, дає змогу продукувати позитивні емоції, відволікати від негативного досвіду дитини та переживань, якісно заповнювати час перебування в ЗДО, стимулювати інтерес дитини до різних видів діяльності. Важливого значення у реалізації зазначеної функції концепції ігрової діяльності є формування (укріплення) захисних механізмів у психоемоційній стабілізації особистості, реалізації певних аспектів її домагань.

Одним з ключових аспектів у становленні особистості є набуття досвіду комунікації. Дитина потрапляючи до першого етапу освітнього процесу, стикається з необхідністю знаходити дотичні моменти та спілкуватися з іншими учасниками освітньо-виховного процесу ЗДО. Таким чином до загальних функцій концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку належить *комунікативна* функція.

Комунікативна функція не є виключенням, та і як усі інші є соціальною функцією в становленні та розвитку особистості дитини. В ігровій діяльності

домінують ситуації, в яких дитині необхідно якісно знаходити розв'язання певних завдань та вирішення проблем в умовах міжособистісних взаємин. При цьому різні варіанти ігрової діяльності можуть передбачати надзвичайно відмінні умови такої комунікації (з та без ліміту часу, з та без додаткових чинників спілкування тощо). Такі варіанти більш детально розкрито в частині дисертації, пов'язаної з характеристикою класифікації засобів ігрової діяльності.

За твердженням фахівців [58, 60, 215], в умовах гри дитина набуває ґрунтового соціального досвіду взаємовідносин між суб'єктами спілкування. Визначається, що цей досвід може бути позитивним або негативним, пов'язаним зі органічною співпрацею чи з радикальним суперництвом. Водночас саме ігрова діяльність може забезпечити плавний перехід особистості від одного до іншого стану володіння навиками комунікації. Це також важливо з огляду на можливість втручання (керування, настанова) зі сторони більш досвідчених учасників з фаховою підготовленістю (вихователі, інструктори ФК, психологи та інші учасники).

Отже комунікативна функція виступає організатором реального контексту людських взаємовідносин та регулятором процесу взаємодії, реалізатором прагнення до взаєморозуміння між суб'єктами на горизонтальному та вертикальному рівнях спілкування.

В умовах ЗДО, на наш погляд, до структури комунікативної функції варто віднести елементи виховання. Адже за допомогою комунікації (передача та усвідомлення інформації зі сторони дитини) відбувається формування моральних уявлень про ставлення до внутрішнього та зовнішнього середовища (світу) дитини, довкілля, норм поведінки тощо.

Через реалізацію комунікативної функції відбувається становлення моральності дитини, оперативних та віддалених прагнень, навичок колективного співіснування, створення елементів співробітництва між дітьми, формування елементів дружби, справедливості, відповідальності тощо.

Окремим аспектом комунікативної функції ми передбачаємо вплив на естетичні погляди дитини, що реалізується шляхом застосування в ігровій

діяльності певної спрямованості текстів віршів, пісень, примовок, загадок тощо. Через мовленнєвий ряд дошкільнята ознайомлюються з красою, виразністю й образністю української мови, що відповідно збагачує їхній внутрішній світ та дає мовленнєвий запас.

Реалізація комунікативної функції як освоєння діалектики спілкування може передбачати значно ширший діапазон елементарних умінь та навичок спілкування. Наприклад, в окремих дослідженнях [2, 200] доведено можливості міжнаціонально-комунікаційного компоненту. Ми передбачаємо, що в межах ЗДО спеціалізованого профілю, вибору специфічних завдань, свої місце у фізичному вихованні можуть мати ігри національної та міжнаціональної приналежності.

У таких іграх може відбуватися моделювання життєвих ситуацій, пошук вирішення конфліктів, включення емоційності спілкування й сприйняття оточуючого в житті дитини. Комунікація між дітьми може виражатися не лише за допомогою мовленнєвого компоненту дитини, а й за допомогою рухової діяльності, міміки та пантоміміки, як відображення об'єктивного стану дитини.

Забезпечення якісної реалізації комунікативної функції концепції ігрової діяльності у межах фізичного виховання дітей дошкільного віку тісно пов'язана з доступністю та відкритістю освітньої програми. Суб'єкти діяльності (діти і дорослі) в ЗДО, на сьогодні перебувають та реалізують свій потенціал у жорстких рамках організації освітнього процесу. Основним регламентним документом при цьому виступає запропонована та прийнята програма. Наявність такої програми призводить до мінімальної варіативності та дотримання чітких рамок, що не завжди узгоджується з людиноцентрованим підходом в освіті, визначеним в останні роки в Україні.

Разом із тим, ми передбачаємо, що внесення теоретико-методичних коректив у відповідний процес та широке включення ігрової діяльності надасть можливість як дорослим, так і дітям обирати комунікаційний рівень заняття і матеріали для підвищення власної активності. У такій ситуації освітня програма

для дошкільнят повинна передбачати спеціально визначений час із можливістю вільного і змістовного спілкування дітей.

Таким чином, комунікативна функція, що здійснюється за дотриманням загально визначених правил у межах концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку надає дитині досвід людських стосунків, формування відносин, що складаються між різними суб'єктами діяльності, залежно від пріоритетів організації, методичного змісту, завдань тощо; забезпечує первинний досвід дитини, що може піддаватися узагальненню та подальшій реалізації в реальних взаємодіях, що виникатимуть упродовж життєдіяльності.

В основі більшості соціальних явищ перебуває необхідність моніторингу стану самого явища. У нашому випадку йдеться про обов'язкову реалізацію *діагностичної* функції. У першу чергу вона забезпечує виявлення неточностей та відхилень у забезпеченні базових завдань діяльності ЗДО щодо формування знань, умінь і навичок.

На відміну від інших освітніх етапів у житті дитини, в дошкільному віці в межах ігрової діяльності вона намагається проявити свої фізичні, інтелектуальні та творчі здібності з максимальним рівнем реалізації. Це, своєю чергою, знімає можливості контингенту (дітей) до маніпулювання критеріями оцінювання та якісного моніторингу. Тому залученість дошкільнят до гри дає можливість передбачити поведінку і реакцію дитини в реальній ситуації.

Окремим аспектом діагностичної функції виступає пошук педагогічних резервів при роботі з дошкільнятами різних груп за рівнем фізичного розвитку, підготовленості, індивідуальних особливостей тощо, виявлення відхилень та порушень нормативної поведінки, процесів пізнання зовнішнього середовища та самопізнання. Через прогностичний характер ігрової діяльності та можливість добору засобів контролю без травмувального психоемоційного ефекту для дитини, гра, у більшій мірі, порівняно із іншими видами діяльності стає полем дитячого самовираження.

Ця функція набуває важливості, оскільки використання в роботі з дітьми дошкільного віку інших методів отримання емпіричної інформації мають суттєві застереження. Як, наприклад, опитування чи тестування. Тому в межах реалізації зазначеної функції концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку більш відповідним стає створення ігрових дослідних ситуацій. Це дає змогу дитині виражати і відображати себе у тому, що відбувається в різні моменти гри. Отже спостерігаючи, можна визначати й прогнозувати характерні риси особистості, поведінкові прояви, комунікативні та рухові реалізатори діяльності.

Достатній професійний рівень підготовленості вихователя (інструктора ФК) та залучення додаткових фахівців (психолог, медик, соціальний працівник) дає підстави стверджувати, що реалізація цієї функції матиме суттєве відображення на подальшій корекції діяльності дошкільнят. Відомі приклади спеціально підготовлених ігор з метою визначення фізичного розвитку та рівня фізичної підготовленості дітей та/чи груп загалом [44, 401].

Таким чином, діагностична функція проявляється в можливості за допомогою ігрової діяльності, вивчати психічні функції і процеси, характер взаємин у групі, особистісні якості та самовизначеність, навички і уміння в різних видах діяльності, рівнях соціального, емоційного, фізичного розвитку.

Логічним продовженням та структурним доповненням реалізації діагностичної функції виступає **корекційна** функція концепції ігрової діяльності у межах фізичного виховання дітей дошкільного віку.

В основі корекційної функції авторської концепції ми пропонуємо розглядати такі можливості системи ігрової діяльності, що можуть впливати на певний, відмінний від нормального перебіг освітньо-виховного процесу ЗДО засобами фізичного виховання, зокрема ігрової діяльності. У широкому розумінні, корекційна функція потрібна у випадках, коли нормальний процес, запропонований ЗДО не дає бажаних (задекларованих) результатів, або, коли відбувається природна зміна завдань для системи фізичного виховання. Така

зміна може відбуватися для вибіркових завдань власне фізичного виховання, а також для інтегрованих завдань з різних видів діяльності дитини в умовах ЗДО.

Окремими фахівцями наголошується, що корекційна функція стосується виключно допомоги дітям з особливостями індивідуального (фізичного, психоемоційного, інтелектуального) розвитку та спрямована на подолання переживань, чинників завад для нормального самопочуття і спілкування з однолітками й іншими соціальними групами [111, 483, 555].

В наявній науковій та методичній літературі виділено, на наш погляд, окремий компонент корекційної функції. Що полягає в терапевтичному впливові ігрової діяльності та широкому використанні її для практичного розв'язання завдань при роботі з дошкільнятами. Відомо, що існує самостійний напрям корекційної педагогіки, фізичної терапії в педіатрії, фізичному вихованні різних груп населення, пов'язаний з «ігровою терапією». За допомогою неї застосовуються розгорнуті та ґрунтовні форми ігрової діяльності для корекції різних відхилень в поведінці дитини (сором'язливості, агресії, замкненості тощо). Це є реалізацією корекційної функції концепції ігрової діяльності у межах фізичного виховання ЗДО, а саме її терапевтичний аспект [78, 266, 272, 425].

Зазначена функція забезпечує відповідність основних характеристик розвитку дитини дошкільного віку умовно-нормативними показникам, що вважаються належними для певної вікової категорії дітей. У поєднанні з попередньою (діагностичною) функцією сприяють виявленню відхилень і складання плану «позитивних змін», доповнень до індивідуальної програми формування структури особистості та діяльності дошкільняти. Загалом ігрова діяльність у межах фізичного виховання за допомогою цієї функції доповнює розвиток інтелектуальних, творчих та соціальних задатків дитини, що можуть не достатньо активізуватися при традиційних засобах та методах впливу в умовах різних видів діяльності дитини в ЗДО.

Окрім зазначеного ми схильні виділяти ще кілька компонентів корекційної функції в методологічному блоці концепції ігрової діяльності в межах фізичного виховання дітей дошкільного віку. Це компенсаторний аспект, що пов'язаний зі

створенням умов задоволення особистісних прагнень дитини, які унеможливлені або ускладнені для реалізації в реальному житті.

Для безпосереднього залучення ігрової діяльності корекційного спрямування є наявні (доведені) труднощі дошкільнят у спілкуванні, соціальний інфантилізм, недостатня довільна регуляція поведінки, важка емоційна адаптація. У цьому випадку ігрова діяльність виступає як засіб оптимізації процесу адаптації та зумовлюється такими чинниками: вона є провідним видом діяльності дітей дошкільного віку; способом включення дитини в соціальні відносини та ефективним розвивальним середовищем [186, 428, 428].

Зазначене посилюється ще й тим, що діти підсвідомо прагнуть до використання ігрової діяльності (різні форми) для уникнення чи відмежування від страхів та емоційної й фізичної напруги.

Таким чином ефект реалізації корекційної функції ігрової діяльності в межах фізичного виховання ЗДО визначається практикою нових соціальних відносин, яку отримує дитина в грі певного спрямування, відтворення відносин дитини у ролі дорослого, однолітків, умовно наявної свободи і співпраці в заміні примусу і агресії примусово-виховного впливу.

За твердженнями науковців [215, 217, 277], з якими ми погоджуємося, найбільшого значення в умовах ЗДО набуває реалізація *соціалізувальної* функції для дитини.

Потрапляючи в перше суспільно орієнтоване середовище, дитина повинна пройти певні етапи становлення себе як особистості та визначити місце в соціальній групі (вивчення соціальних ролей), що притаманні їй відповідно до вікової групи.

Підтримуючи думки фахівців [185, 186, 215, 217] вважаємо, що ігрова діяльність виступає потужним чинником соціалізації дитини. В різних варіантах поєднання засобів, з урахуванням множини завдань для цього виду діяльності можна включати до ігрової діяльності визначені для соціального контролю процеси, цілеспрямовано впливати за допомогою них на становлення особистості. Безперечно, що це відбувається паралельно до реалізації попередніх

функцій та може містити необхідність засвоєння знань, сукупності цінностей, характерних для сучасного суспільства чи відповідної соціальної групи.

Одним з варіантів реалізації цієї функції є урахування уже синтезованих в суспільстві знань, що становлять надбання культури. Це, своєю чергою, розкриває потенціал виховання й формування особистості. Набуття дитиною ознак (рис) загальнолюдської і національної культури дає змогу в подальшому проявити себе в соціальному середовищі.

Окремим аспектом соціалізувальної функції варто вказати можливість початкової самореалізації дитини. Згідно нашого наукового бачення ігрова діяльність може надавати певні можливості для реалізації себе як особистості. Це відбувається через безпосередній пошук шляхів досягнення результату, конкурентність або включеність при досягненні мети. Досягнення цього можна отримати за рахунок адекватного добору змісту засобів. За допомогою них формується адекватне ставлення до явищ суспільного життя, природи, предметів довкілля, систематизує і поглиблює знання; відбувається активізація процесів мислення та набуття вміння застосовувати отримані знання в різноманітних умовах, відповідно з поставленими завданнями.

Важливою умовою досягнення результату реалізації зазначеної функції є якісна організація зовнішнього середовища ігрової діяльності. Це повинно передбачати можливість гнучкості і трансформації простору, можливість використання різних предметів (форма, колір, структура тощо) для самостійної побудови та розв'язання ігрових ситуацій.

Відомо, що на сьогодні в ЗДО переважають стаціонарні ігрові куточки і діти досить швидко можуть адаптуватися до них. Тому важливим є постійний пошук (обмін) засобів, що залучені до ігрової діяльності.

Іншою, не менш значущою умовою виступає методична підготовленість особи, що реалізовує ігрову діяльність. Відповідно до її рівня підготовленості можна отримати суттєві розбіжності у креативності, погляді на ігрову ситуацію, шляхах пошуку самого розв'язання та активізації дошкільнят, наданні певних властивостей предметам тощо.

Чинниками реалізації зазначеної функції виступає можливий індивідуальний розвиток дитини, який відбувається через відображення об'єктивних рис навколишнього світу, діяльність, розв'язання певних ситуацій, усвідомлення суспільних відносин та елементів культури, відображення індивідуалізованого сприйняття та оцінювання процесів дійсності.

Отже в процесі ігрової діяльності дитина може відображати, моделювати, засвоювати, уточнювати, систематизувати, переживати, самовиражатися, перевіряти власні можливості, накопичувати досвід міміки і пантоміміки, (регулювання інтонації, рухової діяльності тощо). Це все покладається в набуття нового соціального досвіду та нових компетенцій.

Таким чином соціалізувальна функція концепції ігрової діяльності в межах фізичного виховання дітей дошкільного віку передбачає цілеспрямований вплив на становлення особистості шляхом використання специфічних засобів для підвищення фізичного стану, підготовленості дошкільнят, засвоєння ними елементарних знань, створення передумов формування духовних та матеріальних цінностей і норм власної поведінки та розуміння культурних цінностей, властивих суспільству та, першочергово, включення дитини у систему суспільних відносин.

До групи специфічних функцій концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО віднесено ті, які значною мірою реалізуються власне за допомогою авторської концепції та залежно від специфіки ігрової діяльності у відповідній групі закладів освіти.

Сучасні тенденції в освіті на усіх рівнях диктують певний перегляд парадигми, зокрема дошкільної освіти також. Реформи, що розпочаті в останнє десятиліття позначилися спочатку на вищій освіті, професійно-технічній, загальній середній. Наступним кроком, звичайно є відображення генерального бачення освіти й на рівні дошкільної освіти.

Виходячи з цього значне число фахівців педагогіки та кібернетики освіти визначають одним зі стратегічних завдань для різних рівнів освіти формування творчої особистості із високим потенціалом фізичного і морального здоров'я [11,

14, 39, 43, 197, 317]. У традиційному (консервативному) представленні освіта (у тому числі дошкільна) була зорієнтована на передачу знань. Проте за наявності чергової інформаційної та технологічної революції, доступ до знання (інформації) вже не є обмеженим, навпаки за наявності сучасних інформаційних ресурсів, діджиталізації отримання інформації стає доступним. Таким чином безпосередньо знання не варто вважати головним критерієм розвитку дитини.

Окрім цього віковий діапазон дошкільнят повинен ставити за базову цінність не самі знання, а вміння набутти самостійного та компетентного досвіду їх використання. Це й визначає необхідність виокремлення функції *компетентності* в концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку та суттєво різниться з традиційними підходами, де навчальна діяльність здебільшого передбачає процес набуття знань, умінь і навичок.

Таким чином сутність цієї функції визначається набуттям єдності, взаємопроникнення та доповнення знань, умінь і навичок й інших важливих складників на основі діяльнісного (активного) характеру змісту спеціальних (ігрових) компонентів освіти.

Запропонована функція компетентності в межах концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку передбачає формування в дітей рис системи компетенцій відповідно до рівня освітньо-виховної діяльності. Це безпосередньо включає усвідомлене особистісне ставлення до предметів, явищ та процесів, які в подальшому будуть зустрічатися та залучатися до продуктивної діяльності дитини.

За переконаннями низки фахівців, які приділяли свою увагу компетентнісному навчанню на вищих рівнях освіти, продуктом реалізації цієї функції повинні виступати процеси соціалізації, навчання, загальної підготовки до виконання всього спектру життєвих функцій в основі чого повинен бути індивід, здатний до вільного та предметно орієнтованого вибору [17, 339, 373, 472].

Уводячи до понятійного апарату ігрової діяльності дошкільнят функцію компетентності, зупинимося на трактуванні ключових термінів. Отже під

компетенцією ми, як і більшість науковців розуміємо інтегровану особистісно-діяльнісну категорію, яка формується під час перебування у ЗДО і містить сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знання, уміння, навички, способи діяльності)[548]. Вони відображають відношення до певних предметів і процесів, необхідних для якісної продуктивної діяльності. На тлі сучасного бачення стратегії освіти компетенція виступає новим орієнтиром із наперед визначеними вимогами до підготовленості, що, своєю чергою, впливає на формування змісту освіти, методів та критеріїв оцінювання. При цьому компетентність виступає оцінковою динамічною категорією, що характеризує людину (у нашому випадку дитину) як суб'єкта ігрової діяльності, її здатність успішно виконувати певні функції у різних сферах діяльності відповідно віковим вимогам та виражається через знання, розуміння, уміння, цінності й інші особистісні якості.

Ключовою ознакою відповідності зазначеної функції концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО є формування і розвиток можливості побачити результат освітнього процесу з позиції суспільного запиту, потреб та цільової орієнтації освіти на результат щодо активізації суб'єкта у навчанні.

Це за переконаннями певної частини науковців повністю узгоджується із фундаментальними цілями освіти, викладеними ЮНЕСКО. До сукупності таких належить «учити вчитися», «навчання для праці», «навчання для здорового, цікавого, достойного життя», «навчання для спільного життя».

У межах функції компетентності можна розглядати кілька аспектів. Серед них операційний, що пов'язаний з виявленням системи знань, умінь, навичок, видів готовності; організаційний, що передбачає формування ділових якостей, комунікативного досвіду; діяльнісно-технологічний, що виявляється в конструюванні змісту навчання з урахуванням майбутніх етапів освітньої діяльності дитини; діагностичний, що міститься в моніторингу якості підготовленості та сформованості компетенцій.

Реалізацію функції компетентності, згідно інтерпретації даних науковців, можна отримати за допомогою кількох етапів [339, 534].

Перший з них, змістовий етап, передбачає спрямованість на оновлення змісту навчальних компонент ЗДО, розширення варіативної компоненти освітньої складової програм навчання дошкільнят, забезпечення самостійної роботи дітей з певним керованим методичним та інформаційним супроводом вихователя (інструктора ФК). Другий, технологічний – застосування активних ігрових форм і методів навчання, використання особистісно-орієнтованого підходу до кожної дитини, опора на набутий/майбутній досвід освітньої діяльності суб'єктів та об'єктів освітньо-виховного процесу, врахування контекстної спрямованості освітньої діяльності ЗДО. Третій етап в реалізації функції компетентності – оцінювальний – це розроблення засобів діагностики, підготовка засобів моніторингу різноцільового призначення.

Таким чином за допомогою реалізації зазначеної функції концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку відображено зміст освіти, що передбачає набуття цілісного досвіду дитини у вирішенні життєвих проблем, виконанні ключових функцій, певних соціальних ролей, вияв компетенцій [339].

Переваги ефективної реалізації функції компетентності в межах концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку з позицій педагогів вбачаємо у можливості керувати індивідуалізованими навчальними програмами, зорієнтованими на розвиток основних компетентностей дошкільнят; забезпеченні можливості визнання досягнень педагогів ЗДО у вивченні та оцінюванні їхньої професійної діяльності; організації педагогічної діагностики з подальшим удосконаленням навчальних програм та парадигми дошкільної освіти. Водночас з позицій суб'єктів дошкільної освіти переваги дітей містяться у можливостях виявляти свої здібності, спостерігати за їх становленням та розвитком, усвідомлювати власні досягнення.

Функція *взаємозалежності* визначається чіткою детермінованістю участі усіх стейкхолдерів освітнього процесу ЗДО та їх функціональних обов'язків у межах реалізації концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО.

Можна стверджувати, що для організаційної та методичної складової ігрової діяльності наявне певне підпорядкування одних осіб іншим за умов наявності певних ступенів свободи. Таким чином діяльність (виконання функціональних обов'язків) одного суб'єкта впливає на якість діяльності (виконання функціональних обов'язків) інших суб'єктів та їх взаємодії.

Сучасна освіта обумовлює достатньо демократичний порядок взаємодії різних суб'єктів дошкільної освіти з обов'язковим сприйняттям та усвідомленням кожного з них своєї ролі. Значущим у цьому процесі виступає взаємне прийняття взаємодіючими сторонами різноманіття інтересів кожної з них.

У межах концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО визначаємо необхідність активної взаємодії суб'єктів у різних аспектах їхніх професійних компетенцій та надзвичайно інтенсифіковане «комунікативне поле». Це повинно передбачати розуміння й домовленість щодо взаємоприйнятливих правил й умов.

Фактично в цьому сенсі ми імплементуємо принципи освітньої діяльності, запропоновані в концепції Нової української школи, адже дошкільня передуює переходу дитини на цей освітній рівень [337].

В основі реалізації зазначеної функції покладено спілкування, взаємодію та тісну співпрацю між вихователем, адміністрацією, інструктором фізичної культури, батьками та дитиною. Адже усі ці учасники об'єднані спільними цілями та у своїй добровільній діяльності є зацікавленими одnodумцями, учасниками освітнього процесу, відповідальними за розвиток дитини, як результат усієї системи.

Для підвищення ефективності реалізації функції взаємозалежності необхідно дотримуватися кількох прозорих та чітких правил. Серед них повага до кожної особистості, доброзичливість та позитивне ставлення, довіра у відносинах, розподілене та ситуативне лідерство.

Зазначене дасть змогу забезпечити дотримання надзвичайно важливого моменту, за відсутності об'єктивних критеріїв результату освітньої діяльності в

дошкільному віці, а саме варіативну специфічність формування знань, умінь, навичок та соціальної поведінки дитини.

Сучасний етап розвитку освіти характеризується загостренням проблематики суб'єкт-об'єктних, суб'єкт-суб'єктних відносин. Наявна структурна специфікація будь-якого акту діяльності дитини наділяє її ознаками «суб'єкта», як носія діяльнісної здібності. Це зумовлене тим, що дитина ініціює і направляє на її здійснення свою активність, і очікує зворотнього зв'язку від реального об'єкта своєї цілеспрямованої предметної активності. Тобто сутність цього зводиться до можливості внаслідок застосування ігрової діяльності отримати, відповідний до затрачених фізичних та психоемоційних зусиль, ефект. Саме він буде характеризувати успішність дитини в її основній освітньо-виховній діяльності ЗДО та впливати на формування особистості.

Для досягнення вищої ефективності необхідна концентрація зусиль та врахування індивідуальних переваг кожного з учасників (по вертикалі та горизонталі), їхньої здатності до формування та дотримання освітніх траєкторій та відповідного рівня взаємозв'язку.

Зазначена функція створює моделі взаємодії, за яких кожен з стейкхолдерів освітнього процесу ЗДО може виступати як об'єктом, так і за певних умов перетворюється на суб'єкта освітньо-виховної діяльності, тобто активним учасником освітнього процесу.

Для усіх з них ми передбачаємо, що відбуватимуться позитивні зміни через досягнення ключових позицій у освітньому процесі ЗДО. Це такі: опора на активне навчання та розвиток, створення умов для вивчення і розуміння навчального матеріалу, підвищення відповідальності за програмні результати навчання дитини, розвиток почуття самостійності у вирішенні питань (стосується усіх учасників), повага у відносинах між дітьми та іншими учасниками освітньо-виховного процесу, значна рефлексія зі сторони суб'єктів та об'єктів ігрової діяльності.

Дотримуючись рекомендацій певних фахівців можна визначити зміст цієї функції в дотриманні обов'язкової позитивної взаємодії «кожного з кожним» [226, 519].

Співпрацю можна розглядати між дорослими учасниками та дітьми, а також їхню взаємну інтегрованість.

Зупинимо свою увагу на дорослих, які залучаються до ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО. Співпрацюючи в малих групах, вихователі, інструктори, адміністрація, батьки відображають певні думки, аргументують свою точку зору, корегують її внаслідок нових фактів чи умов діяльності, аналізують та споглядають певну ситуацію під різними кутами, намагаються зрозуміти та сприймати аргументи інших учасників.

Наявність ефективної співпраці без сумніву веде до підвищення зацікавленості у створенні якісних умов набуття дітьми певних компетенцій, зменшують початкові відмінності розвитку та успішності дітей (набуті внаслідок різних вихідних соціально-економічних умов сім'ї та виховання), покращують взаємини між ними, створюють атмосферу доброзичливості та опіки в умовах ЗДО.

Розуміння сутності функції взаємозалежності дає підстави для створення таких умов в межах концепції ігрової діяльності, за яких повинні бути дотримані наступні пункти. Першочергово визначається необхідність наявності команди (індивіда), що безпосередньо буде здійснювати запропоновану активність. Іншим, значно складнішим компонентом визначаємо «бажання». Воно необхідне власне для утворення можливості співпрацювати, адже потрібна постійна розбудова (розвиток) команди чи індивіда і групи загалом, що створюють це бажання. Третім компонентом виступає дотримання певних правил співпраці, а саме такі: позитивізм (налаштування на результат діяльності), індивідуальна підзвітність (сформована персональна відповідальність), рівність (узгоджена участь) та одночасність (одномоментна залученість).

Окрім зазначеного функція взаємозалежності найбільшою мірою реалізовується у внутрішньому середовищі дітей під час власне ігрової діяльності (незалежно від специфіки засобів).

Цінною є інформація фахівців західноєвропейської педагогіки. Вони, шлях розуміння належного місця дитини в її освітньому процесі усвідомили та дослідили значно раніше. У межах педагогічних стратегій, фахівці виділяють велику кількість відокремлених методичних прийомів, побудованих на взаємозалежному впливові учасників. Але всі вони визначають перевагу та підвищення загального ефекту від залученості та активності окремих учасників групи. Для прикладу наведемо кілька варіантів (незалежно від вхідних особливостей контингенту дошкільнят). Це зокрема «правда чи брехня» (діти намагаються визначити, яке з трьох (або іншої кількості) тверджень є неправдивим); «формування» – діти всією групою (частинами групи) утворюють певні фігури; «повтори за мною» – одна дитина розташовує об'єкти таким чином, щоб це відповідало інструкції; «партнерство» – діти у парах (підгрупах) проговорюють, опрацьовують певну тему (проблемний об'єкт, картинку тощо), а потім спільно представляють її іншій парі (підгрупі); «спільне-відмінне» – діти намагаються здійснити спільний пошук та зрозуміти спільні та відмінні риси у двох малюнках [608].

Для кожного з цих варіантів взаємозалежної активності варто розглядати участь із різним рівнем заглибленості для інших учасників освітньої діяльності дитини в ЗДО.

Ми наголошували, що у процесі реалізації завдань освітньо-виховного процесу ЗДО стверджувати про наявність чітких та об'єктивних критеріїв оцінювання є надзвичайно складно. Проте у межах концепції ігрової діяльності дітей дошкільного віку у фізичному вихованні ми розглядаємо як необхідну умову реалізації функції *результативності*. Вона за своїм змістом віднесена нами до специфічних.

Для більшості видів діяльності людини, у тому числі нашої предметної області під результативністю розуміють певний сукупний ефект функціонування

системи. Вона загалом може виражатися наявними (чи відсутніми) кількісними та якісними показниками. Це, власне, й буде характеризувати відповідність результатів діяльності до її заздалегідь визначених цілей. Свідченням реалізації функції результативності також варто вважати накопичення потенціалу для подальшого розвитку дитини при переході на інші освітні рівні.

Таким чином під функцією *результативності* ми розуміємо таку організацію системи ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО, яка забезпечуватиме належний ступінь відповідності кінцевих показників розвитку (фізичного, психоемоційного, соціального тощо) належним. Під належними ми покладаємо тотожність до викладених у Базовому компоненті дошкільної освіти (державний стандарт дошкільної освіти) [29]. Урахування зазначеної функції дає підстави для подальшого зіставлення, в межах оцінювання, вчасності досягнення мети, ступеня задоволення стейкхолдерів освітнього процесу дошкільнят.

Незважаючи на те, що безпосередні процедури досягнення в межах дошкільної освіти результатів навчання (певних компетентностей) передбачені нормативними документами та визначаються освітньою програмою закладу освіти, без аналітичної діяльності мета (її складники) не може бути не лише реалізована, але й правильно визначена.

Це зумовлює об'єктивну необхідність зазначеної функції результативності у межах концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО, що дасть змогу постійно й всебічно здійснювати процес навчання та виховання, визначати його коректну спрямованість та, у підсумку сприяти його ефективності.

Окрім того досягнення безпосередніх та опосередкованих програмних результатів та ефективність супутніх педагогічних впливів з урахуванням сучасних умов дають змогу орієнтувати стейкхолдерів на активне сприйняття досягнень суспільства в дошкільній освіті, розвитку самосвідомості головних об'єктів, тобто дітей, прогнозувати шляхи розвитку та усувати виявлені недоліки педагогічних впливів [439].

Реалізація функції результативності передбачає не лише окреслення процесу, але й отримання нових якісних та кількісних характеристик розвитку

дитини. Відсутність усвідомлення цього поняття стикає усю систему ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО з потоком інформації, підходів, класифікацій, що унеможливають їхню успішність, знижують та звужують можливі кінцеві результати освітньо-виховного процесу [439].

На підставі інтерпретації наукової інформації окремих дослідників можна стверджувати, що зазначена функція підпорядковує собі усі інші функції (специфічного характеру) зазначеної концепції.

Для усіх без винятку систем соціального характеру бажаним результатом діяльності є ціль, проте в умовах ЗДО вона полягає в задоволенні низки важливих аспектів, які ставлять свої, іноді розрізнені вимоги до результативності. Їх можливо структурувати за організацією ігрової діяльності, задоволення особистих потреб та інтересів стейкхолдерів дошкільної освіти.

Заклад дошкільної освіти є відкрито-закритою соціальною й педагогічною системою, яка тісно пов'язана із зовнішнім середовищем та спрямована на формування особистості дитини з набуттям необхідних компетентностей. Отже вона є цілеспрямованою, самокерованою (внутрішніми стейкхолдерами), цілісною із залученням пов'язаних між собою компонентів, що й сприяють дотриманню функції результативності за допомогою виконання учасниками системи своїх ролей.

Змістом різних програмно-нормативних документів наголошується на важливості виділення показників успішного розвитку дитини, співпраці дорослих учасників освітньо-виховного процесу з дітьми, умов успішної роботи безпосередніх реалізаторів ігрової діяльності, що допомагає чіткіше визначити межі функції результативності.

Уже на стадії прогнозування результатів варто встановлювати зв'язок між передбачуваним кінцевим здобутком ігрової (освітньої) діяльності та втратами на досягнення відповідного рівня якості, між ресурсними можливостями, людськими затратами і якістю досягнутого ефекту, між вимогами стандарту, технологіями ігрової діяльності в дошкільній освіті і змістом безпосереднього

педагогічного процесу, між рівнем вимог, потреб компетенції стейкхолдерів і розвитком особистості дитини.

Дотримання функції результативності в ігровій діяльності у фізичному вихованні ЗДО є досить складним процесом, який потребує від внутрішніх стейкхолдерів значних професійних компетентностей, знань засобів отримання інформації, вимог та співвідношення стандартів із вимогами батьків.

Разом із тим, певними одиницями, які можуть бути залученими до реалізації зазначеної функції можуть бути обсяг знань, понять, умінь, характеристики розумових операцій, способи створення художнього образу тощо дитини.

Для розуміння змісту функції результативності потрібно усвідомлювати складність вимірюваності підсумку реалізації ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО, адже він визначається, окрім іншого, визнанням цінності дитини, її прав на вільний розвиток, реалізацію власних здібностей, забезпечення «екології особистості», захисту прав дитини, запобігання негативним наслідкам, ймовірних педагогічних помилок.

Обов'язково необхідно враховувати виражену потребу в забезпеченні ступеня відповідності як самого процесу (ігрової, освітньої діяльності), так і кінцевого ефекту реалізації програм поширеним у суспільстві уявленням щодо власне освітнього процесу, спрямованості цільовим настановам, що виражається не лише системою показників нормативних знань, умінь, навичок, але й нормами ціннісно-емоційного ставлення дитини до оточення, різних соціальних груп, ступенем задоволення очікувань стейкхолдерів освітнього процесу.

Узагальнюючи дані досліджень науковців можна підсумувати бачення різних учасників процесу ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО, що містяться в наступному. Звичайно перевагу для дітей становить сам спосіб передачі інформації, тобто проведення навчання у ігровій формі [214]. Для батьків основними складниками функції результативності виступає ефективний розвиток дошкільнят відповідно усталених в суспільстві вимог, забезпечення можливості подальшого полегшеного переходу на наступний рівень освіти

(ЗЗСО), відповідність розвитку дитини власному баченню; для вихователів та інструкторів ФК – позитивна оцінка затрачених зусиль, визнання професійних компетентностей, заохочення з боку керівника ЗДО та сам рівень підготовленості дітей; для адміністрації ЗДО – ефективна організація роботи, досягнення програмно-нормативних завдань діяльності ЗДО, позитивні відгуки та оцінка досягнень (методичного, організаційного та іншого спрямування) з боку батьків і дітей, успішність вихованців на подальших освітніх рівнях тощо [370].

Також, у межах зазначеної специфічної функції варто розглянути поняття «соціального ефекту», який ми частково наслідуюмо за В.М. Сороко [493]. Адже забезпечення функції результативності повинно відповідати сукупному загальному ефекту, що отримує суспільство внаслідок реалізації ігрової діяльності як складника освітньої послуги ЗДО. Він може свідчити про своєчасність, раціональність проведеної діяльності та, ймовірно, найбільш повно висвітлює підсумок праці й залучених зусиль, знань й досвіду, умінь та прагнень учасників цього процесу. Такого соціального ефекту можливо досягнути лише за раціональної організації діяльності суб'єктів концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО.

Важливим у визначенні змісту функції результативності є те, що в межах реалізації концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку ми повинні говорити про таке:

- систему критеріїв, а не про єдиний синергований показник характеристики ігрової діяльності. Це дає змогу різносторонньо підходити до оцінювання ефективності діяльності та залучати актуальне число критеріїв, показників та параметрів стану дитини, що більш якісно характеризуватиме сам процес;

- акценти на відповідності досягнутого результату до стратегічних і поточних цілей (завдань) ігрової діяльності. Це дасть змогу якісніше спрямовувати зусилля стейкхолдерів на розв'язання змістовних завдань та отримувати суспільно значущі результати;

• можливість урахування не тільки реалізованих, а й потенційних спроможностей різного характеру, які можуть бути долучені у подальшому в структуру та зміст ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО. Це дає змогу оновлювати та враховувати можливі надбання у методичному, матеріальному та інших компонентах забезпечення ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО [434, 446, 475].

Таким чином функція результативності в концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку виступає інструментом підтримання комплексної ефективної, розвивальної, конкурентоспроможної та усталеної діяльності суб'єктів відповідно до їхніх функціональних обов'язків при дотриманні стратегії освітньої діяльності на визначеному освітньому рівні. Базовими критеріями, які варто залучити для її характеристики виступають своєчасність (дотримання встановлених термінів освітньої діяльності, її частин чи фрагментів), доступність (можливість звернення та отримання кваліфікованої допомоги, консультації, пояснення від будь-якого стейкхолдера), зручність (урахування первинних інтересів та потреб дитини), відкритість (прозорість та доступність інформації), професійність (повага до інших учасників та граничний рівень кваліфікації суб'єктів ігрової діяльності) [164].

У трактування специфічної *функції щільності* концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку ми вкладаємо значно більший сенс, ніж запропоноване розуміння, як якісна характеристика послідовності об'єктів або властивість будь-якої множини, яка характеризує кількість елементів, що припадає на одиницю виміру.

Виходячи зі складності самого явища освітнє середовище, яке представлено психолого-педагогічною реальністю, створеними педагогічними умовами та обставинами, спрямованими на формування і розвиток особистості дитини, в змісті функції щільності концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку ми розглянули кілька аспектів. Це наявність та особливість педагогічних впливів, їхнє поєднання та розподіл ресурсів на

реалізацію базових завдань ігрової діяльності в умовах організації освітнього середовища ЗДО [464].

Ми припускаємо, що реалізація зазначеної функції повинна призвести до гармонізації (злагожене поєднання, взаємна відповідність завдань та якостей тощо) педагогічних впливів на дитину з позицій саме ігрової діяльності.

Виходячи із цього до розуміння функції щільності ми долучили ще кілька системно визначальних понять. Зокрема це застосування, синтез, поєднання. У першому випадку, ми наполягаємо на необхідності застосування у межах реалізації певних форм ігрової діяльності уже вивченого та освоєного дітьми інформаційного матеріалу та його ймовірної інтерпретації в нових ситуаціях, розв'язання в конкретних реальних чи умовних задачах ігрової діяльності. При залученні до зазначеної функції синтезу передбачаємо, що у дітей повинна сформуватися здатність до об'єднання певних часток (частин), щоб отримати щось нове з властивими для нього ознаками. Окрім того залучення до системних ознак функції щільності поєднання, дасть змогу координувати серію дій з відомими для суб'єкта ігрової діяльності навичками, що, тим самим, можуть модифікуватися відповідно до певних вимог або розв'язання конкретних реальних чи умовних задач ігрової діяльності.

Зазначене, за нашим переконанням, дасть змогу отримати відповідні результати навчання (те, що, як очікується, повинна знати, розуміти, бути здатною продемонструвати дитина після закінчення ЗДО).

Інтерпретуючи наукову та методичну інформацію з різних освітніх рівнів ми схиляємося до необхідності гармонізації та інтеграції певних результатів навчання в межах ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО.

Традиційними для освіти дорослих є наявність трьох груп результатів навчання (у когнітивній, у ціннісно-мотиваційній та у психомоторній сферах). Отже варто планувати ігрову діяльність з урахуванням функції щільності таким чином, щоб була можливість для паралельного впливу на різні сфери дитини.

Тобто реалізація певних форм ігрової діяльності повинна забезпечувати одночасне (для різних сфер та різних компонентів однієї сфери) та вибіркоче (з

оглядну на плановані результати навчання) знання, розуміння, застосування, аналіз, оцінювання, створення – які є складниками когнітивної сфери; навчальної спрямованості, соціального реагування, комунікативності та елементарних (первинних) проявів ціннісної орієнтації, ціннісної організації та концептуалізації, ціннісної детермінації – як складників ціннісно-мотиваційної сфери та імітації, відтворення маніпуляцій, досягнення точності, поєднання, натуралізації – як складників психомоторної сфери [298].

Тим самим відбуватиметься комплексний та більш об'ємний вплив, що дасть змогу дитині швидше усвідомити те, на що спрямований (спланований) конкретний педагогічний вплив (незалежно від характеру організації ігрової діяльності).

Зі сторони внутрішніх стейкхолдерів (адміністрація, вихователі, інструктори ФК тощо) також ставляться певні вимоги щодо забезпечення специфічної функції щільності концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО. Так на перших покладено якісну та своєчасну розробку та корекцію методичних засад ігрової діяльності. Ця робота характеризується доцільністю та достатністю передбачених методів і методичних прийомів, забезпеченням відповідного стану і доцільності залучення технічних засобів, формуванням досяжних завдань до зазначеного виду освітньо-виховної роботи. Окрім цього реалізації функції щільності при організації та методичному супроводі ігрової діяльності сприятимуть якісні уміння зазначених стейкхолдерів, що полягають у вмінні лаконічно викладати методичні прийоми, творчо їх ілюструвати; контролювати різні аспекти діяльності, реалізовувати різні способи залучення учасників (зокрема дітей) до спільних активностей [313].

Зі сторони інструкторів ФК та вихователів, участь в забезпеченні функції щільності вбачаємо у чіткому дотриманні базових характеристик регламенту певних форм ігрової діяльності, своєчасності залучення стимуляційних, контролювальних та інших методичних аспектів, вчасній організації та забезпеченні матеріально-технічних умов конкретного педагогічного впливу,

вибору та розміщенні групи (окремих дітей) у відповідних місцях проведення заходів та завчасному їхньому облаштуванні тощо [313].

Окрім того в межах специфічної функції щільності концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО ми залишаємо місце для традиційного трактування. Воно пов'язане із поняттями загальна та моторна щільність заняття. Загальна щільність передбачає підсумовування часу, затраченого на різні компоненти ігрової діяльності, крім часу простою дитини (дітей). Вона обчислюється за відсотковим відношенням суми цього часу до загальної тривалості певної форми ігрової діяльності. При характеристиці моторної щільності звертається увага на відношення часу, затраченого на рухову активність, до загальної тривалості певної форми ігрової діяльності (у відсотках).

Узагальнення даних наукової та методичної літератури вказують, що це один з об'єктивних критеріїв для визначення ефективності різних форм занять, зокрема, їхнього впливу на розв'язання базових завдань фізичного виховання ЗДО [85, 468]. Хоча ми не повністю згодні з даним твердженням, адже зазначені показники дають лише певні кількісні показники та не в змозі охарактеризувати якісну сторону розвивальних, освітніх, психоемоційних впливів саме ігрової діяльності на дітей. Тому їхня інтерпретація може бути додатковою для розуміння функції щільності концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку.

За твердженнями одних фахівців виключно з поняттями загальної та моторної щільності заняття пов'язані такі важливі компоненти як інтенсивність і обсяг навантаження [526, 550]. Проте ми схилиємося до того, що ці дві характеристики є більш універсальними та, відповідно, важливими для дотримання функції щільності при реалізації ігрової діяльності. Отже навантаження на дитину (незалежно від характеру, проте з урахуванням кумулятивного ефекту) слід дозувати так, щоб було дотримане оптимальне залучення відповідних функціональних та психоемоційних можливостей організму дитини. Воно може вважатися оптимальним лише тоді, коли з'являються видимі симптоми втоми і вона може зберігатися певний час після

закінчення визначеної форми ігрової діяльності. Дозування навантаження в ігровій діяльності для дітей варто розглядати як пошук раціональної та оптимальної величини педагогічного впливу специфічного виду рухової (іншої) активності.

При цьому поняття інтенсивності рухової активності в межах ігрової діяльності має достатньо усталену характеристику, пов'язану із кількістю рухів (навантаження іншого характеру) за певну одиницю часу. Вона значною мірою залежить від добору засобів (розглянуто в розділі 4), їх складності, поєднання, частоти повторень, додаткових чинників. Такими чинниками, на підставі аналізування даних наукової та методичної літератури можуть виступати кількість дітей (у групах, командах, іграх), якість матеріальної бази та кількість інвентарю, використання оптимальних методів організації занять, ефективна діяльність учасників ігрової діяльності, методична грамотність реалізаторів ігрової діяльності, наявність та використання додаткових завдань.

Згідно методології наукової діяльності та змісту дефініції «принцип» для застосування у межах нашого дослідження мають місце усі з запропонованих визначень. Для концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО під принципом ми одночасно розглядаємо основне вихідне положення зазначеної наукової системи, теоретико-методичних основ власне ігрової діяльності; певну особливість, покладену в основу створення та здійснення ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО; сталі переконання, норми та правила, якими необхідно керуватися при організації відповідного виду діяльності у межах ЗДО.

Зазначене узгоджується з твердженням Н.Є. Мойсеюк, яка визначає принцип – керуючою ідеєю, основним правилом поведінки, інструментальним вираженням педагогічної концепції, методичним вираженням пізнавальних законів і закономірностей, знанням про мету і сутність навчання, яке виражене у формі, що дозволяє використовувати їх як регулятивні норми практики [308].

Мета та завдання концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку повинні опиратися на основні правила, провідні вимоги до діяльності та поведінки, на педагогічні принципи [471].

Загалом обґрунтування системи принципів та їхнє розуміння в сутності запропонованого наукового явища сприяють інтеграції засобів, форм, методів і прийомів у цілеспрямованості, визначають стратегічний напрям цілісного підходу до вирішення завдань педагогічного процесу [471].

Узагальнення наукової думки теорії фізичного виховання різних груп населення дає підстави розподілити принципи на відносно окремі групи: загальнодидактичні та специфічні. При цьому дотримання положень зазначених груп принципів важливе та їх інтегративне застосування є невід'ємною складовою ефективності процесу фізичного виховання певної групи населення, у нашому випадку дошкільників.

Зміст та спрямованість загальнодидактичних принципів широко представлено у науковій та методичній літературі [20, 242, 526, 551]. За переконанням більшості фахівців сфери фізичної культури і спорту до загальнодидактичних принципів належать такі: свідомості, доступності, активності, наочності, послідовності тощо. Ураховуючи детальне представлення змісту цих принципів у фундаментальних наукових та навчально-методичних матеріалах ми лише коротко наведемо їхню характеристику в межах концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку.

Принцип свідомості й активності, здебільшого у трактуванні фахівців передбачає необхідність пошуку шляхів творчої співпраці суб'єкта та об'єкта освітньої діяльності. В її основі покладено мету досягнення базових компонентів освітньо-виховної діяльності, що проявляється у формуванні стійкої потреби в освоєнні цінностей фізичної культури, стимулюванні прагнення до самопізнання та самовдосконалення в межах комплексу завдань фізичного виховання.

Принцип наочності реалізується за допомогою унормування процесу пошуку оптимальної форми передачі сутності знань, умінь та навичок при реалізації ігрової діяльності через урахування об'єктивних біомеханічних закономірностей побудови та застосування провідних в отриманні інформації систем аналізаторів. Він передбачає необхідність формування точного чуттєвого образу рухової дії, що проявляється сукупністю відчуттів, які можуть надходити

з різних окремих органів чуття (зір, слух, вестибулярний апарат, рецептори в м'язах тощо) та мати комбінований вплив.

Принцип доступності та індивідуалізації, який у комплексному розумінні передбачає визначення складності спрямованих педагогічних та стимулюючих впливів відповідно до індивідуальних потреб суб'єкту, якісне дозування та калібрування складності педагогічних завдань у процесі фізичного виховання, де в основу покладено врахування особливостей віку, статі, стану здоров'я, рівня підготовленості та інших характеристик дитини.

Принцип систематичності передбачає побудову освітньо-виховного процесу у вигляді чітко визначеного алгоритму із вираженими та забезпеченими компонентами логіки і взаємозв'язку різних аспектів управління. В його основі покладено вимогу уникнення епізодичності, розрізненості та хаотичності впливів ігрової діяльності (заходів, занять), а здійснення відповідної діяльності безперервно і послідовно.

Принцип послідовності передбачає необхідність переходу стану дитини від первинного до нового рівня з виявленням об'єктивних ознак таких змін. Якісна реалізація мети та завдань освітнього процесу з фізичного виховання в ЗДО. Зокрема, за допомогою ігрової діяльності повинна передбачатись можливість, за якої, при повторному (черговому) виконанні рухової дії (завдання) буде забезпечене покращення її якості та ефективності. Таким чином послідовність буде виявом переходу певного рівня засвоєння завдань фізичного виховання дошкільнят.

Зрозуміло, що підкорюючись вимогам загальнопедагогічних принципів, ігрова діяльність у фізичному вихованні дітей дошкільного віку зумовлює необхідність наукового обґрунтування нами низки (власних) *специфічних* принципів, які генералізують визначений напрям освітньо-виховних впливів, виконуючи певне соціальне замовлення. Конкретизуємо принципи, які специфічні для ігрової діяльності.

Принцип *оздоровчої та гармонійної спрямованості розвитку дитини*. В межах дошкільної освіти наявна чітка регламентація педагогічних впливів на

дитину. При цьому з усіх науково-методичних позицій обов'язковим виступає взаємозв'язок рівня передбачуваних освітніх впливів із фізичним, розумовим, етичним й естетичним розвитком індивіда. В межах окремих соціокультурних тенденцій це визначається обов'язковою відповідністю результатів ігрової діяльності та передбачуваної подальшої цільової підготовки особистості. Виокремлене керівне положення спрямоване на посилення єдності свідомості і діяльності в особистісному розвитку дошкільника та зіставленні цих компонентів із суспільним замовленням, що притаманне сучасному суспільству.

Принцип *урахування досвіду*. Незважаючи на достатньо малий індивідуальний та соціальний досвід індивіда (особистості) дошкільника ми наголошуємо на необхідності урахування накопиченого розуміння сутності власного буття, взаємин, спілкування, внутрішнього сприйняття себе та зовнішнього оточення в побудові ігрової діяльності в межах фізичного виховання ЗДО. Дитина, з позицій власної діяльності, виступає активним учасником та піддається опосередкованій дії загальних закономірностей розвитку особистості в ранньому віці, підкорюється впливові конкретних історичних умов життя суспільства, актуальних на певному етапі розвитку держави. Тому її наявний досвід або необхідність його формування є ключовим чинником у реалізації освітнього процесу, а саме ігрової діяльності в межах фізичного виховання.

Принцип *індивідуальності та колективності*. Численна кількість фахівців, що займалися питаннями ігрової діяльності наголошували на можливості та, інколи, потребі виключно індивідуального підходу у фізичному вихованні дошкільнят. Однак ми схильні до більш широкого розгляду цієї категорії. Об'єктивно серед дітей дошкільного віку дуже часто наявні спільні, типові для всіх дітей певного віку тенденції особистісного розвитку. Незалежно від того, що певні особливості виявляються своєрідно, неповторно, втілюються у системі цінностей дитини, усе одно, можна виокремити спільні риси. Тому в ході ігрової діяльності дошкільнят обов'язковим має бути поєднання досвіду індивідуального прояву дитини (її характерних особистісних рис) та залучення

до колективної діяльності, яка виступає калібрувальним чинником для певного вікового відтинку соціального становлення особистості. Тут можна розглядати кілька важливих аспектів. Вони пов'язанні з більш ефективним усвідомленням процесу при індивідуальному підході та якіснішим (швидшим) при колективній роботі. Однак, і в одному, і в іншому випадку повинна бути дотримана збалансованість у сукупності розвивальних, виховних та освітніх завдань.

Принцип *соціальної відповідності*. Зазначений принцип виокремлено нами для ігрової діяльності у межах фізичного виховання внаслідок потреби забезпечення сприятливих умов для поступового й безперешкодного розвитку особистості дитини. У цьому сенсі варто говорити про природу та культуру відповідність змісту ігрової діяльності, що передбачає органічне поєднання та формування у дитини підвалин особистісної культури, різних аспектів її проявів, збалансованість на рівні малих та великих соціальних груп, до яких вона залучена, інтегрованістю та ідентичністю з національною культурою на визначеному відтинку розвитку суспільства. У межах соціальної відповідності ми також передбачаємо потребу орієнтації розвитку дитини на дотримання норм моралі та поведінки, диференціацію оцінювання добре і погано, виявлення перспектив позитивного і негативного впливу на компоненти власного здоров'я тощо.

Принцип *демократизації освітньо-виховного процесу*. Зазначене керівне положення перебуває більше в площині організаційного компоненту концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Воно передбачає посилення уваги використання різноманітних ресурсів стейкхолдерів освітнього процесу з можливістю (потребою) пошуку різноманітних форм співпраці, встановлення та/або налагодження партнерських стосунків, залучення каталізаторів освітньої та ігрової діяльності. Беззаперечний факт орієнтування структури та змісту фізичного виховання на особистість дитини, як на системну мету педагогічних та розвивальних впливів, повинен надавати певної (інколи значної) незалежності для суб'єктів такої діяльності в напрямі пошуку найбільш ефективних (відповідних та якісних) засобів та методів співпраці (впливу) на

центрову ланку системи, тобто особистість дошкільника, забезпечуючи умови її самореалізації і досягнення результатів у руховій, пізнавальній і творчій діяльності [546].

Принцип *відображення і перетворення*. В основі зазначеного керівного положення ми покладаємо необхідність, завдяки якій реалізація ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО повинна поєднувати кілька рівнів творчого відтворення інформації дошкільнятами. Беззаперечним залишається те, що ігрова діяльність переносить дитину в певну об'єктивну для неї реальність [156]. Саме це дає можливість дітям переходити та уявно перетворювати реальні ситуації в уявні та реалізовувати певні алгоритми, що унормовуються ведучим. Така здатність переходу до власного (колективного) уявного плану та перебудова власної діяльності у ньому можна вважати основним результатом цієї ж ігрової діяльності. Багатьма фахівцями дошкільної педагогіки, психології та фізичного виховання наголошується, що дитина залучається до гри абсолютно серйозно, вона переймається нею та послідовними ситуаціями, які виникають. На підставі цього дитина висловлює себе, тобто у межах розгортання гри особистість дитини і трансформується.

Принцип *емоційної комфортності*. Зазначений принцип вказує на необхідність чіткого обліку середовища ігрової діяльності дитини (колективу). Виходячи з множини функціональної інтерпретації методів, засобів, умов тощо ігрового середовища, ігрова діяльність повинна будуватися на основі дотримання партнерства, рівноправності, на емоційно позитивному тлі залученості дитини. Для підвищення функціональної активності дитини повинна бути сформована певна спонука до взаємодії окремого індивіда з іншими, з ведучим, з компонентами гри (за їх наявності). Окрім цього, внаслідок накопичення фахівцями значного досвіду, можна визначити потребу в додатковому залученні (передбаченні) ряду корегувальних чинників для ігрової діяльності загалом (окремих ігор), що давали б змогу оперативно змінювати спрямованість емоційних проявів окремих дітей чи їх груп, за умов появи ознак негативного емоційного фону зазначеної діяльності. Оскільки ігрова діяльність

дає дітям часом мінливі й різноманітні враження, то їхнє збереження (підтримання, зміна) входить до сукупності функцій такої діяльності. Дитина повинна здійснювати покладені на неї рольові прояви та досягати часткового або повного відчуття задоволеності внаслідок отриманого результату [162].

Принцип *ефективності та результативності*. В основі цього принципу покладено відображення та усвідомлення підсумків ігрової діяльності, застосованих ігрових дій як продуктивної творчої діяльності дитини (колективу, команди). Для наукового розуміння понять ефективність та результативність притаманні певні характерні відмінності. Однак в межах ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО ми схильні визначити спільні знаменники. Для зазначеного принципу важливим є те, що після кожного факту залучення дитини до гри повинні відбуватися певні зміни. Вони можуть визначатися конкретними результатами підвищення фізичного розвитку, підтримання (покращення) показників здоров'я на оперативному чи етапному відтинку часу, покращенні психоемоційного сприйняття тощо. Водночас за відсутності таких об'єктивних показників, ми наполягаємо на тому, що само по собі залучення дитини до ігрової діяльності повинно вести до змін, які визначають її ефективність. Таким чином сама по собі ефективна діяльність дитини в межах гри може виступати результатом для усієї системи. При цьому в окремих випадках чітко визначити сферу впливу, ґрунтовність та віддаленість результатів є складно (неможливо).

Таким чином, лише цілісне, взаємозалежне застосування сукупності загальнопедагогічних та специфічних принципів ефективно організації ігрової діяльності в межах фізичного виховання дітей дошкільного віку може гарантувати високий рівень реалізації дидактичних, виховних та розвивальних впливів на дитину.

Безперечно, методологічна складова концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО не може існувати без визначених конкретних, вимірних, досяжних, реалістичних та вимірюваних у часі цілей. Їх доречно акумулювати у мету. При укладанні мети методологічної складової концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку ми опиралися

на вимогу зміни стану (переходу до інших якісних та кількісних характеристик) та опорою на бажані кінцеві ознаки.

Складність визначення мети полягає у тому, що у випадку фізичного виховання в ЗДО ми не можемо говорити про кінцевий стан дитини (в жодному з аспектів розвитку: фізичний, психоемоційний, вольовий, інтелектуальний тощо). Зазначений рівень освіти є першим у сукупному організованому процесі багаторічних освітньо-виховних впливів. Окрім того діти дошкільного віку характеризуються початковим етапом формування багатьох індивідуальних характеристик особистості.

Разом із тим постановка мети є важливою складовою розвитку особистості. Навіть на визначеному часовому відтинку (дошкільний вік) ми можемо визначати певні короткострокові цілі. Зрозуміло, що в більшості вони виступають лише орієнтирами та базисом для подальшого формування особистості в межах загальної середньої освіти та наступних рівнів освіти людини.

У контексті обґрунтування та укладання методологічного блоку концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку ми можемо стверджувати про наявність значної кількості даних фахівців [82, 85, 106, 132, 211 та ін.].

Багато дослідників зверталися до основних компонентів мети, що повинна бути досягнута для особистості дошкільнят в умовах навчання в ЗДО. При цьому вони не зупинялися лише на вимогах до фізичного розвитку дитини.

Таким чином *мету* методологічного блоку концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку можна представити з урахуванням вимог, які поєднують практичні складові, суспільні вимоги, логіку багаторівневого освітнього процесу тощо. Її формулювання укладене в такому варіанті: забезпечити відповідність цілей, змісту й методів ігрової діяльності особливостям розвитку дитини на рівні дошкільної освіти, що сприятиме формуванню гармонійної особистості (здорової, життєрадісної, фізично, духовно та творчо розвиненої дитини), спроможної до подальшого

самовдосконалення і самореалізації шляхом навчання та виховання, стійкої до впливу життєвих ситуацій, здатної до оцінювання просторових умов та можливості їх зміни, керованою відповідністю суб'єктивним та об'єктивним вимогам через усвідомлене сприйняття соціального простору та комфортної співпраці, взаєморозуміння, взаємодопомоги суб'єктів ігрової діяльності як елемента моделювання суспільних взаємовідносин.

При узагальненні *завдань* для методологічної складової концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку ми стикнулися з значною розбіжністю між підходами науковців до їхнього формулювання та структуризації. Наголосимо, що усі з виявлених способів комплектації та формулювання завдань для фізичного виховання та зокрема ігрової діяльності мають об'єктивні підстави для врахування [132, 181, 371, 509, 530 та ін.]

У першу чергу потрібно врахувати традиційний підхід до поділу завдань на три групи згідно їхньої спрямованості. Це групи освітніх, виховних та оздоровчих завдань. Зрозуміло, що освітні здебільшого спрямовані на формування певних рухових умінь, ігрових дій, здобуття уявлень та знань про корисність занять руховою активністю, певні базові гігієнічні вимоги та регламентацію ігрової діяльності. Своєю чергою виховні завдання спрямовані на виокремлення певних моральних та вольових рис характеру дитини, а оздоровчі – формування компонентів здоров'я, фізичний розвиток, та удосконалення рухових функцій організму, покращення фізичної та розумової працездатності [84, 165, 242].

Цінним для концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку є підхід до рівневого залучення завдань. Ми можемо констатувати вплив засобів ігрового спрямовування на кількох ієрархічних рівнях, які пов'язані із відповідними групами завдань. Перший рівень завдань визначений виключно впливом на функціональну сферу організму дитини. Він пов'язаний з видимим впливом засобів на учасників цього процесу (хто і які виконує функції, рівень залученості, комунікації, цікавості зі сторони учасників тощо).

Наступний рівень визначений впливом ігрових засобів на взаємодію та регуляцію фізіологічних процесів в організмі дитини, організацію потреби в руховій активності, узгодженому формуванні та пропорційності таких функцій нервової системи як гальмування та збудження, розвитку координації рухів, активізуванні (зміні) процесів енергозабезпечення тощо.

Поглиблення впливу ігрових засобів вказує на перехід до завдань на психічному (психоемоційному) рівні. Він пов'язаний з визначеною цільовою діагностикою реакцій психіки дитини, а саме розвитком пам'яті, уваги, мислення, уяви, налагодження процесів міркування, пошуку вирішення конкретних ситуацій (проблем), регулюванням та розумінням емоційного стану, набуттям (удосконаленням) основ комунікації тощо.

Наступним рівнем виступає педагогічний. На ньому завдання пов'язані зі створенням та формуванням соціально спрямованих процесів щодо сприйняття дитини себе та оточуючого середовища, вироблення та коригування відчуття категорій «я», «ми», причетності до спільної діяльності, співпереживання й толерантності тощо.

Найбільш глибинний рівень пов'язаний з особистісним компонентом завдань концепції ігрової діяльності. Можна говорити про інтегральний й кумулятивний вплив на особистість дитини, що пов'язаний з віддаленими наслідками впливу ігрової діяльності (її фрагментів, ситуацій). Проте саме цей рівень завдань визначається найбільшим особистісним впливом на дитину, що усвідомлюється (спостерігається) значно пізніше ігрової взаємодії.

Наступний підхід до формування завдань ігрової діяльності в межах фізичного виховання ЗДО можна вважати диференціацію за шляхом впливу на суб'єктів такої діяльності. Загальновідомий факт існування провідних сигнальних систем для сприйняття інформації (візували, аудіали, кінестети). Незважаючи на те, що більшість дітей мають комбінований тип сприйняття інформації, це дає підстави для відповідного розподілу завдань у концепції ігрової діяльності дошкільнят.

Серед завдань для дітей з домінуванням візуального сприйняття необхідно покращувати загальне сприйняття ігрової ситуації, акцентувати увагу на привабливих інформаційних моментах та удосконалювати навички візуалізації. Окрім цього можна рекомендувати активізувати кінестетичне та слухове сприйняття.

Для дітей з аудіальним сприйняттям необхідно активно використовувати другу сигнальну (вербальну) систему передачі інформації та загалом прагнення таких дітей до розмови, окрім того варто акцентувати увагу на задіянні навичок мовлення та слухання.

Для дітей з домінуванням кінестетичного сприйняття інформації серед завдань доцільно включати рухову активність та поєднувати її з вибілковими інформаційними блоками різного методичного змісту.

Разом із тим певну сукупність завдань для ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку можна представити типовими формулюваннями:

- сприяння гармонійному фізичному розвитку;
- забезпечення певного рівня здоров'я;
- профілактика захворювань і ускладнень внаслідок впливу неспецифічних і специфічних чинників ризику;
- ефективний розвиток функціональних можливостей організму;
- адаптація до умов природного середовища;
- виховання самостійності у вирішенні завдань;
- формування свідомого ставлення до реальності і власних можливостей у самореалізації;
- організація колективних й індивідуальних ігор в процесі занять, вправ і творчих ігрових завдань;
- подолання фізичних і психоемоційних перевантажень;
- поступовий перехід від маніпуляції предметами до ознайомлення з ними на основі зорового, тактильного та слухового сприймання, а також їх поєднання;

- прищеплення норм і цінностей суспільства;
- розвиток вміння орієнтуватися у просторі та взаємодіяти у ньому;
- розвиток комунікативних якостей у дітей в грі (актуальність якого не вимагає зайвої аргументації);
- розвиток координації та дрібної моторики;
- розвиток у дітей образної пам'яті, уваги, мовлення;
- розвиток уяви як основи творчої діяльності;
- розширення світогляду, розвиток пізнавальної діяльності;
- збагачення словникового запасу;
- формування певних уявлень про розвиток трудових навичок;
- формування правильних уявлень про зовнішні ознаки предметів та їх співвідношення;
- формування в процесі ігор нестандартного мислення;
- формування позитивних компенсацій та ліквідація негативних емоцій.

Зрозуміло, що такий перелік не є вичерпним, а представляє найбільш розповсюджені пропозиції від фахівців фізичного виховання дошкільнят, з якими ми погоджуємося [165, 211, 243, 262, 532, 647 та ін.].

У межах методологічного блоку концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку чільне місце займають методи та засоби. Вони мають достатньо тісне переплетення. Однак у випадку запропонованої концепції ми наголошуємо, що засоби як те, за допомогою чого забезпечується реалізація діяльності, у нашому випадку ігрової є представленими у окремому розділі дисертації (див. розділ. 4). Для ігрової діяльності основним засобом виступають ігри та значна їхня змістова інтерпретація на основі рухової та інших видів активності дитини.

Таким чином, у цій частині дисертаційної роботи ми більшу увагу звернемо на сукупності методів, що мають місце в концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку.

Інтерпретуючи загально відоме тлумачення методу для предметної області нашого дослідження можемо констатувати, що він є способом взаємодії

суб'єктів специфічної ігрової діяльності на основі закономірних зв'язків, співвідношень, залежностей визначеної концепції та спрямований на вирішення актуальних завдань освітнього процесу дитини в ЗДО [530, 550]. Варто погодитися з узагальненим представленням методу як способу досягнення мети.

Ураховуючи значний досвід, накопичений у сфері дошкільного фізичного виховання, ігрової діяльності, освіти, при укладанні блоку методів ми орієнтувалися на забезпечення вирішення основних завдань, покладених до концепції та висвітлених вище.

Узагальнення наукової та методичної інформації дало нам підстави виокремити окремі напрями для застосування методів. Встановлено, що їхнє застосування може бути спрямоване здебільшого на формування знань, навчання руховим діям, сприяння розвитку фізичних якостей і здібностей, виховання особистості, організацію взаємодії суб'єктів діяльності.

Для методів, спрямованих на формування знань характерний загальний та традиційний поділ на методи вербального та невербального впливу. До першої підгрупи можна віднести взаємодію у вигляді пояснення, опису, уточнення, обговорення, поради, бесіди тощо. Окрім того в ігровій діяльності широко можна пропонувати методи невербального впливу, зокрема передачу інформації за допомогою міміки, артикуляції, жестів тощо та застосування методів наочності (передача інформації через аналізатори різного характерного впливу).

Методи навчання руховим діям також широко висвітлені у спеціальній літературі та мають обґрунтування на різних рівнях освіти [84, 242]. Таким чином до концепції ігрової діяльності ми включили методи цілісного виконання вправи та виконання вправи по частинах (за принципом дроблення). Зрозуміло, що застосування того чи іншого варіанту методу буде зумовлене конкретними умовами застосування ігрової діяльності, з визначеною формою, змістом, завданнями тощо. На змістовних відмінностях цих методів ми не зупиняємося, адже вони якісно та широко розкриті в спеціальній науково-методичній літературі [20, 85, 526].

Ще один блок педагогічної взаємодії суб'єктів ігрової діяльності тісно пов'язаний зі сприянням розвитку фізичних якостей і здібностей дошкільнят. Наголошуємо, що сталість переліку фізичних якостей для людей різних груп населення, зумовлює також сталість методів цієї групи для дошкільнят. Відмінними варто вважати ступінь впливу за допомогою конкретного методу та підбір засобів впливу. Таким чином можна говорити про застосування методів спрямованих на сприяння розвитку м'язової сили, швидкісних якостей, витривалості, координаційних здібностей та гнучкості (повторних зусиль, динамічних зусиль, ізометричних зусиль, ізокінетичних зусиль, змагальний, власне ігровий, контрастний, сенсорний, рівномірний, змінний, повторний, інтервальний), за винятком методів максимальних зусиль та ударного, що суперечить сутності фізичного виховання в ЗДО [551].

До блоку методів сприяння вихованню особистості дитини за рекомендаціями фахівців варто зарахувати окремі методи виховного середовища, виховної діяльності, власного усвідомлення в реальному житті [348].

Методи педагогічного впливу представлені переконанням (судження, повідомлення, рекомендація, обмін враженнями, роз'яснення тощо), вправою (особистий приклад, прохання що-небудь зробити або переробити, тренінг-навичкам, спонукою до дії тощо), педагогічною оцінкою (відкритою чи прихованою).

Ще один блок, рекомендований фахівцями для методів у межах дошкільньої освіти, та який органічно вписується до концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО визначається організацією взаємодії суб'єктів цієї діяльності. Можна говорити про визначеність індивідуальних, індивідуально-групових та малогрупових занять тощо. У кожному випадку переваги застосування окремого методу визначаються завданнями, формами та умовами проведення ігрової діяльності.

Окремим блоком варто розглянути специфічні методи ігрової діяльності, що пов'язані з теоретичним (операції аналізу і синтезу, порівняння та

узагальнення, конкретизації тощо) та емпіричним (спостереження та набуття досвіду) пізнанням дитиною внутрішнього світу та оточуючого середовища.

За результатами більш широкого науково-методичного пошуку ми можемо стверджувати про наявність значно більшої кількості відокремлених фахівцями методів ігрової діяльності у групі специфічних методів. Серед них метод вправи (багаторазове повторення рухів та дій), конструювання (створення найрізноманітніших об'єктів), імітація (як елемент наслідування), моделювання (створення, побудова певного образу), метод імпровізації (швидке реагування на ситуації, що виникають в ході гри), ігрової драматизації, метод казкотерапії, метод музикотерапії, інформаційно-рецептивний (забезпечення сприйняття, усвідомлення та запам'ятовування дітьми навчального матеріалу), репродуктивний (відтворення певної послідовності рухових дій), проблемний (розв'язання завдань на основі створеної проблемної ситуації), метод творчих завдань тощо [154, 163, 348, 370, 530].

Кожен з зазначених методів на думку відповідних авторів, що їх виокремили, має безпосереднє відношення до ігрової діяльності в межах освітнього процесу ЗДО. Водночас ми можемо наголосити, що така різноманітність пов'язана з пошуком окремих (фрагментарних) відмінностей. Однак, інтерпретація значної частини цих методів є похідною від зазначених вище фундаментальних груп. Це, з однієї сторони не заперечує можливість їх застосування в межах концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО, однак створює певні непорозуміння в трактуванні та укладанні компоненту методів як такого.

Для методологічного блоку та загалом концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО визначальними є суб'єктно-об'єктні відносини. Якщо до реалізаторів та інших стейкхолдерів дошкільної освіти наявні чіткі та регламентовані вимоги на різних рівнях професійно-педагогічної підготовки, то характеристики (властивості) дошкільнят виступають системоутворювальним чинником для зазначеного виду діяльності.

Таким чином окремим компонентом авторської концепції представлено *індивідуальні особливості контингенту*. На основі яких повинен будуватися процес реалізації мети та завдань ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку.

Вивчення та узагальнення даних вікової педагогіки [269, 308, 438], дошкільної психології [156, 353], фізичного виховання дітей дошкільного віку [85, 165, 211, 243, 262] тощо дали нам підстави для виокремлення низки суттєвих ознак та відповідно, диференціювання за ними контингенту дітей дошкільного віку задля проведення заходів щодо реалізації ігрової діяльності у фізичному вихованні.

Загалом виокремлено чинники розподілу дітей за такими ознаками: вік, стать, стан здоров'я та фізичний розвиток, рухливість (рухова активність), індивідуально-типологічні особливості, фізична підготовленість, біологічний вік.

Серед ключових та першочергових чинників можливої диференціації чи інтеграції варто виділяти вікові особливості дошкільнят. Відомий класичний поділ за основними віковими групами, що відображають рік перебування дитини в ЗДО. Тобто вікові групи молодшого (3–4 роки), середнього (4–5 років) та старшого дошкільного віку (5–6 років). Проте, опираючись на організаційні можливості та специфічні ознаки ігрової діяльності ми передбачаємо об'єднане залучення дітей в межах ігрової діяльності, зокрема в умовах (чергових, прогулянкових) груп у ЗДО. Це стало підставою для виокремлення груп молодший-середній дошкільний вік (3–5 років) та середній-старший дошкільний вік (4–6 років). Безперечно, що в ЗДО проводяться комплексні заходи з фізичного виховання, в межах яких використовуються засоби на основі ігрової діяльності, отже наявна ймовірність загальної групи дітей з об'єднанням усіх вікових груп дошкільного віку (3–6 років).

Освітній процес з фізичного виховання у різновікових групах слід планувати за тими самими принципами, що й у групах однолітків. Проте, плануючи ігрову діяльність, вихователь має обов'язково враховувати

психофізичні особливості кожного віку, знати програму всіх вікових груп і доцільно поєднувати різний програмовий матеріал протягом одного заняття.

Вихователю та інструктору ФК доцільно організовувати ігри з простим і зрозумілим сюжетом, за потреби беручи головну роль на себе, поступово ускладнюючи сюжет. Старші діти зазвичай беруть на себе головні ролі у грі. Щоб залучити й молодших дошкільників, варто пропонувати варіанти розширення сюжету, додаткові ролі та ігрові ситуації.

Заняття з фізичного виховання можна проводити з усією групою одночасно, але розділяючи дітей на підгрупи під час виконання основних рухів. Під час таких занять необхідна допомога інструктора ФК, який буде стежити за правильністю виконання молодшими дітьми уже знайомого руху, а вихователь навчатиме старших дітей нового. Залежно від фізичного розвитку дитини вихователь тимчасово може перевести слабшу дитину із старшої підгрупи в молодшу чи навпаки. Під час виконання загальнорозвивальних вправ збільшує дозування для старших або ускладнює вправи. Рухливу гру на заняття вихователь підбирає для обох підгруп, але з різним варіантом виконання, який відповідає віку дітей.

Основними прийомами організації ігрової діяльності у змішаній групі є такі: послідовність (гру починають старші діти, трохи згодом до них приєднуються молодші); одночасність (діти починають грати разом, через деякий час молодші діти закінчують, а старші продовжують); кожна підгрупа грає у свою гру; ігри однакові, але з різним програмовим змістом; показ і пояснення здійснюють старші діти для молодших (за Белль-Ланкастерською системою) показ, пояснення чи зразок якоїсь дії надає старша дитина, яка діє найвправніше. За таких обставин старша дитина вдосконалює власні знання та навички, самостверджується, відчуває свою потрібність і значущість, у молодших – формується почуття захищеності, рівноправності, впевненості у своїх силах.

Найбільш раціональними формами організації ігрової діяльності у різновікових групах є заняття з ФК, прогулянки, фізкультурні свята, фізкультурні розваги.

Більш конкретизовано виглядає розподіл дітей за гендерною ознакою. Зазначені особливості, першочергово потребують урахування для подальшої соціалізації дитини. Вони проявляються у формуванні певних взаємин з дорослими, з однолітками своєї статі, з однолітками іншої статі, самовизначенні. За цією ознакою доцільно поділяти контингент для залучення до ігрової діяльності виключно дівчаток, хлопчиків та об'єднувальні (передбачають участь хлопчиків і дівчаток).

Значна кількість фахівців фізичного виховання дошкільнят вказують на обов'язковість обстеження фізичного розвитку та врахування певних антропометричних показників (довжина та маса тіла, окружність грудної клітки тощо) для організації ігрової діяльності. Ми, у межах концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО підтримуємо необхідність отримання об'єктивних даних про фізичний розвиток та стан здоров'я дитини, на основі ґрунтовного комплексного медичного обстеження порівняння з нормативними для дітей (стандартами). Опираючись на дані науково-методичної літератури за цією ознакою варто розподіляти контингент дітей на кілька груп: здорові діти, які не мають відхилень за всіма ознаками здоров'я, не хворіють у період спостереження або мають незначні одиничні відхилення, які не впливають на стан здоров'я і не потребують корекції; діти з ризиком виникнення хронічної патології та ті, які часто хворіють (4 і більше разів на рік, також це діти з порушеннями психофізичного розвитку, обумовленими ступенем морфофізіологічної зрілості органів та систем; діти з хронічною патологією в стадії компенсації) [64, 477, 565].

З огляду на стан здоров'я та фізичний розвиток, дітей дошкільного віку розподіляють на три групи фізичного виховання: основна, підготовча, спеціальна.

Певною похідною та взаємопов'язаною з попередньою ознакою за допомогою якої вноситься структурованість у контингент дітей, залучених до ігрової діяльності виступає рухова активність. Варто виокремлювати дітей з значною, середньою та малою руховою активністю. Отже діти зі значною рухливістю відрізняються високою реактивністю, неврівноваженістю поведінки, вони частіше за інших потрапляють в конфліктні ситуації; діти з середньою рухливістю відрізняються найбільш рівною, спокійною поведінкою, помірною активністю; діти з низьким рівнем рухової активності передбачають поєднання низьких й середніх показників тривалості та інтенсивності фізичного та психоемоційного навантаження.

У науковій та методичній літературі знаходимо також велику кількість переконливих аргументів щодо врахування типу темпераменту при плануванні ігрової та інших видів діяльності з дітьми дошкільного віку. Оскільки тип темпераменту є вродженою якістю, його можна враховувати на перших етапах освітньої діяльності. Саме тому в процесі ігрової діяльності дітей дошкільного віку необхідно враховувати домінуючий тип темпераменту. Наприклад у дошкільнят з домінуванням холеричного типу треба намагатися розвивати відстаючий гальмівний процес, виробляти вміння гальмувати себе, свої імпульсивні реакції; з дітьми-меланхоліками необхідно дотримуватися у відносинах м'якості, тактовності, чуйності і доброзичливості, оскільки надмірна суворість може загальмувати їх та призвести до зниження активності; у дітей з домінуванням флегматичного типу слід розвивати відсутні йому якості, а саме підвищувати рухливість, активність, не допускати, щоб він проявляв байдужість до ігрової діяльності, млявість, інертність; у дитини-сангвініка слід розвивати вольові якості, виховувати витримку і зосередженість уваги не допускати поверхневого, недбалого виконання ним рухів у ігровій діяльності, необхідно вимагати від дитини доводити почату справу до кінця. Таким чином, об'єднуючи дітей з різним домінуючим типом нервової системи в групи, команди для реалізації ігрової діяльності необхідно враховувати індивідуальні особливості та

формувати дітей рівних за силами, при цьому активізувати одних та урівноважувати інших.

Беззаперечним та потужним чинником, значення якого з віком зменшується виступає співвідношення «паспортного» та «біологічного» віку дитини. За переконаннями науковців врахування біологічного віку при планування участі дітей в ігровій діяльності дає змогу більш точно відображати рівень функціональних можливостей та загалом рівень здоров'я дитини. Це є важливим у зв'язку з необхідністю точного та оптимального застосування педагогічних впливів в процесі фізичного виховання [123].

Ще одним аспектом, що відображає індивідуальні особливості контингенту є наявний рівень фізичної підготовленості дошкільнят. До потрапляння до ЗДО у кожної дитини є різний досвід залучення до рухової активності, участі в спортивних та фізкультурно-оздоровчих заходах, традиції в сім'ї тощо, а отже й різний рівень фізичної підготовленості. Своєчасна та поглиблена діагностика фізичної підготовленості дає змогу виявити визначити зміст засобів у межах концепції ігрової діяльності в фізичному вихованні ЗДО, що відповідатиме руховим умінням і навичкам дитини та нормативним вимогам.

5.3. Характеристика реалізаційного блоку концепції ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання

Реалізаційний блок концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку представлений безпосереднім проведенням освітньо-виховного процесу. Використання ігрової діяльності як такої вимагає не лише методологічного обґрунтування, але й чітких алгоритмів впровадження з урахуванням конкретизованих завдань, що покладені в основу концепції ігрової діяльності, а також загалом фізичного виховання ЗДО.

У нашому випадку зазначений блок перебуває у тісній взаємодії з двома іншими блоками концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку, тобто методологічним та суб'єктивним, та виконує властиві лише йому завдання.

Компонентами реалізаційного блоку виступають категорії програма занять та її похідні – мета, завдання, методи, засоби, умови та контроль. Їх послідовність залучення та змістове наповнення дає підстави для визначення алгоритму побудови програми занять у межах реалізації концепції ігрової діяльності.

Під алгоритмом ми розуміємо, як і більшість фахівців – послідовний набір компонентів, що забезпечують та описують порядок дій для досягнення результату за допомогою їхнього визначеного числа [79]. У випадку реалізаційного блоку концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО це організованість правил виконання процесу застосування засобів на основі ігрової діяльності, яка сприяє досягненню поставленої мети за визначений час. Підсумком зазначеного алгоритму побудови програми занять та урахування усіх компонент є результат усієї концепції.

Звернемо увагу на коротку характеристику елементів реалізаційного блоку концепції.

Програма занять – спеціально укладений документ, який окреслює коло основних знань, умінь та навичок, що повинні бути вивчені, удосконаленні та з якими повинні ознайомитися діти у процесі використання визначених засобів на основі ігрової діяльності. Програма занять повинна враховувати конкретизовані вимоги, які ставляться перед застосуванням визначених засобів. У цьому випадку завдання програми мають відмінності від завдань загалом концепції, проте значною мірою відповідають та відображають генералізовані завдання, представлені у методологічному блоці концепції. Можна стверджувати, що завдання програми є відображенням окремих кроків по вирішенню завдань освітньо-виховного процесу за допомогою специфічних засобів на основі ігрової діяльності. Ми наголошуємо, що програма занять повинна виступати єдиним комплексом освітніх компонентів задля досягнення результатів навчання та набуття визначених компетентностей.

Зміст похідних програми занять узгоджується з даними багатьох дослідників з методології фізичного виховання дошкільнят [288, 327, 370, 494].

Мета передбачає досягнення певного стану за результатами реалізації визначеної програми. У цьому ми покладемо основу для освітніх та розвивальних впливів ігрової діяльності в межах фізичного виховання ЗДО. Формування мети відбувається в кожному окремому випадку. Згідно неї відбувається формування завдань програми та під її зміст відбувається підбір найбільш оптимальних методів та засобів.

Відповідно завдання передбачають певну проблемну ситуацію, яка чітко підпорядкована меті та яка повинна бути подолана внаслідок реалізації частини (загалом) програми занять з дошкільнятами на основі застосування засобів на засадах ігрової діяльності. Зважаючи на завдання проводиться підбір методів та засобів для програми занять.

Сукупність засобів на основі ігрової діяльності ми детально описали та структурували вище (див. розд. 4). Також у межах методологічного блоку концепції ігрової діяльності, на підставі узагальнень наукової та методичної літератури, ми також визначили сукупність методів. Наголосимо, що під методом для програми занять, ми маємо на увазі загальноприйняте тлумачення щодо способу взаємодії суб'єктів ігрової діяльності за допомогою якого відбувається пізнання дитиною внутрішнього світу та зовнішнього середовища, удосконалення сукупності психоемоційних характеристик, сприяння розвитку фізичних якостей тощо.

Аналізування даних науково-методичної літератури вказало на достатньо широку увагу фахівців до питань організаційних умов для реалізації фізичного виховання в ЗДО. Це дало змогу нам не акцентувати увагу на розкритті деталізованих вимог до умов ігрової діяльності у фізичному вихованні, а лише врахувати наявні фундаментальні дослідження [84, 165, 211, 262]. Разом із тим, зазначимо, що умови програми занять для концепції ігрової діяльності створюють певне зовнішнє середовище, у якому перебувають дошкільнята при реалізації специфічних засобів та вирішенні завдань програми занять. Також, погоджуючись з твердженнями фахівців умови варто ототожнювати з обставинами без яких не може відбуватися ефективного вирішення мети та

завдань програми занять на основі ігрової діяльності. В окремих випадках саме умови виступають об'єктивним критерієм від якого залежить дотримання правил гри, з яких слід виходити. Основні підходи до класифікації можливих умов дають змогу наголосити на важливості першочергово організаційних, матеріально-технічних, методичних, програмних умов тощо для реалізації фізичного виховання в ЗДО. Це актуально й для ігрової діяльності як базового компонента освітньо-виховного процесу в ЗДО [371, 530].

Заключним компонентом реалізаційного блоку, на основі якого ми можемо говорити про ефективність усієї системи (концепції) виступає контроль в межах програми занять. Саме елемент контролю має важливий внесок у визначення ефективності реалізації мети та завдань окремої програми занять на основі ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Також за допомогою контролю можна визначити ефективність сукупності заходів на основі ігрової діяльності у фізичному вихованні дошкільнят. При цьому показники для контролю мають надзвичайно велику різноманітність та можуть стосуватися різних сфер розвитку дитини. Першочергово це фізичний розвиток, фізична (рухова) підготовленість, психоемоційний стан, рівень соціалізації та виконання певних ролей відповідно до вікових вимог тощо [83, 468, 370].

Разом із тим, якість та ефективність власне контролю залежить від низки чинників. Серед них об'єктивність критеріїв, стандартизованість підходів, інформативність, простота виконання (доступність) тощо. Серед фахівців фізичного виховання наявна певна узгоджена думка стосовно застосування контролю підготовленості дітей дошкільного віку [123, 240]. Також є сталим твердження, що контроль має забезпечити виконання покладених на нього функцій, тобто виявити забезпечення досягнення цілей зі сторони інших організаційних компонент окремої програми занять в межах заходів концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО.

Підсумкове включення методичних аспектів контролю до концепції ігрової діяльності, при значній кількості наявних засобів контролю, вказало на необхідність урахування при їхньому доборі кількох додаткових вимог. Серед

них стратегічна спрямованість (узгодження з загальною стратегією концепції ігрової діяльності, її метою та завданнями); орієнтація на результат (збір інформації для встановлення об'єктивних змін внаслідок тих педагогічних впливів, що визначаються спрямованістю програми занять на основі ігрової діяльності); відповідність (має узгоджуватися з видом та змістом ігрової діяльності, яка контролюється та покладена в основу засобів та загалом програми занять); своєчасність (контрольні заходи повинні проводитися в межах впливу програми занять визначеного спрямування, що дає змогу проєктувати та передбачати сферу впливу великого числа різних заходів ігрової діяльності у фізичному вихованні); гнучкість (високий рівень пристосування до змінних умов середовища в якому відбувається ігрова діяльність та, відповідно, її результатів, що дає змогу рекомендувати застосування низки односпрямованих проте відмінних за змістом/структурою засобів контролю); простота (доступність процедур та зрозумілість результатів контролю для сприйняття, що дає змогу покращити взаємодію між суб'єктами діяльності); економічність (зменшення та виправданість витрат та зусиль при проведенні контрольних заходів, що дає можливість певного перерозподілу ресурсів діяльності).

5.4. Характеристика суб'єктного блоку концепції ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання

Третій блок концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО отримав назву «Суб'єктний», що визначається компонентами, які до нього включені. Він представлений тими компонентами, які безпосередньо або опосередковано залучаються до її реалізації. Зрозуміло, що це відбувається через формування та реалізацію окремих програм занять.

Виходячи із загального трактування під суб'єктом ігрової діяльності ми розуміємо особу або групу осіб, які виконують покладені на них та властиві їм функції в межах визначеної професійної сфери. За допомогою них відбуваються основні формувальні та корегувальні впливи на організм та свідомість дитини у

фізичному вихованні ЗДО. У цьому сенсі розвиток дитини виступає об'єктом їхньої діяльності.

Узагальнюючи вимоги фізичного виховання ЗДО, переваги ігрової діяльності в структурі освітньо-виховного процесу дошкільнят, ступеня залученості різних груп фахівців до цього процесу, ми схилиємося до необхідності поділу стейкхолдерів на три групи. Вони були узагальнені відповідно до домінуючої ролі в межах суб'єктного блоку та загалом концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку.

Перша група виступає певним «мотиватором» не лише для ігрової діяльності, але й для усього освітньо-виховного процесу в ЗДО. До неї включено адміністративний персонал (керівників) ЗДО та батьків дітей.

У першому випадку адміністрація ЗДО повинна забезпечувати високу якість надання освітніх послуг, моніторинг процесів у межах діяльності ЗДО, підбір кваліфікованих кадрів, забезпечувати на різному рівні різноманітність процесу, що сприяють роботі ЗДО.

У спеціальній літературі та нормативних документах ми почерпнули значну кількість обов'язків адміністративного складу ЗДО, що можуть якісно впливати на реалізацію концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО. Серед них організація освітньо-виховної роботи; забезпечення адміністративно-господарської діяльності; забезпечення дотримання охорони праці та безпеки життєдіяльності; забезпечення виконання освітніх програм різного рівня; загальне управління діяльністю закладу в усіх напрямках; визначення стратегії, мети й завдань розвитку ЗДО; планування, координація і контроль роботи педагогічних та інших працівників закладу; удосконалення методичного забезпечення освітнього процесу, сприяння діяльності педагогічних товариств і організацій, методичних об'єднань; здійснення захисту прав дітей та соціальний захист учасників освітньо-виховного процесу тощо.

Окрім того адміністрація несе відповідальність за кваліфікацію працівників закладу, забезпечення державної політики в дошкільній освіті,

дотримання прав і свобод вихованців, якість надання освітніх послуг, збереження життя і здоров'я учасників освітньо-виховного процесу тощо.

Інша група «мотиваторів» представлена батьками дітей. Саме на них покладена необхідність належного виховання дітей, дотримання порозуміння з ними. Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, стежити за дотриманням належних умов для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя тощо [370, 508].

Включення цієї групи суб'єктів зумовлене тим, що батьки зобов'язані сприяти вихованню дитини в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу; піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток; забезпечити здобуття дитиною освітніх компетентностей, готувати її до самостійного життя та поважати дитину.

На сьогоднішній день найбільш характерною ознакою сучасної концепції фізичного виховання є підвищення ролі фізкультурної освіти батьків у формуванні фізичної культури особистості дошкільнят. У базовому компоненті дошкільньої освіти [29], передбачено, що одним з основних напрямів у формуванні особистості дошкільнят є удосконалення роботи з сім'єю і широке залучення батьків до освітнього процесу. Збільшення кількості дітей дошкільнього віку, які часто хворіють, ставлять педагогів перед необхідністю переосмислення змісту і форм роботи з сім'єю.

Зумовлена ця необхідність і такими вагомими причинами, як зменшення віку дітей, які йдуть до школи; наявністю різних типів сімей (неповних, багатодітних), пандемією COVID – 19, широкомасштабною війною на території України.

При формуванні у дошкільнят позитивного ставлення до занять фізичною культурою та власне ігрової діяльності найбільш важливим є фактор знань та впливу, що мають батьки. Чим краще буде побудована початкова фізкультурна

освіта у сім'ї та ЗДО, тим ефективніше буде формуватися потреба у заняттях фізичними вправами та ігровою діяльністю в подальшому.

З цією метою необхідна розробка методичних рекомендацій щодо фізкультурної освіченості у родині, які сприятимуть теоретичним знанням та практичним вмінням, що потрібні для всебічного розвитку дітей дошкільного віку, особливо на сучасному етапі, коли діти йдуть до школи у шестирічному віці та в умовах сьогодення перебувають на дистанційному або змішаному навчанні.

Сучасний стан організації фізичного виховання дошкільників спонукає до урізноманітнення та оновлення форм спільної роботи ЗДО і сім'ї. Для покращення рівня теоретичної і практичної підготовленості батьків у питаннях фізкультурної освіти необхідно впроваджувати інноваційні форми роботи такі як: оформлення наочного матеріалу з засобів ігрової діяльності; конкурси за участі батьків; проведення відкритих занять; проведення спортивних свят та змагань; виготовлення атрибутів, декорацій для ігор; виготовлення нетрадиційного обладнання для ігор спільно з дітьми; анкетування батьків; практичні заняття, консультації, семінари для батьків (в межах ЗДО та он-лайн форматі); батьківські збори; створення фото та відео-матеріалів з використання засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні; методичні кейси, банк засобів ігрової діяльності із різних напрямів виховання дітей дошкільного віку, описи та алгоритми проведення рухливих ігор (веб ресурси ЗДО).

В процесі співпраці ЗДО з батьками передбачено реалізацію завдань: здійснення спільно з педагогами ЗДО роботи щодо забезпечення всебічного розвитку особистості дітей і їх подальшій готовності до навчання у школі; ознайомлення з сучасними підходами щодо організації ігрової діяльності дітей; навчання комплексам ігор спрямованих на формування життєво важливих рухових умінь і навичок дошкільнят; сприяння вирішенню проблеми фізичної та психічної готовності дитини до навчання у школі; сприяння систематичному проведенню оздоровчої роботи у сім'ях; залучення батьків до участі у спортивних святах і змаганнях.

Підсумовуючи зазначене ми можемо зробити узагальнення, що саме ці дві групи визначають сутність та спрямованість ігрової діяльності у фізичному вихованні. Відбувається це за допомогою прямого втручання в освітньо-виховний процес з фізичного виховання та/чи опосередкованого, через висловлення побажань, виставлення певних вимог та акцентів у освітній діяльності дитини.

Ще одна група стейкхолдерів ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО представлена медичним персоналом та психологічним супроводом освітнього процесу дитини. Ми її умовно назвали «каталізатори». Відомо, що на навчання в ЗДО приходять діти з різними індивідуальними особливостями, спільними та відмінними рисами фізичного, психоемоційного, соціального розвитку. Тому для підвищення ефективності реалізаційного блоку концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО необхідно активне залучення представників групи «каталізаторів». Воно пов'язане з роз'ясненням та пошуком оптимальних шляхів впливу на дитину.

Відповідно до своїх функціональних обов'язків перші повинні на підставі вивчення контингенту дітей проводити постійний контроль за станом їхнього здоров'я, проводити обов'язкові медичні огляди (щоденні та періодичні), здійснювати контроль за організацією та якістю дотримання раціонального режиму освітньо-виховної діяльності, навчального навантаження; контролювати дотримання санітарно-гігієнічних вимог.

Важливими та такими, що входять до функціональних обов'язків медичного персоналу та паралельно стосуються фізичного виховання, а отже й ігрової діяльності є такі окремі напрями роботи [525]:

- проведення аналізування стану здоров'я дітей за результатами медичних оглядів, розробка плану оздоровлення, здійснення контролю за виконанням рекомендацій фахівців;
- інформування батьків і педагогічного персоналу про корекційно-профілактичні заходи, проведення яких передбачається, їх результати;

- здійснення контролю за організацією рухового режиму дітей, проведенням оздоровчо-фізкультурних заходів і їх впливом на організм дитини;
- забезпечення контролю за дотриманням режиму дня та навчальних навантажень згідно з віком дитини;
- проведення бесід та лекцій з дітьми, батьками та працівниками ЗДО щодо здорового способу життя, профілактики травматизму тощо.

Своєю чергою дитячий психолог, що задіяний до роботи ЗДО в межах своїх функціональних обов'язків не ставить діагноз та не проводить лікувальних впливів. В його роботі важливо те, що він займається вивченням та формуванням стану внутрішнього світу дитини. Зокрема у роботі з дітьми психолог ЗДО проводить діагностику та визначення низки гострих для дитини проблем: страхи, тривожність, невпевненість в собі, проблеми в спілкуванні, труднощі сприйняття та обробки інформації, особливості в поведінці дитини, труднощі в період адаптації до умов ЗДО.

У цій частині ми погоджуємося, що дитячий психолог є тим фахівцем, який допомагає дорослим учасникам освітнього процесу ЗДО зрозуміти, що відбувається з дитиною (дітьми). Такий фахівець узагальнює інформацію про актуальний стан дитини, проводить первинну діагностику, узгоджує ефективність роботи усіх учасників освітньо-виховного процесу.

В основі важливості цієї групи суб'єктів ігрової діяльності покладена основна мета роботи психолога, що полягає у збереженні та зміцненні психічного здоров'я дітей, їх гармонійний розвиток, надання своєчасної допомоги у вирішенні психологічних проблем розвитку та різних життєвих ситуаціях.

Серед важливих компонентів роботи психолога, що можуть (повинні) бути враховані при організації ігрової діяльності у фізичному вихованні є такі: психодіагностика (індивідуальна та/або групова з метою раннього виявлення відхилень у розвитку дитини); рекомендації (сприяння постановці завдань та визначенні засобів для розвитку необхідних навичок і якостей); консультування

(підвищення психолого-педагогічної культури і компетенцій інших суб'єктів освітньої діяльності, залучених до роботи із дитиною).

Таким чином інформація від «каталізаторів» виступає надзвичайно потужним та об'єктивним підґрунтям для планування, організації та реалізації заходів у межах концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО. Вона дає можливість максимально точно врахувати індивідуальні особливості дитини та сприяти формуванню (корекції) важливих для окремих дітей характеристик особистості.

Остання група суб'єктів у межах концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО представлена безпосередніми її реалізаторами. Ними виступають інструктори фізичної культури та вихователі.

Зрозуміло, що на «реалізаторів» з однієї сторони активно впливають представники «мотиватори» (вони визначають генеральну стратегію ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей), а з іншої – «каталізатори» (мають цілісну інформацію про контингент дітей, що потрібно враховувати при складанні програми занять на певний відтинок часу).

Звернемо увагу на основну дійову особу в реалізації концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО. Згідно типової посадової інструкції до ключових завдань інструктора з фізичної культури серед інших входить проведення занять з фізичного виховання дітей; конкретизація завдань та змісту кожного конкретного заняття з урахуванням віку, підготовленості, індивідуальних психофізичних особливостей і самопочуття дітей; надання диференційованої допомоги дітям при оволодінні уміннями і навичками; сприяння розвитку інтересу дитини до систематичного фізичного удосконалення; формування вольових якостей вихованців.

Окрім цього важливими функціями у процесі професійної діяльності, які суттєво доповнюють розуміння ролі групи «реалізаторів» у межах ігрової діяльності є відповідальність інструктора ФК за безпеку дітей під час занять різними формами фізичної культури, розроблення пропозицій щодо удосконалення фізично-оздоровчої роботи; сприяння вихованню дітей та їхній

адаптації до життя в душі взаєморозуміння та злагоди; пропагування в освітньому середовищі ЗДО здорового способу життя.

При цьому підтвердженням наших тверджень щодо взаємодії різних груп у межах суб'єктного блоку концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО є наступне. Інструктор ФК спільно з медичними працівниками контролює стан фізичного здоров'я дітей, також за погодженням з адміністрацією закладу має право обирати та використовувати фізкультурно-оздоровчі методики роботи з дітьми [294].

Звичайно, що внаслідок високої відповідальності за життя та безпеку дітей до посади інструктора з фізичної культури ЗДО ставляться високі вимоги зі сторони знань, умінь та навичок професійної діяльності.

Схожа ситуація з участю та залученням до цього процесу вихователя. Незважаючи на значно більший обсяг посадових обов'язків у межах професійної діяльності в ЗДО, вихователі також мають певні зобов'язання в частині фізичного виховання та, відповідно, реалізації положень концепції ігрової діяльності серед дошкільнят.

Варто виокремити ті, які безпосередньо чи опосередковано стосуються запропонованої проблематики. Це зокрема здійснення нагляду за довіреними дітьми; спостереження за станом і зміцненням здоров'я дітей в групі, проведення спільно з іншими працівниками комплексних заходів, що сприяють психофізичному розвитку дітей; здійснення освітньої роботи в тісному контакті з іншими спеціалістами; вивчення індивідуальних здібностей, схильностей та інтересів дітей; сприяння розвитку кожної дитини; забезпечення дотримання встановленого режиму дня і занять; допомога інструктору з фізичної культури у підготовці до свят, організації дозвілля дітей тощо.

Також в інших джерелах ми знаходимо інформацію стосовно відповідальності вихователя за життя і здоров'я дітей під час їх перебування в установі, та необхідності з його сторони забезпечувати умови для засвоєння та розвитку здібностей дітей; розробляти методичні матеріали, наочні посібники, дидактичні ігри; використовувати новітні технології; підбирати методичний

матеріал для практичної роботи з дітьми; працювати в тісному контакті з іншим колегами; вивчати індивідуальні особливості дитини, знати її схильності і характер, допомагати в становленні і розвитку як особистості; створювати оптимальні умови для фізичного та психічного розвитку дітей; впроваджувати в педагогічний процес рекомендації щодо організації освітнього та фізкультурно-оздоровчого процесу; впроваджувати особистісно-орієнтовану модель освітнього процесу; створювати сучасне ігрове предметно-розвивальне середовище відповідно до вікових особливостей дітей та напрямків роботи з ними; забезпечувати виконання рухового режиму; підбирати матеріали для проведення занять, організації індивідуальної роботи з дітьми; при необхідності виготовляти додаткові посібники, дидактичні ігри, роздавальний матеріал; проводити режимні моменти (гімнастику пробудження, гігієнічну гімнастику, фізкультхвилинки та фізкультурні паузи); дотримуватися режиму прогулянок та розкладу й тривалості занять [445].

5.5. Характеристика взаємозв'язків елементів концепції ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання

Для підтвердження системного бачення концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку ми провели аналізування взаємозв'язків між окремими елементами та компонентами. Це проведено на основі функцій тих чи інших елементів у розумінні цілісності процесу та забезпеченні ефективності та результативності. Виокремлено три відносно незалежних та водночас тісно взаємопов'язаних блоки (методологічний, реалізаційний та суб'єктний). Зрозумілим є те, що усі компоненти концепції підпорядковуються генеральній меті та завданням. Ураховуючи, що на нижчому рівні концепція представлена трьома блоками (методологічний, реалізаційний та суб'єктивний) закономірно, що вони між собою тісно пов'язані. Певною мірою кожен з них впливає на інші, проте логічними внутрішніми зв'язками, пов'язаними з прямим впливом однієї підсистеми на іншу є такі. Усі компоненти та загалом підсистема методологічного блоку мають прямий вплив

підпорядкувального характеру на підсистему реалізаційного блоку. Вони визначають саму сутність процесів у межах реалізаційного блоку. Так само системно визначальний вплив на реалізаційний блок має підсистема (її компоненти) суб'єктного блоку. Це пов'язано із тим, що суб'єктний блок представлений елементами, які є основними дійовими особами в реалізації ігрової діяльності в процесі фізичного виховання. Загалом відсутня можливість нехтування жодним з елементів суб'єктного блоку, тому як це нівелює усю функціональність концепції як цілісної системи.

Водночас між собою методологічний та суб'єктний блоки мають опосередковані впливи. Це пояснюється тим, що методологічний блок безпосередньо впливає на сутність процесу ігрової діяльності, а суб'єктний на її організаційну (реалізаційну) складову. Однак у окремих компонентах суб'єктного блоку («мотиватори», «реалізатори», «каталізатори») присутні функціональні обов'язки, які повинні узгоджуватися з фундаментальними положеннями методологічного блоку (закономірності, принципи, функції). Вони прописані у відповідних посадових інструкціях та продиктовані професіограмою відповідних соціальних ролей.

На наступному ієрархічному рівні уже представлені окремі компоненти та елементи підсистем концепції ігрової діяльності. Для двох з них вони мають виражену внутрішню ієрархічність (методологічний та реалізаційний блоки) та для суб'єктного умовну внутрішню ієрархічність.

Так для методологічного блоку можна спостерігати поступовий перехід від фундаментальних положень концепції ігрової діяльності до більш деталізованих. Тобто від закономірностей, функцій та принципів до мети і завдань та методів й засобів. Водночас методи та засоби мають взаємозв'язки із метою та завданнями ігрової діяльності. Це пов'язано логічністю планування та організації процесу ігрової діяльності у фізичному вихованні. Суб'єкти діяльності при виборі методів та засобів повинні керуватися основною метою та завданнями. Водночас ми не можемо конструювати мету та виокремлювати завдання без урахування номенклатури методів та засобів ігрової діяльності.

При укладанні реалізаційного блоку також спостерігається чіткий та підпорядкований зв'язок між окремими елементами концепції. Він, першочергово, зумовлений наявністю алгоритму побудови окремої програми занять, що визначає реалізацію суті концепції. При такій послідовності визначається мета створення програми занять, відповідно виокремлюються завдання. Під ці компоненти, з урахуванням реальних умов, добираються методи та засоби ігрової діяльності, за допомогою яких плануються педагогічні впливи на дошкільнят та для констатації ефективності проводяться контрольні заходи (різного спрямування).

Разом із тим, у межах суб'єктного блоку ми можемо констатувати наявність тісних взаємозв'язків між компонентами, зумовлених професійною спрямованістю діяльності. Так «реалізатори» (інструктор фізичної культури, вихователь) повинні виконувати свої обов'язки та вести роботу з батьками з питань виховання дітей у сім'ї, залучати їх до активної співпраці з ЗДО, співпрацювати з батьківським активом і окремими батьками, забезпечувати створення необхідних умов для успішної реалізації освітньо-виховної програми тощо. Це має відбуватися на тлі отримання консультативної психолого-педагогічної інформації про стан дітей від відповідних груп фахівців (у нашому випадку «каталізаторів»).

Своєю чергою, усі працівники ЗДО повинні підпорядковуватися та діяти з чітким інформуванням адміністрації закладу. Адміністрація визначає стратегію роботи та розвитку ЗДО та відповідно розподіляє функціональні обов'язки між різними групами працівників. Це стосується також ігрової діяльності у фізичному вихованні. Також адміністрація здебільшого повинна дослухатися до думки батьків, як замовників освітніх послуг для дитини.

Обґрунтування взаємозв'язків між компонентами окремих підсистем концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО вказало на наступне. Компонент, що містить мету і завдання та методи і засоби (методологічний блок) тісно пов'язаний та визначає структуру та зміст програми занять. Зокрема він впливає на мету та завдання, методи та засоби, що будуть застосовані у окремій

програмі занять на основі ігрової діяльності. Фактично, ті мета і завдання, методи та засоби, які є в окремій програмі занять є похідними з узагальнених компонент мети та завдань, методів та засобів, викладених у методологічному блоці концепції.

Якщо брати до уваги узагальнений компонент засобів (методологічний блок), то він вичерпно представлений класифікацією засобів ігрової діяльності (див. розд. 4). Також, саме на її основі добираються засоби та методи для окремих програм занять у фізичному вихованні дошкільнят на основі ігрової діяльності.

При розгляді зв'язків компонентів суб'єктного та реалізаційного блоку (підсистем) концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО звернемо увагу на наступне. Окремі групи суб'єктів чітко визначають окремі компоненти реалізаційного блоку. Загальну координацію та реалізацію програми занять здійснюють представники «реалізатори» (інструктор фізичної культури та вихователь). Це зумовлює прямий та вагомий зв'язок. Водночас на елементи програми занять мають вплив інші суб'єкти. Так, адміністрація та батьки («мотиватори») мають суттєвий вплив на такі елементи як мета програми занять на основі ігрової діяльності. Водночас адміністрація несе відповідальність за створення та дотримання якісних умов для реалізації окремих програм занять.

Якщо говорити про такі елементи як завдання та контроль, то тут, окрім визначальної ролі «реалізаторів» важливі функції виконують «каталізатори». З однієї сторони вони допомагають «реалізаторам» уточнювати завдання для контингенту дітей з урахуванням особливостей індивідуального (групового) розвитку, а з іншого – повинні долучатися до контролю результатів ігрової діяльності з метою подальшої корекції, удосконалення чи інтерпретації самого процесу в межах програми занять.

Узагальнюючий компонент («класифікація засобів ігрової діяльності») тісно взаємопов'язаний з компонентом «реалізаторів» (суб'єктний блок). Це пов'язано із тим, що професійні функції суб'єктів діяльності (інструктора фізичної культури та вихователя) значною мірою залежать від знань

особливостей засобів ігрової діяльності в межах фізичного виховання дошкільнят, які відображені у відповідній класифікації (див. розд. 4).

Окремим незалежним від інших підсистем (блоків) компонентом в межах концепції виступають «індивідуальні особливості контингенту». Це пов'язано із тим, що уся концепція (система) ігрової діяльності пов'язана із гострою потребою урахування індивідуальних особливостей контингенту дітей залучених до занять (власне процесу). Цей компонент впливає на узагальнену сукупність мети та завдань, методів і засобів у межах «методологічного блоку», на сукупність засобів (відображені у класифікації засобів ігрової діяльності) та повинен бути врахованим суб'єктами діяльності («реалізатори», «мотиватори») при деталізації мети та завдань окремих програм занять на основі ігрової діяльності.

Підсумковим та водночас визначальним елементом концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО виступає результат. Ми вважаємо, що результат може відображати досягнення бажаного ефекту (стану) усієї системи на кількох рівнях. Це узагальнений рівень, що відображає мету та завдання концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку; підсистемний рівень, що відображений відповідністю досягнення мети та завдань визначених у методологічному блоці концепції та частковий результат, пов'язаний з досягненням мети та завдань окремої програми занять (реалізаційний блок). На підставі зіставлення суті отриманого результату (ефективності) з даними покладеними в основу програми занять (індивідуальні особливості контингенту, мета та завдання програми тощо) відбувається інформування усіх учасників суб'єктного блоку концепції («мотиватори», «реалізатори», «каталізатори»). У разі, якщо отриманий результат відповідає уявленням стейкхолдерів про ефективність, його підсумки заносяться до бази даних та доводяться до зацікавлених осіб. У протилежному випадку, ми передбачаємо, що на підставі результатів, які не відповідають очікуванню, можлива корекція структури та змісту програми занять на підставі тих самих вихідних даних для побудови програми.

Висновки до розділу 5

1. Передумовами поглибленого вивчення ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку та формування відповідної концепції виступає приналежність її до соціальних систем, що передбачають взаємодію суб'єктів із визначеною метою, створенням впливу та отриманням результату. Метою виступає гармонійний всебічний розвиток дитини на засадах людиноцентризму та пріоритетами на становлення раціональних рис її особистості.

Ігрова діяльність є самостійним видом розвитку дитини дошкільного віку, способом пізнання та спрямування життєдіяльності з дотриманням системних положень: актуальності (зорієнтовано на розв'язання найважливіших проблем у фізичному вихованні), прогностичності (відображення наявних та ймовірних вимог до організації ігрової діяльності), раціональності (як вибір цілей і способів для досягнення максимального результату), цілісності (забезпечення повноти дій, необхідних для досягнення мети), контрольованості (визначення кінцевих і проміжних очікуваних цілей).

2. Створення концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку передбачає консолідацію зусиль для інтегрованого й інклюзивного залучення ігрової діяльності в освітній процес дітей дошкільного віку в умовах закладів дошкільної освіти на науковому та методологічному рівні, що надасть змогу безпосередньо та/чи опосередковано використовувати специфічну групу засобів і методів для розв'язання різних груп завдань на певному рівні розвитку особистості.

3. Структура концепції містить три блоки, що становлять взаємопов'язані підсистеми (методологічний, суб'єктний і реалізаційний). У межах першого блоку визначено закономірності, функції та принципи ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Їм підпорядковано мету й завдання та методи й засоби. Зміст і спрямованість засобів подано у відповідній класифікації. Суб'єктний блок представлено стейкхолдерами – усіма зацікавленими учасниками, містить умовний розподіл на «мотиваторів» (адміністрація, батьки), «каталізаторів» (медичний персонал, психолог) та

«реалізаторів» (інструктор фізичної культури, вихователь). Реалізаційний блок представлено безпосередніми заходами для досягнення мети концепції на основі укладання окремих програм занять. Вони побудовані з урахуванням алгоритму та послідовно відображають мету, завдання, методи, засоби, умови та контроль. Їх послідовність залучення та змістове наповнення дає підстави для визначення алгоритму побудови програми занять у межах реалізації концепції ігрової діяльності.

Елементом, що впливає на інші компоненти структури концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку, є індивідуальні особливості контингенту, що визначають спрямованість змісту концепції. Підсумковим елементом визначено результат на узагальненому рівні (відповідність меті та завданням концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО), підсистемному рівні (відповідність меті й завдань, визначених у методологічному блоці) та частковому рівні (відповідність меті й завданням окремої програми занять).

Результати за розділом представлені у працях: [374, 382, 383, 404, 410].

РОЗДІЛ 6

ВЕРИФІКАЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ТА МЕТОДИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ КОНЦЕПЦІЇ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Реалізаційні положення концепції були перевірені за допомогою окремих авторських програм, для кожної з яких було визначено мету, завдання, методи, засоби, умови реалізації, а також засоби контролю, характерні для кожної з них.

6.1. Ефективність програми фізкультурно-оздоровчих занять із використанням народних ігор в процесі фізичного виховання дітей 3-4 років

Тенденції національно-патріотичного виховання актуалізують використання народних ігор у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Фізкультурно-оздоровчі заняття із використанням народних ігор є однією з форм роботи з оздоровлення і зміцнення дитячого організму, гармонійного фізичного розвитку. Використання українських народних ігор обумовлюється програмою з фізичного виховання, яка передбачає застосування цих засобів з метою прилучення дітей до занять фізичними вправами.

Структурними елементами програми фізкультурно-оздоровчих занять із пріоритетним використанням засобів народних ігор є: мета, завдання, принципи, організаційно-методичні умови реалізації програми, а також критерії визначення її ефективності.

Метою програми є поліпшення соматичного здоров'я, розвиток психомоторних якостей, пізнавальної сфери, формування рухових умінь і навичок та підвищення емоційного стану дітей 3–4 років.

Відповідно до встановленої мети розв'язувались основні завдання, які тісно взаємопов'язані:

- зміцнення здоров'я, сприяння фізичному розвитку, зміцнення опорно-рухового апарату, профілактика захворювань;

- формування навичок та стереотипів здорового способу життя;
- формування стійкого інтересу до занять фізичними вправами, до народних ігор, бажання використовувати їх у самостійній руховій діяльності;
- збагачення рухового досвіду дошкільнят новими руховими діями, сприяння розвитку психомоторних якостей; покращення емоційного стану;
- розвиток психічних процесів;
- виховання позитивних морально-вольових якостей.

При організації й проведенні народних ігор необхідно враховувати ідейність, науковість і плановість застосування ігор, спрямованість на досягнення виховних, навчальних та оздоровчих завдань. Програмування фізкультурно-оздоровчих занять із використанням народних ігор базувалося з дотриманням принципів виховного характеру навчання, народності виховання, доступності, природовідповідності, наочності, послідовності, свідомості і активності, емоційності.

Запропонована програма не замінює і не виключає обов'язкових занять фізичними вправами відповідно до програми «Я у Світі» [214]. Мова йде про пріоритетне включення у фізкультурно-оздоровчу роботу українських народних ігор, які сприяють підвищенню мотивації до систематичних занять, розвитку психомоторики, пізнавальної сфери, покращенню емоційного стану. Отже, у процесі фізкультурно-оздоровчих занять нами були використані як традиційні засоби фізичного виховання, так й засоби народних ігор (рис. 6.1).

У процесі проведення народних ігор нами використовувалися малі фольклорні жанри, такі як заклички (перед грою, під час гри), зазивалки (для збору дітей на гру), зговірки (для розподілу дітей), лічилки (для вибору ведучих), промовки (під час хороводів, ігор-піжмурок), мирилки (для усунення суперечок, конфліктів під час гри), прислів'я та приказки (для підведення підсумків) (Додаток С.1).

Всі ігри супроводжувалися образною мовою, був притаманний певний текст (приказки, примовки, спів).

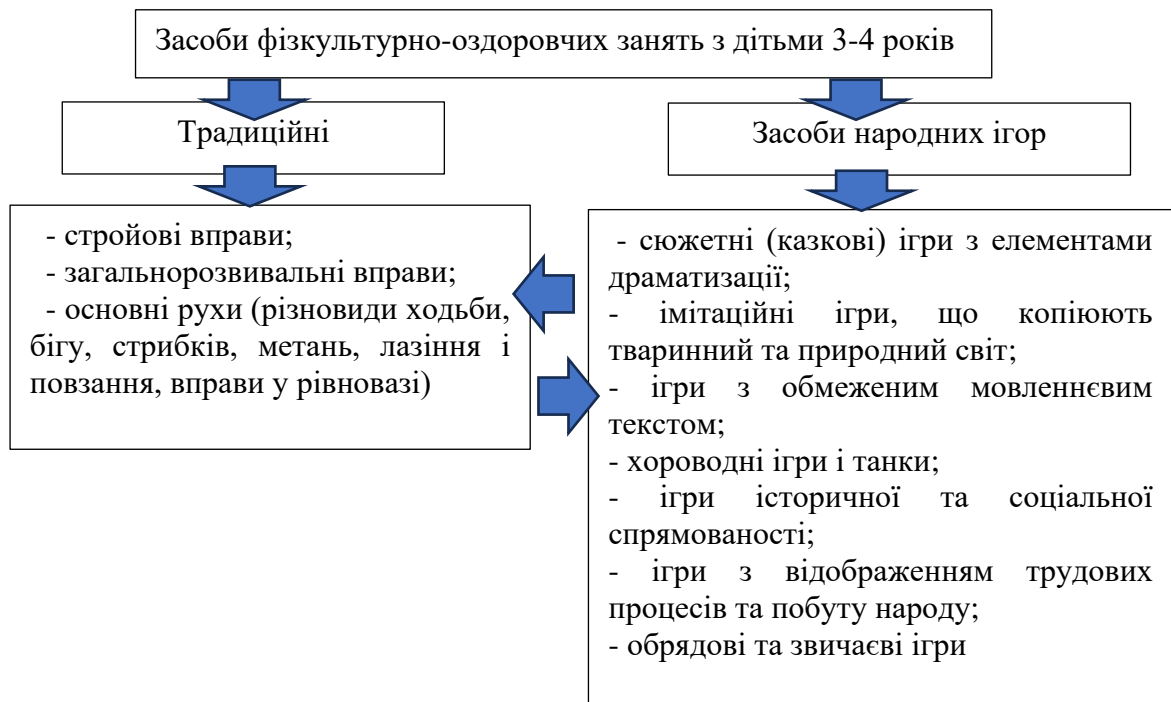

Рис. 6.1. Зміст фізкультурно-оздоровчих занять з пріоритетним використанням засобів народних ігор

Сюжетні казкові ігри з елементами драматизації представляють закінчені ігрові дійства з ігровими ролями, визначеним перебігом подій у забаві, всі вони супроводжуються яскравим, образним, виразним мовленням («Ріпка», «Колосок», «Коза-дереза»).

Хороводні ігри, переважаючий зміст яких складають танки і танцювальні дії з пісенним супроводом – хороводи. Нескладні рухи (діти ходять по колу, можливий повільний біг) супроводжуються пісенним текстом («Огірочки», «Гра в хусточку», «Подоляночка», «Перепілочка»).

Імітаційні забави відображають характерні рухи та поведінку птахів і тварин («Перепілонька», «Коза», «Квочка»), природні явища («Метелиця», «Дощ», «Шум»).

Обрядові та звичаєві ігри сприяють ознайомленню дітей з обрядами і традиціями українського народу, передають характерні події з його життя (веснянки, калиту, великодні, купальські ігри, косовицю, початок жнив тощо), супроводжуються обрядовими піснями (колядками, щедрівками, веснянками, гаївками тощо). Обрядові ігри добираються відповідно до сезону і календарних свят (ритуально-обрядові) з використанням дзвіночків, хустиночок, мотузків,

поясів, крашанок та писанок, ігровий реквізит – згідно тематики свят («Розлилися води», «Котка», «Чий віночок кращий»).

Більшість ігор історичної та соціальної спрямованості передають характер тієї епохи, в яку вони створювалися («Король», «Відьма», «Дзвін»).

У побутових народних іграх відображено буденне життя людей, працю українського народу (землеробство, рибальство, тваринництво, ковальство, мисливство тощо) («Коваль», «Жили у бабусі», «Як було у баби»).

Окрему групу становлять народні рухливі ігри з обмеженим мовленнєвим текстом, в яких текст подається як лічилка, примовка, перегукування («Панас», «Їду, їду», «Іваночку, покинь схованочку», «Піжмурки»).

На основі визначених завдань і засобів фізкультурно-оздоровчих занять із пріоритетним використанням народних ігор для дошкільників 3–4 років був розроблений зміст програмного матеріалу.

Загальнорозвивальні вправи з предметами і без них: вправи для рук і плечового поясу; вправи для ніг; вправи для тулубу; ЗРВ з предметами; ЗРВ сюжетного характеру.

Стройові вправи: шикуння групою, врозтіч, у колону по одному, у колону парами; шикуння у колону з перешикунням у пари; шикуння у шеренгу та рівняння по лінії з поворотом у колону; перешикуння в коло за орієнтиром; перешикуння з колони в шеренгу і навпаки; повороти направо і наліво переступанням.

Вправи у ходьбі: ходьба групою, парами у групі, врозтіч; чергування ходьби врозтіч з ходьбою групою; ходьба в колоні по одному, в колоні парами, на передній частині стопи; ходьба з високим підніманням коліна, «змійкою», по колу, тримаючись за руки; ходьба з прискоренням та уповільненням, по мотузці, широким і дрібним кроком, переступання через перепону, по похилій та горизонтальній поверхні; ходьба із додатковими завданнями, із зміною напрямку за сигналом, приставним кроком.

Вправи у бігу: біг групою, парами у групі; чергування бігу врозтіч з бігом в обумовлене місце; біг в колоні з прискоренням та уповільненням; біг в колоні

парами, чергування бігу парами з бігом врозтіч; біг по колу, тримаючись за руки; біг із зупинкою за сигналом, зі зміною напрямку за сигналом; біг з високим підніманням стегна, із зміною темпу за сигналом; біг на швидкість.

Вправи у стрибках: стрибки на двох ногах на місці; стрибки з повним обертом; стрибки з просуванням уперед; стрибки вгору з діставанням предмету; зістрибування з висоти (20 см) у намальоване коло; стрибки у довжину з місця через смуги; стрибки зі зміною положення ніг; стрибки через предмети висотою 20 см; стрибки у висоту з місця через мотузку.

Вправи у киданні, ловлі, метанні: прокочування м'яча двома руками уздовж лінії та один одному; прокочування м'яча між предметами (ширина – 50 см), під дугу; кидання м'яча на підлогу та ловіння його, стоячи на місці; ловіння м'яча з відстані 1–1,5 м; кидання м'яча вперед двома руками знизу та з-за голови; кидання м'яча двома руками з-за голови через мотузку (відстань 1,5 м); кидки предметом в ціль; метання на дальність правою і лівою рукою.

Вправи у повзанні, лазінні: повзання на колінах та кистях по прямій та звивистій доріжці; повзання за предметом, який котиться; повзання по дошці та лаві на колінах і кистях; підповзання між ніжками стільця та в обруч довільним способом; перелізання через колоду; повзання по похилій дошці з переходом на драбину; лазіння по драбині.

Вправи на рівновагу: ходьба з переступанням через предмети та рейки драбини; ходьба по похилій дошці, з обруча в обруч; ходьба по гімнастичній лаві з додатковим завданням; ходьба по лаві на колінах і кистях; ходьба по «купинках»; ходьба по колоді з додатковим завданням; ходьба по мотузці.

Народні ігри з ходьбою, бігом, на утримання рівноваги: «Коти», «Сірий кіт», «Квочка», «Жмурки», «Гра з хустинкою», «Дрібушечки», «Воронята», «Курочка-чубарочка», «Білки», «Вітер дує з-під воріт», «Гуси-лебеді», «Птахи», «Карасі і щука», «Хитра лисиця».

Народні ігри зі стрибками: «Повінь», «Горобчики-стрибунці», «Кізонька», «Глечики», «Вовк і кози». «Вудка», «З купини на купину», «Жаби і чапля», «Вовк у рову», «Коники», «Не потрап!».

Народні ігри з повзанням і лазінням: «Бджілки», «Кролики», «Кішка й кошенята», «Миші в коморі», «Квочка і курчатка», «Ведмідь і бджоли», «Переліт птахів», «Курочка і горошинки».

Народні ігри з метанням, киданням і ловом: «Мисливці та зайці», «Влуч у коло», «Хто найвлучніший?», «Мисливець і звірі», «Хто далі кине».

Народні ігри на орієнтування у просторі: «У річку – гоп!», «Відгадай, звідки дзвоник лунає?», «Горюдуб», «Чий вінок кращий», «Бережи предмет», «Відгадай, чий голосок?», «Знайди, де заховано», «У лісочку на горбочку».

З урахуванням змісту програмного матеріалу та власних експериментальних даних, нами був підібраний рекомендований ігровий матеріал комплексного розвитку психомоторних якостей, пізнавальних процесів та емоційного стану для дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізкультурно-оздоровчих занять з використанням засобів народних ігор (Додаток С.2). Фрагмент моделей комплексного розвитку психомоторних якостей, пізнавальних процесів та емоційного стану представлений у табл. 6.1.

Основними формами реалізації програми фізкультурно-оздоровчих занять із використанням народних ігор були: заняття з фізичної культури; фізкультурні паузи (динамічні перерви); активний відпочинок дітей (прогулянки); самостійна ігрова діяльність дітей у 2-й половині дня; фізкультурні свята.

Народні ігри на занятті з фізичної культури у ЗДО використовувалися в трьох його частинах: у підготовчій, в основній і в заключній.

У підготовчій частині заняття використовували ігри, спрямовані на невелику рухливість і складність, на увагу, зосередженість, швидкість реакції, поступову психологічну і фізіологічну підготовку організму дошкільника до фізичного навантаження в основній частині заняття. Це в основному ігри малої інтенсивності («Совонька», «Швидко по місцях», «Квач парами», «Панас»).

В основній частині заняття застосовували ігри на розвиток швидкості рухів та координації, ігри, які сприяють закріпленню й удосконаленню тих чи інших рухових дій (біг, стрибки, метання). У цій частині чергуються ігри з середньою і великою інтенсивністю («Квочка», «Кіт і миші»).

Таблиця 6.1

Зміст моделей комплексного розвитку психомоторних якостей, пізнавальних процесів та емоційного стану дітей 3–4 років в процесі фізкультурно-оздоровчих занять з використанням народних ігор (фрагмент)

Зміст	Психомоторна якість, яка переважно розвивається	Пізнавальний процес, який переважно розвивається	Методичні рекомендації			
			Інтенсивність, ЧСС, уд./хв	Тривалість, с	Кількість повторень, к-сть разів	Інтервали відпочинку, с
«День і ніч»	Швидкість рухів	Сприйняття, увага, пам'ять	160-180	6-8	3-4	150-180
«Повінь»	Динамічна координація, швидкість рухів	Увага	150-160	8-10	4-5	120-150
«Піжмурки»	Координація (просторове орієнтування)	Сприйняття, увага	130-150	15-40	5-6	90-120
«Коти»	Статична координація, рухова пам'ять	Увага, пам'ять	130-150	15-40	4-5	90-120
«Бджілки»	Швидкість рухів	Увага, ува	150-180	8-10	3-4	120-150
«Бабуся та кошенята»	Дрібна моторика	Мислення, увага	130-140	15-40	3-4	90-120
«Чий вінок краще»	Ритмічність рухів	Увага	130-150	15-45	5-6	90-120

У заключній частині заняття використовували народні ігри для зниження фізичного і психологічного навантаження дошкільників, ігри на увагу, з простими рухами на відновлення дихання («Чий голос?», «Пташки», «Качечки», «Відгадай хто підходить?»).

Визначаючи гру, ми враховували її місце в режимі дня і дотримувалися певної послідовності в діяльності дітей. Тривалість рухливої гри для дітей 3–4 років життя становить у середньому 6–8 хвилин з повторенням кожної гри 3–5 разів.

Організацію проведення народних ігор із дітьми 3–4-х років слід розподілити на три періоди (відповідно до пори року та терміну перебування дитини у групі). Метою такої періодизації є поступове залучення дитини до колективних видів народних ігор, пристосування до сезонних явищ. Набутий за певний час руховий досвід дозволяє вихователю та інструктору ФК застосовувати нові, більш складні ігри та вводити ускладнені варіанти раніше вивчених ігор.

Для дітей дошкільного віку, руховий досвід яких дуже малий, рекомендуються ігри сюжетного характеру з елементарними правилами і простою структурою («Мак», «Іди, іди, дощику»).

Народні ігри сюжетного характеру проводилися під музичний супровід, що викликало у дітей більшу зацікавленість і проходило значно жвавіше. Добираючи музику до гри, враховувалося, що кожний рух у грі має своєрідний характер, тому важливо знайти для нього відповідний музичний супровід. Наприклад, біг, стрибки на місці або з просуванням вперед потребують легкої, бадьорої музики; плавні рухи руками, повільна ходьба – спокійної. У сюжетних іграх використовували різний атрибут: маски, костюми «героїв» («Вовк», «Кошеня», «Коза», «Зайчик», «Рибак», «Козак» тощо).

Під час проведення фізкультурно-оздоровчих занять із використанням засобів народних ігор використовувались такі способи організації дошкільнят: індивідуальний, груповий, фронтальний.

У процесі реалізації програми були застосовані загально-педагогічні і специфічні методи фізичного виховання, які є складовою цілісного педагогічного процесу, спрямованого на формування гармонійно розвинутої особистості дитини. Засвоєнню дитиною рухового досвіду та якісному її розвитку сприяли такі методи навчання: інформаційно-рецептивний, репродуктивний, формування (розвитку) творчості.

Інформаційно-рецептивний метод характеризується взаємозв'язком та взаємозалежністю між діяльністю педагога та дитини. У цьому спільному процесі він дозволяє комплексно використовувати різні способи навчання; вихователю чітко, конкретно, образно донести знання, а дитині – усвідомлено їх запам'ятати та засвоїти.

Повноцінне засвоєння рухових дій забезпечує репродуктивний метод (тобто відтворення способів діяльності). Вихователь, реалізуючи цей метод, продумує систему фізичних вправ на відтворення відомих дитині рухів, які сформувалися в процесі застосування ним інформаційно-рецептивного методу. Вправляючись у рухових діях, дитина уточнює та відтворює їх за цим прикладом.

Реалізації творчих задумів сприяв метод творчих завдань. Педагог пропонує дитині придумати певні фізичні вправи. Вона виконує їх одна, з групою, у колоні, шерензі, з предметами та без них. При цьому, вигадуючи ігрові сюжети, дитина набуває вміння реалізувати свій задум.

Перцептивний підхід, основою якого є джерело передачі інформації та характер її сприйняття, передбачав виділення вербальних і невербальних методів навчання, що відображають як діяльність педагога (розповідь, пояснення, показ тощо), так і діяльність дітей (слухові, зорові, моторні сприйняття).

Важлива умова успішної ігрової діяльності дітей дошкільного віку – розуміння ними змісту і правил народної рухливої гри. Пояснення вихователем складових гри доповнювалося показом.

Для регулювання фізичного навантаження застосовувалися різні методичні прийоми: зменшення або збільшення тривалості гри, зміна дистанції, яку пробігають діти, спрощення або ускладнення правил, введення невеликих пауз

для відпочинку або аналізу помилок. Діти найбільш адекватно реагували на фізичне навантаження, яке отримували в результаті залучення до ігрової діяльності, тому організація фізкультурно-оздоровчих занять відбувалась таким чином, щоб заняття сприймалися дітьми як частина гри, при широкому застосуванні ігрового методу.

Перевірку ефективності впровадження програми фізкультурно-оздоровчих занять із використанням народних ігор в умовах ЗДО було здійснено під час формувального педагогічного експерименту, який тривав шість місяців. У дослідженні брали участь 57 дітей 3-4 років, серед яких 29 дівчаток та 28 хлопчиків. Оцінюючи ефект від запропонованої програми, ми робили акцент на такі найважливіші показники, як показники психомоторики, пізнавальних процесів та емоційний стан.

На початку експериментального дослідження показники психомоторики та психоемоційного стану дітей 3-4 років, які входили до контрольної та експериментальної груп статистично достовірно не відрізнялись ($p > 0,05$).

Аналіз результатів педагогічного експерименту виконання тестових завдань дав змогу оцінити стан і рівень зрілості центральних механізмів організації психомоторики дітей (табл. 6.2).

У межах реалізації експерименту встановлено позитивну динаміку у розвитку психомоторних якостей дітей обох груп, як КГ так ЕГ (табл. 6.2). Так у виконанні тесту на статичну координацію середньостатистичне значення покращилося на 0,47 бала у дівчаток та на 0,50 бала у хлопчиків ЕГ, тоді як в КГ на 0,28 бала у дівчаток та 0,36 бала у хлопчиків. У тесті на динамічну координацію показник покращився в ЕГ на 0,80 бала у дівчаток та 0,71 бала у хлопчиків, а в КГ на 0,35 бала у дівчаток та 0,36 бала у хлопчиків.

Показник швидкості рухів у ЕГ зазнав зростання на 0,66 бала у дівчаток та на 0,64 бала у хлопчиків, тоді як в КГ на 0,28 бала у дівчаток та на 0,13 бала у хлопчиків. Різниця середньостатистичних значень виконання тесту на координованість мікрорухів руки та пальців становить в ЕГ 0,54 бала у дівчаток та 0,57 бала у хлопчиків, тоді як в КГ 0,33 бала та 0,27 бала відповідно. Середній

показник у тесті на ритмічність рухів в ЕГ покращився на 0,70 бала у дівчаток та 0,71 бала у хлопчиків, а у однолітків КГ на 0,21 бала та 0,36 бала відповідно.

Таблиця 6.2

Показники психомоторних якостей дітей 3-4 років на початку та наприкінці дослідження (n=57), бали

Тести	Стать	КГ (n=28)		ЕГ (n=29)	
		На початку дослідження	Наприкінці дослідження	На початку дослідження	Наприкінці дослідження
Тест 1	д	2,14±0,23	2,42±0,20	2,26±0,17	2,73±0,17*
	х	1,92±0,19	2,28±0,19	1,85±0,23	2,35±0,22
Тест 2	д	2,35±0,25	2,71±0,24	2,33±0,22	3,13±0,15*
	х	2,64±0,20	3,00±0,10	2,57±0,20	3,28±0,12*
Тест 3	д	2,07±0,22	2,35±0,19	2,00±0,21	2,66±0,20*
	х	2,08±0,21	2,42±0,20	2,14±0,20	2,78±0,18*
Тест 4	д	1,71±0,22	2,14±0,20	1,86±0,22	2,40±0,18*
	х	1,92±0,19	2,28±0,16	1,85±0,23	2,42±0,17*
Тест 5	д	2,57±0,20	2,78±0,21	2,46±0,22	3,16±0,20*
	х	2,28±0,19	2,64±0,22	2,21±0,18	2,92±0,16*
Тест 6	д	2,64±0,17	2,92±0,19	2,47±0,18	3,06±0,19*
	х	2,50±0,20	2,85±0,21	2,57±0,21	3,14±0,17*
Тест 7	д	3,00±0,21	3,28±0,16	2,93±0,14	3,60±0,12*
	х	2,92±0,19	3,21±0,18	2,85±0,20	3,50±0,13*
Тест 8	д	2,50±0,20	2,85±0,17	2,60±0,18	3,13±0,13*
	х	2,35±0,20	2,64±0,17	2,28±0,22	2,93±0,19*

Примітки: * – різниця показників на початку та наприкінці дослідження статистично достовірна при $p < 0,05$; $t = 2,04$; Тест 1. Статична координація, бали. Тест 2. Динамічна координація, бали. Тест 3. Швидкість рухів, бали. Тест 4. Координованість мікрорухів руки та пальців, бали. Тест 5. Ритмічність рухів, бали. Тест 6. Рухова пам'ять, бали. Тест 7. Виразність рухів, бали. Тест 8. Одночасність рухів, бали.

Зростання показника у тесті на рухову пам'ять в ЕГ становило 0,57 та 0,57 бала у дівчаток та хлопчиків відповідно, натомість в КГ 0,28 бала та 0,35 бала у дівчаток та хлопчиків. За середньостатистичним значенням у виконанні тесту на виразність рухів встановлено зростання на 0,67 бала у дівчаток та 0,65 бала у хлопчиків із ЕГ, у однолітків КГ – на 0,28 бала у дівчаток та 0,29 бала у хлопчиків. Показник у виконанні тесту на одночасність рухів покращився в ЕГ на 0,53 бала у дівчаток та на 0,65 бала у хлопчиків, а в КГ на 0,35 бала та 0,29 бала – відповідно.

Зазначимо, що в дітей КГ протягом експерименту статистично значущих розходжень у розвитку психомоторних якостей не відбулося ($p > 0,05$), а в

однолітків ЕГ оцінка після педагогічного експерименту виявилася статистично значуще вищою, аніж до початку педагогічного експерименту ($p < 0,05$).

У результаті педагогічного впливу в ЕГ відбулися зміни у співвідношенні кількості дітей за рівнем розвитку психомоторики (табл. 6.3). Так, наприкінці дослідження серед дівчаток було виявлено на високому рівні – 13,33 %, на рівні вище від середнього – 26,67 %, на середньому – 60,00 %. У хлопчиків, у свою чергу, виявлено на високому рівні – 14,28 %, на рівні вище від середнього – 28,58%, на середньому – 57,14 % відповідно. Варто відзначити, що низького рівня розвитку психомоторних якостей у дітей досліджуваної групи не встановлено.

Таблиця 6.3

Розподіл дітей 3-4 років за рівнем розвитку психомоторних якостей протягом експерименту (n=57), %

Рівень	Стать	КГ (n=28)				ЕГ (n=29)			
		На початку дослідження		Наприкінці дослідження		На початку дослідження		Наприкінці дослідження	
		n	%	n	%	n	%	n	%
Високий	д	1	7,14	1	7,14	1	6,67	2	13,33
	х	1	7,14	1	7,14	1	7,14	2	14,28
Вище середнього	д	3	21,43	4	28,58	3	20,00	4	26,67
	х	3	21,43	3	21,43	3	21,43	4	28,58
Середній	д	7	50,00	8	57,14	8	60,00	9	60,00
	х	7	50,00	8	57,14	7	64,29	8	57,14
Низький	д	3	21,43	1	7,14	3	13,33	-	-
	х	3	21,43	2	14,29	3	7,14	-	-
Критичний	д	-	-	-	-	-	-	-	-
	х	-	-	-	-	-	-	-	-

Складовою педагогічного дослідження стало визначення показників психічних процесів дітей молодшого дошкільного віку, що дозволило виявити рівень інтелектуального розвитку, довільності, особливості особистісної сфери (табл. 6.4).

Наприкінці дослідження у дівчаток 3-4 років ЕГ було визначено загальну оцінку психічного розвитку $7,93 \pm 0,53$ бала, у порівнянні із $6,20 \pm 0,41$ бала на початку дослідження, що на 1,73 бала більше ($p < 0,05$). У хлопчиків було обчислено в кінці дослідження загальна оцінка психічного розвитку $7,85 \pm 0,46$

бала, у порівнянні із $5,93 \pm 0,41$ бала на початку дослідження, що на $1,92$ бала більше ($p < 0,05$).

Таблиця 6.4

Показники психічних процесів дітей 3-4 років на початку та наприкінці дослідження ($n=57$), бали

Субтести	Стать	КГ ($n=28$)		ЕГ ($n=29$)	
		На початку дослідження	Наприкінці дослідження	На початку дослідження	Наприкінці дослідження
Субтест 1	д	$0,92 \pm 0,12$	$1,07 \pm 0,07$	$1,00 \pm 0,13$	$1,26 \pm 0,11$
	х	$0,93 \pm 0,12$	$1,14 \pm 0,09$	$0,92 \pm 0,12$	$1,21 \pm 0,11$
Субтест 2	д	$1,21 \pm 0,15$	$1,35 \pm 0,30$	$1,20 \pm 0,14$	$1,46 \pm 0,13$
	х	$1,07 \pm 0,12$	$1,42 \pm 0,13$	$1,14 \pm 0,09$	$1,64 \pm 0,13$
Субтест 3	д	$1,21 \pm 0,11$	$1,28 \pm 0,16$	$0,93 \pm 0,06$	$1,40 \pm 0,13$
	х	$0,92 \pm 0,12$	$1,21 \pm 0,15$	$0,93 \pm 0,07$	$1,50 \pm 0,13$
Субтест 4	д	$0,85 \pm 0,09$	$1,21 \pm 0,11$	$0,86 \pm 0,13$	$1,33 \pm 0,12$
	х	$1,00 \pm 0,14$	$1,07 \pm 0,07$	$0,93 \pm 0,16$	$1,14 \pm 0,09$
Субтест 5	д	$0,92 \pm 0,12$	$1,14 \pm 0,14$	$1,13 \pm 0,13$	$1,20 \pm 0,14$
	х	$0,86 \pm 0,14$	$1,08 \pm 0,12$	$0,85 \pm 0,09$	$1,14 \pm 0,14$
Субтест 6	д	$1,08 \pm 0,08$	$1,22 \pm 0,11$	$1,06 \pm 0,06$	$1,26 \pm 0,11$
	х	$1,07 \pm 0,07$	$1,14 \pm 0,08$	$1,14 \pm 0,09$	$1,21 \pm 0,11$
Загальна оцінка	д	$6,21 \pm 0,42$	$7,28 \pm 0,36$	$6,20 \pm 0,41$	$7,93 \pm 0,53^*$
	х	$5,85 \pm 0,45$	$7,07 \pm 0,42$	$5,93 \pm 0,41$	$7,85 \pm 0,46^*$

Примітки: * – різниця показників на початку та наприкінці дослідження статистично достовірна при $p < 0,05$; $t=2,04$; Субтест 1 – «Коробка форм» (сприйняття), субтест 2 – «Мотрійка 3-складова» (мислення), субтест 3 – «Розрізні картинки 2-3-складові» (мислення, сприйняття), субтест 4 – «Кольорові кубики» (сприйняття), субтест 5 – «Парні картинки» (увага, загальна обізнаність), субтест 6 – «Вгадай, що зникло?» (пам'ять).

Показники психічного розвитку дітей ЕГ значно покращилися, враховуючи всі компоненти. Так, показник за субтестом 1 впродовж дослідження покращився у дівчаток на $0,26$ бала, а в хлопчиків – на $0,29$ бала. Середньостатистичний показник у субтесті 2 мав позитивну динаміку та збільшився на $0,26$ бала у дівчаток і на $0,50$ бала у хлопчиків; у субтесті 3 показник покращився у дівчаток на $0,47$ бала та на $0,50$ бала – у хлопчиків; середній показник за субтестом 4 мав суттєву позитивну динаміку у дівчаток і збільшився на $0,47$ бала, а в хлопчиків на $0,21$ бала; показник за субтестом 5 мав незначне збільшення в дівчаток на $0,07$ бала, а в хлопчиків – на $0,29$ бала; у показниках за субтестом 6 визначено збільшення на $0,20$ бала у дівчаток та на $0,07$ бала – у хлопчиків.

Згідно з нашим дослідженням на початку експерименту у дітей 3-4 років КГ загальна оцінка психічного розвитку відповідала $6,21 \pm 0,42$ бала – у дівчаток та $5,85 \pm 0,45$ бала – у хлопчиків. За період експерименту достовірних змін ($p > 0,05$) не відбулося, але в досліджуваних спостерігалася тенденція до покращення, у дівчаток на 1,07 бала, а в хлопчиків – на 1,22 бала.

Аналізуючи отримані після експерименту дані розвитку психічних процесів дітей 3-4 років, виявлено (табл. 6.5), що в дівчаток ЕГ покращився показник на високому рівні із 26,67 % до 46,67 %, а у хлопчиків з 7,15 % до 50,00 %. У дітей КГ покращення результатів встановлено на високому рівні – із 21,42 % до 42,85 % у дівчаток та з 12,28 % до 28,57 % у хлопчиків.

Наприкінці дослідження виявлено найбільшу кількість дітей обох груп із середнім рівнем розвитку психічних процесів, а саме 53,33 % дівчаток та 50,00 % хлопчиків ЕГ і 50,00 % дівчаток та 64,28 % хлопчиків КГ.

Таблиця 6.5

Розподіл дітей 3-4 років за рівнем розвитку психічних процесів протягом експерименту ($n=57$), %

Рівень	Стать	КГ ($n=28$)				ЕГ ($n=29$)			
		На початку дослідження		Наприкінці дослідження		На початку дослідження		Наприкінці дослідження	
		п	%	п	%	п	%	п	%
Високий	д	3	21,42	6	42,85	4	26,67	7	46,67
	х	2	12,28	4	28,57	1	7,15	7	50,00
Середній	д	8	57,16	7	50,00	8	53,33	8	53,33
	х	8	57,15	9	64,28	10	71,43	7	50,00
Низький	д	3	21,42	1	7,15	3	20,00	0	-
	х	4	28,57	1	7,15	3	21,42	0	-

Варто зазначити, що на початку дослідження в дітей 3-4 років ЕГ низький рівень психічних процесів було виявлено у 20,00 % дівчаток та 21,42 % хлопчиків. Проте наприкінці дослідження дані покращуються, низького рівня не виявлено ні в дівчаток, ні в хлопчиків, чим підтверджуємо позитивний вплив запропонованої програми. Водночас у КГ кількість дітей із низьким рівнем наприкінці експерименту становила 7,15 % ($n=1$) дівчаток і 7,15 % ($n=1$) хлопчиків.

За допомогою методики «Паровозик» було визначено особливості емоційного стану дитини на основі її колірних переваг, а саме нормальний чи знижений настрій, стани тривоги, страху, задовільну або низьку адаптацію до соціального середовища (табл. 6.6).

Таблиця 6.6

Розподіл дітей 3-4 років за рівнем емоційного стану протягом експерименту (n=57), %

Рівень стану	Стать	КГ (n=28)				ЕГ (n=29)			
		На початку дослідження		Наприкінці дослідження		На початку дослідження		Наприкінці дослідження	
		n	%	n	%	n	%	n	%
Негативний стан високого ступеню	д	1	7,15	-	-	1	6,67	-	-
	х	1	7,15	-	-	1	7,15	-	-
Негативний стан середнього ступеню	д	1	7,15	1	7,15	1	6,67	-	-
	х	2	14,28	1	7,15	2	14,28	-	-
Негативний стан низького ступеню	д	3	21,43	2	14,28	3	20,00	2	13,33
	х	3	21,43	2	14,28	3	21,43	2	14,28
Позитивний стан	д	9	64,28	11	78,57	10	66,66	13	86,67
	х	8	57,14	11	78,57	8	57,14	12	85,72

Із таблиці 6.6 постає очевидним, що загалом результати повторної діагностики емоційного стану свідчать про позитивну динаміку в дітей обох груп. Проте, в ЕГ при підсумковій оцінці не виявлено дошкільнят з негативним психічним станом високого та середнього ступеня. А також відбулося зменшення частки дітей з негативним психічним станом низького ступеня з 20,00 % до 13,33 % у дівчаток та з 21,43 % до 14,28 % у хлопчиків. Збільшилася кількість дітей із позитивним психічним станом, зокрема збільшення частки дівчаток з 66,66 % до 86,67 % та з 57,14 % до 85,72 % у хлопчиків.

У динаміці було виявлено, що емоційний стан дитини змінюється в залежності від змісту її діяльності та оточуючого середовища. Чим бажаніший та емоційно насичений вид діяльності, тим більш позитивним є емоційний стан дитини. Відомо, що ігрова діяльність, як одна з форм організації життя дітей, сприяє виникненню різних взаємовідносин між ними. Саме взаємовідносини у спільних іграх формували здатність входити у товариство гравців, діяти в ньому певним чином, встановлювати товариські і дружні взаємовідносини.

Поряд із отриманими індивідуальними результатами нам було важливо побачити не лише позитивний та негативний психічний стан кожної дитини, а й загальний результат емоційного клімату у групі. Кількісна обробка даних дозволила нам загалом зробити висновок (рис. 6.2), що загальний психологічний клімат в ЕГ становив на початку 25,14 %, що відповідає незначному ступеню несприятливого психологічного клімату, наприкінці дослідження визначено 72,41 % – високий ступінь сприятливості.

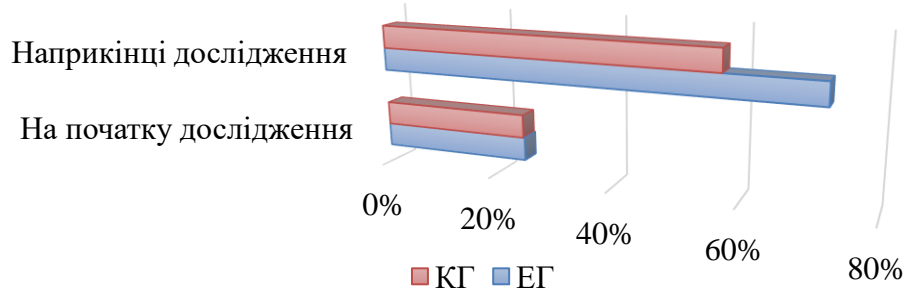

Рис. 6.2. Загальний психологічний клімат дітей 3-4 років протягом експерименту (n=57), %

За результатами дослідження в КГ однолітків при визначенні загального психологічного клімату було встановлено на початку дослідження 24,92 % – незначний ступінь несприятливості, наприкінці дослідження 57,14 % – середній ступінь сприятливості в колективі. Проаналізувавши результати дослідження можна узагальнити, що в обох групах дітей психологічний клімат поліпшився, проте в ЕГ спостерігаємо зростання на 15,27 %, порівняно з дітьми КГ.

6.2. Ефективність програми фізкультурно-оздоровчих занять із використанням засобів інноваційних ігор в процесі фізичного виховання дітей 4-5 років

Закон України «Про дошкільну освіту» визначає збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини як першочергове завдання розвитку, навчання і виховання наймолодших громадян країни [167].

Характерною особливістю розвитку дитини у дошкільному віці є взаємозв'язок фізичного і психічного розвитку. Доцільність реалізації

інтеграційних процесів пояснюється синкретичною природою дитини дошкільного віку. Для дітей дошкільного віку характерне домінування процесів інтеграції над процесами диференціації [98].

Однією з провідних ознак фізкультурно-ігрового середовища є його варіативність. Інтеграційні фізкультурно-ігрові комплекси створюють єдине педагогічне середовище, яке має синергетичний ефект, – ефективність комплексного впливу значно перевищує сумарну ефективність тих самих засобів у випадку їх окремого застосування [455].

Інтеграція рухової і розумової діяльності дітей дошкільного віку характеризується зближенням, об'єднанням в ціле, узгодженням змісту різних розділів базової програми навчання і виховання дітей у ЗДО для досягнення внутрішньої єдності. Саме тому, дошкільний вік є сенситивним для інтегрального розвитку рухових якостей та психічних процесів.

З урахуванням вікових особливостей дітей середнього дошкільного віку, а також результатів досліджень сучасних науковців [366, 370] була розроблена програма фізкультурно-оздоровчих занять із використанням інноваційних ігор, в основі якої передбачено інтеграцію рухової та розумової складових.

Системоутворювальним ядром фізкультурно-оздоровчих занять із використанням засобів інноваційних ігор для дітей середнього дошкільного віку є мета: інтегральний розвиток рухових якостей, процесів мислення та мовлення.

Відповідно до поставленої мети розв'язувались оздоровчі, виховні, освітні та розвивальні завдання:

- сприяння зміцненню здоров'я, забезпечення своєчасного фізичного і психічного розвитку;
- задоволення біологічної потреби в рухах;
- формування рухових умінь і навичок, ігрових дій, здобуття доступних уявлень та знань про користь занять фізичними вправами та іграми;
- сприяння розвитку рухових якостей;
- формування інтересу до рухової активності;
- розвиток процесів мислення та мовлення;

- стимулювання розумової активності;
- формування соціально-моральних, вольових, естетичних та емоційних якостей, позитивних особистісних якостей дітей.

Реалізація педагогічних умов, спрямованих на інтеграцію рухових і розумових процесів та мовлення передбачала організацію фізкультурно-оздоровчих занять із використанням інноваційних ігор на основі системного підходу, який включав специфічні принципи: фасцинації, синкретичності, креативності, «інтриги, що розвивається» [293, 370].

Принцип фасцинації – спеціально організований вербальний вплив, який передбачає зменшення витрати значущої інформації для сприйняття дітьми, управління процесом занять та досягнення результативності у всіх сферах реалізації оздоровчої, виховної та освітньої програми. Кожна дитина насолоджується предметом дій, самою дією, діями оточуючих.

Принцип синкретичності відображає наявність загальних витоків, спільності у виборі засобів та методів впливу на дитину, які дають можливість одночасно розвивати рухову і розумову сфери.

У процесі реалізації принципу креативності дитина самостійно створює нові рухи, засновані на використанні її рухового досвіду та наявності мотиву, що спонукає до творчої діяльності. Для реалізації зазначеного принципу необхідно давати можливість дитині самій створювати різні рухові ситуації, самостійно вирішувати ті чи інші рухові завдання.

Принцип «інтриги, що розвивається» виявляється на певному етапі у вигляді лавиноподібних «ага-реакцій» – власних відкриттів дитини. Необхідно будувати освітній процес таким чином, щоб задоволення дітей отриманими новими знаннями в кінці заняття сполучалося у них з бажанням дізнатися, що ж буде на наступному занятті. Цей шлях веде до активізації творчості дитини (прогнозування, здогадки, передбачення тощо).

Запропонована програма не замінює і не виключає застосування загальноприйнятих засобів, які представлені у державній програмі виховання і розвитку дітей дошкільного віку. Йдеться про включення у фізкультурно-

оздоровчі заняття засобів інноваційних ігор, які сприяють розвитку рухових якостей, процесів мислення та мовлення дітей і були інтерпретовані нами відповідно до мети і завдань дослідження. Отже, у процесі фізкультурно-оздоровчих занять нами були використані як традиційні засоби фізичного виховання (основна гімнастика (прикладні вправи, загальнорозвивальні вправи, вправи для формування «школи рухів»), рухливі ігри, вправи спортивного характеру), так й засоби інноваційних ігор (рис. 6.3).

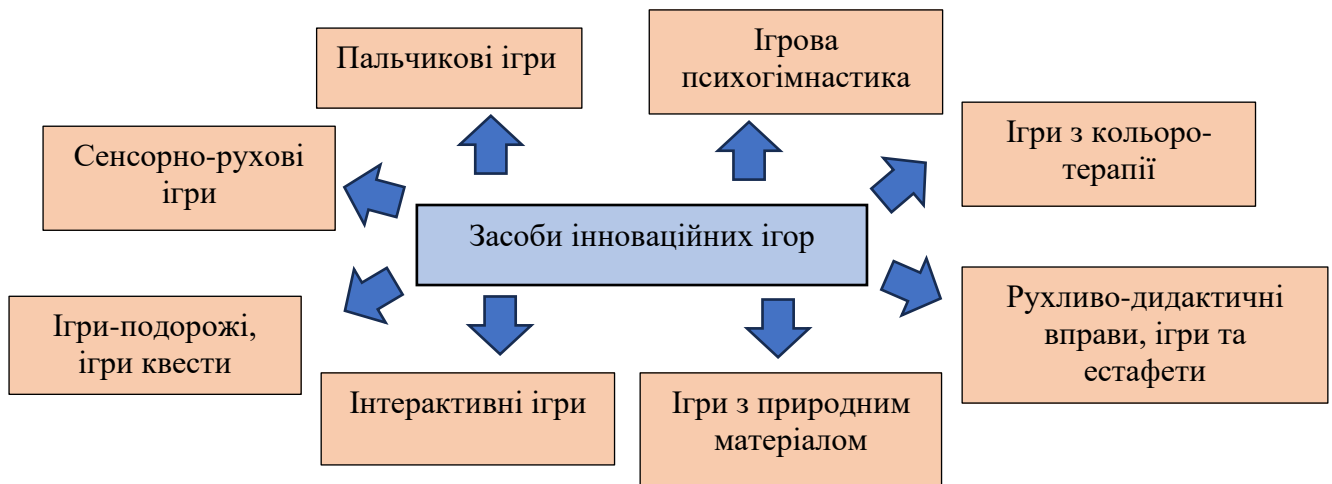

Рис. 6.3. Засоби інноваційних ігор фізкультурно-оздоровчих занять у фізичному вихованні дітей 4-5 років

Удосконалення змісту фізкультурно-оздоровчої роботи дітей середнього дошкільного віку відбувалось з використанням таких засобів інноваційних ігор, як:

- сенсорно-рухові ігри. В їх основі ритмічно організований текст (віршований і музично-співочий) і певний цілісний образ якої-небудь дії або події. Зміст ігор побудовано на ритмічно образних рухах, в яких представлені різні види темпо-ритмів і контрастних відчуттів. Необхідним елементом є повтори, які передбачають різні амплітуду і інтенсивність рухів. Ігри орієнтовані на розвиток сприйняття дитиною власної тілесності – в них активно задіяні не тільки наслідувальні відтворення різних видів руху в поєднанні з елементами рівноваги, але також поверхнева і глибока тактильна чутливість.

В процесі реалізації завдань програми використовувалися жестово-рухові і жестово-образні гри (Додаток Т). Жестово-рухові ігри побудовані на наслідуванні дитини виразним діям дорослого (відображувальні ігри з повсякденними сюжетами вмивання, одягання, прогулянка, відображення рухів і дій людей, тварин, явищ природи тощо). Жестово-образні ігри також засновані на наслідуванні, але вже не стільки діям, скільки образам і характерам, як правило, це ігри з розгорнутим, складним фантазійним сюжетом у супроводі музики.

- Пальчикові ігри – є одним з ефективних засобів розвитку моторики рук. Мета застосування пальчикових ігор у процесі фізкультурно-оздоровчих занять з дітьми – розвиток дрібної моторики, активізація мовлення, мислення, поліпшення просторової організації, підвищення працездатності дітей під час освітнього процесу, а також формування графічних навичок для подальшого навчання письма.

Пальчикові ігри – це інсценування яких-небудь римованих історій, казок за допомогою пальців. Багато ігор вимагають участі обох рук, що дає можливість дітям орієнтуватися в поняттях «вправо», «вліво», «вгору», «вниз» тощо.

У дошкільному віці ці ігри доцільно проводити з дітьми саме перед заняттями з письма, малювання, аплікації або ліплення, також доцільно використовувати як фізкультхвилинку, щоб руки і пальці відпочили, розслабилися після напруженої роботи. Ігри з сірниками, паличками, мотузками, фантами, камінцями і гудзиками можна проводити у вільний час як у групі, так і на прогулянці. Діти в них грають індивідуально, підгрупами, командами. На прогулянці можна проводити змагання, ігри-естафети з цими предметами.

В залежності від мети і спрямованості виділено такі види пальчикових ігор:

- ігри-маніпуляції: даний вид ігор сприяє розвитку уяви у дітей, кожен палець в грі виступає як окремий об'єкт;

- пальчикові кінезіологічні вправи: комплекс рухів, дозволяють активізувати міжпівкульний вплив (гімнастика для мозку);

- сюжетні пальчикові вправи: вид пальчикових ігор, що дозволяють дітям зображати різні предмети, елементи неживої природи, види транспорту, тварин, птахів, комах, дерев, квітів тощо;

- пальчикові ігри в поєднанні з самомасажем кистей і пальців рук: ігри з використанням масажних рухів (пощипування, розтирання, натискання розминка);

- пальчикові ігри з музичним супроводом: у даному виді ігор відбувається синтез рухів, мовлення і музики;

- пальчикові ігри з предметами (намистом, бісером, піском, пластиліном, тістом), з розвиваючими предметами (мозаїки, пазли тощо).

В комплекс пальчикової гімнастики входить від 6–8 до 10 вправ. Спеціальні завдання для рук виконуються як з предметами, так і без них, всі вправи виконуються в повільному темпі, від 3 до 5 разів спочатку однією, потім іншою рукою, а на завершення – двома руками разом. Кожен ігровий комплекс пальчикової гімнастики має свою сюжетно-образну назву, проводиться протягом 3–5 хв 2–3 рази в день (Додаток У).

Заслуговує на увагу і такий напрям, як ігрова психогімнастика – це спеціальні ігрові вправи, етюди, ігри, спрямовані на розвиток та корекцію пізнавальної та особистісно-емоційної сфери дитини.

Завдання ігрової психогімнастики – збереження психічного здоров'я, запобігання емоційним розладам у дитини через зняття психічного напруження, розвиток кращого розуміння себе та інших, створення можливостей для самовираження особистості.

Більшість психогімнастичних ігор побудовані на імітації певних почуттів та емоційних станів людини. Решта передбачає відтворення дітьми дій і вчинків уявних героїв. Оволодіння виразними рухами, що закріпилися в процесі еволюції за будь-якими відчуттями і станами людини, дає змогу малюкам не тільки більш адекватно спілкуватись, розуміти почуття інших, але і створює умови для формування їхньої власної емоційної сфери: виховання емоцій та вищих почуттів. Ігрова психогімнастика спрямована на вдосконалення автоматизованої

і виразної моторики, вираз різних емоційних станів і окремих рис характеру персонажів за допомогою образних виразів, потішок, уривків з казок. У комплекси психогімнастики включені виразні рухи м'язів обличчя (міміка), м'язів тіла (пантоміма), виразність мови (вокальна міміка), імітаційні, ритмічні і релаксаційні вправи, ігри та етюди (Додаток Ф).

Ігровий психогімнастичний зміст вправ повинен відображати процес оволодіння навиками контролю рухової та емоційної сфери. Зміст ігрової психогімнастики має бути продуманий та спрямований на вирішення таких завдань:

- дати дитині можливість відчувати різноманітні м'язові відчуття – шляхом наслідувального повторення рухів та дій ведучого;
- вчити дитину спрямовувати і затримувати увагу на своїх відчуттях, вчити розрізняти і порівнювати їх;
- вчити дитину визначати характер фізичних рухів, які супроводжуються різними м'язовими відчуттями;
- вчити дитину міняти характер своїх рухів, опираючись на контроль м'язових відчуттів і роботу уяви і почуттів.

У послідовності психогімнастичних ігор важливо дотримуватись чергування і порівняння протилежних за характером рухів:

- напруження і розслаблення;
- різких та плавних рухів;
- частих та рідких;
- дрібних та цілих гармонійних;
- ледь помітних коливань і повних застигань;
- помахів тіла і стрибків;
- вільне просування в просторі і напшовхування на предмети.

Таке чергування рухів рефлекторно впливає на гармонізацію психічної діяльності мозку: впорядковується психічна і рухова активність дитини, покращується її настрій, знижується інертність самопочуття.

Ігри з кольоротерапії можна віднести до одного із інноваційних засобів ігрової діяльності. Кольоротерапія позитивно впливає на емоційний настрій, фізичний розвиток дитини. На заняттях з фізичного виховання за допомогою кольору та світла можна вирішувати завдання стабілізації фізіологічних функцій дітей. Різноманітність кольорів сприяє розвитку перцептивно-сенсорних дій, за допомогою режиму зміни кольорів через зорову систему можна цілеспрямовано впливати на психічні функції дитини.

Колір у процесі фізкультурно-оздоровчих занять виступає в якості трьох впливових факторів: еталон, орієнтир, стимул. Колір, як еталон, що допомагає дітям розібратися у всьому розмаїтті особливостей предметів. Колір – орієнтир, ознайомлення з навколишнім у дитини здійснюється за допомогою орієнтувально-дослідницької діяльності. Колір – стимул, це особливість впливу кольору на психофізичний стан дитини.

Колір в процесі фізкультурно-оздоровчих занять з дітьми використовується по-різному (на кольорі потрібно зосередитися): пропонувати дітям «купатися» в певному кольорі; «вдихати» колір; «фарбувати себе вигаданим пензликом»; проходити крізь «сухий душ» (стрічки кольорів веселки, прикріплені до обруча); прикладати кольорові тканини, папір або картон (у формі квіточок, листочків тощо) до тіла; освітлювати частину спортивного залу світлом певного кольору.

Увагу дітей до певного кольору привертають лише на декілька хвилин. В принципі можна використовувати всі відтінки сонячного спектру. Але в більшості випадків вибирати основні кольори – червоний, жовтий і синій, а також змішані тони – жовтогарячий, фіолетовий і зелений.

Червоний колір – має розігрівуючу, оживляючу дію. Жовтогарячий колір – будить радість життя і веселість. Жовтий колір – покращує настрій і позитивно впливає на нервову систему. Зелений колір – надає сильний антистресовий ефект, оскільки заспокоює нерви, усуває стан крайньої втоми. Синій колір – зменшує запалення і допомагає при порушеннях сну. Фіолетові тони – сприяють кращій концентрації уваги, помітно знімають психічну напругу.

Під час рухової активності доцільно використовувати такі кольори : стрибки – жовтогарячий, червоний; лазіння – темно-жовтий; ходьба – світло-жовтий; повзання – блакитний, зелений, салатний. Приклади ігор з кольоротерапії наведено у Додатку Х.

Особливе місце в процесі реалізації програми фізкультурно-оздоровчих занять з використанням інноваційних засобів займають рухливі ігри з дидактичною спрямованістю. Рухливо-дидактичні ігри – усвідомлена ініціативна діяльність, спрямована на досягнення двох цілей: перша (умовна) мета вирішує завдання фізичного розвитку та оздоровлення, що вимагає від дошкільнят активних рухових дій, виконання яких залежить від їхньої творчості, ініціативи та фізичних можливостей; друга – вирішує завдання пізнавального характеру, де діти закріплюють знання та уявлення у освітніх напрямках (загально-пізнавальний, математичний, мовленнєвий розвиток).

Освітній зміст таких ігор формується у вигляді дидактичного завдання. Особливістю цієї категорії ігор є наявність зв'язку дидактичного змісту з рухом, при цьому роль рухів яскраво виражена при дидактичному змісті гри.

У рухливо-дидактичних іграх ставляться завдання, вирішення яких вимагає зосередженості уваги, розумового зусилля, уміння осмислити правила, послідовність дій, подолання труднощів, що сприяє розвитку відчуттів і сприйняття, уявлень, засвоєння знань. Такі ігри дають можливість навчати різноманітним і раціональним способам вирішення розумових і моторних завдань, в чому й полягає їх розвивальне значення. Вони, як правило, не виникають з ініціативи дітей, а організовуються з метою взаємодії ігрової та навчальної діяльності.

Зміст рухливо-дидактичних ігор становить взаємодія двох складових – спеціально-визначені рухові дії та пізнавальна компонента. Механізм поєднання рухових дій з пізнавальною діяльністю, передбачає два напрямки: синхронність (виконання по ходу рухової дії елементів дидактичних завдань за умови, що фізичні вправи малої інтенсивності) та послідовність – дидактичні завдання

передують виконанню рухового завдання або виконуються після його завершення за умови, що фізичні вправи середньої і високої інтенсивності.

Провідним принципом рухливо-дидактичних ігор є активізація рухової сфери дітей завдяки дидактичних можливостей моделювання пізнавальної діяльності у процесі проведення фізкультурно-оздоровчих занять. Приклади рухливо-дидактичних ігор наведені у Додатку Ц.

За характером використання матеріалу нами застосовувалися такі ігри, як предметні (іграшки та матеріали, інвентар, знаряддя, посібники); настільні (карткові та логічні ігри); підлогові (коврики, плакати, посібники).

У іграх з предметами використовували дидактичні іграшки (мозаїка, кубики тощо), реальні предмети (побутові), спортивний інвентар (м'ячі різних кольорів, стрічки, мотузки, фішки, циліндри тощо). Такого роду ігри використовували для закріплення знань про властивості та якості предметів (розмір, кількість, колір, форма), вони спрямовані на розвиток тактильних відчуттів, вміння маніпулювати з різними предметами, розвиток творчого мислення та уяви.

Настільні ігри передбачають дії не з предметами, а з їх зображеннями. Найчастіше вони зорієнтовані на розв'язання таких ігрових завдань, як добір картинок за схожістю (деякі види лото, парні картинки), карток-картинок під час чергового ходу (доміно), складання цілого з частин (розрізні картинки, кубики) тощо. Одним з варіантів настільних ігор, що використовували були «Настільний футбол», «Настільний хокей», «Шашки».

Підлогові ігри передбачають застосування різноманітних ігрових наочних посібників і тренажерів, інноваційність яких полягає в тому, що вони перетворюють статичну дидактичну гру на рухливу. Ігри дозволяють проводити навчання дітей у рухливій формі, поєднуючи інтелектуальний розвиток дитини та її рухову активність. Діти вільно пересуваються ігровим полем, нахиляються, присідають, стрибають, кидають різні предмети. Серед різновидів підлогових розвиваючих ігор є «Твістер», «Класики», «Лабіринт». Ігри розвивають велику і дрібну моторику, координацію рухів, окомір і спритність. Ігри вчать порівнювати, розрізняти, запам'ятовувати, логічно мислити, рахувати,

орієнтуватися у просторі та приймати рішення. Вони знайомлять з кольорами, формами та властивостями фігур, величиною, логічними ланцюжками, поняттями «право-ліво», «верх-низ».

Удосконалення змісту фізкультурно-оздоровчої роботи з дошкільниками передбачало застосування ігор з природним матеріалом, що є природною і доступною формою діяльності для дітей. Багато фахівців справедливо вважають, що жоден дидактичний матеріал не зрівняється з природним за різноманітністю і силою розвивального впливу на дитину [469, 498]. Ігри з природними матеріалами сприяють сенсорному розвитку дітей і містять у собі значний пізнавальний елемент. Це зближує їх із дидактичними іграми, але в дидактичній грі навчальний початок виступає як основний зміст гри, а в іграх з природними матеріалами він включений в процес творення, діяльності, де діти практично застосовуючи природний матеріал, пізнають його якості, властивості.

Ігри з використанням різноманітного природного матеріалу дозволяють формувати у дітей позитивну мотивацію до ігрової діяльності, тренувати дрібні м'язи рук, удосконалювати координацію рухів, розвивати психічні процеси.

Ігри з природним матеріалом умовно можна розділити на такі: ігри з піском, з водою, з пластичним матеріалом (глина), з плоским матеріалом (листя, суцвіття, береста), з крупою.

Для організації ігор ми використовували різноманітний природний матеріал: шишки, жолуді, каштани, горіхи, кору, коріння, палички, листя, гілочки, плоди і насіння, мушлі, каміння, а також природне оточення, рельєф місцевості. Організація ігор з природним матеріалом відбувалася здебільшого на вулиці під час прогулянок на ділянці ЗДО, походів за межі ЗДО, а за несприятливих погодних умов у приміщенні (кімната, фізкультурна зала).

Ігри з використанням природного матеріалу виконувались у основних рухах, зміст яких поєднував еколого-природничу, сенсомоторну, оздоровчу та пізнавальну спрямованість (Додаток Ч).

Контактування з природними елементами – водою, піском, тирсою, глиною, снігом, кубиками льоду під час ігор спряє загартовуванню дитячого організму.

Ігри з піском, снігом та водою містять елементи руху, адже спорудження будівель з піску та снігу, плескання у воді дозволяють задовольнити зростаючу потребу дитини у русі. Починаючи будувати зі снігу, діти катають снігові коми, носять їх до місця будівництва, затрачають фізичні зусилля, переходять із місця на місце, нахиляються. У іграх із водою, піском, крижинками розвивається дрібна мускулатура рук. Вироблені рухи вимагають активної діяльності різних м'язів і саме ця сторона ігор із природними матеріалами сприяє розвитку фізичних сил дитини.

Одними із сучасних інноваційних ігор, що використовувалися в процесі реалізації програми були інтерактивні. Це ігри, які спрямовані на застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), які необхідні для досягнення цілей у вихованні, навчанні та розвитку дітей дошкільного віку. Інтерактивна гра – активна розвивальна гра, основним методом проведення якої є інтервенція тобто втручання, а також процес соціальної взаємодії учасників гри з комп'ютером, планшетом, дошкою тощо. Барвисте оформлення програм, анімація, активізує увагу дітей, розвиває асоціативне мислення, а вміло підібрані завдання, створюють позитивну психологічну атмосферу співробітництва.

Мультимедіа – це контент, який одночасно передається у різних формах: звук, анімована комп'ютерна графіка, відеоряд. Інтерактивні пристрої дозволяють створювати ідеальний простір для навчання, ігор і активних дій, а програмне забезпечення включає значну кількість різнопланових ігор для розвитку рухових навичок і пізнавальних процесів. Контент у формі гри робить виконання завдань невимушеним та захоплюючим процесом для дітей. Вони передбачають одночасне використання різних форм подання та засвоєння інформації через аудіо, відеозображення, анімацію.

Інтерактивні відеопроєкції, які здійснюються на фрагмент однієї з поверхонь (фрагмент підлоги або стіни) можуть бути фоновим елементом або акцентом в предметно-просторовому середовищі. Зображення проєктується на поверхню, система захоплення фіксує рухи людини, яка знаходиться

безпосередньо в області проєкції, потім весь процес взаємодії зображення і людини контролює програмне зображення.

Застосування на заняттях з фізичної культури мультимедійних презентацій, що включають анімацію, яскраву наочність, музику і відео-ефекти з цікавим сюжетом в змозі утримувати увагу дошкільнят на високому рівні. За допомогою таких прийомів легко створити атмосферу подорожі, прогулянки, спортивного дійства, показати красу рідної природи тощо за рахунок реалістичності та динамічності матеріалу.

За допомогою комп'ютерних можливостей вихователь здатний маніпулювати звуком та відео для досягнення спецефектів, синтезувати та відтворювати звук та відео, включаючи анімацію та інтеграцію всього цього в єдину інтерактивну гру. За рахунок ІКТ, така близька дитячій природі гра, набуває науково-пізнавального характеру. Наочність матеріалу підвищує його засвоєння, тому як задіяні всі канали сприйняття дітей – зоровий, механічний, слуховий та емоційний.

Так, у підготовчій частині заняття можна провести загальнорозвивальні вправи із застосуванням спортивного інвентарю (ракеток, м'ячів, скакалок, обручів), а також вправи в ігровій чи імітаційній формі, відтворених за допомогою інтерактивних відеопроєкцій. У схемах можна поетапно відтворити рухи разом із «веселими чоловічками» або героями улюблених мультфільмів, казок представлених за допомогою ІКТ. Під час освоєння рухових навичок доречно включати музичний супровід, який дозволить відзначити початок та кінець вправи та підняти дітям настрій. В основній частині заняття можна провести серію ігор, спрямованих на закріплення основних рухів та найпростіших елементів спортивних ігор, розвиток рухових навичок. Застосування мультимедіа-технологій (колір, графіка, звук, сучасні засоби відеотехніки) дозволяє моделювати різні ситуації.

Використання у процесі фізкультурно-оздоровчих занять ІКТ дозволяє говорити про його ефективність через таке: засвоєння знань відбувається не з примусу, а за бажанням дітей; мультимедіа продукти сприймаються позитивно,

і ці емоції стимулюють зацікавленість до занять; інформація на екрані в ігровій формі викликає величезний інтерес; рух, звук, мультиплікація, анімація надовго привертають увагу дитини; отримані знання залишаються в пам'яті на тривалий термін і легше відтворюються; можливість моделювати такі ситуації, які не можна побачити у повсякденному житті; можливість пофантазувати, зняти бар'єри страху; створення атмосфери співпраці всього колективу та партнерства; створення можливості використання міжпредметних зв'язків.

Однією з суттєвих переваг застосування ІКТ є те, що фізкультурно-оздоровчі заняття можна проводити дистанційно, особливо в умовах сьогодення. Дистанційне навчання передбачає те, що дитина переглядаючи в відео-форматі пропонований матеріал, зможе самостійно його повторити. Відеофайли програми дистанційних музично-ігрових завдань (ранкова гімнастика, сюжетно-казкова руханка, ігрові вправи) відправляються на електронні пристрої батьків. Ігрові комплекси батьки можуть проводити сумісно з дитиною протягом дня.

Ще одним засобом інноваційних ігор в процесі фізкультурно-оздоровчих занять з дітьми були ігри-подорожі («маршрутні ігри», «ігри по станціях») або квести. Їх суть полягає в подоланні дистанції з певною кількістю пунктів, розташування яких потрібно розгадати за допомогою підказок, та послідовному виконанні різних рухових завдань на місцях прибуття у пункти. Квест у перекладі з англійської означає «пошук пригод».

Ігрові квести з дітьми дошкільного віку будуються на сюжетах знайомих казок або за участю персонажів улюблених мультфільмів. Сюжетна основа гри з елементами квесту повинна включати деяку передісторію, свого роду зав'язку, яка повинна погодити в єдину дію окремі рухові завдання.

Квест – багатогранна гра, що сприяє розвитку інтелектуальних здібностей дітей (розв'язання завдань); удосконаленню фізичних кондицій (пошук пунктів та пересування до них обумовленим способом); вихованню дисциплінованості (дотримання внутрішньокмандної субординації), сміливості, прояву фантазії, творчості, умінь працювати в команді. Інструктором ФК і вихователем заздалегідь визначається маршрут пересування учасників гри (ігрова кімната,

фізкультурний зал, прогулянкова територія ЗДО), втім найчастіше він має довільний характер, та кількість пунктів (об'єктів, етапів), яких мають дістатися гравці для виконання завдання. Їхня оптимальна кількість для дітей дошкільного віку може коливатися в межах від 5 до 7 одиниць і залежить від масштабів гри, її завдань, запланованої тривалості, кількості команд та учасників у кожній з них. Креативного підходу до розробки програми квесту вимагає шифрування різними способами (фото, картинка, логічна загадка, опис) об'єктів прибуття команд та визначення змісту завдань. Завдання, що виконуються учасниками гри на станціях, можуть мати творчий, спортивний, розважальний та інтелектуальний характер. Програма змагань може містити: біг (інші способи пересування), орієнтування на місцевості, завдання на кмітливість, завдання на спостережливість, пошук предмета тощо. Орієнтовні зразки фізкультурних квестів наведені у додатку Ш.

Отже головними напрямками реалізації програми фізкультурно-оздоровчих занять із використанням засобів інноваційних ігор, є специфічні, суть яких полягає в удосконаленні рухових навичок, розвитку рухових якостей, оздоровленні дітей, та загальнопедагогічні, що передбачають підвищення рівня розумового розвитку дітей (через активізацію мисленнєвої діяльності на основі рухової активності; сенсорний розвиток; становлення мовлення, збільшення словникового запасу дітей), виховання особистісних якостей, моральних цінностей, естетичної культури. При цьому пізнавальна компонента виступає як дієвий фактор до рухової діяльності, структура заняття не змінюється, вищий ієрархічний щабель – рухи. Моторна щільність заняття – 60-65%.

Зміст програми був розроблений з урахуванням вікових особливостей дітей середнього дошкільного віку та побудований на різноманітних рухових діях (ходьба, біг, стрибки, метання, кидання, ловіння, повзання, лазіння, рівновага).

Для більш об'єктивного добору засобів вибіркового розвитку рухових якостей дітей середнього дошкільного віку можна користуватись диференціацією темпів приросту (%) рухових якостей, яка була розроблена Л. В. Волковим [92]. У результаті наших досліджень були отримані дані, які

дають можливість достатньо об'єктивно здійснювати планування спрямованості педагогічних дій в процесі фізкультурно-оздоровчих занять для дітей середнього дошкільного віку. Дані наших досліджень свідчать, що такі рухові якості, як швидкісні, координаційні, швидкісно-силові мають високі темпи приросту, що буде обумовлювати планування більшої кількості вправ цієї спрямованості. З урахуванням вищевикладеного був здійснений розподіл часу для розвитку рухових якостей в процесі фізкультурно-оздоровчих занять: координація – 30 %, швидкість – 25 %, швидкісно-силовий компонент – 25 %, силовий компонент – 10 %, витривалість – 5 %, гнучкість – 5 % (табл. 6.7).

На фізкультурно-оздоровчих заняттях забезпечувалось дозування фізичних навантажень за інтенсивністю (пульсовий режим у межах 100–170 уд·хв⁻¹), тривалістю та обсягом з урахуванням анатомо-фізіологічних особливостей дітей середнього дошкільного віку.

Помірне фізичне навантаження – ЧСС 100–120 уд·хв⁻¹ при розвитку силових якостей та гнучкості (низька інтенсивність). Тонізуюче навантаження – ЧСС 120–140 уд·хв⁻¹ при розвитку координаційних якостей та витривалості (середня інтенсивність). Тренувальне навантаження – ЧСС 140 – 170 уд·хв⁻¹ при розвитку швидкісно-силових якостей та швидкості (висока інтенсивність виконання рухових дій).

Підбір засобів здійснювався згідно теорії сенситивних періодів розвитку дитини (фізичний та психічний). Практичний матеріал програми за змістом був навчально-розвивальним та ігровим за формою. Фрагмент моделі комплексного розвитку рухових якостей, процесів мислення та мовлення в процесі фізкультурно-оздоровчих занять із використанням засобів інноваційних ігор представлено в таблиці 6.8.

Основними формами реалізації програми були: заняття з фізичного виховання (ігрові, сюжетно-рольові, інтегровані), малі форми активного відпочинку (побудки, динамічні перерви, фізкультхвилинки), форми оптимізації рухової активності у повсякденному житті (ранкова гімнастика, прогулянки, походи за межі ЗДО, фізкультурні розваги).

Засоби розвитку рухових якостей в процесі фізкультурно-оздоровчих
занять із використанням інноваційних ігор

№	Рухові якості	Засоби розвитку
1.	Координація	Рухові дії, виконання яких вимагає чіткої просторової й часової регуляції рухів та м'язових зусиль. Ходьба та біг зі зміною напрямку (між кубиками, кеглями); ходьба по колоді, лаві з різними положеннями рук, з поворотами, переступаннями через предмети; метання предметів у горизонтальну та вертикальну ціль з різних вихідних положень; кидки м'яча у ціль, що рухається; перекидання м'яча з руки в руку; підкидання та ловіння м'яча; відбивання м'яча від підлоги правою та лівою рукою; біг «змійкою» через перешкоди; стрибки з поворотом на 90°, 180°, 360°; стрибки через скакалку; вправи на рівновагу; пролізання в обруч та підлізання під дугу; лазіння по гімнастичній стінці різноіменним способом; швидка зміна різних положень (сісти, лягти, підвестися); виконання узгоджених дій кількома учасниками (сідати, підводитись, виконувати повороти, нахили, стрибки).
2.	Швидкість	Природні форми рухів і нестандартні способи їх виконання. Рухові дії із зміною темпу пересування і виконання вправ, рухові дії з бігом в максимальному темпі (20–25 м), із зміною напрямку, за різними сигналами і з ускладнених стартових положень, різноманітні вправи у розмахуванні, ударах, киданні та штовханні легких предметів, із зміною напрямку руху, які виконувались з максимальною частотою рухів. Тривалість вправи для розвитку швидкості була невеликою, щоб до кінця її виконання швидкість не знижувалася і не було стомлення. Тривалість безперервного інтенсивного бігу складала 20–25 с, кількість повторень стрибків 8–10 разів.
3.	Швидкісно-силові, якості	Стрибки, випади, присідання; стрибки угору, на місці, в довжину, в глибину; метання торбинки та м'яча на дальність; лазіння по гімнастичній стінці; присідання на всій ступні.
4.	Сила	Лазіння по канату довільним способом; метання та кочення набивного м'яча; вибивання кеглів та фішок набивним м'ячем; лежачи на спині піднімання прямих ніг одночасно.
5.	Гнучкість	Нахили тулуба вперед, з положення стоячи, сидячи; нахили тулуба назад з положення стоячи, стоячи навколішки; напівприсідання; махові рухи верхніми і нижніми кінцівками з різних вихідних положень; колові рухи тулубом і тазом, згинання тулуба лежачи на животі, руки в упорі на підлозі.
6.	Витривалість	Ходьба по місцевості до 40 хв, ходьба в чергуванні з бігом у повільному темпі до 4-5 хв; повільний біг до 500-600 м.

Фізкультурні заняття були різних типів з включенням інноваційних ігрових засобів, а саме:

➤ сюжетно-рольове заняття: побудоване на одному сюжеті казки. Вирішуються завдання вдосконалення рухових умінь і навичок, виховання інтересу до занять фізичними вправами, розвиток пізнавальних процесів. Будуються за типовою структурою, але у формі «рухової розповіді», де всі рухові завдання пов'язані спільним сюжетом і виконуються в цікавих ігрових ситуаціях, будуються на імітаціях;

➤ ігрове заняття: побудоване на основі різноманітних ігор, ігор-естафет, ігор-атракціонів, ігрових вправ. Всі освітні завдання розв'язуються лише з допомогою ігор: спочатку проводяться 1–2 гри малої і середньої рухливості, потім – 1–2 гри великої рухливості, на закінчення – малорухлива гра; ігри добираються так, щоб за руховим змістом вони відповідали змісту всіх структурних частин типового заняття. Удосконалюються рухові вміння і навички, розвиваються рухові якості, когнітивні процеси, виховується інтерес до занять фізичним вправами;

➤ інтегроване заняття: спрямовано на синтез різних видів діяльності. Вирішуються завдання фізичного, психічного, розумового, морального та емоційного розвитку.

Використовувалися комплекси вправ ранкової гімнастики, які прості та доступні для виконання, включають біг, ходьбу, стрибки, інші вправи для різних груп м'язів. Тривалість ранкової гімнастики становила 5–7 хвилин. Кожний комплекс варіюється за рахунок зміни чи введення атрибутів, інвентарю, зміни вихідних положень, темпу виконання, дозування, повної заміни окремих вправ тощо. Комплекси ранкової гімнастики проводилися у віршованому супроводі.

До комплексу гімнастики пробудження входили загальнорозвивальні вправи на різні м'язові групи (зі зручною зміною вихідних положень) та спеціальні вправи для формування правильної постави та стопи. Особлива увага приділялась вправам із великим і дрібним фізкультурним інвентарем, добору допустимих вихідних положень для рук, тулуба, ніг.

Таблиця 6.8

Зміст моделей комплексного розвитку рухових якостей, процесів мислення та мовлення дітей 4-5 років в процесі фізкультурно-оздоровчих занять з використанням інноваційних ігор (фрагмент)

Зміст	Рухова якість, яка переважно розвивається	Процеси мислення та мовлення, які переважно розвиваються	Методичні рекомендації			
			Інтенсивність, ЧСС, уд./хв	Тривалість, с	Кількість повторень, к-сть разів	Інтервали відпочинку, с
«Кольорові кульки»	Швидкість, спритність	Мислення	140-160	8-10	3-4	150-180
«Земля, вода, повітря, вогонь»	Спритність, швидкісно-силові	Мислення, мовлення	150-160	15-40	5-6	120-150
«Мавпочки»	Швидкість, сила, швидкісно-силові	Мислення	150-170	8-10	3-4	150-180
«Знайди дерево»	Швидкість, спритність	Мислення	150-170	15-30	5-6	90-120
«Гімнастика»	Гнучкість, спритність	Мовлення	100-120	15-40	2-3	60-90
«Печемо млинці»	Дрібна координація	Мовлення	100-120	8-10	3-4	30-40

Фізкультурні хвилинки та паузи проводилися з метою попередження стомлення на заняттях, психічного напруження, пов'язаних із тривалим сидінням в одній позі, на яких необхідне зосередження уваги й підтримки розумової працездатності дітей на високому рівні. Тривалість фізкультхвилинки становила 3-5 хвилин, динамічних перерв – 10 хвилин. Дітям пропонувалися ігрові вправи та ігри на розслаблення м'язів шиї, спини, ніг, рук та зняття психічного напруження у музичному супроводі.

До комплексу динамічних перерв та фізкультурних хвилинок входили пальчикові ігри, ігрова психогімнастика, сенсорно-рухові ігри, ігри з кольоротерапії.

В процесі реалізації програми виокремлені методи навчання: наочний, словесний, практичний (регламентованої вправи, ігровий та змагальний методи) й методи навчання та виховання, які сприяли засвоєнню дитиною рухового і пізнавального матеріалу (інформаційно-рецептивний, репродуктивний, проблемного навчання, метод творчих завдань). При гностичному підході підставою для використання цих методів є характер пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку.

Для перевірки ефективності запропонованої програми фізкультурно-оздоровчих занять із використанням засобів інноваційних ігор у процесі фізичного виховання дітей середнього дошкільного віку проведено педагогічний експеримент. До групи досліджуваних входило 59 дітей віком 4–5 років (30 дівчаток і 29 хлопчиків). До експериментальної групи входили 14 дівчаток та 15 хлопчиків, до контрольної – 16 дівчаток і 14 хлопчиків. Варто зазначити, що на початку експерименту рівень розвитку рухових якостей, процесів мислення і мовлення у досліджуваних обох груп були однорідними ($p > 0,05$).

Здійснивши аналіз змін досліджуваних показників рухових якостей дітей ЕГ та КГ ми визначили їх відносний приріст. За всіма досліджуваними показниками в дітей обох груп виявлені достовірні ($p < 0,05-0,01$) темпи приросту, проте у дітей ЕГ приріст був вищий ніж у їх однолітків з КГ.

Порівнюючи результати дівчаток ЕГ та КГ отримані по завершенню експерименту встановлено, що в ЕГ приріст варіював від 4,60 % до 25,78 %, тоді як в КГ від 3,15 % до 14,24 % (рис. 6.4).

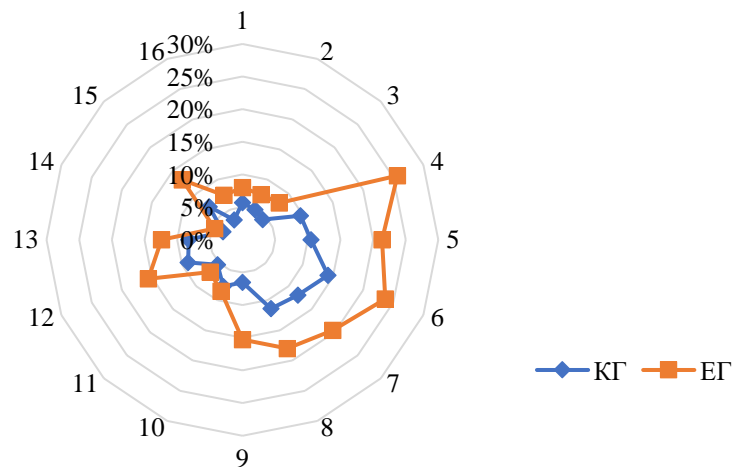

Рис. 6.4. Зростання показників рухових якостей дівчаток ЕГ та КГ по завершенню експерименту, %:

тести: 1 – «Силач» (права рука), 2 – «Силач» (ліва рука), 3 – «Здоров'ячок», 4 – «Кравець», 5 – «Мисливець», 6 – «Злови рибку», 7 – «Гаряча картопелька», 8 – «Забий цвяшок», 9 – «Швидка рука», 10 – «Кошенятко», 11 – «Місток», 12 – «Білка і горішок», 13 – «Іван-покиван», 14 – «Сороконіжка», 15 – «Упіймай комарика», 16 – «Папуга»

У дівчаток ЕГ максимальний приріст установлений в розвитку дрібної моторики, координаційних та швидкісних якостей (25,78 % – «Кравець», 23,64 % – «Злови рибку», 21,46 % – «Мисливець», 19,65 % – «Гаряча картопелька» та 18,15 % – «Забий цвяшок»). Наступним, за значущістю, зростання встановлено в розвитку вибухової сили, швидкості одиночного руху, координації рухів та швидкої сили (15,78 % – «Білка і Горішок», 15,44 % – «Швидка рука», 13,62 % – «Упіймай комарика», 12,46 % – «Іван-покиван»). Найменше зростання спостерігалось в розвитку вибухової сили, силових якостей, гнучкості, статичної рівноваги, силової витривалості та частоти рухів (8,72 % – «Здоров'ячок», 8,15 % та 7,50 % – «Силач», 8,10 % – «Кошенятко», 7,40 % – «Папуга», 7,10 % – «Місток», 4,60 % – «Сороконіжка»).

Аналіз зростання показників рухових якостей у дівчат КГ засвідчив невелику і середню варіативність результатів. Найбільший приріст був

виявлений в розвитку швидкості та координаційних якостей (14,24 % – «Злови рибку», 12,33 % – «Гаряча картопелька», 11,40 % – «Забий цвяшок», 10,49 % – «Мисливець»). Дещо нижче зростання зафіксоване в розвитку вибухової сили, дрібної моторики, швидкої сили, координації рухів, швидкості одиночного руху та гнучкості (9,73 % – «Білка і горішок», 9,66 % – «Кравець», 8,21 % – «Іван покиван», 7,80 % – «Упіймай комарика», 7,24 % – «Швидка рука», 7,17 % – «Кошенятко»). Найменший приріст спостерігався у розвитку сили, силової витривалості, вибухової сили, частоти рухів та статичної рівноваги (6,20 % та 5,30 % – «Силач», 5,43 % – «Місток», 4,44 % – «Здоров'ячок», 3,23 % – «Сороконіжка», 3,10 % – «Папуга»).

У хлопчиків обох груп аналіз зростання показників рухових якостей засвідчив варіативність результатів за всіма параметрами в межах від 6,75 % до 27,40 % в ЕГ та від 5,40 % до 15,42 % в КГ (рис. 6.5).

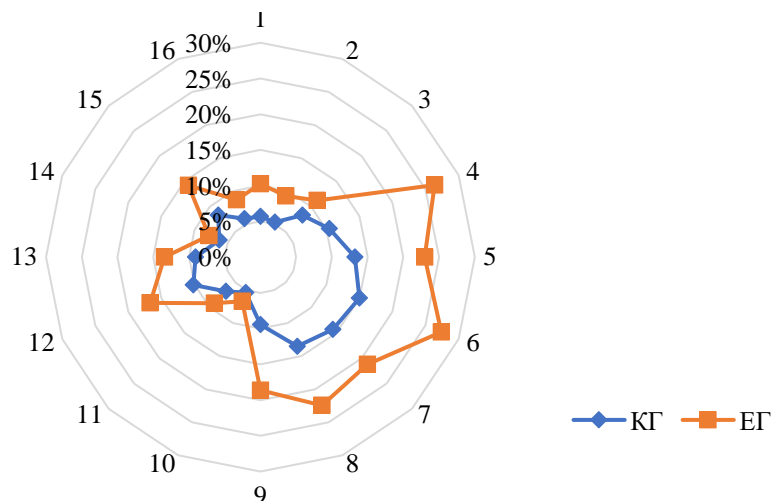

Рис. 6.5. Зростання показників рухових якостей хлопчиків ЕГ та КГ по завершенню експерименту, %:

1 – «Силач» (права рука), 2 – «Силач» (ліва рука), 3 – «Здоров'ячок», 4 – «Кравець», 5 – «Мисливець», 6 – «Злови рибку», 7 – «Гаряча картопелька», 8 – «Забий цвяшок», 9 – «Швидка рука», 10 – «Кошенятко», 11 – «Місток», 12 – «Білка і горішок», 13 – «Іван покиван», 14 – «Сороконіжка», 15 – «Упіймай комарика», 16 – «Папуга»

Так в хлопчиків ЕГ по завершенню експерименту ми констатували, що максимальний приріст у показниках рухових якостей встановлено в розвитку швидкості, дрібної моторики, координаційних якостей (27,40 % – «Злови рибку»,

26,50 % – «Кравець», 23,00 % – «Мисливець», 22,46 % – «Забий цвяшок», 21,20 % – «Гаряча картопелька», 18,64 % – «Швидка рука»). Середні темпи приросту ми отримали в розвитку вибухової сили, координації рухів, швидкої сили, силових якостей (16,70 % – «Білка і горішок», 14,21 % – «Упіймай комарика», 13,44 % – «Іван-покиван», 11,23 % – «Здоров'ячок», 10,25 % та 10,05 % – «Силач»). Найменші темпи приросту виявлені в розвитку силової витривалості, статичної рівноваги, частоти рухів та гнучкості (9,00 % – «Місток», 8,68% – «Папуга», 7,80 % – «Сороконіжка», 6,70 % – «Кошенятко»).

Аналізуючи результати зростання показників рухових якостей хлопчиків КГ нами встановлено, що найбільший відсоток приросту виявлено у розвитку швидкісних та координаційних якостей (15,10 % – «Злови рибку», 14,00 % – «Гаряча картопелька», 13,50 % – «Забий цвяшок», 13,23 % – «Мисливець»). Дещо нижчий зафіксований приріст у розвитку дрібної моторики, вибухової сили, швидкості, швидкісної сили, координації рухів (10,45 % – «Кравець», 10,15 % – «Білка і горішок», 9,45 % – «Швидка рука», 9,10 % – «Іван-покиван», 8,43 % – «Упіймай комарика», 8,00 % – «Здоров'ячок»). Мінімальний темп приросту спостерігався в розвитку силової витривалості, сили, частоти рухів, статичної рівноваги та гнучкості (6,80 % – «Місток», 6,17 % та 5,71 % – «Силач», 6,23 % – «Сороконіжка», 6,00 % – «Папуга», 5,40 % – «Кошенятко»).

Розглянемо динаміку змін рівня розвитку процесів мислення та мовлення дітей середнього дошкільного віку протягом експерименту. Як можемо бачити із таблиці 6.9 встановлено покращення середньостатистичних значень показників мислення та мовлення в дітей як ЕГ, так і КГ ($p < 0,05-0,01$).

Покращення після експерименту середньостатистичного значення показника наочно-дійового мислення у дівчаток КГ становило 1,22 бала ($p < 0,05$), тоді як дівчатка ЕГ продемонстрували більш суттєве порівняно з їх однолітками з КГ покращення даного показника, а саме на 2,14 бала більш ніж до експерименту ($p < 0,01$).

Зіставлення результатів аналізу показника образно-логічного мислення дівчаток КГ та ЕГ дає змогу стверджувати про покращення

середньостатистичного значення дівчаток КГ до та після експерименту на 0,93 бала ($p < 0,05$), а дівчаток ЕГ – на 1,93 бала відповідно ($p < 0,01$).

Таблиця 6.9

Показники процесів мислення і мовлення дітей 4-5 років на початку та наприкінці дослідження ($n=59$), бали

Субтести	Стать	КГ ($n=30$)		ЕГ ($n=29$)	
		На початку дослідження	Наприкінці дослідження	На початку дослідження	Наприкінці дослідження
Мислення (наочно-дійове)	д	4,64±0,38	5,86±0,35*	4,57±0,38	6,71±0,40**
	х	4,42±0,34	5,57±0,33*	4,33±0,34	6,26±0,38**
Мислення (образно-логічне)	д	4,21±0,38	5,14±0,40*	4,14±0,39	6,07±0,43**
	х	4,71±0,37	6,00±0,33*	4,73±0,35	6,78±0,34**
Мислення (вербальне)	д	3,36±0,34	4,43±0,36*	3,43±0,28	5,12±0,33*
	х	3,78±0,29	4,92±0,37*	3,86±0,39	5,66±0,44*
Мовлення	д	3,64±0,31	4,78±0,35*	3,50±0,28	5,71 ±0,37**
	х	4,07±0,40	5,14±0,36*	4,00±0,38	5,87±0,32**

Примітки: * – різниця показників на початку та наприкінці дослідження статистично достовірна при $p < 0,05$; ** – при $p < 0,01$.

Також спостерігаємо різницю у зміні середньостатистичного показника вербального мислення дівчаток КГ та ЕГ, так у дівчаток КГ аналізований показник зазнав покращення на 1,07 бала, тоді як середньостатистичний результат дівчаток ЕГ – на 1,69 бала ($p < 0,05$).

По завершенню експерименту встановлено покращення середньостатистичного значення показника розвитку мовлення у дівчаток обох груп. Це відображено у різниці їхніх результатів на початку та наприкінці дослідження у КГ – 1,14 бала ($p < 0,05$), у ЕГ – 2,21 бала ($p < 0,01$).

За логікою викладення матеріалу опишемо динаміку змін показників мислення та мовлення хлопчиків досліджуваних груп протягом експерименту.

Встановлено покращення середньостатистичних значень показників наочно-дійового мислення у хлопчиків КГ по завершенню експерименту на 1,15 бала ($p < 0,05$), а у хлопчиків ЕГ – 1,96 бала відповідно ($p < 0,01$). Середньостатистичні результати у розвитку образно-логічного мислення хлопчиків КГ до та після експерименту становили 1,29 бала ($p < 0,05$), на відміну

від середньостатистичного результату вищевказаного показника хлопчиків ЕГ, різниця яких до та після експерименту становить 2,05 бала ($p < 0,01$). Результати, отримані під час аналізу змін показника вербального мислення хлопчиків КГ та ЕГ репрезентують покращення середньостатистичних значень. Зокрема у КГ до та після експерименту аналізований показник покращився на 1,14 бала ($p < 0,05$), натомість в ЕГ покращення було більш суттєвим, – на 1,80 бала ($p < 0,05$).

Аналіз показників у розвитку мовлення хлопчиків КГ і ЕГ розкриває те, що у хлопчиків КГ різниця середньостатистичних значень даного показника до експерименту та після нього становить 1,07 бала ($p < 0,05$), тоді як у хлопчиків ЕГ різниця середньостатистичних значень аналізованого показника складає 1,87 бала ($p < 0,01$).

Після впровадження програми фізкультурно-оздоровчих занять із використанням інноваційних ігор покращилися показники рівня розвитку наочно-дійового мислення у дітей ЕГ (табл. 6.10).

Таблиця 6.10

Розподіл дітей 4-5 років за рівнем розвитку наочно-дійового мислення протягом експерименту ($n=59$), %

Рівень	Стать	КГ ($n=30$)				ЕГ ($n=29$)			
		На початку дослідження		Наприкінці дослідження		На початку дослідження		Наприкінці дослідження	
		п	%	п	%	п	%	п	%
Дуже високий	д	-	-	-	-	-	-	1	7,14
	х	-	-	-	-	-	-	1	6,67
Високий	д	1	6,25	1	6,25	1	7,14	2	14,29
	х	1	7,14	1	7,14	1	6,67	2	13,33
Середній	д	10	62,50	13	81,25	9	64,29	11	78,57
	х	9	64,29	12	85,71	10	66,67	13	86,66
Низький	д	5	31,25	2	12,50	4	28,57	-	-
	х	4	28,57	1	7,14	3	20,00	-	-
Дуже низький	д	-	-	-	-	-	-	-	-
	х	-	-	-	-	-	-	-	-

Так, на високому рівні розвитку наочно-дійового мислення на початку дослідження серед дітей ЕГ була незначна частка (дівчаток – 7,14 %, хлопчиків – 6,67 %). Проте наприкінці дослідження серед дівчаток було виявлено на дуже високому рівні – 7,14 %, на високому рівні – 14,29 %, на середньому – 78,57 %.

У хлопчиків, у свою чергу, виявлено розвиток наочно-дійового мислення на дуже високому рівні – 6,67 %, на високому рівні – 13,33 %, на середньому – 86,66 % відповідно. Низького рівня не встановлено у дітей обох статей по завершенню експерименту.

Також простежувалася тенденція до покращення в розподілі за рівнем розвитку образно-логічного мислення дітей ЕГ в процесі педагогічного експерименту (табл. 6.11).

На початку дослідження найбільше у дітей було виявлено рівень розвитку образно-логічного мислення на середньому рівні як у дівчаток (71,43 %), так і у хлопчиків (73,33 %). Однак у кінці дослідження у цих показниках зафіксовано позитивні зміни. На дуже високому рівні образно-логічного мислення виявлено у 6,67 % хлопчиків; на високому рівні – у 14,29 % дівчаток та 13,33 % хлопчиків; на середньому рівні – у 85,71 % дівчаток та 80,00 % хлопчиків.

Таблиця 6.11

Розподіл дітей 4-5 років за рівнем розвитку образно-логічного мислення протягом експерименту (n=59), %

Рівень	Стать	КГ (n=30)				ЕГ (n=29)			
		На початку дослідження		Наприкінці дослідження		На початку дослідження		Наприкінці дослідження	
		п	%	п	%	п	%	п	%
Дуже високий	д	-	-	-	-	-	-	-	-
	х	-	-	-	-	-	-	1	6,67
Високий	д	1	6,25	1	6,25	1	7,14	2	14,29
	х	1	7,14	1	7,14	1	6,67	2	13,33
Середній	д	12	75,00	13	81,25	10	71,43	12	85,71
	х	11	78,57	12	85,72	11	73,33	12	80,00
Низький	д	3	18,75	2	12,50	3	21,43	-	-
	х	2	14,29	1	7,14	3	20,00	-	-
Дуже низький	д	-	-	-	-	-	-	-	-
	х	-	-	-	-	-	-	-	-

Щодо рівня розвитку вербального мислення, то результати наприкінці дослідження мають також тенденцію до покращення розподілу в ЕГ групі дітей (табл. 6.12). Отже, на високому рівні вербального мислення виявлено 14,29 % дівчаток та 20,00 % хлопчиків; на середньому рівні – 71,42 % дівчаток та 73,33 % хлопчиків, на низькому – 14,29 % та 6,67 % відповідно.

6.3. Ефективність програми фізкультурно-оздоровчих занять із використанням засобів корфболу в процесі фізичного виховання дітей 5-6 років

Обґрунтування програми фізкультурно-оздоровчих занять із використанням засобів корфболу в освітньо-виховному процесі дітей 5-6 років обумовлено світовою тенденцією до зменшення вікових норм початку занять командними видами спорту, сучасними рекомендаціями провідних фахівців із теорії фізичного виховання та інноваційними методиками оздоровчої фізичної культури [8, 378, 577, 593].

Засновуючись на передовому досвіді вітчизняної та зарубіжної практики можна відмітити, що одним з найбільш ефективних методів організації занять фізичними вправами дітей дошкільного віку є спортивно-ігровий, правильна організація якого сприяє удосконаленню основних фізичних та психічних якостей особистості.

Структурними компонентами програми із використанням засобів корфболу для дітей старшого дошкільного віку у межах реалізації концепції ігрової діяльності є: мета, завдання, принципи, засоби, методи, форми, способи, умови та критерії визначення її ефективності.

Метою розробленої програми є сприяння зміцненню фізичного здоров'я, підвищення рівня фізичної підготовленості, покращення функціонального стану, розвиток соціальної компетентності дітей 5-6 років.

Відповідно до встановленої мети розв'язувались основні завдання фізкультурно-оздоровчих занять засобами корфболу:

- оздоровчі: сприяння підвищенню рівня соматичного здоров'я; вдосконалення функціонування органів, систем і функцій організму;
- освітні: засвоєння відомостей щодо правил гри, її основних понять; формування рухових умінь і навичок; освоєння основ техніки корфболу; отримання спеціальних знань, необхідних для організованих і самостійних занять з корфболу; формування здорового способу життя засобами корфболу;
- розвивальні: сприяння оптимальному розвитку фізичних якостей;

- виховні: виховання культури поведінки; формування ціннісних орієнтацій на фізичне і духовне вдосконалення особистості; розвиток довільної поведінки, здатності до подолання труднощів; розвиток соціальних емоцій; сприяння гендерному вихованню дітей; розвиток здатності до позитивної взаємодії в колективі й навчання комунікативних навичок.

Програмування фізкультурно-оздоровчих занять здійснювалось згідно наступних принципів: соціально-педагогічні, спеціальні та дидактичні.

До соціальної групи увійшли принципи: гармонійного розвитку особистості та оздоровчої спрямованості. За спрямованістю педагогічних впливів – принципи навчання рухових дій, розвитку фізичних якостей, виховання особистісних якостей. До специфічної групи увійшли принципи: безперервності, прогресування тренувальних дій, циклічності, регулярності, орієнтації на належні норми.

До групи дидактичних увійшли принципи: свідомості та активності, наочності, доступності та індивідуалізації, систематичності, динамічності.

Відповідно до ієрархії та взаємозв'язків складових програми зазначимо, що практичний матеріал реалізовувався за допомогою як традиційних засобів фізичного виховання дошкільнят (основні рухи, загальнорозвивальні і прикладні вправи), так і елементів спортивної гри корфбол (підвідні фізичні вправи) (Додаток Щ.1), спеціальні вправи (Додаток Щ.2), ігрові вправи, рухливі ігри, естафети з елементами корфболу, ігри за спрощеними правилами (Додаток Щ.3), що використовувались у залежності від етапів навчання.

Основними формами реалізації програми фізкультурно-оздоровчих занять із використанням засобів корфболу були: заняття з фізичного виховання, активний відпочинок дітей (прогулянки), заняття фізичною культурою з батьками в домашніх умовах.

Вирішення завдань фізичного виховання оздоровчої направленості можливе при умовах широкого використання в процесі фізкультурних занять з елементами корфболу сил природи (оздоровчі фактори).

Конкретний ефект будь-якого педагогічного засобу визначається не лише його змістом та формою, а й способом застосування, тобто методом. Вибір і застосування певного методу у процесі реалізації програми залежали від ряду чинників: особливостей розвитку дитини; навчання, розвитку або вдосконалення рухових дій; засобів і форм проведення занять; етапу реалізації програми; особливостей зовнішніх умов проведення занять.

У процесі реалізації програми ми застосовували такі методи як словесні, метод демонстрації, практичні методи навчання рухових дій, методи розвитку рухових якостей, ігровий та змагальний. Для створення загальної картини майбутніх рухових дій або окремих їхніх сторін застосовували метод самопроговорювання (ідеомоторне відтворення – послідовність рухів в уяві).

Програма фізкультурно-оздоровчих занять з елементами гри у корфбол мала чотири основні напрями роботи: теоретична, фізична, технічна і тактична підготовка дітей.

Виходячи з цього, процес вивчення елементів гри у корфбол з дітьми старшого дошкільного віку ми представили у вигляді багаторівневої структури, де перший щабель займає розвиток фізичних якостей, другий відведено придбання окремих технічних прийомів, що виконуються переважно з м'ячем, третій – займає формування найпростіших навичок колективних взаємодій у нападі і, нарешті, останній, четвертий щабель відводиться на придбання досвіду дій у складі команди.

Ефективність процесу навчання визначається рівнем його організації. На заняттях з корфболу з метою забезпечення ефективності й результативності реалізації програмових завдань використовувалися різні способи організації дітей при виконанні рухових завдань: фронтальний, поточний чи паралельно-поточний, позмінний, колового тренування (станційний), груповий та індивідуальний.

У підготовчій частині заняття проводилися бесіди, розповіді про історію корфболу, правила гри, техніку безпеки під час занять, шикування, повідомлення змісту заняття, різновиди ходьби, бігу, комплекс загальнорозвивальних вправ,

дихальні вправи, рухливі ігри. У цю частину заняття включали ігрові вправи, що підводили до вивчення рухів в основній частині заняття.

В основній частині організовувалося розучування, удосконалення, закріплення умінь і навичок з техніко-тактичної підготовки до гри у корфбол у формі підготовчих, ігрових вправ, рухливих ігор та естафет. Коли діти безпосередньо готові до двосторонньої гри, основна частина присвячується грі за спрощеними правилами і може мати кілька підрозділів. Найбільш складні завдання, пов'язані з опануванням нового матеріалу, вирішують на самому початку основної частини заняття. При цьому дотримано послідовність в постановці завдань: ознайомлення, поглиблене розучування руху, закріплення й удосконалення навичок.

У заключній частині заняття забезпечене поступове зниження функціональної активності організму, пропонувалися легко дозовані вправи: біг у повільному темпі, ходьба у поєднанні з вправами на заспокоєння дихання, або ігри малої рухливості.

Моторна щільність заняття повинна бути високою і досягати в середньому 60–80%. Заняття повинне мати високу функціональну цінність, тобто створювати умови для повноцінного навантаження всіх основних м'язових груп, серцево-судинної і дихальної систем (пульсові режими у середньому $140\text{--}180 \text{ уд}\cdot\text{хв}^{-1}$).

Інтенсивність м'язового навантаження залежала від вибору фізичних вправ, їх складності і поєднання, частоти повторень. На заняттях забезпечувалось дозування фізичних навантажень за інтенсивністю (пульсовий режим у межах $100\text{--}180 \text{ уд}\cdot\text{хв}^{-1}$), тривалістю та обсягом з урахуванням анатомо-фізіологічних особливостей дітей старшого дошкільного віку (табл. 6.14).

Основним принципом побудови заняття було чергування великих, середніх і малих тренувальних навантажень. Це забезпечує кращий оздоровчий ефект і оптимальне відновлення. Співвідношення різних за характером та інтенсивністю навантажень протягом фізкультурного заняття було таким: низької інтенсивності 10–15 %, середньої 65–75 %, великої 15–20 %.

Таблиця 6.14

Дозування фізичного навантаження під час виконання ігрових завдань

Навантаження	Інтенсивність	Тривалість	Кількість повторень, інтервал відпочинку	Спрямованість впливу
Помірне	Низька 100–130 уд·хв ⁻¹	2–5 хв	4–6 р. 15–30 с	Розвиток сили, гнучкості
Тонізуюче	Середня 130–150 уд·хв ⁻¹	6–9 хв	3–4 р. 1 хв	Розвиток координаційних якостей, сили, витривалості
Тренувальне	Висока 150–180 уд·хв ⁻¹	5–8 хв	2–3 р. 1,5–2 хв	Розвиток швидкості, швидко-силових якостей

Відповідно до розробленої нами експериментальної програми, загальна кількість занять з фізичної культури з використанням елементів гри у корфбол становила 2 рази на тиждень по 30 хвилин (впродовж дев'яти місяців навчання).

Розроблена загальна структура річного циклу фізкультурно-оздоровчих занять із використанням засобів корфболу, що включає три етапи, кожен з яких має свої завдання і зміст.

Структурними елементами програми фізкультурно-оздоровчих занять із використанням елементів корфболу є три послідовних етапи на основі рекомендацій О. Л. Богініч, Ю М. Бабачук [54]:

- ✓ адаптивно-розвивальний;
- ✓ підготовчо-технічний;
- ✓ активно-ігровий.

Адаптивно-розвивальний етап характеризувався розподілом ігрових вправ та рухливих ігор, які містять рухові дії з основних рухів, що є основою технічних прийомів гри з елементами корфболу та спрямовані на ознайомлення й зацікавлення дітей іграми і вправами із спортивним інвентарем (корфом і м'ячем), на формування вміння відчувати властивості цього інвентарю.

На підготовчо-технічному етапі розподіл рухливих ігор та ігрових вправ з елементами корфболу відбувався за блоками засвоєння рухових дій, що належать до технічних ігрових прийомів.

Активно-ігровий етап охоплював ігрову діяльність для її активного застосування в умовах ЗДО на етапах закріплення та вдосконалення рухових навичок, у тому числі техніко-тактичних прийомів ігор із елементами корфболу.

У цілісному вигляді процес навчання дітей дошкільного віку основам гри в корфбол є послідовним. Перехід від створення загального уявлення про ігровий прийом до його первинного освоєння і далі до наступного закріплення переважно в ігрових умовах. Алгоритм представлений як «гра – навчання – гра», або, інакше, як первинне знайомство з елементом, що вивчається у підготовчій грі; його вивчення у спрощених ігрових умовах та закріплення у грі корфбол або наближеною до нього рухливої гри, що включає раніше вивчені і нові елементи його техніки і тактики. Перелічені стадії формування ігрової рухової навички пов'язані в єдине ціле і вирішують поставлене завдання тільки в такій послідовності застосування.

Для навчання елементам гри у корфбол були обрані рухові дії, які послідовно освоювалися протягом навчального року і були розділені на 4 блоки (табл. 6.15): на навчання переміщення та розвиток «відчуття м'яча»; на навчання ловіння і передачі м'яча; на навчання кидка м'яча в кошик; комбіновані вправи, що спрямовані на закріплення і вдосконалення гри у корфбол. Ігрові вправи та ігри всередині блоків і самі блоки були взаємопов'язані між собою і забезпечували послідовність у вирішенні завдань навчання.

Навчання найпростіших прийомів техніки переміщень, відбувалося без м'яча та із використанням таких ігор: «Квачі», «Порожнє місце», «Виклик номерів», «Стій!», «Світлофор». Освоєння різних варіантів бігу у поєднанні зі стрибками, зупинками, поворотами допомагало дітям у виборі місця в ході гри, що є базовим елементом ігрової діяльності. Вже на цьому етапі включалося вивчення обманних рухів, в яких містяться початки тактичного мислення та ігрової активності. Крім того, на цьому ж рівні вирішувалося завдання розвитку

фізичних якостей, і в першу чергу спритності, і вдосконалення найважливіших рухових навичок.

Таблиця 6.15

Зміст блоків ігрових вправ та ігор
на стадіях формування рухового вміння та етапу

Етапи	Блоки ігрових вправ та ігор			
	1	2	3	4
Адаптивно-розвивальний	•	•	•	
Підготовчо-технічний	•	•	•	
Активно-ігровий	•	•	•	•

Примітки: 1 – на навчання переміщення та розвиток «відчуття м'яча»; 2 – на навчання ловіння і передачі м'яча; 3 – на навчання кидка м'яча в кошик; 4 – комбіновані вправи, що спрямовані на закріплення і вдосконалення гри у корфбол

Другий ступінь освоєння полягав у вивченні основних прийомів техніки володіння м'ячем. Спочатку ознайомлювали дітей з великим м'ячем та способами його утримання. Насамперед виробляли певні вміння поводитися з м'ячем, відчувати його властивості і робити рухи відповідно до них.

У процесі навчання увага зосереджувалася лише на трьох способах передачі: передачі двома руками від грудей, з відскоком від підлоги і однією рукою від плеча. У запропонованій програмі значну увагу приділено різноманітності кидків м'яча в кошик: двома руками від підборіддя, двома руками знизу-вгору, однією рукою знизу-вгору, з місця, з кроку, з двох кроків.

На початковому етапі навчання увагу зосереджували на оволодінні технікою кидка двома руками з місця і потім в русі після двох кроків. Серія вправ починається з виконання передач з високою траєкторією, потім включається перекидання м'яча через натягнутий на висоті 2–3 метра шнур. Далі такий кидок виконується в намальоване на землі коло, обруч тощо. Після цього переходять до кидків в кошик, який умовно утворює партнер своїми руками. Щоб допомогти, партнер в момент кидка може змінити положення рук і тим самим допомогти м'ячу опинитися в кошику. Коли в загальних рисах це вміння буде виконуватися без помилок, можна перейти до кидків м'яча в занижений кошик. Особливо важливо з самого початку намагатися правильно тримати м'яч перед

кидком і супроводжувати його очима до моменту торкання з кошиком. Наступна вправа – кидок з вихідного положення лежачи на спині, стоячи на колінах, потім сидячи на стільці і тільки після цього перейти до кидків з положення стоячи. На початковому етапі навчання кидка м'яча в кошик вже слід використовувати ігрові вправи і рухливі ігри, такі як «Влуч у обруч», «Влуч у корф» тощо.

Одним із ключових моментів реалізації програми фізкультурно-оздоровчих занять засобами корфболу є дотримання таких педагогічних положень: забезпечення мотивації до рухової діяльності, висока емоційна насиченість занять, активізація розумової діяльності дітей, створення атмосфери педагогічного процесу на демократичній основі, створення ситуацій для прояву сміливості, винахідливості, взаємодії, взаємодопомоги і витримки, вміння узгоджувати свої дії з діями однолітків, спонукання дітей до самооцінки і оцінки дій і поведінки однолітків, залучення дітей до спільної діяльності з педагогом.

У процесі проведення ігор засобами корфболу формувались навички діяти спільно на основі взаєморозуміння і підтримки, вміння домовлятися, поважати бажання інших дітей. Під час проведення ігор постійно змінювались ігрові ролі з метою підтримання інтересу до спільної ігрової діяльності і на цій основі – формувались особистісні якості, дружні стосунки між дітьми, активність, організаційні уміння. Моделювання різноманітних ігрових ситуацій сприяло формуванню взаємодопомоги, взаєморозумінню, піклуванню дітей про інших. Для дітей, які не користувались популярністю у групі, створювались ситуації успіху, що дозволяло нормалізувати відношення з однолітками.

Для визначення ефективності впровадження програми фізкультурно-оздоровчих занять із використанням засобів корфболу у процес фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку було проведено формувальний експеримент. У експерименті взяли участь 60 дітей (25 дівчаток та 35 хлопчиків). Попереднє дослідження дозволило розділити дітей на дві групи по 30 дітей, які сформували шляхом випадкової вибірки і які були однорідними за всіма показниками ($p > 0,05$). До експериментальної групи (ЕГ) увійшли 12 дівчаток і 18 хлопчиків, до контрольної (КГ) – 13 дівчаток і 17 хлопчиків. У КГ процес

фізичного виховання був побудований на основі загальноприйнятих методичних рекомендацій та змісту програми «Я у Світі» із використанням елементів спортивних ігор. В ЕГ зміст процесу фізичного виховання був доповнений розробленим програмним матеріалом із використанням засобів корфболу.

Представлені результати показників фізичної підготовленості, отримані наприкінці експерименту дають підстави констатувати про позитивну достовірну динаміку у дітей експериментальної (ЕГ) та контрольної (КГ) груп у дітей обох статей (табл. 6.16). Зазначимо, що характер і вираження змін кількісних параметрів фізичної підготовленості по завершенню експерименту відрізняється у дітей ЕГ та КГ.

Так, за результатами випробування силових здібностей у тесті «Силяч» встановлено, що дівчата ЕГ поліпшили свій показник на 0,97 кг у силі правої руки ($p < 0,01$) і на 1,03 кг – лівої руки ($p < 0,01$), а хлопчики на 1,30 кг ($p < 0,01$) та 1,07 кг ($p < 0,01$) відповідно. Отримані середні значення показників силових здібностей дівчат КГ достовірно поліпшились ($p < 0,01$) на 0,49 кг в динамометрії правої руки та на 0,56 кг ($p < 0,05$) лівої руки, у хлопчиків на 0,55 кг ($p < 0,01$) та 0,30 кг ($p < 0,05$) відповідно. Різниця між показниками ЕГ та КГ становила у дівчаток 0,70 кг в силі правої руки та 0,35 кг лівої руки і була недостовірною ($p > 0,05$), проте міжгрупова різниця хлопчиків була достовірною ($p < 0,05$) і становила 0,97 кг та 0,72 кг відповідно.

За тестуванням вибухової сили рук і плечового поясу дітей по завершенню експерименту було виявлено, що у ЕГ показник збільшився на 21,26 см в дівчаток і на 25,75 см в хлопчиків ($p < 0,01$). В КГ спостерігаємо зростання середнього показника на 7,70 см у дівчаток і на 10,72 см відповідно у хлопчиків ($p < 0,01$). Різниця між показниками ЕГ та КГ була достовірною ($p < 0,05$) і становила у дівчаток 13,56 см, а у хлопчиків 15,03 см.

Аналіз отриманих результатів у розвитку дрібної моторики засвідчив зменшення часу виконання у тестовій вправі «Кравець» в ЕГ на 4,25 с у дівчаток і на 3,50 с у хлопчиків ($p < 0,01$), в КГ на 1,52 с і 1,05 с відповідно ($p < 0,01$). Різниця

між кінцевими показниками ЕГ та КГ була достовірною ($p < 0,05$) і становила 2,73 с та 2,45 с у дівчат і хлопчиків.

Таблиця 6.16

Показники фізичної підготовленості дітей 5–6 років експериментальної та контрольної групи (до / після педагогічного експерименту)

Тести	Стать	ЕГ (n=30)	КГ (n=30)	p *
«Силач», права, кг	д	7,05±0,42 / 8,02±0,32**	6,83±0,17 / 7,32±0,20**	>0,05
	х	8,65±0,48 / 9,95±0,48**	8,43±0,36 / 8,98±0,39**	<0,05
«Силач», ліва, кг	д	6,01±0,33 / 7,04±0,35**	6,13±0,23 / 6,69±0,25*	>0,05
	х	7,33±0,32 / 8,40±0,37**	7,38±0,34 / 7,68±0,34*	<0,05
«Здоров'ячок», см	д	140,44±16,26 / 161,66±7,05**	141,53±6,56 / 149,23±6,32**	<0,05
	х	151,47±11,46 / 177,22±6,07**	147,22±6,59 / 157,94±10,82**	<0,05
«Кравець», с	д	25,05±1,62 / 20,80±1,11**	24,98±1,68 / 23,46±1,27**	<0,05
	х	24,10±1,34 / 20,60±1,20**	24,14±0,78 / 23,09±0,80**	<0,05
«Мисливець», к-ть	д	2,91±0,31 / 4,08±0,22**	3,07±0,36 / 3,38±0,24*	<0,05
	х	2,38±0,30 / 3,83±0,24**	2,64±0,32 / 3,00±0,21*	<0,05
«Злови рибку», бали	д	3,08±0,39 / 3,83±0,29**	2,92±0,30 / 3,30±0,20**	<0,05
	х	2,77±0,30 / 3,77±0,19**	2,94±0,32 / 3,29±0,20**	<0,05
«Гаряча картопелька», к-ть	д	16,16±1,80 / 22,58±1,59**	16,76±1,60 / 18,53±1,50**	<0,05
	х	16,83±1,14 / 23,33±1,12**	16,86±0,88 / 20,00±1,13**	<0,05
«Забий цвяшок», к-ть	д	5,00±0,70 / 8,16±0,66**	5,38±0,61 / 6,46±0,53**	<0,05
	х	5,88±0,44 / 8,72±0,64**	5,76±0,41 / 7,05±0,38**	<0,05
«Швидка рука», м	д	4,90±0,32 / 5,95±0,24**	4,67±0,40 / 5,00±0,41**	<0,05
	х	6,47±0,32 / 7,92±0,26**	6,37±0,30 / 7,08±0,30**	<0,05
«Кошенятко», см	д	6,29±0,92 / 7,04±0,83**	6,36±0,63 / 7,00±0,65**	>0,05
	х	5,25±1,20 / 6,10±1,05**	5,38±1,21 / 6,08±1,17**	>0,05
«Місток», с	д	14,84±1,53 / 16,25±1,49**	15,28±1,34 / 16,00±1,27**	>0,05
	х	15,06±1,65 / 16,50±1,60**	15,16±1,19 / 16,35±1,30**	>0,05
«Білка і горішок», см	д	19,70±0,86 / 23,08±0,69**	20,15±0,70 / 21,00±0,71**	<0,05
	х	19,93±0,69 / 23,02±0,54**	20,12±0,68 / 21,02±0,62**	<0,05
«Іван-покиван», к-ть	д	9,50±0,33 / 10,91±0,28**	9,92±0,39 / 10,46±0,31**	>0,05
	х	9,72±0,34 / 10,88±0,34**	9,88±0,31 / 10,64±0,27**	>0,05
«Сороконіжка», к-ть	д	31,33±1,28 / 33,00±1,29**	31,69±0,87 / 32,46±0,85**	>0,05
	х	30,88±1,19 / 33,00±1,11**	31,05±1,10 / 32,70±1,01**	>0,05
«Упіймай комарика», к-ть	д	17,83±0,67 / 20,08±0,59**	17,38±0,74 / 18,30±0,72*	<0,05
	х	18,38±0,57 / 20,22±0,53**	18,29±0,64 / 18,64±0,63*	<0,05
«Папуга», с	д	15,87±2,26 / 16,91±1,93**	15,53±2,21 / 16,00±1,87*	>0,05
	х	11,77±1,07 / 13,22±1,07**	11,80±1,49 / 12,70±1,45*	>0,05

Примітки: * – різниця показників до і після експерименту статистично достовірна при $p < 0,05$; $t = 2,04$; ** – при $p < 0,01$; $t = 2,75$; p^* – рівень значущості при порівнянні показників ЕГ і КГ після проходження експерименту

Результати тестування координаційних здібностей у випробуванні на точність по завершенню експерименту дають підстави стверджувати, що середній показник достовірно збільшився на 0,31 бала у дівчаток і 0,36 бала у хлопчиків КГ ($p < 0,05$), в ЕГ спостерігається більш виражена динаміка до зростання на 1,17 бала у дівчаток і 1,45 бала у хлопчиків ($p < 0,01$). Міжгрупова різниця між показниками ЕГ та КГ була достовірною ($p < 0,05$) і відповідала 0,70 і 0,83 бала у дівчаток і хлопчиків відповідно.

Аналіз в динаміці розвитку часової рухової реакції показав, що середній показник покращився в КГ на 0,38 бала у дівчаток і 0,35 бала у хлопчиків відповідно ($p < 0,01$). Для дітей ЕГ були характерні достовірно більш кращі, ніж у представників КГ значення, так у дівчаток показник поліпшився на 0,75 бала, а у хлопчиків на 1,00 відповідно ($p < 0,01$). Різниця між кінцевими показниками ЕГ та КГ становила 0,53 бала у дівчаток і 0,48 бала у хлопчиків та підтверджена статистично ($p < 0,05$).

Достатньо вираженим було зареєстроване статистично значиме поліпшення у розвитку просторово-часових параметрів руху. А саме, в дітей ЕГ показник у тесті підкидання і ловіння м'яча зріс на 6,42 рази у дівчаток і 6,50 рази у хлопчиків ($p < 0,01$), а в КГ на 1,77 рази і 3,14 рази ($p < 0,01$) відповідно. Показник у тесті відбивання м'яча від підлоги в ЕГ поліпшився на 3,16 рази у дівчаток і 2,84 рази у хлопчиків ($p < 0,01$), у їх однолітків з КГ встановлено зростання на 1,08 і 1,29 рази ($p < 0,01$) у дівчаток і хлопчиків відповідно. Різниця між показниками ЕГ та КГ наприкінці експерименту була достовірною ($p < 0,05$) і становила 4,05 і 3,33 рази у тесті підкидання і ловіння м'яча та 1,70 і 1,67 рази у тесті відбивання м'яча від підлоги в дівчаток і хлопчиків відповідно.

Статистично достовірні зміни відбулися в показниках метання пластикового м'яча у дітей обох груп, що характеризують рівень розвитку швидкості одиночного руху. Отримані середні значення збільшилися в ЕГ на 1,05 м у дівчаток і 1,45 м у хлопчиків ($p < 0,01$), в КГ на 0,33 м ($p < 0,05$) і 0,71 м ($p < 0,01$) відповідно. Різниця між показниками ЕГ та КГ наприкінці експерименту була достовірною ($p < 0,05$) і становила 0,95 і 0,84 м в дівчаток і хлопчиків.

За результатами аналізу показників наприкінці експерименту в тесті нахил тулуба вниз з положення сидячи «Кошенятко» у дітей ЕГ та КГ виявив статистичне покращення ($p < 0,01$). Динаміка розвитку гнучкості в ЕГ зазнала змін на 0,75 см у дівчаток і 0,85 см у хлопчиків, в КГ показник збільшився на 0,64 см і 0,70 см відповідно. Представлені дані вказують на недостовірний характер ($p > 0,05$) між ЕГ та КГ дітей, де різниця становила 0,40 см у дівчаток і 0,20 см у хлопчиків.

Отримані результати показників в тесті «Місток», що характеризують розвиток силової витривалості м'язів тулуба, засвідчили загальну тенденцію до їх зростання у дітей обох груп. Так цей показник поліпшився на 1,36 с у дівчаток і 1,44 с у хлопчиків ЕГ ($p < 0,01$) та на 0,72 с і 1,19 с відповідно в КГ ($p < 0,01$). Міжгрупова різниця між показниками ЕГ та КГ була недостовірною ($p > 0,05$) і відповідала 0,25 с у дівчат і 0,15 с у хлопчиків.

Середній бал у тестовій вправі «Білка і горішок», що характеризує рівень розвитку вибухової сили ніг покращився на 0,85 см у дівчаток і на 0,88 см у хлопчиків КГ ($p < 0,01$). У дітей ЕГ зростання середнього показника було вищим – 3,38 см у дівчаток і 3,10 см у хлопчиків ($p < 0,01$). Порівнюючи отримані кінцеві результати між ЕГ та КГ виявлено достовірну різницю ($p < 0,05$), яка становила 2,08 см у дівчаток і 2,00 см у хлопчиків.

За результатами аналізу показників швидкісної сили «Іван-покиван» по закінченню експерименту у дітей ЕГ і КГ встановлено вірогідне поліпшення ($p < 0,01$). Результат у виконанні тесту в дітей ЕГ покращився на 1,41 раза у дівчаток і 1,16 раза у хлопчиків, а в КГ цей показник достовірно змінився на 0,54 раза і 0,76 раза відповідно. Представлені дані вказують на статистично недостовірні відмінності між ЕГ та КГ ($p > 0,05$).

За даними тесту на визначення частоти рухів ніг за 10 с встановлено достовірну динаміку ($p < 0,01$) в обох групах дітей. Так в ЕГ середній показник поліпшився на 1,67 раза у дівчаток і 2,12 раза у хлопчиків, тоді як в КГ показник збільшився на 0,77 раза у дівчаток і 1,65 раза у хлопчиків. Різниця між кінцевими

показниками груп становила 0,54 раза у дівчаток і 0,30 раза у хлопчиків і не підтвердилася статистично ($p > 0,05$).

Оцінюючи результати в динаміці розвитку координації рухів в тесті «Упіймай комарика» було виявлено, що середній показник за період проведення експерименту поліпшився в ЕГ на 2,25 раза у дівчаток і 1,84 раза у хлопчиків ($p < 0,01$). В КГ спостерігалось незначне, але зростання цього показника на 0,92 і 0,35 раза у дівчаток і хлопчиків відповідно ($p < 0,05$). Міжгрупова різниця між показниками ЕГ та КГ була достовірною ($p < 0,05$) і відповідала 1,78 та 1,58 раза у дівчаток і хлопчиків.

Аналіз результатів отриманих наприкінці експерименту у розвитку статичної рівноваги в тесті «Папуга» виявив загальну тенденцію до їх зростання як в ЕГ, так і КГ. Час виконання тестової вправи в ЕГ покращився на 1,04 с у дівчаток і 1,45 с у хлопчиків ($p < 0,01$), в КГ цей показник зазнав зростання на 0,47 с і 0,90 с відповідно ($p < 0,05$). Різниця між показниками ЕГ та КГ становила 0,91 с у дівчаток і 0,52 с у хлопчиків та була недостовірною ($p > 0,05$).

Для оцінки динаміки показників функціонального стану дітей 5-6 років під впливом фізкультурно-оздоровчих занять з використанням засобів корфболу здійснено аналіз показників, установлених як критеріїв ефективності програми.

За час педагогічного експерименту у дітей КГ та ЕГ відбулися достовірні позитивні зміни усіх показників функціонального стану (табл. 6.17).

Виявлено, що середньогрупові показники ЧСС дітей упродовж експерименту достовірно зменшилися ($p < 0,05$). Однак, покращення цього показника в ЕГ склало $2,76 \text{ уд} \cdot \text{хв}^{-1}$ у дівчаток та $2,66 \text{ уд} \cdot \text{хв}^{-1}$ у хлопчиків, а в КГ відзначений показник зменшився на $2,31 \text{ уд} \cdot \text{хв}^{-1}$ та $2,37 \text{ уд} \cdot \text{хв}^{-1}$ відповідно. Зростання ЧСС в ЕГ у відсотковому відношенні становило 2,93 % у дівчаток та 2,90 % у хлопчиків, тоді як в КГ зафіксовано приріст 2,45 % у дівчаток та 2,58 % у хлопчиків.

Статистично значущим встановлено приріст САТ в дітей обох груп ($p < 0,05$ – $0,01$). Так дівчатка ЕГ переважали своїх однолітків із КГ, його покращення склало 4,07 %, а середньогруповий показник збільшився на 3,92 мм рт. ст.

($p < 0,01$). Аналогічний показник у дівчаток КГ збільшився на 2,23 мм рт. ст. із темпом зростання 2,33 % ($p < 0,05$).

Таблиця 6.17

Показники функціонального стану дітей 5-6 років на початку та наприкінці дослідження (n=60)

Показники	Стать	КГ		ЕГ	
		На початку дослідження	Наприкінці дослідження	На початку дослідження	Наприкінці дослідження
ЧСС, уд·хв ⁻¹	д	95,38±1,47	93,07±1,12*	95,42±1,80	92,66±1,08*
	х	92,70±1,98	90,33±1,29*	92,66±1,81	90,00±1,13*
САТ, мм рт. ст.	д	94,61±1,01	96,84±0,78*	94,33±2,04	98,25±1,36**
	х	95,65±1,26	97,47±1,06*	95,39±1,03	98,94±0,67**
ДАТ мм рт. ст.	д	60,69±1,34	62,53±1,13*	60,34±1,74	63,25±1,30*
	х	61,30±1,33	63,47±1,16*	61,77±0,93	64,16±0,66*
ЧД, цикл/хв	д	22,85±0,48	21,93±0,37*	23,00±0,48	21,67±0,43**
	х	22,24±0,42	21,29±0,27*	22,33±0,41	20,94±0,28**
ЖЄЛ, мл	д	1093,85±35,69	1192,31±31,95*	1110,00±34,73	1258,33±31,88**
	х	1209,12±32,53	1300,00±23,87*	1236,67±38,31	1358,33±31,37*

Примітки: * – різниця показників до і після експерименту статистично достовірна при $p < 0,05$; ** – при $p < 0,01$

Своєю чергою, у хлопчиків зберігається аналогічна тенденція до зростання САТ, так в ЕГ приріст показника становив 3,55 мм рт.ст. і у відсотковому відношенні 3,65 % ($p < 0,01$), натомість в КГ збільшення становило 1,82 мм рт.ст. із приростом 1,88 % ($p < 0,05$).

Наприкінці дослідження встановлено статистично більш значущий приріст показника ДАТ у дітей ЕГ ($p < 0,05$), як у дівчаток, де середньогруповий показник збільшився на 2,91 мм рт. ст, так і у хлопчиків на 2,39 мм рт. ст. Тоді, як у дітей КГ зростання цього показника виявилось меншим, так у дівчаток на 1,84 мм рт. ст. ($p < 0,05$), а у хлопчиків на 2,17 мм рт.ст. ($p < 0,05$). При цьому, у відсотковому відношенні приріст у дівчаток ЕГ становив 4,71 % проти 2,99 % в КГ, а у хлопчиків 3,80 % в ЕГ проти 3,47 % в КГ.

У ході педагогічного експерименту встановлено, що середньогрупові показники ЧД дітей обох груп статистично значуще зменшилися ($p < 0,05-0,01$). Утім, в ЕГ показник зменшився на 1,33 цикл/хв із рівнем приросту 5,95 % у дівчаток ($p < 0,01$), а у хлопчиків аналогічний показник зменшився на 1,39 цикл/хв

із рівнем приросту 6,43 % ($p < 0,01$). Своєю чергою показник ЧД в КГ зменшився на 0,92 цикл/хв з приростом 4,11 % ($p < 0,05$) у дівчаток та на 0,95 цикл/хв з приростом 4,36 % у хлопчиків ($p < 0,05$).

Позитивні зміни протягом експерименту у показниках дихальної системи прослідковувалися через збільшення ЖЄЛ. Причому це положення характерне як для дівчаток, у яких збільшення ЖЄЛ становило 13,40 % для ЕГ ($p < 0,01$) і 8,66 % для КГ ($p < 0,05$), так і для хлопчиків, у котрих зміни показника становили 9,40 % в ЕГ ($p < 0,05$) проти 7,25 % в КГ ($p < 0,05$).

Наявність достовірних позитивних змін у більшості середньогрупових показників функціонального стану у дівчаток та хлопчиків ЕГ була зумовлена цілеспрямованим впливом застосованих ігор з елементами корфболу, що складала основу авторської програми фізкультурно-оздоровчих занять.

Аналіз даних соціометричної методики «Два будиночки» дозволив виявити особливості взаємодії дітей у сфері особистих відносин (табл. 6.18).

Проаналізувавши результати соціометричної методики вдалося виявити позитивні та негативні взаємовибори дітей. Позитивний взаємовибір свідчить про сприятливі міжособистісні стосунки дітей (у процесі спільної діяльності діти активно співпрацюють один з одним, а також отримують задоволення від спільного спілкування). Негативний взаємовибір свідчить про те, що міжособистісні стосунки між дітьми недостатньо сформовані (діти не прагнуть співпрацювати у процесі ігрової діяльності, не виявляють інтерес один до одного у процесі спілкування).

Таблиця 6.18

Розподіл дітей 5-6 років за соціометричним статусом, %

Соціометричний статус	КГ (n=30)				ЕГ (n=30)			
	На початку дослідження		Наприкінці дослідження		На початку дослідження		Наприкінці дослідження	
	n	%	n	%	n	%	n	%
«Популярні»	4	13,33	6	20,00	3	10,00	8	26,67
«Визнані»	12	40,00	14	46,67	13	43,33	17	56,66
«Приймані»	8	26,67	7	23,33	8	26,67	5	16,67
«Ізольовані»	5	16,67	3	10,00	4	13,33	-	-
«Знехтувані»	1	3,33	-	-	2	6,67	-	-

Аналіз соціометричного статусу дітей обох груп показав, що як для ЕГ, так і для КГ характерна наявність практично всіх типів статусу на початку дослідження. Результати, представлені в таблиці 6.18 показують, що в обох групах більша половина дітей мають статус «Приймані» (26,67 % КГ та 26,67% ЕГ) і «Визнані» (40,00 % КГ та 43,33 % ЕГ). До групи «соціометричні зірки» було віднесено 13,33 % обстежених КГ та 10,00 % ЕГ, які отримали найбільшу кількість позитивних виборів. В обох групах є діти з низьким соціальним статусом («ізольовані» та «знехтувані»), для яких характерні проблеми у взаєминах та складнощі у налагодженні контактів з однолітками.

У ході педагогічного експерименту отримано дані, що уможливають простеження динаміки змін соціометричного статусу дітей обох груп.

За отриманими результатами можемо спостерігати, що в системі міжособистісних відносин дітей ЕГ переважають «визнані», вони становлять 56,66 % всієї вибірки, що на 13,33 % більше, порівняно з показником на початку дослідження. Такі діти веселі, енергійні, найчастіше перебувають у суспільстві лідера, але грають і з іншими дітьми. З усіх піддослідних ЕГ збільшилася частка на 16,67 % «лідерів», які постійно перебувають у центрі уваги, та відбулось зменшення на 10,00 % частки дітей зі статусом «приймані», які активні, рухливі, досить розважливі, добре взаємодіють із колективом, але деколи конфліктні. Слід відзначити, що в кінці дослідження дітей ЕГ із статусом «ізольовані» та «знехтувані» не було виявлено.

Загалом розподіл дітей за статусами дозволяє говорити про високий рівень добробуту взаємовідносин в ЕГ дітей, вони мають позитивне ставлення до однолітків, оскільки переважно мають позитивні вибори стосовно один одного. Загалом, колектив дітей ЕГ можна охарактеризувати як достатньо дружній.

Також простежувалася тенденція до покращення соціометричного статусу в процесі педагогічного експерименту у дітей КГ, проте не так виражено як в ЕГ. Кількість дітей «лідерів» збільшилася на 6,67 %; дітей, які віддають перевагу спілкуванню з обмеженим колом постійних друзів, майже неконфліктних стало більше на 6,67 %; дітей зі статусом «приймані» стало менше на 3,34 %. До групи

«ізолювані» віднесено 3 особи, що становить 10,00 % всього колективу, ці діти частіше залишаються непоміченими в колективі, їм важко увійти в контакт з однолітками. Знервованих, надмірно конфліктних, негативно налаштованих дітей наприкінці дослідження не виявлено.

Як бачимо, міжособистісні відносини дітей дошкільного віку формуються найбільш ефективно, коли цілеспрямованим педагогічним засобом виступає ігрова рухова діяльність. Доцільно організована за змістом і формою ігрова діяльність вводить особистість дитини у простір світоглядних ідей, формує соціальні настанови й ціннісні орієнтації, гуманістичну спрямованість особистості, її духовні та матеріальні потреби, ознайомлює зі зразками моральної поведінки, формами спільної діяльності та спілкування особистості з колективом.

Висновки до розділу 6

1. Установлено, що ігрову діяльність у фізичному вихованні представляє надзвичайно велике різноманіття напрямів, завдань, комплексів засобів та методів. У зв'язку із цим верифікацію теоретичних і методичних положень концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку проведено через визначення ефективності реалізаційних положень за допомогою реалізації низки окремих авторських програм (з власним комплексом: мета, завдання, засоби, методи, форми та умови реалізації, засоби контролю).

2. Тенденції національно-патріотичного виховання актуалізують використання народних ігор у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. На прикладі контингенту дітей 3–4 років (молодша група) застосовано програму занять зі домінуючим використанням у змісті народних ігор.

У результаті педагогічного впливу спостерігали поліпшення співвідношення кількості дітей за рівнем психомоторики. Наприкінці дослідження було виявлено з високим рівнем – 13,33 % дівчаток, вищим за середній – 26,67 % та середнім – 60,00 %, а хлопчиків – з високим рівнем – 14,28 %, вищим за середній – 28,58 % та середнім – 57,14 %, відповідно, за

відсутності дітей з низьким рівнем розвитку психомоторних якостей. Також достовірно поліпшилися ($p < 0,05$) показники психічного розвитку дітей ЕГ за усіма компонентами та досягнуто збільшення кількості дітей із позитивним емоційним станом (збільшення частки дівчаток з 66,66 до 86,67 % та з 57,14 до 85,72 % у хлопчиків). Загальний емоційний клімат в ЕГ наприкінці дослідження відповідав високому ступеню сприятливості.

3. Програма фізкультурно-оздоровчих занять із застосуванням засобів інноваційних ігор у фізичному вихованні дітей 4–5 років передбачала інтегральний розвиток рухових якостей, процесів мислення та мовлення. До програми увійшли такі ігрові засоби: пальчикові ігри, сенсорно-рухові ігри, інтерактивні ігри, ігри з природним матеріалом, рухливо-дидактичні ігри, ігри-подорожі, ігри-квести, ігрова психогімнастика, ігри з кольоротерапії.

Аналізуючи результати досліджень фізичної підготовленості дітей, потрібно відзначити, що за всіма показниками відбулися достовірні зміни ($p < 0,05–0,01$) в ЕГ і КГ як у дівчаток, так і у хлопчиків, проте в дітей ЕГ приріст був вищий, ніж у їхніх однолітків з КГ. Зафіксовано максимальний приріст у розвитку дрібної моторики, координаційних і швидкісних якостей у дівчаток ЕГ (18,15–25,78%); позитивні зміни в розвитку вибухової сили, швидкості поодинокого руху, координації рухів та швидкої сили (12,46–15,78%). У хлопчиків ЕГ відбувся максимальний приріст у показниках розвитку швидкості, дрібної моторики, координаційних якостей (18,64–27,40 %).

Достовірні зміни наявні серед дівчаток ЕГ: за показниками наочно-дійового мислення на 2,14 бала більше, ніж до експерименту ($p < 0,01$); образно-логічного мислення – на 1,93 бала ($p < 0,01$); вербального мислення – на 1,69 бала ($p < 0,05$) та показника розвитку мовлення – 2,21 бала ($p < 0,01$), відповідно. У хлопчиків ЕГ показники наочно-дійового мислення підвищилися на 1,96 бала ($p < 0,01$); образно-логічного мислення – на 2,05 бала ($p < 0,01$); вербального мислення – на 1,80 бала ($p < 0,05$); мовлення – на 1,87 бала ($p < 0,01$).

4. Програма фізкультурно-оздоровчих занять із використанням засобів корфболу у фізичному вихованні дітей 5–6 років передбачала сприяння

зміцненню фізичного здоров'я, підвищенню рівня фізичної підготовленості, поліпшення функціонального стану, розвиток соціальної компетентності дітей 5-6 років.

Використання спортивних ігор як засобу та форми організації фізичного виховання зумовлює формування всіх компонентів рухово-ігрового досвіду: діяльнісного (володіння способами ігрових дій), аксіологічного (усвідомлене ставлення до соціально-моральних норм поведінки та цінностей, усвідомлення особистісної готовності до ігрової діяльності), когнітивного (знання соціально-моральних норм поведінки, змісту ігрових способів взаємодії у спортивних іграх) та комунікативного (передача інформації у процесі спортивно-ігрової взаємодії).

Основним результатом застосування цього виду засобів ігрової діяльності стало те, що діти з ЕГ (дівчатка та хлопчики) отримали суттєву перевагу ($p < 0,05$) порівняно з дітьми КГ за 11 із 16 показників, пов'язаних з фізичною підготовленістю.

Після закінчення експерименту встановлено позитивну тенденцію серед значень показників функціональної діяльності кардіореспіраторної системи дітей ЕГ, а саме: достовірно знизився у своїх значеннях показник ЧСС у спокої і у дівчаток, і у хлопчиків, а також збільшилися значення САТ і ДАТ ($p < 0,05-0,01$); достовірно збільшився показник ЖЄЛ у дівчаток і у хлопчиків ($p < 0,05-0,01$) та знизився в своїх значеннях показник ЧД ($p < 0,01$).

Розподіл дітей за статусами дозволяє говорити про високий рівень взаємовідносин в ЕГ дітей, вони мають позитивне ставлення до однолітків, оскільки переважно мають позитивні вибори стосовно один одного. Загалом, колектив дітей ЕГ можна охарактеризувати як достатньо дружній.

Результати за розділом подано у працях: [375, 390, 400, 417].

РОЗДІЛ 7

АНАЛІЗ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

За останній період соціально-економічний та політичний устрій України пережив значну кількість потрясінь. На сьогодні ситуація, нажаль, залишається надзвичайно складною.

Водночас сталою залишається увага до навчання та виховання молодого покоління українських дітей. Реформування проводиться на різних рівнях освіти.

Першою ланкою у становленні дитини є дошкільна освіта. Вагомою основою для подальшого формування особистості є якісна реалізація освітньо-виховного процесу в закладах дошкільної освіти.

До розвитку зазначеного напрямку докладалася значна частина фахівців-практиків та науковців [43, 223, 237, 274, 430, 438]. Ідейними та нормативними основами для цього стала низка документів загальнонаціонального (Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», Закони України «Про освіту» [333], «Про дошкільну освіту» [167], «Про охорону дитинства» [169], Цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації» [527], Державна національна програма «Освіта» (1994) [134], Національна програма «Діти України» (1996) [331], Базовий компонент дошкільної освіти (2012) [29]) та міжнародного рівня [590, 615, 617, 620].

Цінність отримання дитиною першого соціального досвіду повинна поєднуватися з забезпеченням якісних умов освітнього процесу, що визначено більшістю фахівців [197, 215, 237, 273, 429].

Проте зростання чинників негативного та сумнівного (невизначеного) впливу на дітей – збільшення навчального, соціального, психоемоційного навантаження погіршує адаптаційні можливості дітей у такому віці [246, 423, 428, 530].

Разом із тим, науковці [18, 36, 579, 596, 602] наголошують на домінуванні у дошкільному віці потреби дитини у великому обсязі рухової активності. Вона мала б реалізувати природну потребу в урегулюванні процесів збудження.

Підтримуючи думку панівної більшості фахівців [211, 243, 262, 371, 647] у цьому віковому періоді саме фізичне виховання виступає пріоритетним видом діяльності, що має виключний позитивний вплив на виховання фізичних, моральних, інтелектуальних, психічних якостей та загалом формування здоров'я дитини й її як гармонійної особистості.

Велика увага учених зосереджена саме на проблемах та актуальних напрямках фізичного виховання дітей дошкільного віку. У зв'язку із цим варто відмітити ґрунтовне дослідження проведене Н.Є. Пангеловою [370] спрямоване на формування цілісної гармонійної особистості дітей 4-6 років. Формування інтелектуальних і моральних якостей дітей дошкільного віку в процесі занять фізичною культурою передбачає дотримання педагогічних умов, спрямованістю яких є упровадження особистісно зорієнтованого виховання розумових і моральних якостей дітей у процесі організованої рухової діяльності; взаємозв'язку різних видів діяльності (ігрової, рухової, навчальної та ін.); комплексного підходу до формування інтелектуальних і моральних якостей дітей у процесі занять фізичною культурою; удосконалення змісту виховної роботи з формування розумових і моральних якостей дошкільників у процесі занять фізичними вправами; урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей; спільної роботи ЗДО і сім'ї щодо формування розумових і моральних якостей дітей у процесі фізичного виховання.

А.І. Чаговець [530] у своєму дослідженні обґрунтовує концепцію гармонійного виховання дітей 4-6 років у культурно-освітньому просторі на підставі інтеграції фізичного (ціннісно-тілесного) та духовного (морально-естетичного) домінант. Концепція ґрунтується на положенні про цілісний і всебічний розвиток дитини як процесу інкультурації та самореалізації творчості у спеціально створеному культурно-освітньому просторі ЗДО, підґрунтям якого є об'єднання традиційних (фізичні вправи, фізкультурно-оздоровчі заходи,

рухлива гра) та альтернативних (казкотерапія, гра-драматизація, психогімнастика, танцювально-рухова терапія, заняття з оздоровчої аеробіки) форм роботи ритмопластичними засобами у видах діяльності (ігровій, руховій, художньо-естетичній, морально-пізнавальній), які забезпечують її яскраво виражену комплексність.

Низка досліджень була спрямована на удосконалення фізичного виховання дітей дошкільного віку у різних напрямках: Є. Г. Яхно [575] – комплексному розвитку фізичних здібностей і формування моральних якостей дітей 5 і 6 років; В.В. Троценко [513] – підвищенню емоційної стійкості дітей засобами фізичного виховання; А. А. Пивовар [424] – поєднаному розвитку фізичних і пізнавальних здібностей дітей 5–6 років; В. В. Поліщук [435] – пріоритетному використанню елементів туризму для підвищення рівня фізичної підготовленості, розумового розвитку і фізичного здоров'я; Т. К. Андрющенко [14] – теоретико-методичним засадам формування здоров'язбережувальної компетентності дітей дошкільного віку; О. В. Андрєєва, А. О. Чеверда [9] – використанню фітнес-програми з елементами спортивних танців для розвитку координаційних здібностей дітей старшого дошкільного віку; А. Ю. Старченко [494] – оптимізації фізкультурної освіти дошкільнят на основі застосування засобів дитячого фітнесу; Л.Л. Галаманжук [102] – превентивному розвитку рухової активності дітей дошкільного віку; Н.А. Кулик [258] – використанню елементів легкої атлетики для корекції фізичного стану дошкільників 5–6 років.

Ряд досліджень Л. В. Калуська, З. В. Калуський, М. М. Гуменюк [181], Н. Ф. Денисенко, О. П. Аксьонова [132], О. Л. Козіброда [205], Н. С. Маляр [292], О. М. Бондар [66] спрямовані на різні підходи до організації оздоровчої роботи серед дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання.

З метою розвитку психомоторних здібностей дітей дошкільного віку О. Г. Лахно [267] науково обґрунтовано технологію із застосуванням спеціального устаткування та інвентарю, яка функціонально цілісно, інтегрально поєднує різні елементи навчання і виховання дитини. Дослідницею

Л.В. Балацькою [32] запропоновано організаційно-методичні основи покращення моторної функції дітей 3–5 років в процесі фізичного виховання.

Розробці сучасних підходів щодо оптимізації рухової активності дітей дошкільного віку присвячені праці А. В. Полякової [437], яка пропонує різноманітні підходи до організації рухового режиму дітей у дошкільних закладах різного типу; Н.О. Тупчії [516], яка обґрунтовує шляхи удосконалення рухової активності старших дошкільників із різним рівнем фізичного стану.

Узагальнення значного числа наукової та методичної літератури дало нам підстави говорити про потреби та реалізаційні передумови інноваційної діяльності в освітньо-виховному процесі ЗДО.

Беззаперечним на думку фахівців є спрямованість змісту освіти на цьому віковому відтинку на максимальне використання резервів системи фізичного виховання для збереженні здоров'я дитини [8, 130, 191, 358, 362 та ін.].

За твердженням більшості практиків та науковців сфери фізичного виховання дітей дошкільного віку, з якими ми погоджуємося, побудова будь-якої інноваційної педагогічної технології з дітьми дошкільного віку повинна враховувати всеохоплюючу значимість ігрової діяльності [57, 83, 243, 246, 309].

Систематизація доказових чинників та переваг використання засобів, методів та технологій ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку першочергово дає змогу задовольнити різнобічні інтереси дитини [57]. Вони можуть проявлятися в потребі власне рухової активності, її активізації чи переорієнтації, а також навчанні техніки елементарних та більш складних рухових дій, розумінням та усвідомленням механізмів керування своїм тілом, впливом на формування комплексу почуттів й емоційного забарвлення [54, 150, 592, 616, 647].

У підтвердження цього ми можемо навести достатню кількість досліджень серед яких окремі наукові статті, дисертаційні роботи та монографії. На високому якісному рівні обґрунтовано елементи ігрової діяльності у програмі занять з плавання для дітей молодшого дошкільного віку [327]; у інноваційній технології оптимізації фізкультурної освіти, в основі засобів дитячого фітнесу на

ігровій основі (фітбол-гімнастика, ігрофітнес та звіроаеробіка) [494]; у програмі рухливих ігор (сюжетно-рольові, ігри-забави, ігри-пантоміми, народні ігри, ігри-змагання) в фізичному вихованні дітей дошкільного віку з акцентом на формування соціальної активності [391]; у програмі «Спортивні ігри – дошкільникам» (міні-баскетбол, міні-гандбол і міні-футзал), що спрямована на підвищення фізичного стану дітей 5-6 років [218]; у програмі танцювально-коригувальної спрямованості для дітей 4–6 років з вадами мовлення (ігрові вправи з предметами, спортивні танці, фітбол-танцювальна гімнастика, ігрово-рухова казкотерапія, логоритміка, дихальні вправи) [422]; у програмі фізкультурно-оздоровчих занять для дітей 5-6 років з пріоритетним використанням гри флорбол [288].

Таким чином упродовж першої частини дослідження ми змогли за допомогою системного аналізу науково-методичної інформації підкреслити актуальність використання сучасних ігрових засобів у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Виявлено значну кількість доведених та ефективних механізмів вирішення окремих освітніх та розвивальних завдань за допомогою різноманітних засобів на основі ігрової діяльності. Тобто підтверджено перманентний стійкий інтерес до означеної проблеми.

Важливим підсумком вивчення й узагальнення інформації з питань ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей різного віку є певна узгодженість в трактуванні дефініцій, виокремленні часткових теоретичних та методичних положень. З цих позицій варто опиратися на роботи Т.О. Піроженко [428], Н.В. Кудикіна [250], О.Д. Дубогай, А. В. Цьось [150], Е. С. Вільчковський [85], Н.П. Пихтіна [426].

Підсумком проведеного огляду науково-методичної літератури вважаємо можливість ідентифікації фізичного виховання як системи, де центральне місце в суб'єктно-об'єктних відносинах займають діти дошкільного віку. Ці твердження підтримані більшістю фахівців, серед яких Т. Ю. Круцевич [243], Н. Є. Пангелова [370], Л. Л. Галаманджук [102], А. І. Чаговець [530], Е. С. Вільчковський [647], О. А. Томенко, А.Ю. Старченко [509]. Також ця та

інша частина дослідників вказують, що наявні суттєві особливості дітей, які надзвичайно різноманітні (варіативні) у дошкільному віці. Це стосується діяльності органів та систем організму з позицій фізіологічного, функціонального, психоемоційного забезпечення.

На підставі проведеного аналізу та узагальнення наукової та методичної літератури ми дійшли до аксіоматичного розуміння більшості фахівців про роль ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку [380, 391, 396, 411]. Проте одночасно спостерігається легкість визначення актуальності цієї проблеми та складність тлумачення ігрової діяльності як самостійного педагогічного явища у фізичному вихованні ЗДО. Це забезпечено значним діапазоном даних теоретичного та практичного рівня, що водночас не дає об'єктивних підстав говорити про наявність чіткої систематизації ігрових засобів.

Нами віднайдено об'єктивно велику різноманітність критеріїв, покладених в основу певних авторських класифікацій засобів на основі ігрової діяльності, що тією чи іншою мірою можуть бути застосовані або застосовувалися у фізичному вихованні дітей дошкільного віку [28, 260, 329, 346, 539 та ін.].

Беззаперечно, що кожен з виявлених прикладів побудований на об'єктивних критеріях та передбачає окремі групи (або їх об'єднання). Зокрема І.В. Лущик [280] пропонує класифікацію ігор за мотиваційними критеріями і акцентує увагу на об'єктах впливу та поділяє їх на такі групи: сенсорні, рухливі, соціальні, розважальні. Традиційний підхід [539] полягає у поділі ігор на два типи – ігри з фіксованими, відкритими правилами та з прихованими правилами. За ініціативою виникнення гри [438] виокремлено дві групи: ігри, що виникають за ініціативою дітей, тобто самостійні, та ігри, що виникають за ініціативою дорослих. Іншим підходом [109] є угруповання ігор із урахуванням стану здоров'я, рівня активності процесу захворювання, фізичної підготовленості, показників функціональних проб серцево-судинної системи.

Ґрунтовну класифікацію засобів ігрової діяльності розроблено Є.Н. Приступою [453] і виділено сюжетні та ігри з правилами. Ученим

розроблено багаторівневу класифікацію, в якій сюжетні ігри декілька раз класифіковано (за сюжетністю, за сезонними ознаками, за переважаючими руховими діями, за статево-віковими ознаками). Ігри з правилами розподілено за такими ознаками: наявність предметів, сезонні ознаки, склад учасників, наявність словесного, пісенного і музичного супроводу, статево-вікові ознаки, розвиток фізичних якостей.

Окрім того важливе місце у інших дослідженнях та/або їхніх групах посідають індивідуальні та групові, фізичні та розумові, вікові та статеві особливості розподілу контингенту; можливості застосовувати варіативні характеристики місця та часу, інвентарю та специфіки проведення занять тощо [144, 179, 233, 280, 528 та ін.].

Виявлена значна кількість підходів до класифікацій ігрових засобів жодним чином узгоджені між собою, а в окремих випадках – суперечать одна одній. Це є додатковим вагомим аспектом розглянутої нами науково-прикладної проблеми сфери фізичного виховання в межах дошкільної освіти.

Дещо неочікуваним для нас стала, незважаючи на наявні сучасні науково-методичні знання з використання ігрової діяльності в процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку, низка невирішених наукових аспектів [387]. Ми пов'язуємо це з тим, що в основі більшості досліджень покладено необхідність вирішення окремого (часткового) науково-практичного завдання, розв'язання певного практичного аспекту, а не вирішення загальної проблеми та визначення місця ігрової діяльності в процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку та теоретико-методологічних основ.

Таким чином подальшого поглибленого вивчення потребує розроблення та уточнення механізмів педагогічного впливу та з'ясування ступеня прояву засобів, форм та методів ігрової діяльності у фізичному вихованні дошкільнят; можливості насичення змісту за допомогою ігрової діяльності різних видів наповнення повсякдення дошкільників; узгодженість науково-обґрунтованих методичних підходів реалізації ігрової діяльності у фізичному вихованні дошкільнят.

Реалізація практичної частини дисертаційного дослідження першочергово була спрямована на вивчення якомога більшої кількості характеристик контингенту дітей дошкільного віку. Це зумовлене необхідністю розуміння усього спектру чинників, що можуть впливати та ставлять вимоги до змісту освітнього процесу з фізичного виховання, у тому числі ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

З цією метою було проведено надзвичайно широке та ґрунтовне вивчення базових показників фізичного розвитку, фізичної підготовленості, функціональних, соціально-психологічних особливостей дітей дошкільного віку.

Зрозуміло, що дані такого ж спрямування були виявлені у працях багатьох фахівців з фізичного виховання дошкільнят. Тому при обговоренні значної частини інформації ми опиралися й на їхні дослідження.

На прикладі контингенту дітей дошкільного віку було вивчено показники відвідуваності та захворюваності за час перебування на кожному з років навчання в ЗДО. Актуальна інформація щодо відвідуваності та захворюваності вказала нам на необхідність звернення уваги на завдання підтримання здоров'я та профілактики захворюваності серед дітей дошкільного віку.

Упродовж року в середньому на одну дитину молодшого дошкільного віку припадає 1,9 випадку захворювань. Це стає причиною пропусків близько 18 днів. Також ми отримали уточнюючу інформацію, яка дає змогу стверджувати про поступову адаптацію дітей до умов перебування у ЗДО. Це обґрунтовано за допомогою зіставлення таких же показників у інших вікових групах. Діти середнього дошкільного віку в середньому хворіють 1,7 разів на рік, а тривалість відсутності за цієї причини становить здебільшого 15 днів на рік. Уже для дітей старшого дошкільного віку кількість випадків захворювань зменшується до 1,5, а кількість пропущених днів унаслідок цієї причини становить 13 днів [408]. Достатньо очікуваним є лідирування в структурі захворюваності вірусних респіраторних захворювань (до 71,6 % загального числа захворювань).

Таким чином ми можемо констатувати, що за цією групою показників контингент дітей, що потрапив до нашої вибірки не суттєво відрізнявся від

наявних даних. Так, Н.С. Маляр [292] у своєму дослідженні наголосила, що більшість пропусків по хворобі у дітей дошкільного віку пов'язано з гострими респіраторними вірусними захворюваннями, середній показник захворюваності дітей складав в середньому 6,32–7,94 днів на рік.

Інші фахівці, зокрема Н.Є. Пангелова [370] вказала, що 44% дітей мають хронічні захворювання, аналіз частоти захворюваності дітей протягом року та індекс захворюваності свідчать про загальний низький рівень їх здоров'я. Г.В. Петренко [421] зазначив існування тенденції погіршення стану здоров'я у дітей дошкільного віку. Від 45 до 60 % дошкільнят належать до другої групи здоров'я. Це загалом здорові діти, але мають функціональні й морфологічні відхилення, зі зниженою опірністю до захворювань.

Ще більше інформації відображено фахівцями з питань фізичного розвитку, антропометричних показників дітей дошкільного віку. Серед наукових досліджень широко займалися цією проблематикою [285, 370, 436, 437].

Отримані нами дані вказали, що антропометричні показники найчастіше представлені в джерелах інформації за такими як довжина та маса тіла, окружність грудної клітки. Нами встановлено, що у дітей дошкільного віку, залучених до дослідження наявна відповідність біологічного та паспортного віку, а більшість загально групових результатів перебувають на середньому рівні та відповідають віковим нормам [437, 516].

Обговорення цього блоку інформації дало підстави спостерігати відповідність уже наявним у науково-методичній літературі даним. Зокрема схожі результати отримані О.В. Андрєєва, А.О. Чеверда [10], Л.І. Назаркевич [327], Л.М. Максименко [288], Н.Є. Пангелова, Д.Ю. Цапук [367], Я.К. Вітос [87].

При аналізуванні індексів фізичного розвитку нам вдалося зафіксувати та підтвердити загальні для цієї вікової групи тенденції. За індексом Кетле серед дітей 3–4 років у 43,1 % хлопчиків та 40,1 % дівчаток переважав рівень нижче за середній; 4–5 років – 45,7 % хлопчиків та 47 % дівчаток та 5–6 років – 58,9 % хлопчиків та 58,3 % дівчаток – середній рівень. Дані індекса Ерісмана на

прикладі усієї сукупності дітей 3–6 років засвідчили відповідність стандартам та за індексом Пін'є встановлено для більшості дітей пропорційну будову тіла [83].

Тобто за більшістю показників результати перебувають здебільшого на середньому та іноді на рівні нижче середнього. Це вказує на певну невідповідність наявних об'єктивних даних з вимогами, що висуваються до цих показників у спеціальній літературі [83, 468]. Однак не варто забувати про ускладненість реалізації базових завдань фізичного виховання у ЗДО та визначених нами протиріч цього процесу.

Також фахівці з фізичного виховання дітей дошкільного віку не обійшли увагою значний масив актуальних питань, пов'язаних із показниками функціонального стану дітей цієї вікової групи.

Звертаючи увагу на цю частину проблемного явища, зауважимо, що ключовими даними, що отримані нами є засвідчені тенденції закономірного зменшення загально групових значень ЧСС та поступового підвищення рівня АТ з віком ($p < 0,05 - 0,001$). Це відповідає закономірностям функціонального розвитку організму дитини [36, 227] та даним фахівців [10, 100, 193, 521].

Певним доповненням даних Е.С. Вільчковського [83], Н.С. Маляр [292] є отримані нами значення коефіцієнта витривалості дошкільнят, які вказують на достатню тренуваність серцево-судинної системи та позитивні зміни у розвиткові витривалості.

Також задовільний рівень встановлено для резервно-адаптаційних здатностей серцево-судинної системи дітей для усього вікового діапазону (3-6 років). Можна констатувати, що контингент дітей дошкільного віку м. Львова та Львівської області відповідає узагальненим моделям за більшістю показників для відповідних вікових категорій. Це спостерігалось за індексом Робінсона (середній та нижчий від середнього рівні); частотою дихання та життєвою ємністю легень, що відповідали середньому рівню; життєвим індексом (у дітей 5-ого та 6-ого років – середній рівень, 4-ого року – слабкий розвиток функціональних можливостей системи зовнішнього дихання).

Зазначені дані не йдуть у розріз із наявною в науковій та методичній літературі інформацією. Схожі дослідження відображені у низці наукових праць [193, 327, 370, 522] та дають підстави стверджувати про можливість застосування спільних теоретичних та методичних положень у фізичному вихованні для забезпечення достатнього рівня функціональної готовності дітей дошкільного віку.

Ми отримали підтвердження того, що найбільшу увагу приділено вивченню показників фізичної підготовленості дітей дошкільного віку [32, 218, 258, 368, 421 та ін.]. Це, певною мірою, є зрозумілим, адже саме ця сфера попадає в основу професійної спрямованості та компетенції фахівців з фізичного виховання. Величезна кількість практиків мають емпіричне та інтуїтивне бачення впливу саме на фізичну підготовленість, яка тісно пов'язана з іншими сторонами функціонування організму дитини [84, 149, 239, 366].

Урахування даних спостереження за фізичною підготовленістю дітей дошкільного віку, проведених у попередніх дослідженнях фахівцями, дає нам підстави стверджувати про надзвичайну різноманітність та ряд узагальнених тенденцій за цією групою показників [288, 327, 433, 437, 474]. Однак специфіка попередніх досліджень достатньо відрізнялася між собою, що не дає підстав зводити дані до одного знаменника.

На підставі проведеного нами констатувального педагогічного експерименту ми отримали здебільшого підтвердження базових положень щодо фізичної підготовленості дітей дошкільного віку, серед них підтвердження та подальше удосконалення відомостей Е. С. Вільчковського [83], М. О. Рунової [468], О.Д. Дубогай [146].

Використання специфічного інструментарію та засобів контролю, орієнтованого на дітей зазначеної вікової групи дало нам підстави стверджувати про наступне. Узагальненою тенденцією наших спостережень є відповідність закономірностям становлення фізичної підготовленості дітей у цьому віковому періоді [85]. За усіма показниками фізичної підготовленості відбувається поступове з року в рік зростання, звичайно, що для різних проявів спостерігалася

певна гетерохронність. Найвищі значення зростання та достовірності виявлені в двох вікових відтинках від 4–5 до 5–6 років, це характерно як для дівчаток, так і для хлопчиків.

Варто врахувати за нашими результатами, які зафіксували відсутність достовірно позитивних змін за показниками точності рухів, статичної рівноваги та гнучкості у дітей обидвох статей в період від 3–4 до 4–5 років. За усіма іншими групами показників фізичної підготовленості засвідчено достовірні зміни, що узгоджується з даними більшості фахівців [370, 421, 435, 437, 575].

Також у цей же час не виявлено статистично вірогідної різниці результатів між дівчатками та хлопчиками за результатами контролю силової витривалості та швидкісної сили. Хоча в усіх вікових групах хлопчики мали дещо кращі результати в силових вправах, а дівчатка за середньогруповими результатами переважали за проявами гнучкості та статичної рівноваги відносно хлопчиків.

Таким чином ми отримали підтвердження даних [83, 468] щодо відповідності узагальнених оцінок фізичної підготовленості дітей дошкільного віку на усіх етапах задовільному рівню, а отже потрапляння в межі рекомендованих вікових норм.

За переконанням фахівців [371, 570] серед основних завдань фізичного виховання у ЗДО є формування психоемоційної сфери дитини та набуття першого досвіду соціальної інтеграції. Адже дитина потрапляє у колектив та повинна комунікувати, знаходити спільні інтереси, проявляти зацікавленість та ідентифікувати себе в колективі [429]. Емоції відіграють важливу роль у соціалізації особистості, за допомогою емоцій, які дитина відчуває до інших, вона орієнтує свою соціальну поведінку.

На це вказують О. Л. Кононко [215, 217], Л. В. Лохвицька [275, 277] та зазначають, що особливим етапом емоційного онтогенезу є дошкільне дитинство, оскільки в цей період формуються найважливіші емоційні новоутворення: переживання стають більш глибокими, усвідомленими, узагальненими, диференційованими, ускладнюється їх предметний зміст, формується стійка система емоційних відносин, з'являється емоційна

децентрація – здатність до співпереживання іншій людині, удосконалюється здатність до розпізнавання емоцій, виникає емоційна корекція поведінки.

Покладаючись на зазначене ми провели вивчення цих аспектів серед дітей дошкільного віку. Отримані дані засвідчили, що емоційний розвиток дітей під час перебування в умовах ЗДО відповідає здебільшого високому рівню. Це твердження характерне для 77,75–86,13% дівчаток та 74,55–82,00% хлопчиків. Спостерігаються виражені тенденції підвищення значення цих часток з кожним наступним роком. Проте співвідношення кількості дітей 3–6 років із різними рівнями емоційного розвитку є схожою у підгрупах дівчаток і хлопчиків.

Н. Є. Пангелова [370] у своєму дослідженні при обговоренні цього питання зазначає, що сформованість емоційного компоненту відповідає рівню нижче середнього у дітей 4–6 років. Що стосується вікової динаміки формування емоційного компонента моральної свідомості дітей, то найбільш інтенсивно відбувається цей процес у віці від 4 до 5 років.

Дитина живе у світі в трьох основних вимірах – фізичному, емоційному і розумовому. Саме в них вона виявляє себе: у фізичному – вчинками, діями; у почуттєвому – проявами, бажаннями; у розумовому – думками, судженнями. Процеси виховання і навчання стосуються усіх виділених аспектів розвитку особистості одночасно, тільки погоджене функціонування фізичної, емоційної і розумової систем, їхня єдність може забезпечити успішне виконання будь-яких форм діяльності [512].

Поряд із тим фізичне виховання та загалом перебування дитини в умовах ЗДО, враховуючи закономірність взаємозв'язку фізичного та психічного розвитку дитини, впливає на розумову сферу. Це є системним елементом гармонійно розвиненої особистості. Нами виявлено достатньо велику різноманітність вивчення компонентів психічної сфери дітей дошкільного віку. Серед важливих та інформаційно насичених праць наведемо приклади досліджень Н. Є. Пангелової [370], А. А. Пивовара [424], Л. М. Максименко [288], Є. Г. Яхна [575], В. В. Поліщука [435].

Це дало нам підстави залучити цю компоненту до комплексного вивчення особливостей зазначеного контингенту дітей. Нами встановлено, що незалежно від віку (3–6 років) і статі зафіксовані найбільші частки дітей із достатнім рівнем розвитку психічної сфери (48,44 % серед дівчаток і 54,71 % серед хлопчиків 3–4 років; 51,19 % і 52,12 % 4–5 років та 50,25 % і 49,63 % 5–6 років). Ці дані підтверджують висновки низки науковців [288, 424, 435].

Опираючись на науково-методичні дані щодо вивчення особливостей дітей різного віку ми зауважили, що більшість фахівців вказують на збереження індивідуальних особливостей темпераменту уже починаючи з дошкільного віку. Дослідники вікової та педагогічної психології зазначають [156, 353], що процеси збудження та гальмування вищої нервової діяльності дитини на даному віковому етапі не врівноважені і яскраво переважають перші. У зв'язку з цим зовнішні поведінкові реакції дитини відповідають холеричному типу. Провідною характеристикою спостерігається у поведінці дошкільника невраїноваженість, яка виражається в нестійкості реакцій, їх мінливості (знижено контроль за діями, часта зміна настрою, імпульсивність). Стереотипи поведінки у цьому віковому періоді нестійкі та легко руйнуються, особливо в ранньому дитинстві.

При вивченні контингенту дітей 3–6 років ми очікувано отримали підтвердження відсутності переважання виражених типів темпераменту у дітей дошкільного віку. На це вказують Т.В. Дуткевич [156], Р.В. Павелків, О.В. Цигіпало [353], що чітко вираженого типу темпераменту не існує, він відображається на характері, волі, мисленні, пізнавальній діяльності дитини. Найчастіше це поєднання рис окремих темпераментів. Серед дітей дошкільного віку м. Львова та Львівської області перевагу отримали «сангвінік-флегматик» (32,14 %), «сангвінік – холерик», «флегматик – меланхолік» і «холерик – флегматик» (21,39 %, 15,09 % і 13,16 % відповідно). Частки з чітко окресленими властивостями одного типу становили лише 1,78–5,46% загальної кількості дітей. Передбачувано, що серед дітей дошкільного віку виявлені представники з різними (усіма) типами нервової системи, проте перевага спостерігалася за представниками з врівноваженою нервовою системою.

Окремим актуальним напрямом досліджень та затребуваним напрямом діяльності фахівців з фізичного виховання в ЗДО є забезпечення оптимального та відповідного рівня рухової активності дітей з відхиленнями у психофізичному розвитку. Актуальність зазначеного підтверджено підвищенням уваги науковців та практиків [117, 162, 299, 323, 442 та ін.].

Кількість та різноманітність видів відхилень психофізичного розвитку та чисельність серед дітей дошкільного віку, нажаль, постійно зростає. Тому ми передбачили можливість реалізації ігрової діяльності для вирішення важливих завдань інтеграції таких дітей, реалізації інклюзивного чи диференційованого фізичного виховання в ЗДО [208, 225, 326, 458].

Спектр цих завдань висвітлений у численних наукових та методичних працях фахівців [51, 103, 111, 155, 177 та ін.].

Закцентуємо увагу на результатах таких дослідників, як А. В. Сімко [483] щодо впливу ігрової рухової активності на психомоторний розвиток дітей дошкільного віку з вадами інтелекту; Л. І. Кузнецова [252] щодо впливу ігрової діяльності на фізичний розвиток дітей дошкільного віку із спектром аутичних порушень; М. М. Єфименко [160] щодо використання тотального ігрового методу у фізичному вихованні дітей з порушеннями опорно-рухового апарату І. В. Бобренко [51] щодо застосування рухливих ігор як засобу інтенсифікації розвитку просторового орієнтування старших дошкільників з порушеннями розумового розвитку; Н. Б. Петренко, М. М. Філіппов [630] щодо використання ігор танцювального спрямування для дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.

За окремими нозологічними групами показники системи зовнішнього дихання (ЧД) у дітей з порушеннями розвитку мовлення (ПРМ), затримкою психічного розвитку (ЗПР), синдромом Дауна (СД) та розладами аутичного спектру (РАС) відповідають рівню нижчому від середнього, лише у однолітків з порушеннями опорно-рухового апарату (ПОРА) встановлено середній рівень. Знижені можливості системи кровообігу виявлено у дітей обидвох статей із ЗПР, РАС та СД, що характеризується незначним збільшенням ЧСС у спокої,

натомість у однолітків з ПОРА та ПРМ встановлено середній рівень даного показника. Для переважної більшості (ПОРА, ЗПР, СД, РАС) обстежуваних дівчаток та хлопчиків притаманна сутулість, за виключенням дітей з ПРМ.

Зазначені дані дали змогу говорити про комплексну проблему залучення дітей з психофізичними відхиленнями до занять з фізичного виховання. На цьому акцентується увага фахівців, серед них Є.Н. Приступа, Ю.В. Петришин, І.Р. Боднар [454], Н. В. Мукач, Л. В. Козіброда [323]. Вони наголошують, що процес фізичного виховання дітей з відхиленнями у психофізичному розвитку повинен забезпечувати максимальні умови для повноцінного розвитку даної категорії дітей, а так само корекції наявних у них проявів дизонтогенеза.

Таким чином у порівнянні з попередніми дослідженнями ми встановили, що за основними антропометричними показниками діти досліджуваної категорії не відстають від здорових однолітків. Такий результат був досить передбачуваним. Окрім цього порівняння даних різних нозологічних груп вказало на гірші значення статичної та динамічної координації, швидкості рухів, дрібної моторики, рухової пам'яті, відчуття ритму, здібності до одночасності виконання рухів (на 22,5–35,0% менше за відносно здорових однолітків). Це доповнює та, певною мірою, розширює розуміння ключових відмінностей дітей, які в умовах ЗДО також потребують залучення до активних занять з фізичного виховання та участі в різноманітних видах ігрової діяльності. Розширено дані наукових досліджень [177, 442, 484] про найзначніші відхилення в розвитку швидкості і одночасності рухів та у розвитку дрібної моторики у дітей з вадами психофізичного розвитку.

У процесі дослідження нами було підтверджено, що особливості розвитку психомоторики дітей з психофізичними вадами зумовлюються відставанням від нормативного за всіма показниками [112, 442, 632], що своєю чергою призводить до функціонального порушення деяких фізіологічних систем.

За характерними відмінностями фізичного розвитку та рухової підготовленості дітей з психофізичними відхиленнями йдуть і відмінності психічного та соціального спрямування. Насправді, усі компоненти готовності

дитини у дошкільному віці є тісно пов'язаними. На цьому наголошували [467, 620] і зазначали, що на перших етапах онтогенезу характерною ознакою розвитку є синкретичність, коли психіка та моторика перебувають у нерозривній єдності.

Проведений аналіз психічного розвитку дітей з відхиленнями певного виду здебільшого вказують на низький рівень. Це характерно для дітей з ПРМ, СД, ЗПР та РАС. Проте для дітей з ПОРА наявна відповідність середньому рівню.

Ці дані можна зіставити з дослідженнями [208, 506], в яких зазначено, що поряд з порушеннями психофізичного розвитку у дітей спостерігається соціальна дезадаптація, порушення соціальних контактів, низький соціометричний статус, що поглиблює порушення їх психічного розвитку, негативно впливає на емоційно-вольову сферу.

У продовження цього напрямку дослідження ми виявили, що сформованість соціально-емоційного розвитку у групах дітей з ПОРА та ПРМ є дещо вищою та відповідає середньому рівню розвитку, тоді як для їх однолітків з ЗПР, СД та РАС притаманний нижчий від середнього рівень розвитку.

Отриманий експериментальний матеріал доповнює дані інших авторів [484, 504, 603] про найбільш виражене відставання у дітей з РАС, ЗПР та СД. Виявлені відхилення свідчать про наявність рухових порушень, обумовлених органічними ураженнями центральної нервової системи, порушеннями інтелектуальної, емоційно-вольової сфери, низьким рівнем сприйняття та переробки рухового матеріалу.

Таким чином нам вдалося узагальнити значний обсяг інформації про вікові особливості фізичного, психоемоційного, соціального розвитку та фізичної підготовленості дітей дошкільного віку як критеріїв ефективності процесу фізичного виховання.

Зазначене стало можливим на основі врахування досліджень фахівців [83, 240], які наголошують на необхідності ґрунтовного та широкого вивчення контингенту перед тим, як пропонувати оновлення чи інновації структури та змісту фізичного виховання.

Отримані результати значною мірою визначають сутність усіх видів ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО, адже повинні забезпечувати увесь спектр завдань цього процесу. Складність пов'язана також із тим, що при укладанні теоретичних та методологічних положень ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку необхідно іноді передбачати вирішення завдань протилежних за своїм змістом та спрямованістю, при цьому забезпечувати високий рівень залученості дітей до процесу.

Вирішення наступного завдання дослідження дало нам підстави виявити та узагальнити інформацію про величезну кількість класифікацій ігрових засобів. Більшість з них носять частковий характер та запропоновані фахівцями для інтерпретації незначного кола актуальних питань, що були висвітлені ними у власних дослідженнях. Прикладом таких підходів є класифікації для контингенту дітей дошкільного віку [84, 95, 280].

Разом із тим, підсумовуючи низку науково-методичних підходів, ми запропонували узагальнену блок-схему класифікації засобів на основі ігрової діяльності для дітей дошкільного віку. Туди ми включили граничну кількість усіх із відомих на сьогодні підходів фахівців. Проте власними ключовими чинниками визначено індивідуальні особливості контингенту, цільово-змістову спрямованість, форми організації, специфіку структури та змісту засобів, умов реалізації та характер організації.

У працях провідних фахівців пропонувалися окремі підходи щодо застосування класифікаційних чинників, зокрема Н.Є. Пангелова [370] зосередила увагу на чиннику, який стосується організаційних форм занять, Є. Н. Приступа [452], З. М. Діхтяренко [139] – особливостей контингенту (статеві-вікові ознаки), А.Я. Вольчинський [95] – умов проведення, С.Б. Мудрик [172] – за специфікою засобів.

Таким чином ми отримали нові наукові результати стосовно розмежування змісту та спрямованості засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Кожна з запропонованих груп авторської класифікації засобів на основі ігрової діяльності не була об'єднана спонтанно. Для їхнього поєднання

у певні групи та підгрупи ми орієнтувалися на ті чи інші дослідження та праці (різного характеру) фахівців.

Наприклад, застосування класифікаційного чинника пов'язаного з особливостями контингенту було запропоновано великою кількістю фахівців [85, 95, 452]. Вони розглядали його здебільшого у віковому локальному аспекті (за окремими роками у ЗДО) чи враховуючи поодинокі групи чинників – окремо стан здоров'я [449], активність [38, 233, 468] тощо. Окрім цього зазначені роботи не стосувалися виключно ігрової діяльності, а уособлювали усі відмінності дитини за відповідної приналежності до підгрупи.

Таким чином наш підхід має суттєві відмінності пов'язані з комплексністю урахування чинника «контингенту» та водночас максимальної диференціації засобів за усіма з перелічених нижче критеріїв.

На підставі зазначеного ми обґрунтували необхідність диференціації засобів ігрової діяльності за такими ознаками, маючи підтримку фахівців фізичного виховання: вік [54, 57, 84, 233], стать [95, 139, 161, 453], стан здоров'я [76, 107, 119, 181, 568], активність рухової діяльності [139, 319, 468], індивідуально-типологічні особливості [119, 152, 350, 574], фізична підготовленість [46, 468], відповідність паспортного віку біологічному [240], домінуючий спосіб сприйняття інформації [119].

Поряд із тим ми спостерігаємо значну розбіжність та можливість поділу засобів ігрової діяльності у фізичному виховання ЗДО на традиційні, інноваційні та народні. Ця група була представлена окремими напрямками, зокрема застосуванню засобів народних ігор присвячені праці А. Я. Вольчинський [95], І.С. Кліш, В.І. Гордійчук [198], С.І. Матвієнко, І.І. Заплішний [293], А. Я. Смаль [490], на окремих інноваційних засобах акцентували свою увагу Н.Є. Пангелова [371], Н.Ф. Денисенко зі співавторами [132], В.Г. Бутенко [76], О.А. Томенко, А. Ю. Старченко [509], О. Д. Дубогай, А. В. Цьось [150] та ін.

Більшість ознак, які покладаються в основу класифікації передбачають відмінності змістового наповнення. Саме це й зумовлює необхідність якісного поділу на підгрупи. Опираючись на окремі думки фахівців та синтезуючи їхню

інформацію ми виявили необхідність урахування відносно нових для фізичного виховання дошкільників чинників. У цьому напрямі ми виокремили ігри за ступенем складності змісту гри з можливістю, як наполягає ряд авторів [38, 345, 545], якісного варіативного підбору згідно можливостей дітей.

Значно частіше фахівці наголошують на потреби урахування фізичних якостей, що вимагають найбільшого прояву у грі [12, 122, 153, 233, 319 та ін.]. Це дає змогу зберігати/корегувати спрямованість на гармонійний розвиток дитини без значних зміщень акцентів на розвиток окремих фізичних якостей [84, 243].

Схожу спрямованість ми передбачали при виокремленні підгруп за характером моторної щільності або психофізичних навантажень. Дійсно, фахівці [233, 468] наголошують на необхідності зменшення/збільшення моторної щільності, підвищення та зниження навантажень того чи іншого різновиду.

Набагато частіше науковці пропонували враховувати руховий зміст, інакше кажучи, по домінуючим в кожній грі основним видам рухів [24, 38, 42, 233, 280 та ін.]. Натомість, рідше анатомічну ознаку, тобто залежно від того, на яку частину тіла йде більше навантаження [529]. Ми повністю підтримали цю пропозицію та реалізували на прикладі контингенту дітей дошкільного віку.

Надзвичайно велика кількість фахівців наголошує на необхідності залучення різних видів спорту до засобів ігрової діяльності дітей дошкільного віку. У цьому елементі класифікації, на наш погляд, зосереджено найбільшу різноманітність. Так, наприклад, О.Л. Богініч, Ю.М. Бабачук [54], Е. С. Вільчковський [84], О.Є. Конох [219] пропонують традиційні, у нашому розумінні види спорту – бадмінтон, баскетбол, городки, настільний теніс, футбол, хокей. Інші науковці, Г. В. Петренко [421], Л. М. Максименко [288] пропонують застосовувати елементи інноваційних спортивних ігор, а Н.Є. Пангелова, Д. Ю. Цапук [363], Я. В. Вітос [87] – елементи східних оздоровчих систем.

Об'єктивними чинниками, що відрізняють заклади дошкільної освіти між собою є матеріально-технічні умови. На цьому наголошують певні фахівці [133,

172, 542]. Цей аспект можна розглядати в кількох напрямках. Перший, менш оптимістичний, вказує, що одні ЗДО мають менші фінансові ресурси, що не дає можливості їм повною мірою забезпечити ефективний процес фізичного виховання; другий – за наявності достатніх фінансових можливостей та матеріально-технічної бази адміністрація може мати інші пріоритетні напрями залучення коштів та ресурсів й відповідно процес фізичного виховання буде, певною мірою, обмеженим; третій – при достатній кількості фінансів та ресурсів та пріоритетності фізичного виховання, в межах використання різноманітних засобів може бути відмінність зумовлена суб'єктивними чи об'єктивними чинниками характерними для окремих ЗДО.

Тому логічно послідовним кроком було розмежування засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО за умовами проведення. На підставі існуючих досліджень ми зупинилися на необхідності диференціювати засоби у цій підгрупі за наступним: безпосереднє місце проведення (у приміщенні та на вулиці) [83, 153], урахування поточної сезонності (пору року) [545], місце у режимі дня ЗДО [566] та наявністю ресурсного забезпечення (спеціальне, технічне, дидактичне та природне) [55, 56, 468, 469]. Безперечно, що інформацію у цьому блоці було укладено відповідно до різноспрямованих досліджень науковців сфери фізичного виховання різних груп населення.

Узагальнюючи дані низки фахових праць з питань фізичного виховання в ЗДО ми звернули увагу на можливості проведення ігрової діяльності з різними позиціями соціальних ролей її учасників. Ряд чинників, покладених до авторської класифікації ми об'єднали у підгрупу за характером організації ігрової діяльності у фізичному вихованні дошкільнят.

Так, на думку багатьох науковців та практиків в основі організації ігрової діяльності покладено ініціативу дорослих. Проте, ігрова діяльність може бути реалізована і за ініціативи дітей, а також, значною мірою, потребують уваги й самостійні заняття дітей [144, 179, 185, 428].

Також до характеру організації, на наш погляд, належить урахування кількості учасників (індивідуальні, парні, групові, колективні, масові) та способу

організації заняття (фронтальний, груповий, поточний, змінний, індивідуальний, коловий). При характеристиці цих підгруп ми зосереджували більше увагу не на доведенні необхідності їхнього існування, а на специфікації для дітей дошкільного віку. Це зумовлене значною увагою до цих характеристик у попередніх працях фахівців [46, 85, 122, 438].

Ще одним блоком для класифікації засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку, який обов'язково мав бути нами врахований є форми організації. На цьому наголошує велика кількість фахівців [165, 211, 262, 370, 542].

У цьому аспекті ми зустрілися з надзвичайно великою кількістю інформації, проте у цій підгрупі переконливо доведено необхідність систематичного проведення (заняття в режимі дня, фізкультурні паузи, хвилинки, прогулянки, ранкова гімнастика тощо). Відповідно інша сторона проявляється у відсутності чіткої періодичності проведення («Малі олімпіади», фізкультурні свята, дні та тижня здоров'я тощо) [84, 336, 500, 554]. Поряд із тим, доведено фахівцями [83, 243, 468] можливість застосування додаткових чинників, до яких належать самостійна рухова діяльність, домашні завдання, музичні заняття тощо.

Притримуючись традицій наукового пошуку та тенденцій досліджень фахівців з фізичного виховання дітей дошкільного віку ми схильні визначати цільову спрямованість засобів ігрової діяльності [165, 211, 262, 243, 647 та ін.]. У фізичному вихованні дошкільнят упродовж уже тривалого періоду спостерігається необхідність дотримання стандартизованого урахування завдань освітньо-виховного процесу з характерним поділом на оздоровчі, виховні та освітні. Однак ми здійснили додаткову інтерпретацію звертаючи увагу на специфіку контингенту дітей дошкільного віку і запропонували ширший спектр завдань оздоровчого, виховного, освітнього, розвивального та корегувального спрямування.

Узагальнюючи зазначене ми можемо констатувати, що у межах нашого дослідження було отримано нові дані, пов'язані із обґрунтуванням класифікації засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Що має

суттєві відмінності від схожих робіт для дітей шкільного віку [139, 233, 321, 507]. Порівнюючи з роботами, які розкривали схожі аспекти серед дітей дошкільного віку [83, 95, 186, 247, 280] зазначимо на глобальності та конкретизації, об'ємності та доказовості запропонованих нами даних.

Самостійне існування запропонованої нами авторської класифікації можливе, але ефективність буде обмежуватися низкою об'єктивних чинників. Тому якісне перетворення й вирішення визначеної в нашому дослідженні науково-прикладної проблеми ми вбачали у інтеграції класифікації засобів ігрової діяльності до освітнього процесу ЗДО. Це зумовило необхідність обґрунтування концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку.

Підставами, що дало змогу визначити ключові теоретичні та методологічні засади стало поглиблене вивчення ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО, напрацювання фахівців з питань соціальної інтеграції, закономірностей формування психоемоційного та фізичного статусу дітей різних вікових груп тощо [82, 132, 243, 370, 530 та ін.].

Загалом обґрунтування концепції ігрової діяльності дітей дошкільного віку у фізичному вихованні стало можливим за допомогою консолідації наукового підґрунтя інтеграційного та інклюзивного значення ігрової діяльності, розробленості специфіки засобів та методів для реалізації завдань на цьому етапі розвитку особистості дитини.

Таким чином глобалізованою метою концепції визначено гармонійний всебічний розвиток дитини на засадах людиноцентризму та пріоритетами на становлення раціональних рис її особистості [404]. Безперечно для її формулювання ми залучили ключові теоретичні та практичні положення щодо самостійності ігрової діяльності в розвитку дитини [57, 215, 250, 426, 427 та ін.], дієвості такого способу пізнання оточуючого світу [438].

Обґрунтування концепції стало можливим за розуміння актуальності, прогностичності, раціональності, цілісності, контрольованості цієї соціальної

системи. Ці чинники визначаються важливими для опису нашої об'єктно-предметної сторони дослідження [4, 11, 115, 370].

На підставі реалізації попередніх етапів дослідження було утворено блок-схему концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Опираючись на фундаментальні роботи провідних фахівців із питань фізичного виховання дошкільнят [85, 165, 211, 243, 371] ми отримали розуміння необхідності урахування значного комплексу чинників та відповідно утворення кількох груп елементів концепції як системи.

Обґрунтовані нами теоретичні положення є новими для фізичного виховання та лише частково можуть бути співставлені з дослідженнями інших фахівців, що займалися проблемами фізичного виховання для різних вікових груп дітей [115, 317].

У межах структури концепції ми орієнтувалися на потребу виділення логічних блоків. Вони мали бути об'єднані за більшістю чинників та мати спільне спрямування діяльності та/чи завдань. Таким чином було утворено методологічну, суб'єктну та реалізаційну підсистеми, що, повною мірою, представлені окремими взаємопов'язаними блоками [383]. Це узгоджується з даними фахівців по застосуванню у педагогічних дослідженнях системного аналізу [48, 188, 282, 497, 537].

Для більшості ґрунтовних досліджень з дошкільної педагогіки та дошкільного фізичного виховання ми стикнулися з потребою виокремлення саме методологічного блоку елементів [14, 102, 160, 370, 530]. Незважаючи на це для кожного окремого дослідження усі елементи цього блоку мають відображати специфіку та бути інтерпретовані за оригінальним напрямом авторського дослідження.

Тому у цьому блоці, незважаючи на сталість назв окремих елементів (закономірності, функції та принципи) ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку, ми змогли об'єднати, як дані дослідників [84, 270, 526, 551], так і залучити авторське тлумачення зазначених категорій.

Також, цілком передбачувано, що ієрархічно зазначеним категоріям підпорядковується група інших (мета, завдання, методи, засоби). Для фізичного виховання у ЗДО мета та завдання освітнього процесу є повною мірою визначені та представлені у працях фахівців [165, 211, 262, 316, 647]. Проте наявні розбіжності та неточності інтерпретації та формулювань ми усунули через критичний аналіз та перспективність їхнього розв'язання за допомогою власне ігрової діяльності.

При цьому ключовий зміст та спрямованість засобів ігрової діяльності отримали широке та ґрунтовне обговорення на попередньому етапі дослідження при обґрунтуванні класифікації засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку.

Залучаючи переконливі твердження фахівців до обґрунтування авторської класифікації ми прийшли до необхідності виокремлення суб'єктного блоку. Адже ігрова діяльність у фізичному вихованні ЗДО не може, жодним чином, реалізовуватися спонтанно. Тому до цього блоку концепції увійшли одразу три підгрупи. Перша є визначальна й спонукальна для усього процесу фізичного виховання та представлена роботою адміністрації та зацікавленням батьків; друга – виконує, здебільшого, дорадчі функції (медичний персонал, психолог), проте є визначальною у певних окремих аспектах реалізації ігрової діяльності у фізичному вихованні та третя – це фахівці, які безпосередньо забезпечують реалізацію усього планованого обсягу заходів з ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку в умовах ЗДО (інструктор фізичної культури, вихователь) [383]. Для кращого структурно-логічного сприйняття ми позначили ці підгрупи як «мотиватори», «каталізатори» та «реалізатори» відповідно.

До того ж безпосередні заходи з досягнення мети концепції ми вбачаємо в укладанні та реалізації окремих програм занять з фізичного виховання на основі ігрової діяльності для дітей дошкільного віку. Уже на цьому рівні концепції можна говорити про деталізацію мети, завдань, методів, засобів, умов проведення занять, шляхи досягнення й вирішення завдань та якісні й кількісні критерії контролю готовності дітей за різними групами показників [77].

Зазначені елементи позначені нами як реалізаційний блок. Проте важливим елементом, що визначає можливості досягнення будь-яких завдань є індивідуальні особливості контингенту дітей дошкільного віку. Вони є системно важливими, адже торкаються усіх підсистем та компонентів концепції. Ґрунтовний аналіз цього чинника ми провели у третьому розділі дисертаційної роботи та відповідно до нього передбачаємо потребу добору усіх інших компонентів, зокрема й засобів ігрової діяльності.

У тлумаченні теорії систем [77, 155] та фундаментальних досліджень з фізичного виховання різних груп населення [20, 243, 526] ми прослідковували необхідність передбачення підсумкового елементу системи, у нашому випадку концепції, саме цим елементом визначено результат.

До того ж, ми отримали підтвердження, що цей елемент має відповідати та мати конкретизацію на різних ієрархічних рівнях концепції. Тому під узагальненим результатом концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО ми вбачаємо відповідність меті та завданням; результатом реалізації підсистеми – відповідність меті та завданням методологічного блоку та частковим результатом – відповідність меті та завданням окремої програми занять з фізичного виховання дошкільнят на основі засобів ігрової діяльності.

Виходячи з потреб обґрунтування теоретико-методичних основ ігрової діяльності дітей дошкільного віку у фізичному вихованні та висвітлення результату, як завершальної ланки авторської концепції ми дійшли певного заключення. При надзвичайно великій кількості наукових праць різного рівня занурення в проблематику фізичного виховання дошкільнят та надзвичайно великого діапазону розкиду предметної сфери застосування засобів ігрової діяльності у цьому процесі, відсутня констатація узагальненого чинника. Тобто при наявних окремих розв'язаннях надзвичайно великої кількості науково-практичних завдань у фізичному вихованні дітей дошкільного віку за допомогою ігрової діяльності, на узагальненій ефективності акценту не було.

Підтвердженням для визначених нами теоретичних та методологічних основ ігрової діяльності дітей дошкільного віку у фізичному вихованні нами

було застосовано опцію власної емпіричної перевірки реалізаційних положень концепції. Для ілюстрації рівня ефективності ми передбачили реалізацію трьох окремих авторських програм із застосуванням засобів ігрової діяльності на основі різних чинників класифікації.

Завдяки реалізації педагогічних експериментів підтверджено позитивний вплив наступних груп засобів на індивідуальні характеристики та показники дітей дошкільного віку [375, 390, 400, 417]:

- застосування програми фізкультурно-оздоровчих занять із домінуючим використанням у змісті народних ігор у фізичному вихованні дітей дошкільного віку (3–4 роки, молодша група) позначилося на покращенні психомоторики та психічних процесів дітей;

- застосування програми фізкультурно-оздоровчих занять із використанням засобів інноваційних ігор у фізичному вихованні дітей 4–5 років позитивно відобразилося на інтегральному розвитку рухових якостей, процесів мислення та мовлення .

- застосування засобів корфболу у фізичному вихованні дітей 5-6 років дало змогу досягнути мети стосовно сприяння зміцненню фізичного здоров'я, підвищення рівня фізичної підготовленості, покращення функціонального стану, розвитку соціальної компетентності.

На підставі усього зазначеного, зіставленні отриманих нами даними з інформацією наукової та методичної літератури виокремлено положення, що виносяться на захист. Зокрема наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

- удосконалено відомості, щодо поділу контингенту дітей дошкільного віку на підгрупи за показниками рівня захворюваності (Н.С. Маляр, 2014; Н.С. Пангелова, 2014; А.В. Полякова, 2015; Г.В. Петренко, 2017), фізичного розвитку (О.Г. Лахно, 2013; Я.К. Вітос, 2015; Л.М. Максименко, 2018; Л.І. Назаркевич, 2018; О.В. Андрєєва, А.О. Чеверда, 2020; Н.С. Пангелова, Д.Ю. Цапук, 2020), діяльності кардіореспіраторної системи (Л.В. Квашніна, Ю.А. Маковкіна, 2005; О.Є. Федорців, Т.О. Воронцова та ін., 2010; Е.С. Вільчковський, Н.Ф. Денисенко, 2011; Н.С. Маляр, 2014;

Л.Л. Галаманджук, Г.А. Єдинак та ін., 2017; О.В. Андрєєва, А.О. Чеверда, 2020;), фізичної підготовленості (А.А. Пивовар, 2005; В.В. Поліщук, 2008; Е.С. Вільчковський, Н.Ф. Денисенко, 2011; А.С. Подоляка, 2011; Л.В. Балацька, 2012; О.Є. Конох, 2014; Н.Є. Пангелова, 2014; А.Ю. Старченко, 2015; Г.В. Петренко, 2017; Н.Є. Пангелова, Д.Ю. Цапук, 2020 Н.А. Кулик, 2021), психомоторики (Л.С. Роговик, 2005; О.Г. Лахно, 2013; О.О. Філоненко, С.В. Гозак, 2015), психоемоційного розвитку (А.А. Пивовар, 2005; В.В. Поліщук, 2008; Є.Г. Яхно, 2011; Н.Є. Пангелова, 2014; Л.М. Максименко, 2018; А.І. Чаговець, 2018), особливостей поведінкових реакцій та індивідуально-типологічних особливостей (Р.В. Павелків, О.П. Цигипало, 2008; Т.В. Дуткевич, 2012);

- удосконалено наукові дані щодо контингенту дітей дошкільного віку з відхиленнями у психофізичному розвитку, пов'язані з порівняльною характеристикою комплексу показників психомоторики (А.В. Сімко, 2014; М.І. Породько, 2021; О.П. Таран, К.В. Єрмоменко, 2022), морфофункціонального стану (В.В. Тарасун, 2008; С.П. Миронова, 2010; М.М. Єфименко, 2014), психічного та соціально-емоційного розвитку (Ю.О. Гончар, 2017; О.Б. Нагорна, 2017; А.А. Колупаєва, 2019; Н. Ярмола, Л. Коваль-Бардаш, Н. Компанець, Н. Квітка, А. Лапін, 2020);

- набули подальшого розвитку наукові дані щодо функціонування системи організації фізкультурно-оздоровчої роботи в закладах дошкільної освіти та теоретичного підґрунтя ігрової діяльності в процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку (О.Л. Богініч, 2007, 2014; Т.Ю. Круцевич, 2012; Н.Є. Пангелова, 2014; О.А. Томенко, А.Ю. Старченко, 2016; А.В. Цьось, О.Д. Дубогай 2017; Е.С. Вільчковський, О.І. Курок, 2019);

- набули подальшого розвитку відомості щодо сприятливого впливу засобів ігрової діяльності на гармонійний розвиток дітей дошкільного віку, сприяння їх адаптації до зовнішніх умов середовища (О.Л. Богініч, 2007; Е. Wilczkowski, 2012; Н.Є. Пангелова, 2014; М. Lynch, 2015; М.В. Роганова, А.І. Чаговець, 2018; Н.П. Пихтіна, 2018).

Поряд із зазначеним нам вдалося отримати такі *нові* наукові дані та відповідні *положення*, що виносяться на захист:

- обґрунтовано й розроблено концепцію ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання. Визначено змістове наповнення методологічного блоку, що ієрархічно представлений закономірностями, функціями, принципами, метою, завданнями, методами та засобами на основі ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку; суб'єктного блоку, що пов'язаний із функціями, які виконують окремі групи осіб («мотиватори», «каталізатори», «реалізатори»), та реалізаційного блоку, що представлений окремими програмами занять (мета, завдання, методи, засоби, умови та контроль) й має основне навантаження, пов'язане з реалізацією мети й завдань концепції в межах фізичного виховання дітей дошкільного віку;

- на методологічному рівні розкрито специфіку ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку, що визначається сукупністю таких функцій: компетентності (набуття єдності, взаємопроникнення та доповнення знань, умінь і навичок й інших важливих складників на основі активного характеру змісту ігрових компонентів), взаємозалежності (детермінованість участі усіх стейкхолдерів освітнього процесу ЗДО та їх функціональних обов'язків), результативності (сприяння належному ступеню відповідності кінцевих показників розвитку (фізичного, психоемоційного, соціального тощо) належним), щільності (ефективність і спроможність реалізувати завдання ігрової діяльності з оптимальним залучення ресурсів у відведений для цього проміжок часу) та принципів: оздоровчої та гармонійної спрямованості розвитку дитини, урахування досвіду, індивідуальності й колективності, соціальної відповідності, демократизації освітньо-виховного процесу, відображення й перетворення, емоційної комфортності, ефективності та результативності;

- укладено класифікацію засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку, що враховує загальну сукупність науково й методично обґрунтованих підходів до застосування ігрових засобів і методів в освітньо-виховному процесі закладів дошкільної освіти. В основу класифікації покладено

загальний розподіл за цільовою спрямованістю, формами й характером організації, умовами проведення, специфікою засобів та індивідуальними особливостями контингенту. Урахування зазначених груп засобів на основі ігрової діяльності у разі корегування їх структури та змісту дає підстави для розв'язання значного спектра завдань фізичного виховання дітей дошкільного віку;

- визначено комплекс чинників диференціації структури та змісту засобів ігрової діяльності для реалізації у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Необхідними для урахування є індивідуальні характеристики контингенту (спосіб сприйняття інформації, біологічний вік, фізична підготовленість, індивідуально-типологічні особливості, рухливість дитини, стан здоров'я та фізичний розвиток, вік і стать); спрямованість змісту на розв'язання оздоровчих, виховних, освітніх, розвивальних і корегувальних завдань освітньо-виховного процесу ЗДО; форми організації із систематичним проведенням, невизначеністю періодичності проведення, залежних від додаткових чинників організації; специфіка засобів, яку визначають за ступенем складності змісту гри, пріоритетами для проявів фізичних якостей, характером моторної щільності або психофізичних навантажень, домінантними руховими діями, анатомічною пріоритетністю впливу, відповідністю специфіці видів спорту; умови проведення, – зокрема місця проведення (у приміщенні та на вулиці), сезонності (пори року), часу проведення в режимі дня ЗДО, відповідно ресурсного забезпечення (спеціального, технічного, дидактичного, природнього); характер організації – за суб'єктом організації (з ініціативою дорослих, самостійні ігри / ініціатива дітей); за кількістю (індивідуальні, парні, групові, колективні, масові); за способом організації (фронтальний, груповий, потоковий, змінний, індивідуальний, коловий).

ВИСНОВКИ

Фізичне виховання належить до системних чинників формування фізичного, психоемоційного, розумового компонентів гармонійно розвинутої особистості. Реалізація завдань фізичного виховання відбувається на різних вікових відтинках становлення особистості, де першим організованим і методично обґрунтованим є навчання в закладах дошкільної освіти.

1. Систематизування сучасних наукових і методичних знань вказало на широке використання засобів, методів та форм ігрової діяльності в педагогічних розробках розвитку дітей дошкільного віку, в основу яких покладено потребу задоволення ціннісних орієнтацій, інтересів та потреб у руховій активності, стабілізуванні емоційної та чуттєвої сфери, спрямоване розвинення фізичних, психічних, інтелектуальних та морально-вольових характеристик дитини дошкільного віку.

Виявлено значний практичний досвід щодо інновацій із використанням ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Окремими результативними напрямками з використання засобів і методів, форм і технологій ігрової діяльності були соціалізація особистості, формування моральних, комунікативних, пізнавальних здібностей, мислення й мовлення, поліпшення психомоторних якостей, формування фізичної культури особистості, зокрема через поліпшення фізичного розвитку та функціонального стану, фізичної й рухової підготовленості дітей дошкільного віку. Підставами для цього є різноманітність змісту ігрової діяльності, реалізована застосуванням елементів спортивних ігор, рухливих ігор, сюжетно-рольових ігор, ігор у воді (іншому середовищі), українських народних ігор (народів світу), танцювальних ігор, ігрових інформаційних технологій тощо.

Системний аналіз представлених сучасних підходів використання ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку свідчить про значну зацікавленість дослідників, проте нерозв'язаною залишається проблема концептуального бачення, обґрунтування теоретичних і методологічних основ

ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку, що зумовлює потребу об'єднання в цілісну систему нагромадженого досвіду наукового знання та розв'язання низки суперечностей, зокрема між формуванням здібностей дітей дошкільного віку і потребою розроблення механізмів впливу на них за допомогою ігрової діяльності; значним розвивальним потенціалом ігрової діяльності і необхідністю широкого використання у фізичному вихованні дітей дошкільного віку; широким спектром можливостей ігрової діяльності в контексті формування фізичного, соціального, психічного й емоційного розвитку дітей дошкільного віку і недостатньою розробленістю науково обґрунтованих методичних підходів до їх реалізації; необхідністю насичення змісту ігрової діяльності різними видами активностей дошкільників і недостатнім науково-методичним забезпеченням цього процесу.

2. За результатами експерименту встановлено об'єктивні вікові особливості фізичного, психоемоційного, соціального розвитку та фізичної підготовленості дітей дошкільного віку, які є головними критеріями для вибору стратегії та реалізації системи заходів із використанням ігрової діяльності в процесі фізичного виховання. Установлення зазначених груп показників дітей дошкільного віку дає підстави для виявлення тенденцій, згідно з якими:

- спостерігається зменшення кількості захворювань і днів, які пропускає одна дитина, починаючи від молодшого до старшого дошкільного віку (з 1,9 до 1,5 випадку захворювань та з 18 до 13 днів на рік) за найбільшої частки респіраторних захворювань (71,6%);

- основні антропометричні показники (довжина тіла, маса тіла, окружність грудної клітки) відповідають здебільшого середньому рівневі й віковим нормам. Наявне переважання серед дітей 4–5 та 5–6 років середніх значень, а 3–4 років – нижчих за середніх значень за індексом Кетле; стандартних значень окружності грудної клітки у всіх підгрупах дітей 3–6 років (індекс Ерісмана); пропорційної будови тіла (індекс Пін'є) та відповідності біологічного віку паспортному досліджуваного контингенту;

- наявна відповідність показників діяльності системи кровообігу (ЧСС, АТ) середньовіковим нормам та закономірне поступове зменшення ЧСС і підвищення АТ з віком ($p < 0,05 - 0,001$); достатня тренуваність серцево-судинної системи дітей із поступовим статистично вірогідним розвитком витривалості (зниження КВ, $p < 0,001$); збереження задовільного рівня резервно-адаптаційних здатностей серцево-судинної системи та регуляції системи кровообігу на рівні, нижчому за середній (індекс Робінсона); відповідність показників системи зовнішнього дихання (ЧД, ЖЄЛ) середньому рівню та їх зростання ($p < 0,001$) з віком; поліпшення діяльності системи зовнішнього дихання за показниками життєвого індексу (у дітей 4-го року – нижчий за середній рівень, а у дітей 5-го та 6-го року – середній рівень);

- спостерігається поступове зростання всіх показників фізичної підготовленості дітей (від 3–4 до 5–6 років) за винятком точності рухів, статичної рівноваги, гнучкості та швидкості рухової реакції. У всіх вікових групах хлопчики мали вірогідно вищі показники в силі рук відносно дівчаток, а дівчатка – у гнучкості та статичній рівновазі. Засвідчено інтенсивний і гетерохронний розвиток рухових якостей дітей і відповідність узагальненого рівня фізичної підготовленості задовільному й віковим нормам;

- емоційний розвиток здебільшого відповідає високому рівню в дівчаток (77,75–86,13%) та хлопчиків (74,55–82,00%) дошкільного віку за наближено однакового ($p > 0,05$) співвідношення часток дітей 3–6 років із різними рівнями емоційного розвитку;

- незалежно від віку (3–6 років) і статі зафіксовано найбільші частки дітей із достатнім рівнем розвитку психічної сфери (48,44–51,19% серед дівчаток і 49,63–54,71% серед хлопчиків) за широкої різноманітності типів та з переважанням врівноваженості нервової системи зі схожими співвідношеннями часток за типами нервової системи серед дітей 3–6 років. У дітей домінували змішані типи темпераменту з переважанням «сангвінік – флегматик» (32,14%) та «сангвінік – холерик» (21,39%). Також високі частки мали «флегматик –

меланхолік» і «холерик – флегматик» (15,09 % і 13,16% відповідно) з незначними частками чітко виражених типів темпераменту (1,78–5,46%).

3. Під час дослідження виявлено, що невід'ємною групою, що залучена (у різний спосіб) до процесу фізичного виховання у ЗДО та має низку об'єктивних відмінностей, є діти з відхиленнями у психофізичному розвитку. Установлено, що за основними антропометричними показниками діти досліджуваної категорії не суттєво відстають від здорових однолітків ($p > 0,05$), а біологічний вік здебільшого відповідає паспортному. Значення показників захворюваності перебувають на незадовільному рівні, незалежно від нозологічної приналежності дітей. Показники системи зовнішнього дихання в дітей з ПРМ, ЗПР, СД та РАС відповідають рівневі, нижчому за середній, лише в однолітків з ПОРА встановлено середній рівень. За результатами дослідження у групах дітей із різною структурою вади виявлено, що за відсутності видимих патологічних відхилень серцево-судинної системи наявне зниження функціонально-резервних можливостей. Для усіх груп дітей із відхиленнями у психофізичному розвитку характерне відставання в розвитку статичної та динамічної координації, швидкості рухів, дрібної моторики, рухової пам'яті, відчуття ритму, здібності до одночасності виконання рухів, виразності рухів (на 22,5–35,0%). Найбільші труднощі в дітей різних нозологічних груп виникли в завданнях на швидкість і одночасність рухів та координованість мікрорухів руки й пальців.

Серед різних нозологій показники сформованості соціально-емоційного та психічного розвитку незалежно від статі в дітей із ПРМ, ЗПР, СД та РАС є нижчими за норму, тоді як для їх однолітків з ПОРА вони відповідають середньому рівневі.

4. Обґрунтування й укладання класифікації засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку проведено з урахуванням чинників диференціації, серед яких об'єктивно виокремлено індивідуальні особливості (вік, стать, стан здоров'я, ознаки активності рухової діяльності, індивідуально-типологічні особливості, фізичну підготовленість, відповідність паспортного й біологічного віку, домінуючий спосіб сприйняття інформації); цільово-змістову

спрямованість (орієнтацію на домінуючі – оздоровчі, виховні, освітні, розвивальні та корекційні завдання освітнього-виховного процесу); форми організації (із визначеною систематичністю проведення, проведення за наявності додаткових чинників та із невизначеністю періодичності проведення); специфіку структури та змісту (характер діяльності, складність, домінуючі прояви фізичних якостей та/або рухових дій, щільність психофізичних навантажень та рухової активності, анатомічну ознаку, відповідність виду спорту); умови реалізації (місце проведення, сезонність, розміщення у структурі режиму дня, ресурсна забезпеченість); характер організації (суб'єкт організації, кількість учасників, спосіб організації). Водночас усі ці ознаки (підгрупи) теж мають внутрішній поділ, зумовлений відповідним змістовим наповненням.

5. Обґрунтування концепції ігрової діяльності дітей дошкільного віку у фізичному вихованні пов'язане з урахуванням передумов проектування, серед яких сучасні уявлення, актуальність наукового напрямку й напрацювання фахівців та фундаментальні роботи щодо визначеної проблематики; теоретико-методологічна база та її системні компоненти антропологічного, аксіологічного, психологічного, суб'єктного, системного, синергетичного, інтегративного та діяльнісного характеру; чинна нормативно-правова база, основні регламентні документи дошкільної освіти та їх положення. Конкретизованими та врахованими критеріями розроблення були актуальність (зорієнтованість на розв'язання найважливіших проблем), прогностичність (відображення в запланованому наявних і майбутніх вимог до явища), раціональність (вибір цілей і способів їх досягнення задля максимального результату), цілісність (повноти дій, необхідних для досягнення мети), контрольованість (можливість визначити кінцеві і проміжні цілі діяльності).

6. Структурними компонентами концепції ігрової діяльності дітей дошкільного віку у фізичному вихованні є вертикально та горизонтально розміщені елементи. Вертикальну ієрархію відображено узагальненими метою і завданнями концепції та послідовно взаємопов'язаною групою блоків (методологічним, суб'єктним та реалізаційним), їхнім змістовим наповненням,

що є індивідуальним у кожному з випадків. Методологічний містить закономірності, функції та принципи, узагальнені мету та завдання ігрової діяльності, методи і засоби; суб'єктний – «мотиватори», «каталізатори», «реалізатори»; реалізаційний – укладений алгоритм: мету, завдання, методи, засоби, умови та контроль програм занять) та кінцевий елемент – результат (відповідність кінцевого ефекту меті та завданням концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні ЗДО (системний) та програмі занять (підсистемний).

Системоутворювальними елементами концепції з визначальним впливом на її зміст є індивідуальні особливості контингенту дітей дошкільного віку та класифікація засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку.

7. Ефективність програм занять, побудованих з урахуванням теоретико-методологічних основ ігрової діяльності дітей дошкільного віку у фізичному вихованні, підтверджено експериментальними даними, які отримані за допомогою авторських розробок, реалізованих у власних педагогічних дослідженнях. Перевірку реалізаційних положень концепції ігрової діяльності дітей дошкільного віку у фізичному вихованні проведено із застосуванням:

- народних ігор серед дітей 3–4 років та доведеною ефективністю впливу на рівень психомоторики та пізнавальної сфери. Зафіксовано достовірне поліпшення ($p < 0,05$) показників у ЕГ за усіма компонентами та досягнуто збільшення кількості дітей із позитивним емоційним станом (з 66,66 до 86,67 % серед дівчаток та з 57,14 до 85,72 % серед хлопчиків);

- інноваційних ігор серед дітей 4–5 років та доведеною ефективністю впливу на інтегральний розвиток рухових якостей, процесів мислення та мовлення. Зафіксовано поліпшення показників дрібної моторики, координаційних і швидкісних якостей, вибухової сили, швидкості поодинокого руху, координації рухів і швидкої сили (12,46–27,40%) та вищі значення наочно-дійового, образно-логічного, вербального мислення та розвитку мовлення серед хлопчиків і дівчаток ЕГ (на 1,69–2,14 бала, $p \leq 0,05–0,01$) відповідно;

- засобів корфболу серед дітей 5–6 років та доведеною ефективністю стосовно фізичного здоров'я й підвищення рівня фізичної підготовленості, поліпшення функціонального стану та соціальної компетентності. Зафіксовано поліпшення більшості показників контролю в ЕГ (дівчатка і хлопчики) порівняно з дітьми КГ (за 11 з 16 показників, $p < 0,05$).

ПОСИЛАННЯ

1. Аветисова КР. Про статеве виховання дівчаток. Шкільна педагогіка. 2011;1:34–7.
2. Айзенбарт ММ. Формування соціально-комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності [автореферат]. Одеса: ДЗ «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського»; 2016. 20 с.
3. Александров ОО, Ольвінська ЮО. Статистичний аналіз захворюваності населення України. В: Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень. Матеріали конф. Одеса: ОНЕУ; 2015, с. 32–6.
4. Альошина АІ. Профілактика й корекція функціональних порушень опорно-рухового апарату дошкільнят, школярів та студентської молоді у процесі фізичного виховання: монографія. Луцьк; 2015. 356 с.
5. Амосов НМ. Энциклопедия Амосова. Алгоритм здоров'я. Донецк: Стакер; 2002. 590 с.
6. Анаркулов ХВ. Кыргызские народные подвижные игры, физические упражнения и современность [автореферат]. Бишкек; 1993. 38 с.
7. Андреева О, Сухомлинов Р. Організація оздоровчо-рекреаційної рухової активності дітей дошкільного віку в умовах клубних занять. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2016;3:29–32.
8. Андреева О, Сухомлинов Р. Програмно методичне забезпечення оздоровчо-рекреаційної діяльності дітей старшого дошкільного віку в дитячих футбольних клубах. Теорія і методика фізичного виховання і спорту, 2021;3:47–54.
9. Андреева ОВ, Чеверда АО. Використання фітнес-програми з елементами спортивних танців для розвитку координаційних здібностей дітей старшого дошкільного віку. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2022;1:68–72.
10. Андреева ОВ, Чеверда АО. Оцінювання фізичного стану дітей 5–6 років, які займаються оздоровчим фітнесом з елементами спортивних танців. Спортивна медицина і фізична реабілітація. 2020;1:87–93.

11. Андрєєва ОВ. Фізична рекреація різних груп населення: монографія. Київ: Поліграфсервіс; 2014. 280 с.
12. Андрощук НВ. Рухливі ігри та естафети у фізичному вихованні школярів. Тернопіль; 2001. 144 с.
13. Андрущенко ВП, редактор. Філософія освіти: навч. посіб. 2-ге вид. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. 348 с.
14. Андрющенко ТК. Теоретико-методичні засади формування здоров'язбережувальної компетентності в дітей дошкільного віку [дисертація]. Умань: Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Г. Тичини; 2015. 503 с.
15. Андрющенко ТК. Формування ціннісного ставлення до власного здоров'я в дітей старшого дошкільного віку [автореферат]. Київ; 2007. 18 с.
16. Аносов ИП, Элькин МВ. Антропологический подход к процессу воспитания как фактор гармоничного развития личности. В: Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Зб. наук. пр. Запоріжжя; 2013;29(82), с. 119–24.
17. Антонюк ЛЛ, Василькова НВ, Ільницький ДО, та ін. Компетентнісний підхід у вищій освіті: світовий досвід. Київ: КНЕУ; 2016. 61 с.
18. Апанасенко ГЛ. Книга о здоровье. Киев: Медкнига; 2010. 123 с.
19. Апанасенко ГЛ. Физическое развитие детей и подростков. Киев: Здоров'я; 1985. 80 с.
20. Арефьев ВГ. Основы теории та методики фізичного виховання. Кам'янець-Подільський: ПП О. А. Буйницький; 2011. 368 с.
21. Артемова ЛВ. Формирование общественной направленности ребенка-дошкольника в игре. Киев: Выщ. шк.; 1988. 160 с.
22. Астремська ІВ. Прикладні методики та основи супервізії в соціальній роботі: навч. посіб. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили; 2017. 396 с.
23. Атемасова ОА, упорядник. Психогімнастика. Старший дошкільний вік. Харків: Ранок; 2010. 160 с.

24. Бабачук ЮМ. Рівні розподілу рухливих ігор та ігрових вправ для вдосконалення рухових навичок у дітей старшого дошкільного віку. В: Сергієнко СВ, редактор. Інноваційні технології в системі підвищення кваліфікації фахівців фізичного виховання і спорту. Тези доп. II Міжнар. наук.-метод. конф. Суми: СумДУ; 2015, с. 59–62.
25. Бабюк С. Удосконалення форм і методів роботи дошкільного навчального закладу із сім'єю з фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку. В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. ВДПІ ім. Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2006, с. 53–7.
26. Бабюк СМ. Педагогічні умови фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку у взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї [автореферат]. Київ; 2011. 22 с.
27. Багінська ОВ. Особистісно-орієнтоване навчання руховим діям дітей 5–6 років в умовах дошкільного навчального закладу [автореферат]. Київ: Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ; 2008. 20 с.
28. Базильчук В, Дутчак Ю. Еволюційний шлях класифікації рухливих ігор. Молодь і ринок. 2016; 10 (141):131–134.
29. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33.
30. Байер О. Психолого-педагогічний супровід розвитку дитини в освітньому процесі ДНЗ. В: Гуманізація навчально-виховного процесу. Зб. наук. пр. Слов'янськ: СДПУ; 2010;1, с. 21–31.
31. Байер ОМ, Батліна ЛВ, Богущ АМ, та ін, упорядники. Світ дитинства: комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів. Тернопіль: Мандрівець; 2014. 200 с.
32. Балацька ЛВ. Організаційно-методичні основи покращення моторної функції дітей 3–5 років у процесі фізичного виховання [дисертація]. Львів: Львів. держ. ун-т фіз. культури; 2012. 254 с.

33. Бальсевич ВК, Запорожанов ВА. Физическая активность человека. Киев: Здоров'я; 1987. 224 с.
34. Бальсевич ВК. Конверсия высоких технологий спортивной подготовки как актуальное направление совершенствования физического воспитания и спорта для всех. Теория и практика физической культуры. 1993;4:2–7.
35. Бардакова ЮЄ, упорядник. Народні ігри. Для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Харків: Основа; 2007. 96 с.
36. Бар-Ор О, Роуланд Т. Здоровье детей и двигательная активность: от физиологических основ до практического применения. Киев: Олимпийская литература; 2009. 528 с.
37. Барсукова ОВ. Значение игр с песком и другими природными материалами для развития детей раннего возраста. Молодой ученый. 2012;5.
38. Безверхня ГВ, Семенов АА, Килимистий ММ, Маслюк РВ, укладачі. Рухливі ігри: з методикою викладання: навч. посіб. Умань: Візаві; 2014. 104 с.
39. Безверхня ГВ. Педагогіка фізичного виховання. Умань; 2013. 72 с.
40. Беков ДБ. Індивідуальна анатомічна мінливість органів, систем і форми тіла людини. Київ: Здоров'я; 2008. 195 с.
41. Берн Ш. Гендерна психологія. Київ: Прайм-Єврознак; 2011. 320 с.
42. Беленька Г, Гаращенко Л. Рух+гра = рухлива гра, або Як позбутися гіподинамії. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2018;7:49–60.
43. Беленька ГВ, Мошовець МА, редактори. Теорія і практика дошкільної освіти в Україні: колект. моногр. Київ: Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка; 2011. 232 с.
44. Беседа ВВ, Романчук ОП. Спосіб оцінки фізичної підготовленості дітей дошкільного віку. Патент № 77988 Україна. 2013 Бер. 11.
45. Биковець ЛЛ. Вплив рухів пальців рук на розумовий та мовленнєвий розвиток дитини. Таврійський вісник освіти. 2012;2:124–7.
46. Бичук ІО, Іваніцький РБ, Валькевич ОВ, Цюпак ЮЮ. Рухливі ігри та методика їх викладання: навч.-метод. реком. Луцьк: Вежа-Друк; 2018. 64 с.

47. Біленький ЄА, Козловець МА, редактори. Соціологія: словник термінів і понять. Київ: Кондор; 2006. 372 с.
48. Білуха МТ. Методологія наукових досліджень: підручник. Київ: АБУ; 2002. 480 с.
49. Бірта ГО, Бургу ЮГ. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури; 2014. 142 с.
50. Бобирева ЮС, Кас'яненко ОМ. Теоретичні засади фізичного виховання дітей дошкільного віку з порушеннями зору. В: Гоблик ВВ, редактор. Наука майбутнього. Зб. наук. пр. Мукачево: РВВ МДУ; 2020;2(6), с. 30–3.
51. Бобренко ІВ. Рухливі ігри як засіб інтенсифікації розвитку просторового орієнтування старших дошкільників з порушеннями розумового розвитку. Особлива дитина: навчання і виховання. 2015;3(75):58–64.
52. Бобренко ІВ. Технологія фізичного виховання дітей дошкільного віку з помірною розумовою відсталістю. В: Сак ТВ, редактор. Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології. Зб. наук. пр. Кіровоград; Імекс-ЛТД; 2013;8, с. 167–71.
53. Богдан ТМ. Вплив пальчикової гімнастики на всебічний розвиток дітей дошкільного віку. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки. 2016; 65–3.
54. Богініч ОЛ, Бабачук ЮМ. Рухливі ігри та ігрові вправи з елементами спортивних ігор для дітей старшого дошкільного віку навч.- метод. посіб. Тернопіль: Мандрівець; 2014. 224 с.
55. Богініч ОЛ, Беленька ГВ. Природа і рух. Київ: Кобза; 2003. 190 с.
56. Богініч ОЛ, Левінець НВ, Лохвицька ЛВ, Сварковська ЛА. Фізичне виховання, основи здоров'я та безпеки життєдіяльності дітей старшого дошкільного віку: навч.-метод. посіб. Київ: Генеза; 2013. 128 с.
57. Богініч ОЛ. Фізичне виховання дошкільників засобами гри: навч.-метод. посіб. Київ: Шк. світ; 2007. 120 с.
58. Богуш А. Діти і соціум. Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія. Луганськ: Альмаматер; 2006. 368 с.

59. Богуш АМ, Лисенко НВ. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Вищ. шк.; 2002. 407 с.
60. Богуш АМ. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи: навч.-метод. посіб. Київ: Слово; 2008. 256 с.
61. Боднар ІР, Витос ЯК. Единство обучения, воспитания и оздоровления детей дошкольного возраста в процессе занятий карате. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2011;10:5–9.
62. Боднар І. Диференційоване фізичне виховання: навч. посіб. Львів: ЛДУФК; 2017. 200 с.
63. Боднар І. Інтегративне фізичне виховання школярів різних медичних груп: монографія. Львів: ЛДУФК; 2014. 316 с.
64. Боднар ІР. Теорія, методика та організація фізичного виховання у спеціальній медичній групі: навч. посіб. Львів; 2013. 187 с.
65. Бондар Л, Гуцол С. LEGO-конструювання в освітньому процесі різновікової групи. Вихователь методист дошкільного закладу. 2013; 2. 19-20.
66. Бондар ОМ. Корекція функціональних порушень опорно-рухового апарату дітей 5–6 років із урахуванням просторової організації їхнього тіла [автореферат]. Київ; 2009. 20 с.
67. Бондар СП, редактор. Перспективні педагогічні технології в шкільній освіті: навч. посіб. Рівне: Тетіс; 2003. 200 с.
68. Борисова ЗН, редактор. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки. Київ: Вищ. шк.; 2004. 511 с.
69. Бочелюк ВЙ, Бочелюк ВВ. Дозвіллєзнавство: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури; 2006. 208 с.
70. Будяк ЛВ. Основи інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. Черкаси: Вид. ЧНУ; 2009. 90 с.
71. Буняк НА. Загальна психологія: лекції. Тернопіль: ТНТУ ім. І. Пулюя; 2017. 300 с.

72. Бурова А. Гра – ефективний засіб виховання самостійності дітей дошкільного віку. Вихователь-методист. 2010;5:17–27.
73. Бурова А. Рухливі ігри: організація та керівництво. Дошкільне виховання. 2002;1:18–9.
74. Бурова А. Фізичне виховання дітей улітку. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2009;5:11–20.
75. Бусел ВТ, редактор. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ; Ірпінь: Перун; 2005. 1728 с.
76. Бутенко ВГ, Калашник ЛВ, Цьома СП, укладачі. Оздоровчі технології в освітньому процесі сучасного дошкільного навчального закладу. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка; 2014. 180 с.
77. Важинський СЕ, Щербак ТІ. Методика та організація наукових досліджень: навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка; 2016. 260 с.
78. Васильченко ОА. Ігрова терапія як метод соціальної роботи з дітьми шкільного віку. Вісник НТУУ "КПІ". Серія: Політологія. Соціологія. Право. 2013;3(19):90–4.
79. Великий тлумачний словник сучасної мови [Інтернет]. 2020 [цитовано 2021 Березень 12]. Доступно: <https://slovnyk.me/dict/vts/алгоритм>
80. Вергун-Безлейкіна І. Рекреаційні ігри та забави для дітей з церебральним паралічем: навч.-метод. посіб. Львів: Стимул; 2006. 39 с.
81. Вільчковський ЕС, Вільчковська АС. Застосування музики при проведенні рухливих ігор з дітьми дошкільного віку. В: Зб. наук. пр. Бердян. держ. пед. ун-ту. Бердянськ; 2005;2, с. 66–70.
82. Вільчковський ЕС, Денисенко НФ, Цьось АВ, та ін. Оптимізація фізичного виховання дитини у вітчизняній системі освіти: монографія. Запоріжжя: ЗОШПО; 2010. 250 с.
83. Вільчковський ЕС, Денисенко НФ. Організація рухового режиму дітей у дошкільних навчальних закладах. Тернопіль: Мандрівець; 2011. 128 с.
84. Вільчковський ЕС, Курок ОІ. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку. Суми: Університетська книга; 2008. 428 с.

85. Вільчковський ЕС, Курок ОІ. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: підручник. Суми: Університетська книга; 2019. 467 с.
86. Вісковатова ТП. Ігровий метод у корекції пізнавальної діяльності в дітей із ДЦП в умовах санаторно-курортного лікування. В: Молода спортивна наука України. Зб. наук. пр. з галузі фізичної культури та спорту. Львів; 2007;2;11, с. 71–8.
87. Вітос ЯВ. Розвиток психомоторики дітей 5–6 років засобами східних єдиноборств [автореферат]. Львів: ЛДУФК; 2015. 21 с.
88. Войнов ВМ, Бабаченко ГП, Бондар РЄ, та ін. Рухливі ігри: навч.-метод. посіб. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького; 2000. 100 с.
89. Войнов ВМ, Войнов СВ, Кандиба ПО, Коваленко СО, Щириця ВВ. 1014 рухливих ігор та естафет у загальній системі фізичного виховання: навч. посіб. Черкаси: ЧДТУ; 2014. 420 с.
90. Войцях ТВ. Ігрові технології як інструмент профілактичної роботи спеціалістів психологічної служби закладів освіти [Інтернет]. 2014 [цитовано 2020 Бер. 14]. Доступно <http://library.ippro.com.ua/attachments/article/369/Ігрові%20технології.pdf>
91. Волков ЛВ. Спортивно-ігровою метод в физическом воспитании детей дошкольного возраста: программа и методические рекомендации. Переяслав-Хмельницкий; 2014. 32 с.
92. Волков ЛВ. Теория и методика детского и юношеского спорта. Киев: Олимпийская література; 2002. 296 с.
93. Волкова І. Пальчикові ігри. Для всіх вікових груп: посібник. Харків: Ранок; 2017. 64 с.
94. Воловик НІ. Дослідження координаційних здібностей у дітей 4–5 років з порушенням зору. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2007;4:28–31.
95. Вольчинський АЯ. Українські народні рухливі ігри в системі фізичного виховання дошкільнят: монографія. Луцьк: Вежа; 2009. 146 с.

96. Воробей Г. Фізичне виховання молодших школярів: навч. прогр. Івано-Франківськ; 1993. 144 с.
97. Выготский ЛС. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка. Вопросы психологии. 1996;6:62–76.
98. Гавриш НВ. Інтеграційні процеси в системі дошкільної освіти. Вісник Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. 2011;1(1):16–20.
99. Гакман АВ, Винниченко ОД. Теоретико-методичні основи рекреаційно-оздоровчої діяльності з дітьми дошкільного віку. Молодий вчений. 2018;3.3(55.3):38–41.
100. Галаманджук ЛЛ, Єдинак ГА, Балацька ЛА, Кубай ГВ. Динаміка показників фізичного стану дітей у період 3–6 років. Молодий вчений. 2017;3(43):143–5.
101. Галаманжук ЛЛ, Балацька ЛВ, Єдинак ГА. Організація і методика фізичної активності дітей дошкільного віку з формування рухового потенціалу: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: Рута; 2014. 160 с.
102. Галаманжук ЛЛ. Превентивний розвиток рухової активності дітей дошкільного віку: монографія. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006; 2015. 500 с.
103. Галецька ЮВ. Ігрові технології як форма роботи з дітьми з помірною та тяжкою розумовою відсталістю. В: Актуальні питання корекційної освіти. Зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський; 2017;10, с. 55–65.
104. Гаращенко Л, Данилова І. Оптимізація рухової активності дітей дошкільного віку під час проведення ранкової гімнастики. Молодий вчений. 2018;8.1(60.1):38–42.
105. Гаращенко Л, Маркович О. День здоров'я як один із компонентів активного рухового режиму ЗДО: удосконалення змісту та педагогічного супроводу. Молодий вчений. 2018;8.1(60.1):42–7.
106. Гаращенко ЛВ. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: практикум. Київ: Лазурит-Поліграф; 2016. 144 с.

107. Гаркуша ГВ, Рудік ОА, Свилярьова КМ, Швайка ЛА. Організація оздоровчої роботи в ДНЗ. Харків: Основа; 2011. 319 с.
108. Гармаш Л, Коцур Н. Психофізичний розвиток старших дошкільників та його корекція на етапі підготовки до школи. В: Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького держ. пед. ун-ту імені Григорія Сковороди. Наук.-теорет. зб. Серія: Педагогіка. Психологія. Філологія. Філософія. Переяслав-Хмельницький; 2008;16, с. 267–9.
109. Гауряк ОД, Доцюк ЛГ. Методика проведення фізичної культури в спеціальних медичних групах: навч. посіб. Чернівці: Вид. ЧНУ; 2021. 156 с.
110. Гвоздецька СВ. Корекційна спрямованість занять з фізичного виховання старших дошкільників із затримкою психічного розвитку [автореферат]. Харків; 2005. 20 с.
111. Гладченко ІВ. Корекційно-виховне значення рухливих ігор в спеціалізованих дошкільних закладах. В: Сак ТВ, редактор. Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології. Зб. наук. пр. Київ; 2011;6, с. 39–48.
112. Глущенко ММ, Бєседа ВВ, Романчук ОП. Фізична підготовленість дітей із ураженнями ЦНС при використанні дихальних вправ на тлі масажної гімнастики. Наука і освіта. 2013;4:102–5.
113. Гончар ЮО. Удосконалення оцінки емоційного стану дітей з психофізичними порушеннями. Психіатрія, неврологія та медична психологія. 2017;4;1:79–84.
114. Гончаренко СУ. Український педагогічний словник. Київ: Либідь; 1987. 375 с.
115. Гончарова НМ. Теоретико-методичні основи здоров'яформуючих технологій в процесі фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку [дисертація]. Київ: НУФВСУ; 2019. 487 с.
116. Городеняню ВГ. Соціологічна енциклопедія. Київ: Академвидав; 2008. 456 с.

117. Горопаха НМ. Фізичне виховання дошкільників та молодших школярів у контексті інклюзивної освіти: проблеми наступності та перспективності. В: Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Зб. наук. пр. Рівне; 2014;10, с. 11–5.

118. Грабченко АІ, Федорович ВО, Гаращенко ЯМ. Методи наукових досліджень: навч. посіб. Харків: ХПІ; 2009. 142 с.

119. Григоренко ГІ, Денисенко НФ, Коваленко ЮО, Маковецька НВ. Нетрадиційні методи оздоровлення дітей дошкільного віку: навч. посіб. Запоріжжя: ЗНУ; 2005. 119 с.

120. Гриньків МЯ, Вовканич ЛС, Музика ФВ. Спортивна морфологія (з основами вікової морфології): навч. посіб. Львів: ЛДУФК; 2015. 304 с.

121. Губерський ЛВ, Надольний ІФ, Андрущенко ВП, Розумний ВП. Філософія: навч. посібник. 7-е вид., стереотип. Київ: Вікар; 2008. 534 с.

122. Гуска МБ, Зубаль МВ, Гуска МВ, Мазур ВЙ. Теорія і методика викладання рухливих ігор і забав: навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський: Аксіома; 2011. 360 с.

123. Давиденко ОВ, Семененко ВП, Трачук СВ. Основи програмування фізкультурно-оздоровчих занять з дитячим контингентом: навч. посіб. Київ: АртЕк; 2019. 248 с.

124. Даниленко ЛІ, редактор. Інноваційні технології в сучасній освіті. Київ: Лотос; 2004. 220 с.

125. Данилко ОГ. Формування інтелектуальних умінь майбутніх авіадиспетчерів комп'ютерними ігровими засобами навчання. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Чернігів; 2016;135:162–166.

126. Данильян ОГ, Дзьобань ОП. Філософія: підручник. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право; 2018. 432 с.

127. Данильян ОГ, Дзьобань ОП. Методологія наукових досліджень: підручник. Харків: Право; 2019. 368 с.

128. Данильян ОГ, Тараненко ВМ. Основи філософії. Харків: Право; 2003. 351 с.
129. Демченко ВВ, укладач. Тезаурус методичного працівника. Рівне: РОШПО; 2012. 72 с.
130. Денисенко Н, Аксьонова О. Через рух – до здоров'я дітей: навч.-метод. посіб. Тернопіль: Мандрівець; 2009. 88 с.
131. Денисенко НФ, Григоренко ПІ, Михайліченко АФ. Дитячі народні рухливі ігри. Запоріжжя; 2003. 75 с.
132. Денисенко НФ, Лиходід ЛВ, Лупінович СВ. Витоки здоров'я дитини: навч.-метод. посіб. Тернопіль: Мандрівець; 2010. 160 с.
133. Денисенко НФ. Теоретичні засади та технологія управління системою фізичного виховання дітей дошкільних навчальних закладів [автореферат]. Київ; 2002. 30 с.
134. Державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ століття"): постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896.
135. Дєдов О. укладач. Діагностика готовності дітей до школи. Хотин, 2014. 194 с.
136. Дєдов О. укладач. Експрес-діагностика в ДНЗ. Комплект матеріалів для практичних психологів. Хотин; 2014. 41 с.
137. Джурінська СМ. Зміни середніх показників фізичного розвитку дошкільників м. Києва у динаміці спостереження 1998–2005 років. Довкілля та здоров'я. 2006;3:59–61.
138. Дичківська ІМ. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академвидав; 2004. 352 с.
139. Діхтяренко ЗМ. Виховання наполегливості молодших школярів у процесі позакласної ігрової діяльності [автореферат]. Київ; 2008. 20 с.
140. Дмитрієва СМ, Максимець СМ, Бутузова ЛП, Дубравська НМ, Фриз ІВ, Сидоренко НІ, Стахова ОО, Мачушник ОЛ, укладачі. Особистість: практичні засади вивчення: навч.-метод. посіб. Житомир: видавництво ЖДУ ім. І. Франка; 2017. Том 2. 330 с.

141. Довбня СО. Гра як історико-педагогічний феномен. В: Педагогічна освіта: теорія і практика. Зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський; 2011;9, с. 245–9.
142. Довбня СО. Сутність феномена «програмово-методичне забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку». *Pedagogy and Psychology*. 2016;4(39):20–25.
143. Довбня СО. Теория игровой деятельности как основная исходная позиция методологических основ исследования. В: Український науково-інтелектуальний простір: реалії та перспективи розвитку. Зб. тез конф. Переяслав-Хмельницький; 2010, с. 128–32.
144. Долинський БТ. Види і характеристика дитячих ігор. В: Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. Зб. наук. ст. Ялта: РВВ КГУ; 2007;13;1, с. 144–53.
145. Дубогай О. Фізкультура як складова здоров'я та успішного навчання дитини. Київ: Шкіл. світ; 2006. 128 с.
146. Дубогай О. Чи готова дитина до навчання? Дошкільне виховання. 2002;11:7–9.
147. Дубогай ОД, Маковецька НВ, Погрібняк НВ. Оздоровлення дошкільнят, або Канікули влітку. Запоріжжя: ЛПІС ЛДД; 2005. 228 с.
148. Дубогай ОД, Маковецька НВ. Плекаймо здоров'я дитини. Запоріжжя; 2007. 264 с.
149. Дубогай ОД, та ін. Інтеграція пізнавальної і рухової діяльності в системі навчання і виховання школярів: метод. посіб. Київ: Оріяни; 2002. 152 с.
150. Дубогай ОД, Цьось АВ. Навчання в русі. Здоров'язберезувальні педагогічні технології для дошкільнят та учнів: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк; 2017. 324 с.
151. Дубогай ОД. Навчання в русі: здоров'язберігаючі педагогічні технології в початковій школі. Київ: Шкіл. світ; 2005. 112 с.
152. Дубравська НМ. До проблеми врахування типів темпераменту у навчально-виховній роботі з дітьми дошкільного віку. В: Дубравська НМ,

редактор. Теоретико-методичні підходи до психічного та особистісного розвитку дитини в умовах системних змін. Зб. наук. пр. Київ; 2015. с. 141–3.

153. Дудіцька СП, Данелюк АК, Ковач ША. Рухливі ігри. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т; 2016. 148 с.

154. Дудіцька СП, укладач. Програмування фізкультурно-оздоровчих занять: навч. посіб. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича; 2021. 218 с.

155. Дудник ІМ. Вступ до загальної теорії систем. Київ: Кондор; 2009. 205 с.

156. Дуткевич ТВ. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури; 2012. 424 с.

157. Дуткевич ТВ. Загальна психологія. навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури; 2016. 388с

158. Єрмолова ВМ, Іванова ЛІ, Дерев'янка ВВ. Навчаємо граючись: метод. посіб. Київ: Літера ЛТД; 2012, с. 17–140.

159. Єфименко М. Перспективи корекційного фізичного виховання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату в інклюзивній освіті. Дефектологія. 2012;9:281–7.

160. Єфименко ММ. Основи корекційно спрямованого фізичного виховання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату [автореферат]. Київ; 2014. 43 с.

161. Єфименко ММ. Програма з фізичного виховання дітей раннього та дошкільного віку «Казкова фізкультура». Тернопіль: Мандрівець; 2014. 52 с.

162. Єфименко ММ. Сучасні підходи до корекційно спрямованого фізичного виховання дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату: монографія. Вінниця: Нілан-ЛТД; 2013. 356 с.

163. Єфименко ММ. Театр фізичного виховання та оздоровлення дошкільників. Київ: Знання; 2003. 456 с.

164. Жучкова ГА. Результативність діяльності підприємства: науково-методичні аспекти її визначення. Ефективна економіка.2013;11.

165. Загородня ЛП, Тітаренко СА. Фізичне виховання дітей дошкільного віку: навч посіб. Суми: Університетська книга; 2011. 272 с.
166. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ.
167. Закон України «Про дошкільну освіту» № 2704VIII від 25.04.2019, ВВР, 2019, № 21, ст. 81.
168. Закон України про освіту № 540IX від 30.03.2020, ВВР, 2020, № 18, ст. 123.
169. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-ІІ (із змінами від 22.05.2018 р. № 2443-VIII).
170. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» № 124IX від 20.09.2019, ВВР, 2019, № 46, ст. 295.
171. Залозний ОВ. Бейсбол в сучасному житті студентської молоді. В: Інноваційні технології в системі підвищення кваліфікації фахівців фізичного виховання і спорту. Тези доп. III Міжнар. наук.-мето. конф. Суми; 2016, с. 82–3.
172. Замрозович-Шадріна СР. Актуальні проблеми фізичного виховання дітей дошкільного віку на сучасному етапі. В: Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторах. Зб. тез доп. III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. Мукачево: МДУ; 2020, с. 235–6.
173. Захарова ЛГ. Технології використання інноваційного інтерактивного обладнання в корекційно-розвивальній діяльності в умовах інклюзивно-ресурсних центрів: методичні рекомендації для фахівців ІРЦ та установ з інклюзивною формою навчання. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили; 2020. 108 с.
174. Зацерковний В, Тішаєв ІВ, Демидов ВК. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя; 2017. 236 с.
175. Збірник ігор для дошкільників. Бібліотека „Шкільного світу”. Серія: Дитячий садок. Бібліотека. 2005;9. 126 с.

176. Зганяйко ГВ, Пустовалов ВО. Рухливі ігри: навч.-метод. посіб. Черкаси; 2012. 105 с.
177. Івахненко АА. Корекція та розвиток психомоторної функції глухих дітей молодшого шкільного віку засобами рухливих ігор: монографія. Запоріжжя: ЗНТУ; 2014. 214 с.
178. Іващенко ВП, Безкопильний ОП. Теорія і методика фізичного виховання: підручник Черкаси: ЦНТЕІ; 2006. Частина 1. 421 с.
179. Ігрова діяльність дошкільників. Види ігрової діяльності [Інтернет]. [цитовано Бер. 21]. Доступно: <http://lestylefou.xyz/budinok-ipobut/budinok-i-rodina/12852-igrova-dijalnist-doshkilnikiv-vidi-igrovoi.html>
180. Ільїна ММ, Парамонова ЛГ, Головнєва НЯ, автори-упорядники. Тести для дітей. Чи готова ваша дитина до школи? Київ: Школа; 2003. 336 с.
181. Калуська ЛВ, Калуський ЗВ, Гуменюк ММ. Дошкільне тіловиховання. Вплив рухової активності на здоров'я дитини дошкільного віку. Тернопіль: Мандрівець; 2008. 184 с.
182. Калуська ЛВ. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку „Соняшник”. Тернопіль: Мандрівець; 2014. 144 с.
183. Камінська, Т. М. Оптимізація системи профілактичних заходів та реабілітація порушень стану здоров'я дітей шкільного віку [автореферат]. Київ: Ін-т педіатрії, акушерства і гінекології; 2016. 40 с.
184. Карасьова КВ, Піроженко ТО. Ігровий простір дитини. Київ: Шк. світ; 2010. 128 с.
185. Карасьова КВ, Піроженко ТО. Самодіяльні ігри дітей. Київ: Шк. світ; 2011. 128 с.
186. Карасьова КВ, Піроженко ТО. Світ дитячої гри. Київ: Шк. світ; 2010. 128 с.
187. Карта спостережень за емоційно-соціальним розвитком дитини 3–9 років [Інтернет]. 2017 [Цитовано 2018 Сент. 27]. Доступно: <http://citoweb.yspu.org/link1/metod/met35/node42.html>

188. Катренко АВ. Системний аналіз: підручник. Львів: Новий світ; 2000; 2011. 396 с.
189. Каут НМ. Основи дефектології та логопедії: тексти лекцій. Дрогобич: РВД Дрогоб. держ. пед. ун-ту імені Івана Франка; 2012. 372 с.
190. Качан ОА, Пристинський ВМ. Інформаційно-комунікаційні та рухливо-пізнавальні технології у фізичному вихованні дітей і підлітків: навч.-метод. посіб. Слов'янськ: Вид-во Б. А. Маторіна; 2018. 260 с.
191. Кашуба В, Бондарь Е. Современные коррекционные технологии, используемые в физическом воспитании детей старшего дошкольного возраста с нарушением осанки. Спортивний вісник Придніпров'я. 2013;2:12–7.
192. Квашніна ЛВ, Маковкіна ЮА, Кузюк ЛГ, Костенко АВ, винахідники; патентовласники. Спосіб оцінки адаптаційних можливостей у дітей 6–17 років. Патент на корисну модель № 26173. 2007 Вер. 10.
193. Квашніна ЛВ, Маковкіна ЮА. Своєчасна діагностика здоров'я дітей: оцінка адаптаційних можливостей. Мистецтво лікування. 2005;10 (26):12–5.
194. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. Київ: Обереги; 1994. Книга 1. 400 с.
195. Кириленко ЛГ, Голуб ЛО, розробники. Ігровий масаж як засіб оздоровлення дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у різних формах роботи з фізичного виховання в режимі дня: метод. реком. Полтава; 2013. 94 с.
196. Кіндрат ІР. Управлінські аспекти моніторингу якості дошкільної освіти в умовах інтегрованого освітнього процесу. In: Modern directions of theoretical and applied researches [Internet]. 2013 [cited 2020 March 7]. Available from: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/march-20134>.
197. Климець КВ, Піроженко ТО. Рухова активність та психічне благополуччя дитини старшого дошкільного віку: навч.-метод. посіб. Київ: Слово; 2016. 208 с.

198. Кліш ІС, Гордійчук ВІ. Особливості фізичного виховання в українській народній педагогіці: монографія. 2-ге вид., перероб., доп. Луцьк: Терен; 2020. 156 с.
199. Кліш ІС. Фізичне виховання дітей до 3-річного віку засобами етнопедагогіки [автореферат]. Луцьк; 2000. 20 с.
200. Клопотенко ЮС. Формування соціально-комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки. 2017;10:63–6.
201. Ковальчук НМ, Санюк ВІ. Рухливі ігри на заняттях із гімнастики. Луцьк: Вежа-Друк; 2018. 92 с.
202. Ковильна ВГ. Коррекционные упражнения по развитию психомоторных качеств у детей среднего дошкольного возраста с нарушением зрения: учеб.-метод. пособие. Одесса; 2005. 33 с.
203. Козак ЛВ, Швидка ІА. Якість дошкільної освіти на сучасному етапі. Освітологічний дискурс. 2018;3/4 (22–23):198–208.
204. Козина ЖЛ, Козин ВЮ. Маленькие волшебники. Веселая детская гимнастика в стихах: учеб. пособие. 3-е изд., доп. Харьков; 2009. 78 с.
205. Козіброда ЛВ. Організаційно-методичні аспекти фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку з відхиленнями у стані здоров'я [дисертація]. Львів: Львів. держ. ун-т фіз. культури; 2006. 156 с.
206. Козіна ЖЛ, Борисюк МВ, Базиліук ТВ. Програма розвитку рухових функцій дітей із затримкою психічного розвитку. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2014;1:18–23. doi:10.6084/m9.figshare.89
207. Козіна Ж, Єрмакова Т, Лахно О, Мосійчук Ю. Методики поєднання фізичного та інтелектуального розвитку дитини. Теорія та методика фізичного виховання. 2007; 5, с. 44–50.

208. Колупаєва АА, Савчук ЛО. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання: метод. посіб. Вид. допов. та переробл. Київ: Атопол; 2011. 274 с.
209. Колупаєва АА, Таранченко ОМ. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. Харків: Ранок; 2019. 304 с.
210. Колупаєва АА. Інклюзивна освіта як трансформаційна стратегія сучасної освітньої політики. В: Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. Зб. наук. пр. Київ; 2010;7, с. 11–9.
211. Комісарик МІ. Теорія та методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: підручник. Чернівці: Книги-XXI; 2013. 483 с.
212. Конверський АЄ. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури; 2010. 352 с.
213. Конеева ЕВ. редактор. Физическая культура : учеб. пособ. М : Юрайт; 2020. 599 с.
214. Кононко ОЛ, редактор. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку „Я у світі”. 3-тє вид., виправл. Київ: Світоч; 2009. 430 с.
215. Кононко ОЛ. Виховуємо соціально компетентного дошкільника: наук.-метод. посіб. Київ: Світич; 2009. 218 с.
216. Кононко ОЛ. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід). Київ: Стилос; 2002. 251 с.
217. Кононко ОЛ. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві). Київ: Освіта; 1998. 255 с.
218. Конох ОЄ. Комплексне використання засобів спортивних ігор у підвищенні фізичного стану дітей 5–6 років [автореферат]. Дніпропетровськ; 2014. 24 с.
219. Конох ОЄ. Спортивні ігри – дошкільникам: навч.-метод. посіб. Запоріжжя: Акцент; 2013. 217 с.
220. Концепція «Нова українська школа» [Інтернет]. 2016 [цитовано 2021 Липень 16]. Доступно: <http://mon.gov.ua.202016/12/05/konczepczyia.pdf>

221. Концепція дошкільного виховання в Україні. Київ: Освіта; 1993. 16 с.
222. Корягін ВМ, Блавт ОЗ. Інноваційні технології тестового контролю у фізичному вихованні і спорті. Львів: Львівська політехніка; 2019. 236 с.
223. Косенчук ОГ, Куземко ЛВ, Венгловська ОА, Новик ІМ, упорядники. Матеріали круглого столу «На шляху до якісного дошкілля». Київ; 2021. 37 с.
224. Костюкевич ВМ, Шевчик ЛМ, Сокольвак ОГ. Метрологічний контроль у фізичному вихованні та спорті: навч. посіб. Вінниця: Планер; 2015. 256 с.
225. Кот НА, Литвинченко ДС. Забезпечення ігрової взаємодії дітей інклюзивної групи закладу дошкільної освіти. В: Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: літні диспути. Зб. наук. пр. Дніпро; 2020, с. 247–9.
226. Коханова ОП. Психологія партнерської взаємодії в освіті: навч.-метод. посіб. Київ: Щербатих О. В.; 2011. 104 с.
227. Коцур НІ. Основи педіатрії і гігієни дітей раннього та дошкільного віку: навч. посіб. Чернівці: Книги ХХІ; 2010. 576 с.
228. Кочубей Т, Кузь В, Іщенко Л, та ін. Психолого-педагогічний супровід формування особистості дошкільника: колект. моногр. Умань: Візаві; 2017. 212 с.
229. Кравець ВП. Гендерна педагогіка. Тернопіль: Джура; 2003. 416 с.
230. Крамаренко ТВ. Дидактична гра як основний метод корекційної логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку з порушеннями зору. В: Сучасні проблеми логопедії та реабілітації. Матеріали VI Всеукр. заочної наук.-практ. конф. Суми; 2017, с. 74–7.
231. Кремень ВГ, головний редактор. Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 300 с.
232. Критерії оцінки фізичного розвитку дітей шкільного віку: наказ МОЗ України від 13.09.2013 р. № 802.

233. Кругляк О. Рухливі ігри та естафети в школі: посібник. Тернопіль; 2009. 80 с.
234. Крутій КЛ. Проблеми запровадження моніторингу дошкільної освіти та шляхи їх вирішення. В: Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Педагогічні науки. Зб. наук. пр. Мукачево; 2015;2(2), с. 67–70.
235. Крутій К. Концептуальні засади психолого-педагогічного супроводу: принципи і техніки. В: Гуманізація навчально-виховного процесу. Зб. наук. пр. Слов'янськ: СДПУ; 2010;1, с. 185–8.
236. Крутій КЛ, наук. керівник. Дитина в дошкільні роки : комплексна додаткова освітня програма. Запоріжжя: ЛПС ЛТД; 2011. 188 с.
237. Крутій КЛ. Освітній простір дошкільного навчального закладу: монографія у 2-х ч. Київ: Освіта; 2009. Частина 1. 302 с.
238. Круцевич Т, Пангелова Н. Зарубіжний досвід організації рекреаційної діяльності дітей в умовах паркових комплексів. Спортивний вісник Придніпров'я. 2013;2:41–3.
239. Круцевич Т, Пангелова Н. Зміст і засоби програми інтегрованого розвитку рухових та моральних якостей дітей старшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання. Молодіжний науковий вісник. Серія: Фізичне виховання і спорт. 2012;3(19):157–62.
240. Круцевич ТЮ, Воробьов МІ, Безверхня ГВ. Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді: навч. посіб. Київ: Олімпійська література; 2011. 224 с.
241. Круцевич ТЮ, Марченко ОЮ, Імас Т. Проблема гендеру у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді. В: Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. Зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-ту імені Лесі Українки. Луцьк; 2015;3(31), с. 144–6.
242. Круцевич ТЮ, Пангелова НЄ, Кривчикова ОД. та ін. Теорія і методика фізичного виховання: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Олімпійська література; 2017. Том 1. 384 с.

243. Круцевич ТЮ, Пангелова НЄ, Кривчикова ОД, та ін. Теорія і методика фізичного виховання: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Олімпійська література; 2017. Том 2. 448 с.
244. Круцевич ТЮ, Томенко ОА. Неспеціальна фізкультурна освіта учнівської молоді : концептуальні підходи до розгляду. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2009;3:24–31.
245. Круцевич ТЮ. Двигательная активность и качество жизни человека в современном обществе. Спортивний вісник Придніпров'я. 2018;1:175–86.
246. Кубрак ВД. Гратися важливо?! ... А може дитинство почекає? Педагогічні обрії. 2019;1/2(103-104):43–7.
247. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність дітей: теоретичні основи й методика педагогічного керівництва. В: Тарасенко ГС, редактор. Її величність гра: теорія і методика організації дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти. Зб. ст. Вінниця: ВДПУ імені Михайла Коцюбинського; 2009, с. 8–21.
248. Кудикіна НВ. Гра: феноменологічна та педагогічна характеристики Освітологічний дискурс. 2010;1:20–31.
249. Кудикіна НВ. Теоретичні засади педагогічного керівництва ігровою діяльністю молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі [дисертація]. Київ: Інститут педагогіки АПН України; 2004. 404 с.
250. Кудикіна НВ. Теорія ігрової діяльності. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка; 2012. 236 с.
251. Кузава ІБ. Теоретичні та методичні засади інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку [автореферат]. Київ; 2015. 40 с.
252. Кузнецова ЛІ, Бричук МС, Погасій ЛІ, Жижжун КО. Особливості впливу ігрової діяльності на дітей дошкільного віку із спектром аутичних порушень в процесі адаптивного фізичного виховання. В: Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2020;1(121), с. 53–9.

253. Кузь ВГ, Сивачук НП. Українські народні дитячі ігри: посібник для студентів філологічного факультету, студентів дошкільного та педагогічного факультетів. Київ: Науковий світ: 2003. 32 с.
254. Кузьменко ВУ. Розвиток індивідуальності дитини 3–7 років: монографія. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова; 2005. 354 с.
255. Кузьміна ОВ, редактор. Гармонійний розвиток дітей дошкільного віку у процесі фізичного виховання. Проектування життєвої компетентності учнівської молоді: колект. моногр. Nameln: InterGING; 2018. 362 с.
256. Кукушин В. Ігрові технології на уроках. Відкритий урок: розробки, технології, досвід. 2006. 11–12:3–7.
257. Кулачківська СЄ, Ладивір СО, Піроженко ТО, редактори. Психічний розвиток дитини-дошкільника: навч. посіб. Київ: Світич; 2004. 74 с.
258. Кулик НА. Корекція фізичного стану дошкільників 5–6 років з використанням елементів легкої атлетики: монографія. Суми: Цьома С.П.; 2021. 248 с.
259. Кулик Н, Лоза Т. Визначення фізичної підготовленості дітей дошкільного віку. В: Молода спортивна наука України. Зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту та здоров'я людини. Львів; 2011;15;2, с. 115–20.
260. Куликовський СС. Проблема класифікації гри в сучасній науковій думці. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Зб. наук. пр. Запоріжжя; 2016; 48 (101), с.168–175.
261. Курмаева ЕВ. Особенности методик обучения теннису детей 5–6 лет на начальном этапе. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2014;6:21–5.
262. Кушнірюк СГ, Трофимов ВА, Ткачук ОВ. Теорія та методика фізичного виховання (дітей дошкільного віку): навч. посіб. Бердянськ; 2013. 222 с.
263. Лаврін Г, Ангелюк І, Осіп Н. Основні характеристики та особливості ігор подібних до баскетболу та його різновидів [Інтернет]. [цитовано 2023 Лютий 4]. Доступно: http://journals.urau.ua/sports_games/article/view/274578

264. Ламкова ОІ, Дорофєєва СВ. Рухливі ігри та естафети. Каховка; 2009. 128 с.
265. Лановенко ОГ, Остапішина ОО. Словник–довідник з екології. Херсон: ПП Вишемирський В.С.; 2013. 226 с.
266. Латакова О. Ігрова терапія: весела та проста корекція поведінки дітей Ігротерапія [Інтернет]. 2020 [цитовано 2021 Жовт. 6]. Доступно: <https://nikifilione.ru/uk/igrovaya-terapiya-veselaya-i-prostaya-korrekcija>
267. Лахно ОГ. Інноваційні технології розвитку психомоторних здібностей у фізичному вихованні дітей 2-го–5-го років життя [дисертація]. Київ; 2013. 301 с.
268. Левків В.І. Використання засобів української народної фізичної культури у фізичному вихованні дітей молодшого шкільного віку [автореферат]. Луцьк; 1998. 17 с.
269. Лисенко НВ, Кирста НР. Педагогіка українського дошкілля: навч. посіб. у 2 ч. Київ: Вищ. шк.; 2006. Частина 1. 302 с.
270. Лисий В. Діалектика: навч. посіб. Львів: ЛНУ імені Івана Франка; 2014. 480 с.
271. Литвиненко СА. Феномен гри в сутнісно-буттєвому вимірі. Психологія: реальність і перспективи. 2018; 11:91–96.
272. Литвиненко СА. Ігрова терапія як метод розв'язання проблем дитячого розвитку. Наука і освіта. 2008; 4-5:160–164.
273. Лісневська НВ. Педагогічні умови створення здоров'язберігаючого середовища у дошкільному навчальному закладі [дисертація]. Київ; 2016. 217 с.
274. Лобова ОВ, Кондратюк СМ. Дошкільна та початкова освіта в сучасному педагогічному просторі: монографія. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка; 2020. 352 с.
275. Лохвицька ЛВ. Моральне виховання та моральне здоров'я дошкільників: взаємозалежність і взаємообумовленість. В: Психологічні перспективи. Зб. наук. пр. Луцьк: Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки; 2012;20, с. 135–44.

276. Лохвицька ЛВ. Розвивальне предметне середовище в дошкільних навчальних закладах: навч.-метод. посіб. Київ; 2013. 80 с.
277. Лохвицька ЛВ. Роль емоцій у моральному вихованні дітей дошкільного віку: теоретичний аналіз. В: Актуальні проблеми практичної психології. Зб. наук. пр. Херсон; 2012, с. 335–40.
278. Лук'янова ОМ. Проблеми здоров'я здорової дитини та наукові аспекти профілактики його порушень. Мистецтво лікування. 2005;2:6–15.
279. Луцан НІ. Мовленнєво-ігрова діяльність дітей дошкільного віку. Одеса: ПНЦ АПН України; 2005. 318 с.
280. Луцик ІВ. Рухливі ігри в дитячому садку. Харків: Основа; Тріада+; 2008. 110 с.
281. Луцик ІВ. Фізичне виховання дошкільників. Фізкультурна й оздоровча робота. Харків: Ранок; 2007. 224 с.
282. Лямец ВІ, Тевяшев АД. Системний аналіз. Вводний курс: учеб. пособие. Харьков: ХНУРЕ; 2004. 448 с.
283. Ляшенко АМ, Дєлова Ю, Колонтаєвська ОО, Шевченко ЗМ. Додаткова парціальна програма спецкурсу з навчання плаванню дошкільників «Казкове плавання». Теорія та методика фізичного виховання. 2012;7(61):19–31.
284. Ляшенко ОІ, Лукіна ТО, Булах ІЄ, Мруга МР. Методика і технології оцінювання діяльності загальноосвітнього навчального закладу: посіб. Київ: Педагогічна думка; 2012. 160 с.
285. Майданник ВГ. Нові нормативи фізичного розвитку дітей, розроблені експертами ВООЗ. Педіатрія, акушерство та гінекологія. 2008;2:5–12.
286. Макаренко АС. Книга для батьків. Київ: Рад. шк.; 1978. 327 с.
287. Маковецька НВ. Застосування танцювально-ігрової гімнастики і фітбол-гімнастики в оздоровчій роботі з дошкільниками. В: Пріоритетні напрями роботи дошкільної ланки освіти на 2006–2007 навчального року: методичний аспект. Зб. наук. пр. Запоріжжя; 2005;5, с. 189–201.
288. Максименко ЛМ. Використання засобів флорболу у процесі фізичного виховання дітей 5-6 років [дисертація]. Суми; 2018. 322с.

289. Макущенко ІВ, Пристинский ВМ, Пристинська ТМ, Демінська ЛО. Інноваційні технології оздоровчо-рекреаційної фізичної культури у діяльності центрів "Спорт для всіх": навч.-метод. посіб. Донецьк; Слов'янськ: ДДІЗФВС; СДПУ; 2008. 82 с.
290. Макущенко ІВ. Рухливо-пізнавальні ігри як ефективний компонент в доцільності центрів «Спорт для всіх» у школах. В: Єрмаков СС, редактор. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. Наук. моногр. Харків; 2008;4, с. 72–5.
291. Маліков МВ, Сватъєв АВ, Богдановська НВ. Функціональна діагностика у фізичному вихованні і спорті: навч. посіб. Запоріжжя: ЗДУ; 2006. 227 с.
292. Маляр НС. Організаційно-методичні основи превентивного фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку [автореферат]. Львів; 2014. 20 с.
293. Матвієнко СІ, Заплішний П, укладачі. Українські народні рухливі ігри у дошкільному навчальному закладі: навч. посіб. Вид. 3-тє, перероб. й доповн. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя; 2017. 152 с.
294. Матеріали до посадової інструкції інструктора з фізкультури [Інтернет]. 2018 [цитовано 2021 Вер. 22]. Доступно: <https://oplatforma.com.ua/article/1335-materali-do-posadovo-nstrukts-nstruktora-z-fzkulturi>
295. Маценко ТМ, Мазун НО. Дитяча ігротека для дошкільників 5–6 років. Харків: Основа; 2012. 288 с.
296. Маянцева ТО. Емпіричне дослідження кризової психологічної допомоги дітям дошкільного віку з вимушено переміщених сімей. Молодий вчений. 2016; 12.1. 235-238.
297. Мельник Н. Тактильні ігри як засіб реалізації індивідуального підходу в корекційно-розвитковій роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. В: Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного

зростання дитини з особливими освітніми потребами. Зб. матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф. з між нар. участю. Вінниця; 2018;1, с. 125–8.

298. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти [Інтернет]. 2017 [цитовано 2021 Жовт. 18]. Доступно: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/proekty%20standartiv%20vishcha%20osvita/1648.pdf>

299. Мигалюк В. Подолання вад засобами фізичного виховання. Дефектолог. 2014;11(95):20–4.

300. Миронова СП, Гаврилов ОВ, Матвеева МП. Основи корекційної педагогіки: навч. посіб. Кам'янець-Подільський; 2010. 264 с.

301. Михайлович ММ, Чернокоза ЛВ. Факторы использования упражнений спортивного характера в физкультурно-оздоровительной работе современного детского учреждения. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2009;8:104–7.

302. Мілова ТБ. Сенсорно-рухові ігри для дітей раннього та дошкільного віку. Бібліотека методичних матеріалів [Інтернет]. 2021 [цитовано 2021 Лютий 12]. Доступно: <https://vseosvita.ua/library/sensorno-ruhovi-igri-dla-ditej-rannogo-ta-doskilnogo-viku-42801.html>

303. Міськів НМ, Білан ОІ, упорядники. Українське дошкільня: програма виховання дітей у дитячому садку. Львів: РВД при управлінні по пресі; 1991. 229 с.

304. Міщенко ЛБ, укладач. Організація гурткової роботи фізкультурно-оздоровчого напрямку в закладі дошкільної освіти: метод. посіб. Суми: Ніко; 2021. 277 с.

305. Міщенко ОВ, Гученко ГБ, укладачі. Рухливі ігри та естафети. 2-е вид., випр. і доп. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка; 2016. 62 с.

306. Молодушкіна ІВ, укладач. Загадковий світ емоцій. Розвиток емоційної сфери дошкільників. 2-ге вид. Харків: Основа; 2011. 207 с.

307. Молчанова ОМ. Формування толерантного ставлення до особистості: корекційна програма. Кіровоград; 2012. 57 с.

308. Мойсеюк НЕ. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Саммит-Книга; 2007. 656 с.
309. Москаленко Н, Полякова А, Ковров Я. Сучасні підходи до організації фізкультурно-оздоровчої роботи у дошкільних закладах. Спортивний вісник Придніпров'я. 2013;1:40–2.
310. Москаленко Н, Полякова А, Микитчик О. Методичні основи організації рухової діяльності дітей молодшого дошкільного віку залежно від рівня фізичного стану. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2019;2(46):28–34.
311. Москаленко Н, Полякова А, Торбанюк Г. Інтегроване навчання у фізичному вихованні дітей молодшого шкільного віку. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура. 2019;31:90–7.
312. Москаленко Н. Педагогічні інновації у фізичному вихованні. Спортивний вісник Придніпров'я. 2009;1:19–22.
313. Москаленко НВ, Анастасєва ЗВ, Решетилова ВМ. Педагогічний контроль за уроками фізичної культури. Дніпропетровськ: Інновація; 2010. 25 с.
314. Москаленко НВ, Демідова ОМ. Спортивні танці для дітей: інноваційні підходи. Дніпро: Інновація; 2016. 198 с.
315. Москаленко НВ, Полякова АВ, Сидорчук ТВ. Рухова активність дітей, які відвідують заклади дошкільної освіти різного типу. В: Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2019; 5 К(113), с. 217–23.
316. Москаленко НВ, Анастасєва ЗВ. Дошкільне фізичне виховання дітей. Дніпропетровськ: Інновація; 2009. 95 с.
317. Москаленко НВ. Теоретико-методичні засади інноваційних технологій в системі фізичного виховання молодших школярів [дисертація]. Дніпропетровськ; 2009. 454 с.
318. Москаленко НВ. Фізичне виховання молодших школярів: монографія. 3-є вид., перероб. та допов. Дніпропетровськ: Інновація; 2014. 372 с.

319. Мудрик СБ, Кліш ІС. Рухливі ігри: навч.-метод. посіб. Луцьк: Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»; 2021. 252 с.
320. Мудрик СБ. Ефективність застосування національних рухливих ігор на уроках фізичної культури у початковій школі [дисертація]. Луцьк; 1999. 172 с.
321. Мудрик СБ. Рухливі ігри на уроках фізичної культури. Луцьк, 1996. 151с.
322. Музика ФВ, редактор. Спортивна морфологія: навч. посіб. Львів: ЛДУФК; 2011. 160 с.
323. Мукан Н, Козіброда Л. Значення фізичного виховання і спорту у соціалізації дітей з особливими потребами. Молодь і ринок. 2021;1(187):27–32.
324. Мурза ВП, Філіпов ММ. Методи функціональних досліджень у фізичній реабілітації та спортивній медицині: навч. посіб. Київ; 2001. 96 с.
325. Мусиков ГВ, Захаров ПА. Спортивная игра в общей теории игр. Физическое воспитание студентов творческих специальностей. 2009;2:81–9.
326. Нагорна ОБ. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: навч.-метод. посіб. Рівне; 2016. 141 с.
327. Назаркевич ЛІ. Структура і зміст фізкультурно-оздоровчих занять з плавання для дітей молодшого дошкільного віку [дисертація]. Львів; 2018. 246 с.
328. Наумчук В. Гра як міждисциплінарний феномен науки (філософський аспект). Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2020;1:36–45.
329. Наумчук ВІ. Педагогічна класифікація рухливих ігор. Теорія та методика фізичного виховання. 2010;5:35–40.
330. Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ столітті. Київ; 2001.
331. Національна програма „Діти України”: Указ Президента України від 18 січня 1996 року № 63/96.
332. Національна стратегія з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація»: Указ Президента України від 09.02.2016 № 42/2016.

333. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013.
334. Неділько ПВ, Руденко СА. Здоров'я та розвиток дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2013;3(10):60–3.
335. Ніколаєнко ВМ, упорядник. Фізкультурні хвилинки для малої дитинки. Харків: Основа; 2012. 96 с.
336. Ніколіна ТВ, упорядник. Фізичне виховання дошкільників. Старша група. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан; 2010. 120 с
337. Нова українська школа [Інтернет]. 2018 [цитовано 2021 Жовт. 8]. Доступно: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nova-ukrainska-shkola/NEW-SCHOOL.pdf>
338. Нурєєва ОС, Шейнфельд ЗІ, автори-укладачі. Невгамовні чомучки. Психологічні особливості дітей дошкільного віку. 4–5 роки життя. Харків: Основа; Тріада+; 2008. 253 с.
339. Овчарук ОВ, редактор. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Світовий досвід та українські перспективи. Київ; 2004. 112 с.
340. Огнев'юк ВО. Дитина: освітня програма для дітей від двох до семи років. Київ : Ун-т ім. Б. Грінченка; 2016. 304 с.
341. Огниста КМ, Огнистий АВ. Рухливі ігри у фізичному вихованні молодших школярів. Тернопіль: ТДПУ; 2004. 40 с.
342. Огнистий АВ, Огниста КМ. Теоретико-методичні основи фізичного виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Тернопіль: Тайп; 2016. 368 с.
343. Олексенко С, та ін. Психомоторний розвиток дошкільників. Київ: Шк. світ; 2013. 128 с.
344. Олексюк ОБ. Динаміка захворюваності дітей Львівської області. В: Історичні, економічні, соціально-філософські та освітні аспекти розвитку охорони здоров'я. Матеріали міжнар. наук. інтернет-конф. Харків: ХНМУ; 2013, с. 101–4.

345. Олійник ІО, Єрусалимець КГ. Рухливі ігри: навч. посіб. Кременець: КОГПІ; 2005. 104 с.
346. Онопрієнко О. Засоби народної фізичної культури та теоретико-методичні основи їх педагогічної класифікації. В: Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. Наук. зб. Умань; 2011, с. 218–23.
347. Осадча ВІ. Народні хороводні ігри. Творча скарбниця. Бібліотека вихователя дитячого садка. 2004;9:75–103.
348. Осадченко ТМ, Семенов АА, Ткаченко ВТ, укладачі. Адаптивне фізичне виховання: навч. посіб. Умань: Візаві; 2014. 210 с.
349. Осічнюк ЮВ. Філософія: навч. посіб. Київ: Атіка; 2003. 464 с.
350. Остапчук ОВ, Сорочинська ОА. Вплив типу темпераменту дитини на процес адаптації до умов ДНЗ. В: Сучасні тенденції і пріоритети компетентнісного підходу в підготовці майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти. Зб. наук.-метод. пр. Житомир; 2016, с. 145–9.
351. Отрохова НМ. Пальчикові ігри для розвитку дітей [Інтернет]. 2015. [Цитовано 2021 Червень 14]. Доступно: <https://vseosvita.ua/library/posibnik-palcikovi-igri-dla-rozvitku-ditej-279579.html>
352. П'ятницька-Познякова ІС. Основи наукових досліджень у вищій школі: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури; 2003. 116 с.
353. Павелків РВ, Цигипало ОП. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Академвидав; 2015. 432 с.
354. Павлова Ю, Федечко О. Засоби фізичного виховання у програмах раннього розвитку дитини. Спортивна наука України [Інтернет]. 2017 [цитовано 2018 Вер. 22];3(79):26–33. Доступно: <https://sportscience.ldufk.edu.ua/index.php/snu/article/view/608>
355. Павлюченко ЮЮ, Резніченко ГІ. Застосування інтерактивного інноваційного обладнання в умовах реабілітаційного центру. В: Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців. Зб. наук. пр. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка; 2021;9;1, с. 281–5.

356. Пазичук О, Пасічник В. Роль спортивних громадських організацій у системі фізичного виховання різних груп населення. В: Фізична культура і спорт: досвід та перспективи. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Чернівці; 2017, с. 78–80.
357. Палій АА, редактор. Методи діагностики психічного розвитку дітей. Івано-Франківськ : Симфонія форте; 2014. 652 с.
358. Пангелова Н, Рубан В, Діас Д. Організаційно-методичні особливості занять аквафітнесом з дітьми дошкільного віку. Теорія і практика фізичної культури і спорту. 2022;1(1):53–60.
359. Пангелова Н, Рубан В, Пангелов Б. Вплив оздоровчих занять з елементами хатха-йоги на стан опорно-рухового апарату дітей дошкільного віку. Спортивний вісник Придніпров'я. 2022;1:95–104.
360. Пангелова Н, Круцевич Т. Нейропсихологічні засади активізації мовлення дітей старшого дошкільного віку при виконанні рухових дій. В: Психолінгвістика. Серія: Психологія. Зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький; 2019;25(1), с. 232–56.
361. Пангелова Н, Пангелов Б, Рубан В, Хакало А. Вплив занять степ аеробікою на фізичний розвиток і фізичну підготовленість старших дошкільнят. Спортивний вісник Придніпров'я. 2022;2:64–72.
362. Пангелова Н, Рубан В, Кусай М. Рухова активність як чинник формування гармонійної особистості дошкільника. В: Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2021;5К(134)21, с. 97–106.
363. Пангелова Н, Цапук Д. Східні оздоровчі системи у фізичному вихованні дітей старшого дошкільного віку. Спортивний вісник Придніпров'я. 2018;1:222–6.
364. Пангелова Н. Залучення старших дошкільників до цінностей здорового способу життя в процесі фізичного виховання. В: Молода спортивна Україна. Зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. Львів; 2010;14;2, с.183–7.

365. Пангелова Н. Концептуальні засади гармонійного розвитку особистості дитини дошкільного віку в процесі фізичного виховання. Теорія і методика фізичного виховання і спорту, 2015;2:106–14.

366. Пангелова НЄ, Пивовар АА. Інтегрований розвиток інтелектуальних і фізичних здібностей дітей дошкільного віку в процесі рухової діяльності: монографія. Переяслав-Хмельницький; 2018. 491 с.

367. Пангелова НЄ, Цапук ДЮ. Ретроспективний аналіз показників фізичного розвитку дітей 5–6 років. В: Пангелова НЄ, редактор. Актуальні проблеми і перспективи розвитку фізичного виховання, спорту і туризму. Колект. моногр. Переяслав; 2020, с. 271–84.

368. Пангелова НЄ, Цапук, ДЮ. Особливості фізичної підготовленості дошкільників 4–6-го років життя. В: Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2020;7К(127)2, с. 88–93.

369. Пангелова НЄ. Сутність поняття „гармонійно розвинена особистість дитини дошкільного віку” та фізичні компоненти. Спортивний вісник Придніпров’я. 2017;2-3:119–24.

370. Пангелова НЄ. Теоретико-методичні засади формування гармонійно-розвиненої особистості дитини дошкільного віку в процесі фізичного виховання [дисертація]. Київ: Нац. ун-т фіз. виховання і спорту України; 2014. 445 с.

371. Пангелова НЄ. Формування гармонійно розвиненої особистості дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання: монографія. Переяслав-Хмельницький: Лукашевич О. М.; 2013. – 432 с.

372. Панчишин НЯ, Смірнова ВЛ, Галицька-Хархаліс ОЯ. Захворювання дитячого населення України та чинники, які впливають на здоров’я дітей. Актуальні питання педіатрії, акушерства та гінекології. 2011;2:131–2.

373. Паращенко ЛЛ. Технологія формування ключових компетентностей у старшокласників: практичні підходи. В: Овчарук ОВ, редактор.

Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики. Київ: К.І.С.; 2004, с. 71–84.

374. Пасічник В, Ковцун В. Принципи побудови занять у фізичному вихованні дітей дошкільного віку в контексті формування гармонійно розвинутої особистості. Спортивний вісник Придніпров'я. 2015;2-3:82–6.

375. Пасічник В, Мельник В, Березовський М. Вплив програми фізкультурно-оздоровчих занять із використанням народних ігор на психоемоційний стан дітей 3–4 років. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Київ; 2022;10(155)2022, с. 120–3.

376. Пасічник В, Мельник В, Кудріна Н. Деякі аспекти використання інтегрованих занять в практиці фізичного виховання дітей дошкільного віку. В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2016, с. 141–5.

377. Пасічник В, Мельник В. Порівняльна характеристика розвитку психомоторної функції дітей дошкільного віку з вадами психофізичного розвитку та їх однолітків з нормативним розвитком. В: Зорій ЯБ, редактор. Оздоровчо-рекреаційна рухова активність у сучасному суспільстві. Матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т; 2020, с. 170–2.

378. Пасічник В, Мельник В. Рекреаційні ігри: навч. посіб. Львів: ЛДУФК; 2018. 106 с.

379. Пасічник В, Пасічник В. Можливості використання елементів спортивних ігор з м'ячем для розвитку фізичних якостей дітей старшого дошкільного віку. В: Теоретико-методичні засади спортивних та рекреаційних ігор. Зб. наук. ст. Львів; 2016, с. 101–5.

380. Пасічник В, Петрина Р, Ковцун В. Аналіз інноваційних технологій комплексного розвитку особистості дошкільника в практиці фізичного виховання. В: Приступа Є, редактор. Молода спортивна наука України. Зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини. Львів; 2015;19;2, с. 206–11.

381. Пасічник В, Пітин М, Бубела О. Вікові особливості поведінкових характеристик дітей дошкільного віку. В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2018;5(24), с. 91–7.

382. Пасічник В, Пітин М, Глухов І, Дробот К. Загальні функції концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2021;7(138)21, с. 94–100.

383. Пасічник В, Пітин М, Окопний В, Теліховський І. Концепція ігрової діяльності у межах фізичного виховання дітей дошкільного віку. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2022;9(154)2022, с. 78–85.

384. Пасічник В, Пітин М, Тодорова В, Пасічна Т. Особливості психофізичного стану дітей дошкільного віку з особливими потребами. Спортивний вісник Придніпров'я. 2019;4:177–86.

385. Пасічник В, Пітин М. Класифікація народних ігор у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Спортивний вісник Придніпров'я. 2017;1:222–6.

386. Пасічник В, Пітин М. Показники діяльності кардіореспіраторної системи дітей дошкільного віку. Фізична активність, здоров'я і спорт. 2017;2(28):22–34.

387. Пасічник В, Пітин М. Проблема класифікації ігор у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2016;2, с. 319–26.

388. Пасічник В, Пітин М. Проблема оцінювання фізичної підготовленості дітей дошкільного віку. В: Фізична культура і спорт: досвід та перспективи. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Чернівці;2017, с. 82–4.

389. Пасічник В, Яцковський В. Аналіз показників гемодинаміки дітей 5–6 років із вадами психофізичного розвитку. В: Приступа Є, редактор. Молода спортивна наука України. Зб. наук. пр. Львів; 2018;22;2, с. 48–9.

390. Пасічник В. Вплив програми фізкультурно-оздоровчих занять із використанням народних ігор на показники психомоторних якостей дітей 3–4 років. В: Фізична культура, спорт і здоров'я: стан, проблеми та перспективи. Зб. тез XXII Міжнар. наук.-практ. конф., 6–7 грудня 2022 року. Харків: ХДАФК; 2022, с. 71–3.

391. Пасічник В. Напрями удосконалення змісту фізичного виховання дітей дошкільного віку за допомогою ігрових засобів. Спортивна наука України [Інтернет]. 2016;4(74):17–25. Доступно:

<https://sportscience.ldufk.edu.ua/index.php/snu/article/view/442>

392. Пасічник В. Особливості фізичного стану дітей дошкільного віку з відхиленнями у психофізичному розвитку. Фізична активність, здоров'я і спорт. 2017;2(29):24–32.

393. Пасічник В. Особливості функціонального стану кардіореспіраторної системи дітей дошкільного віку з відхиленнями у психофізичному розвитку. В: Молодь та олімпійський рух. Зб. тез доп. XI Міжнар. конф. мол. вчених. Київ; 2018, с. 412–3.

394. Пасічник В. Показники фізичного розвитку дітей дошкільного віку м. Львова та Львівської області. Спортивний вісник Придніпров'я. 2017;3:131–7.

395. Пасічник В. Специфічні принципи фізичного виховання дітей дошкільного віку в умовах інклюзивної освіти. В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2017;4, с. 203–8.

396. Пасічник В. Сутність ігрової діяльності у формуванні особистості дітей дошкільного віку. Спортивні ігри. 2020;3(17):43–57.

397. Пасічник В. Теорія і методика викладання баскетболу: навч. посіб. Львів: ЛДУФК; 2015. 78 с.

398. Пасічник В. Удосконалення системи контролю фізичної підготовленості дітей дошкільного віку (теоретичний аналіз). В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2017;3, с. 599–606.

399. Пасічник В. Функціональний стан серцево-судинної системи дітей дошкільного віку з відхиленнями у психофізичному розвитку. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2017;12(94)17, с. 72–5.

400. Пасічник ВМ, Гарбар ДО. Динаміка показників фізичної підготовленості дітей 5–6 років під впливом фізкультурно-оздоровчих занять з елементами міні-баскетболу. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2021;11К(142)21, с. 95–9.

401. Пасічник ВМ, Еделев ОС, Городинська ІВ. Індивідуальні особливості дітей дошкільного віку як чинник диференціації ігрової діяльності у фізичному вихованні. В: Вісник Запорізького національного університету. Серія: Фізичне виховання і спорт. Зб. наук. пр. Запоріжжя; 2021;2, с. 45–56.

402. Пасічник ВМ, Згоба ВЛ, Пасічник ВР. Аналіз психічного та соціально-емоційного розвитку дітей дошкільного віку з особливими потребами. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2018;3(94)18, с. 77–81.

403. Пасічник ВМ, Згоба ВЛ. Оцінка психічного розвитку дітей дошкільного віку. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2019;2(108)19, с. 135–40.

404. Пасічник ВМ, Пасічник ВР, Пітин МП, Каратник ІВ, Мельник ВО, автори. Концепція ігрової діяльності у межах фізичного виховання дітей дошкільного віку. Авторське свідоцтво № 115943 Україна. 2023 Січ. 19.

405. Пасічник ВМ, Пасічник ВР. Оцінка рівня фізичної підготовленості дітей дошкільного віку. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ, 2017;10 (92)17, с. 82–8.

406. Пасічник ВМ, Пасічник ВР. Проблеми реалізації інклюзивного фізичного виховання дітей дошкільного віку. В: Фізична культура, спорт та здоров'я. Матеріали XVII Міжнар. наук.-практ. конф. Харків: ХДАФК; 2017, с. 80–3.

407. Пасічник ВМ, Пасічник ВР. Теоретичні аспекти використання вправ та ігор з елементами баскетболу у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. В: Мітова ОО, редактор. Баскетбол: історія, сучасність, перспективи. Матеріали I Всеукр. з міжнар. участю наук.-практ. інтернет-конф. Дніпро: ДДІФКіС; 2016, с. 238–41.

408. Пасічник ВМ, Пітин МП, Волошин ОО. Структура захворюваності дітей дошкільного віку (на прикладі м. Львова та Львівської області). В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2017;5К(86)17, с. 245–9.

409. Пасічник ВМ, Пітин МП, Глухов ІГ, Дробот КВ, Глухова ГГ, автори. Методика тестування фізичної підготовленості дітей дошкільного віку. Авторське свідоцтво № 100097 Україна. 2020 Жовт. 1.

410. Пасічник ВМ, Пітин МП, Згоба ВЛ, Пасічник ВР, Колобич ОВ, Хоркавий БВ. Спеціальні функції концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2021;10(141)21, с. 97–105.

411. Пасічник ВМ, Пітин МП, Згоба ВЛ. Сучасні ігрові технології з елементами видів спорту у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія

15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2016;10(80)16, с. 88–93.

412. Пасічник ВМ, Пітин МП, Пасічник ВР. Характеристика емоційного розвитку дітей дошкільного віку. Український журнал медицини, біології та спорту. 2018;3;7(16):297–302. DOI: 10.26693/jmbs03.07.297

413. Пасічник ВМ, Пітин МП, Романчук ІВ. Індивідуально-типологічні особливості дітей дошкільного віку. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2019;1(107)19, с. 69–73.

414. Пасічник ВМ, Пітин МП. Вікові особливості фізичної підготовленості дітей дошкільного віку. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура. 2017;25–26:225–34.

415. Пасічник ВМ, Пітин МП. Інтерактивні ігри у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. В: Зорій ЯБ, Киселиця ОМ, редактори. Актуальні питання фізичної культури, спорту та ерготерапії. Матеріали III Міжнар. наук.-спорт. конгр. студ. та мол. вчених. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т; 2022, с. 89–91.

416. Пасічник ВМ, Романчук ІВ, Згоба ВЛ. Результати оцінки психофізичного стану дітей дошкільного віку. Український журнал медицини, біології та спорту. 2020;5;2(24):243–50. DOI: 10.26693/jmbs05.02.243

417. Пасічник ВМ, Талапа П. Вплив фізкультурно-оздоровчих занять з елементами корфболу на фізичну підготовленість дітей старшого дошкільного віку. Спортивні ігри. 2020;4(18):60–71. doi: 10.15391/si.2020-4.06

418. Пасічник ВМ, Пасічник ВР. Перспективи удосконалення фізичного виховання дітей дошкільного віку засобами спортивних ігор. Спортивні ігри. 2022;4(26):28–39.

419. Педагогічна характеристика рухливих ігор [Інтернет]. 2014 [цитовано 2017 Квіт. 23]. Доступно: <http://pedkopilka.com.ua/pedagogika/pedagogicheskaja-harakteristika-podvizhnyh-igr.html>

420. Педан ОС, Коломоєць ГА, Боляк АА, та ін. Модельна навчальна програма «Фізична культура. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти. Київ; 2021. 291 с.
421. Петренко ГВ. Організаційно-методичні засади здоров'яформувального фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку [автореферат]. Луцьк; 2017. 235 с.
422. Петренко НБ. Вплив занять з елементами танцювальних вправ на когнітивні функції дітей 4–6 років з відхиленнями мовлення [автореферат]. Київ; 2018. 23 с.
423. Петрушина ГА. Проблемы физического воспитания и развития детей дошкольного возраста. В: Сучасні проблеми фізичного виховання і спорту школярів та студентів. Матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка; 2013;1, с. 175– 9.
424. Пивовар АА. Поєднаний розвиток фізичних і пізнавальних здібностей дітей 5 і 6 років у процесі фізичного виховання [автореферат]. Львів; 2005. 23 с.
425. Пихтіна НП. Корекція негативної поведінки у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку засобами соціально-педагогічних і реабілітаційних ігор. В: Наукові записки Ніжин. держ. ун-ту ім. М. Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки. Ніжин; 2018;3, с. 133–9.
426. Пихтіна НП. Теорія і методика ігрової діяльності дітей. Київ: КНТ; 2018. 268 с.
427. Піроженко ТО, Карасьова КВ. Ігрова діяльність дошкільника. Старший дошкільний вік: навч.-метод. посіб. Київ: Генеза; 2014. 96 с.
428. Піроженко ТО, та ін. Ігрова діяльність дошкільника. Молодший дошкільний вік. Київ: Генеза; 2016. 88 с.
429. Піроженко ТО. Дитина у сучасному соціопросторі: навч. посіб. Кіровоград: Імекс-ЛТД; 2014. 272 с.
430. Піроженко ТО. Особистість дошкільника: перспективи розвитку: навч.-метод. посіб. Тернопіль: Мандрівець; 2010. 136 с.

431. Платонов В. Сохранение и укрепление здоровья здоровых людей – приоритетное направление современного здравоохранения. Спортивна медицина. 2006;2:3–14.
432. Плохий ЗП, керівник авторського колективу. Малятко: програма виховання дітей дошкільного віку. Київ: Інститут проблем виховання АПН України; 1999. 286 с.
433. Подоляка АЄ. Диференціація рухливих ігор у фізичному вихованні дошкільників 5–6 років засобами інформаційних технологій [автореферат]. Харків; 2011. 25 с.
434. Покровинський СФ, редактор. Економіка підприємства: підручник. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Київ: КНЕУ; 2001. 528 с.
435. Поліщук ВВ. Розвиток рухових і розумових здібностей дітей 5-го і 6-го років життя в процесі фізичного виховання засобами дошкільного туризму [дисертація]. Львів; 2008. 265 с.
436. Полька НС, Джуринська СМ, Платонова АГ, та ін. Сучасні тенденції у фізичному розвитку міських дітей. В: Гігієна населених місць. Зб. наук. пр. Київ; 2009;53, с. 29–303.
437. Полякова АВ. Організаційно-методичні засади рухового режиму дітей 3–4 років у дошкільних закладах різного типу [дисертація]. Дніпропетровськ; 2015. 273 с.
438. Поніманська ТІ. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. Київ: Академвидав; 2015. 447 с.
439. Пономаренко ТМ. Ефект, ефективність і результативність діяльності підприємства. Наукові праці Національного університету харчових технологій. 2014;20;3:115–22.
440. Пономаренко ТО. Теоретичні засади культуровідповідного управління дошкільною освітою. Луганськ; 2008. 272 с.
441. Породько МІ. До питання психомоторного розвитку дошкільників із аутичним спектром порушень. В: Науковий часопис НПУ імені М. П.

Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наук. пр. Київ; 2016;32, с. 69–73.

442. Породько МІ. Корекція психомоторного розвитку дітей з розладами аутичного спектру засобами фізичного виховання [дисертація]. Київ; 2021. 201 с.

443. Породько МІ. Особливості організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми дошкільного віку з аутизмом. В: Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наук. пр. Київ; 2017;33, с. 52–7.

444. Породько МІ. Характеристика занять розвитку психомоторики з дітьми дошкільного віку з аутичним спектром порушень. В: Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наук. пр. Київ; 2018;35, с. 66–71.

445. Посадова інструкція вихователя закладу дошкільної освіти [Інтернет]. 2020 [цитовано 2022 Черв. 15]. Доступно: <http://leleka.rv.ua/posadova-instrukciya-vyhovatel-ky-zakladu-doshkil-noyi-osvity-onovlena.html>

446. Посилкіна ОВ, Сагайдак РВ, Козирева ОВ, Латін ПД. Економіка підприємства: підручник. Харків: НФаУ; Золоті сторінки; 2006. 488 с.

447. Потапова ОВ. Ігрова діяльність як провідний засіб корекції девіантної поведінки молодших школярів. Фізичне виховання та спорт. 2009;2:124–132.

448. Пригодій МА. Використання компаративного аналізу в дослідженнях з порівняльної педагогіки. В: Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. Зб. наук. пр. Чернігів; 2015;124, с. 292–9.

449. Прийменко ЛО, Гученко АБ, Шматкова АІ, укладачі. Рухливі ігри для профілактики захворювань органів травлення. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка; 2013. 32 с.

450. Пристинский ВН, Краснолуцкий КК. Дидактические подвижно-познавательные технологии формирования валеологического мировоззрения учащейся молодежи: учеб. пособие. Одесса: ВМВ; 2013. 192 с.

451. Пристинський ВМ, Макущенко ІВ, Осіпцов АВ. Здоров'язбережувальні технології в організації спортивно-масової і фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми та підлітками: навч.-метод. посіб. Маріуполь:ППНС; 2017. 224 с.
452. Приступа Є, Слімаковський О, Лук'янченко О. Українські народні рухливі ігри, розваги та забави: методологія, теорія, практика. Дрогобич: Вимір; 1999. 449 с.
453. Приступа ЄН, Левків ВІ, Слімаковський ОВ. Українські народні ігри: монографія. Львів: ЛДУФК; 2012. 432 с.
454. Приступа ЄН, Петришин ЮВ, Боднар ІР. Інклюзивне фізичне виховання школярів 1–3 груп здоров'я. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2013;1:62–7.
455. Приступа ЄН, Петришин ЮВ, Виноградський БА, та ін. Дидактичні ігри з м'ячами: навч. посіб. Львів: ЛДУФК; 2014. 206 с.
456. Присяжнюк СІ. Обґрунтування змісту моделі здоров'язбережувальних технологій студентів спеціального медичного навчального відділення засобами фізичного виховання. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2013;1:68–73.
457. Приходченко КІ. Процес соціалізації навчаючих через гру у творчому освітньо-виховному середовищі. Наукова скарбниця освіти Донеччини. 2010;1(6):46–50.
458. Про світ дітей з особливими потребами. Порадник керівникам освітніх установ, вчителям, вихователям дошкільних закладів, шкіл-інтернатів, батькам щодо роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку. Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова; 2003. 140 с.
459. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку „Впевнений старт”. Київ; 2010. 59 с.
460. Прозар МВ, Слюсарчук ВВ, Зубаль МВ, Телебей СМ. Теорія і методика викладання спортивних ігор: навч. метод. посіб. Кам'янець-Подільський: Рута; 2014. 198 с.

461. Прокопенко ІФ, Євдокимов ВІ. Педагогічна технологія: посіб. Харків: Основа; 1995. 374 с
462. Проскура ОВ, Кочина ЛП, Кузьменко ВУ, Кудикіна НВ. Програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років „Дитина”. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова; 2011. 328 с.
463. Проценко ОВ. Розвиток здібностей та обдарувань у дошкільників. Київ: Шк. світ; 2011. 128 с.
464. Рейпольська ОД, Гудим ІМ, Зайцева ЛІ, Луценко ІВ, Луценко ВО, Цветкова ГГ. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: технології проектування: навч.-метод. посіб. Кропивницький: Імекс-ЛТД; 2021. 222 с.
465. Рещіков ВА. Стан здоров`я дітей в промисловому регіоні та шляхи його поліпшення [автореферат]. Харків; 2007. 16 с.
466. Рогальська І. Сутнісні характеристики соціально-педагогічного супроводу соціалізації особистості у дошкільному дитинстві. В: Гуманізація навчально-виховного процесу. Зб. наук. пр. Слов`янськ: СДПУ; 2010;1, с. 230–6.
467. Роговик Л. Психомоторика дитини. Київ: Главник; 2005. 112 с.
468. Рунова МО. Рухова активність дитини в дитячому садку: посібник. Харків: Ранок; 2007. 192 с.
469. Рунова МО, Бутилова АВ. Ознайомлення з природою через рух: посібник. Харків: Ранок; 2007. 112 с.
470. Русова СФ. Теорія і практика дошкільного виховання. Вибрані твори. Київ: Либідь; 1997. Книга 1. 128 с.
471. Савлюк СП. Просторова організація тіла дітей молодшого шкільного віку з депривацією сенсорних систем у процесі фізичного виховання: монографія. Рівне; 2017. 559 с.
472. Савченко ОП. Компетентнісний підхід у сучасній вищій школі. Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку. 2010;3:16–23.
473. Савченко ОЯ. Дидактика початкової школи: підручник. Київ: Абрис; 1997. 416 с.

474. Сагунова І. Вікова динаміка морфофункціонального стану і фізичної підготовленості дошкільників 4–6 років. В: Приступа Є, редактор. Молода спортивна наука України. Зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. Львів; 2010;14;2, с. 210–4.
475. Светличная ЯВ. Взаимосвязь критериев результативности функционирования дорожных организаций. Вісник Харківського університету. 2001;1;506:251–3.
476. Семененко В. Підвищення інтересу шестирічних дітей до уроку фізичної культури засобами аквааеробіки. В: Молода спортивна наука України. Зб. наук. пр з галузі фіз. культури та спорту. Львів; 2008;12;2, с. 177–80.
477. Семенова НВ. Організація фізичного виховання дітей із різними нозологіями у дошкільних установах та загальноосвітніх школах: лекція. Львів: ЛДУФК імені Івана Боберського; 2020. 18 с.
478. Семизорова ВВ, Духновська ОІ, Пащенко ЛЮ. Мудрі шахи. Тернопіль: Мандрівець; 2015. 72 с.
479. Семизорова ВВ, Романюк ОВ, Дульська ГП. Цікаві шашки. Програма та методичні рекомендації з навчання дітей старшого дошкільного віку гри в шашки. Тернопіль: Мандрівець; 2015. 72 с.
480. Сергієнко ЛП. Спортивна метрологія: теорія і практичні аспекти. Київ: КНТ; 2010. 776 с.
481. Сергієнко ЛП. Тестування рухових здібностей школярів. Київ: Олімпійська література; 2001. 438 с.
482. Сисоєва СО. Основи педагогічної творчості: підручник. Київ: Міленіум; 2006. 344 с.
483. Сімко АВ. Вплив ігрової рухової активності на психомоторний розвиток дітей дошкільного віку з вадами інтелекту. В: Актуальні питання корекційної освіти. Зб. наук. пр. Київ; 2010;1, с. 271–8.
484. Сімко АВ. Корекція психомоторики дітей-олігофренів дошкільного віку: монографія. Кам'янець-Подільський: Друк-Сервіс; 2014. 180 с.

485. Сімко АВ. Психолого-педагогічні особливості організації рухової активності дітей дошкільного віку з психофізичними порушеннями в сім'ї. В: Актуальні питання корекційної освіти. Зб. наук. пр. Київ: 2016;8.
486. Скрипченко ИТ. Подвижные игры и эстафеты с элементами туризма. Днепропетровск: Инновация; 2016. 170 с.
487. Скуратівський ВТ. Український народний календар. Київ: Техніка; 2003. 384 с.
488. Словник іншомовних слів [Інтернет]. 2021 [цитовано 2021 Січ. 12]. Доступно: <https://www.jnsmkomic.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl>
489. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980) [Інтернет]. 2018 [цитовано 2020 Вер. 17]. Доступно: <http://sum.in.ua/s/pryncyp>
490. Смаль ЯА. Формування рухового режиму дітей старшого дошкільного віку з використанням засобів народної фізичної культури [автореферат]. Луцьк; 2017. 23 с.
491. Сократова НВ. Сучасні технології збереження і зміцнення здоров'я дітей: навч. посіб. Київ: Просвіта; 2009. 345 с.
492. Сорока КО. Основи теорії систем і системного аналізу: навч. посіб. Харків: ХНАМГ; 2004. 291 с.
493. Сорока ВМ. Результативність та ефективність державного управління і місцевого самоврядування: навч. посіб. Київ: НАДУ; 2012. 260 с.
494. Старченко АЮ. Оптимізація фізкультурної освіти дошкільнят на основі застосування засобів дитячого фітнесу [дисертація]. Суми; 2015. 224 с.
495. Стельмахович МГ. Українська народна педагогіка. Київ: ІЗМН; 1997. 232 с.
496. Стефанишин СІ. Профілактика порушення зору молодших школярів засобами фізичного виховання. Тернопіль; 2009. 65 с.
497. Стеченко ДМ. Методологія наукових досліджень: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання; 2007. 317 с.

498. Сухар ВЛ. Екологічне виховання старших дошкільників. Харків: Ранок; 2009. 160 с.
499. Сухар ВЛ. Конструювання в ДНЗ. Старший вік. Харків: Ранок; 2016. 176 с.
500. Сухар ВЛ. Пограйся зі мною. Розвивальні ігри та вправи. Харків: Ранок; 2009. 176 с.
501. Сухар ВЛ. Фізичний розвиток дошкільнят. Усі вікові групи. Харків: Ранок; 2012. 176 с.
502. Сухомлинов РО. Організаційно-методичні засади оздоровчо рекреаційної діяльності дітей дошкільного віку в умовах дитячих футбольних центрів [автореферат]. Київ; 2021. 26 с.
503. Сухомлинський ВО. Серце віддаю дітям. Харків: Акта; 2012. 545 с.
504. Тарасун В. Аутологія: теорія і практика: підручник. Київ: Вадекс; 2018. 590 с.
505. Тарасун В. Психолого-педагогічна допомога дітям переддошкільного віку з особливостями в розвитку: напрями реалізації: монографія. Київ: Видавництво Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова; 2012. 412 с.
506. Тарасун ВВ. Морфофункціональна готовність дітей з особливостями у розвитку до шкільного навчання: діагностика і формування: монографія. Київ: Видавництво Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова; 2008. 294 с.
507. Твердохліб ЖО, Погребенник ЛІ. Рухливі ігри для сучасної школи. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка; 2011. 62 с.
508. Томенко ОА, Старченко АЮ. Зміни показників фізкультурної освіченості батьків під впливом реалізації комплексу заходів з оптимізації фізкультурної освіти старших дошкільнят. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2014;2:61–6.
509. Томенко ОА, Старченко АЮ. Фізкультурна освіта старших дошкільнят: інноваційна технологія: монографія. Суми; 2016. 169 с.

510. Томенко ОА. Неспеціальна фізкультурна освіта учнівської молоді: теорія і методологія: монографія. Суми: МакДен; 2012. 276 с.
511. Трикоз СВ, Блеч ГО. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку. Харків: Ранок; 2018. 40 с.
512. Трофаїла НД. Емоційний розвиток дітей дошкільного віку. [Інтернет]. 2014. [Цитовано 2021 Червень 14]. Доступно: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/2599/1/EMOCIJNY%20ROZVY%20TOK%20DITEJ%20DOSHKIL%20NOGO%20VIKU.pdf>
513. Троценко ВВ. Педагогічні умови формування емоційної стійкості в дітей 6– і 7-річного віку в процесі занять фізичною культурою [автореферат]. Київ; 2001. 17 с.
514. Труш НВ. Народні рухливі ігри в системі засобів фізичного виховання дітей дошкільного віку. В: Педагогічний дискурс. Зб. наук. пр. Хмельницький; 2012;13, с. 369–72.
515. Туленко О. Хід конем: шахи для дошкільнят. Дошкільне виховання. 2012;10:28–31.
516. Тупчій НО. Режими рухової активності дітей 5–6 років із різним рівнем фізичного стану [автореферат]. Київ; 2001. 17 с.
517. Узорова ОВ, Нефьодова ОО. Пальчикова гімнастика. Київ: Школа; 2003. 127 с.
518. Упор ІВ, Січовик ІГ. Дитячі ігри та розваги. Київ: Просвіта; 2004. 424 с.
519. Федірчик ТД, Дідух ВВ. Педагогіка партнерства як чинник формування ефективної взаємодії учасників освітнього процесу в умовах Нової української школи. Гірська школа Українських Карпат. 2019;21:50–4.
520. Федоренко ВІ, Кіцула ЛМ. Територіальні особливості фізичного розвитку школярів. Довкілля та здоров'я. 2015;2(73):14–9.
521. Федоренко ВІ, Кіцула ЛМ. Фізичний розвиток дітей дошкільного віку м. Львова та сільської місцевості Львівської області. В: Гігієна населених місць. Зб. наук. пр. Хмельницький; 2015;66, с. 203–10.

522. Федорців ОЄ, Воронцова ТО, Лучишин НЮ, Кубей ІВ, Кінаш МІ, Гощинський ПВ, Галіяш НБ, Ревчук ВС, Ковальчук ТА. Особливості стану здоров'я та адаптаційних можливостей дітей дошкільного віку в сучасних умовах. Здобутки клінічної і експериментальної медицини. 2010;1:139–42.
523. Філоненко ОО, Гозак СВ Особливості психомоторних якостей дітей старшого дошкільного віку. В: Гігієна населених місць. Зб. наук. пр. Хмельницький; 2015;66, с. 252–8.
524. Форостян ОІ. Теоретичні та методичні засади фізичного виховання дітей дошкільного віку з порушеннями зору. В: Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наук. пр. Київ; 2015;29, с. 125–30.
525. Функціональні обов'язки педагогів в організації фізичного виховання дітей [Інтернет]. 2020 [цитовано 2020 Лист. 21]. Доступно: <https://vseosvita.ua/library/funkcionalni-obovazki-pedagogiv-v-organizacii-fizicnogo-vihovanna-ditej-238491.html>
526. Худолій ОМ. Загальні основи теорії і методики фізичного виховання: навч. посібник. 2-е вид., випр. Харків: ОВС; 2008. 406 с.
527. Цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації»: Указ Президента України від 1 верес. 1998 р. № 963/98.
528. Цьось АВ. Українські народні ігри та забави. Луцьк: Надстир'я; 1994. 96 с.
529. Цьось АВ. Фізичне виховання в календарній обрядовості українців. Луцьк: Надстир'я; 2000. 376 с.
530. Чаговець АІ. Гармонійне виховання дітей 4-6 років у культурно-освітньому просторі дошкільного навчального закладу [дисертація]. Київ: Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля; 2019. 717с.
531. Чаговець АІ. Теорія та методика виховання гармонійної особистості дитини: навч. посіб. Харків: NovaPrint; 2018. 247 с.
532. Чаговець АІ. Фізичне виховання дітей дошкільного віку: навч. посіб. Харків: СПДФО Бровін О.В.; 2012. 114 с.

533. Чалий ВЮ, Соколюк ОВ, Козарь СС, укладачі. Рухливі ігри, естафети та спортивні свята в процесі фізичного виховання: теорія та практика: навч.-метод. посіб. Харків; 2019. 154 с.

534. Часнікова ОВ. Компетентнісний підхід в освіті як основа її реформування. Народна освіта [Інтернет]. 2014. [цитовано 2021 Черв. 22];3(24). Доступно: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=26071

535. Чеверда АО, Андрєєва ОВ, Мартин ПМ. Ефективність програми занять з використанням засобів спортивних танців для дітей старшого дошкільного віку. В: Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ;2020;3К2(122), с. 161–8.

536. Черненко СО, Олійник ОМ, Долинний ЮО, Пастушкова НА. Фізичне виховання і спорт: основи наукових досліджень: навч. посіб. Краматорськ: ДДМА; 2020. 115 с.

537. Чернілевський ДВ. Методологія наукової діяльності: навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. Вінниця: Вид-во АМСКП; 2010. 484 с.

538. Шапар ВД. Психологічний тлумачний словник. Харків: Прапор; 2004. 640 с.

539. Шапко ЛІ. Матеріал по ігровій діяльності: лекція. Лозова; 2021. 75 с.

540. Шафранський ВВ, редактор. Річна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідимічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2015 рік. Київ: МОЗ України; 2016. 452 с.

541. Шах ТГ, Лукашук ІІ, Шпирковська ЛВ, Чегус ОВ. Пізнавальний потенціал дошкільника. Вивчення та розвиток. Практична психологія та соціальна робота. 2008;1(106):46–52.

542. Швайка ЛА, укладач. Організація оздоровчої роботи в ДНЗ. Харків: Основа; 2008. 253 с.

543. Шевцова ОА, укладач. 745 ігор для дошкільників. Харків: Основа; 2010. 366 с.

544. Шевченко ІМ. Оцінка фізичного та психомоторного розвитку дітей. Дніпропетровськ; 2010. 139 с.
545. Шевченко ОВ. Рухливі ігри та забави : навч.-метод. посіб. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка; 2003. 106 с.
546. Шевчук АС. Дитяча хореографія. Київ: Шк. світ; 2008. 126 с.
547. Шинкарук В, редактор. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. 751 с.
548. Ширмова Т. Порівняльна характеристика компетентнісного та традиційного підходів у навчанні [Інтернет]. [цитовано 2021 Черв. 15]. Доступно: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova8/subor/Shirmova.pdf>.
549. Шиян БМ, Єдинак ГА, Петришин ЮВ. Наукові дослідження у фізичному вихованні і спорті. 2-е вид. стереотип. Кам'янець-Подільський: Рута; 2013. 280 с.
550. Шиян БМ, Омеляненко Ю. Теорія і методика фізичного виховання школярів : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан; 2012. Частина 2. 304 с.
551. Шиян БМ. Теорія і методика фізичного виховання школярів: підручник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан; 2004. Частина 1. 272 с.
552. Шкарлет СМ, редактор. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність: наук.-метод. зб. Київ; Чернівці: Букрек; 2022. 140 с.
553. Шкуратова МС, упорядник. Фізична культура в дошкільному навчальному закладі. Середня група. Харків: Ранок; 2010. 160 с.
554. Шкуратова МС, упорядник. Фізична культура в дошкільному навчальному закладі. Старша група. Харків: Ранок; 2010. 160 с.
555. Шлапаченко ОА. Использование игровых занятий для развития пространственного мышления детей 5–6 лет со спастической диплегией. Педагогика, психология и медико-биологические проблемы физического воспитания и спорта. 2012;8:129–4.

556. Шлапаченко ОА. Корекція рухової активності та пізнавальних процесів у дітей 5–8 років з ДЦП в умовах санаторно-курортного лікування з використанням рухливих ігор [автореферат]. Львів: Львів. держ. ун-т фіз. культури; 2008. 20 с.

557. Шлапаченко ОА. Рухливі ігри як засіб активізації процесів мислення у дітей 5–8 років зі спастичною диплегією. Наука і освіта. 2009;1/2:209–13.

558. Шмалей СВ. Адаптивные занятия физической культурой детей с дефектом зрения. В: Ермаков СС, редактор. Педагогика, психология и медико-биологические проблемы физического воспитания и спорта. Науч. моногр. Харьков; 2007;6, с. 303–10.

559. Штанько ВІ, Бордюгова ТГ. Інформаційне суспільство: соціально-філософські проблеми становлення: навч. посіб. Харків: ХНУРЕ; 2012. 172 с.

560. Шуть М. Майстерність проведення гри. Київ: Шкільний світ; 2007. 128 с.

561. Шуть М. Школа ігромайстерності. Київ: Шкільний світ; 2006. 128 с.

562. Шутько ВВ. Методика застосування рухливих ігор в початковій школі. Кривий Ріг: ДВНЗ «КНУ» КПІ; 2014. 47с.

563. Щерба СП, Щедрін ВК, Заглада ОА. Філософія: навч. посіб. Київ: МАУП; 2004. 216 с.

564. Щербань ПМ. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах: навч. посіб. Київ: Вища школа; 2004. 207с.

565. Щодо організації медико-педагогічного контролю на заняттях з фізкультури в закладах дошкільної освіти. Лист МОН України № 1/9-765 від 12.12.2019.

566. Щодо організації фізкультурно-оздоровчої роботи у дошкільних навчальних закладах. Лист МОН України від 02.09.2016 № 1/9-456.

567. Язловецький ВС. Наукові дослідження в теорії і практиці фізичного виховання: навч. посіб. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2004. 164 с.

568. Язловецький ВС. Фізичне виховання учнів з відхиленнями в стані здоров'я: навч. посіб. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка; 2004. 352 с.
569. Яковенко Я. Хороводні ігри. Дошкільне виховання. 2008;6:24–5.
570. Яковлева РС, Денисова НВ, Коваленко ОВ, та ін. Моніторинг: практика впровадження. Київ: Плянди; 2005. 112 с.
571. Яловська ОО. Пальчики дошкільнят: розвиваємо руку – розвиваємо мозок. Тернопіль: Мандрівець; 2011. 228 с.
572. Яницька ОЮ. Українські народні ігри для дітей старшого дошкільного віку. Рівне; 1992.
573. Ярмола Н, Коваль-Бардаш Л, Компанець Н, Квітка Н, Лапін А. Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі: навч.-метод. посіб. Київ: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України; 2020. 208 с.
574. Ярошик М, Данилевич М. Показники розвитку швидко-силових якостей дітей старшого дошкільного віку з різними типами темпераменту. В: Приступа Є, редактор. Молода спортивна наука України. Зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини. Львів; 2014;18;2, с. 201–4.
575. Яхно ЄГ. Комплексний розвиток фізичних і моральних якостей дітей старшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання [автореферат]. Дніпропетровськ; 2011. 21 с.
576. Яценко ТВ. Діагностика психічного розвитку дітей дошкільного віку: метод. посіб. Кременчук; 2011. 86 с.
577. Andrieieva O, Kashuba V, Yarmak O, Cheverda A, Dobrodub E, Zakharina A. Efficiency of children's fitness training program with elements of sport dances in improving balance, strength and posture. *Journal of Physical Education and Sport*, 2021;21(382):2872–9.
578. Barber BK, Olsen JA. Assessing the transitions to middle and high school. *The Journal of adolescent research*. 2004;19;1:3–30.
579. Bar-Or, Thomas W. Rowland. *Pediatric Exercise Medicine*. 2004. 520 p.
580. Bedford W, Robinson J. The «Life. Be in it» book of world games. Melbourne: Rebound Ass. Pty Ltd.; 1998, p. 26–84.

581. Ben-Shlomo Y, Kuh D. A life course approach to chronic disease epidemiology: conceptual models, empirical challenges and interdisciplinary perspectives. *Int. J. Epidemiol.* 2002;31:285–93.
582. Bodnar I, Petryshyn Y, Solovey A, Rymar O, et al. Health complaints and well-being complaints among secondary school children. *Journal of Physical Education and Sport* 2016;16(3):905–9. doi:10.7752/jpes.2016.03142.
583. Bodnarchuk O, Rymar O, Solovey A, Malanchuk H. The interaction of school and family in physical education of first grade pupils. *Journal of physical education and sport* 2018;18(2):1092–8. doi:10.7752/jpes.2018.s2163.
584. Bodrova E, Leong DJ. Vygotskian and post-Vygotskian views on children's play. *American Journal of Play.* 2015; 7:371–388.
585. Bodrova E, Germeroth C, Leong DJ. Play and Self-Regulation: Lessons from Vygotsky. *American Journal of Play.* 2013;6:111–23.
586. Bouchard C, Blair SN, Haskell WL. Physical activity and health. Champaign: Human Kinetics; 2007. 410 p.
587. Burn A, Richards C. Children's Games in the New Media Age. Routledge, 2016. 238 p.
588. Dimitrova Z. The game „Petanque” as an instrument for integration of children with special education needs. *Knowledge International Journal.* 2019;35(2):653–8.
589. Eberle SG. The Elements of Play: Toward a Philosophy and a Definition of Play. *American Journal of Play.* 2014;6:214–34.
590. Engle PL, Black MM, Behrman JR, et al. Strategies to avoid the loss of developmental potential in more than 200 million children in the developing world. *Lancet.* 2007;369:229–42.
591. Engle PL, Fernald LC, Alderman H, Behrman J, et al. Strategies for reducing inequalities and improving developmental outcomes for young children in low-income and middle-income countries. *Lancet.* 2011;378: 1339–53.
592. Frost JL, Sue CW, Reifel RS. *Play and Child Development.* 3rd ed.; 2008.

593. Galan Y, Yarmak O, Andrieieva O, Vaskan I, Bohdanyuk A. Impact of football clubs on the recreational activities of preschoolers. *Journal of Physical Education and Sport*. 2021;(2):803–12. <https://doi.org/10.7752/jpes.2021.02100>
594. Garvey C. *Play*. Oxford; 1977, p. 135–7.
595. Gomm A. *The Traditional Games of England, Scotland and Ireland*. New York: Cornell University Library; 2009. 470 p.
596. Graham G, Holt SA, Parker M. *Children moving: a reflective approach to teaching physical education*. Publishing Company, California; 2011. 707 p.
597. Grantham-McGregor S, Cheung YB, Cueto S, et al. Developmental potential in the first 5 years for children in developing countries. *Lancet*. 2007;369:60–70.
598. Grantham-McGregor S, Ani C. A review of studies on the effect of iron deficiency on cognitive development in children. *Journal of Nutrition*. 2001;131:649–668.
599. Groos K. *Die Spiele Der Menschen*. Kessinger Pub Co; 2010. 546 p.
600. Gross JJ. Emotion Regulation. In: Lewis M, et al. *Handbook of emotions*. New York: The Guilford Press; 2008, p. 497–512.
601. Homo Ludens. Досвід визначення ігрового елемента культури. Пер. з англ. О. Мокровольського. Київ: Основи; 1994. 250 с.
602. Hopper C, Fisher B, Munoz KD. *Physical activity and nutrition for health*. Champaign: Human Kinetics; 2008. 374 p.
603. Huebner RA. *Autism and Sensing: the Unlost Instinct*. London: Jessica Kingsley Pub; 1998. 220 p.
604. Iedynak G, Galamandjuk L, Dutchak M, Balatska L, Herasymchuk A. Effectiveness of different options when teaching children basic movements due to certain handedness. *Journal of Physical Education and Sport*. 2017;17(2):582–9. DOI:10.7752/jpes.2017.02088.
605. Iivonen S, Sakslanti A, Nissinen K. The development of fundamental motor skills of four to five year old preschool children and the effects of a preschool

physical education curriculum. *Journal: Early Child Development and Care*. 2011; 181(3):335–43.

606. Jane P. Perry *Outdoor Play : Teaching Strategies With Young Children* (Early Childhood Education, 80). Teachers College Press, 2001. 145 p.

607. Jones N. A general overview of contracting sport; a tennis perspective ITF. *Coaching and Sport Science Review*. 2003;31:4–6.

608. Kagan S. *Cooperative Meetings: Transforming Teachers and Schools*. San Clemente [Internet]. 2009 [cited 2021 Sept. 27]. Available from: https://www.kaganonline.com/free_articles/dr_spencer_kagan/281/Kagan-Structures-A-Miracle-of-Active-Engagement,3

609. Kennedy E. Solutions to Nutrition-related Health Problems of Preschool Children: Education and Nutritional Policies for Children. *Journal of Pediatric Gastroenterology & Nutrition*. 2006;43:54–65.

610. Krucevicz T, Bezwerchnia G. *Rekreacja w kulturze fizycznej różnych grup społecznych*. Lublin: Akademickie Wyższej Szkoły Społeczno – Przyrodniczej im. W. Pola; 2013. 326 s.

611. Krutsevich T, Pangelova N, Kuznetsova L, Marchenko O, Trachuk S, Pangelova M, Pangelov B. Effect of motion games on the psychoemotional state of children with intellectual disabilities. *Journal of physical Education and Sport*. 2020; (2):862–9.

612. Krutsevich T, Pangelova N. Content and organization of physical education in the context of formation of integrated harmoniously developed child. *Life and movement*. 2013;1(3):3–7.

613. Lakhno O, Hanjukova O, Cherniavska O. Evaluation of the effectiveness of integrated psychomotor development of children in the age from 2 to 4. *Journal of Physical Education and Sport*. 2015;3;121:793–9.

614. Lebed F. Classification of sports is a key for the construction of their new interconnections. *Physical education and sport*. 1999;3:17–21.

615. Linda D. *Smart Pedagogy of Game-based Learning*. Series : *Advances in Game-Based Learning*. Springer, 2021. 238 p.

616. Lynch M. More Play, Please. *American Journal of play*. 2015;7:347–70.
617. Malina RM, Bouchard C, Bar-Or O. Growth maturation and physical activity. Champaign: Human Kinetics; 2004. 256 p.
618. Massey D. Physical Therapy in Preschool Classrooms: Successful Integration of Therapy into Classroom Routines. *Pediatric Physical Therapy*. 2003;15;2:93–104.
619. Moskalenko N, Polyakova A, Mykytych O. Methodological bases of the motor activity organisation among preschoolers depending on the physical state level. *Physical Education, Sports and Health Culture in Modern Society*. 2019; 2 (46): 28–34.
620. Moskalenko N, Savchenko V, Polyakova A, Mikitchik O, Mitova O, Griukova V, Mytsak A. Physical condition of pupils of pre-school educational establishments of different types. *Pedagogy of Physical Culture and Sports*. 2020, 24(2): 77–4. <https://doi.org/10.15561/26649837.2020.0205>
621. Mytskan T, Strazhnikova I. Influence of parents' value orientations on upbringing of a healthy child. *Вісник Прикарпатського університету*. 2015;22:81–6.
622. Obeng CS. Physical Activity Lessons in Preschools. *Journal of Research in Childhood Education*. 2009;24(1):50–9.
623. Pangrazi RP. Dynamic physical education curriculum guide: lesson plans for implementation. In: 15-th ed. San Francisco: Benjamin Cummings; 2007. 334 p.
624. Panhelova N, Krutsevych T, Panhelova M, Pyvovar A, Ruban V, Trotsenko T, Kravchenko T, Bazylevych N. Complex development of cognitive processes and physical abilities of children of preschool age in the process of motor activity. *International journal of applied exercise physiology*. 2020;9(1):73–88.
625. Pasichnyk V, Khimenes K, Pityn M, Bas O, Hlukhov I, Hnatchuk Y, Drobot Ka. Physical condition of preschool children with disabilities in psychological and physical development. *Journal of Physical Education and Sport*. 2021;21(1);33:352–9.

626. Pasichnyk V, Melnyk V, Levkiv V, Kovtsyn V. Effectiveness of integral-developmental balls use in complex development of physical and mental abilities of senior preschool age children. *Journal of Physical Education and Sport*. 2015;15(4):775–80.
627. Pasichnyk V, Pityn M, Melnyk V, Karatnyk I, Hakman A, Galan Y. Prerequisites for the physical development of preschool children for the realization of the tasks of physical education. *Physical Activity Review* 2018;6:117–26. doi: 10.16926/par.2018.06.16
628. Pasichnyk V, Pityn M, Melnyk V, Semeryak Z, Karatnyk I. Characteristics of the psychomotor system in preschool children with mental disabilities. *Journal of Physical Education and Sport* 2018;47:349–55.
629. Petrenko H. The innovative trends in the methodology of physical education of children in the age of 5–6. *Journal of Education, Health and Sport*. 2015;5(10):306–17.
630. Petrenko NB, Filippov MM. Change in physical and mental development among preschool children with speech disorders under the influence of dance classes and correctional programs. *Journal of Education, Health and Sport*. 2016;6(10):471–84.
631. Pityn M, Pasichnyk V, Galan Y, Melnyk V, Semeryak Z. Morbidity Patterns of Preschool-age Children. *Iranian Journal of Public Health*. 2018;8;29:1433–4.
632. Redle E, Vannest J, Maloney T, Tsevat RK, Eikenberry S, Lewis B, et al. Functional MRI evidence for fine motor praxis dysfunction in children with persistent speech disorders. *Brain Research*. 2015;1597:47–56.
633. Roche AF. Anthropometric methods: New and old, what they tell us. *Int. J. of Obesity*. 1984;8:509–23.
634. Rodrigues D, Padez C, Machado-Rodrigues A. Environmental and Socio-demographic Factors Associated with 6–10-Year-Old Children’s School Travel in Urban and Non-urban Settings. *J Urban Health*. 2018;95(6):859–68. doi: 10.1007/s11524-018-0295-x

635. Rogers F. Giocare per apprendere. Il gioco offre ai bambini la possibilità di mettere in pratica ciò che stanno imparando. Lab didattiche [Internet] 2016 [cited 2020 Sept. 29]. Available from: <https://eventi.erickson.it/didattiche2016/UnitaDidattica/giocapp>
636. Rokita A, Rzepa. T. Bawiac – ucze sie. Wroclaw; 2010. 42 s.
637. Rokita A, Rzepa. T. Wykorzystanie piiek edukacyjnych w ksztaieniu zintegrowanym w klasach 1–3. Lider. 2002;10–7.
638. Ross BH. Postclassification category use: The effects of learning to use category after learning to classify. Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Congnition. 1999;25;3:743–57.
639. Saarni C. Emotional Development in Childhood. Developmental Psychology. 2011;48:679–88.
640. Saykina EG. The use of the fitness technologies in pre-school educational establishments. In: Innovative pedagogical technologies in the system of physical education and health-improving. SPb. NIIFK; 2006, p. 86–91.
641. Seefeldt BC, Wasik BA. Emotional Development in Preschool Age Children. In: Early Education: Three, Four, and Five Year Olds Go to School. Merrill: Pearson Education Inc.; 2006, p. 46–8.
642. Starosta W, Strzyżewski W. Ringo – polska gra sportowa dla każdego. (Historia, technika, metodyka, taktyka, wyniki, przepisy). Międzynarodowe Stowarzyszenie Motoryki Sportowej. 2010;10:1–15.
643. Starosta W, Wangryn M. ABC polskiej gry w ringo (metodyka nauczania techniki i taktyki). Międzynarodowe Stowarzyszenie Motoryki Sportowej. Polskie Towarzystwo Ringo. 2012;36:146.
644. Symko A, Hladush V, Havrilov O, Šilonová V. Level-balanced psychomotor support program for preschool children with Intellectual Disabilities. Life Span and Disability. 2021;24;1:113–31.
645. Tlaskal P. Evaluation of the nutriron status of infants in hospital practice (anthropometric). Cesk. Pediatr. 1988;43;8:462–8.

646. Walker SP, Wachs TD, Gardner JM, et al. Child development: risk factors for adverse outcomes in developing countries. *Lancet*. 2007;369:145–57.
647. Wilczkowski E. Wychowanie i fizyczne dzieci w wieku przedszkolnym. Piotrkow Trybunalski; 2012. 286 p.
648. Wood E, Attfield J. Play, learning and early childhood curriculum. London: Paul Chapman; 2010. 217 p.
649. World Health Organization. Global recommendations on physical activity for health. Geneva: World Health Organization; 2010. 60 p.
650. Zaporozhets AV, Elkonin DB. The Psychology of Preschool Children. Cambridge, Massachusetts: MIT Press; 1974. 392 p.
651. Zhang P, Lee JE, Stodden DF, Gao Z. Longitudinal trajectories of Children's physical activity and sedentary behaviors on weekdays and weekends. *J Phys Act Health*. 2019;16(12):1123–8.

ДОДАТКИ

Список опублікованих праць за темою дисертації
Наукові праці, що розкривають основні результати
(фахові, категорія А та Б)

Основні публікації:

Категорія А

1. Pasichnyk V, Pityn M, Melnyk V, Semeryak Z, Karatnyk I. Characteristics of the psychomotor system in preschool children with mental disabilities. *Journal of Physical Education and Sport* 2018;47:349–55. DOI:10.7752/jpes.2018.s147. Фахове видання іншої держави (Румунії), внесене до міжнародної наукометричної бази Scopus. *Особистий внесок здобувача полягає в постановці проблеми, обробці отриманих даних, безпосередньому проведенні дослідження, у формулюванні загальних висновків, оформленні публікації.*

2. Pasichnyk V, Khimenes K, Pityn M, Bas O, Hlukhov I, Hnatchuk Y, Drobot K. Physical condition of preschool children with disabilities in psychological and physical development. *Journal of Physical Education and Sport*. 2021;21(1);33:352–9. DOI:10.7752/jpes.2021.01033. Фахове видання іншої держави (Румунії), внесене до міжнародної наукометричної бази Scopus. *Здобувачеві належить розроблення стратегії дослідження, аналіз і узагальнення його результатів, оформлення публікації.*

3. Pasichnyk V, Pityn M, Melnyk V, Karatnyk I, Hakman A, Galan Y. Prerequisites for the physical development of preschool children for the realization of the tasks of physical education. *Physical Activity Review*. 2018;6:117–26. DOI: 10.16926/par.2018.06.16. Фахове видання іншої держави (Польщі), внесене до міжнародних наукометричних баз Scopus та Web of Science. *Здобувачеві належить участь у формулюванні мети і завдань дослідження, науковому обґрунтуванні отриманих результатів і висновків, оформленні публікації.*

4. Pityn M, Pasichnyk V, Galan Y, Melnyk V, Semeryak Z. Morbidity Patterns of Preschool-age Children. *Iranian Journal of Public Health*. 2018;8;29:1433–4. Фахове видання іншої держави (Ірану), внесене до міжнародної наукометричної бази

Scopus. *Особистий внесок здобувача полягає у виявленні проблеми, здійсненні досліджень, формулюванні висновків та оформленні публікації.*

Категорія Б

5. Пасічник В, Ковцун В. Принципи побудови занять у фізичному вихованні дітей дошкільного віку в контексті формування гармонійно розвинутої особистості. Спортивний вісник Придніпров'я. 2015;2-3:82–6. *Здобувачеві належить участь у пошуку джерел інформації, формуванні структури дослідження, опрацюванні отриманих даних та написанні висновків.*

6. Пасічник В, Мельник В, Кудріна Н. Деякі аспекти використання інтегрованих занять в практиці фізичного виховання дітей дошкільного віку. В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2016, с. 141–5. *Здобувачеві належить участь у пошуку джерел інформації, в аналізі та інтерпретації отриманих даних та написанні висновків.*

7. Пасічник ВМ, Пітин МП, Згоба ВЛ. Сучасні ігрові технології з елементами видів спорту у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2016;10(80)16, с. 88–93. *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні мети та завдань дослідження, аналізі та інтерпретації отриманих даних, формулюванні висновків, оформленні статті.*

8. Пасічник В, Пітин М. Проблема класифікації ігор у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2016;2, с. 319–26. *Здобувачеві належить участь у пошуку джерел інформації, їхньому опрацюванні та написанні висновків.*

9. Пасічник В. Напрями удосконалення змісту фізичного виховання дітей дошкільного віку за допомогою ігрових засобів. Спортивна наука України [Інтернет]. 2016;4(74):17–25. Доступно:

<https://sportscience.ldufk.edu.ua/index.php/snu/article/view/442>

10. Пасічник ВМ, Пітин МП, Волошин ОО. Структура захворюваності дітей дошкільного віку (на прикладі м. Львова та Львівської області). В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2017;5К(86)17, с. 245–9. *Особистий внесок здобувача полягає в обґрунтуванні проблеми, нагромадженні та структуризації наукового матеріалу, формулюванні висновків, оформленні публікації.*

11. Пасічник В, Пітин М. Класифікація народних ігор у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Спортивний вісник Придніпров'я. 2017;1:222–6. *Здобувачеві належить участь у пошуку джерел інформації, в аналізі та інтерпретації отриманих даних та написанні висновків.*

12. Пасічник В. Удосконалення системи контролю фізичної підготовленості дітей дошкільного віку (теоретичний аналіз). В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2017;3, с. 599–606.

13. Пасічник ВМ, Пітин МП. Вікові особливості фізичної підготовленості дітей дошкільного віку. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура. 2017;25–26:225–34. *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні напрямів дослідження, проведенні педагогічного експерименту та узагальненні отриманих результатів.*

14. Пасічник В. Показники фізичного розвитку дітей дошкільного віку м. Львова та Львівської області. Спортивний вісник Придніпров'я. 2017;3:131–7.

15. Пасічник ВМ, Пасічник ВР. Оцінка рівня фізичної підготовленості дітей дошкільного віку. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ, 2017;10 (92)17, с. 82–8. *Особистий внесок здобувача полягає в постановці проблеми, обробці отриманих даних, безпосередньому проведенні дослідження, формулюванні загальних висновків, оформленні публікації.*

16. Пасічник В. Специфічні принципи фізичного виховання дітей дошкільного віку в умовах інклюзивної освіти. В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2017;4, с. 203–8.

17. Пасічник В. Функціональний стан серцево-судинної системи дітей дошкільного віку з відхиленнями у психофізичному розвитку. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2017;12(94)17, с. 72–5.

18. Пасічник В, Пітин М. Показники діяльності кардіореспіраторної системи дітей дошкільного віку. Фізична активність, здоров'я і спорт. 2017;2(28):22–34. *Здобувачеві належить визначення основних етапів проведення дослідження, аналіз та узагальнення отриманих результатів, оформлення публікації.*

19. Пасічник В. Особливості фізичного стану дітей дошкільного віку з відхиленнями у психофізичному розвитку. Фізична активність, здоров'я і спорт. 2017;2(29):24–32.

20. Пасічник ВМ, Згоба ВЛ, Пасічник ВР. Аналіз психічного та соціально-емоційного розвитку дітей дошкільного віку з особливими потребами. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2018;3(94)18, с. 77–81. *Здобувачеві належить розроблення стратегії дослідження, аналіз і узагальнення його результатів, оформлення публікації.*

21. Пасічник В, Пітин М, Бубела О. Вікові особливості поведінкових характеристик дітей дошкільного віку. В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2018;5(24), с. 91–7. *Здобувачеві належить участь у визначенні проблематики дослідження, опрацюванні отриманих даних та написанні висновків, оформленні публікації.*

22. Пасічник ВМ, Пітин МП, Пасічник ВР. Характеристика емоційного розвитку дітей дошкільного віку. Український журнал медицини, біології та спорту. 2018;3;7(16):297–302. DOI: 10.26693/jmbs03.07.297. *Здобувачеві належить розроблення плану дослідження, систематизація його результатів, формулювання висновків та оформлення публікації.*

23. Пасічник ВМ, Пітин МП, Романчук ІВ. Індивідуально-типологічні особливості дітей дошкільного віку. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2019;1(107)19, с. 69–73. *Здобувачеві належить розроблення стратегії дослідження, аналіз і узагальнення його результатів, формулювання висновків, оформлення публікації.*

24. Пасічник ВМ, Згоба ВЛ. Оцінка психічного розвитку дітей дошкільного віку. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2019;2(108)19, с. 135–40. *Особистий внесок здобувача полягає у виявленні проблеми, здійсненні досліджень та формулюванні висновків, оформленні публікації.*

25. Пасічник В, Пітин М, Тодорова В, Пасічна Т. Особливості психофізичного стану дітей дошкільного віку з особливими потребами. Спортивний вісник Придніпров'я. 2019;4:177–86. *Здобувачеві належить участь у формулюванні мети і завдань дослідження, науковому обґрунтуванні отриманих результатів і висновків, оформленні публікації.*

26. Пасічник ВМ, Романчук ІВ, Згоба ВЛ. Результати оцінки психофізичного стану дітей дошкільного віку. Український журнал медицини, біології та спорту. 2020;5;2(24):243–50. DOI: 10.26693/jmbs05.02.243. *Здобувачеві належить розроблення стратегії дослідження, проведення, аналіз і узагальнення його результатів, формулювання висновків та оформлення публікації.*

27. Пасічник В. Сутність ігрової діяльності у формуванні особистості дітей дошкільного віку. Спортивні ігри. 2020;3(17):43–57.

28. Пасічник ВМ, Талапа П. Вплив фізкультурно-оздоровчих занять з елементами корфболу на фізичну підготовленість дітей старшого дошкільного віку. Спортивні ігри. 2020;4(18):60–71. DOI: 10.15391/si.2020-4.06. *Здобувачеві належить розроблення плану дослідження, систематизація його результатів, формулювання висновків та оформлення публікації.*

29. Пасічник В, Пітин М, Глухов І, Дробот К. Загальні функції концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2021;7(138)21, с. 94–100. *Здобувачеві належить участь у пошуку джерел інформації, в аналізі та інтерпретації отриманих результатів, написанні висновків, оформленні публікації.*

30. Пасічник ВМ, Пітин МП, Згоба ВЛ, Пасічник ВР, Колобич ОВ, Хоркавий БВ. Спеціальні функції концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2021;10(141)21, с. 97–105. *Особистий внесок здобувача полягає у виявленні проблеми, здійсненні досліджень та формулюванні висновків..*

31. Пасічник ВМ, Еделев ОС, Городинська ІВ. Індивідуальні особливості дітей дошкільного віку як чинник диференціації ігрової діяльності у фізичному вихованні. В: Вісник Запорізького національного університету. Серія: Фізичне виховання і спорт. Зб. наук. пр. Запоріжжя; 2021;2, с. 45–56. *Особистий внесок здобувача полягає в обґрунтуванні проблеми, нагромадженні та структуризації наукового матеріалу, формулюванні висновків та оформленні публікації.*

32. Пасічник ВМ, Гарбар ДО. Динаміка показників фізичної підготовленості дітей 5–6 років під впливом фізкультурно-оздоровчих занять з елементами міні-баскетболу. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної

культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2021;11К(142)21, с. 95–9. *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні напрямів дослідження, проведенні педагогічного експерименту, аналізі та інтерпретації отриманих даних та формулюванні висновків.*

33. Пасічник В, Пітин М, Окопний В, Теліховський І. Концепція ігрової діяльності у межах фізичного виховання дітей дошкільного віку. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2022;9(154)2022, с. 78–85. *Особистий внесок здобувача полягає в постановці проблеми, визначенні наукових пріоритетів, обґрунтуванні елементів концепції та їх взаємозв'язків, формулюванні висновків, оформленні публікації.*

34. Пасічник В, Мельник В, Березовський М. Вплив програми фізкультурно-оздоровчих занять із використанням народних ігор на психоемоційний стан дітей 3–4 років. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Київ; 2022;10(155)2022, с. 120–3. *Здобувачеві належить розроблення плану дослідження, систематизація та обробка його результатів, формулювання висновків, оформлення публікації.*

35. Пасічник ВМ. Пасічник ВР. Перспективи удосконалення фізичного виховання дітей дошкільного віку засобами спортивних ігор. Спортивні ігри. 2022;4(26):28–39. *Здобувачеві належить участь у формулюванні мети і завдань дослідження, науковому обґрунтуванні отриманих результатів і висновків, оформленні публікації.*

Праці апробаційного характеру

36. Пасічник В, Петрина Р, Ковцун В. Аналіз інноваційних технологій комплексного розвитку особистості дошкільника в практиці фізичного виховання. В: Приступа Є, редактор. Молода спортивна наука України. Зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини. Львів; 2015;19;2, с. 206–11. *Особистий внесок здобувача полягає в обґрунтуванні проблеми, нагромадженні та*

структуризації наукового матеріалу, формулюванні висновків та оформленні публікації.

37. Пасічник ВМ, Пітин МП. Інтерактивні ігри у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. В: Зорій ЯБ, Киселиця ОМ, редактори. Актуальні питання фізичної культури, спорту та ерготерапії. Матеріали III Міжнар. наук.-спорт. конгр. студ. та мол. вчених. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т; 2022, с. 89–91. *Здобувач особисто проаналізував наукову й методичну літературу, обробив результати дослідження та сформулював висновки.*

38. Пасічник В, Мельник В. Порівняльна характеристика розвитку психомоторної функції дітей дошкільного віку з вадами психофізичного розвитку та їх однолітків з нормативним розвитком. В: Зорій ЯБ, редактор. Оздоровчо-рекреаційна рухова активність у сучасному суспільстві. Матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т; 2020, с. 170–2. *Особистий внесок здобувача полягає в обґрунтуванні проблеми, нагромадженні та структуризації наукового матеріалу, формулюванні висновків, оформленні публікації.*

39. Пасічник В, Яцковський В. Аналіз показників гемодинаміки дітей 5–6 років із вадами психофізичного розвитку. В: Приступа Є, редактор. Молода спортивна наука України. Зб. наук. пр. Львів; 2018;22;2, с. 48–9. *Здобувачеві належить участь у формулюванні мети і завдань дослідження, науковому обґрунтуванні отриманих результатів і висновків, оформленні публікації.*

40. Пасічник ВМ, Пасічник ВР. Проблеми реалізації інклюзивного фізичного виховання дітей дошкільного віку. В: Фізична культура, спорт та здоров'я. Матеріали XVII Міжнар. наук.-практ. конф. Харків: ХДАФК; 2017, с. 80–3. *Здобувачеві належить участь у пошуку джерел інформації, їхньому опрацюванні, написанні висновків та оформленні публікації.*

41. Пазичук О, Пасічник В. Роль спортивних громадських організацій у системі фізичного виховання різних груп населення. В: Фізична культура і спорт: досвід та перспективи. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Чернівці; 2017, с. 78–

80. *Здобувачеві належить участь у пошуку джерел інформації, їхній систематизації та написанні висновків.*

42. Пасічник В, Пітин М. Проблема оцінювання фізичної підготовленості дітей дошкільного віку. В: Фізична культура і спорт: досвід та перспективи. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Чернівці;2017, с. 82–4. *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні мети та завдань дослідження, систематизації наукових даних, їх структуризації, формулюванні висновків, оформленні публікації.*

43. Пасічник В, Пасічник В. Можливості використання елементів спортивних ігор з м'ячем для розвитку фізичних якостей дітей старшого дошкільного віку. В: Теоретико-методичні засади спортивних та рекреаційних ігор. Зб. наук. ст. Львів; 2016, с. 101–5. *Особистий внесок здобувача полягає у виявленні проблеми, здійсненні досліджень, формулюванні висновків та оформленні публікації.*

44. Пасічник ВМ, Пасічник ВР. Теоретичні аспекти використання вправ та ігор з елементами баскетболу у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. В: Мітова ОО, редактор. Баскетбол: історія, сучасність, перспективи. Матеріали І Всеукр. з міжнар. участю наук.-практ. інтернет-конф. Дніпро: ДДІФКіС; 2016, с. 238–41. *Особистий внесок здобувача полягає в участі у пошуку джерел інформації, їхньому опрацюванні, в аналізі та інтерпретації отриманих даних та написанні висновків.*

Праці, які додатково відображають результати дисертації

45. Пасічник В. Особливості функціонального стану кардіореспіраторної системи дітей дошкільного віку з відхиленнями у психофізичному розвитку. В: Молодь та олімпійський рух. Зб. тез доп. XI Міжнар. конф. мол. вчених. Київ; 2018, с. 412–3.

46. Пасічник В. Вплив програми фізкультурно-оздоровчих занять із використанням народних ігор на показники психомоторних якостей дітей 3-4 років. В: Фізична культура, спорт і здоров'я: стан, проблеми та перспективи.

36. тез XXII Міжнар. наук.-практ. конф., 6–7 грудня 2022 року. Харків: ХДАФК; 2022, с. 71–3.

47. Пасічник ВМ, Пітин МП, Глухов ІГ, Дробот КВ, Глухова ГГ, автори. *Методика тестування фізичної підготовленості дітей дошкільного віку. Авторське свідоцтво № 100097 Україна. 2020 Жовт. 1. Здобувачеві належить наукова ідея та розроблення методики.*

48. Пасічник ВМ, Пасічник ВР, Пітин МП, Каратник ІВ, Мельник ВО, автори. *Концепція ігрової діяльності у межах фізичного виховання дітей дошкільного віку. Авторське свідоцтво № 115943 Україна. 2023 Січ. 19. Здобувачеві належить наукова ідея та обґрунтування елементів концепції та їх взаємозв'язків.*

49. Пасічник В. *Теорія і методика викладання баскетболу: навч. посіб. Львів: ЛДУФК; 2015. 78 с.*

50. Пасічник В, Мельник В. *Рекреаційні ігри: навч. посіб. Львів: ЛДУФК; 2018. 106 с. Здобувачеві належить наукова ідея та інтерпретація результатів.*

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ (від 05.10.2022 р.)

результатів наукових досліджень в навчальний процес здобувачів вищої освіти
Запорізького національного університету

Ми, ті, які підписалися нижче, склали цей акт тому, що в результаті роботи, виконаної у межах теми «Теоретико-методичні аспекти оптимізації рухової активності різних груп населення» на 2017–2020 рр. (протокол №4 від 24.11.2016) та теми «Теоретико-методичні основи формування освітніх компетентностей, рухової активності та фізичної підготовленості різних груп населення в умовах нових соціальних викликів» на 2021–2024 рр. (протокол № 11 від 27.01.2021) зведеного пану науково-дослідної роботи Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, виконавиця окремого дослідження В. М. Пасічник внесла такі рекомендації та пропозиції:

Назва пропозиції, форма впровадження, коротка характеристика	Наукова новизна та її значення, рекомендації з подальшого використання	Ефект від впровадження
Обґрунтування класифікації засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Науково-методичні матеріали для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня освіти.	Узагальнено сукупність науково та методично обґрунтованих підходів до застосування ігрових засобів та методів у фізичному вихованні закладів дошкільної освіти. В основу класифікації покладено загальний розподіл за цільовою спрямованістю, формами і характером організації, умовами проведення, специфікою засобів та індивідуальними особливостями контингенту. Урахування зазначених груп засобів на основі ігрової діяльності при корегування структури та змісту дає підстави для вирішення значного спектру завдань фізичного виховання дітей дошкільного віку. Рекомендовано до використання у навчальному процесі здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня освіти.	Формування спеціальних компетентностей та знань здобувачів вищої освіти. Набуття умінь з характеристики видів та засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку; добору засобів ігрової діяльності відповідно до індивідуальних особливостей контингенту дітей дошкільного віку.

Автор розробник:
канд. фіз. виховання і спорту, доцент

Пасічник В.М.

Проректор з наукової роботи та зовнішніх зв'язків
ЛДУФК імені Івана Боберського
канд. біол. наук, професор

Вовканич А.С.

Представники Запорізького національного університету:

Проректор з наукової роботи,
д. іст. наук, професор

Васильчук Г.М.

Завідувач кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту,
д. пед. наук, професор

Конох А.П.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76000. Тел. +380963102636; e-mail: office@ksu.kh.ua; http://www.ksu.edu.ua
код за ЄДРПОУ 02125609 р/р UA228201720343111002200000120; UA068201720343120002000000120
банк Держказначейська служба України, м. Київ

Оуквітня 2023 р. № 03-32/348
На № _____ від _____ 202__р.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів наукових досліджень в освітній процес здобувачів
другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 01 «Освіта / Педагогіка»
зі спеціальності 017. Фізична культура і спорт та 014.11 Середня освіта. Фізична культура
Херсонського державного університету

Ми, ті, які підписалися нижче, склали цей акт тому, що в результаті роботи, виконаної у межах теми «Теоретико-методичні аспекти оптимізації рухової активності різних груп населення» на 2017–2020 рр. (протокол №4 від 24.11.2016) та теми «Теоретико-методичні основи формування освітніх компетентностей, рухової активності та фізичної підготовленості різних груп населення в умовах нових соціальних викликів» на 2021–2024 рр. (протокол № 11 від 27.01.2021) зведеного плану науково-дослідної роботи Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, виконавиця окремого дослідження Пасічник Вікторія Михайлівна внесла такі рекомендації та пропозиції:

Назва пропозиції, форма впровадження, коротка характеристика	Наукова новизна та її значення, рекомендації з подальшого використання	Ефект від впровадження
Теоретико-методичне обґрунтування ігрової діяльності у процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку. Науково-методичні матеріали для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня освіти.	Визначено структуру та змістове наповнення концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Методологічний блок ієрархічно представлений закономірностями, функціями, принципами, метою, завданнями, методами та засобами на основі ігрової діяльності у фізичному вихованні дошкільнят; суб'єктний блок, пов'язаний з виконуваними функціями окремими групами осіб («мотиватори», «каталізатори», «реалізатори») та реалізаційний блок представлений окремими програмами занять (мета, завдання, методи, засоби, умови та контроль) й несе навантаження, пов'язане з реалізацією мети та завдань у межах фізичного виховання дошкільнят. Рекомендовано до використання у навчальному процесі здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня освіти	Формування спеціальних компетентностей та знань здобувачів вищої освіти. Набуття умінь та навичок з організації ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку.

Результати впровадження обговорено на засіданні кафедри теорії та методики фізичного виховання Херсонського державного університету (протокол від 06.02.2023 № 6).

Перший проректор

Юрій Грабовський
(050) 494-06-96

Сергій ОМЕЛЬЧУК

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ (від 12.05.2022 р.)

результатів наукових досліджень у навчальний процес здобувачів вищої освіти
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Ми, ті, які підписалися нижче, склали цей акт тому, що в результаті роботи, виконаної у межах теми «Теоретико-методичні аспекти оптимізації рухової активності різних груп населення» на 2017–2020 рр. (протокол №4 від 24.11.2016) та теми «Теоретико-методичні основи формування освітніх компетентностей, рухової активності та фізичної підготовленості різних груп населення в умовах нових соціальних викликів» на 2021–2024 рр. (протокол № 11 від 27.01.2021) зведеного пану науково-дослідної роботи Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, виконавиця окремого дослідження В. М. Пасічник внесла такі рекомендації та пропозиції:

Назва пропозиції, форма впровадження, коротка характеристика	Наукова новизна та її значення, рекомендації з подальшого використання	Ефект від впровадження
Обґрунтування класифікації засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Науково-методичні матеріали для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня освіти.	Узагальнено сукупність науково та методично обґрунтованих підходів до застосування ігрових засобів та методів у фізичному вихованні закладів дошкільної освіти. В основу класифікації покладено загальний розподіл за цільовою спрямованістю, формами і характером організації, умовами проведення, специфікою засобів та індивідуальними особливостями контингенту. Урахування зазначених груп засобів на основі ігрової діяльності при корегування структури та змісту дає підстави для вирішення значного спектру завдань фізичного виховання дітей дошкільного віку. Рекомендовано до використання у навчальному процесі здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня освіти.	Формування спеціальних компетентностей та знань здобувачів вищої освіти. Набуття умінь з характеристики видів та засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку; добору засобів ігрової діяльності відповідно до індивідуальних особливостей контингенту дітей дошкільного віку.

Автор розробник:
канд. фіз. виховання і спорту, доцент

Проректор з наукової роботи та зовнішніх зв'язків
ЛДУФК імені Івана Боберського
канд. біол. наук, професор

Завідувач кафедри теорії та методики фізичної
культури Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника, к.б.н., доцент

Декан факультету фізичного виховання і спорту
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника, к.п.н., професор

ПІДПИС *Я.М. Яців*
ЗАСВІДНУЮ
Начальник відділу кадрів *
Орест СМІШКО
«   »   20   р.

В.М. Пасічник
Пасічник В.М.

А.С. Вовканич
Вовканич А.С.

Б.П. Лісовський
Лісовський Б.П.

Я.М. Яців
Яців Я.М.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ (від 12 . 09.2022 р.)

результатів наукових досліджень у навчальний процес здобувачів вищої освіти
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Ми, ті, які підписалися нижче, склали цей акт тому, що в результаті роботи, виконаної у межах теми «Теоретико-методичні аспекти оптимізації рухової активності різних груп населення» на 2017–2020 рр. (протокол №4 від 24.11.2016) та теми «Теоретико-методичні основи формування освітніх компетентностей, рухової активності та фізичної підготовленості різних груп населення в умовах нових соціальних викликів» на 2021–2024 рр. (протокол № 11 від 27.01.2021) зведеного пану науково-дослідної роботи Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, виконавиця окремого дослідження В. М. Пасічник внесла такі рекомендації та пропозиції:

Назва пропозиції, форма впровадження, коротка характеристика	Наукова новизна та її значення, рекомендації з подальшого використання	Ефект від впровадження
Теоретико-методичне обґрунтування ігрової діяльності у процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку. Науково-методичні матеріали для здобувачів вищої освіти (магістерського) рівня освіти.	Визначено структуру та змістове наповнення концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Методологічний блок ієрархічно представлений закономірностями, функціями, принципами, метою, завданнями, методами та засобами на основі ігрової діяльності у фізичному вихованні дошкільнят; суб'єктний блок, пов'язаний з виконуваними функціями окремими групами осіб («мотиватори», «каталізатори», «реалізатори») та реалізаційний блок представлений окремими програмами занять (мета, завдання, методи, засоби, умови та контроль) й несе навантаження, пов'язане з реалізацією мети та завдань у межах фізичного виховання дошкільнят. Рекомендовано до використання у навчальному процесі здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня освіти	Формування спеціальних компетентностей та знань здобувачів вищої освіти. Набуття умінь та навичок з організації ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку.

Автор розробник:

канд. фіз. виховання і спорту, доцент

Проректор з наукової роботи та зовнішніх зв'язків

ЛДУФК імені Івана Боберського

канд. біол. наук, професор

Завідувач кафедри теорії та методики фізичної культури Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, к.б.н., доцент

Декан факультету фізичного виховання і спорту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, к.п.н., професор

підпис *І.М. Яців*
ЗАСВІДЧУЮ
Начальник відділу кадрів
І.М. Яців
Орест СМІШКО
20 р.

В.М. Пасічник
Пасічник В.М.

А.С. Вовканич
Вовканич А.С.

Б.П. Лісовський
Лісовський Б.П.

Я.М. Яців
Яців Я.М.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів наукових досліджень в навчальний процес здобувачів вищої освіти Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

Ми, ті, які підписалися нижче, склали цей акт тому, що на основі результатів дисертаційної роботи, виконаної докторанткою В.М.Пасічник за темою «Теоретико-методичні основи ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання» нами було внесено такі рекомендації та пропозиції:

Назва пропозиції, форма впровадження, коротка характеристика	Наукова новизна та її значення, рекомендації з подальшого використання	Ефект від впровадження
Теоретичний та методичний матеріал до лекційних занять з дисципліни «Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного і шкільного віку» здобувачів вищої освіти 3 курсу першого (бакалаврського) рівня освіти. Класифікація видів та засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку	Уперше в основу класифікації покладено загальний розподіл за цільовою спрямованістю, формами і характером організації, умовами проведення, специфікою засобів та індивідуальними особливостями контингенту. Поділ засобів ігрової діяльності на зазначені групи дає можливість вирішення значного спектру завдань фізичного виховання дітей дошкільного віку. Рекомендовано до використання у навчальному процесі здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня освіти закладів вищої освіти, які готують кадри у сфері педагогічних наук.	Подана інформація сприяла формуванню спеціальних компетентностей та знань здобувачів вищої освіти, про характеристики класифікації видів та засобів ігрової діяльності дітей у фізичному вихованні закладів дошкільної освіти; набуттю умінь з добору засобів ігрової діяльності відповідно до індивідуальних особливостей контингенту дітей дошкільного віку.

Автори-розробники:

канд. фіз. виховання і спорту, доцент

Пасічник В.М.

Представники ЛДУФК імені Івана Боберського :

проректор з наукової роботи і зовнішніх зв'язків

ЛДУФК імені Івана Боберського

канд. біол. наук, професор

Вовканич А.С.

Перший проректор ЛДУФК імені Івана Боберського

канд. біол. наук, професор

Музика Ф.В.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів наукових досліджень в навчальний процес здобувачів вищої освіти Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

Ми, ті, які підписалися нижче, склали цей акт тому, що на основі результатів дисертаційної роботи, виконаної докторанткою В. М. Пасічник за темою «Теоретико-методичні основи ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання» нами було внесено такі рекомендації та пропозиції:

Назва пропозиції, форма впровадження, коротка характеристика	Наукова новизна та її значення, рекомендації з подальшого використання	Ефект від впровадження
Матеріал до лекційного курсу «Теорія і методика фізичного виховання різних груп населення» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня освіти. Визначено структуру та змістове наповнення концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку.	Уперше визначено, що концепція ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку складається з методологічного, суб'єктного, реалізаційного блоків. Визначено змістове наповнення кожного з них. Рекомендовано до використання у навчальному процесі здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня освіти вищих закладів освіти, які готують кадри у сфері педагогічних наук.	Подана інформація сприяла формуванню спеціальних компетентностей та знань здобувачів вищої освіти про специфіку ігрової діяльності із дітьми дошкільного віку; формуванню умінь та навичок з організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

Автори-розробники:

канд. фіз. виховання і спорту, доцент

Пасічник В.М.

Представники ЛДУФК імені Івана Боберського :

проректор з наукової роботи і зовнішніх зв'язків
ЛДУФК імені Івана Боберського
канд. біол. наук, професор

Вовканич А.С.

Перший проректор ЛДУФК імені Івана Боберського
канд. біол. наук, професор

Музика Ф.В.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ (від 05.09.2022 р.)

результатів наукових досліджень в навчальний процес здобувачів вищої освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Ми, ті, які підписалися нижче, склали цей акт тому, що в результаті роботи, виконаної у межах теми «Теоретико-методичні аспекти оптимізації рухової активності різних груп населення» на 2017–2020 рр. (протокол №4 від 24.11.2016) та теми «Теоретико-методичні основи формування освітніх компетентностей, рухової активності та фізичної підготовленості різних груп населення в умовах нових соціальних викликів» на 2021–2024 рр. (протокол № 11 від 27.01.2021) зведеного пану науково-дослідної роботи Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, виконавиця окремого дослідження В. М. Пасічник внесла такі рекомендації та пропозиції:

Назва пропозиції, форма впровадження, коротка характеристика	Наукова новизна та її значення, рекомендації з подальшого використання	Ефект від впровадження
Теоретико-методичне обґрунтування ігрової діяльності у процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку. Науково-методичні матеріали для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня освіти.	Визначено структуру та змістове наповнення концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Методологічний блок ієрархічно представлений закономірностями, функціями, принципами, метою, завданнями, методами та засобами на основі ігрової діяльності у фізичному вихованні дошкільнят; суб'єктний блок, пов'язаний з виконуваними функціями окремими групами осіб («мотиватори», «каталізатори», «реалізатори») та реалізаційний блок представлений окремими програмами занять (мета, завдання, методи, засоби, умови та контроль) й несе навантаження, пов'язане з реалізацією мети та завдань у межах фізичного виховання дошкільнят. Рекомендовано до використання у навчальному процесі здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня освіти	Формування спеціальних компетентностей та знань здобувачів вищої освіти. Набуття умінь та навичок з організації ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку.

Автор розробник:

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент

Вікторія ПАСІЧНИК

Проректор з наукової роботи та зовнішніх зв'язків

ЛДУФК імені Івана Боберського

кандидат біологічних наук, професор

Андрій ВОВКАНИЧ

Представники Волинського національного університету імені Лесі Українки:

Декан факультету фізичної культури, спорту та здоров'я,
кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент

Василь ПАНТІК

Декан факультету педагогічної освіти та соціальної роботи,
педагогічних наук, доцент

Володимир АНТОНЮК

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА**

вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, 82100; тел. (0324) 41-04-74, факс (03244) 3-38-77
e-mail: dspu@dspu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125438

Від 02. 03. 2023 р. № 247

ДОВІДКА

про апробацію і впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача наукового ступеня доктора наук з фізичного виховання та спорту

Пасічник Вікторії Михайлівни на тему «Теоретико-методичні основи ігрової діяльності
дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання» зі спеціальності 24.00.02 – фізична
культура, фізичне виховання різних груп населення

Результати дисертаційного дослідження Пасічник Вікторії Михайлівни «Теоретико-методичні основи ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання» впроваджувалися кафедрою теорії та методики фізичного виховання і спорту Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка протягом 2022 – 2023 рр.

Матеріали, положення та висновки дослідження доповнили зміст дисциплін «Нові технології у фізичному вихованні», «Теорія та методика фізичного виховання», яку вивчають фахівці першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура), а також збагатили зміст таких дисциплін як «Методика викладання фізичної культури у закладах середньої освіти III ступеня», другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура).

Студенти ознайомились із обґрунтованими у дисертації Пасічник Вікторії Михайлівни теоретичними та організаційно методичними основами ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Авторкою описано структуру та змістове наповнення концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку, а також узагальнено сукупність науково та методично обґрунтованих підходів до класифікації ігрових засобів та методів у фізичному вихованні закладів дошкільної освіти.

Дисертантка представляла результати дослідження під час ІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Здоровий спосіб життя - сучасні підходи» організатором якої була кафедра теорії та методики фізичного виховання і спорту.

Апробація результатів дослідження підтверджує їх теоретичну і практичну спрямованість, доводить доцільність їх впровадження в освітній процес з метою підвищення ефективності підготовки педагогів до практичної діяльності.

Результати впровадження дисертаційного дослідження В.М. Пасічник на тему «Теоретико-методичні основи ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання» обговорені та затверджені на засіданні кафедри теорії та методики фізичного виховання і спорту (протокол № 1 від 05.01. 2023 р.).

Завідувач кафедри теорії
і методики фізичного виховання та спорту
кандидат педагогічних наук, доцент

С.Ю. Герасименко

Проректор з наукової роботи,
доктор педагогічних наук, професор
ДДПУ ім. Івана Франка

М.П. Пантюк

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ (від 17.01.2023 р.)

результатів наукових досліджень у навчальний процес здобувачів вищої освіти
Хмельницького національного університету

Ми, ті, які підписалися нижче, склали цей акт тому, що в результаті роботи, виконаної у межах теми «Теоретико-методичні аспекти оптимізації рухової активності різних груп населення» на 2017–2020 рр. (протокол №4 від 24.11.2016) та теми «Теоретико-методичні основи формування освітніх компетентностей, рухової активності та фізичної підготовленості різних груп населення в умовах нових соціальних викликів» на 2021–2024 рр. (протокол № 11 від 27.01.2021) зведено пану науково-дослідної роботи Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, виконавиця окремого дослідження В. М. Пасічник внесла такі рекомендації та пропозиції:

Назва пропозиції, форма впровадження, коротка характеристика	Наукова новизна та її значення, рекомендації з подальшого використання	Ефект від впровадження
Обґрунтування класифікації засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Науково-методичні матеріали для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня освіти.	Узагальнено сукупність науково та методично обґрунтованих підходів до застосування ігрових засобів та методів у фізичному вихованні закладів дошкільної освіти. В основу класифікації покладено загальний розподіл за цільовою спрямованістю, формами і характером організації, умовами проведення, специфікою засобів та індивідуальними особливостями контингенту. Урахування зазначених груп засобів на основі ігрової діяльності при корегування структури та змісту дає підстави для вирішення значного спектру завдань фізичного виховання дітей дошкільного віку. Рекомендовано до використання у навчальному процесі здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня освіти.	Формування спеціальних компетентностей та знань здобувачів вищої освіти. Набуття умінь з характеристики видів та засобів ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку; добору засобів ігрової діяльності відповідно до індивідуальних особливостей контингенту дітей дошкільного віку.

Автор розробник:
канд. фіз. виховання і спорту, доцент

Пасічник В.М.

Проректор з наукової роботи та зв'язків з
ЛДУФК імені Івана Боберського
канд. біол. наук, професор

Вовканич А.С.

Представники Хмельницького національного університету:

Декан факультету здоров'я,
психології, фізичної культури та спорту
д.пед.наук, професор

Павлюк Є.О.

Проректор з наукової роботи,
д.т.н., професор

Синюк О.М.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ (від 17.01.2023 р.)

результатів наукових досліджень у навчальний процес здобувачів вищої освіти
Хмельницького національного університету

Ми, ті, які підписалися нижче, склали цей акт тому, що в результаті роботи, виконаної у межах теми «Теоретико-методичні аспекти оптимізації рухової активності різних груп населення» на 2017–2020 рр. (протокол №4 від 24.11.2016) та теми «Теоретико-методичні основи формування освітніх компетентностей, рухової активності та фізичної підготовленості різних груп населення в умовах нових соціальних викликів» на 2021–2024 рр. (протокол № 11 від 27.01.2021) зведено пану науково-дослідної роботи Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, виконавиця окремого дослідження В. М. Пасічник внесла такі рекомендації та пропозиції:

Назва пропозиції, форма впровадження, коротка характеристика	Наукова новизна та її значення, рекомендації з подальшого використання	Ефект від впровадження
Теоретико-методичне обґрунтування ігрової діяльності у процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку. Науково-методичні матеріали для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня освіти.	Визначено структуру та змістове наповнення концепції ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Методологічний блок ієрархічно представлений закономірностями, функціями, принципами, метою, завданнями, методами та засобами на основі ігрової діяльності у фізичному вихованні дошкільнят; суб'єктний блок, пов'язаний з виконуваними функціями окремими групами осіб («мотиватори», «каталізатори», «реалізатори») та реалізаційний блок представлений окремими програмами занять (мета, завдання, методи, засоби, умови та контроль) й несе навантаження, пов'язане з реалізацією мети та завдань у межах фізичного виховання дошкільнят. Рекомендовано до використання у навчальному процесі здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня освіти	Формування спеціальних компетентностей та знань здобувачів вищої освіти. Набуття умінь та навичок з організації ігрової діяльності у фізичному вихованні дітей дошкільного віку.

Автор розробник:
канд. фіз. виховання і спорту, доцент

Пасічник В.М.

Проректор з наукової роботи та зовнішніх зв'язків
ЛДУФК імені Івана Боберського
канд. біол. наук, професор

Вовканич А.С.

Представники Хмельницького національного університету:

Декан факультету здоров'я,
психології, фізичної культури та спорту
д.пед.наук, професор

Павлюк Є.О.

Проректор з наукової роботи,
д.т.н., професор

Синюк О.М.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ (від 14.09.2022)

результатів наукових досліджень в навчально-вихованій процес фізичного виховання закладу дошкільної освіти № 51, м. Львова

Ми, ті, які підписалися нижче, склали цей акт тому, що в результаті роботи, виконаної у межах теми «Теоретико-методичні аспекти оптимізації рухової активності різних груп населення» на 2017–2020 рр. (протокол №4 від 24.11.2016) та теми «Теоретико-методичні основи формування освітніх компетентностей, рухової активності та фізичної підготовленості різних груп населення в умовах нових соціальних викликів» на 2021–2024 рр. (протокол № 11 від 27.01.2021) зведеного пану науково-дослідної роботи Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, виконавиця окремого дослідження В.М.Пасічник внесла такі рекомендації та пропозиції:

Назва пропозиції, форма впровадження, коротка характеристика	Наукова новизна та її значення, рекомендації з подальшого використання	Ефект від впровадження
Програма фізкультурно-оздоровчих занять із використанням засобів корфболу у фізичному вихованні дітей 5-6 років. Науково-методичні матеріали для реалізації змісту фізичного виховання з використанням засобів ігрової діяльності.	Підтверджено ефективність використання засобів корфболу у змісті фізичного виховання дітей дошкільного віку. Забезпечено сприяння формуванню компонентів рухово-ігрового досвіду: діяльнісного (володіння способами ігрових дій), аксіологічного (усвідомлене ставлення до соціально-моральних норм поведінки та цінностей, усвідомлення особистісної готовності до ігрової діяльності), когнітивного (знання соціально-моральних норм поведінки, змісту ігрових способів взаємодії у спортивних іграх) та комунікативного (передача інформації у процесі спортивно-ігрової взаємодії). Рекомендовано для використання у навчально-вихованому процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку	Запропонована програма сприяла підвищенню показників фізичної підготовленості та покращенню показників функціонального стану дітей старшого дошкільного віку ($p < 0,05 - 0,01$). Результатом впровадження запропонованої програми було покращення міжособистісних відносин в групі дітей.

Автор розробник:
канд. фіз. виховання і спорту, доцент
Представники закладу дошкільної освіти № 51:

Директор

Методист

Пасічник В.М.

Бліда М.Р.

Проказюк М.В.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ (від 07.06.2021)
результатів наукових досліджень в навчально-вихованій процес фізичного виховання
закладу дошкільної освіти № 51, м. Львова

Ми, ті, які підписалися нижче, склали цей акт тому, що в результаті роботи, виконаної у межах теми «Теоретико-методичні аспекти оптимізації рухової активності різних груп населення» на 2017–2020 рр. (протокол №4 від 24.11.2016) та теми «Теоретико-методичні основи формування освітніх компетентностей, рухової активності та фізичної підготовленості різних груп населення в умовах нових соціальних викликів» на 2021–2024 рр. (протокол № 11 від 27.01.2021) зведеного пану науково-дослідної роботи Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, виконавиця окремого дослідження В. М. Пасічник внесла такі рекомендації та пропозиції:

Назва пропозиції, форма впровадження, коротка характеристика	Наукова новизна та її значення, рекомендації з подальшого використання	Ефект від впровадження
Програма фізкультурно-оздоровчих занять із домінуючим використанням народних ігор у фізичному вихованні дітей 3-4 років. Науково-методичні матеріали для реалізації змісту фізичного виховання з використанням засобів ігрової діяльності.	Актуалізовано національно-патріотичне виховання з використанням народних ігор у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. На прикладі контингенту дітей 3-4 років (молодша група) застосовано програму занять з домінуючим використанням у змісті народних ігор спрямовану на удосконалення показників психомоторики та когнітивних процесів. Програма містила такі засоби: сюжетні (казкові) ігри з елементами драматизації; імітаційні ігри; дидактичні; рухливі ігри з атрибутами і предметами; рухливі ігри з обмеженим мовленнєвим текстом; рухливі хороводні ігри і танки; ігри мовленнєвої спрямованості; ігри з закритими очима; обрядові та звичаєві ігри; ігри історичної спрямованості; ігри з відображенням трудових процесів та побуту народу Рекомендовано для використання у навчально-вихованому процесі з фізичного виховання дітей у закладах дошкільної освіти.	Запропонована програма сприяла достовірному покращенню психомоторних якостей та пізнавальної сфери ($p < 0,05$) дітей молодшого дошкільного віку. Результатом впровадження запропонованої програми було збільшення кількості дітей із позитивним емоційним станом (86,67 % дівчаток та 85,72 % хлопчиків).

Автор розробник:
канд. фіз. виховання і спорту, доцент
Представники закладу дошкільної освіти № 51 :

Директор

Методист

Пасічник В.М.

Бліда М.Р.

Проказюк М.В.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ (від 19 . 09 . 2024)
результатів наукових досліджень в навчально-вихованій процесі фізичного виховання
закладу дошкільної освіти № 165, м. Львова

Ми, ті, які підписалися нижче, склали цей акт тому, що в результаті роботи, виконаної у межах теми «Теоретико-методичні аспекти оптимізації рухової активності різних груп населення» на 2017–2020 рр. (протокол №4 від 24.11.2016) та теми «Теоретико-методичні основи формування освітніх компетентностей, рухової активності та фізичної підготовленості різних груп населення в умовах нових соціальних викликів» на 2021–2024 рр. (протокол № 11 від 27.01.2021) зведено пану науково-дослідної роботи Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, виконавиця окремого дослідження В. М. Пасічник внесла такі рекомендації та пропозиції:

Назва пропозиції, форма впровадження, коротка характеристика	Наукова новизна та її значення, рекомендації з подальшого використання	Ефект від впровадження
<p>Програма фізкультурно-оздоровчих занять із використанням засобів інноваційних ігор у фізичному вихованні дітей віком 4-5 років.</p> <p>Науково-методичні матеріали для реалізації змісту фізичного виховання з використанням засобів на основі ігрової діяльності.</p>	<p>Підтверджено ефективність використання засобів нетрадиційних ігор у фізичному вихованні дітей 4-5 років, що передбачало інтегральний розвиток рухових якостей, процесів мислення та мовлення.</p> <p>До програми увійшли такі засоби на основі ігрової діяльності: пальчикові ігри, сенсорно-рухові ігри, інтерактивні ігри, ігри з природним матеріалом, рухливо-дидактичні ігри, ігри-подорожі, ігри-квести, ігрова психогімнастика, ігри з кольоротерапії, ігрові вправи дихальної гімнастики з промовлянням звуків і звукових сполучень на видиху в спокої і у поєднанні з рухами.</p> <p>Рекомендовано для використання у навчально-вихованому процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку</p>	<p>Запропонована програма сприяла підвищенню показників рухових якостей (12,5–27,4 %), процесів мислення та мовлення ($p < 0,05–0,01$) дітей середнього дошкільного віку.</p>

Автор розробник:
канд. фіз. виховання і спорту, доцент
Представник закладу дошкільної освіти № 165:
Директор

Пасічник В.М.

Прокіп Р.А.

Опитувальник**Визначення поведінкових характеристик дитини**

Прізвище, ім'я та вік дитини _____

Анкетування є анонімним і конфіденційним, відповіді будуть оприлюднені лише у вигляді загальних статистичних результатів. Дослідник не має право розголошувати чи передавати отримані індивідуальні дані іншим особам.

Шановні педагоги!

Пропоновані питання містять варіанти відповідей, які описують поведінку дитини в типових ситуаціях. Оберіть той варіант, який найбільш характерний по відношенню до дитини.

1. Яка працездатність у дитини?
  - а) висока;
  - б) середня;
  - в) швидко втомлюється.
2. Який настрій найбільш притаманний дитині?
  - а) рівний;
  - б) вибуховий;
  - в) незадоволений і плаксивий.
3. Яке відношення у дитини до оточуючих?
  - а) дружнє;
  - б) конфліктує;
  - в) малоактивний.
4. Яка рухова активність дитини?
  - а) помірна;
  - б) дуже рухлива;
  - в) мало рухлива.
5. Яка активність на заняттях, у іграх, на прогулянках?
  - а) активна;
  - б) дуже активна;

в) пасивна.

6. Характер засипання дитини?

а) легко;

б) повільно;

в) нерегулярно.

7. Який перехід до бадьорості у дитини?

а) швидко;

б) дуже швидко;

в) важко.

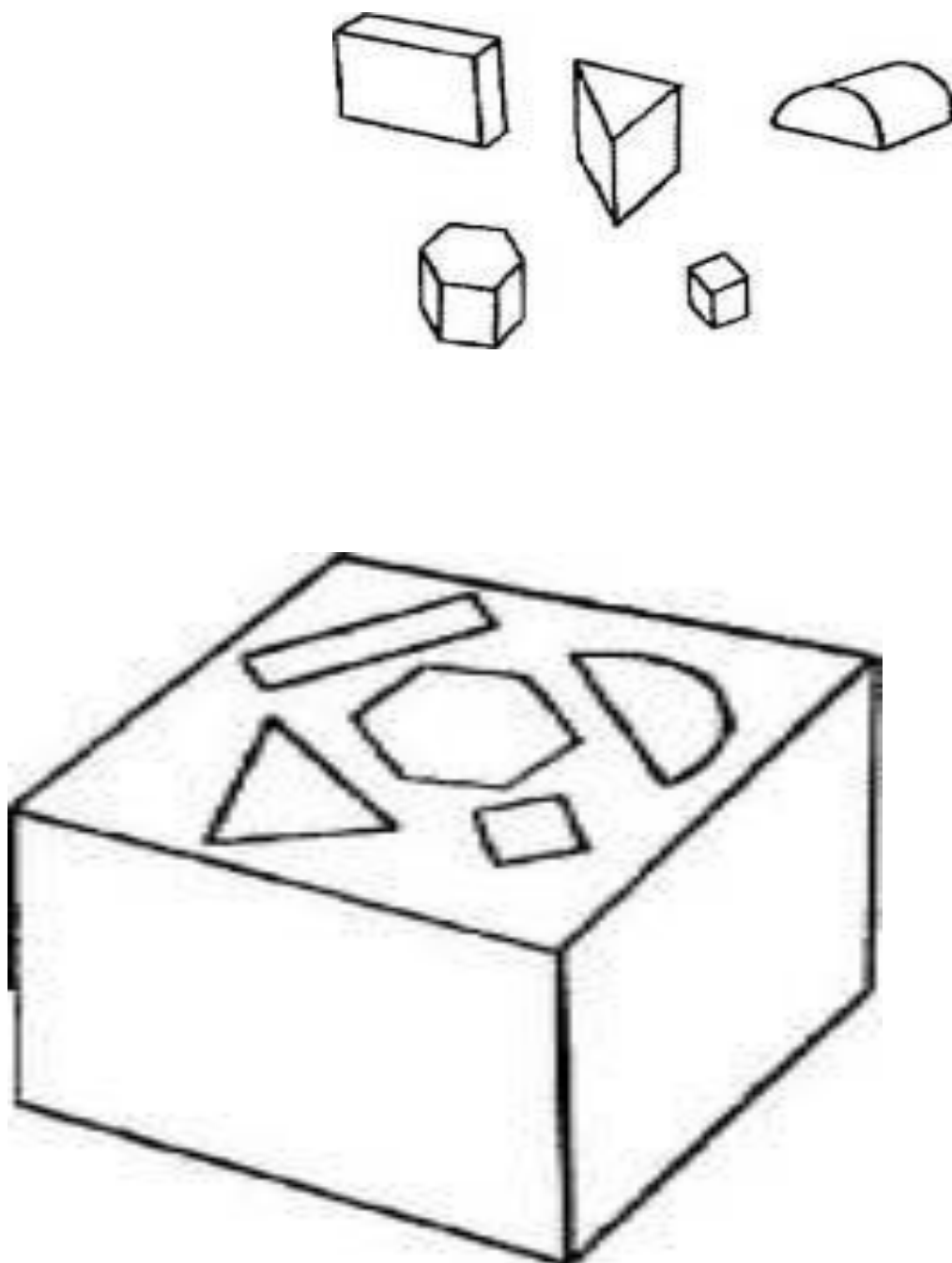
8. Характер переключення з одного виду діяльності на інший?

а) швидко;

б) дуже швидко;

в) дуже тяжко.

Стимульний матеріал «Коробка форм»

Стимульний матеріал «Мотрійка»

Стимульний матеріал «Розрізні картинки»

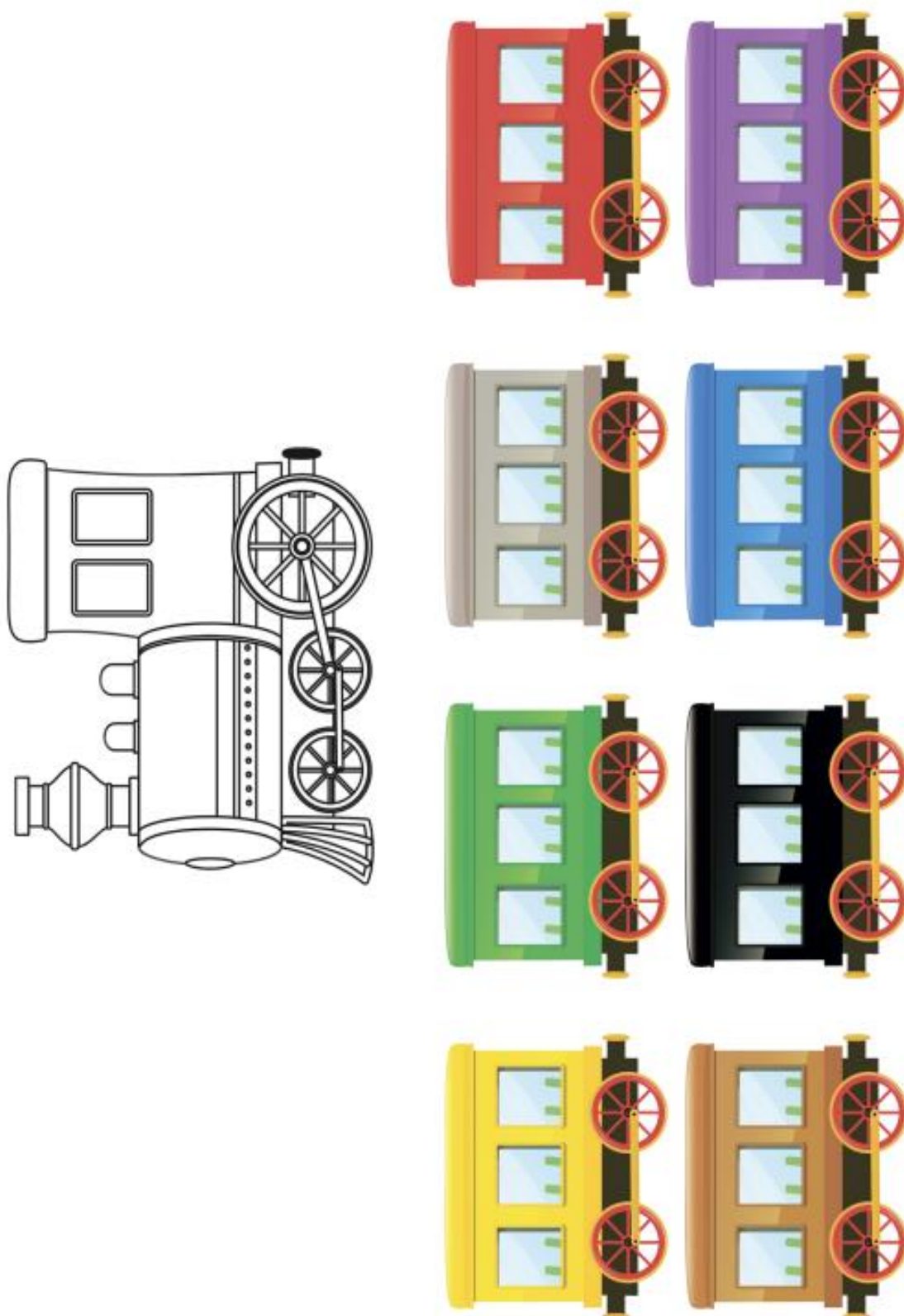

Стимульний матеріал «Парні картинки»

Стимульний матеріал до методики «Паровозик»

Вимірювальні шкали рівня психічного розвитку дитини

Прізвище, ім'я та вік дитини _____

Інструкція для експерта: з допомогою вимірювальних шкал оцініть рівень розвитку дитини за кожним компонентом та відмітьте, будь ласка, результат у колонці «Бали» обравши лише один, який відповідає досягненням (вмінням) дитини у даній сфері. Якщо Вам важко однозначно співвіднести своє уявлення про дитину з тим чи іншим пунктом вимірювальної шкали, то можна користуватися «граничними» оцінками: 0,5; 1,5; 2,5 тощо.

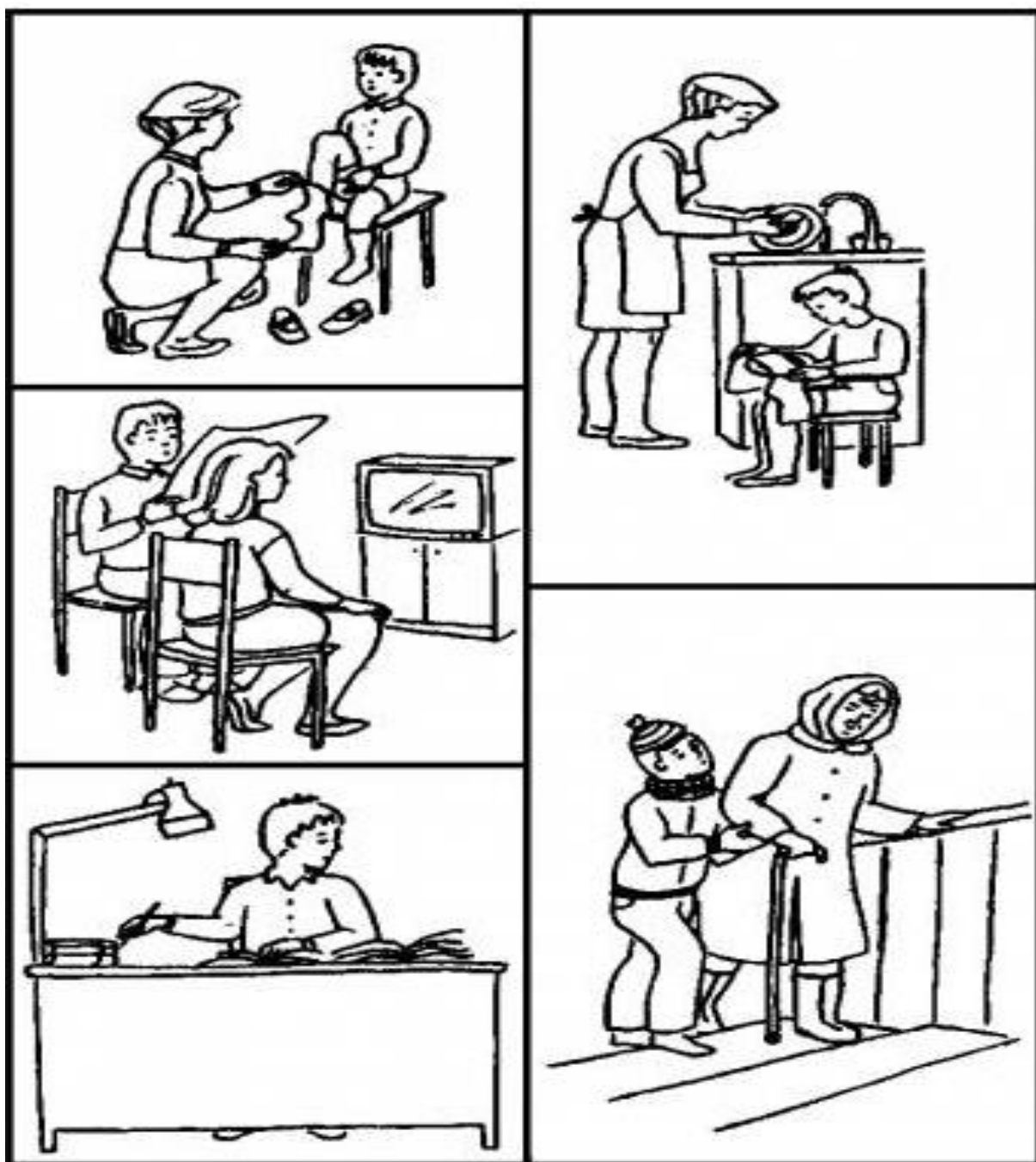
Збір даних є анонімним і конфіденційним, відповіді будуть оприлюднені лише у вигляді загальних статистичних результатів.

Компоненти	Бали
1. ВІДЧУТТЯ	
З помилками називає і розрізняє основні кольори спектра	1
Без помилок розрізняє і називає основні кольори спектра	2
Розрізняє відтінки кольорів спектра, але помиляється, називаючи їх	3
Розрізняє та називає кольори спектра і їх відтінки	4
Правильно описує кольорове оточення, використовує свої знання у зображувальній діяльності (малюванні)	5
2. СПРИЙМАННЯ	
При сприйманні нового намагається доповнити побачене дотиком	1
Сприймаючи нові предмети, не використовує безпосередній контакт із ними	2
Будує досить повний образ сприймання, але не розрізняє у ньому основного і другорядного	3
Виділяє у предметах, які сприймає, основні і другорядні елементи	4
Будує визначений і диференційований образ світу	5
3. ПАМ'ЯТЬ	
Запам'ятовує навчальний матеріал, який подається наочно	1
Механічно запам'ятовує навчальний матеріал, наданий у словесній формі	2
Запам'ятовує навчальний матеріал, виділяючи у ньому елементи, які виступають на перший план	3
Запам'ятовує навчальний матеріал, орієнтуючись у його змісті	4
Запам'ятовує навчальний матеріал, розуміючи його зміст	5
4. МИСЛЕННЯ	
Отримує нові відомості практично, без застосування мови	1
Практично вирішуючи пізнавальну задачу за допомогою мовлення, намагається осмислити її умови	2
Виконує пізнавальні дії з опорою на мовлення – засіб досягнення результату	3
Виконує дії на основі попередньо сформульованого плану	4
Вирішує пізнавальні задачі без прямого контакту із предметами	5
5. УЯВА	
Грає із предметами, враховуючи їх призначення	1

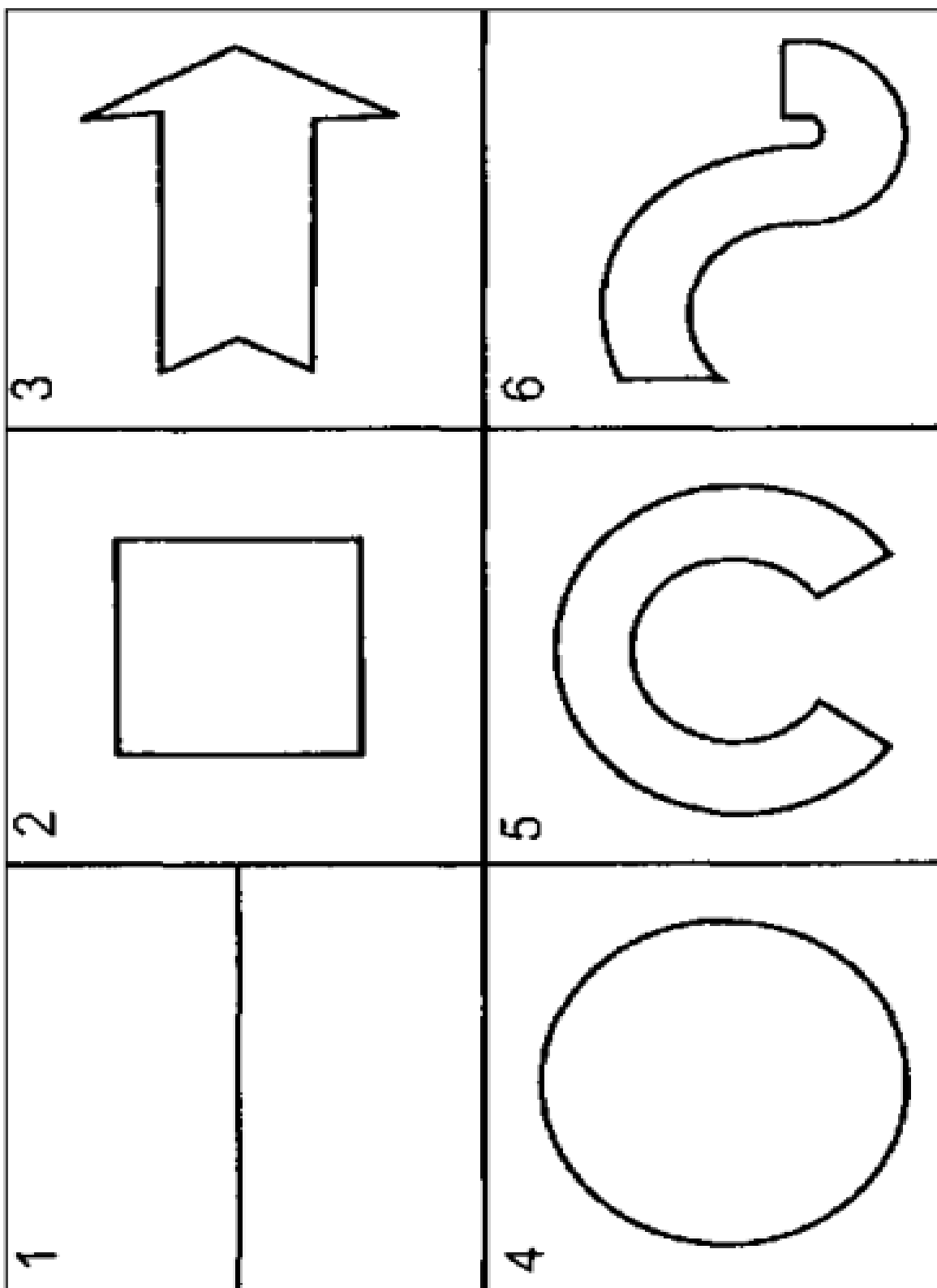
Під час гри заміняє реальні предмети символічними, орієнтуючись на їх подібність	2
У грі заміщає реальні предмети уявними, несхожими на них	3
Планує ігрові дії, знає, у що буде гратися	4
Створює нові образи та втілює їх у грі, малюнках, конструкціях	5
6. УВАГА	
На нетривалій час може зосередитися на предметах, які викликають цікавість	1
Під контролем дорослого виконує навчальні дії, які потребують зосередження	2
Після багатократної інструкції виконує навчальну дію, яка потребує зосередженості	3
За вказівкою дорослого виконує навчальні дії, які потребують зосередженості	4
При виконанні дії, яка потребує зосередженості, може відволікатися від сторонніх подразників	5
7. ГРА	
Виконує рольові дії з іграшками	1
Бере участь у сюжетно-рольових іграх, підкоряючись ініціативі інших дітей	2
Бере на себе визначену роль, яка відрізняється різноманітними ігровими діями	3
Роль, яку виконує дитина, відображає не тільки дії з дорослими, а й стосунки між ними	4
Дитина організовує ігри, стежить за дотриманням правил, виступає ініціатором покарання за їх порушення.	5
8. СПІЛКУВАННЯ	
Спонукає дорослого й однолітків до дій, просить про допомогу	1
Прагне досягнути поваги з боку дорослого, ображається на зауваження	2
Наслідує авторитетного дорослого, його слова, дії	3
Прагне до співчуття та взаєморозуміння з авторитетним дорослим	4
Виказує співчуття і взаєморозуміння, спілкуючись із дітьми	5
9. МОВЛЕННЯ	
Позначає словами предмети і явища	1
Володіє елементарним зв'язним мовленням, яке ще не виходить за межі безпосередньої ситуації	2
Мовлення виходить за межі безпосередньої ситуації, описує об'єкти, яких немає	3
Мовлення стає засобом планування та виконання ігрових та практичних дій	4
Володіє розгорнутим мовленням, яке передає і абстрактну інформацію	5
10. ЕМОЦІЇ	
Проявляє нестійку емоційну реакцію на ситуацію, яка безпосередньо її стосується	1
Співчуває персонажам казок, мультфільмів	2
Співчуває реальним людям.	3
Виявляє симпатію/антипатію до однолітків і дорослих.	4
Емоційно оцінює ситуацію, яка безпосередньо її не стосується	5
11. САМОСТІЙНІСТЬ	
Володіє гігієнічними навичками, одягається без допомоги дорослого	1
Без нагадування правильно діє у звичній ситуації	2
Після роз'яснень дорослого виконує доручення, які потребують самостійності	3

Самостійно застосовує вивчені засоби поведінки у нових ситуаціях	4
Користуючись довірою дорослого, проявляє самостійність у різноманітних ситуаціях	5
12.САМОРЕГУЛЯЦІЯ	
Діє під впливом ситуативних емоцій	1
У присутності авторитетного дорослого стримує свої безпосередні реакції	2
Діє, наслідуючи дії авторитетного дорослого, навіть за умови його відсутності	3
Може стримувати свої безпосередні бажання, імпульсивні дії	4
У ситуації вибору віддає перевагу тим діям, які відповідають вимогам дорослого	5

Стимульний матеріал до методики «Розкажи за малюнком»

Стимульний матеріал до методики «Виріжи фігури»

Стимульний матеріал до методики «Кому чого не вистачає?»

Методика визначення рівня розвитку вербального мислення

1. Яка тварин більша – кінь чи собака?
2. Вранці люди снідають. А ввечері?
3. Вдень на вулиці ясно, а вночі?
4. Небо блакитне, а трава?
5. Груши, сливи, яблука ... – це що?
6. Чому, коли їде , опускають шлагбаум?
7. Що таке Київ, Львів, Одеса?
8. Який зараз час доби? (ранок, обід, вечір)
9. Маленька корова – це теля. Маленька собака і маленька вівця – це?
10. На кого більше схожий собака – на кішку чи на курку?
11. Для чого потрібні автомобілю гальма?
12. Чим схожі один на одного молоток і сокира?
13. Що спільного між білкою і кішкою?
14. Чим відрізняються цвях і гвинт один від одного?
15. Що таке футбол, стрибки у висоту, теніс, плавання?
16. Які ти знаєш види транспорту?
17. Чим відрізняється стара людина від молоді?
18. Для чого люди займаються спортом?
19. Чому вважається погано, якщо хтось не хоче працювати?
20. Для чого на конверт необхідно наклеювати марки?

Карта соціального та емоційного розвитку дитини

Прізвище, ім'я та вік дитини

Інструкція для експерта. Прочитайте уважно пропоновані параметри соціального та емоційного розвитку дитини і до кожного з них оберіть лише одну відповідь (поставте будь-яку позначку біля обраної відповіді). Збір даних є анонімним і конфіденційним, відповіді будуть оприлюднені лише у вигляді загальних статистичних результатів

№	Параметри	Відповіді			
АДЕКВАТНІСТЬ ПОВЕДІНКИ, САМОКОНТРОЛЬ					
1	Поведінка адекватна ситуації	Завжди	Частіше за все	Зрідка	Поведінка неадекватна ситуації
2	Вміє слідувати вказівкам дорослого	Завжди слідує вказівкам дорослого	Частіше за все	Зрідка слідує, важко керована	Не приймає до уваги вказівки дорослого
3	Може керувати своєю поведінкою	Так	Частіше за все	Зрідка	Не може керувати своєю поведінкою
4	Реагує на позитивну оцінку своєї діяльності дорослими	Задоволена, збільшує продуктивну активність	Задоволена, подальша активність непродуктивна	Задовольняється досягнутим	Неадекватно реагує (ніяковіє, засмучується, не помічає)
5	Реагує на негативну оцінку своєї діяльності	Адекватно, прислухається, корегує поведінку	Прислухається, намагається щось виправити	Не помічає	Неадекватно реагує (радіє; проявляє агресію; замикається в собі)
6	Особливості активності: завжди активний, допитливий	Активність чергується з періодами відпочинку	Активна, але швидко втомлюється; або активна до настирливості	Занадто активна, підвищено збудлива	Млява, пасивна
7	Навички самообслуговування	В змозі обслуговувати себе сама повністю	В основному, обслуговує себе	Обслуговує себе зрідка	Пасивна, тільки приймає допомогу
ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ					
8	Вміє розуміти правила гри	Завжди розуміє однією з перших	Розуміє правила гри	Насилу розуміє правила гри	Не розуміє правила гри
9	Вміє приймати правила гри	Приймає правила і може контролювати інших дітей	Приймає правила, намагається слідувати, іноді порушуючи їх	Часто порушує правила	Не приймає правила гри

10	Може зайняти себе сама	Легко знаходить собі заняття як поодиноці, так і в групі	Включається в заняття інших дітей	Займає себе, спостерігаючи за іншими дітьми	Не може себе зайняти, пасивна або заважає іншим дітям
ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ З ДОРОСЛИМИ					
11	Соціальні зв'язки з дорослими:	Легко йде на контакт з дорослими	Вибірково, частіше йде на контакт	Вибірково, але частіше не йде на контакт	Важко йде на контакт
12	Прагне до спільної діяльності з дорослими	Так, завжди	Часто прагне	Недостатньо, зрідка	Ні
13	Приймає допомогу дорослого і керується нею в своїй діяльності	Так, завжди	Часто приймає	Недостатньо приймає, зрідка	Не приймає допомогу, не керується нею
14	Володіє «почуттям дистанції»	Так, завжди	Частіше, всього	Зрідка	Ні
15	Прихильність до когонебудь з дорослих	Є (до кого?)	«Липне» до всіх.	Боїться дорослих, плаче	Ні до кого не прив'язана, байдужа.
ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ З ДІТЬМИ					
16	Соціальні зв'язки з дітьми	Легко йде на контакт з дітьми	Вибірково, частіше йде на контакт	Вибірково, але частіше не йде на контакт	Важко йде на контакт
17	Вміє домовлятися з дітьми, ладнає з ними	Завжди	Часто	Зрідка	Не вміє
18	Віддає перевагу грі на одинці	Зрідка	Іноді	Часто	Завжди
19	Охоче бере участь в іграх, запропонованих іншими дітьми	Дуже охоче	Погоджується грати	Зрідка грає в ігри, вигадані іншими дітьми	Ніколи не грає в ігри, вигадані іншими дітьми
20	Намагається бути лідером в дитячому колективі	Завжди, і у неї виходить	Часто намагається, але не завжди вдало	Не претендує на роль лідера ні в чому	Відмовляється бути лідером, головним
21	Вміє переживати і співчувати (виключаючи конфліктні ситуації)	Так, допомагає іншому, жаліє його	Так, зрідка	Спостерігає за іншою дитиною	Сміється над дитиною, веде себе неадекватно
22	Конфліктність	Неконфліктна	Зрідка	Часто	Свідомо провокує конфлікти
23	Агресивність	Мирно уживається з дітьми	Зрідка і по суті	Часто	Виявляє фізичну агресію по відношенню до дітей і дорослих

ЕМОЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ

24	Переважає настрій	Бадьора, врівноважена, в основному, добра; незлопам'ятна, важко вивести з себе.	В основному, рівний настрій	Дратівливий, порушений. Поганий і гарний настрій затримується надовго.	Пригнічений. Млявий. Нестійкий, дуже часто змінюється з незначних приводів.
25	Виразність емоцій	Виражені добре все відтінки емоцій			Емоції на обличчі не висловлює, обличчя - застигла маска
26	Тривожність, страх нового	Низька тривожність. Активність і допитливість.	Середня, мобілізуюча тривожність	Висока тривожність, занепокоєння	Підвищена тривожність до порушень діяльності або вкрай низька тривожність, знижений інстинкт самозбереження
27	Лякливість	Ні	Може злякатися, але швидко заспокоюється	Досить сильно боїться чогось одного	Багато страхів
28	Плаксивість	Ні	Зрідка	Часто	Постійно «очі на мокрому місці», плаче з незначних приводів
29	Доброзичливість	Так	Часто	Зрідка	Ні
30	Життєрадісна і оптимістична	Так	Часто	Зрідка	Ні

**Методика визначення типу темпераменту дитини дошкільного віку
методом спостереження за дитиною (опитування педагогів)**

Хід проведення: пропонується відповісти на запитання, спрямовані на виявлення звичного способу поведінки дитини.

Текст опитувальника.

1. Як поводить себе дитина, якщо у неї виникає потреба діяти швидко?
  - а) легко включається в роботу;
  - б) активно діє;
  - в) працює поволі без зайвих слів;
  - г) діє несміливо, невпевнено.
2. Як реагує дитина на зауваження педагога?
  - а) говорить, що більше так не робитиме, але через якийсь час знову робить те саме;
  - б) не слухає і робить по-своєму, бурхливо реагуючи на зауваження;
  - в) мовчки бере до відома точку зору дорослого;
  - г) ображено мовчить, довго переживає.
3. Як розмовляє дитина з іншими дітьми у значущих для неї ситуаціях?
  - а) швидко, прислухаючись до висловлювань інших;
  - б) стрімко, пристрасно, нікого не слухаючи;
  - в) спокійно і впевнено;
  - г) з сумнівами, невпевнено, озираючись на інших.
4. Як поводить себе дитина в незвичній обстановці?
  - а) легко орієнтується, виявляє цікавість, активність;
  - б) буває збуджена, іноді дуже неспокійна;
  - в) уважно, ретельно розглядає все навколо;
  - г) бентежиться, соромиться.

Примітки до блок-схеми класифікації засобів ігрової діяльності дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання

1. Індивідуальні особливості

Вік: 1.1 – молодший дошкільний вік, 1.2 – середній дошкільний вік, 1.3 – старший дошкільний вік, 1.4 – змішана група, дошкільний вік (3–6 років), 1.5 – молодший–середній дошкільний вік (3–5 років), 1.6 – середній–старший дошкільний вік (4–6 років).

Індивідуально-типологічні особливості: 1.7 – холерик, 1.8 – сангвінік, 1.9 – флегматик, 1.10 – меланхолік.

Стан здоров'я та фізичний розвиток: 1.11 – основна група, 1.12 – підготовча група, 1.13 – спеціальна група.

Рухова активність: 1.14 – велика, 1.15 – середня, 1.16 – мала.

Фізична підготовленість: 1.17 – високий рівень, 1.18 – середній рівень, 1.19 – низький рівень.

Спосіб сприйняття інформації: 1.20 – візуали, 1.21 – аудіали, 1.22 – кінестетики.

Стать: 1.23 – для дівчаток, 1.24 – для хлопчиків, 1.25 – об'єднана група.

2. Специфіка засобів

Традиційні: 2.1 – за ступенем складності змісту гри, 2.2 – фізичні якості, що вимагають появи у грі, 2.3 – за характером моторної щільності або психофізичних навантажень, 2.4 – за руховими діями, 2.5 – за анатомічною ознакою, 2.6 – відповідність видам спорту.

Інноваційні: 2.7 – пальчикові ігри, 2.8 – сенсорно-рухові ігри, 2.9 – інтерактивні ігри, 2.10 – ігри з природним матеріалом, 2.11 – дидактичні ігри, 2.12 – інтелектуальні ігри, 2.13 – конструктивно-будівельні ігри, 2.14 – ігро-танці, 2.15 – ігро-фітнес, 2.16 – ігри з елементами східно-оздоровчих систем, 2.17 – ігрова психогімнастика, 2.18 – ігри з кольоротерапії.

Народні: 2.19 – драматичні, 2.20 – хореографічні, 2.21 – імітаційні, 2.22 – імпровізаційні, 2.23 – обрядові та звичаєві, 2.24 – історичної та соціальної спрямованості, 2.25 – з відображенням трудових процесів та побуту народу, 2.26 – ловітки, перебіганки, піжмурки, з атрибутами та предметами.

3. Умови проведення

Місце проведення: 3.1 – у приміщенні, 3.2 – на вулиці.

Сезонність: 3.3 – зимові, 3.4 – весняні, 3.5 – літні, 3.6 – осінні.

Час проведення в режимі ЗДО: 3.7 – ранковий, 3.8 – обідній, 3.9 – вечірній.

Ресурсне забезпечення: 3.10 – спеціальне, 3.11 – технічне, 3.12 – дидактичне, 3.13 – природне.

4. Характер організації

За суб'єктом організації: 4.1 – за ініціативою дорослих, 4.2 – за ініціативою дітей.

За кількістю: 4.3 – індивідуальні, 4.4 – парні, 4.5 – групові, 4.6 – колективні, 4.7 – масові.

За способом організації: 4.8 – фронтальний, 4.9 – груповий, 4.10 – поточний, 4.11 – змінний, 4.12 – індивідуальний, 4.13 – коловий.

5. Форми організації

Систематичний характер проведення: 5.1 – заняття з фізичної культури, 5.2 – фізкультурні паузи, 5.3 – фізкультурні хвилинки, 5.4 – прогулянки, 5.5 – ранкова гімнастика, 5.6 – функціональна гімнастика, 5.7 – гімнастика після денного сну.

Характер проведення залежить від додаткових чинників: 5.8 – самостійна рухова діяльність, 5.9 – домашні завдання, 5.10 – музичні заняття, 5.11 – заняття з плавання.

Невизначеність періодичності проведення: 5.12 – малі олімпіади, 5.13 – фізкультурні свята, 5.14 – дні і тижні здоров'я, 5.15 – фізкультурні розваги, 5.16 – пішохідні прогулянки, походи.

6. Цільово-змістова спрямованість

Оздоровча, освітня, виховна, розвивальна, корегувальна.

Приклади малих фольклорних жанрів

Заклички

«Вийди, вийди, сонечко, на дідове полечко, на бабине зіллячко, на наше подвір'ячко. Там ми граємо, тебе чекаємо».

***

«Сонечко, сонечко, глянь у віконечко,
Діткам маленьким з неба засяй».

***

«Весно, весняночко, ласкава панночко,
Гарними квітами, ніжними вітами,
Співом пташиним нас забавляй».

***

«Іди, іди, дощичку,
Зварю тобі борщичку,
Тобі каша, мені – борщ,
Щоб густіший падав дощ».

Зазивалки для збору дітей на гру

Нумо, нумо, дітвора.
Біжіть швидше до двора –
Починати гру пора!

***

Оду-ду, оду-ду,
Знаю я цікаву гру!
Гей, біжіть усі сюди,
Пристаємо до гри.

***

Любі хлопчики й дівчатка
Годі всім байдикувати
Йдіть-но, будемо ми грати.

***

Діти-квіти, діти-квіти,
Нащо вдома вам сидіти.
Краще йдіть усі сюди,
Приєднайтеся до гри.

Зговірки для розподілу на команди

Що ти вибираєш?

Гороху мішок

Чи масла горщок?

Коня підкувати

Чи двір

Підмітати?

***

Кого в гості запросити?

Таргана вусатого

Чи кішку волохату?

Кролика прудкого

Чи зайця рудого?

***

Зелену капустину

Чи велику морквину?

***

Пташку-щебетушку

Чи мишку-шкряботушку?

***

Вишиту сорочку

Чи рябеньку квочку?

***

Бджілку, що мед збирає,

Чи ведмедика,

Що його полюбляє?

***

Що тобі подарувати?

Солодку грушку

Чи м'яку подушку?

Яскраве намисто

Чи бублика з тіста?

***

Що тобі дати?

Цукру кусочок

Чи хліба шматочок?

Лічилки для вибору ведучого

Раз, два, три, чотири, п'ять –
 Вийшов зайчик погуляти.
 Як нам бути, що робити?
 Треба зайчика зловити.
 Будем знову рахувать,
 Раз, два, три, чотири, п'ять.

***

Котилася торба
 З високого горба,
 А в тій торбі –
 Хліб-паляниця.
 Кому доведеться,
 Той буде жмуриться.

***

Ой ти, коте Марку,
 Ходиш по ярмарку,
 Не купуєш, не торгуєш,
 Тільки робиш сварку.

***

Печу, печу хлібчик
 Дітям на обідчик.
 Більшому – більший,
 Меншому – менший,
 Шур у піч!

***

Бігли коні під мостами
 З золотими копитами.
 Треба стати погадати,
 Що тим коням їсти дати.

***

Бігла лялька
 Коло ковалька.
 В семи кожухах,
 В трьох капелюхах,
 В небо гляділа –
 Злетіти хотіла.

Попіл, попіл, попільниця,
А де ж наша зозулиця?
Понад морем літала,
Синім оком кивала.
А ти, киве, не кивай,
А ти з міста утікай!

***

Йшла Маринка
На стежинку,
Загубила там корзинку,
А в корзині паляниця,
Хто її з'їв, тому жмуриться.

***

Пристаємо до гри:
М'яч один, а нас аж три.
Грав я сам і грав удвох,
А тепер пограймо втрюх!

***

З українських діточок
Невеличкий наш гурток.
Сходимося тут щодень
Для забави, співанок.

***

Поколело, покотило,
По дорозі волочило
Сонце, місяць і зірки,
На кілочку вийдеш ти!

***

Няв, няв, няв,
Хто так гучно закричав?
Раз, два, три,
Це, напевно, будеш ти!

***

Пливе качка по воді,
Несе яйця золоті,
По одному золотому,
А ти, качко, йди додому.

Промовки

Один, два, три, чотири, п'ять,
 Стали в пари ми кружлять,
 Накружляли, розійшлися,
 Ні на кого не дивися!

***

Діти, діти, дітвора,
 Всі виходьте із двора,
 Хто не заховався,
 Той кричить «Ура»!

Мирилки

Мир – миром,
 Пирого з сиром,
 Вареники в маслі
 Ми друзі класні!

***

Тобі яблучко, мені – грушечка,
 Не сварімося, моя душечко!
 Тобі яблучко, мені – зернятко,
 Не сварімося, моє серденько!

***

Битися – не билися,
 Трохи посварилися,
 Потім посміялися,
 Друзями zostалися.

***

Дай скоріш мізинчик свій,
 Зачеши його за мій.
 Мізин, мізин, мізинець –
 Помирив нас, молодець!

Приклади рекомендованих народних ігор

«Коти»

Діти стають у коло і лічать лічилку, вказуючи пальцем на кожного. На кого випаде в лічилці, той виходить з кола, а хто залишиться останній – той носитиме «коти» (палички). Коти дають у руки дитині, зав'язують очі і, взявши вдвох попід руки, ведуть й повертають то в один бік, то в другий, щоб втратив орієнтацію, і запитують:

- Крутяться журавлі?

- Крутяться.

- Крутімося й ми.

Крутять знову і ведуть далі:

- Клади два коти.

Кладе і ведуть ще далі, знову крутять і ведуть.

- Клади три коти.

- Клади одного кота.

Так разносять усі шість-вісім. Потім приводять на попереднє місце, розв'язують очі і посилають шукати котів. Тоді вибирають іншого носити коти.

«Сірий кіт»

Гравці стають у ряд один за одним, узявшись ззаду за пояс, ходять у різних напрямках, і прямо, і по колу. У цей час, коли ходять, «сірий кіт», тобто гравець, який стоїть першим і усіх водить, запитує:

- А є щурі у стозі?

Ті гравці, що стоять у ряду останніми і називаються «щурами», відповідають:

- Є.

- А не бояться кота?

- Ні.

- Ой, як кіт вусами поворушить, то всіх щурів подушить.

З цими словами кіт ловить щурів. Кого піймає, той стає котом, а кіт – щуром.

«Квочка»

У цю гру грати найкраще напровесні, коли вперше випускають квочку з курчатами надвір. Забивають в землю кілочок, прив'язують мотузок до кілочка; хтось із дітей стає за квочку і, взявшись за кінець мотузка, під приспів:

«Ходить квочка
Коло кілочка,
Водить діток,
Дрібних квіток».

Діти-квіти: «Квок», – ходить по колу. Після слів: «Діти-квіти: «Квок» – усі розбігаються хто куди, а квочка, ловить їх та збирає докупки.

«Бджілки»

Діти – «бджілки» сидять у двох-трьох «вуликах» (викладеного зі шнура). Перед «вуликами» натягнуто шнура на висоті 50 см. Навколо майданчика (у залі) на стільцях покладено квіти. На слова вихователя:

«Бджілки в поле захотіли
І знялися й полетіли.
Чути пісеньку таку:

«Джу-джу-джу, джу-джу-джу!» – вилітають бджілки із «вулика», підлазять під шнур і з гудінням «літають» майданчиком (залою).

На слова вихователя: «На квіточки бджілки сідають, мед пахучий збирають» – діти підходять до квіточок і присідають.

Вихователь продовжує:
«Бджілки наші все літають,
На квітках нектар збирають».

Діти бігають, присідають. Ця вправа – біг та присідання повторюється 4–5 разів.

На слова вихователя:

«Знов присіли, озирнулись,

І у вулик повернулись!» – діти швидко повертаються на свої місця. Вихователь називає, яка «бджілка» найшвидше «прилетіла».

«Миші в коморі»

Діти сидять на стільцях або лаві з одного боку залу (майданчика). Це «миші» сидять у своїх «нірках». На протилежному боці натягнуто шнур на висоті 40–50 см – це «комора». Збоку майданчика стоїть «кіт» (вихователь). Він «засинає», а «миші» в цей час біжать до «комори». Вони нахиляються і пролізають у «комору», намагаючись не зачепити шнур. «Кіт» прокидається, нявчить і починає ловити «мишей», які швидко повертаються до своїх «нірок».

Вказівки до гри. Після того як «миші» сядуть на свої місця, «кіт» ще раз проходить по залу (майданчику), ніби шукає «мишей», а потім повертається на своє місце. Спочатку підказує дітям, як тихо бігати й підлізати під шнур, не торкаючись руками підлоги.

«Кішка і кошенята»

Поділити дітей на три підгрупи. Одна з них – «кішки», решта – «кошенята». Кожна «кішка» з двома «кошенятами» сідає на відокремлених трьох стільчиках перед дугою та обручем, прив'язаним до стояка (стільця) на відстані 1,5–2 м одне від одного. «Кошенята» підлізають по черзі під дугу, пролазять в обруч і стрибають кілька разів на обох ногах. За сигналом вихователя «кішки» починають нявкати. «Кошенята» повертаються в свої «хатки» (стільці). При повторенні гри діти міняються ролями.

Вказівки до гри. Спочатку краще проводити гру тільки з підгрупою. Назвати дітей, які правильно виконали всі завдання і першими повернулися на свої місця.

«Кролики»

З одного боку кімнати півколом розставлено стільці, сидіннями всередину. Це клітки «кроликів». З іншого боку – будинок «сторожа». Посередині розташована галявина, на яку «кроликів» випускають гуляти. Діти (по двоє або по троє) стають позаду стільців, за вказівкою вихователя вони сідають навпочіпки – «кролики» сидять у клітках. Вихователь – «сторож» підходить до кліток і випускає «кроликів» на галявину. Діти проповзають під стільцями, а потім стрибають, просуваючись уперед усією галявиною. За сигналом

вихователя «Біжить у клітки!» «кролики» повертаються на свої місця, знову проповзаючи під стільцями.

Вказівки до проведення: вихователь має стежити за тим, щоб діти, проповзаючи під стільцями, намагалися не зачіпити їх спинами.

«Повінь»

Завдання гравцям: вибрати вартівника; стати в коло, присісти й вдавати, що всі, крім вартівника, сплять; за сигналом вартівника «Повінь!» швидко стати на підвищення від землі (на камінь, драбину, бордюр, сходи, дерево, дерев'яну дошку тощо); бути спритними, швидкими, намагатися втекти від вартівника.

Завдання вартівнику: ходити всередині кола, співати, поки всі сплять; потім оголосити, що настає повінь, голосно сказавши слово «Повінь!»; бути уважним та спритним; спіймати когось із гравців під час пошуку ним порятунку від повені.

Правила гри: за межі ігрового майданчика не вибігати.

«Горобці-стрибунці»

Частина дітей (5–6) – «горобці-стрибунці» стоять у «гніздечку» (намальованому колі діаметром 2 м), решта дітей сидять по краю майданчика.

На слова вихователя:

«Чом сіренькі горобчики

Зажурились, засмутились?

Горобчики, диб, диб, диб,

Сіренькі, стриб, стриб, стриб!»

Діти – «горобчики» на слова «диб, диб, диб» і «стриб, стриб, стриб» стрибають на обох ногах.

На слова вихователя:

«Не журіться, горобчики,

Потанцюйте, поскачіть,

Горобчики, диб, диб, диб,

Сіренькі, стриб, стриб, стриб!» – «горобчики» знову стрибають. Після завершення другого куплету «горобчики» переступають межі свого «гніздечка»

та йдуть у напрямку до дітей. Діти, перед якими вони зупиняються, підходять до «гніздечка», а «горобчики» сідають на їхні місця.

«Кізонька»

Діти стоять у колі, одна дитина – поза колом. Це «кізонька».

Вихователь: «Просить їсти кізонька».

Кізонька: «Меее!».

Вихователь: «Шукає кізонька травиці».

Кізонька: «Меее!».

Діти з вихователем (разом):

«Кізонько, кізонько,

Приходь в наш садок.

Кізонько, кізонько,

Багато в нас діток».

Кізонька (заходячи в коло): «Меее!».

Діти (беручись за руки та йдучи по колу праворуч):

«Тебе ми всі запрошуємо.

Так, так, так!

Нарвемо трави хорошої.

Так, так, так!».

Діти після слів «трави хорошої» зупиняються і на слова «Так, так, так!» – удають, що рвуть траву.

Кізонька: «Меее!».

Діти (беручись за руки та йдучи по колу ліворуч):

«Тебе ми нагодуємо.

Так, так, так!

Травою почастиємо.

Так, так, так!».

На слова «Травою почастиємо» діти звужують коло, на «Так, так, так!» наближаються до «кізоньки», простягають руки, удаючи що годують її.

Діти (розширюючи коло):

«Кізонько, кізонько,
 Приходь у наш садок,
 Кізонько, кізонько,
 Багато в нас діток».

Гра повторюється з новою «кізонькою».

Рекомендації до гри: вихователь стоїть у колі поруч із дітьми і стежить за виконанням дій. Для підсилення емоцій вихователь може брати будь-кого з кола, щоб «кізонька» його доганяла, або діти кажуть: «Кізонько, кізонько, дожени нас!» – самі втікають, а «кізонька» їх ловить.

«Глечики»

Діти стають в коло. Ведучий (вихователь) стає в його середину та відбиває м'яч долонею від землі і читає вірш:

«Я глечик впустив (а),

І об підлогу його розбив (а).

Один два три –

Його, (вимовляється ім'я будь-якого учасника), лови».

Після цих слів ведучий ще раз б'є м'ячем об землю, а названий гравець повинен підхопити від землі м'яч. Якщо він не зуміє цього зробити, то стає наступним ведучим.

«Вовк і козенята»

Діти удають «козенят» і вільно ходять майданчиком – гуляють.

Вихователь:

«Добре козенятам

На лужку стрибати,

Гратись, борюкатись,

Ріжки наставляти».

Діти підстрибують, піднімають пальці рук до лоба, удаючи, що мають ріжки.

«Грається малеча, і дзвінке

Всюди, всюди чути: «Мее!».

Діти присідають і прислухаються. Вихователь продовжує:

«Десь близько ходить вовк-хижак,

Клацає зубами він отак».

З'являється «вовк» і проходить близько від «козенят». На останній рядок діти підводяться, а «вовк» починає їх ловити.

«У річку гоп!»

Дві шеренги стоять одна проти одної на відстані півтора-два метри.

Вихователь дає команду:

- У річку, гоп! – всі біжать вперед.

- На берег, гоп! – всі біжать назад. Часто вихователь повторює однакову команду кілька разів. В такому випадку всі повинні стояти на місці.

Наприклад:

- У річку, гоп! – всі біжать вперед.

- У річку, гоп! – всі стоять на місці.

Хто біжить назад, – вибуває з гри. Гра продовжується доти, поки в одній з шеренг не вийде останній гравець.

«Відгадай, звідки дзвоник лунає»

Діти стоять у колі. Вони промовляють слова разом із вихователем і рухаються по колу.

«Дзень, дзелень! – дзвінок дзвенить,

Хоче діток запросить

В гру веселу з ним грати,

Посміялись, пострибати.

Діти, очі затуліть і скажіть:

Де дзвенить?».

Потім діти затуляють очі руками і прислухаються. Вихователь дзвенить дзвіночком у різних кутках кімнати, а діти відгадують, з якого боку дзвенить.

«Їду, їду»

Обирається «Вершник». Для всіх інших дітей малюють крейдою на долівці невеличкі кружальця, які можна розмістити в коло або розкидати в різних місцях кімнати на значній відстані один від одного.

Діти, взявшись за руки, ходять у колі то в один, то в другий бік (або рядком з різними зигзагами та поворотами) й співають пісню:

«Їду, їду, батіжком коня підганяю,
На вороному коні вітра доганяю.
Як проїхав чисте поле, мусив з коня злізти,
І коневі вороному мусив дати їсти».

Під пісню «Вершник їздить» по кімнаті на «коні». По закінченню пісні «Вершник» стає на якесь кружальце, решта учасників розбігаються по кімнаті, кожен шукає вільне кружальце, щоб стати на нього. Хто залишається без кружальця, той бере паличку («коня») і батіжок у колишнього «Вершника», виходить на середину кімнати, і гра починається спочатку.

«Іваночку, покинь схованочку»

Обирається «Іванко». Повертається до стіни обличчям. Діти стають гуртом і промовляють:

«Іваночку, Іваночку,
Покинь свою схованочку.
Раз, два, три – кого хочеш,
То злови».
Діти тікають, Іванко їх ловить.

«Розлилися води»

Діти стають у коло, водять хоровод та співають пісню під акомпанемент:

«Гей! Діти-квіти, весна-красна, зілля зелененьке.
Ку-ку, ку-ку, ку-ку, ку-ку.
Що в першому броді зозуленька кує.
Гей! Діти-квіти, весна-красна, зілля зелененьке.
Ку-ку, ку-ку, ку-ку, ку-ку.»

Що в другому броді соловей щебече.

Гей! Діти-квіти, весна-красна, зілля зелененьке.

Тьох-тьох, тьох-тьох, тьох-тьох, тьох-тьох.

Що в третьому броді сопілонька грає.

Гей! Діти-квіти, весна-красна, зілля зелененьке.

Ду-ду, ду-ду, ду-ду, ду-ду.

Зозуленька кує, бо літечко чує.

Гей! Діти-квіти, весна-красна, зілля зелененьке.

Ку-ку, ку-ку, ку-ку, ку-ку.

Соловей щебече, садки розвиває.

Гей! Діти-квіти, весна-красна, зілля зелененьке.

Тьох-тьох, тьох-тьох, тьох-тьох, тьох-тьох.

Сопілонька грає, на грання скликає.

Гей! Діти-квіти, весна-красна, зілля зелененьке,

Ду-ду, ду-ду, ду-ду, ду-ду».

«Бабуся та кошенята»

Вихователь вносить скриньку:

- Ой, яка цікава скринька! А що у ній лежить? (клубочки різнокольорові, хусточка, окуляри). А ще тут маски котяток. Хочете бути котятками?

- А я буду бабусею! Ось одягну хустинку, окуляри, кошичок візьму.

Вихователь-бабуся:

«В гості до діток я піду і кошичок віднесу.

А лежать у ньому клубочки різнокольорові.

Я в куточку посиджу і шкарпетки пов'язу.

Посиділа, пов'язала і тихенько задрімала!».

«Бабуся» розсипає по підлозі клубочки і прокидається.

На слова: «Раз, два, три, клубочки збери».

Вихователь-бабуся: «Ой, дітки, клубочки я розсипала! Допоможіть старенькій бабусі клубочки зібрати!».

Діти збирають червоні клубочки – в червону баночку, сині клубочки – в синю, жовті клубочки – в жовту, зелені клубочки – в зелену (діти збирають і розкладають клубочки).

- Спасибі, дітки, мої кошенятка, розклали клубочки, допомогли бабусі!

«Піжмурки»

Насамперед визначають, кому жмуритись, а кому ховатися; а це роблять так: сідає один із гравців на землю і виставляє коліно, на яке всі гравці кладуть по одному пальцю, і той, що сів, кладе свій палець і говорить:

«Котилася торба
З великого горба,
А в тій торбі
Хліб, паляниця,
Кому доведеться,
Тому і жмуриться».

На чий палець упаде останнє слово, той і повинен ховатись. Так промовляють ці слова, аж поки не залишиться один гравець, який і повинен жмуритися. Останній у цій лічбі закриває очі та обличчя руками. Всі ховаються. Той, що жмуриться, запитує: «Чи вже?». Коли ж не почує ні від кого відповіді, встає і починає шукати. Кого першого він знайде, той і жмуриться.

«Чий вінок краще»

Діти розподілені на дві групи. Кожна група стає в коло. На слова або пісню вихователя:

«Візьмемося за руки,
Підемо на луки,
Там сплетемо віночок,
Станемо в таночок».

Діти беруться за руки і йдуть по колу ліворуч. На останні рядки зупиняються, піднімають руки догори. Вихователь у цей час промовляє:

«Чий найкращий вінок,
Той піде у танок».

Діти швидко опускають руки на плечі своїм сусідам. Вихователь відзначає, в якому колі діти швидко поклали руки на плечі і дотримують форми кола. Діти з відзначеного кола танцюють, а решта дітей плескає в долоні.

«Огірочки»

Діти беруться за руки, витягуються в одну лінію. Передні завертаються до задніх, ніби в'ються. Двоє останніх піднімають руки, а всі проходять попід руками, співаючи:

«Ой вийтеся, огірочки.

Та в зелені пуп'яночки.

Грай, жучку, грай.

Тут тобі край.

Ходить жучок по жучині,

А жучина по деревині.

Грай, жучку, грай,

Тут тобі край.

Дайте, хлопці, околота,

Повезем жучка в болото.

Грай, жучку, грай,

Тут тобі край.

Жучок плаче у болоті,

Дівки скачуть у золоті.

Грай, жучку, грай,

Тут тобі край.

Чи ти, жучку, носика не маєш,

Що ти, жучку, різко не граєш?

Грай, жучку, грай,

Тут тобі край».

Вказівка: стежити, щоб діти ходили ритмічно.

«Подоляночка»

Діти беруться за руки й ходять по колу, у колі стоїть подоляночка. Діти співають, а подоляночка робить усе те, що вони співають:

«Десь тут була подоляночка,
 Десь тут була молодесенька.
 Тут вона стала,
 До землі припала,
 Личка не вмивала,
 Бо води не мала.
 Ой встань, встань, подоляночко,
 Омий личко, як ту скляночку,
 Візьмися в бочки, –
 За свої скочки,
 Підскочи до раю,
 Бери сестру скраю».

Подоляночка вибирає когось із кола, і той стає на її місце.

«Гра в хусточку»

Посередині кімнати або майданчика поставлено два стільчики спинками один до одного. На одному стільчику квітка, це – «садок». Діти стоять колом. Одна дитина з хусточкою в руках стоїть біля квітки. На слова вихователя:

«Галя по садочку ходила,
 Хусточку біленьку загубила,
 Ходить по садочку, блукає,
 Хусточку біленьку шукає».

Діти йдуть по колу вліво. Галя ходить всередині кола біля квітки. На слово «загубила» залишає хусточку на стільчику біля квітки, сама переходить на другий бік, до сидіння стільчика, вдає, що шукає хустинку. Потім сідає на стілець, на слова:

«Не журися, Галю, серденько.
 Ми знайшли хустинку біленьку.
 У садочку, біля малини,

Під зеленим листком тернини».

Діти йдуть по колу вправо і зупиняються. Одна дитина, визначена вихователем, підходить до квітки, бере хустину і показує: «Ти, Галя, хустину не шукай. Хто знайшов – відгадай!». Якщо Галя відгадає голос дитини, вони міняються місцями. Гра повторюється.

«Мак»

Діти утворюють коло, один-два кроки один від одного. Всередині – дівчинка, що починає рухи. Усі співають:

«Ой на горі льон,
А в долині мак,
Мої любі сусідоньки,
Просимо вас, голубоньки,
Зробіть ось так: «Гу».

При словах «Ой на горі льон» роблять декілька кроків вправо, «А в долині мак» – кілька кроків вліво й затримуються на місці, пильно дивлячись на дитину посеред кола. На слові «просимо» виконують легкий поклін, «зробіть ось так» – виконують рух, що його започатковує дитина посередині кола.

Співаночку співають досхочу, тільки за кожним разом при словах «зробіть ось так» виконується інший рух (беруться за руки, присідають, підіймають руки вгору, беруться в боки, пританцювують тощо), під кінець гри замість слів «зробіть ось так» співають «загукайте враз» і гукають «Гу».

«Вовк і кози»

Вихователь креслить дві лінії на відстані півметра одна від одної. Це рів, де причаївся «вовк». Решта дітей – «кози». Кози стрибають через рів, а вовк намагається їх упіймати. Як упіймає кількох, вибирають іншого вовка і знову починають стрибати.

«Гречка»

Усі діти стають у колону. Кожен згинає ліву ногу в коліні і тримає її лівою рукою. Праву руку кладе на плече гравцю, що стоїть попереду. Зоставшись на одній нозі, починають одночасно стрибати в певному напрямку, приспівуючи:

«Ой, чук, гречки,
 Чорні овечки,
 А я гречки намелю,
 Гречаників напечу».

Якщо стомилися, стрибки виконують іншою ногою.

«Мисливці і зайці»

Вибирають одного або двох «мисливців», які стають з одного боку майданчика, решта дітей – «зайці». Вони сидять у своїх «нірках», розташованих із протилежного боку майданчика. «Мисливці» обходять майданчик і вдають, що шукають «зайців», потім ідуть на свої місця, ховаються за «деревами» (стільцями).

На слова вихователя:

«Зайчик плиг-скок,
 Плиг-скок у зелений лісок».

«Зайці» виходять на майданчик і стрибають. На слово «Мисливець», «зайці» тікають до своїх «нірок», один із «мисливців» цілиться м'ячем їм під ноги і в кого влучить, того забирає з собою. «Зайці» знову виходять у ліс, і «мисливець» ще раз полює на них. У разі повторення гри обирають нових «мисливців».

Вказівки. «Мисливці» кидають м'яч лише під ноги «зайцям». М'яч піднімає той, хто його кинув.

«Курочка і горошинки»

Обирають двох «курочок» і 3–4 «горошинки», інші діти стають у коло, взявшись за руки. За сигналом вихователя: «Горошинки покотилися» – «горошинки» розбігаються, вбігають у коло, підлізаючи під руки дітей, і вибігають з нього. «Курочки» намагаються спіймати «горошинки». Гра закінчується, коли переловлять усіх «горошинок», її повторюють із новими «курочками» і «горошинками».

«Горобець»

Діти стають колом, а на середині – «горобець». Коло швидко рухається, всі співають, плескають у долоні:

«Киш, киш, горобець,

Не клюй конопелець,
Мої конопельки,
Дрібні зелененькі,
У вірчики в'ються,
Самі не беруться:
Братся не даються».

«Горобець» кидається до дітей, які утворили коло, вони розбігаються, поки він когось зловить. Тоді, кого спіймано, стає «горобцем». Гра починається спочатку.

«Дрібушечки»

Діти стають у коло й, узявшись за руки, ходять то в один, то в другий бік, співаючи:

«Дрібу, дрібу, дрібушечки, наїмося петрушечки:

Диб, диб до води, наїлися лободи.

Дрібу, дрібу, дрібушечки, погубили черевички:

Туди, сюди до води, шу, шу, шу, шу он – туди!».

У середині кола пара або обидві пари дітей крутяться вправо та вліво, міцно тримаючись навхрест. Тіло вигинається дещо назад, ступні ніг разом, ноги в колінах зігнуті.

Пізніше на середину кола по черзі виходять інші пари. Можуть одночасно крутитися дві пари дітей. Тоді одна пара тримається за руки навхрест зверху, а друга – знизу.

«Пташки і кіт»

Діти – «пташки» стоять у великому колі. Посередині кола на стільчику сидить «кіт» і вдає, що спить.

Вихователь промовляє:

«Білий котик спить на лаві

Серед нашого двора.

Прилетіли пташенята.

Та як крикнуть раптом....».

Діти, узявшись за руки і ступаючи дрібним повільним ритмічним кроком, разом із вихователем звужують коло, зупиняються пліч-о-пліч. Вони дружно проговорюють: «Кра!». «Кіт» прокидається і кричить: «Няв!». Діти – «пташки» тікають у різні сторони, а «кіт» ловить їх. Гра повторюється з іншим «котом».

«Не наступи на купинку»

На підлогу ставлять у 2–3 ряди кілька кубиків «купинки» (5–6) на відстані 1 м один від одного. Двоє-троє дітей одночасно проходять на другий бік залу (майданчика), переступаючи через кубики і не наступаючи на них. Потім вправу виконує інша підгрупа дітей.

Вказівки. Нагадати, щоб діти, переступаючи через кубики, вище піднімали ноги. Під час повторення гри кількість кубиків можна збільшити і запропонувати прискорити темп ходьби.

«Відгадай, хто підходить»

Гравці стоять півколом. Спиною до гравців стає ведучий. Один із гравців підходить до ведучого, торкається його плеча. Ведучий швидко обертається, щоб помітити, хто з гравців до нього підходив. Якщо відгадає, то вони міняються місцями. Якщо ні, то до нього підходить другий гравець тощо.

Правила гри:

- 1) гравець підходить до ведучого тихенько;
- 2) не можна підказувати ведучому.

«Лисичка»

Діти беруться за руки, роблять велике коло, а посередині стоїть «лисичка». Діти йдуть по колу і співають:

«Ходить лисичка по бору, по бору,

Рве траву-лебеду.

І хто рве, хто нарве,

В оберемочки кладе.

Оце лиска, оце відьма,

Іди геть від мене!».

«Лисичка» виштовхує одну дитину, і так, поки не повиштовхує всіх. Коли залишається двоє, то не пускають «лисичку», але вона виривається й тікає, її всі наздоганяють. Хто спіймає, той стає «лисичкою».

«Квач»

Діти стоять у різних кінцях майданчика. Одну дитину обирають квачем, їй дають кольорову стрічку, і вона стає посередині майданчика. На слово вихователя «Лови!» діти розбігаються, а квач намагається когось наздогнати (доторкнутися рукою). Той, до кого він доторкнувся, відходить убік. Гра закінчується, коли квач зловить трьох-чотирьох дітей (за домовленістю). Потім вихователь призначає «квачем» найспритнішу дитину, яку жодного разу не спіймали.

Вказівки. Спійманим вважається той, до кого «квач» доторкнувся рукою; спійманий відходить убік. Якщо «квач» протягом 30–40 с не може нікого зловити, слід призначити іншу дитину.

«Пастух і вовк»

Вибирають «пастуха» і «вовка», решта дітей – «вівці». З одного боку майданчика креслять коло – «кошара для отари», а на протилежному – «пасовисько». Збоку майданчика – «лігво вовка». «Пастух» жене «овець» у «поле», де «вівці» розбігаються, стрибають, «пасуться». На слова вихователя: «Тікайте від вовка!» «вівці» тікають у свою «кошару». «Вовк» ловить «овець», а «пастух» захищає їх. Пійману «вівцю» «вовк» відводить до себе в «лігво». Гра закінчується, коли у «вовка» певна кількість «овечок» (за умовою).

«Панас»

Одному з дітей зав'язують хусткою очі й говорять:

«Панас, Панас!

Не лови нас.

На тобі коробочку груш

Та мене не ворущ!».

При цьому діти розбігаються. Панас ловить.

Правила гри. Якщо «Панас» когось упіймав, то міняється з ним ролями, і гра починається спочатку.

«Хустинка»

Гравці сідають у коло. Одна дитина бігає поза колом із хустинкою і кладе її одному з гравців за спину. Ця дитина повинна почути, взяти хустинку й бігти за тією, що кинула хустинку. Якщо наздожене, то ця дитина сідає у коло. Гра повторюється.

«Горюдуб»

Усі стають по двоє – пара за парою. Один – «горюдуб» – попереду на віддалі й співає: «Горю, горю, палаю, кого захочу, спіймаю. Раз, два, три! Біжіть!». Перша пара біжить до «горюдуба» і, розірвавши руки, намагається оббігти його з двох боків і знов з'єднатися.

Якщо «горюдуб» когось упіймав, то стає із ним позаду всіх, а хто залишився без пари – стає «горюдубом».

Правила гри. Бігти не можна раніше умовного сигналу і неодмінно треба оббігти «горюдуба». «Горюдуб» не повинен озиратися назад.

«День і ніч»

Посеред майданчика проводять лінію, по обидва боки від неї – у 20-30 кроках – відмічають два «городи». Гравці діляться на дві групи; одна – «день», друга – «ніч». Стають на відстані 1 м від середньої лінії, через 2 кроки один від одного. Проти кожної групи – домівка суперника.

Коли всі стали на свої місця, ведучий кидає жереб – дощечку, пофарбовану з одного боку в чорне. Якщо вона впаде білим догори, ведучий голосно кричить: «День». Гравці групи дня повертаються й, перебігаючи між гравцями ночі, швидко біжать до свого боку. Ті біжать за ними й намагаються їх зачепити. Той, кого зачепили, переходить у групу ночі. Ведучий знову кидає жереб, і гра триває. Перемагає та група, де більше спійманих гравців.

Правила гри:

- 1) забороняється бігти додому раніше, ніж ведучий дасть сигнал;
- 2) зачіпати гравців за межею «городу» не можна;
- 3) не дозволяється повертатися назад, коли гравці перебігають до свого «городу»;

4) доганяти втікачів можна тільки тоді, коли вони перебіжать усі повз суперника;

5) під час повтору гри всі гравці стають біля середньої лінії.

«Кіт і миша»

Діти беруться за руки й стають у коло (танок), а двоє – «кіт» (хлопчик) і «миша» (дівчинка) – усередині. Коли «танок» піднімає руки вгору, «миша» тікає від «кота». А коли «кіт» намагається проскочити за «мишею» – руки опускаються.

«А до нори, миша, до нори,

А до золотої комори.

Мишка у нірку,

А котик за ніжку:

Ходи сюди!

А що ж то за миша –

Не втече,

А що ж то за котик,

Не дожене.

Миша у нірку,

А котик за ніжку.

Ходи сюди, ходи сюди!».

Якщо котові вдається спіймати мишку – міняються ролями.

«Птахи і зозуля»

На одному боці майданчика діти креслять невеликі кола. Це «гнізда птахів». Одна дитина – «зозуля», вона стоїть осторонь і не має гнізда. На слова вихователя «Птахи, полетіли!» діти вибігають із «гнізд» у різні сторони. «Зозуля» літає разом із ними. На слова «Птахи, додому» всі біжать до своїх «гнізд», а «зозуля» намагається швидко зайняти будь-яке «гніздо». Дитина, яка залишилася без місця, стає «зозулею».

«Карасі і щука»

На протилежних сторонах майданчика накреслюють дві «затоки», де живуть «карасі». Відстань між «затоками» 10 м. «Щука» стає посередині майданчика-

«річки». Всі діти-«карасі» стають у шеренгу на одному кінці майданчика. За командою вихователя «Раз, два, три – пливи» всі «карасі» перепливають (біжать) у другу «затоку», а «щука» їх ловить. Повторюючи гру, вибирають іншу «щуку».

«Хитра лисиця»

Діти стоять у колі пліч-о-пліч, заклавши руки за спину. Вихователь проходить за колом і непомітно торкається когось із них. Дитина, до якої доторкнувся вихователь, стає «хитрою лисицею». Вихователь пропонує когось із дітей уважно подивитися на своїх товаришів, пошукати очима «хитру лисицю». Якщо дитина відразу не знайде, діти всі разом запитують: «Хитра лисиця, де ти?» – і пильно стежать за обличчям кожного, чи не викаже себе «хитра лисиця». Після трьох запитань лисиця відповідає: «Я тут!» – і вбігає в коло, діти швидко розбігаються по майданчику (залу). «Лисиця» їх ловить (торкається рукою). Коли буде спіймано двоє-трьох дітей, гра закінчується. Під час повторення гри вибирають іншу «лисицю».

Вказівки. Якщо «лисиця» викаже себе раніше, ніж її запитують, вибирають іншу. Можна поставити дітей у коло на відстані кроку. Коли вихователь обходить коло, діти заплющують очі. Якщо «лисиця» не може протягом 1–1,5 хвилини спіймати жодної дитини, називають іншу.

«Горобчики»

«Горобчики» сидять на стільцях «гніздечках» і вдають, що сплять. Вихователь:

«У гніздечках горобці живуть,

І рано-рано всі встають,

Дітям спати не дають».

«Горобчики» розплющують очі і голосно приговорюють: «Чик-чирик, чик-чирик». На слова «Усі горобчики весело стрибають» діти встають і виконують стрибки на обох ногах, просуваючись уперед. На слова вихователя:

«Весело літають,

Зернятка збирають,

Стрибати більше не схотіли,

У гніздечка швидко полетіли».

«Горобчики» поспішають до «гніздечка» і сідають. Вихователь називає дітей, які легко стрибали і першими повернулися на свої місця.

«Вовк у рові»

На майданчику накреслено дві паралельні лінії на відстані 80–90 см одна від одної. Це «рів», де живе «вовк». Інші діти – «кози», вони стоять на одному боці майданчика, за 5–6 кроків від «рову».

За умовним сигналом вихователя «кози», перебігаючи з одного боку майданчика на інший, перестрибують через «рів». «Вовк» намагається їх упіймати, доторкнувшись до них рукою. Спіймані «кози» відходять убік. Коли всі «кози» перестрибують через «рів», вони повертаються на попереднє місце і знову перестрибують. Після того, як упіймано трьох-чотирьох «кіз», гра закінчується.

Вказівки. «Вовк» не має права виходити за межі «рову». «Коза», яка не перестрибнула, а перебігла через «рів», вважається спійманою. Якщо дітей багато, призначають два «вовка».

«Горобці-пустунчики»

Накреслити на майданчику коло діаметром 6–8 м. Діти, крім ведучого, зображують «горобців» і розміщуються за колом. Ведучий – «великий птах» – стає у центр кола.

За командою вихователя «Гру почали», «горобці» стрибають на одній нозі в коло та вистрибують із нього. «Великий птах», бігаючи в колі, не дає «горобцям» збирати «зерна» і «дзьобає» їх (торкається рукою дітей, які перебувають у колі). «Горобець», якого дзьобнув «великий птах», виходить з гри. «Горобці» намагаються якнайбільше побути в колі, ухиляючись від «великого птаха». Найбільш спритними вважаються ті, яких ведучий жодного разу не торкнувся рукою.

«Ведмідь і бджоли»

Дітей поділити на дві нерівні підгрупи. Менша підгрупа (приблизно одна третина) – «ведмеді», решта – «бджоли». «Бджоли» розміщуються недалеко від гімнастичної стінки, перед натягнутим шнуром – «вуликом». Частина «бджіл» вилазить на гімнастичну стінку.

На відстані 3–5 м від гімнастичної стінки накреслено коло – «ліс», де живуть «ведмеді в барлозі». На протилежному боці – «поле, луки». На слова вихователя:

«Бджоли вулик залишають,
В луг квітучий поспішають».

«Бджоли» злізають із гімнастичної стінки, інші підлазять під натягнутий шнур (на висоті 50–60 см).

На слова:

«Полетіли на медок,
Полетіли до квіток».

«Бджоли» летять на «луки», у «поле» за визначену лінію.

Вихователь, звертаючись до «ведмедів», промовляє:

«А ведмеді у садок
У вулик лізуть по медок».

«Ведмеді» вилазять зі своєї «барлоги», йдуть до «вулика» і вилазять на гімнастичну стінку (на висоту 1,5-2м). На слова вихователя «Бджоли!», «ведмеді» поспішають до своєї «барлоги», «бджоли» із дзижчанням повертаються. Одна група «бджіл» на гімнастичній стінці відганяє «ведмедів», а друга вилазить на стінку. Під час повторення гри діти міняються ролями. Вихователь називає найспритніших дітей, які швидко і правильно вилазили на гімнастичну стінку і злазили з неї, швидко бігали.

«Совонька»

У куточку майданчика (зали) креслять коло. Це «гніздо сови». У нього стає дитина, яку обрано «совонькою». Решта дітей – це «метелики» і «жучки». Вони стають за лінію, накреслену на одному боці майданчика. Середина майданчика вільна.

На слова вихователя: «День починається, всі прокидаються» – «метелики і жучки» починають бігати по майданчику, присідати, наче збирають сік з квітів.

На слова вихователя: «Ніч наступає, усе засинає» – діти завмирають у будь-якій позі. «Совонька» у цей час тихо вилітає на полювання – ходить, повільно розмахуючи руками, і забирає «метеликів та жучків», які поворухнулися. Відводить

їх у своє гніздо. «Совонька» ловить доти, доки вихователь не скаже: «День». Тоді вона повертається до гнізда, а «метелики і жучки» знову починають літати. «Совонька» виходить на полювання два-три рази. Потім обирають нового ведучого, і гра починається спочатку.

«Колосок»

Хтось із дітей – «півник». Він тримає колосок. Всі інші – «мишенята». Вони сплять. Півник кукурікає і каже:

«Гей, ледачі мишенята!
Досить вже відпочивати!
Тільки й знаєте, що спати,
Розважатись і співати.
До роботи всі ставайте
Й колосочок відшукайте.
Хто знайде — обмолотить
Й пиріжечків напечить!»

А сам «Півник» у цей час ховає колосок. Після його останніх слів «мишенята» прокидаються і шукають колосок. Хто першим знайде, стає «Півником».

«Равлик-павлик»

Посеред кімнати сидить «равлик». Діти беруться за руки, ходять розірваним колом і співають:

«Равлику-павлику,
Вистав ніжки та ріжки.
Тобі два, мені два,
Поділимось обидва».

На ці слова діти то піднімають руки вгору, то опускають до обличчя або до грудей. Діти можуть також присідати і підводитися.

Скінчивши пісню, всі чекають, поки «слимачок» не встане з місця, не викине «ріжки» (руки) вгору.

Коли равлик нарешті викидає «ріжки», діти здивовано вигукують: «О!», а равлик підходить із заплющеними очима до кола і вибирає когось на своє місце.

Приклади сенсорно-рухових ігор

«Потягусеньки»

Ведучий, сидячи в колі, робить рухи, супроводжуючи їх словами.

1. Потягусеньки-потягусеньки, уздовж ростушеньки.

Дитина руки повільно тягне високо вгору, а п'яти вперед-вниз. Долонями гладить тіло – щільно, від маківки вниз до самих кінчиків пальців ніг. Витягає до максимального розміру тіла в довжину, позначаючи цю довжину тактильно.

2. А поперек – товстушеньки, поперек товстушеньки.

Потягуємося руками дуже широко в сторони і міцно обіймаємо тіло – розтягуємося на максимальну ширину, стискаємося до мінімальної ширини. Повторити, розтягуючи руки в ширину не поспішаючи і обіймаючи тіло щільно-щільно.

3. Ручки-схопушеньки, ручки-схопушеньки, ручки-схопушеньки, ручки-схопушеньки.

Ритмічно стискаємо і розжимаємо кулаки, щоб відчутти локальне розкриття і стиснення.

4. А ніжки-тупотушеньки, ніжки-тупотушеньки.

В ритмі вірша, сидячи, тупотимо ніжками. Діти можуть тупотіти з прискоренням і посиленням, педагог дає можливість дітям розігнатися перед більш дрібним рухом, акцент на найвіддаленіші точки тіла.

5. А в ротик-говірок. Гей, виглянь язичок!

Вказівний палець до губ – підготовка локального руху.

6. Язичок подивився на всі боки, подивився на небо, на землю.

Рухи вертикальні і горизонтальні.

7. Вийшов за ворота подалі і сховався, вийшов і сховався. Пострибав-пострибав і втік, пострибав і сховався. Двері за ним міцно закрилися.

Зміна глибини, рух у фронтальній і у вертикальній площині.

8. У роток – говірок.

Торкнутися вуст пальчиком, а в голівку – розумок (обхопити голову обома руками).

«Ковальок»

1. Куй, куй, Ковальок! Підкуй чобіток, на праву ніжку теплі чобітки.

Щільно обіймаючи рукою, дитина гладить ніжку від кінчиків пальців через щиколотку, п'яту до коліна. Ніжку повертаємо на підлогу.

2. Куй, куй, Ковальок! Підкуй чобіток, на ліву ніжку теплі чобітки.

Тепер кладемо ліву стопу на праве коліно, беремо стопу в ліву руку і правою долонею ритмічно постукуємо по ній і щільно погладжуємо.

3. Підкуємо, підкуємо, ніжки, бігайте бігом.

Тупотимо по черзі правою і лівою ногою об підлогу, або, більш складний варіант – піднімаємо обидві ноги невисоко від підлоги, і постукуємо стопами одна об одну.

«Наші ручки в таночок пустилися»

1. Наші ручки в танок пустилися, закрутилися (обома руками, зігнутими в ліктях, крутимо перед грудьми).

2. Закружляли (руки напівзігнуті в ліктях, розкриті догори кисті повертаємо в різні боки кілька разів).

3. На голові полежали (далі руху по тексту).

4. І на плечиках полежали.

5. На колінах полежали.

6. І на ніжках полежали.

7. І за спинку втекли.

8. Заховалися.

9. Де ж, де ж, де ж наші ручки? (руки залишаються за спиною). Нема-нема-нема наших ручок. Де ж, де ж, де ж наші ручки?

10. Ось-ось-ось-ось танцюють наші ручки! (удари по колінах). Ось-ось-ось-ось танцюють наші ручки!

Ускладнення:

1. У цій грі, як тільки діти влаштуються, можна довільно змінювати порядок названих частин тіла, але називати їх повільно, щоб кожна дитина встигала не тільки зорієнтуватися, але і відчутти дотик в зворотньому напрямку. Крім того, в гру можна без обмежень вводити інші частини тіла, які теж важливо відчутти через власний дотик, наприклад, на носіку лежали, на п'ятах лежали тощо.

2. На останніх рядках можна змінювати на хлопки по колінах, повертаючи долоні то донизу, то догори, хлопки по стегнах, в долоні, різноманітні повороти кистей.

«У нашому маленькому будиночку»

Ця гра проводиться по колу, діти сидять на стільчиках або на підлозі, в залежності від того, наскільки діти потребують закріплення в просторі свого місця.

Кладемо голову на «подушечку», складену руками на колінах, закриваємо очі, віддаємося тяжкості і розслабляємося.

1. У нашому маленькому будиночку в колисках сплять діти (довга пауза – віддаємося тяжкості, розслабляємося, очі можна прикрити).

2. Ось з ліжечка перекинулися, швидко-швидко всі прокинулися (перехід до легкості і руху, бадьоро піднімаємо голову, обома руками, зігнутими в ліктях, крутимо перед грудьми – перехід з тяжкості і нерухомості до легкості і руху).

3. Ніс, чоло, голова, вуха, щічки, оченята заховалися і знайшлися (2 рази; рухи по тексту. Щільно торкаємося тіла, парні і непарні частини тіла. Очі прикриваємо долонями – ось я, а ось мене немає).

4. Плечико-плечико (щільно гладимо долонею одне плече, потім інше).

5. Спинка і груди (повільно заносимо руки за спину, погладжуємо спину, потім груди – різна ступінь доступності).

6. Ти розбудити нічого не забудь!

7. Ручки ляскають, ручки ляскають (в ритмі вірша ляскаємо в долоні перед собою). А ніжки тупають, ніжки тупають (сидячи, тупотимо).

8. Ру-ки плес-ка-ють, ру-ки плес-ка-ють (плескання в повільному темпі – повільні широкі жести над головою).

9. А ноги голосно тупають, дуже голосно тупають, ще голосніше тупають (енергійно і голосно тупотимо з прискоренням).

10. Ручки ляскають, ручки ляскають (декламуючи пошепки, «ляскаємо» перед собою вказівними пальцями).

11. Ніжки тихо тупають, тихо-тихо тупають (п'яти стоять на підлозі, а «тупають» тільки передніми частинами стопи).

12. Ми прокинулися, потягну-у-у-у-лися (вгору руками і всім корпусом, а донизу – ногами, п'ятами).

13. Всім навколо ми посміхнулися (руки на коліна, привітно одне одному посміхаємося).

«Гімнастика»

1. Ми сьогодні вранці встали і гімнастику робити стали (виразно встаємо зі стільців, так щоб відчувати опору в ногах).

2. Ручки вгору (енергійно потягнулися пальчиками високо-о-о, щоб міг відчувати кожен власний максимально вертикальний розмір).

3. Ручки донизу (не присідаючи, нахилилися, опустили руки до підлоги – вертикальний розмір наполовину).

4. Вправо-вліво потягнися (руки максимально розтягнули, щоб відчувати протяжність тіла в горизонтальному напрямку).

5. А потім в клубок згорніться (присіли навпочіпки, обхопивши коліна, стиснулися в грудку до мінімуму, голову сховали в коліна).

6. Вправо-вліво потягнися, а потім в клубок згорніться (повторити дії на розширення і стиснення).

7. Підлоги ручками доторкнися, ручками доторкнися (в положенні навпочіпки (стиснення) ритмічно і легко постукайте пальцями по підлозі – контраст на великі рухи і дрібні).

8. І до неба дотягнися – витягуємо вгору (перехід з стиснення в максимальний вертикальний розмір).

9. Підлоги ручками доторкнися і до неба дотягнися (повторюємо дії стиснення і розширення).

10. А потім до себе повернися (схрещуємо руки на грудях, щоб відчуті спокій і рівновагу в центрі тіла).

«Тісто»

«Тісто» слід не тільки активно «м'яти» і «місити», а й сприймати силу свого впливу в співвідношенні з партнерами.

Всі повільно на кожне слово примовки сходяться маленькими кроками до центру. Дорослий (ведучий) стоїть у колі і своїм рухом, ступенем інтенсивності, характером дотиків показує і одночасно діє разом з дітьми. Гравці сходяться до центру примовляючи:

1. Місимо-місимо-місимо тісто, немає йому в глечичку місця (2-3 рази; коло стає все тісніше, в центрі все менше і менше місця).

2. Місимо-місимо-місимо тісто, немає йому в глечичку місця (зійшовшись максимально щільно, що не розчіплюючи рук, всі разом кулачками мнемо «тісто» інтенсивно, відчутно, але ніхто нікого не штовхає).

3. Тісто з медом, з молоком, з маслом, з дріжджами (розчепивши руки, ласкаво гладимо «тісто» обома руками вздовж корпусу; руки щільно прилягають до корпусу).

4. Тісто місять кулаком, мнуть його руками (знову, стиснувши руки в кулачки, мнемо тісто, потім гладимо розкритими долонями).

5. Чим ми тісто приправимо? Маком, горіхами («обсипає» тісто маком – поплескує одночасно всіма пальцями, «горіхами» – поплескувати по черзі кулачками).

6. Гей, сердься, міхур, роздувається великий! Залишайся таким і не лусни! (Діти зовнішнього кола беруться за руки й розійшлися. Тепер тим, хто стоїть в центрі кола, знову дуже просторо. Коло «натягується до максимального напруження»).

Десь коло обов'язково лусне. Іноді діти розсипаються в сторони. Там, де коло лусне, повинні бути «продукти» для нової порції тіста – дві дитини.

«Іванко біля камінця»

Матеріал. Гарний камінчик завбільшки з фалангу дитячого пальця, щоб він легко ховався в долоні. Можна використовувати будь-яку заміну, наприклад зім'ятий фантик.

У грі є два ведучих. Ведучий (вода) – це той, хто надає свою спину і потім вгадує, в чийй долоні захований камінчик. Ведучий – той, хто діє маленьким камінцем. Він торкається їм долонь. На початку гри і кожен наступний ведучий сідає на коліна (або навпочіпки) в центрі кола і ховає обличчя в коліна. Він перетворюється в валун – великий камінь.

Хід гри

1. Гравці кладуть на «валун» руки розкритою долонею вгору (по одній долоні або по дві – в залежності від наявності місця на спині). Долоні покривають спину по всій її поверхні, не надто важко, але все ж досить відчутно.

2. Ведучий, тримаючи в руці камінчик і, наспівуючи простий мотив або примовляючи, торкається центру кожної долоні гравців. Починає з будь-якої долоньки і рухається по порядку, нікого не пропускаючи.

Ведучий: «Розігрався Іванко біля білого камінця».

На останньому складі ведучий залишає камінчик в останній по порядку долоні. Гравці, в свою чергу, стискають долоні в кулачки і, наспівуючи, запрошують вгадати, де ж захований камінь.

Гравці: «Цей камінець у мене, у мене. Покажи на мене, на мене».

Ведучий піднімає голову з колін, дивиться на гравців і намагається вгадати по очах, міміці, за характером жестів, у кого ж захований камінчик. Може попросити розкрити кулак, що лежить на колінах. Якщо камінчика там не виявилось, хід переходить до наступного гравця. Він може розкривати кулачки по порядку або вибірково – на свій розсуд. І так, поки не знайде. Той, у кого був захований камінчик, стає ведучим. Гра починається спочатку.

«Гра-одягання»

Спочатку гравці можуть сидіти на стільцях.

1. Надягнемо на ніжки теплі чобітки: цей – з правої ніжки (щільно гладимо ногу від стопи до коліна). Цей – з лівої ніжки.
2. Підтягнемо штанці (встаємо, підтягуємо штанці-спіднички).
3. Надягнемо пальтечка (гладимо руку від зап'ястя до плеча, потім іншу так само).
4. Пальтечко пухове (обіймаючи себе).
5. І шапочки вовняні (охоплюємо долонями голову).
6. І застебни: ось так, ось так, гудзик до гудзичку в ряд (в ритм вірша по центру торкаємося пальцями тіла, ніби відзначаємо гудзики).
7. Що ж, готові? Це справа! І підемо гуляти ми сміливо (беремося за руки, йдемо по колу хороводом – перехід до рухливої частини або будь-якої рухливої гри відповідного сюжету).

Приклади пальчикових ігор

«Сім'я»

Перший пальчик – наш дідусь,
 Другий пальчик – то бабуся,
 Третій пальчик – наш татусь,
 А четвертий – то матуся,
 А мізинчик – наш малюк,
 Він сховався тут.

Показуємо на пальчик та кажемо: «перший пальчик...», і продовжуємо гру, загинаючи кожен пальчик.

Задрімав мізинчик трішки,
 Безіменний – стриб у ліжко,
 А середній там лежить,
 Вказівний давно вже спить.
 Вранці всі вони схопились враз –
 В дитсадочок бігти час.

По черзі загинаємо пальчики до долоні. Потім великим пальцем торкаємося всіх інших – «будимо». Розкриваємо всі пальці «враз».

«На роботу»

Старший встав – не лінувався.
 Вказівний за ним піднявся –
 Розбудив сусід його.
 Той – свого, а той свого.
 Встали вчасно всі брати –
 На роботу треба йти.

Стиснути пальчики в кулачок. По черзі розгинати їх, починаючи з великого. А зі словами: «Встали вчасно всі ...» широко розставити пальці.

«Доброго ранку»

Доброго ранку, сонце привітне!

Доброго ранку, небо блакитне!

Доброго ранку, у небі пташки!

Доброго ранку тобі і мені!

Пальцями правої руки по черзі «вітатися» з пальцями лівої руки, торкаючись один до одного кінчиками.

«Спечем хлібчик»

Спечем, спечем хлібчик

Дітям на обідчик.

Найбільшому – хліб місити,

А тобі – воду носити,

А тобі – в печі палити,

А тобі – дрова рубати,

А малому – замітати.

Тільки хліба напекли – танцювати почали.

Це робота не легка – витинати гопака.

Розгинаємо пальчики, починаючи з великого. Імітуємо пальчиками танок.

«Квіточка»

Під снігом квіточка росте,

Красу на землю принесе,

Промінчик доторкнеться

І квітка усміхнеться.

Показати руками шар снігу. Потім утворити руками квітку й торкнутися до її пелюсток, показуючи «промінчик». Далі квітка потроху розкриває пелюстки.

«Віяло»

В літню спеку віяло

Вітерцем повіяло.

З нами вітерець погрався –

І у віяло сховався.

Зобразити руками віяло. Потім пальчики ховаються в кулачок.

«Рукавичка»

Мишка-матуся знайшла рукавичку,

Розкрити долоньку, розчепірити пальчики, кілька разів повернути руки то долонями, то зовнішньою стороною вгору.

Всіх мишеняток до неї покличе.

Робити закликаючий жест, згинаючи і розгинаючи пальчик.

Хлібчика скибку дасть покусати,

Кінчиком великого пальчика по черзі стукати по кінчиках інших пальчиків.

Їх обійме і вклататиме спати.

Складені разом долоньки покласти під щічку.

«Ліхтарики»

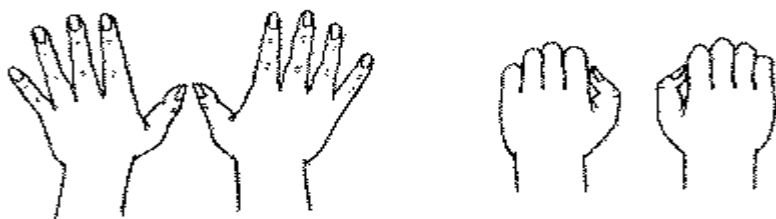
Вихідне положення. Поставити долоні перед собою, випрямивши й розсунувши пальці. Стискати й розтискати пальці на обох руках одночасно, супроводжуючи рухи відповідними фразами.

Ліхтарики запалилися!

(пальці випрямити)

Ліхтарики згасли!

(пальці стиснути)

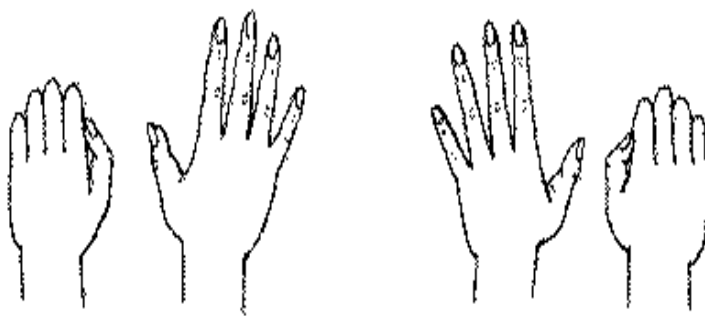

Вправу виконувати декілька разів.

По черзі стискати й розтискати пальці рук на рахунок раз-два. На раз: пальці правої руки випрямлені, пальці лівої руки стиснуті. На два: пальці лівої руки випрямлені, пальці правої руки стиснуті. Виконувати вправу спочатку повільно, потім прискорити темп. Вправу можна виконувати спочатку на рахунок, а потім – супроводжуючи рухи рядками, які проговорюються ритмічно.

«Хованки»

Пальці в хованки всі
гравись,
Ось так, ось так,
В кулачки всі заховались,
Ось так, ось так.

«Заготовлюємо капусту»

Руками імітуємо відповідні дії: різки рухи прямими кистями рук, пальці з'єднані, долоні прямі. Почергові рухи рук до себе і від себе. Пальці стиснуті в кулаки. Кінчики пальців обох рук зібрані разом, імітуємо посипання сіллю. Інтенсивно стискаємо пальці обох рук в кулаки.

Ми капусту порубали,
Свіжу моркву натирали,
Ми капусту посолили,
З неї соку надушили.

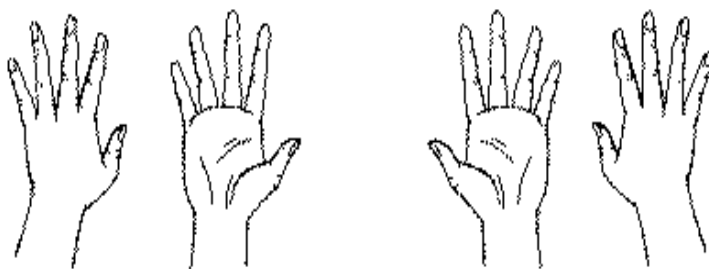
«Миємо руки»

1. Миємо руки: ритмічно потирати долоньки, імітуючи миття рук.
Ручки линуть до води!
Будьмо чистими завжди!
2. Струшуємо водичку з рук: пальці стиснути в кулачок, потім із силою випрямити пальчики, як би струшуючи водичку.
Бризи – вправо, бризи – вліво!
Мокрим стало наше тіло!
3. Витираємо руки: енергійні рухи імітують почергове витирання кожної руки рушником.
Рушничком м'якеньким, ручки витремо швиденько.

«Печемо млинці»

Варіант 1

Поперемінно торкатися
поверхні стола тильною
стороною кисті руки й
долонею.

Мама нам пече млинці,
Солоденькі і смачні.

Встали ми сьогодні рано
І їмо їх зі сметаною.

Варіант 2

а) ліва рука торкається стола долонею, права рука – тильною стороною;
б) зміна позиції; тепер ліва рука торкається стола тильною стороною,
права рука торкається стола долонею.

Вправу можна виконувати на рахунок раз-два або супроводжуючи рухи
віршами (див. варіант 1).

«Прапорці»

Варіант 1

Розташувати долоні перед
собою. Одночасно опускати й
піднімати долоні,
супроводжуючи рухи віршами.
Якщо дитина легко виконує цю
вправу, можна запропонувати опускати й піднімати долоні, не згинаючи
пальці.

Прапорці в руках тримаю

І малятам всім махаю!

Варіант 2

По черзі міняти положення рук на рахунок: раз-два.

Раз: ліва рука – пряма, піднята нагору, права рука – опущена долілиць.

Два: ліва рука – опущена долілиць, права рука – піднята нагору.

«Їжачок»

Поставити долоні під кутом одна до одної. Розташувати пальці однієї руки між пальцями іншої.

Ворушити прямими пальчиками.

Маленький гарний їжачок.

Має купу колючок!

«Човник»

Обидві долоні поставлені на ребро й з'єднані черпачком, великі пальці притиснуті до долонь.

Маленький човник по річці пливе,

На прогулянку човник малечу везе.

«Пароплав»

Обидві долоні з'єднані черпачком, всі пальці, крім великих, спрямовані убік від себе, а великі пальці підняті нагору й з'єднані – це димар.

Пароплав пливе по річці,

І димар димить, як пічка.

«Річка й рибка»

1. Річка – хвилястий, плавний рух розслаблених кистей рук.

2. Рибка. Прямі долоні притиснуті одна до одної. Пальці спрямовані убік від себе.

Повертати зімкнуті долоні вправо й вліво, імітуючи рухи рибки хвостом.

Рибка-манюня по річці пливе,

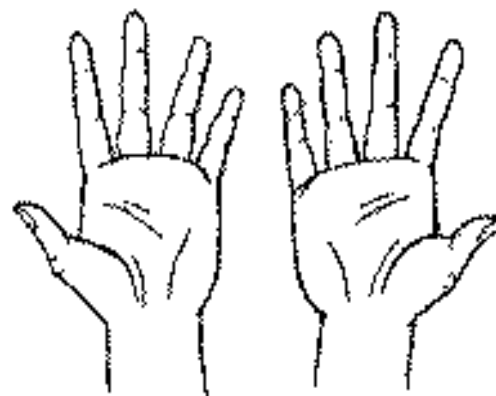
Рибка-манюня хвостиком б'є.

«Дерева»

Розташувати кисті рук перед собою, долоньями до себе. Пальці розведені в сторони й напружені. Після виконання вправи струснути кисті рук.

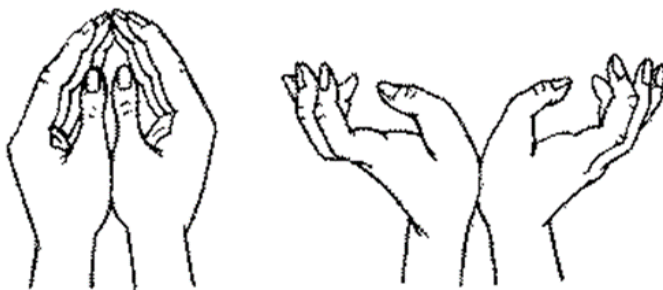
У полі дерево стоїть,
Вітер гілки ворушить.

(Погойдувати руками з боку в бік).

«Квітка»

Сяє сонечко привітне – квітка з пуп'янки розквітне.

Пучки пальців обох рук зімкнути. Долоньки трішки круглясті, схожі на пуп'янок. Нижні частини долонь притиснути одну до одної, а пальці широко розставити по колу і трохи вигнути. Утворюється велика квітка, що розпустилася.

«Пташка п'є водичку»

Пальці скласти щіпочкою – це дзьоб. Не відриваючи лікоть від стола, дзьобом торкнутися стола. Далі – імітувати рухи птаха: захопити воду, підняти голову, поклацати дзьобом. Нахилився, захопив. Підняв та проковтнув.

«Пташенята в гнізді»

Полетіла пташка-мати
Малюкам жуків шукати.

А малята не літають –
Із гніздечка виглядають.

Всі пальці правої руки обхопити долонею.

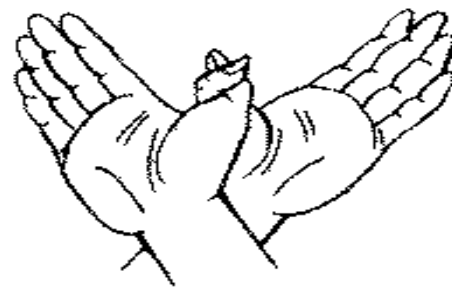
Утворити гніздо. Коли ворушити пальцями правої руки, створюється враження, що у гнізді живі пташенята.

«Пташка летить»

Руки розташувати перед собою (долонями до себе). Великі пальці переплести – це голова птаха. Інші пальці – крила. Помахати ними.

Пташечки літають –
Крильцями махають.

А долоньки у діток,
Наче крильця у пташок.

«Димар»

Руки стиснути в кулачки, залишаючи круглі отвори усередині. Ставимо кулачок на кулачок, міняючи положення рук кілька разів, - виходить довгий димар.

Великий будинок на ньому димар.

Здіймається майже до хмар.

На даху димар димить, дим злітає у блакить.

«Замок»

На дверях замок висить,
Ми його відкриєм вмить.

Постукали, покрутили
І легесенько відкрили.

Ритмічні швидкі з'єднання пальців обох рук в замок. Пальці зціплені в замок, руки тягнуться в різні сторони. Рухи зціпленими пальцями від себе, до

себе. Пальці зціплені біля долоней постукують один одного. Пальці розціплюються, долоні в сторони.

«Стілець»

Одна долоня у вертикальному положенні, пальці притиснуті один до одного (великим пальцем до себе). До її нижньої частини приставляємо кулачок другої руки. Положення змінюємо на зворотне.

Без тулуба, а з ногами,

Без голови, а спину має.

З ногами — без рук,

З боками — без ребер,

Зі спиною — без голови,

А сидіння — без живота.

«Стіл»

На лівий кулачок зверху опустити долоню правої руки з прямими, притиснутими один до одного пальцями. Положення змінюється на зворотне.

З головою він накритий,

Несуть йому їсти й пити,

Та він страви не вживає,

Все хтось інший поїдає.

«Ялинка»

Долоні від себе, під кутом одна до одної, пальці пропущені один між одним, виставлені вперед. Лікті до тулуба не притискати.

Влітку й взимку вбрання одне,

Кличуть ялинкою діти мене.

Сніг та сніг навколо ліг.

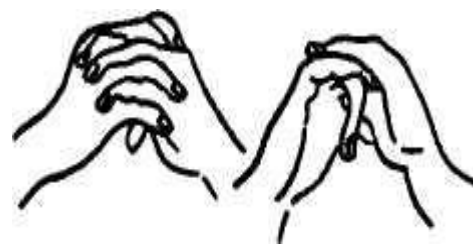
Грає сріблом білий сніг,
А ялинка молода,
Наче влітку, вигляда.
Ой, зелена та весела,
Веселить міста і села.

«Дзвоник»

Тильні сторони рук – догори. Пальці обох рук зчеплені навхрест.
Середній палець правої руки опущений
вниз, вільно рухається.

Дзвоник дзвонить, кличе нас
Всіх до школи в перший клас.

«Собачка»

Права долоня на ребро, на себе. Великий палець – догори, мізинчик
рухається вгору – вниз. Так само зігнутий вказівний палець.

Гавкає, кусає і в дім не пускає.

Собою не птиця, співати не співає,

А хто до хазяїв іде, знати дає.

У собаки гострий ніс,

В нього шия є і хвіст.

Не балакає, не співає,

А коли хто йде,

То господаря сповіщає.

«Хрущ»

Я – малий веселий хрущ.

Мене знає кожен кущ.

Маю я красиві вуса

І нічого не боюся.

Стиснути кулачок. Вказівний палець і мізинець розвести в різні боки «вуса». Ворушити вусами.

«Бджола»

Виставити середній палець, притиснути його до долоні. Вказівний та безіменний напівзігнуті. Крутити середнім у різні боки.

Не мотор, а гуде,
 Не пілот, а летить,
 Не гадюка, а жалить.
 Я працю поважаю,
 Все літо літаю,
 У поле до гаю –
 Збираю медок
 Із різних квіток.
 Кого не люблю,
 Того жалом колю.

«Жук»

Пальці стиснути в кулачок. Вказівний та мізинець розвести в різні боки, ворушити ними.

Сам чорний, та не ворон,
 Є роги, а не бик,
 Шість ніг без копит.
 Летить – виє, сяде – землю риє.
 Чорне тіло, чорний вус,
 Ніби справжній сажотрус.

Приклади ігрової психогімнастики

«Зоопарк»

Діти рухаються один за одним по залу (бажано під музику) як ведмежата, як зайчики, крокодили, лошата, чаплі, жаби, лисички тощо. Ведучий спочатку показує ходу кожного звіряти, а потім може лише називати його. Звернути увагу дітей на особливо виразні рухи різних тварин.

«Лікар у лісі»

Діти пригадують, кого лікував лікар у лісі (лисичку, яку вкусила оса, зайчика, що не міг стрибати, метелика з поламаним крильцем, бегемотиків, в яких боліли животики). На протилежних кінцях залу знаходяться «ліс» і «лікарня». Всі діти колоною йдуть з «лісу» до лікаря (шкутьильгають, тримаються за животики, стогнуть, ойкають), а від нього повертаються в ліс, весело підстрибуючи і радіючи своєму одужанню. Гра повторюється 3-4 рази, щоб кожна дитина могла побувати в ролі кількох звірят.

«Кошеня»

Ведучий читає вірш, а діти зображують кошеня, про яке йдеться:

«Є у мене кошенятко.

В нього шкірка гладенька.

Як ідемо ми із хати:

Ледь не плаче кошенятко.

А додому повертаємось,

Радо нам воно всміхається.

А вночі малюк не спить,

Від мишей нас боронить,

І з-під ліжка серед ночі

Грізно сяють його очі.

Прикро тільки, що собак

Він лякається ось так.. ».

«Мовчазна розмова»

У «Відьми» в скрині лежать багатства (іграшки різної форми і розміру). Поки «Відьма» спить, її друг «Кіт», який дуже любить дітей, тихенько виймає зі скрині ту іграшку, що полюбилася малюку, і дарує йому. Тільки попросити іграшку і описати її треба мовчки, щоб не розбудити «Відьму».

«Хто як кричить»

Діти слухають вірш про півника, ведучий виразно промовляє кожний перший рядок вірша, а діти наслідують його інтонацію і міміку, закінчують другим рядком.

-Ку-ку-рі-ку! – починає ведучий, поважно підносячи голову, розвівши руки.

-Курей стережу, – промовляють діти, ставши в подібну позу і з такою ж самовпевненістю і неквапливістю в голосі.

-Кудах-тах-тах! – метушливо починає ведучий, підстрибуючи, збуджено плескаючи себе руками по боках та озираючись.

-Знеслась у куцах! – закінчують діти, зобразивши метушливість та збудженість.

«Лисичка підслуховує»

«Лисичка» стоїть під вікном хатинки, в якій живуть «котик» з «півником», і прислухається, про що вони говорять.

Виразні рухи: голова нахилена вбік (слухає, підставляє вухо), погляд, спрямований в інший бік, напіввідкритий рот.

Поза: нога виставлена уперед, корпус злегка нахилений вперед.

«Слухаємо тишу»

Діти йдуть під музику один за одним. Коли музика стихає, всі зупиняються, заплющують очі і слухають тишу. В тиші ледь чутно лунає команда ведучого на виконання спокійних рухів (сісти на підлогу, лягти на спину, підняти догори праву руку тощо). Рухи треба виконувати так, щоб не сполохнути тишу.

Виразні рухи: палець однієї руки притулений до рота, друга приставлена до вуха, очі заплющені.

Поза: тулуб нахилений уперед.

«Індіанці»

Діти йдуть один за одним, скрадаючись, ніби індіанці в джунглях. Попереду йде «вождь». Коли вождь тихо плесне у долоні, дитина, що йде останньою, має одразу зупинитись. Так вождь розміщує всіх дітей у задуманому ним порядку (у лінію, коло, по кутках). Вони завмирають, уважно стежать за поглядом вождя. Мовчазний дозвіл вождя означає, що вартовий може залишити свій пост і приєднатися до загону. Інші діти під керівництвом вихователя жартують з «індіанцями», кличуть їх, але ті стоять, ніби закам'янілі, щоб не пропустити наказу вождя.

Виразні рухи: постава горда, голова високо піднята, очі пильно стежать за вождем. Брови зведені, губи стулені. Обличчя зосереджене, суворе й водночас спокійне.

Поза: ноги широко розставлені, руки схрещені на грудях, тулуб трохи відхилений назад.

«Маленький скульптор»

Малюк зображає скульптора, інші діти – глину. Скульптор задумав зробити скульптурну групу під назвою «Вовк і заєць». Він ставить двох дітей у центр кімнати і показує їм позу і міміку: «Заєць» вудить рибу, посміхається і не помічає, що за його спиною стоїть «Вовк» і ось-ось кинеється на нього.

Скульптор обходить кругом статуї, поправляє її, відступаючи, милується своєю роботою. Поки той спить, скульптурна група оживає. «Вовк» хоче спіймати «Зайця». Вони бігають коло скульптора, але як тільки той починає ворушитися і прокидається, швидко займають свої місця і застигають в попередніх позах. Скульптор встає, роздивляється скульптуру. Він не може повірити, що «Вовк» і «Заєць» ожили.

Інший скульптор може задумати зліпити «Веселих барабанщиків», «Танцюристів».

«Котик спить»

Діти слухають вірш і зображують стомленого котика: лягають на підлогу, потягуючись, і починають рівно, спокійно дихати. Вихователь підходить до них, підіймає руки («лапки») одного, другого, але руки падають, мов ватяні.

Захотілось котику спати,
Кулачками тре оченята.
Зачекай, мій котику, трішки,
Постелю для тебе я ліжко.
Але мій мисливець завзятий
Вже не міг на ніжках стояти.
Він повільно впав на підлогу,
Розкидавши руки і ноги.
Я його хотіла підняти,
Але став мій котик як з вати.
Уві сні непомітно він дихає,
Тільки носом посапує тихо.

«Живі загадки»

Руки вгору, з моркви ніс
Сонце вийшло – він розкис.
(Сніговик).

Цвях на сонці вигравав
та підтанув і упав.
(Бурулька).

Перший рядок – руки над головою, випрямитися. Другий – опустити (кинути) розслаблені руки та присісти.

«Повітряна кулька»

Дівчинку або хлопчика обирають на роль м'яча. Спочатку дитина зображує спущений м'яч: ноги напівзігнуті, руки і шия розслаблені, корпус нахилений уперед. Хтось з дітей починає надувати м'яч насосом, супроводжуючи кожну порцію повітря звуком «с-с-с». Почувши перший звук «с-с-с», м'яч вдихає

повітря і випрямляє ноги в колінах, далі випрямляє тулуб, піднімає голову, руки, надуває щоки. М'яч надутий. Потім його спускають, на звук «ш-ш-ш» з нього виходить повітря і тіло повертається в попередній стан.

Діти міняються ролями.

«Сніжинки»

Подув вітерець. Діти-сніжинки кружляють під жваву музику. Та ось вітерець затихає, музика уповільнюється, сніжинки ледве рухаються і нарешті лягають на землю (діти присідають, опускають руки, схиляють голову, ніби заснули). Все тихо.

«Фея сну»

Діти сидять на стільчиках, що стоять в колі на достатній відстані. Звучить колискова. Дівчинка з «чарівною паличкою» (фея сну) підходить до одного з малюків і торкається паличкою його плеча, той засинає (нахиляє голову і заплющує очі). Так вона обходить всіх дітей і тихенько виходить.

«Мамі усміхаємось»

Ведучий співає пісеньку «Мамі усміхаємось»:

«Ой, лади, лади, лади,

Не боїмося води,

Чисто умиваємось –

ось так!

Мамі посміхаємось –

ось так!».

Діти слухають пісню і повторюють рухи за ведучим. На слова першого рядка плескають у долоні, другого – розводять руки долонями догори, третього – гладять свої щоки, четвертого – опускають руки і посміхаються.

«Несподівана радість»

У кімнаті граються діти, несподівано заходить ведучий. Він посміхається і говорить: «Закінчуйте, діти, свою гру. Мені вдалось купити квитки в цирк. Вистава починається через дві години». Діти спочатку завмирають, а потім

починають танцювати кругом ведучого. Виразні рухи: сміються, потирають руки, плескають в долоні і пританцьовують.

«Веселі друзі»

Діти діляться на пари. Кожна пара по черзі розіграє таку сценку. Двоє друзів, які все літо не бачилися, нарешті зустрічаються у дворі. Вони радісно гукають, підбігають один до одного, обіймаються, стрибають від радості, сміються, кружляють у танку або бігають з підскоком, тримаючись за руки.

«Клумба і садівник»

Діти обирають ролі квітів на клумбі. Всі квіти зів'яли, бо довго не було дощу. Але нарешті, прийшов садівник і полив рослини. Вони підняли голівки, розгорнули пелюстки і стали надзвичайно гарними. Квіти вдячно усміхаються садівникові, милуються собою та сусідами по клумбі.

Виразні рухи: сісти навпочіпки, голову і руки опустити (квітка зів'яла); підняти голову, розпрямити тулуб, руки підняти (квітка розквітла).

Міміка: очі напівзаплющені, м'язи розслаблені задоволена посмішка.

Гру можна продовжувати, пропонуючи ситуації: сонце гріє – сонце палить, спека – подув легенький вітерець – вітер став холодним, квіти замерзли – садівник закрив їх від вітру.

«Зайчики»

В лісі сніг. У лісі звірі.

Ось зайчатка скачуть сірі.

Сірі їстоньки хотять,

Сірі з холоду тремтять.

Бідні зайчики голодні.

Ще не снідали сьогодні.

Виразні рухи: стрибають, ніби гріються, руками б'ють себе в боки, обіймають за плечі, притискають до живота.

Міміка: лоб зморщений, брови зведені, губи злегка надуті, кутки губ опущені.

«Ведмедик Михайлик»

Ну, я це – ведмедик Михайлик,

Він і плаче, і реве.

Він звихнув учора ніжку

І тепер кривенький трішки.

Та нічого – заживе!

Діти зображають ведмедика, який плаче, тримається за ніжку, шкутильгає.

«Мурашка стомився»

Ведучий читає вірш Л. Костенко «Мурашки думають про зиму».

Знайшов мурашка гарну бадилину.

Бере – везе... везе – везе.

І так, і сяк, і вгору, і в долину –

Така важка, ніяк не доповзе.

Діти зображають, як повзе мурашка, як схиляється, як в нього ніжки збиті камінням, як він нарешті сів, притулився до чогось, простягнув ноги, опустив руки, голову, зігнувся і каже: «Така важка, ніяк не доведу...».

Приклади ігор з кольоротерапії

«Ліхтарик»

Мета: закріпити у дітей вміння розрізняти кольори та розміри предметів, а також групувати їх за цими ознаками, вилучаючи один із них.

Ігрове завдання: зібратися біля ліхтарика (чи іграшки) такого самого кольору чи розміру, як свій.

Правила гри: порівняти свій ліхтарик з ліхтариком ведучого; збиратися за сигналом.

Матеріал: різноколірні паперові ліхтарики (великі та маленькі), м'ячі, кубики тощо.

Хід гри: діти називають кольори ліхтариків, які їм подарували старші діти, порівнюють їхні розміри. За сигналом крокують (стрибки, біг) із піднятими догори ліхтариками. За певним сигналом (музика) діти з ліхтариками такого самого кольору, як у вихователя, підходять до нього. По черзі замінюючи свій ліхтарик, дорослий збирає біля себе різні групки дітей. Якщо хтось із них помиляється, його виправляють товариші. Потім вихователь піднімає вгору щось інше – хусточку, м'яч, стрічку абощо. Діти з ліхтариками в руках підходять до нього, орієнтуючись на колір.

Варіант 1. З-поміж дітей обирають кількох ведучих. За сигналом вихователя інші діти з ліхтариками такого самого кольору збираються біля нього. Ведучі змінюють одне одного.

Варіант 2. Вихователь бере в одну руку маленький ліхтарик, у другу – великий (обидва однакового кольору). У дітей ліхтарики різного розміру. Вони збираються біля того ліхтарика, розмір якого подібний до їхнього.

Варіант 3. У дітей у руках ліхтарики різного кольору та розміру. За сигналом вони підходять до вихователя, орієнтуючись на розмір (або колір) його ліхтарика. Під музичний супровід діти з маленькими ліхтариками шикуються в один ряд, а потім утворюють коло, в центрі якого стоять діти з великими ліхтариками. Можна

також запропонувати утворити прямокутник, кожна сторона якого – діти з ліхтариками певного кольору. Доцільні й інші варіанти організації цієї гри.

«Різнокольорові м'ячі»

Мета: навчати дітей групувати предмети за кольором та окремими кольоровими деталями, допомагаючи одне одному шляхом порівняння предметів.

Ігрове завдання: дібрати м'ячі для ляльок.

Правила гри: порівняти колір м'ячів із кольором лялькового вбрання; порівнювати кольори м'ячів.

Матеріал: картонні ляльки (тваринки) у вбранні основних кольорів, різноколірні площинні м'ячі, оздоби для лялькового вбрання.

Хід гри: на кожному столі на підносі – картонні різноколірні м'ячі, ляльки чи тваринки. Вихователь показує дітям, як підстрибує гумовий м'яч, загадує загадку про нього й пропонує визначити його колір. Далі діти називають кольори своїх м'ячів, порівнюють їх з кольором м'яча вихователя. Потім добирають м'ячі для ляльок (тваринок), орієнтуючись на колір їхнього вбрання. Згодом доцільно поміняти колір м'ячів і тваринок і знову запропонувати дітям дібрати до них м'ячі. Можна також об'єднати дітей у пари чи групки за кольором лялькового вбрання – нехай вони разом добирають м'ячі.

«Добери до свого кольору»

Мета: закріпити вміння дітей розрізняти кольори, називати їх, швидко знаходити потрібний предмет серед інших. Виховувати взаємодопомогу.

Ігрове завдання: дібрати предмети за певним кольором.

Правила гри: діяти за сигналом; допомагати товаришеві, якщо в нього виникають труднощі.

Матеріал: предмети (чи картинки) певного кольору, різноколірні медальйони на шию чи обідки на голови дітей.

Хід гри: діти вдягають кольорові медальйони (обідки). Кожен називає «свій» колір і кольори медальйонів у інших гравців. Заздалегідь у різних місцях кімнати розміщені іграшки різного кольору. За сигналом вихователя названі ним діти по

черзі знаходять предмет зазначеного кольору, а інші перевіряють правильність їхнього вибору. Далі кожна дитина знаходить іграшку за кольором свого медальйона. Дібравши їх, діти утворюють «жовту низку намиста», «зелену гусінь», «червону гірлянду». Це супроводжується музикою, співами, танцями. Можна взяти й кілька м'ячів чи повітряних кульок. Піднімаючи їх по черзі, вихователь запрошує дітей, у яких медальйони (обідки) такого самого кольору, підійти до нього. Можна також розсипати м'ячі (кульки) на підлозі. За сигналом діти мають швидко віднайти іграшку «свого» кольору. Варто запропонувати їм кілька разів обмінятися обідками. Або ж в ігровій кімнаті розміщують іграшкові авто різного кольору й пропонують, віднайшовши «свій» колір, вирушити у подорож.

«Кольорові килимки»

Мета: навчити дітей гарно поєднувати кольори.

Ігрове завдання: створити килимок чи китичку для улюбленої іграшки.

Правила гри: цікавитися, чи подобається ляльці (іншій іграшці) килимок, китичка.

Матеріал: домоткані смугасті килимки чи саморобні маленькі, виготовлені для ляльок; різноколірні паперові смужки, квадратні аркуші-основи для килимків (щоб полегшити дітям виконання завдання, можна олівцем накреслити на них горизонтальні чи вертикальні лінії), клей, пензлики, гумові шнурівки, нитки.

Хід гри: вихователь показує, як ляльки користуються килимками. Діти уважно розглядають їх, милуються гарним поєднанням барв. Інші іграшкові персонажі граються яскравими китичками. Дітям кажуть: «Килимків та китичок мало, а всі ляльки хочуть гратися», і пропонують допомогти їм. Дорослий показує, як слід добирати смужки, щоб гарно поєднувалися їхні кольори. Смужки наклеюють на аркуш-основу. З готових килимків можна скласти більший килим. Іграшкові персонажі дякують дітям. Килимки використовуються для ігор із площинними та об'ємними ляльками.

«Кольорове доміно»

Мета: вдосконалювати вміння дітей розрізняти й називати основні кольори та їхні відтінки; вчити добирати потрібний колір і впізнавати квіти за забарвленням пелюсток. Ігрове завдання: дібрати пару за кольором.

Правила гри: за сигналом узятися за руки тим, у кого квіти однакового кольору.

Матеріал: штучні квіти різного кольору на гумках (по дві для кожної дитини).

Хід гри: Кожен із дітей вибирає по дві квітки різного забарвлення, називає їх та кольори. Нехай допоможуть одне одному вдягти їх на зап'ястя або вище ліктя. Під музичний супровід або наспівуючи, піднімають руки, милуються квітами. Потім повторюють за вихователем різні рухи (плескають у долоні, піднявши руки над головою, обертають зап'ястя, плескають у долоні поперед себе та за спиною тощо). Походжаючи по кімнаті, пританцювуючи та наспівуючи, діти демонструють свої квіти й водночас шукають тих, у кого на руках квіти таких самих кольорів. За сигналом стають у пару, побравшись за руки (іноді доводиться перехрестити руки, щоб «об'єдналися» квіти одного кольору).

Варіант 1. За сигналом діти утворюють коло, з'єднуючи руки з квітами одного забарвлення. Потім піднімають з'єднані руки. Помилки виявляються і виправляються.

Варіант 2. Треба не лише правильно подати одне одному руки в парі чи в колі, але й назвати квітку. Можна використовувати вірші та загадки про квіти.

«Осінь-весна»

Мета: удосконалювати сприйняття кольору, закріпити знання про пори року, розвивати довільну увагу, швидкість рухів.

Матеріали: два «дерева» – ігрові модулі зеленого та жовтого (або червоного) кольорів.

Хід гри. Ведучий показує дітям осіннє і весняне «дерева», розташовує їх у різних частинах залу і пояснює правила гри: за сигналом діти «горобці» довільно

переміщуються залом – «літають». За командою ведучого «Осінь!» або «Весна!» вони мають швидко зібратися довкола відповідного дерева.

«Кольорові кульки»

Мета: удосконалювати сприйняття кольору, розвивати довільну увагу, координацію рухів.

Матеріали: кульки різного кольору, закріплені на стійках, або різнокольорові ігрові модулі.

Хід гри. Ведучий знайомить дітей з заготовленими кульками, та розташовує їх у різних частинах залу, пояснює правила гри: за сигналом діти визначеним способом переміщуються по залі, виконуючи різні рухи. За командою ведучого, який назвав колір однієї з кульок, наприклад зелений, діти повинні швидко утворити коло навколо неї. Відзначаються діти, які швидко і правильно виконали завдання.

«Заборонений колір»

Мета: удосконалювати сприйняття кольору, розвивати довільну увагу, дрібну моторику м'язів рук.

Матеріали: 30-40 дрібних різнокольорових предметів.

Хід гри. По ігровому майданчику розташовуються дрібні різнокольорові предмети. Ведучий називає заборонений колір (наприклад, червоний), і всі гравці повинні зібрати якнайбільше предметів будь-якого кольору, крім зазначеного (червоного). Виграє той, хто не переплутав колір і зібрав більше фігур.

«Квітка-семицвітка»

Діти дмухають на вертушку або бігають з нею. За сигналом «стоп» зупиняються. Діти називають колір, на який показує стрілочка та описують свої відчуття. Наприклад: червоний: «Ой, як нам жарко, ми потрапили до Африки, яскраво світить сонце», синій: «Ми купаємося у синьому морі».

Гра добре розвиває фантазію та уяву. Як варіант, діти розповідають про свій настрій, відповідний колір, або про подію в житті, про яку нагадали колірні асоціації.

«Струмочок»

Діти стають один за одним, тримаючись за стрічку (жовтогарячого кольору, довжиною 3 м), нахиляються в один бік, потім – в інший. Потрапляють в жовтогарячу чарівну річку і прислухаються до жовтогарячої хвилі.

Завдання (*даються пошепки*):

- присісти навпочіпки; підстрибнути; тупнути; голосно закричати;
- подивитись на жовтогаряче сонечко й посміхнутись йому;
- заплющити очі; помахати рукою жовтогарячим птахам тощо.

«Веселий потяг»

Матеріал: два набори кольорових стрічок. Один набір у дітей в руках, другий у ведучого.

Хід гри. Звучить музика, ведучий показує по черзі стрічки різного кольору. Дитина, у якої стрічка такого ж кольору встає за першою дитиною, тримаючи її за пояс. Послідовно формується весь потяг, який рухається залом у вільному напрямку. Можна ускладнити завдання, організуючи перешкоди на шляху руху потяга.

«Чий будиночок»

Матеріал: один набір кольорових кубиків роздається дітям, на підлозі розкладаються кольорові орієнтири, що позначають будиночки (обручі кольорові) відповідно до кольору кубиків. Другий набір у вихователя.

Хід гри. Всі діти беруть із підставки по одному кубику. Поки звучить музика, діти бігають залом, підстрибують, кружляють. Як тільки музика зупиняється, кожна дитина має зайняти свій будиночок. Після цього всі змінюють колір будиночків, беручи з другого комплекту нові кубики. Гра повторюється кілька разів.

«Займи свій будиночок»

Матеріали: два набори пластмасових м'ячиків, обруч.

Хід гри. Всі діти стоять у колі. Кількість учасників має бути парною. У грі використовуються два набори м'ячиків відразу. У центрі кола на підлозі знаходиться обруч. За словесною командою ведучого, дві дитини, в руках у яких

м'ячики названого кольору, повинні зайняти один обруч. Перемагає той, хто це зробить першим.

«Рука в руку»

Матеріали: два набори стрічок.

Хід гри. Усі учасники беруть кольорові стрічки в кожную руку з різних наборів, щоб у однієї дитини були стрічки різних кольорів. За командою вихователя, всі повинні стати в коло, і взятися за руки так, щоб поруч опинилися стрічки одного кольору.

«Теплий–холодний»

Матеріали: два набори м'ячів, обручі червоного та синього кольору.

Хід гри. Всі діти беруть із підставки по одному м'ячу. Поки звучить музика, діти рухаються залом, виконуючи підкидання і ловіння м'яча. Як тільки музика зупиняється, кожна дитина має зайняти свій будиночок. Діти з м'ячами теплих кольорів займають червоний обруч, холодних кольорів – синій обруч. Після цього всі змінюють колір будиночків, беручи з другого комплекту нові м'ячі. Гра повторюється кілька разів.

«Різнокольоровий ліс»

Матеріали: два набори стрічок.

Хід гри. Всі діти беруть по одній стрічці з першого набору і, розійшовшись по території, прив'язують стрічку на гілки чагарників. Повернувшись до вихователя, діти беруть із другого набору одну стрічку і розходяться. Вони мають знайти стрічку такого ж кольору. Знявши стрічку, вони приносять обидві стрічки вихователю. Як тільки діти принесуть стрічки, гра повторюється.

«Дізнайся колір»

Матеріал: один набір кольорових кубиків.

Хід гри. Всі діти сідають на підлогу, організовуючи велике коло. Двоє дітей встають у центр кола, беруть по одному кубику та ховають за спину. Кожен має побачити колір кубика товариша, не показавши свого. Не можна хапати за руки, торкатися один одного.

«Фарби»

Матеріал: два набори кольорових стрічок.

Хід гри. Всі діти беруть по одній стрічці та стають на одну половину майданчика. У центрі сторони майданчика стоїть ведучий, який називає колір стрічок. Дитина, чий колір назвали має перебігти на іншу половину майданчика. Ведучий має його зловити.

«Кольорові потяги»

Діти об'єднуються в команди по 8-10 осіб. Їм пропонується побудувати потяги, використовуючи кубики певних двох кольорів. Наприклад, одна команда будує з кубиків жовтого і зеленого кольорів, інша команда – з синього та червоного. Всі кубики знаходяться у великій корзині посеред залу. Діти по черзі біжать до корзини, вибирають кубики відповідного кольору і будують потяги. Перемагає команда, яка швидко і правильно побудує свій потяг.

«Кіт і миші»

Матеріал: два набори кольорових стрічок.

Хід гри. По підлозі, у центрі кола, де мешкає «кішка», розсипаються кольорові стрічки. Усі діти – «миші». Кожній дитині дається кольорова стрічка з першого набору, а стрічку з другого набору має взяти з кола. За командою педагога усі діти починають збирати стрічки. Кішка має ловити мишей, не виходячи за коло.

«Зміна місць»

Матеріали: два набори кольорових м'ячів. Один набір дають дітям до рук, другий у ведучого.

Хід гри. Всі діти з м'ячами в руках стоять у колі. Ведучий називає два кольори. Наприклад «жовтий – червоний». Діти в руках, у яких м'ячі цих кольорів змінюються між собою місцями. Ведучий намагається зайняти місце одного з них.

Приклади рухливо-дидактичних ігор

«Огорожа для тварин»

Дітям дають цеглинки певних кольорів. В різних кутках залу розміщені іграшкові тварини: кінь, корова, вівця, коза. Діти отримують завдання побудувати огорожу для тварин: для коня – зеленого кольору, для корови – жовтого, для вівці – червоного, для кози – синього. По команді діти підбігають до своєї тварини і будують огорожу. Яка команда правильно і швидко побудує огорожу, та й перемогла.

«Ми любимо рухатись»

У дорослого в руках бубен. Педагог домовляється з дітьми:

- 1 удар в бубен – легкий біг,
- 2 удари – бадьора ходьба,
- 3 удари – стрибки, просуваючись вперед,
- 4 удари – присідання.

Діти рухаються по колу, виконуючи завдання. Той, хто помилиться, виходить з гри. Діти, які залишаються – є переможцями.

«М'яч у колі»

Діти стоять у колі, ведучий – у центрі кола з м'ячем і проговорює лічилку: «Раз, два, три! М'яч ловити будеш ти!». На кого випадає останнє слово лічилки, той має зловити м'яч і назвати слово (пов'язане з тематикою тварин і птахів).

«Виклик номерів»

Усіх гравців об'єднують у дві команди, які стають у колону по одному за загальною лінією старту. Потім вихователь називає будь-яку цифру в довільному порядку. Гравці, які стоять в колоні під цим номером, біжать до прапорця, оббігають його, назад повертаються способом – біг із високо піднятими колінами. Команда гравця, що першою виконає рухову дію, отримує очко. Перемагає та команда, яка набере більшу кількість очок.

«Кольоровий м'яч»

У грі беруть участь дві команди. Одна команда тримає червоні м'ячі, інша – жовті. На лінію старту виходить по одному учаснику. На відстані двох метрів навпроти кожної команди стоять великі кошики в діаметрі 1 метр. За сигналом вихователя гравці обох команд кидають м'яч у кошик і називають будь який предмет червоного кольору для однієї команди і жовтого відповідно для іншої. Після кидка гравці повертаються назад до колони. Перемагає та команда, яка зробить більше влучних кидків і назве різні слова, які не повторюються. Біля кошиків стоять по одному учаснику з команди і допомагають збирати м'ячі, які не влучили в кошик.

«Світлофор»

Діти стають в одну шеренгу. За сигналом починають повільно бігти навколо майданчика. Якщо педагог показує жовтий сигнал світлофора (жовту карточку) – діти переходять на ходьбу. Якщо зелену – діти продовжують біг, якщо червону – діти зупиняються. Зупинитися потрібно так, щоб не штовхнути товариша попереду («не зробити аварії»). Хто під час гри неуважний, той стає замикаючим.

«Отримай медаль»

Діти змагаються по двоє у висі на кільцях, інші здійснюють рахунок: скільки кожен провисів. Переможець нагороджується «золотою» медаллю, а діти одержують картинки з левом – символом сили, могутності та величі.

«По купинках через болото»

Дітям пропонується виконати стрибки по «купинках», «слідах» і «долоньках» (що мають різну геометричну форму – коло, квадрат, трикутник, прямокутник), щоб якнайшвидше перебратися через «болото». Виконання завдання здійснюється за словесним сигналом вихователя. У разі перемоги команда отримує приз. Діти змагаються у командах, виконуючи стрибки по «купинках».

«Що за спиною»

Гра проводиться у парах. У дітей за спинами прикріплені літери або геометричні фігури або картинки з тваринами. Діти стрибають на двох ногах і не

дають зазирнути один одному за спину. Хто перший побачить зображення в іншого за спиною – той і переміг.

«Хто швидше»

За сигналом вихователя (інструктора ФК) дитина піднімається на гімнастичну стінку, на висоту (кількість перекладин) відповідну цифру, зображену на картці, закріпленої на перекладині гімнастичної стінки, перевертає картку для того, щоб наступний учасник команди побачив цифру, призначену йому для підйому, спускається та передає естафету.

«Земля, вода, повітря, вогонь»

Гравці шикуються в коло, а всередині кола – ведучий з м'ячем. Він кидає кому-небудь із гравців м'яч і промовляє одне із слів: «земля», «вода», «вогонь», «повітря». Гравець, який прийняв м'яч, називає тварину, якщо йому сказали «земля», птаха – якщо «повітря», рибу – якщо «вода», і кидає м'яч ведучому. Якщо ведучий сказав «вогонь» – усі учасники повинні сісти.

«Слова»

Діти стоять у колі щільно один до одного й передають м'яч двома руками (передачу м'яча потрібно робити якомога швидше). За сигналом (оплеск, свисток) гра зупиняється і той гравець, який залишився з м'ячем, має сказати слово, яке пов'язане з їжею (наприклад, «М» – молоко, мед). Після виголошеного слова гра продовжується і діти намагаються назвати якомога більшу кількість слів на цю букву.

«Відшукай фігуру»

Діти об'єднуються в кілька команд, які шикуються в колону по одному за загальною стартовою лінією. Однією рукою кожен учасник команди тримається за довгу мотузку. На відстані 20 метрів від лінії старту у великому кошику лежать різноманітні геометричні фігури. За сигналом діти, тримаючись однією рукою за мотузку, командами біжать до своїх кошиків і відшуковують фігуру (наприклад, для однієї команди – трикутник, для другої – коло, для третьої – квадрат), при цьому не відпускаючи мотузку. Потрібно проявити винахідливість і кмітливість при пошуку фігури (наприклад, це може робити один учасник або два).

Знайшовши фігуру команда повертається назад за стартову лінію і перший гравець піднімає м'яч догори голосно виголошує: «Квадрати», закінчили! або «Трикутники», закінчили!».

«Квіти на клумбі»

Діти стоять у колі, попередньо кожен обирає собі назву якоїсь квітки. В центрі кола – «садівник» (вихователь). За колом – «покупець» (дитина). Покупець просить садівника: «Садівник-садівник, продай мені квітку!». Садівник відповідає: «Ти дарма часу не гай, яку хочеш вибирай». Покупець називає: «Айстра». Дитина, що назвалася цим ім'ям, біжить по колу, покупець її наздоганяє. Якщо наздогнав – займає місце квітки, якщо не наздогнав – питає у садівника другий раз.

«Розпізнання цифр»

Діти стоять у колі, кожен тримає картку із цифрою. За сигналом (удар в бубен, свисток) діти розбігаються і виконують стрибки у будь-який спосіб. За другим сигналом діти збираються в коло і вихователь виголошує цифру (наприклад, 3). Діти, в яких картка з цією цифрою, виконують три підскоки. Після цього називає наступну довільну цифру (наприклад, 7). Діти виконують стільки стрибків, скільки вказує цифра, зображена на їх картці.

«Веселка»

За допомогою лічилки обирається «Веселка», який повертається обличчям до гравців, піднімає руки в сторони (протягом усієї гри «Веселка» залишається на своєму місці). «Веселка» називає який-небудь колір. Гравці знаходять цей колір у себе в одязі або у кого-небудь із сусідів (можна триматися за одяг інших) і, торкаючись цього кольору, спокійно проходять під «Веселкою» (під його руками). Якщо у гравця відсутній потрібний колір і немає можливості торкнутися названого кольору, він повинен швидко пробігти під «Веселкою». Якщо «Веселка» квацнув гравця, то він стає новим «Веселкою» і гра продовжується.

«Знайди пару»

Діти з фігурами ходять групою за командою вихователя шукають пару за кольором, за формою або за розміром.

«Тиждень, будуйся»

Дітям роздають обідки, на яких різна кількість кіл (кількість кіл відповідає порядковий номер дня тижня). За командою вихователя діти повинні зайняти своє місце та назвати день тижня.

«Обруч»

Вихователь пропонує нову ситуацію у грі із трьома обручами. Встановлюється правило гри, наприклад фігури, розкласти так, щоб усередині червоного обруча виявились усі червоні. Усередині зеленого всі трикутники, усередині чорного – всі квадрати. Ігри з трьома обручами можна повторювати багато разів, змінюючи правила гри. Діти просуваються до обручів встановленим руховим способом (стрибки, біг, підскоки).

«Живі числа»

Матеріал. Картки з намальованими на них кружальцями від 1 до 7.

Діти отримують картки. Вибирається ведучий. Діти ходять по кімнаті. За сигналом ведучого: «Числа! Встаньте по порядку!» – вони шикуються в шеренгу і називають своє число». Ведучий перевіряє, чи всі встали на свої місця. Потім діти змінюються картками. Гра продовжується.

«Знайди по звуку»

Дитина шукає захований вихователем предмет. При наближенні до предмету музика посилюється, при віддаленні звучить тихіше.

«Склади число»

Матеріал. Набір карт з числами.

Ведучий тримає картку з будь-яким числом, наприклад, 5. Діти повинні стати в пари так, щоб числа на їхніх картках разом становили число 5.

«Класики»

Діти обирають собі камінчик і кидають його послідовно на клітини класиків, позначені цифрами. Щоразу потрібно стрибати клітинами від цифри 1 до 10. При промаху хід переходить до наступного гравця. Виграє той, хто першим дістанеться цифри 10.

«Де права, де ліва?»

Розділившись на дві команди, діти вишиковуються у дві шеренги. За сигналом команди йдуть у протилежні сторони. За командою «наліво» або «направо» гравці повертаються у відповідний бік та зупиняються. Вихователь уточнює, в який бік діти повернулися. Хто помилився, виходить із гри. Гра продовжується.

«Знайди шматочок сиру»

На підлозі лежать три обручі на великій відстані один від одного. Це «норки мишенят». Усередині кожного обруча кубики: у першому – три кубики, у другому – чотири, у третьому – п'ять кубиків – це «нірки», а діти – «мишенята». У кожній нірці поміститься стільки мишенят, скільки «шматочків сиру». Діти граються під музику. Як тільки вона зупиняється, мишенята розбігаються по нірках за шматочком сиру. Кожна мишка може з'їсти один шматочок.

«Хто більше принесе»

Діти діляться на дві команди та вишиковуються одна за одною. На протилежному боці кімнати на двох стільцях лежать предмети різної форми. Кожна команда має свій стілець. Діти, розраховувшись по порядку, з'ясовують, у якій команді більше людей. За сигналом один з гравців повинен добігти до стільця, взяти з підноса предмет круглої форми, принести його і покласти на стілець поруч. Тільки після цього може бігти інша дитина. Гра триває доти, доки діти не принесуть усі іграшки круглої форми. Виграє та команда, яка не припустилася помилок під час виконання завдання.

Лінія ускладнення. Одна команда приносить предмети трикутної форми, інша – прямокутної. Правила ті самі.

«Чарівники»

Діти отримують канат зі зв'язаними кінцями, беруться за нього двома руками і за сигналом утворюють різні геометричні фігури (коло, квадрат, трикутник, прямокутник, багатокутник).

«Сліпий – поводитир»

На підлозі розташовані предмети, перешкоди. Через них треба пройти на інший бік. Перешкоди проходить гравець із зав'язаними очима, слухаючи команди іншого гравця «поводиря». Наприклад: два кроки вправо, чотири кроки прямо, переступай, три кроки вліво, присядь, повзи, стоп тощо.

«Кошки»

Діти отримують наклейки на футболки із зображенням геометричних фігур різного кольору чи цифр. Стоячи парами врозтіч, утворюють «кошки». Ведучий наздоганяє дитину, а вона, тікаючи, ховається в «кошик». Забігши в «кошик», дитина називає одного з дітей за зображенням наклейки. Наприклад: «Червоне коло!» Кого назвали, той тепер тікає від ведучого. Ведучий повинен встигнути заквачити гравця, а гравець знову ховається в кошик, називаючи будь-якого іншого гравця.

«Скоріш передавай і слово називай»

Дітей об'єднують у 2-3 команди. Кожна команда стоїть в колі. Перший учасник, передає або котить м'яч будь-якому гравцеві і називає будь-яке слово (напр., кіт). Той, хто спіймав м'яч, котить його наступному гравцеві, називаючи при цьому ще одне слово, яке логічно підходить до слова «кіт» (наприклад, чорний), третій гравець зв'язує логічно два слова з третім (наприклад, грається). Гра закінчується, коли хтось з гравців не зможе придумати слово для продовження речення.

«Мавпочки»

Діти, об'єднані у дві команди, стоять у колонах навпроти секції гімнастичної стінки, на якій між щаблями зафіксовані жовті м'ячі (банани) і зелені м'ячі (кокоси) – для кожної команди свій колір. М'ячі розміщені зверху вниз по гімнастичній стінці і їх кількість відповідає кількості гравців. За сигналом діти починають рух до гімнастичної стінки, підстрибуючи поперемінно на правій і лівій нозі. Піднімаються на відповідну кількість щаблів і знімають м'яч (банан чи кокос) і бігом повертаються до своєї команди. Наступний гравець починає рух,

коли попередній гравець добіг до команди і передав естафету. Виграє та команда, яка швидше закінчила естафету і не втратила м'яча.

«До свого капітана»

Гравці утворюють два кола. У центрі кожного кола стоїть капітан із зображенням певної фігури (квадрат, ромб, трикутник, коло). За сигналом усі гравці, крім капітанів, розбігаються по майданчику і виконують рухове завдання (напр. стрибки, біг на місці, повороти тощо). За другим сигналом усі гравці зупиняються й заплющують очі, капітани з м'ячами переходять на інші місця або обмінюються картками. За третім сигналом гравці розплющують очі, біжать до свого капітана з зображенням певної фігури й збираються навколо нього, узявшись за руки. Виграє та команда, що прибігла першою.

Приклади ігор з природним матеріалом

«Знайди дерево»

Мета: удосконалювати рухові навички; вправляти в орієнтуванні у просторі; у швидкості, спритності; закріплювати уявлення про природні об'єкти; збагачувати активний словниковий запас.

Матеріал: заохочувальні фішки, листя, плоди, гілочки дерев.

Вихователь називає дерево (ялинка, береза, клен), пропонує знайти таке дерево, добігти (дійти, дострибати) до нього та обхопити руками. Розглядаючи дерева діти знаходять серед них найбільше, найнижче, найстаріше, наймолодше, розлоге, наймогутніше, найкрасивіше. Використовуються елементи змагання: хто найшвидше знайде своє дерево?

Дитина, яка правильно виконала завдання отримує заохочувальну фішку. Переможцем вважається той, у кого виявиться більша кількість фішок.

Правила:

- 1) заздалегідь обумовлюється рух, що використовується у грі;
- 2) заохочувальну фішку отримує лише той, хто не лише добіг, а й першим обхопив дерево.

Варіанти гри. Діти біжать до того дерева, гілочку, лист або плід якого показує вихователь; дітям пропонується знайти такий самий лист на землі і з ним бігти до потрібного дерева тощо.

Варіант 2. «Раз, два, три... До найнижчого (найвищого тощо) дерева біжи!».

«Вигадай сам»

Мета: вдосконалювати рухові навички у природних умовах; розвивати спостережливість, увагу.

Вихователь дає дітям першу частину завдання, другу вони вигадують самі. Наприклад, вихователь каже: «Всі побігли і сховалися за...». Діти мають знайти різні предмети та сховатися за ними (за деревом, кущем тощо). Наступні завдання можуть бути такими: підстрибнули до...; покружляли і присіли під...; пройшли спиною вперед і притулилися до...; взяли за руки і дострибали до...

Правила:

- 1) підбирати рухи точно за словесним завданням;
- 2) вибирати різні предмети для рухів.

«Сховай горіх і опиши дорогу до нього»

Мета: розвивати спостережливість, увагу, вміння точно описувати ситуацію.

Ведучий ховає горіх (каштан, шишку, жолудь), а потім пояснює дорогу до нього. Той, хто знайде предмет, вважається переможцем. Якщо предмет не буде знайдено, ведучий повинен сам йти до нього, повторюючи пояснення. Таким чином перевіряється точність опису дороги до захованого предмета.

Правила:

- 1) якомога точніше пояснювати дорогу до захованого предмета;
- 2) за домовленістю гравців предмет може бути на видному місці або ретельно замаскований.

«Влучний стрілець»

Мета: закріплювати навички метання; розвивати окомір, спритність.

Матеріал: дрібний природний матеріал для метання.

На прямій лінії необхідно викопати п'ять лунку через 10-15 см одна від одної. На відстані 1 м до першої лунки відзначається вихідна лінія для кидка. Гравець, маючи в руках п'ять предметів для метання (камінчики, шишки, жолуді, каштани тощо), кидає їх по одному в кожну лунку, починаючи з ближньої. Переможцем вважається той, хто точніше виконає завдання.

Правила:

- 1) при виконанні кидка не заступати за лінію;
- 2) зараховується попадання у будь-яку лунку, незалежно від послідовності її розташування.

«Спритний камінчик»

Мета: вправляти в ручних рухових вміннях; закріплювати різні способи кидків; розвивати спритність, швидкість, увагу, пам'ять.

Матеріал: невеликі камінці.

Послідовно виконувати різні види кидків: перекидати камінчик із руки в руку; підкидати і ловити камінчик однією рукою (правою та лівою по черзі); підкидати камінчик однією рукою, а ловити іншою рукою; підкидати камінчик вгору і ловити двома руками; підкидати камінчик нагору двома руками, а ловити однією і навпаки; перекочувати камінчик між долонями; перекочувати камінчик однією рукою навколо долоні іншою; кидати зверху однією рукою і встигати зловити камінчик, що падає, двома руками; підкидати і ловити камінчик з оплеском під час польоту. Ті ж рухи повторюються з двома камінчиками. Перший раз рухи виконуються за показом, потім за словесною інструкцією.

Правила:

- 1) виконувати рухи правильно, диференціювати їх за назвою;
- 2) в кого камінчик впав, отримує штрафне очко;
- 3) виграє той, хто має менше чи зовсім немає штрафних очок.

«Знахідка»

Мета: закріплювати рухи у природних умовах; розвивати спостережливість, увагу, мислення, фантазію.

Дітям пропонується розійтися по галявині, знайти щось і принести знахідки у певне місце. Потім усі знахідки розглядаються, висловлюються припущення, що можна з ними робити. Наприклад, суха легка паличка довжиною 50-70 см схожа на палицю, з якою ходять лісові казкові герої. Дітям пропонується зобразити будь-якого героя (гнома, фею, козака тощо). Цю ж паличку можна використовувати для стрибків – покласти на землю і стрибати через неї різними способами (вздовж, прямо, боком, спиною вперед, на одній та двох ногах тощо). Міцну легку жердину завдовжки до 1,5 м можна використовувати для стрибків через вузький рів, спираючись на неї. З таких самих позицій розглядаються й інші знахідки – жолуді, шишки від різних дерев, листя, камінці.

Правила:

- 1) вибираючи знахідку, необхідно вигадати кілька варіантів її використання;
- 2) наприкінці гри називаються найкращі способи обігравання знайдених предметів.

«Не замочи ніг»

Мета: вправляти у стрибках, спритності, швидкості.

Матеріал: різні природні матеріали.

З прутиків, шишок (паличок, камінців тощо) викладається струмок шириною 50-60 см. Діти діляться на дві команди. Одна з команд вишиковується вздовж струмка і за сигналом іншої перестрибує через струмок. Той, хто не зміг подолати перешкоду, вибуває із команди. Так само стрибає й інша команда. Виграє та із команд, яка закінчує гру з більшою кількістю гравців.

Правила:

- 1) при кожному повторенні гри ширина струмка поступово збільшується;
- 2) стрибок виконується всіма гравцями одночасно;
- 3) кількість повторень гри обумовлюється заздалегідь.

«Лабіринти»

Мета: закріплювати рухові вміння у природних умовах; розвивати спритність, пам'ять, увагу, мислення.

Діти у колоні рухаються за ведучим, точно повторюючи його рухи. Завдання ведучого – провести дітей змійкою між деревами, обираючи найзручнішу дорогу і якнайчастіше змінюючи рухи (йдуть різними способами, біжать, просуваються стрибками тощо). Ведучий, який вигадав більше рухів, вважається переможцем.

Правила:

- 1) ведучий, як змінить рух, зупиняє колону і називає наступний рух;
- 2) ведучий змінюється, якщо він повторює вже використаний рух або неправильно називає рух;
- 3) гравці, що йдуть у колоні повинні точно повторювати пропоновані рухи.

«Вітерці з градом»

Мета: вправляти в різних видах та способах ходьби та бігу, розвивати увагу, швидкість реакції на сигнал.

Ведучий (вітер) виконує рухи: біг у різних напрямках, з різним положенням рук, в яких затиснуті камінці, з високим підніманням колін, з кружлянням і

присіданням, широким кроком, галопом тощо. Діти повинні повторювати їх точно.

Правила:

- 1) рухи всіма гравцями повинні виконуватися правильно та чітко;
- 2) гравець, який неправильно виконав рух або запізно виходить з гри.

«Точний стрибок»

Мета: вправляти у різних способах стрибків та точності приземлення, в орієнтуванні у просторі; розвивати увагу.

Матеріал: заохочувальні фішки, листя, камінці.

Кожен гравець робить собі коло з листя та камінців і стає у його центр. За сигналом діти підстрибують і, повернувшись на 180°, приземляються всередині кола. При повторенні використовується подвійний стрибок, стрибки на одній нозі, із заплющеними очима тощо. Діти самі оцінюють, наскільки вдався їм стрибок: за правильну оцінку вони отримують щоразу заохочувальну фішку.

Правила:

- 1) правильно виконувати запропонований спосіб стрибка (без попереднього показу);
- 2) починати рух за сигналом;
- 3) вміти оцінити правильність свого стрибка, точність приземлення.

«Парашутист»

Мета: вдосконалювати навички стрибка у природних умовах, закріплювати назви способів стрибків; розвивати спритність, мислення, увагу, точність рухів.

Матеріал: заохочувальні фішки.

Біля пенька (колоди, купини) у піску витоптується коло (викладається з шишок). Діти по черзі зістрибують із пенька у коло. Заохочувальна фішка видається тому, хто приземлиться в центр кола. Можна підготувати два-три кола із поступовим віддаленням від місця стрибка. Переможець визначається за кількістю отриманих заохочувальних фішок.

Правила:

1) стрибати за сигналом, приземляючись на передню частину стопи, зберігаючи рівновагу;

2) заохочується ускладнений стрибок (з поворотом у повітрі, спиною вперед, боком тощо).

«Перекиди»

Мета: вправляти у різних способах метання; розвивати увагу, швидкість реакції.

Матеріал: шишки за кількістю дітей, заохочувальні фішки.

Всі разом діти шукають два дерева або кущі різної висоти, що ростуть поруч, і перекидають через них шишки. Гравець, який перекинув шишку через низьке дерево, отримує одне очко, через високе – два. За кількістю отриманих заохочувальних фішок визначається переможець.

Правила:

1) шишка повинна перелетіти через деревце; шишка, що застрягла в гілках або та, що не долетіла, очок не дає;

2) кидок виконується по черзі за сигналом.

«Хто далі кине спис»

Мета: вправляти у метанні; розвивати увагу, спритність.

Матеріал: прутики, стрічки, заохочувальні фішки.

Зі знайденого на землі прутика виготовляється спис, до якого прив'язується пучок трави або стрічка. Діти стають уздовж стежки (викладеною власноруч з камінців) і кидають спис, точно виконуючи завдання вихователя: хто кине далі, вище; потрапити у ціль (у стовбур, в намальоване коло) тощо. Кількість кидків і правильно виконаних завдань підраховується за допомогою заохочувальних фішок.

Правила:

1) спис для себе кожен виготовляє сам;

2) кидок виконується одночасно за сигналом;

3) спосіб метання діти обирають самостійно.

«Листопад»

Мета: закріплювати рухові вміння у природних умовах; розвивати спритність, граціозність рухів, мислення, увагу, спостережливість.

Матеріал: листя, шалик або колечко із прив'язаними до нього різнокольоровими стрічками різної довжини.

Вихователь вимовляє слова: «Падає, падає листя, у нашому лісі листопад, жовте, червоне листя за вітром в'ється, летить...». Потім, розмахуючи шаликом або кільцем, каже дітям, що він зображатиме вітер, а вони – листя, і пропонує різні ігрові завдання, наприклад: «Вітра немає – листя заснули» (усі присідають, заплющують очі), «Повіяв вітер і погнав листя» (діти рухаються в різних напрямках – прямо, боком, спиною вперед). «Закрутилося листя на місці, листя відпочиває» тощо. Роль вітру можна доручити будь-кому з дітей.

Правила:

- 1) діти повинні підбирати найбільш підходящі до завдання рухи, виконувати їх емоційно;
- 2) починати та закінчувати рухи слід точно за сигналом.

«По сліду»

Мета: вдосконалювати навички ходьби різними способами у природних умовах; розвивати спостережливість, кмітливість, творчість, витримку.

Вибирається ведучий. Він стає попереду колони і малює доріжку: йде по піску, намагаючись залишити своєрідний малюнок зі слідів (іде широким, вузьким, приставним кроком, спиною вперед, ставлячи стопу прямо під різним кутом). У цьому слід передбачити певну повторюваність візерунка. Діти повинні йти один за одним слідом у слід, точно повторюючи малюнок. Переможцями (їх може бути кілька) вважаються ті, хто правильно виконає завдання.

Правила:

- 1) ведучий повинен залишити чіткі сліди та певний візерунок на землі;
- 2) гравці порівнюють довжину та постановку своїх кроків точно з позначеними на землі.

«Мішень»

Мета: вдосконалювати навички метання у природних умовах; закріплювати знання назв дерев.

Матеріал: паличка, мотузочка, шишки.

На землі малюють кілька кіл один в одному, користуючись паличкою з прив'язаною на кінці мотузкою і встромленою в землю (приспособлення використовується як циркуль). Діти по черзі (за домовленістю чи жеребкуванням) кидають шишки в коло, намагаючись потрапити до центрального. За влучення в центральне коло дається 5 очок, у кожне наступне – на одне менше. Той, хто набрав більшу кількість очок, вважається переможцем.

Правила:

1) діти попередньо збирають собі по десять шишок (ялинових, соснових), розкладають в ряд;

2) перш ніж кинути шишку, необхідно назвати, з якого вона дерева. Якщо дерево названо неправильно, гравець втрачає право одного кидка;

3) кожен сам підраховує очки (можуть бути різні варіанти підрахунку (в розумі, відкладаючи палички чи інші дрібні предмети за кількістю очок).

«Йди на дзвінок»

Мета: розвивати слухову увагу; вправляти в орієнтуванні у просторі; удосконалювати рухи у незвичайних умовах.

Матеріал: дзвіночок, пов'язки для очей.

Вибирається рівний лужок, де немає кущів. Гравці шикуються в одну шеренгу на відстані двох-трьох кроків один від одного та зав'язують собі очі. Вихователь відходить від них на 15-20 м, дзвонить у дзвіночок. Усі гравці повинні йти на цей звук. Після другого сигналу дзвіночка всі зупиняються та знімають пов'язки. Виграє той, хто найближче стоїть до вихователя. Гру можна ускладнити: змінювати напрямом кілька разів, перш ніж діти знімуть пов'язку.

Правила:

1) стояти слід обличчям до дзвіночка. Той, хто стоїть боком чи спиною, вважається таким, що програв.

Сценарії фізкультурних квестів

«Чарівна подорож»

Мета: створити бадьорий та радісний настрій у дітей, формувати інтерес до фізичних вправ через елементи гри казкового квесту. Розвивати силу, швидкість реакції при виконанні основних вправ та рухливих ігор. Виховувати дружелюбність, радість від спільної діяльності, виконання завдань в команді. Сприяти проявам сміливості, рішучості, взаємопідтримки.

Обладнання та реквізит: 2 мітли, 6 картонних пеньків, обручі, стояк з обручами на мотузці, дзвіночки, клубочки, капелюхи, кошик з кульками з серветок, іграшки, медалі, аудіозапис, листівка з загадками.

Діти заходять до зали, стають зручним способом, розглядають декорації. Посередині зали стоїть чарівна скринька.

Вихователь: Добрий день малята, гості (всі вітаються).

Завітали ви до нас,
так рушаємо до казки,
адже вже чекає час!

Діти, подивіться, яка чарівна скринька тут стоїть, мабуть її хтось залишив (роздивляються). Та вона зачинена, мабуть є якийсь секрет, щоб відчинити цю скриньку...Та тут замок.

Я так розумію, що потрібно знайти ключа від скриньки. Та щоб знайти ключа, ви сьогодні повинні бути спритними та сміливими.

«Усіх діток я вітаю,
Розважатись всім бажаю!
Будем гарно святкувати,
Будем трошки чаклувати».

Пальчикова вправа

«Ти сьогодні не забудь (показати палець біля губ – т-с-с)
Вікна й двері відімкнуть (імітація відкривання вікон),
Прийде товстий чорний кіт (імітація – як ходить кіт)

Полоскоче за живіт (погладити живіт),

Вітер зашумить у сквері (гойдання рук над головою)

Тасмниця зайде в двері (жест запрошення).

Казка в щічку поцілує (торкнутись пальчиком щічки)

Чарівниця зачаклує (рухи руками, наче чаклюють!)»

Перешикування парами в дві колони.

Вихователь: діти, щоб вирушити нам потрібно розім'ятися, ставайте усі парами та крокуємо.

«Ми пригоди зустрічаєм (ходьба в парі, триматися за руки),

Веселитись кожен радий (ходьба на передній частині стопи, руки на плечі один одному),

В подорож ми всі рушаєм (ходьба зі згинанням колін),

На змагання в добрий час (біг в парі, стрибки з просуванням, ходьба)».

Розминка в колі.

1. «Подивись – посміхнись». Повороти голови.

В.п. – стоячи спиною у парах, руки на поясі.

1 – поворот голови, подивитися один на одного

2 – повернутися у в.п.

3–4 – в іншу сторону поворот.

2. «Дружні ми малята» Піднімання рук через сторони.

В. п. – стоячи обличчям один до одного, руки в «замок».

1 – 2 – стійка на передній частині стопи, руки вгору (вдих);

3 – 4 – в. п. (видих).

3. «Весело ми граємо». Прогинання спини.

В. п. – стоячи спиною один до одного, руки вниз, руки в «замок».

1 – 2 – крок правою ногою уперед, прогнутись (видих);

3 – 4 – в. п. (вдих);

5 – 8 – те саме з правої ноги.

4. «Погайдаємось». Нахили тулуба в сторони.

В. п. – обличчям один до одного, ноги нарізно, руки в сторони, руки в «замок».

1 – нахил в одну сторону (видих);

2 – в. п. (вдих);

3 – нахил в протилежну сторону (видих);

4 – в. п. (вдих).

5. «Пограємо у схованки». Присідання.

В. п. – о. с., обличчям, руки в «замок».

1 – присісти одночасно (видих);

2 – встати у в. п. (вдих).

Вихователь: ось ми і підготувалися до мандрівки за ключем.

Під музику заходить Чарівниця.

«Я – весела чарівниця,

В лісовій живу хатинці,

Швидко на мітлі літаю

Та дітей я не лякаю,

А в веселі ігри граю!»

Вихователь: добрий день, Чарівниця! Ми знайшли скриньку та не маємо до неї ключа.

Чарівниця: та це чаклунка заховала ключа у своїй печері, та я до вас принесла карту чарівних пригод. Вона допоможе знайти ключа від скриньки. Але ця карта служить тільки сміливим та завзятим!

Вихователь: хто сміливий? – Ми!

Хто хоробрий? – Ми!

Хто на смак любить пригоди? – Ми!

Хто здолає всі перешкоди? – Ми!

Діти: Ми малята всі завзяті

Полюбляєм вигравати!

Чарівниця розгортає «Карту чарівних пригод». Діти роздивляються її та аналізують, які перешкоди (локації) їм треба подолати.

Чарівниця: ну що, цікаво? Тоді в дорогу рушаємо до печери за ключем.

Поки діти розглядають карту, готується перша локація для естафети.

Естафета «Лісові перешкоди»

Вихователь: отже, на нашому шляху – лісова галявина. Давайте поділимося на дві команди, та швидко здолаємо цей шлях.

Ходьба між пеньками, мітлою провести клубочок та повернутись назад до команди, передати естафету.

Вихователь на одному з пеньків знаходить птаха.

Естафета «Дива на віражах»

Чарівниця: так це ж підказка! Що птаха вміє? Літати! А як ми з вами будемо літати? Не знаєте? Ну добре, я ж чарівниця, зараз оживлю ось ці мітли! (Чаклує під музику).

«На мітлі літаємо,

Пригоди ми шукаємо!»

Учасники естафети «сідають» на мітлу та рухаються по прямій до останнього пенька оббігають його і таким же чином повертаються назад, передають естафету.

Естафета «Зачаровані капелюхи»

Вихователь: діти попереду – зачарована місцевість, будьте обережні. Чаклунка розкидала свої капелюхи. Друзі, щоб розчарувати шлях, треба накинути на кожен капелюх кільце.

Діти стають навколо капелюхів на відстані 1м та кидають кільце на капелюхи.

Вихователь знаходить під одним з капелюхів черепашку.

«Черепуховий лабіринт»

Чарівниця: молодці розчарували шлях. Та знову – підказка! Ми рухаємося до черепахового лабіринту. Справжній лабіринт для смільчаків! Отже поєднаємось у одну команду.

Виставляється стояк, на якому висять обручі із зображенням паперових кущів та каміння. Діти проповзають між обручами, так щоб їх не зачепити.

Чарівниця знаходить біля камінця павучка.

Естафета «Павучий кут»

Вихователь: це – наступна підказка і це означає, що ми йдемо у «Павучий кут!».

Як багато павутиння (обручі) розкидала чаклунка, тож поділимося на дві команди. Та спритно подолаємо цей шлях.

Діти пролазять крізь нього зручним способом. Далі підходять до кошика, в якому лежать паперові кульки, беруть в кожену руку по одній, кидають у «павутиння» передають естафету.

Чарівниця: давайте подивимося на нашу карту, куди нам рухатись далі? (діти розглядають). Діти, ми з вами багато пройшли шляху, але ще в нас залишилась одна перешкода, це – печера.

Гра «Печера»

Вихователь:

«Один за одним всі ставайте,

Та в печеру полізайте!

Міцно руки ви тримайте

Один одному допомагайте».

Діти стають один за одним, тримаються за руки, переступають через обруч та пролазять в нього, йдуть по колу. Після цього діти знаходять ключа з паперовим згортком.

Чарівниця: діти, які ви молодці! Ви виконали необхідні завдання, які були на карті та знайшли ключа. Мені дуже приємно було, що моя карта вам допомогла.

Вихователь: діти, давайте подякуємо Чарівниці, бо їй час повертатися.

Друзі, нарешті ми повернулися до нашої чарівної скриньки! Але, хтось намагається забрати нашу скриньку. Будьмо обережними!

Гра «Шукачі та ловці»

Вихователь: діти, уявіть собі, що шукачі намагаються забрати чарівну скриньку, а ловці заважають їм.

Вибрані ловці з зав'язаними очима стають у дві шеренги один проти одного на відстані 3-4 м. Шукачі з дзвіночками стоять між ними. За сигналом шукачі тихенько рухаються на протилежну сторону між ловцями. Ловці затримують шукачів, почувши дзвін. При повторі піймані шукачі стають ловцями.

Вихователь:

«Шукачів кличе пригода,

Та важлива є угода:

Як дзвіночки пролунають,

Шукачів ловці спіймають!»

Вихователь: ну, що ключа ми знайшли (намагається відчинити, не відчиняється). Щось не відчиняється (розгортає папір). Та чаклунка приготувала останнє завдання. Потрібно відгадати загадки і тоді ми зможемо відімкнути ключем скриньку. Діти слухайте уважно та правильно відповідайте.

1. Щоб здоров'я добре мати
Слід про нього змалку ... (дбати).
2. Кожний ранок обливатись
І руханкою ... (займатись).
3. У дворі щодня гуляти,
Повноцінно їсти й добре ... (спати).
4. Добре мити всі продукти,
Досхочу вживати ... (фрукти).
5. Будете це все робити –
Перестанете ... (хворіти).

Вихователь відкриває скриньку та нагороджує дітей медалями та запрошує на рухливий танок.

«У пошуках скарбів!»

Завдання: розвивати рухову активність дітей під час тематичної прогулянки-квесту. Удосконалювати навички кидання предметів в ціль довільним способом, стрибків з обруча в обруч на двох ногах, біг у різних напрямках. Формувати пізнавальний інтерес, мислення, вміння діяти в команді. Виховувати інтерес та розуміння активного способу життя.

Обладнання: атрибути до ігор, костюми піратів.

Під музику забігає інструктор ФК у костюмі піратки.

Піратка: йо-хо-хо , куди я потрапила?

На морі почався шторм і вітром віднесло мою карту. Негайно віддайте мені її, я бачила, що вітер приніс її до вас!

Вихователь: шановна піратка, доброго ранку! Ви потрапили в дитячий садок і не кричіть, будь ласка.

Піратка: негайно віддайте мені мою карту! (тупоче ногами).

Вихователь: виховані люди спочатку вітаються. Правда, діти? Давайте привітаємося.

Руханка «Привіт, привіт».

Вихователь: як Вас звати, шановна?

Піратка: я – піратка Джейн, донька відомого пірата Джека Горобця! А вас як звати, діти? Нехай кожен з вас промовить голосно своє ім'я і ми познайомимось. (Голосно вигукують свої імена). Ось ми і познайомились. Це добре. А тепер віддайте мою карту, будь ласка.

Вихователь: Сьогодні вранці я побачила на майданчику ось це (дістає шматок карти). Це не вона?

Піратка: (сумно) Так вона! Але це тільки частинка карти! Без цілої карти я не зможу відшукати скарб. Що ж робити? (Піратка уважно розглядає шматок карти і знаходить на ній завдання). Я зрозуміла, я повинна виконати завдання і можливо знайдеться інша частина карти. А чи не хочете ви зі мною, діти, відправитись на пошуки скарбів? (Відповідь дітей).

Піратка: і так, наша подорож починається! Тепер ви всі члени моєї піратської команди.

На карті показано, що потрібно зробити розминку.

Спортивно - музична розминка «Веселі пірати»

Піратка: розминку ми виконали, але на карті є ще одне зображення (діти розглядають шматок карти).

Піратська карта вказує, що нам треба швидко вирушати на майданчик, де є пісочниця і там на нас чекає завдання.

Гра «Знайди скарб» (діти в пісочниці відкопують коробочку з шматочком карти).

Піратка: ось ми і знайшли ще одну частинку карти. Зважаючи на знаки, що є на карті, (роздивляється карту) далі наш шлях пролягає до майданчика дітей молодшої групи. Отже вирушаємо!

Гра-естафета «Влуч у ціль» (діти перекидають м'ячики з одного кошика в інший, на дні кошика знаходять шматок карти).

Піратка: нам потрібно вирушати на майданчик старшої групи, де на нас чекає завдання.

Гра «Склади пірата» (діти складають куби із зображенням пірата і знаходять наступний шматок карти).

Піратка: позначки на карті вказують на те, що нам потрібно перейти на майданчик до дітей середньої групи і виконати наступне завдання.

Малята, мені здається, що на цьому острові вже хтось був, можливо шукав скарби, дивіться скільки загубив монет. Допоможіть мені їх зібрати.

Гра «Збір монет» (під веселу музику дітям потрібно зібрати монети і розкласти в три обручі).

Піратка: молодці малята. Ми всі завдання виконали. Тепер в нас є всі частинки карти, давайте складемо її в одну цілу.

Подивіться, на карті показано, що скарб на території дитячого садочку знаходиться там, де багато дерев. Де це може бути? (Відповіді дітей). Швиденько вирушаємо в садок.

Ура, знайшли! Але за переказами мого батька Джека Горобця, відкрити скриню зможе той, хто відгадає загадки! Готові відгадувати?

Відгадування загадок.

1. Разом ми відшукаємо скарб, той, що закопав .... (Пірат)
2. Як називається кухар на кораблі? (Кок)
3. Які моря носять кольорові назви? (Біле, чорне, червоне)
4. Як називається кермо корабля? (Штурвал)
5. Які посади моряків ви знаєте? (Капітан, боцман, матрос)
6. Як називається ураган в морі? (Шторм)

(Діти відгадують загадки, скриня відчиняється – в ній смачні шоколадні монетки, Джейн роздає їх дітям).

Піратка: дякую малята за допомогу в пошуках скарбів! Було цікаво!

А зараз я запрошую усіх на піратський танок!

Підвідні вправи (до гри у корфбол)

1. Ходьба на місці.
2. Ходьба в русі.
3. Кругові рухи кистями. Згинання та розгинання кистей. Рухи кистями по вісімці.
4. Стискання та розтискання пальців в кулак в положенні руки вперед, руки в сторони, руки вгору, разом і в поєднанні з різними рухами.
5. Кругові рухи в ліктьових суглобах. Кругові рухи в ліктьових суглобах всередину, назовні.
6. Стоячи біля стіни, відштовхування долонями і пальцями від стіни двома руками одночасно і поперемінно правою і лівою рукою.
7. Неодноразові оберти м'яча з руки в руку (праву/ліву сторону) навколо тулуба.
8. Неодноразове підняття лежачого на підлозі м'яча однією рукою.
9. Кидки м'яча вгору на висоту до 1 м, ловля його обома руками.
10. Кидки м'яча вгору на висоту до 1 м, ловля його обома руками після 2–3 ударів у підлогу (4-5 повторень).
11. Кидки м'яча вгору, поворот на 360° і ловля його обома руками (4-5 повторень).
12. Кидки м'яча вгору, оплеск в долоні поворот на 360° і ловля його обома руками (4-5 повторень).
13. Кидки м'яча перед собою вгору – ловля ззаду.
14. Кидки м'яча вгору з обов'язковим ловом в стрибку.
15. Удар м'ячем об підлогу з обов'язковим ловом його після відскоку.
16. Кидок м'яча через голову в стінку і ловля його після відскоку (6-8 повторень).
17. Кидок м'яча через голову на дальність (6-8 повторень).
18. Жонглювання двома корфбольними (футбольними) м'ячами.
19. Жонглювання двома м'ячами, підкидаючи їх на різну висоту.

20. Переміщення приставними кроками з передачею м'яча від грудей двома руками об стіну.

21. Стоячи на відстані 3-4 м від стіни обличчям до неї, різними способами вдаряти м'ячем об стіну і ловити його, звертаючи увагу на стійку корфболіста.

22. Стоячи в 2-3 м від стіни вдаряти м'ячем об стіну на такій висоті, щоб м'яч, діставати тільки в стрибку, і в стрибку знову кидати м'яч об стіну. Можна кидати м'яч обома руками, однією рукою або то однією, то іншою рукою.

23. Стрибки зі скакалкою.

Спеціальні вправи з удосконалення техніки лову і передач м'яча у корфболі

1. Гравці, стоячи навпроти один одного на відстані 4–5 м, роблять передачу м'яча двома руками від грудей. Гравець, що ловить м'яч обов'язково повинен зробити крок вперед – зустрічаючи м'яч.

2. Гравці, стоячи один навпроти одного на відстані 4–5 м, роблять передачу м'яча двома руками від грудей з відскоком від підлоги.

3. Гравці, стоячи один навпроти одного на відстані 4–5 м, роблять передачу м'яча двома руками з-за голови.

4. Гравці, стоячи один навпроти одного на відстані 4–5 м, роблять передачу м'яча однією рукою (лівою/правою) від плеча.

5. Гравці стоять один навпроти одного на відстані 4–5 м, роблять 2-3 обороти м'яча навколо тулуба і, після цього передають м'яч двома руками від грудей партнеру.

6. Гравці стоять один навпроти одного на відстані 5–6 м. Кожен з них має м'яч, який одночасно починають передавати один одному. Один гравець виконує передачу від грудей двома руками, інший – з відскоком м'яча від підлоги.

7. Гравці передають м'яч один одному, пересуваючись приставними кроками по колу (не більше 2-х кроків).

8. Зустрічні передачі м'яча від грудей двома руками в колонах. Після передачі гравець йде в кінець своєї колони.

9. Зустрічні передачі м'яча від грудей двома руками з відскоком від підлоги в колонах. Після передачі гравець йде в кінець своєї колони.

10. Зустрічні передачі м'яча через голову двома руками в колонах. Після передачі гравець йде в кінець своєї колони.

Спеціальні вправи з удосконалення техніки кидків у корфболі

1. Виконання штрафного кидка (кількість разів або за певний час – 1, 2 хв).

2. Штрафний кидок на виконання найбільшої кількості забитих м'ячів поспіль.

3. Кидки з близької, середньої та дальньої відстані.
4. Кидки м'яча в стрибку за 30 с, за 1 хвилину.
5. Кидки з різних точок з 1-2-х метрів від кошика.
6. Кидки з різних точок з 2-х метрів від кошика. Кожен гравець повинен влучити з кожної точки по 3-5 кидків.
7. Кидки м'яча на точність в кошик.
8. Кидок з відстані 1, 2 м з різних точок.
9. Шиккування в дві шеренги обличчям один до одного. Штрафний кидок в парах (увага на техніку виконання).
10. Шиккування в дві шеренги обличчям один до одного. Кидок в парах в стрибку (увага на техніку виконання).
11. Кидки в парах з заданих точок в радіусі 1–2 м метрів від кошика.
12. Кидки в парах з заданих точок в радіусі 1–3 метрів від кошика. Кожен гравець повинен забити по два м'яча поспіль з кожної точки. Виграє та пара, яка впорається із завданням швидше за всіх. Необхідно пройти від 3 до 5 точок.
13. «Змагання снайперів» в парах з п'яти точок в радіусі 1–2 м від кошика набрати за 2-3 хвилини найбільшу кількість влучань.
14. Кидки в парах (по 5 кидків поспіль). Кожен гравець в парі робить по 5 кидків поспіль в кошик. Вільний від кидків гравець подає м'ячі.
15. Змагання між парами: хто швидше набере 5–10 влучань у кошик.

Приклади ігор та естафет з елементами корфболу

«Порожнє місце»

Вибирають одного ведучого. Гравці, за винятком ведучого, стають в коло на відстані не більше півкроку один від одного, руки з м'ячем за спиною. Ведучий стає за колом.

Гра починається за вказівкою керівника. Ведучий біжить по колу, доторкається до кого-небудь з гравців і відбирає м'яч, після цього продовжує бігти близько кола в ту або іншу сторону. Гравець, в якого він забрав м'яч, біжить близько кола в зворотньому напрямку, намагаючись швидше ведучого прибігти на своє місце. Хто з них раніше займе порожнє місце, там і залишається, а той, хто залишився без місця, водить.

Правила гри: 1) ведучий має право торкнутися рукою тільки того гравця, якого він викликає на змагання з бігу; 2) коли гравці оббігають коло, ніхто не повинен заважати їм; 3) оббігаючи коло гравці не мають права зачіпати гравців, що стоять в колі; 4) при зустрічі гравці повинні триматися правого боку.

«Виклик номерів»

Гравці розподіляються на дві команди по 6–10 чоловік, шикуються в паралельні колони і розраховуються за порядком номерів. У 15–20 кроках перед командами знаходиться стійка, набивний м'яч тощо. В 5 кроках перед лінією старту проводять ще одну межу – лінію фінішу.

Керівник оголошує номери гравців, які оббігають предмети і прагнуть якнайшвидше перетнути лінію фінішу. Той, кому це вдалося першим, приносить команді одне очко. Номери називають в будь-якій послідовності, що забезпечує їх постійну готовність до старту. Гра продовжується 3–4 хвилини. Перемагає команда, що набрала більше очок.

Гру можна провести, орієнтуючи дітей на зоровий сигнал. В цьому випадку, на щільних листах намальовані цифри. Керівник стоїть перед командами і піднімає листи з зображенням цифр. Гравці, що мають відповідний номер, оббігають предмет, фінішують і встають на свої місця в колонах.

«Люстерко»

Варіант 1. Два гравці з м'ячами в руках стоять один навпроти одного на відстані 3-4 м. Один виконує різноманітні варіанти підкидання м'яча на місці, другий якомога точніше і швидше повторює їх (як відображення в дзеркалі). За командою керівника гравці міняються ролями.

Варіант 2. Той самий, але в русі по майданчику (ходьба або повільний біг).

«Диригент»

Два гравці стоять один навпроти одного на відстані 3-4 м. Один (без м'яча) виконує імітацію різних варіантів передачі і лову м'яча на місці, другий (з м'ячем) якомога точніше повторює їх. За командою керівника гравці міняються ролями.

«М'яч від стіни»

Гравці стають у шеренгу навпроти стіни і розраховуються за порядком номерів. Перший гравець кидає м'яч об стіну, називаючи голосно номер когось із гравців. Оголошений гравець ловить м'яч і теж кидає його об стіну, називаючи будь-який номер. Так повторюється щоразу. Якщо м'яч упаде на підлогу, усі розбігаються, а названий гравець, що не піймав м'яч, бере його і виголошує: «Стій!» Усі зупиняються, і гравець намагається влучити в кого-небудь м'ячем. Якщо влучить, то гравець піднімає м'яч і виголошує: «Стій!», після чого кидає в наступного гравця. І так чинить кожен гравець, якого торкнувся м'яч. Якщо гравець, що кинув м'яч, не влучив, йому зараховується один штрафний бал, і гра починається знову. Кидок м'яча в стіну робить той гравець, який не влучив м'ячем в іншого учасника гри. Виграють ті, хто не має штрафних балів. Хто з гравців має найбільше штрафних балів, програє. Не можна заважати гравцям ловити м'яч від стіни. Називати номер гравця треба одночасно з кидком м'яча в стіну. За командою: «Стій!» ніхто не має зрушити з місця, а має право тільки ухилитися. Кидати м'яч можна лише з того місця, де він був піднятий.

«М'ячик догори»

Діти стають в коло, ведучий йде в його середину і кидає м'яч зі словами: «М'ячик догори!» Гравці в цей час намагаються якомога далі відбігти від центру кола. Ведучий ловить м'яч і виголошує: «Стій!» Всі повинні зупинитися, а

ведучий, не сходячи з місця, кидає м'яч у того, хто стоїть ближче всіх до нього. Гравець, в якого влучили стає ведучим.

Ведучий кидає м'яч якомога вище і тільки після слів: «М'ячик догори!». Ведучому дозволяється ловити м'яч після одного відскоку від землі. Якщо хтось з гравців після слів «Стій!» продовжував рухатися, то він повинен зробити два кроки в бік ведучого.

«Гаряча картопля»

Гравці шикуються в коло, один з гравців тримає в руках м'яч. Під музику або звуки бубна діти передають по колу м'яч один одному. Як тільки музика зупинилася, гравець, у якого виявився в руках м'яч, вибуває з гри. Гра продовжується до тих пір, поки не залишиться 2 гравця-переможця.

«День і ніч»

У кожного з дітей в руках по м'ячу. За командою «День!» діти виконують знайомі рухи з м'ячем (кидки вгору, вниз, в стіну, в кошик, набивання м'яча тощо). За командою «Ніч!» – діти мають «завмерти» в тій позиції, в якій застала ніч.

Гра проводиться 3–4 хв. Не можна рухатися, поки не буде команда «День!». Хто рухається, вибуває з гри.

«Влуч у обруч»

Діти стоять по колу діаметром 8–10 метрів, через одного, у кожного в руках м'яч. У центрі кола лежить обруч. За сигналом діти, в яких м'яч, передають їх гравцям праворуч або ліворуч за домовленістю. Отримавши м'яч, діти кидають його двома (або однією) руками знизу, намагаючись потрапити в обруч. Підраховується, скільки м'ячів потрапило в обруч у перших номерів. Діти піднімають м'ячі і повертаються на свої місця в коло. Знову лунає сигнал, і діти передають м'яч своїм партнерам, гра продовжується.

Підводяться підсумки, які номери кидали точніше. Гра поновлюється.

Вказівки. Закидати м'яч можна і іншими способами: двома і однією рукою з-за голови, сидячи, стоячи на колінах тощо.

«Допоможи товаришу»

Гравці бігають по майданчику, передаючи м'яч один одному і, тим самим, рятуються від ведучого. Їх завдання полягає в тому, щоб передати м'яч гравцеві, якого наздоганяє ведучий, тому що гравця з м'ячем оточити не можна. У цьому випадку ведучий повинен переслідувати нового гравця. Ведучий, якщо випав такий момент, може оточити м'яч в руках гравця або на льоту, перехоплюючи його. При вдалій спробі йде зміна ролей.

«На кавунах»

Команди вишикувані в шеренги з інтервалом в два кроки між гравцями. Збоку від правофлангових лежать по 6-10 корфбольних м'ячів. По сигналу учасники передають м'ячі один одному на лівий фланг, де останній гравець складає їх в умовному місці. Виграє команда, яка першою виконає завдання.

«Ловець і перехоплювач»

Гравці розташовуються по колу. У центрі кола стоять два гравці: ловець і перехоплювач. Ті, хто стоїть по колу, передають один одному м'яч і намагаються вибрати найбільш зручний момент, щоб передати його своєму партнеру – ловцю. Останній намагається «відкритися», щоб отримати передачу, але цьому заважає перехоплювач. Гра триває до тих пір, поки всі гравці не побували в ролі перехоплювача.

«Будь уважним»

Гравці розташовуються по колу через одного. У кожної команди по одному м'ячу. За сигналом у зазначеному напрямку передаються м'ячі. Перемагає команда, яка після певної кількості кіл або протягом певного часу наздогнала іншу.

«Збий мішень»

На підлозі малюють два кола діаметром 5-6 м, які знаходяться одне від іншого на відстані до 10 м. Всім учасникам забороняється входити в них. У кожному колі розставляють кеглі. На кожній половині майданчика знаходиться команда, завдання якої потрапити на половину суперника і спромогтися м'ячем збити там кеглі.

Гравцям не дозволяється робити з м'ячем більше двох кроків. Заздалегідь встановити кількість кеглів, які потрібно збити. Виграє команда, гравці якої швидше вибили всі кеглі суперників.

«Передача м'ячів у колонах»

Гравці розподіляються на 2-4 команди. Кожна з них шикується у колону по одному, одна паралельно іншій. Гравці займають місця на відстані витягнутої руки. М'яч у капітана команди, який стоїть попереду. За сигналом, команди починають передавати м'яч назад з поворотом тулуба (або іншим способом). Останній у колоні отримує м'яч, перебігає уперед і продовжує передачу. Перемагає команда, капітан якої першим буде на вихідному місці.

«Влучно в ціль»

Дві команди шикуються у колони по одному біля лицьової лінії. Від цієї лінії на відстані 5-7 м ставлять 5-6 кеглів (через 50 см одна від іншої) навпроти однієї команди і стільки ж навпроти іншої. У руках капітанів команд – по м'ячу. За командою керівника капітани команд кидають (котять) м'яч у кеглі та біжать за м'ячем, щоб повернути його назад наступному гравцеві. Другі номери також кидають м'яч по кеглях і біжать у поле, щоб підбирати кеглі, які зіб'ють гравці команди. Капітан і другий номер залишаються у полі до кінця гри. Кеглю, яку зіб'ють учасники команд, ставлять на 1 м ближче до своєї команди. Гра продовжується 5-7 хв, або поки усі кеглі не пересічуть лицьову лінію. Виграє та команда, яка першою перегонить усі кеглі за лінію або, за певний час, підведе кеглі ближче до себе.

«Не дай м'яч»

Діти стають у коло на відстані витягнутих у сторони рук, у одного гравця в руках м'яч. Ведучий стає у центрі. За сигналом керівника діти прокочують м'яч обома руками один одному, а ведучий, бігаючи по колу, намагається перехопити його (спіймати) тільки руками. Перехоплювати м'яч можна лише тоді, коли він котиться по землі. Вибивати м'яч з рук гравців не дозволяється. Якщо це вдасться, то в центрі стає дитина, яка останньою прокочувала м'яч. Виграють ті діти, які жодного разу не були ведучими.

«За м'ячем суперника»

Гравців розподіляють на дві команди з однаковим складом. Команди шикуються у колони за лінією старту. Перші номери з м'ячем у руках. За сигналом керівника перші номери кидають м'яч якомога далі у поле і біжать за м'ячем суперника. Після оволодіння ним вони якнайшвидше повертаються назад. Гравець, який першим зайняв своє місце, отримує виграшне очко. Після цього м'яч передають іншому гравцю, а хто повернувся – йде у кінець колони. За сигналом гри продовжує наступна пара. Перемагає команда, яка набрала найбільшу кількість очок.

«Передав – сідай»

Група ділиться на 2–3 команди і шикуються у колони по одному. Напроти кожної команди на відстані 1,5–2м стають капітани з м'ячем у руках. За сигналом керівника капітани кидають м'яч першим номерам, а ті повертають його назад і присідають. Потім капітани віддають передачу другому номеру, які повертають його назад і присідають тощо. Останній гравець отримує м'яч і біжить з ним на місце капітана, а той стає на місце першого номера. У цей час уся команда встає і робить крок назад. Гра продовжується, поки капітани не будуть стояти на своїх місцях. Хто першим закінчив передавати м'яч, той і виграв.

«Гонка м'ячів по колу»

Гравці стають у коло на відстані витягнутих у сторони рук і розраховуються на перший-другий. Перші номери – це одна команда, другі – інша. Два гравці, які стоять поруч – капітани, їм дають по м'ячу. За сигналом вони перекидають м'ячі по колу – один вправо, другий вліво своїм ближнім гравцям, тобто через одного. Наступні, передають м'ячі іншим гравцям своєї команди, доки вони не повернуться до капітанів. Отримавши м'яча, капітан піднімає його вгору. Перемагає команда, яка швидше закінчила перекидання.

«М'яч сусіду»

Усі гравці, крім одного – ведучого, стають у коло на відстані витягнутої руки, обличчям у середину кола. Гравці передають один одному м'яч, у той час, як ведучий бігає поза гравцями, які передають м'яч. Його завдання – доторкнутися

до м'яча рукою або вибити його з рук передаючих. Як тільки йому це вдалося, він стає у коло на місце гравця, у руках якого був м'яч у той момент, коли ведучий доторкнувся до нього. Цей гравець виходить за коло і виконує роль ведучого. Гравець у колі, передаючи м'яч, не має права сходити з місця. За таке порушення він стає ведучим. М'яч не можна передавати або перекидати через одного чи декількох гравців, випускати м'яч на землю.

«Квачик і м'яч»

Гравці бігають по майданчику, рятуючись від переслідування ведучого, і передають один одному корфбольний м'яч. Завдання полягає в тому, щоб передати м'яч гравцю, якого наздоганяє ведучий, тому що гравця з м'ячем квачити не можна. Але ведучий може заквачити м'яч у руках гравця, який у цьому випадку стає ведучим. Ведучому дозволяється у ході гри квачити м'яч на льоту, перехоплювати його. Якщо ведучий зумів це зробити, його змінює гравець, який загубив м'яч.

«Перестрілка»

Проводиться на корфбольному майданчику. Відступивши на 1,5 метра від лицьової лінії до середини, проводиться паралельна їй лінія, щоб утворилося щось на кшталт коридору. На іншій стороні також проводиться додаткова лінія.

Учасники діляться на дві команди, кожна з яких розміщується на своїй половині майданчика від середньої лінії коридору. В обох командах необхідно вибрати капітана. Заходити на територію суперника не можна. Кожен гравець, у якого виявився м'яч, намагається потрапити їм в свого суперника, не заходячи при цьому за середню лінію. «Поцілений» гравець відправляється в полон і знаходиться там до тих пір, поки гравці його команди не перекинуть йому в руки м'яч. Після цього гравець повертається в команду.

«Десять передач»

Гравці діляться на дві команди, вільно розміщуються по корфбольному майданчику. Одному з гравців дають м'яч (м'яч може вводити у гру керівник).

За сигналом гравці намагаються зробити 10 передач між гравцями своєї команди. За це команда отримує очко. Рахунок веде керівник. Гра триває 5–7 хв. Перемагає команда яка набрала більшу кількість очок.

М'яч можна тільки перехоплювати, а не виривати з рук. Якщо команда втратила м'яч на підлогу, рахунок починається спочатку. Якщо м'яч вийшов за межі майданчика, то вводить в гру м'яч протилежна команда. Не можна передавати м'яч тільки між двома гравцями. Більше двох кроків з м'ячем робити не можна.

«Квач з м'ячем»

На корфбольному майданчику з групи дітей вибирають двох ведучих. Їм дають м'яч (корфбольний, футбольний). Гравці вільно розміщуються по майданчику. За сигналом, пара ведучих починають передавати м'яч один одному і намагаються торкнутися м'ячем будь-кого з гравців. Гравець, якого торкнувся м'яч, стає ведучим. Гра продовжується.

За межі майданчика не вибігати. З м'ячем більш двох кроків робити не можна. Гравець міняє ведучого, який торкнувся його м'ячем.

«Ящірка»

Групу поділяють на дві команди. Одна команда стає по периметру майданчика, в руках – корфбольний м'яч. Інша команда стає всередину майданчика у колону – «ящірку», поклавши руки на пояс гравця, що стоїть попереду.

За сигналом, гравці, які стоять по периметру, починають вибивати «ящірку» намагаючись влучити у «хвіст ящірки», тобто в останнього гравця. Якщо в гравця влучили, то він виходить і сідає на лаву. Гра проводиться за відведеним часом. Підраховують гравців, які залишилися не вибиті. Команди міняються місцями. Перемагає команда, яка вибила більшу кількість гравців за відведений час.

Попадати в голову не можна, попадання з майданчика не зараховується. «Хвіст ящірки» не можна ховати у середину колони. Перший гравець у колоні може відбивати м'яч.

«Сильний кидок»

Гравці діляться на дві команди і стають на протилежні сторони майданчика. Посередині майданчика кладуть корфбольний м'яч. В руках гравців невеликі м'ячі.

За сигналом гравці двох команд одночасно починають кидати м'ячі і намагаються влучити у корфбольний м'яч так, щоб він перекотився за лінію команди суперника. Команда яка перекотила м'яч отримує очко. М'яч знов кладуть на середину майданчика. Гра проводиться за визначений час або до визначеної кількості очок. Перемагає команда яка набрала більшу кількість очок. Не можна заступати за лінію. М'яч не можна котити по підлозі.

Гру можна використовувати як підготовчу до гри у корфбол, при цьому обов'язково визначати способи кидка м'яча (двома руками від грудей, однією рукою тощо).

«М'яч середньому»

Гравці розподіляються на 2-3 команди, розміщуються в коло. Кожна команда від направляючого гравця розподіляється по черзі. Перший номер стає у центр кола (ведучий), в руках у нього м'яч.

За сигналом перший номер передає м'яч другому, другий номер повертає м'яч. Потім перший номер передає м'яч третьому, третій – повертає м'яч. І так по колу до останнього номера. Коли останній номер повернув м'яч першому, той підіймає м'яч угору, команда виграла. При повторенні гри ведучий змінюється.

М'яч передавати всім гравцям по черзі, вказаним способом. Якщо гравець втратив м'яч, він його підіймає і гра продовжується з того ж місця.

М'яч можна передавати і у зворотньому напрямку (наприклад від другого номера до восьмого, з восьмим передача два рази і повертаємось в зворотньому напрямку: з сьомим номером, з шостим тощо).

«Не давай м'яча ведучому»

Гравці стають по колу на відстані витягнутих рук. Вибирають 2-4 ведучих. Гравцям дають корфбольний м'яч.

По сигналу гравці передають м'яч у повітрі або з відскоком від підлоги так, щоб ведучі не змогли його спіймати. Якщо хтось з ведучих торкнеться м'яча або

спіймає його, то міняється місцями з гравцем від якого спіймав м'яч. Гра проводиться за визначений час. По закінченню гри відмічають гравців, які ні разу не були ведучими.

Не можна довго тримати м'яч. Ведучий може торкатися м'яча навіть коли він в руках у гравців.

«Захист-укріплення»

Гравці стають по колу. Креслять лінію кола. В центрі кола ставлять укріплення (три зв'язані гімнастичні палиці або три фішки). Вибирають ведучого, який буде захищати укріплення. В руках у гравців корфбольний м'яч.

За сигналом гравці починають збивати укріплення. Захисник закриває укріплення, захищає його руками. Гравець якому вдасться збити укріплення, стає на місце захисника. Грають за встановленим часом. Наприкінці гри відмічають гравців, які краще проявили себе у метанні м'яча та кращих захисників.

Гравцям не можна заходити за лінію кола. Захисник не має права тримати укріплення руками. Не можна навмисно влучати у захисника.

«Незручний кидок»

Гравці вишиковуються у шеренгу. Два корфбольних або футбольних м'яча.

Гравці по черзі кидають м'яч з положення сидячи, руки за спиною з м'ячем. М'яч кидають з-під ніг. Кожна спроба фіксується. Гравці, що кинули недалеко, виходять з гри. Наприкінці залишається гравець, що кинув далі за всіх. Гру можна проводити розподіливши гравців на команди (естафета).

«Влуч у корф»

У грі беруть участь дві команди. На лінію старту виходить по одному учаснику. На відстані двох метрів навпроти кожної команди стоять великі кошики в діаметрі 1 метр. За сигналом гравці обох команд кидають м'яч у кошик. Після кидка гравці повертаються назад до колони. Перемагає та команда, яка зробить більше влучних кидків. Біля кошиків стоять по одному учаснику з команди і допомагають збирати м'ячі, які не влучили в кошик.

«Світлофор»

Діти стають в одну шеренгу. За сигналом починають бігти навколо майданчика з м'ячами. Якщо педагог показує жовтий сигнал світлофора (жовтий прапорець) – діти переходять на ходьбу з підкиданням м'яча. Якщо зелений прапорець – діти продовжують біг, якщо червоний прапорець – діти зупиняються. Зупинитися потрібно так, щоб не штовхнути товариша попереду («не зробити аварії»). Хто під час гри неуважний, той стає замикаючим.

«Перекинь швидше»

На майданчику протягують мотузку або волейбольну сітку заввишки 1,5 метра. Гравців об'єднують у дві команди, які стоять з обох боків сітки. Одна команда за сигналом повинна перекинути м'яч на поле суперника. Кожна команда намагається спіймати м'яч. Якщо м'яч впаде на підлогу, то команда, що втратила м'яч виконує 10 передач м'яча. Гру можна ускладнити ввівши два м'ячі в гру.

«Короткі передачі м'яча в русі»

П'ять гравців розташовуються в кутах квадрата зі стороною 5-7 м. В одному з кутів – двоє. Один з них, який володіє м'ячем, робить передачу м'яча партнеру, що знаходиться в ближньому куті, і сам біжить слідом за м'ячем, щоб змінити того, хто отримав передачу. Той, в свою чергу, ловить м'яч і передає його наступному партнеру. Таким чином, кожен відпрацьовує прийом (ловлю) м'яча і передачу по всьому периметру квадрата. Інвентар: чотири стійки, один м'яч.

Рекомендація: рух може здійснюватися в обох напрямках.

Введення змагального елемента – групи змагаються між собою, хто швидше проходить квадрат.

«Ритмічна ловля і передача м'яча»

Три гравця розташовуються в трикутнику на відстані 3-6 м. Один з них, без м'яча. Обидва гравці по черзі, але безперервно передають м'яч третьому, а той, у свою чергу, повертає його назад поперемінно і ритмічно. Рекомендація: кожному гравцеві дається обмежений час або число передач. Темп поступово збільшується.

Ритмічна ловля і передача м'яча з обов'язковим ударом в підлогу. Правила гри ті ж, що в грі «Ритмічна ловля і передача м'яча», з умовою – передача здійснюється з обов'язковим ударом м'яча в підлогу.

«Передай м'яч не потрапивши в інший»

Чотири гравці здійснюють передачі м'яча в квадраті 8-12 м, хрест-навхрест. Двоє з них володіють м'ячами і передають їх партнерам, що стоять навпроти (хрест-навхрест). Ті, ловлять м'ячі і швидко повертають їх назад. Всім необхідно дотримуватися послідовності передач і одночасно уникати удару своїм м'ячем по м'ячу іншої пари. Рекомендація: збільшувати швидкість передач, виходячи з рівня підготовленості гравців. Передача м'яча з ударом в підлогу не потрапивши в інший. Правила гри ті ж, що і в грі «Передай м'яч не потрапивши в інший», з тією умовою, що передача здійснюється з обов'язковим ударом м'яча в підлогу.

«Швидка передача м'яча»

Чотири гравці розташовуються по периметру квадрата зі стороною 6-8 м, у двох з них по м'ячу. Обидва починають виконувати передачу м'яча одночасно за годинниковою стрілкою по квадрату таким чином, щоб відбувалося переміщення м'яча. Перш ніж зробити передачу, гравці повинні витримати певну паузу, але з часом, слід переходити до передачі так, щоб м'ячі були в русі безперервно. Рекомендація: здійснювати передачі в обох напрямках.

«Чия команда зробить більше передач»

Гра проводиться за правилами корфболу. Гравці діляться на дві команди. М'яч знаходиться у одній з граючих команд (по розіграшу). За сигналом керівника команда починає виконувати передачі між своїми гравцями, переміщуючись по спортивному майданчику в будь-якому напрямку, причому гравцям дозволяється робити тільки два кроки. Друга команда намагається перехопити м'яч, не даючи гравцям отримати точну передачу, при цьому дівчатка грають проти дівчаток, а хлопчики проти хлопчиків. Забороняється торкатися до суперника, вступати з ним в боротьбу, вибивати і виривати м'яч. Керівник в голос рахує кількість передач зроблених командою до тих пір, поки м'ячем не опанує друга команда. Потім він починає рахувати виконані передачі іншої команди. Можна грати до певної

кількості передач або часу. Рекомендації: у разі порушення правил корфболу, м'яч передається команді суперників.

«Найшвидша пара»

Гравці розподілені на пари і розташовуються на відстані 4-6 м один від одного, утворюючи шеренги. У кожній парі м'яч. За сигналом інструктора вони починають виконувати передачі м'яча, заздалегідь обумовленим способом (двома руками від грудей, однією рукою від плеча тощо), намагаючись не впустити його на майданчик. Перемагає пара, яка виконала 10, 15, 20 передач м'яча без його падіння на землю.

«Кидки в кошик з місця з різних позицій»

Два гравці, кожен з трьома м'ячами, розташовуються в кутах квадрата 4-8 м. Третій – в центрі, обличчям до кошика. По черзі, з кожного кута йде передача центральному гравцеві для кидка. Він повинен зловити м'яч і кинути його в кошик. Після того як всі 6 м'ячів будуть кинуті, гравці міняються позиціями, і місце в центрі займає інший гравець, далі наступний. Рекомендація: можна ввести елемент змагання, рахуючи забиті м'ячі. При наявності декількох корфбольних стійок можна грати декількома командами.

«Чия команда більше потрапить до кошика»

Діти поділені на дві команди. Кожна команда стає навпроти свого кошика на лінії штрафного кидка в колону по одному. У кожного гравця команди по м'ячу. В порядку черги гравці здійснюють кидки м'яча будь-яким способом в кошик. У разі потрапляння в кошик, команда хором вигукує рахунок забитих м'ячів. Виграє команда, яка забила більшу кількість м'ячів. Рекомендація: можна ввести різні точки для виконання кидків, ввести часовий параметр (за 1, 2, 3 хв). При наявності декількох корфбольних стійок можна грати декількома командами.

«Корфбольний квач»

Гра проводиться за правилами корфболу, без ведення м'яча. Гравці розподіляються на дві команди. М'яч знаходиться в одній з граючих команд, іменованої – «квачі». Друга команда – «втікачі». За сигналом, ведуча команда переміщуючись по майданчику (дозволяється робити тільки два кроки) і,

виконуючи передачі між своїми гравцями, намагається квачити м'ячем гравців команди суперника, причому дівчатка квачать дівчаток, а хлопчики – хлопчиків. Забороняється: передавати м'яч з рук в руки, торкатися м'ячем гравця. Виграє команда, яка швидше (за часом) виведе з гри всіх гравців команди суперника.